Memo

Van	[redacted]
Afgestemd met	[redacted]
Aan	IPO Wolvenwerkgroep
Datum	3 oktober 2021
Onderwerp	Discussienotitie beleidspunten -> beleidskeuzes Wolvenplan 2022
Bijlage(n)	FFS en JA

Discussienotitie beleidspunten Wolvenplan 2022 (WP22)

Beleidsmatige gevolgen
Met het verschijnen van de Juridische analyse en de factfinding study wordt ook duidelijke waar (op-) nieuw(e) beleidskeuzes dienen te worden gemaakt. Daarom worden u onderstaand een aantal beleidspunten voorgelegd waarover uitspraak dient te worden gedaan om verwerkt te kunnen worden in het nieuwe wolvenplan. Respectievelijk, daaruit volgend, de handelingsprotocollen (als uitwerking daarvan). Idem m.b.t. eventuele punten voor monitoringsprotocollen, taxatierichtlijn e.d.
Uiteraard is het huidige wolvenplan 2019 het vertrekpunt, op basis waarvan tot eventuele andere/nieuwe beleidskeuzes kan worden gekomen. Ook de 'Evaluatie ervaringen wolf" zijn hiervoor input.

Daarover dient in ons overleg van 4 oktober (en vast ook nog daarna) te worden gesproken.
De wolvenwerkgroep dient dus stapsgewijze te bepalen:
1. Welke beleidspunten in het wolvenplan 2022 komen -> wijzigen kan nog.
2. Welke richting daaraan wordt meegegeven -> beleidskeuze maken.
3. Uiteindelijk zal dit resulteren in een tekstvoorstel voor het WP22 -> schrijvers voor deelteksten benoemen.

De deelteksten zullen verder worden verwerkt [redacted] tot een concept tekst voor het WP22.

Onderstaand wordt ingegaan op:
- *Status doel WP22*

- *Beschermingsaspecten*
- *Input op handelingsprotocollen (zie aparte notitie)*
- *Tegemoetkomingsregeling en subsidie preventieve maatregelen*
- *Internationale aspecten*
- *Specifieke onderwerpen*
- *Meer algemenere beleidsvragen*

Beleidspunten
Onderstaande aandachtspunten vragen om een beleidskeuze.
Indicatief wordt er nu gedacht om de volgende aandachtspunten, waar beleidskeuzes op kunnen volgen, in het Interprovinciaal wolvenplan 2022 op te nemen.

- Status en doel van het Interprovinciale wolvenplan

- Omgang/afwijkingen van het beschermingsregime wolf: vrijstellingen/ontheffingen
- Omgang met handelingsprotocollen -> aparte uitwerking -> documenten HP
- Vrijstelling voor verjagen
- Omgang nooddoding en beheer wolven
- Duiding levensfasen, zwervende wolf en gevestigde wolf

- Insteek soorten bescherming
- Staat van instandhouding wolf (omvang aantal populatie, genetische variatie, internationale aspecten etc.)
- Omgang, bescherming, beheer hybride wolven
- Hoe om te gaan met gewonde wolf en evt. wolvenopvang
- Inzet actieve soortenbescherming/beschermingsmaatregelen wolf
  Verkeersmaatregelen?
- Verhouding tot faunabeheer activiteiten

- Insteek gebiedenbescherming
- Of en wanneer (na 10 jr 1e reproductie?) aanwijzing N2000 doelstelling wolf gebieden
- Natuurlijk verspreidingsgebied/geschiktheid leefgebied/landelijk gebied.
- Aanwijzen go/no go area's/corridors/leefgebieden
- Aanwijzen leefgebieden/rustgebieden/beperken toegang/zonering

- Internationale samenwerking (bij landsgrensoverschrijdende situaties)
- Internationale afstemming staat van instandhouding wolf
- Internationaal wolvenmanagementplan wolf

- Inzet/eisen preventieve maatregelen (prikkels)
- Deelnamebereidheid
- Subsidie preventieve maatregelen
- Verjagingsmethoden
- Financiering werkbudget; regels/voorwaarden tegemoetkomingsregeling

- Inzet instrumentarium: programma?
- Gevolgen voor tegemoetkomingsregeling?
- Gevolgen voor monitoringsplan?
- Samenwerking betrokken partijen o.a. rollen en verantwoordelijkheden.
- Interprovinciale samenwerking bij grensoverschrijdende situaties

- Gebiedsproces/maatwerkaanpak?

- Positie provinciale wolven cie's en LOW
- Communicatie
- Benoemen kennisleemtes, onderzoeksvragen, praktijkproeven
- Benoemen vervolgacties (na wolvenplan 2022)
- Aanvullende uitvoeringsdocumenten: Handelingsprotocollen/taxatie/richtlijn/etc.

Toelichting per onderwerp: ter bespreking!

Vooruitlopend op een vervolg discussie onderstaand een aanzet voor de invulling van de te maken beleidskeuzes. De bedoeling is dit werkende weg nader uit te schrijven. Enerzijds kan dit leiden ot beleidsmatige/bestuurlijke beslispunten anderzijds leidt dit tot inhoudelijke teksten voor het WP22.

1. Status en doel van het Interprovinciale wolvenplan (zie ook doel discussie inhoudsopgave)

- Is het Interprovinciale wolvenplan (WP22) een soortenbescherming plan of is het beleidskader(stellend). Dient en een SBP per provincie en/of landelijk SBP te komen?

Stelling: WP22 is een beleidsplan, vormt interprovinciaal beleidskader.
Dus wel gezamenlijke beleidskaders, maar geen instandhoudingsplan of soortenbeschermingsplan.

Resteren nog wel vervolgvragen te nadere uitwerking:
Indien geen SBP dan is het een beleidsplan en geeft dan wel kaders aan voor vervolgplannen.

- Maar soortenplan wolf moet dat landelijk of provinciaal? Willen we een extra planlaag?
- Bij een SBP is internationale afstemming en bepaling GsvI ook van belang
- niet verplicht? wel willen dan?
- zo ja of zo ja dat speelt een rol daarin/biedt het kader voor: invulling geven aan de eisen die hieraan gesteld worden.
- weergave van de te nemen maatregelen (om doel te bereiken)…

"Lidstaten zullen de nodige concrete en specifieke beschermingsmaatregelen moeten nemen, inclusief het vaststellen van coherente en preventieve maatregelen(actieve soortenbescherming)…" Ap7

v.a. 2. Juridisch kader
Stelling: We richten ons op de (komende) Omgevingswet-> Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)
(als vervolg op de Wet natuurbescherming)
- Systeem van strikte bescherming bijl. IV Hrl in natuurlijke verspreidingsgebied

Beschermingsregime(s)

Stelling: Het verspreidingsgebied van de wolf is dat gebied wat de wolf 'doorkruist'.

De habitat van de wolf is geen vast en onveranderlijk afgebakend territorium: niet beperkt door plaats, ruimte of habitat.

Vervolg uitwerking:
Beschermingsregime duiding m.b.t.:

- opzettelijk vangen of doden
- opzettelijk verstoren, m.n. tijdens voortplanting, overwintering en trek
- opzettelijk vernielen wolvenhol
- beschadiging of vernieling van voortplanting- en rustplaatsen

Bescherming via: verbodsbepalingen m.b.t. individu en verblijfplaats
Doel: is het bereiken en behouden van de GsvI
Middelen: (soorten) bescherming individuele exemplaren en (gebieden) bescherming voortplantings-, rust- en verblijfplaatsen.

Rustplaatsen: zowel bewoonde als niet(meer) bewoonde; potentiële locaties zijn daarmee nog niet beschermd. d.w.z. nog geen uitspraak over.

<u>Vrijstellingen en ontheffingen</u>
Stelling: vanuit de WWG komen we met een aantal gezamenlijk opgestelde 'formats' vrijstellingen en ontheffingen die desgewenst per provincie kunnen worden gebruikt.

Vervolg uitwerking:

- Wil NL vrijstellingen, ontheffingen e.d. 'op de plank hebben liggen' in het geval zich acute situaties voordoen?
    - Zo ja, bij welke situaties?

Voorbeelden

- vrijstellingen inregelen voor het vangen van wolven na problematische situaties? (herhaaldelijk vee aanvallen, dichtbij mensen etc). Afhankelijk van of vangen een logische stap is bij die situatie.
- Wil NL vooraf vrijstellingen ontheffingen op de plank hebben liggen, die het mogelijk maakt om een wolf te doden bij acuut gevaar?
- Vrijstelling/ontheffing voor vervoer wolf bij aanrijding // als er welpen gevonden worden nadat de moederwolf dood is // .. (> zie algehele ontheffing WENR).

<u>Vorm en mate van bescherming</u>
Alleen **passieve** bescherming d.m.v. verboden onvoldoende
Ook **actieve** bescherming nodig bij HR-soorten: concreet, specifiek, soortenbeschermingsplan met gerichte beheermaatregelen; plus coherente preventieve maatregelen. Bijv. voldoende verbindingszones en passende landschapselementen die bijdragen aan migratie en genetische uitwisseling

<u>v.a. 7 Soortenbescherming</u>
Stelling: we volgen de in FFS/JA gedane uitspraak m.b.t. vertrekpunt SvI. -> Grensoverschrijdende populatie midden Europa.

Vervolg uitwerking:
Insteek soortenbescherming: Staat van instandhouding wolf
Doel is het bereiken en behouden van deze GsvI
Gunstige staat van instandhouding = Juridisch én is ecologisch te definiëren

- Een beschrijving van wat Nederland verstaat onder een gunstige staat van

instandhouding (art 1 en i Hrl) (verspreidingsgebied, populatie, leefgebied (pm), toekomstperspectief)
- Soortbescherming **SvI?**: Geconcludeerd kan worden dat NL op zich géén gunstige SvI heeft, dat dit alleen internationaal kan worden beoordeeld. En dat ook in dat geval niet sprake is van een gunstige staat van instandhouding.
- WP2.0 geeft aan hoe de gsvi te bereiken en/of in stand te houden.

Strikte bescherming geldt voor de wolf "altijd' daar waar deze zich bevindt!
middelen: (soorten) bescherming individuele exemplaren en (gebieden) bescherming voortplanting, rust- en verblijfplaatsen.

11. Actieve soortenbescherming
Inzet (actieve) beschermingsmaatregelen
- Inzet van **actieve beschermingsmaatregelen**? Is/zou onderdeel zijn van wettelijke kader en handreikingen.
- Zo nee, waarom niet?
- Zo ja waarom wel, en zo ja wat zouden we dan kunnen doen en wie moet dat doen?

Wat is denkbaar:
Actieve beschermingsmaatregelen: strikte bescherming op basis van behoeften en de SvI van de wolf
- maatregelen onderling door provincies afgestemd zodanig dat tezamen de doelstellingen voor heel Nederland worden bereikt. Stimuleren (van) de staat van instandhouding.
Dit is van invloed op het evt. rechtvaardigen van uitzonderingen mbt de strikte bescherming
- bescherming door instelling rustgebied d.m.v. toegangsbeperking (bijv. rondom voortplantingsplek)
- vaststelling van samenhangende en gecoördineerde maatregelen van preventieve aard (voorzorgsbeginsel/beginsel van preventief handelen)
binnen N2000
beheerplan (per provincie?) dient aan te sluiten op nationaal. internationaal beschermingsplan wolf.
afsluiting van gebieden (tijdelijk, geheel beperken toegang voorplanting e.d.

Buiten N2000:
- voorlichtingscampagne
- regulatie economische activiteiten": wolfwerende rasters, KBH
- gedragscodes
- opleiding: wildaanrijding afhandelaren, boswachters, jagers
- mitigerende maatregelen

Beoordeling SvI:
cumulatief:
beoordeling SvI – algemeen/breed – biogeografische regio, indien ook grensoverschrijdend.
op grondgebied van de lidstaat
op effecten lokaal niveau

<u>9. Hybride wolven</u>
Stelling: we willen hybridiseren voorkomen, hybride wolven worden bij voorkeur uit de populatie verwijderd. Nader te bepalen waar 'de grens ligt'.
"De beheersinstanties moeten er voor zorgen dat hybriden duidelijk en ondubbelzinnig onder hun nationale wetgeving vallen, hetzij als wilde dieren hetzij als huisdieren' *citaatJA pm*

Vervolg uitwerking:

"De beheersinstanties moeten er voor zorgen dat hybriden duidelijk en ondubbelzinnig onder hun nationale wetgeving vallen, hetzij als wilde dieren hetzij als huisdieren' Ap9

Bepalen van beschermde status van hybride wolven.

- Afbakenen wat wij verstaan onder een hybride wolf (zie FFstudie)
- Afbakenen wanneer/of een hybride beschermd is in NL
- Bepalen, adhv bepaalde beschermingsregime, wat wel en niet mag bij hybriden.
- Bedenken hoe een hybride evt. uit de populatie gehaald wordt (want hoe is dit individu te vinden / herkennen/ te duiden?)

Advies is om hybriden te beschermen als wolven -> m.i. in tegenspraak met FFS... beleidsmatig zouden we dat ook niet moeten willen… toch?

<u>10. Wolvenopvang</u>
Stelling: We gaan in Nederland niet voor een wolvenopvang. Zie FFS ecologische overwegingen.
Stelling: we hanteren… zie FFS

Vervolg uitwerking:
Het wel of niet opvangen van gewonde wolven wordt een onderdeel in bepaalde handelingsprotocollen.

- Willen wij wolven opvangen?
- Wat te doen als een wolf wordt aangereden en beoordeeld is dat deze te zwak is voor het loslaten in het wild, maar – bij opvang – op te lappen is?
- Wat te doen met gevonden welpen nadat duidelijk is dat de moederwolf aangereden/ dood is?
  De vraag is of invulling van de zorgplicht ook zover moet gaan dat actief naar de welpen zou moeten worden gezocht. Juridisch relevant blijft dat bij het zoeken naar eventuele welpen relevante verbodsbepalingen zullen moeten worden overtreden, zoals mogelijk vernielen, of beschadigen en verstoren van de voortplantingsplaats, het vangen van wolven en bezitten van wolven, hetgeen zal moeten worden gerechtvaardigd door besluiten op basis van de Omgevingswet.
  Ook zal de vraag moeten worden beantwoord wat er vervolgens met de welpen moet worden gedaan en hoe zij moeten worden gehouden.
  Daarbij zal ook de vraag moeten worden beantwoord in hoeverre deze wolven een 'wolfwaardig' bestaan kan worden geboden.

<u>13. Gebiedenbescherming</u>
Stelling: we gaan in NL nog niet over tot gebiedenbescherming tbv de wolf.
Stelling: we zetten wel in op 'mitigerende maatregelen'

Vervolg uitwerking:

- Gebiedsbescherming: willen wij beschermde gebieden t.b.v. de wolf aanwijzen?

- Conform Bijlage II Hrl, incl Bijl III richtlijn N2000 (art 4 1^{e} lid) HRl: dienen beschermde

gebieden te worden aangewezen en instandhoudingsdoelstellingen te worden bepaald voor de wolf.
- Willen wij dat zo nee, waarom niet, zo ja waarom wel en wie (de provincie) moet dat dan doen?
pas na 10 jaar aaneengesloten aanwezigheid, v.a. moment van voortplanting…-> dus nu niet. Eerste reproductie was in 2019 een feit. Dus na 10 jaar; in 2029 N2000-gebied aanwijzen?

Gebiedenbescherming is begrensd gebied: geografisch afgebakend, vanuit: natuurlijke verspreidingsgebied = waar deze zich van nature ophoudt respectievelijk uitbreidt
dit natuurlijke verspreidingsgebied maakt onderdeel uit van de beoordeling van de gunstige staat van instandhouding.

Daarvoor nodig een 'Stelsel van verbodsbepalingen'

Via Natura2000 is de wolf toe te voegen aan instandhoudingsdoelstelling cq. is het denkbaar een nieuw gebied aan te wijzen door provincies (aanwijzing op zich m.i. geen onderdeel WP, wel te duiden als beleidsoptie/mogelijkheid).

- willen provincies gebieden identificeren als geschikt voor wolf? bijv. de leefgebieden zoals nu?
- willen provincies corridors aanwijzen als positieve bijdrage aan gsvi
- willen provincies het instrument 'programma' inzetten ?

27. Tegemoetkomingsregeling en subsidie preventieve maatregelen

Stelling: we gaan door met de huidige rolverdeling: vergoedingsregelingen voor de inzet van preventieve maatregelen vallen hierbuiten. Dit is een bevoegdheid van de afzonderlijke provincies resp. provinciale gebiedscie's die voor wolvenleefgebieden actief zijn.

Stelling: we gaan door met de huidige tegemoetkomingsregeling.
In aanmerking komen voor een tegemoetkoming.

- **bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren**.
- **niet-bedrijfsmatig** gehouden **schapen en geiten**
- het moet gaan om **directe schade** veroorzaakt door een natuurlijk in het wild levende diersoort.
- Dit houdt in dat **vervolgschade en bijkomende schade niet** voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. : geen indirecte schade: arbeid, materiaal etc.
- ook de kosten van de **dierenarts** en de kosten van **de kadaver ruiming** beschouwd als directe schade en **vergoed**.
- Er wordt **géén eigen risico berekend** én evt. **leges** (behandelbedrag) worden **terugbetaald.**
- we **actualiseren taxatierapport/taxatierichtlijn** (nav evaluatie, documentatie, waardering)

Schade door wolf aan landbouw(huis)dieren
Vervolg uitwerking:

Aandachtspunten hierbij kunnen zijn:
- geen nadere voorwaarden aan de tegemoetkoming te stellen.
- geen wijzigingen aan te brengen in de kostenposten waarvoor tegemoetkoming mogelijk is.
- geen wijzigingen aan te brengen in de (categorieën) van diersoorten waarvoor tegemoetkoming is voorzien.
- Verbeterde documentatie: vastlegging van preventie en verjagingsmethoden dit in relatie tot gegeven dat verjaging vooral gelinkt moet worden aan het gedrag van de wolf t.o.v. het vee. Bij verjaging voor mens is dat niet het vee maar iets van de mens…

inzet/eisen preventieve maatregelen
- Wat verstaan wij onder 'goed beschermd vee'. Zeker als een wolf herhaaldelijk 'bij goed beschermd vee' schade veroorzaakt en er alleen dan actie tegen de wolf ondernomen mag/kan worden.
- Wat verstaan wij onder 'herhaaldelijk'? Hoe vaak 'accepteren' wij aanvallen op vee voordat er actie ondernomen wordt?
- Welke acties worden dan toegestaan en wanneer welke (>handelingsprotocol)

financiering/regels tegemoetkomingsregeling
subsidie preventieve maatregelen
Waar nodig zullen wijzigingen eveneens verwerkt dienen te worden in de door BIJ12 opgestelde 'Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade' respectievelijk het taxatieformulier.

25. Financiering
Vervolg uitwerking:
pm bepalen welke kostenposten we in beeld willen brengen…
EU gelden??

v.a. 18. Internationale samenwerking/ Internationaal WMP

Stelling: Nederland gaat zich stimulerend initieel inzetten voor internationale samenwerking op het wolf dossier. Dit is zowel ecologische als juridisch noodzakelijk. Uiteindelijk moet dit leiden tot een internationaal wolvenmanagement plan.

Vervolg uitwerking:
Internationale samenwerking
Ook al benoemd in het huidige wolvenplan zal nu specifieker ingevuld dienen te worden.
Nodig omdat:
- GsvI te bepalen > population level management t.b.v. 'beheer' van wolven (afschot op basis van quota)
Beleidskeuzes:
- willen wij opname NL in de EU referentielijst N2000-gebieden? kan/moet dat?

Internationaal WMP
Duidelijk blijkt uit zowel de Juridische Analyse als de FFS dat er vanuit internationaal verband naar de bescherming in casu het beleid, het beheer van de wolf dient te worden gekeken. Ook in het vorige IPO WP stond al genoemd dat het komen tot een internationaal wolvenmagementplan gewenst was……etc. Uit de rechtsvergelijking tussen Europese landen blijkt ook dat vrijwel alle landen de behoefte hieraan onderkennen…

Gezamenlijk managementplan voor grensoverschrijdende (deel-)populaties
In ieder geval nodig zodra GsvI is bereikt… dan evt. sprake van populatiebeheer.

GsvI: op het niveau van grondgebied van de lidstaat of, in voorkomend geval op niveau van betrokken biogeografische regio wanneer de grenzen van die lidstaat verscheidene biogeografisch regio's bestrijden, of in die het natuurlijk verspreidingsgebied van de soort dit vereist en voor zover mogelijk op grensoverschrijdend niveau.
Internationaal kader:
Verdrag van Bern
Habitatrichtlijn in overeenstemming met VvBern
Hrl: art 12 en art 16 HRl Wolf is bijlage IV Hrl
in NL = art 3.5 ev Wnb
Wolf=bijlage II Verdrag van Bern = strikt beschermde soort
p 7/8 t&B
uitleg zijn richtsnoeren uitleg verdragsbepalingen= niet juridische bindend
Omgevingswet:
art 5.1 -> Bal art 11.46 e.v.

Wat zou er internationaal dienen te worden meegenomen in management plan
In WP 2.0 kunnen we wensen meegeven die wij hebben?
zie reeks: populatieomvang, genetische samenstelling etc.
populatie samenstelling
actuele leefgebieden
GsvI

Check LNV : Instandhoudingsdoelstellingen voor de wolf vast te stellen door Ministerie van LNV!?
Hoe zit dat nu?
Rol RVO -> wie ,waar , wat -> check, in beeld brengen bij HP?

<u>Landsgrensoverschrijdende samenwerking</u>
Vervolg uitwerking:

<u>33. Communicatie</u>
Vervolg uitwerking:
pm zie communicatieplan
duiding transparantie, snelle communicatie, tussenrapportage,

<u>Organisatie en interprovinciale samenwerking</u>
Stelling: Bij provinciegrensoverschrijdende leefgebieden wolf, neemt de provincie met het grootste deel van het leefgebied het voortouw.
In dat geval komt er een grensoverschrijdende (interprovinciale) wolven cie.

<u>Monitoring</u>
Vervolg uitwerking:
p.m. er is monitoringsplan dat is voor nu voldoende
vraag: extra aandacht voor 'onbekende gebieden'

<u>34. Benoemen kennisleemtes, onderzoeksvragen, praktijkproeven</u>
Vervolg uitwerking:
Onderzoek
dieetonderzoek wolf

ecologische draagkracht
zendering
preventieve maatregelen
Aanpassing genetische methoden
Met name indien de monsteraantallen voor periodieke monitoring toenemen, valt nog winst te behalen in met name de doorlooptijd en kostenefficiëntie. Een overstap naar analyse via zogenaamde High-throughput sequencing (HTS) lijkt hiervoor het meest kansrijk, en biedt de kans om in 1 analyserun een groter aantal monsters te verwerken. Daarbij kan per monster direct een combinatie van verschillende typen DNA merkers geanalyseerd worden, waarmee meerdere onderzoeksvragen tegelijk worden beantwoord: merkers voor soortsbepaling, merkers voor individuele herkenning en een gerichte set van SNP merkers voor detectie van hybriden. Deze methodiek wordt steeds goedkoper en een overstap is wellicht binnen enkele jaren zinvol

35. Benoemen vervolgacties (na wolvenplan 2022)
Bij de vaststelling van het Wolvenplan 2022 zijn wellicht nog vervolgacties te benoemen. In dat geval deze opnemen in een planning en evt. begroting.
p.m.
Vervolg uitwerking:

Algemeen proces gang
WP22
vaststelling via IPO lijn zie planning
totstandkoming WP22 communicatie, participatie alleen LOW – apart te benoemen in com plan.
Vervolg uitwerking: pm

Overig
Vervolg uitwerking: pm
inzet instrumentarium: programma?
Gevolgen voor tegemoetkomingsregeling?
Gevolgen voor monitoringsplan en monitoringsprotocollen?

Memo POHO Natuur en water	provincie Drenthe
Gedeputeerde	H. Jumelet
Afschrift	
Datum	17-9-2020
Poho datum	21-9-2020
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Brief vereiste actie preventie wolvenschade
Doel memo	☐Ter kennisneming
Bijlage	Brief vereiste actie preventie wolvenschade
Naar GS	

Advies

1. Kennis te nemen van de binnengekomen brief van de gebiedscommissie
2. In te stemmen met het verzenden van een eerste antwoord met een procesomschrijving.

Inleiding

De gebiedscommissie heeft een brief verzonden over de stappen die zij adviseren aan de provincie om de komst van de wolf in Drenthe te faciliteren. De gebiedscommissie geeft aan dat de kans op toenemende faunaschade dit najaar groot is, door de combinatie tussen wolven die actiever worden in het najaar en dierhouders die beginnen met naweiden. Doordat er nog geen concrete subsidieregeling is opgezet kunnen volgens de commissie niet genoeg dierhouders aan schadepreventie doen om schade te voorkomen. Daarom adviseert de gebiedscommissie aan de provincie om zo spoedig mogelijk de volgende acties in te zetten:

- Een subsidieregeling in te zetten gelijk aan die van Gelderland.
- €200.000 euro beschikbaar te stellen om deze regeling mee te starten.
- De 7 aanvragen die nu uitgewerkt zijn uit het werkbudget te dekken.
- Het aantal noodsets nog verder uit te breiden.
- De gebiedscommissie te faciliteren in het organiseren van informatiebijenkomsten.

De inhoud van het advies van de gebiedscommissie wordt afgestemd met de desbetreffende teams, zodat daar zo spoedig mogelijk besluit over kan worden genomen. Om de gebiedscommissie wel te laten weten dat het advies is ontvangen en wat ze van het vervolgproces kunnen verwachten is het advies een antwoordbrief op te stellen met toelichting op het vervolgproces.

Argumenten

1. *Nvt*
2. *Door middel van een eerste antwoord met procestoelichting weet de gebiedscommissie wat ze van de provincie kunnen verwachten en kunnen ze daar helder over communiceren.*
   De gebiedscommissie heeft een hoog gevoel van urgentie, door een toelichting te geven op het vervolgproces is het duidelijk dat de provincie hun verzoek gehoord heeft en ermee aan de gang is. Door het vervolgproces via brief te schetsen is er geen risico op miscommunicatie.

Risico's

1. *Nvt*
2. *De gebiedscommissie kan het gevoel hebben dat de provincie niet snel genoeg actie onderneemt.*
   Door duidelijkheid te scheppen over het vervolgproces wordt dit risico ondervangen.

Vervolgstappen

De antwoordbrief van de gebiedscommissie wordt volgende POHO behandeld.
De inhoud van het advies van de gebiedscommissie wordt afgestemd met de betreffende teams, zodat daar zo spoedig mogelijk besluit over kan worden genomen.

Memo POHO Natuur en water	provincie Drenthe
Gedeputeerde	H. Jumelet
Afschrift	
Datum	29-1-2020
Poho datum	3-2-2020
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Voorbereiding vierde ronde tafel
Doel memo	☐Ter discussie
Bijlage	
Naar GS	

Advies
Ter voorbereiding op de vierde ronde tafel kennis te nemen van de onderstaande zaken met betrekking tot; indirecte schade, noodrasters en DNA-uitslag.

Indirecte schade
De Raad van State heeft in twee verschillende gevallen geoordeeld dat alleen directe schade door wilde dieren wordt vergoed. Echter gaat het hierbij niet alleen om de vergoeding van de door wolf doodgebeten schapen. Onder het huidige vergoedingssysteem worden bij een wolvenaanval de volgende kosten 100% vergoed;

- direct dood gebeten schapen,
- dierenartskosten van verwonde schapen, ook wanneer later blijkt dat behandeling nodig is
- euthanasiekosten van verwonde schapen, ook wanneer later blijkt dat dit na eerdere behandeling nodig is
- ongeboren lammeren van doodgebeten schapen wanneer deze drachtig zijn
- verdronken schapen
- schapen bij wie DNA-resultaten geen uitsluitsel geeft, maar er wel wolf aangetoond is bij schapen in dezelfde aanval
- behandelkosten van bij12
- afvoerkosten van dode dieren

De posten die buiten de regeling vallen zijn de kosten van “stress” en verwerpen van lammeren door dieren die niet direct aangevallen zijn, en de arbeidskosten van de dierhouders zelf.

Noodrasters
Op dit moment zijn er 4 noodsets van de provincie in gebruik, dit zorgt ervoor dat we ook vanuit de provincie ervaring op kunnen doen met deze noodsets.
De afspraak was dat de dierhouder zelf zorgt voor de stroomvoorziening op de rasters, en dat de provincie zorgt voor de hekwerken zelf, om zo de verantwoordelijkheid te delen. Nu de rasters in gebruik zijn, leert ervaring dat het voor dierhouders lastig is om de spanning op de netten te zetten die voor het weren van de wolf noodzakelijk is. Hierdoor is het raster niet perse meer “wolf werend”. Om het risico te ondervangen dat er een aanval plaatsvind binnen de preventieve maatregelen die de provincie verschaft, zijn er nu ook vanuit de provincie stroomklokken in aankoop. Op die manier kunnen de netten worden voorzien van voldoende spanning zonder dat het afhankelijk is van de stroomvoorziening van de dierhouder zelf.

DNA-uitslag
Medio afgelopen week zijn de resultaten van de soortbepaling voor de faunaschade in december door bij12 gepubliceerd. In Drenthe ging het om 4 gevallen, onderstaand de resultaten:

- Tynaarlo, 10 december, 1 schaap, vos
- Zwiggelte, 15 december, 3 schapen, wolf
- De wijk, 17 december, 1 schaap, diersoort onbekend
- Zwiggelte, 30 december, 3 schapen, wolf

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	25-3-2020
Poho datum	30-3-2020
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Toelichting stukken poho 30 mrt
Doel memo	☐Ter discussie ☒Ter informatie ☐Ter besluitvorming
Bijlage	1. Opzet GS stuk wolf 2. Discussienota voorlopers-regeling
Naar GS	Nee

Advies/Vraag
1. Kennis te nemen van de toelichting op de GS-stukken en discussie nota
2. In te stemmen met het vervolgproces voor het stuk en de terugkoppeling naar de deelnemers van de ronde tafel wolf.
3. Kennis te nemen van de stand van zaken met betrekking tot het onderzoek naar de mannelijke wolf in het Hart van Drenthe (mondeling)

Aanleiding
1. Het GS-stuk met de reactie op het advies van de ronde tafel wolf is in voorbereiding, echter is de manier waarop geld wordt weggezet en de communicatie daarover afhankelijk van hoe dit budget ingevuld gaat worden.
Uit contact met de provincie Gelderland blijkt dat de subsidieregeling die daar op tafel ligt nog niet “af” is en dat ze die nog met de gebiedscommissie aan het uitwerken zijn. Ook in Drenthe zullen we nog goed uit moeten werken of de voorgestelde methode werkbaar is, en hoeveel geld er met deze methode begroot zal moeten worden.
Om toch in de tussentijd aan de slag te kunnen biedt de voorlopers-regeling zoals deze ook in Gelderland gehanteerd is goede mogelijkheden. In de discussienota is een overzicht gegeven van de overwegingen die nog ten grondslag liggen aan het opzetten van een dergelijke regeling.

2. Aan de hand van de beslissingen die uit het bespreken van de discussienota naar voren komen kan het GS-stuk verder ingevuld worden. Gezien de huidige situatie met COVID19 is het voorstel om het besluit van GS te koppelen aan een persbericht, en de resultaten schriftelijk naar de ronde tafel terug te koppelen.

Van: [redacted]bij12.nl
Onderwerp: NAZENDING IPO WOLEN WERKGROEP VANMIDDAG
Datum: 19 januari 2021 om 10:59
Aan: [redacted]ipo.nl, [redacted]gelderland.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

Beste allen, bijgaand, helaas erg laat, maar toch een startnotitie m.b.t. het handelingsperspectief.
Tot vanmiddag,
Met vriendelijke groeten,
[redacted]

[redacted]

[redacted] Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted] Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] I E [redacted]bij12.nl

Werkt voor provincies

Handelingsproto collen.docx

Van: [redacted]bij12.nl
Onderwerp: Nazending IPO wolven werkgroep 6 juli a.s.
Datum: 30 juni 2021 om 17:28
Aan: [redacted]ipo.nl, [redacted]gelderland.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@zeeland.nl, [redacted]bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl

Beste allen,
Zoals beloofd bijgaand nog het verslag en een oplegnotitie tbv de Fact Finding Study.

Tevens maak ik er gebruik van de volgende oproep te doen:

Op 14 en 15 oktober is voorzien in een 'Transboudery Wolfmeeting' in Vlaanderen. [redacted] heeft ons daarover een mail gestuurd incl. voorlopig programma.
De vraag van [redacted] is welke specifieke onderwerpen vanuit NL daar besproken zouden willen worden.

Daarom de oproep aan jullie om hierover na te denken en met wensen/voorstellen hiervoor te komen.
Wat mij betreft bij voorkeur per mail voorafgaand aan de a.s. wolvenwerkgroep, dan kunnen we daar zo mogelijk ook nog over doorpraten.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]

[redacted]Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted] Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] E [redacted]bij12.nl

Werkt voor provincies

PDF
Verslag IPO wolven...21.pdf

Werkt voor provincies

Memo

Van	[redacted]
Afgestemd met	-
Aan	IPO wolven werkgroep
Datum	30 juni 2021
Onderwerp	Fact Finding Study
Bijlage(n)	Concept FFS "De terugkeer van de wolf in Nederland'

Inleiding
Zoals bekend is er aan een samenwerkingsverband (WENR-INBO-SGN) onder leiding van WENR de opdracht gegeven om een Fact Finding Study over de wolf op te stellen. Conform afspraak staat dit vandaag op de agenda. Bijgaand ontvangt u de eerste concept van de rapportage. Ik verzoek u hier vertrouwelijk mee om te gaan omdat dit nog slechts de eerste aanzet is en daarmee nog zeker niet volledig is etc. Maar tegelijkertijd willen we deze vergadering benutten om input te geven voor het vervolg. Omdat de uitspraken en richtingen die nu meegegeven zijn in de rapportage al wel voldoende zijn om hierover in gesprek te gaan. Uiteraard zijn er ook nog zaken die nog niet zijn ingevuld. Al met al voldoende om vandaag hierover te spreken.

Opgemerkt zij dat nog nadere afstemming dient plaats te vinden tussen de Fact Finding Study en de juridische analyse. Daar is en wordt in voorzien.

Gevraagd wordt om:
Aan de hand van de nu voorliggende concept teksten een eerste bespreking in deze werkgroep te voeren, reacties en opmerkingen mee te geven.

Toelichting voorstel
Zie bijlage. Aan de hand van de door ons gestelde adviesvragen is het document vormgegeven.

Proces
Vandaag ligt het eerste concept ter bespreking in deze werkgroep voor. In kleine kring is door de begeleidingsgroep hierover op 30 juni met de opdrachtnemers het concept besproken. Er was geen tijd om een aangepaste versie voor deze werkgroep vergadering te sturen.
Vervolgens zijn zullen opdrachtnemers verder aan de slag gaan, o.a. met de deze vergadering gemaakte opmerkingen.

Dan zal er tussentijds nog overleg plaatsvinden met een begeleidingsgroep op 20 juli. Vanuit de begeleidingsgroep zal hiervoor nog een mailronde worden gedaan om evt. opmerkingen van uw kant ook daarin mee te nemen.

De eindversie zal in de IPO werkgroep van dinsdag 21 september voorliggen om daarna in het LOW van 5 oktober te worden gepresenteerd.

Van: [redacted]bij12.nl
Onderwerp: nazending IPO wolvenwerkgroep 16 maart a.s.
Datum: 12 maart 2021 om 12:47
Aan: [redacted]ipo.nl, [redacted]gelderland.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

Beste collega's,

Bijgaand stuur ik u de aangekondigde nazending m.b.t. handelingsprotocol stukken agendapunt 5.

Nieuw aanvullend stuur ik u de concept beantwoording van kamervragen m.b.t. de wolf. Wordt een extra agendapunt ter vergadering.

Naar verwachting maandag volgt nog een onderzoekvoorstel m.b.t. agendapunt 2.

Met vriendelijke groeten,

Geniet van uw weekend, tot dinsdag,

[redacted]

PDF

14.1 Nazending Conce...RG.pdf

IPO Wolvenwerkgroep, 16 maart 2021

Agendapunt 5 Voorstel uitwerking handelingsprotocollen wolf

Aan: IPO Wolvenwerkgroep
Van: [redacted]
Datum: 12 maart 2021

Aanleiding:
Onderdeel van de actualisatie van het Interprovinciaal Wolvenplan betreft de uitwerking van handelingsprotocollen voor de wolf in Nederland (BAC VP 12 november en 17 december 2020). Hierbij is afgesproken dat het LOW bij de uitwerking van deze protocollen wordt betrokken (BAC VP 12 november 2020, agendapunt 3a, startnotitie Landelijk Overleg Wolf).

T.b.v. de uitwerking van de handelingsprotocollen wordt nu een Plan van Aanpak voorgelegd. Om de hierin voorgestelde aanpak te illustreren is tevens een start gemaakt met de uitwerking van een 'Handelingsprocotol: Aangereden dier – mogelijk wolf'.

Doel: ter bespreking, voorlopig vaststellen en agendering in LOW bespreken.

Bespreekpunten:

5.1 Plan van Aanpak...21.pdf

5.2 Handel...21.pdf

5.3 Discus...olf.pdf

Van: [redacted]@prvlimburg.nl
Onderwerp: Nazending IPO wolvenwerkgroep 150621 - agendapunt 7
Datum: 15 juni 2021 om 08:17
Aan: [redacted]@brabant.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@ipo.nl, [redacted]gelderland.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@zeeland.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@bij12.nl

Collega's,

Bijgaand nog een nazending voor het overleg van onze IPO wolvenwerkgroep van vanmiddag, bij agendapunt 7 over . Dit is een concept dat helaas nog niet met [redacted] en [redacted] besproken is maar ik ben zo vrij om het toch vast toe te zenden.

Mede namens [redacted] met groeten,

[redacted]

[redacted]

cluster Natuur en Water | team Soortenbeleid
T +31 (0)43 [redacted] | M +31 (0)6 [redacted]
E [redacted]@prvlimburg.nl

Postadres Postbus 5700 | 6202 MA Maastricht

Bezoekadres Limburglaan 10 | 6229 GA Maastricht
Kijk ook op www.limburg.nl

provincie limburg

Dit e-mailbericht en de informatie verzonden met dit e-mailbericht is vertrouwelijk en uitsluitend bestemd voor de geadresseerde(n). Dit bericht kan informatie bevatten waarop intellectuele eigendomsrechten rusten of die vertrouwelijk is of om andere redenen rechtens beschermd is. Kennisname en gebruik van deze informatie door anderen dan de geadresseerde (n) is verboden. Indien u deze email abusievelijk hebt ontvangen, brengt u ons dan op de hoogte waarbij u gevraagd zal worden het originele bericht te vernietigen.

Financiering schade...1.docx

935037 - Letter on wolf...ers.pdf

Van: @bij12.nl
Onderwerp: Nazending IPO wolvenwerkgroep Agendapunt 4 'Openbaarheid wolvendata (schade en monitoring)'
Datum: 14 juni 2021 om 12:54
Aan: @ipo.nl, @gelderland.nl, @provinciegroningen.nl , @provinciegroningen.nl, @fryslan.frl, @fryslan.frl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, @overijssel.nl, @overijssel.nl, @brabant.nl, @prvlimburg.nl, @flevoland.nl, @zeeland.nl, @bij12.nl, @bij12.nl, @bij12.nl, @minlnv.nl, @minlnv.nl
Kopie: @bij12.nl

Beste allen,

In afstemming met vinden jullie in de bijlage de aangepaste memo behorende bij Agendapunt 4: Openbaarheid wolvendata (schade en monitoring). Ten aanzien van het Kwartaaloverleg van vorige week zijn er o.a. risicopunten toegevoegd.

Notitie is ter bespreking met de vragen:

1. **In te stemmen met het voorstel dat BIJ12 op korte termijn de beschikbare monitoringsdata op haar website deelt**.
2. **Daarbij in te stemmen met de volgende belangrijkste punten**:
   a) Het moment van het voor het eerst 'live' gaan (eind juni/begin juli);
   b) Het moment van updaten van deze monitoringsgegevens (eens per maand en kort nadat de provincies zelf op de hoogte zijn gebracht);
   c) Het opnemen van een select aantal kenmerken en data (zoals de SCALP waarnemingen (niet alle solitaire 'outliers' C2-waarnemingen) en de aanduiding van de locatie, met name als het binnen een door GS aangewezen leefgebied plaatsvond).

Voor wat betreft de solitaire 'outliers' C2-waarneming alvast een korte toelichting:
Soms wordt er ergens, buiten een territorium, één C2 waarneming gedaan. Aan BIJ12 werd geadviseerd om deze waarnemingen pas op te nemen als er meer zekerheid is over de daadwerkelijke aanwezigheid van een wolf daar (door dus meer C2-waarnemingen of één C1 binnen dat gebied). Hierin wordt ook de lijn gevolgd van het Monitoringsplan. Graag bespreken wij hoe hier door jullie tegen aangekeken wordt (het betekent namelijk dat niet zomaar *alle* C2-waarnemingen opgenomen worden in de tabel).

Tot morgen.

Met vriendelijke groeten,

Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 I @bij12.nl

BIJ12 | Werkt voor provincies

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: maandag 14 juni 2021 09:17
Aan: [redacted]@ipo.nl>; [redacted]@gelderland.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@fryslan.frl; [redacted]@fryslan.frl> [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@brabant.nl>; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]@flevoland.nl; [redacted]@zeeland.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl
Onderwerp: Nazending IPO wolvenwerkgroep 150621 - agendapunt 6 ‘ Tussenbalans ervaringen wolf”
Urgentie: Hoog

Beste allen,

Afgesproken was dat wij met een evaluerende notitie zouden komen over de ervaringen met (gevestigde) wolven tot nu toe. Doel is in beeld te krijgen of dit leidt tot mogelijke aanpassingen van het Wolvenplan.
Bijgaand een drietal notities uit Gelderland, Fryslân, Noord-Brabant en Limburg. Drenthe ontbreekt hier nog in. Het zou mooi zijn als die aanvulling nog rondgestuurd wordt!

Notities zijn ter bespreking met de vragen:
6a. welke punten hiervan effect dienen te hebben op de actualisering.
6b. kan hiervan één notitie gemaakt worden of laten we het zo?
6c. M.i. typisch een onderwerp wat in het LOF besproken kan worden, willen wij dat en zo ja hoe?

Met vriendelijke groeten, tot morgen en hopelijk volgen er nog wat nazendingen.. [redacted]

[redacted]

[redacted]Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted] Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] I E [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

4.1
Openb...1.docx

Van: [redacted]@brabant.nl
Onderwerp: Nazending IPO-wolvenwerkgroep - Discussienotitie t.b.v. uitwerking handelingsprotocol (agendapunt 5)
Datum: 14 juni 2021 om 21:27
Aan: [redacted]@bij12.nl, [redacted]@ipo.nl, [redacted]@gelderland.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@zeeland.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@bij12.nl

Beste allen,

Bijgevoegd een nazending t.b.v. bespreking van agendapunt 5: *Discussienotitie t.b.v. uitwerking Handelingsprotocol 'Melding van een wolf die goed beschermd vee doodt'*.

Groeten en tot morgen,
[redacted]

[redacted] | [redacted] Natuurwetgeving | T 06-[redacted] | [redacted]@brabant.nl | Programma Natuur | Provincie Noord-Brabant| Brabantlaan 1 's-Hertogenbosch | www.brabant.nl

---

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: maandag 14 juni 2021 12:54
Aan: [redacted]@ipo.nl>; [redacted]@gelderland.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@fryslan.frl; [redacted]@fryslan.frl>; [redacted]drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@brabant.nl>; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]@flevoland.nl; [redacted]@zeeland.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl
CC: [redacted]@bij12.nl>
Onderwerp: Nazending IPO wolvenwerkgroep Agendapunt 4 'Openbaarheid wolvendata (schade en monitoring)'

Beste allen,

In afstemming met [redacted] vinden jullie in de bijlage de aangepaste memo behorende bij Agendapunt 4: Openbaarheid wolvendata (schade en monitoring). Ten aanzien van het Kwartaaloverleg van vorige week zijn er o.a. risicopunten toegevoegd.

Notitie is ter bespreking met de vragen:

1. **In te stemmen met het voorstel dat BIJ12 op korte termijn de beschikbare monitoringsdata op haar website deelt**.
2. **Daarbij in te stemmen met de volgende belangrijkste punten**:
   a) Het moment van het voor het eerst 'live' gaan (eind juni/begin juli);
   b) Het moment van updaten van deze monitoringsgegevens (eens per maand en kort nadat de provincies zelf op de hoogte zijn gebracht);
   c) Het opnemen van een select aantal kenmerken en data (zoals de SCALP waarnemingen (niet alle solitaire 'outliers' C2-waarnemingen)

en de aanduiding van de locatie, met name als het binnen een door GS aangewezen leefgebied plaatsvond).

Voor wat betreft de solitaire 'outliers' C2-waarneming alvast een korte toelichting:
Soms wordt er ergens, buiten een territorium, één C2 waarneming gedaan. Aan BIJ12 werd geadviseerd om deze waarnemingen pas op te nemen als er meer zekerheid is over de daadwerkelijke aanwezigheid van een wolf daar (door dus meer C2-waarnemingen of één C1 binnen dat gebied). Hierin wordt ook de lijn gevolgd van het Monitoringsplan. Graag bespreken wij hoe hier door jullie tegen aangekeken wordt (het betekent namelijk dat niet zomaar *alle* C2-waarnemingen opgenomen worden in de tabel).

Tot morgen.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 [redacted] | [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: maandag 14 juni 2021 09:17
Aan: [redacted]@ipo.nl>; [redacted]@gelderland.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@fryslan.frl; [redacted]@fryslan.frl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@brabant.nl>; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]@flevoland.nl; [redacted]@zeeland.nl>; [redacted]bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl
Onderwerp: Nazending IPO wolvenwerkgroep 150621 - agendapunt 6 ' Tussenbalans ervaringen wolf"
Urgentie: Hoog

Beste allen,

Afgesproken was dat wij met een evaluerende notitie zouden komen over de ervaringen met (gevestigde) wolven tot nu toe. Doel is in beeld te krijgen of dit leidt tot mogelijke aanpassingen van het Wolvenplan.
Bijgaand een drietal notities uit Gelderland, Fryslân, Noord-Brabant en Limburg. Drenthe ontbreekt hier nog in. Het zou mooi zijn als die aanvulling nog rondgestuurd wordt!

Notities zijn ter bespreking met de vragen:
6a. welke punten hiervan effect dienen te hebben op de actualisering.
6b. kan hiervan één notitie gemaakt worden of laten we het zo?
6c. M.i. typisch een onderwerp wat in het LOF besproken kan worden, willen wij dat en zo ja hoe?

Met vriendelijke groeten, tot morgen en hopelijk volgen er nog wat nazendingen..

Faunazaken
Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 | E @bij12.nl

Werkt voor provincies

Provincie Noord-Brabant
Brabantlaan 1 | Postbus 90151 | 5200 MC 's-Hertogenbosch | Telefoon 073 6812812 |
Fax 073 6807680 | contact | Twitter: @brabant | www.brabant.nl

Meer weten over de provincie Noord-Brabant?
Volg op Instagram: www.instagram.com/provincienoordbrabant

5.1
Discus...t.docx

Van: [redacted]@bij12.nl
Onderwerp: Nazending wolvenwerkgroep 21 september
Datum: 15 september 2021 om 11:26
Aan: [redacted]@ipo.nl, [redacted]@gelderland.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@zeeland.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl

Beste allen,

Bijgaand de nazending voor de wolvenwerkgroep MS teams bijeenkomst van 21 september 13.30 u .

Dit betreft:

Agendapunt 3 Handelingsprotocollen
3.2 Overzicht situaties handelingsprotocol
3.2 Thema 1 wolf - mens

NB: a.s. vrijdag volgt vanui[redacted] nog een nazending m.b.t. :
3.1 inzet wolven expertise
3.3. voorbeeld handelingsprotocol
(door technische ICT omstandigheden is dit nog niet rond)

Agendapunt 4 Tussenbalans ervaringen
4.1 Evaluatie ervaringen provincies met toepassing interprovinciaal wolvenplan
4.2 Ervaringen met wolven in Drenthe
4.3 Ervaringen Fryslân over een gevestigde wolf
4.4 Ervaringen gevestigde wolf Noord-Brabant en Limburg
4.5 Gelderland evaluatie wolven

Agendapunt 6 Inhoud en planning wolvenplan 2022
6. Inhoudsopgave n planning actualisatie wolvenplan

Agendapunt 10 Onderzoek(-sagenda) wolven
10.1 Projectplan innovatie rasters
10.2 Financieringsverzoek

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]

[redacted] Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted] Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] I E [redacted] bij12.nl

Werkt voor provincies

3.2 - Overzicht situatie...ol.docx

3.2 - Thema 1 - Wolf mens.docx

4.1 Evaluatie ervarin...n.docx

4.2 Ervaringen wolven...e.docx

4.3 201209 Ervarin...lf.docx

4.4 2021 06 07 Erv...ef.docx

4.5 Gelderland evaluat...n.docx

6. - Opzet inhoud...n .docx

10.1 Projectplan innovat...g.docx

10.2 financi...2.docx

WOLF-FENCING
Nederland

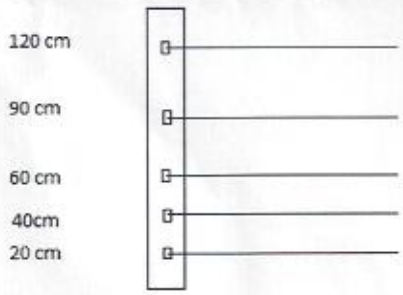
14 augustus 2019

Norm Wolf-Fencing Nederland

Wolf-Fencing Nederland heeft een norm opgesteld om zo de kwaliteit van wolfwerende rasters te waarborgen. Een wolfwerend raster moet aan de volgende minimale eisen voldoen ~~wil het in aanmerking komen voor het Wolf-Fencing keurmerk. Bij afwijkingen wordt het keurmerk niet afgegeven.~~

De volgende eisen zijn opgesteld voor vaste rasters:

- Minimaal 4.5 kV spanning
- Minimaal 5 draden bij nieuwe rasters en/of poorten
- Minimaal 3 draden bij gaas en/of bestaande dichte poorten
- Onderste draad maximaal op 20 cm van de grond
- Bovenste draad minimaal 120 cm hoog
- Draden dienen altijd aan de buitenzijde van het raster geplaatst te worden
- Maximale afstand tussen de palen is 10 m
- Er mag geen opstapmogelijkheid zijn die groter is dan 30 cm buiten het raster binnen een afstand van 2 m
- De afwijking voor de afstand van de draden mag niet meer dan 4 cm bedragen

De volgende eisen zijn opgesteld voor verplaatsbare rasters:

- Minimaal 4.5 kV spanning
- Bovenste draad minimaal 120 cm hoog
- Hoeken dienen d.m.v. schoren verstevigd te zijn
- Alleen geplaatst op vlakke grond, er dient van te voren gemaaid te worden. Er mag geen ondergroei zijn die het net raakt.
- Er mag geen opstapmogelijkheid zijn die groter is dan 30 cm buiten het raster binnen een afstand van 2 m
- De afwijking voor de afstand van de draden mag niet meer dan 4 cm bedragen
- Het verplaatsbare raster moet te allen tijde strak gespannen zijn

*NB mits er speciale omstandigheden zijn en de kwaliteit dusdanig gewaarborgd kan worden. ~~Dit kan uitsluitend beoordeeld worden door een bestuurslid van Wolf-Fencing Nederland.~~

Steunstichting VZZ
Postbus 6531,
6503 GA Nijmegen
T +31 (0)24-7410500
www.zoogdiervereniging.nl

BIJ12
t.a.v. [redacted]
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

[redacted]@bij12.nl

Uw kenmerk: BIJ12.2020.199.NINB
Ons kenmerk: 2020.066
Betreft: Offerte Wolvenmeldpunt sept 2020 – mrt 2021

Datum: 23 september 2020
Behandeld door: [redacted]
E-mail: [redacted]@zoogdiervereniging.nl
Tel: 024 74 10 500 of 06-[redacted]

Geachte [redacted]

Hierbij stuur ik naar aanleiding van de aanvullende vragen van [redacted] d.d. 16 september j.l. en de telefonische aanvullende vragen op 22 september, een aangepaste offerte (t.o.v. de versie van 3 en 21 september) voor de uitvoering van het Wolvenmeldpunt en actieve monitoring wolf in de periode september 2020 t/m maart 2021.

Een beschrijving van de werkzaamheden is opgenomen in bijgevoegd plan van aanpak, dat is opgesteld binnen de door u aangeleverde aangepaste scope. Hierbij zijn een aantal uitgangspunten van belang:

- De beschrijving van de werkzaamheden is conform onze offerte met kenmerk 2020.009 en het Monitoringplan Wolf;
- Inmiddels is uit DNA-analyse gebleken dat in Drenthe zes maanden een wolf aanwezig is, en dat er een zoekgebied is ontstaan op de Zuidwest-Veluwe, waardoor in totaal nu twee territoria (Noord-Veluwe, Midden-Veluwe) en drie zoekgebieden (Zuidwest-Veluwe, Groote Heide en Drenthe) aanwezig zijn in Nederland. De provincies waarin de territoria en zoekgebieden liggen hebben akkoord gegeven dat wij voor deze vijf gebieden actieve monitoring opnemen in deze offerte.
- De actieve monitoring vindt plaats per territorium, dit kan provincie-grens-overschrijdend zijn (*het zoekgebied Groote Heide is inclusief de provincie Limburg*), dit is van belang voor de betrokken opdrachtgevende provincies;
- De jaarlijkse wolvenopleiding wordt georganiseerd conform de Covid-19-richtlijnen van het RIVM. Eventuele niet gemaakte kosten in het geval van een lockdown o.i.d. worden niet in rekening gebracht.
- Ten opzichte van eerdere offertes is het offertebedrag gestegen. Dat is een direct gevolg van het moeten opstarten van actieve monitoring in vijf gebieden, de verplichtingen uit het Monitoringplan en de afspraak dat reguliere tarieven mogen worden gehanteerd. De werkzaamheden die door vrijwilligers worden uitgevoerd groeien daarnaast ook hard, omdat we zoveel mogelijk van de werkzaamheden door vrijwilligers laten uitvoeren.
- Het offertebedrag is weergegeven in maandbedragen. Jaarlijkse kosten zijn alleen meegenomen als deze kosten gemaakt worden in de periode september-maart. Deze

(jaarlijkse) kosten zijn vervolgens omgerekend naar maandbedragen. Dit gaat onder andere om de wolvenopleiding en de jaarrapportage.

- Bij de stelpost voor actieve monitoring voor punt 1 (opstellen Plan van Aanpak voor actieve monitoring per gebied) zijn ook de kosten voor 10 wildcamera's per gebied opgenomen, omdat dit gaat om eenmalige opstartkosten. Nieuwe camera's zijn nodig voor de drie nieuwe gebieden en deels voor de bestaande twee gebieden (totaal 40 camera's).
- De opdrachtgever draagt het risico en de kosten voor het vervangen van camera's wanneer deze defect raken of worden ontvreemd, er zijn op verzoek van de opdrachtgever geen kosten opgenomen voor het vervangen van camera's.
- Wij merken op dat in de uitvraag de einddatum wordt gesteld op 31 maart en dat dit niet samenhangt met het 'wolvenjaar', dat eindigt op 30 april. Wij snappen dat er andere redenen zijn geweest om voor eind maart te kiezen.

Wij bieden de werkzaamheden aan voor een vaste prijs per maand van 5.1.2f voor het Wolvenmeldpunt en een vaste prijs per maand per gebied van 5.1.2f euro voor actieve monitoring, en een eenmalige vaste prijs per nieuw gebied van 5.1.2f (exclusief 21% BTW) in het kader van opstartkosten. Wij accepteren de algemene voorwaarden van BIJ12 2018 zonder voorbehoud.

Mocht u vragen hebben naar aanleiding van deze offerte, dan kunt u contact opnemen met [redacted] (contactgegevens zie hierboven). Wij vertrouwen erop hiermee een passend aanbod te hebben gedaan en zien uw reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted] land- en zeezoogdieren

Plan van aanpak

De werkzaamheden voor het Wolvenmeldpunt worden sinds 2015 door de Zoogdiervereniging en onderaannemers uitgevoerd; sinds 2018 in opdracht van BIJ12. Daarnaast vindt sinds 2018 actieve monitoring van twee wolventerritoria plaats op de Veluwe in opdracht van de Provincie Gelderland. In uw offerte vraagt u om uitvoering van het Wolvenmeldpunt en de monitoring van wolven in vastgestelde wolventerritoria en zoekgebieden waarin vestiging op korte termijn te verwachten is. Op basis van de laatste inzichten (genetische data t/m 13 juli 2020) betreft dit de volgende gebieden:

Vastgestelde wolventerritoria	Noord-Veluwe (roedel; GW998f en GW893m) Midden-Veluwe (solitaire wolf; GW960f)
Zoekgebieden	Groote Heide (solitaire wolf; GW1625m) Zuidwest-Veluwe (solitaire wolf; GW1729f) Drenthe (solitaire wolf; GW1261m)

Wolvenmeldpunt

Het Wolvenmeldpunt wordt door de Zoogdiervereniging en onderaannemers uitgevoerd. BIJ12 heeft gevraagd om verlenging van de werkzaamheden volgens een aangepaste scope die bestaat uit de volgende punten:

- Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt voor alle meldingen met betrekking tot de aanwezigheid van wolven, met uitzondering van (bijt)sporen en schade aan landbouwhuisdieren,
- Valideren en verwerken van meldingen,
- Veldonderzoek (sporenonderzoek wolf, sporenonderzoek en bemonstering DNA wolf, sporenonderzoek wilde (hoef)dieren, sporenonderzoek en bemonstering DNA wilde (hoef)dieren) in deze periode,
- Rapportages (kwartaalrapportages en eindverantwoording richting BIJ12) en maandelijks een overzicht van de monitoringsbevindingen i.e. de wolvendatabase.

Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt

Het inrichten en bemensen van het wolvenmeldpunt bestaat uit het coördineren en uitvoeren van werkzaamheden voor het wolvenmeldpunt, intern overleg, opleiden en begeleiden van professionals en vrijwilligers en het onderhouden van het geautomatiseerde vragenformulier van het wolvenmeldpunt op de website van Wolven In Nederland.
Tevens wordt jaarlijks een kwaliteitstraining georganiseerd waarin opvallende casussen bediscussieerd worden en nieuwe inzichten in het uitvoeren van de werkzaamheden worden gedeeld. De direct betrokken medewerkers van de opdrachtgever worden uitgenodigd om aan de kwaliteitstraining deel te nemen. N.B. Een deel van deze activiteiten is in groepsverband en kunnen alleen doorgang vinden als dat op een Covid-19 veilige wijze kan plaatsvinden. Bij het niet doorgaan van deze werkzaamheden worden de kosten niet in rekening gebracht.

Valideren en verwerken meldingen (passieve monitoring)

Meldingen van mogelijke wolven die binnenkomen via het geautomatiseerde vragenformulier worden zo snel mogelijk beantwoord door vrijwilligers en/of professionele validatoren. Meldingen van een waarschijnlijke wolf worden altijd voorgelegd aan de professionele validatoren. Er zijn altijd minimaal twee validatoren betrokken bij het vaststellen of een waarneming de C1 of C2 status verdient. Het monitoringsplan vraagt om een jaarlijkse eindvalidatie, *georganiseerd door BIJ12*, deze is noodzakelijk voor validatie van de meldingen. In de offerte zijn conform het Monitoringplan Wolf voor zeven personen uren opgenomen om

de jaarlijkse eindvalidatie bij te wonen. De C1 en C2 waarnemingen worden opgenomen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Opvallende waarnemingen worden besproken met de betreffende provincie en terreinbeheerder. Vragen van de pers over waarnemingen worden beantwoord, maar de provincies hebben de lead voor actieve communicatie over nieuwe kennis voortkomend uit de data. Wij bevestigen dat wij niet met derden communiceren over de informatie die verkregen wordt uit de beschreven werkzaamheden (zowel wolvenmeldpunt als actieve monitoring) zonder expliciete toestemming van BIJ12 per geval en/of voordat BIJ12 deze kennis openbaar heeft gemaakt. Er wordt voor elke kwartaaloverleg een analyse uitgevoerd over de belangrijkste of opmerkelijkste bevindingen in die periode.

Veldonderzoek buiten wolventerritoria en zoekgebieden
Als gevolg van meldingen in nieuwe gebieden kan het noodzakelijk zijn om in het veld bewijsmateriaal te verzamelen en/of controle van locaties uit te voeren. Dit type veldonderzoek kan worden onderverdeeld in:

- sporenonderzoek wolf;
- sporenonderzoek en bemonstering DNA wolf;
- sporenonderzoek wilde (hoef)dieren;
- sporenonderzoek en bemonstering DNA wilde (hoef)dieren.

Dit type veldonderzoek omvat doorgaans één of enkele veldopnamen per casus. Het veldwerk wordt uitgevoerd door vrijwilligers, georganiseerd door provinciale coördinatoren die worden aangestuurd/begeleid door de Zoogdiervereniging.

Rapportages
De resultaten uit de werkzaamheden worden maandelijks in de vorm van kerncijfers afgestemd met de opdrachtgever (BIJ12). Nadere duiding en analyse zal elk kwartaal plaatsvinden ten behoeve van de kwartaalrapportage. De aanlevering van de resultaten zal gebeuren middels spreadsheets, eventueel kaartmateriaal en een begeleidend schrijven.
In de jaarlijkse rapportage wordt nader ingegaan op de kwaliteitsborging en een financiële verantwoording. Hiervan wordt een conceptversie digitaal in Word en in pdf opgeleverd, voor commentaar door de opdrachtgever. Na ontvangst van het commentaar wordt de eindversie in pdf opgeleverd.

2. Actieve monitoring
Zodra meldingen en veldonderzoek indicaties geven dat een wolf ten minste drie weken in dezelfde regio verblijft, start een nieuwe fase in actieve monitoring, het onderzoek wordt geïntensiveerd. In dit zoekgebied wordt onderzoek uitgevoerd met als doel:

- het monitoren en duiden van de mate van vestiging (al dan niet het aantonen van langdurige aanwezigheid)
- het monitoren van het leefgebied (vanaf fase 2)
- het monitoren van aantallen, geslacht en levensfase van de wolven,
- het monitoren en duiden van reproductie (indien van toepassing).

Het betreft het (jaarrond) systematisch nalopen vanuit de gebieden waar de wolf bekend aanwezig is naar buiten toe. Dit wordt uitgevoerd door sporenonderzoek en inzet van cameravallen. Hierdoor worden de randen van territoria duidelijk, maar is er ook voldoende gelegenheid voor het verzamelen van genetische samples ten behoeve van duiding van de kwantiteit, kwaliteit en voortplanting van de wolven.

De actieve monitoring wordt in de komende zeven maanden uitgevoerd dan wel opgezet in twee territoria (Noord-Veluwe, Midden-Veluwe) en drie zoekgebieden (Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide) en bestaat uit de volgende stappen:

1. Opstellen van een Plan van Aanpak (alleen voor nieuwe gebieden)
2. Afstemmen met betrokken partijen
3. Uitvoeren en aansturen van actieve monitoring
4. Het periodiek terugkoppelen van de bevindingen
5. Opnemen gegevens in rapportage

Hiervoor wordt een Plan van aanpak opgesteld, dat wordt gebaseerd op de aanpak die is uitgewerkt voor de actieve monitoring van de Veluwse wolven (& 2019, Wolven op de Veluwe, Aanpak actieve monitoring 2019-2020) en het Monitoringplan Wolf (*et al.,* 2019).

Per gebied wordt een regiocoördinator aangesteld en tien camera's aangeschaft. Er worden contacten gelegd met vrijwilligers en terreinbeheerders. De lokale partners (regiocoördinator, vrijwilligers en terreinbeheerders) maken met elkaar kennis in een startbijeenkomst, waarin gezamenlijk wordt vastgesteld of lokale aanpassingen aan de algemene aanpak nodig zijn als input voor het Plan van aanpak. De aanpak wordt jaarlijks per gebied geëvalueerd met allen die betrokken zijn bij de actieve monitoring in het betreffende gebied.

Het veldwerk wordt uitgevoerd door vrijwilligers, georganiseerd door regiocoördinatoren die worden aangestuurd/begeleid door de Zoogdiervereniging. Alle regiocoördinatoren en essentiële vrijwilligers zijn of worden opgeleid in het wolvendossier.
Alle data wordt ingevoerd in het geautomatiseerde vragenformulier van het wolvenmeldpunt, nu te bereiken via de website van Wolven In Nederland. Hierna volgt de data dezelfde wijze van validatie, interpretatie, opslag en delen als de meldingen die via de passieve monitoring worden ontvangen.
De materiële inzet omvat DNA-kitjes (voor wolvendrollen en voor prooidieren) en wildcamera's (10 stuks per onderzoeksgebied met een afschrijving van drie jaar per cameraval). De cameravallen die al eerder aangeschaft zijn ten behoeve van de monitoring op de Veluwe worden ingezet voor dit project, en voor de helft vervangen. De DNA-kitjes worden besteld bij Wageningen Environmental Research. Hierbij wordt selectief omgegaan met het insturen van DNA-monsters om de kosten van DNA-analyse niet te hoog te laten oplopen (provincies geven uiteindelijk akkoord voor analyse), zoals omschreven in het Monitoringplan Wolf.

<u>Projectteam</u>
De werkzaamheden worden uitgevoerd door medewerkers van de Zoogdiervereniging (formeel de Steunstichting VZZ) en onderaannemers: Stichting Ark Natuurontwikkeling, Studio Wolverine en vrijwilligers. De projectleiding is in handen van is verantwoordelijk voor de inhoudelijke uitvoering van het Wolvenmeldpunt, de aansturing van de regiocoördinatoren en de contacten met de terreinbeheerders, is verantwoordelijk voor de begeleiding van de landelijke vrijwilligers die het Wolvenmeldpunt ondersteunen met de validatie van de meldingen. De validatie door professionals wordt uitgevoerd door (Zoogdiervereniging), (Zoogdiervereniging), (Studio Wolverine), (Stichting Ark Natuurontwikkeling), (Stichting Ark Natuurontwikkeling) en (vrijwilliger). Het onderhoud aan de website is uitbesteed. Een team van 20 vrijwilligers onder directe begeleiding van het projectteam handelt meldingen af en voert veldonderzoek buiten wolventerritoria en zoekgebieden uit. Voor elk wolventerritorium en zoekgebied zijn vrijwilligers betrokken die aangestuurd worden door de betreffende regiocoördinator. Alle professionals en vrijwilligers betrokkenen bij het Wolvenmeldpunt hebben geheimhoudingsplicht.

Planning
Deze offerte betreft werkzaamheden voor de periode 1 september 2020 – 31 maart 2021. Het Plan van Aanpak voor Drenthe, Groote Heide en Zuidwest-Veluwe wordt zo snel mogelijk na opdracht van de opdrachtgever, in concept opgeleverd bij BIJ12 en de betreffende provincie(s). De actieve monitoring start in die gebieden, zodra de opdrachtgever een opdracht geeft voor uitvoering van het Plan van aanpak. De actieve monitoring op de Noord- en Midden-Veluwe start 1 september 2020. De data worden na de jaarevaluatie geladen in de NDFF. De jaarevaluatie wordt *door de opdrachtgever* gepland, in najaar 2020. De jaarlijkse wolvenopleiding vindt plaats in februari 2021 (onder voorbehoud van Covid-19), de kwaliteitstraining (voor alle cursisten die ooit de opleiding hebben gevolgd) wordt voorgesteld voor januari 2021 (eveneens onder voorbehoud van Covid-19). Over de planning en eisen aan jaarrapportage 2020 vindt nog afstemming plaats met de opdrachtgever. Kwartaalrapportages zijn gepland voor eind november 2020 en eind februari 2021.

Kostenraming
Wij bieden de werkzaamheden aan voor onderstaande vaste prijzen. Genoemde bedragen zijn excl BTW en prijspeil 2020. Uitgangspunt bij deze raming is een aantal van vijf territoria/zoekgebieden, werkzaamheden gedurende zeven maanden en een aantal van ca. 1600 meldingen per jaar (ca. 1000-1100 meldingen in zeven maanden).

1. Wolvenmeldpunt:
    - Vaste prijs per maand: 5.1.2f ,-
2. Actieve monitoring:
    - Opstartkosten (stap 1), vaste prijs per gebied: 5.1.2f
    - Stap 2 t/m 4, vaste prijs per maand per gebied: 5.1.2f-

Deze maandbedragen en prijzen per gebied zijn gebaseerd op de op de volgende pagina weergegeven urenraming voor vijf territoria/zoekgebieden gedurende zeven maanden. In kolom 1 staan bovenstaande categorieën aangeduid.

Geldigheid aanbieding
Deze offerte is geldig tot 4 oktober 2020.

Betalingsvoorwaarden
Betaling dient maandelijks te geschieden binnen 14 dagen na dagtekening van de factuur. Onze bankgegevens zijn Triodosbank, , ten name van de Steunstichting VZZ te Nijmegen). Bij te late betaling wordt de wettelijke rente in rekening gebracht. Een eventuele accountantscontrole is voor rekening van de opdrachtgever.

Categorie	Werkzaamheden		aantal	Tarief (€)	Totaal (€)
	Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Opleiding wolvendossier	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kwaliteitstraining	stuk			
Wolvenmeldpunt	Onderhoud website	uren			
Wolvenmeldpunt	Onderhoud website	stuk			
Wolvenmeldpunt	Hosting en domeinregistratie	stuk			
Wolvenmeldpunt	Reiskosten	stuk			
	Valideren en verwerken meldingen				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie validatie meldingen	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie validatie meldingen	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie validatie meldingen	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professionals	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professionals	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professional (Jaap)	stuk			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door vrijwilligers (vrijwilligersvergoeding E5 pm)	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kwartaalanalyse	uren			
Wolvenmeldpunt	Jaarlijkse eindvalidatie	uren			
Wolvenmeldpunt	Opname in NDFF	uren			
	Veldonderzoek (buiten territoria)				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie veldonderzoek	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren veldonderzoek door vrijwilligers (vrijwilligersvergoeding E20pm)	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kosten veldonderzoek 'drol-DNA kitjes'	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kosten veldonderzoek 'prooidier-DNA kitjes'	stuk			
	Rapportage wolvenmeldpunt				
wolvenmeldpunt	Maandrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Kwartaalrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Jaarrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Financiele administratie	uren			
wolvenmeldpunt	Overleg opdrachtgever en kwartaaloverleg	uren			
	Actieve monitoring twee territoria en drie zoekgebieden)				
Act monitoring stap 1	Plan van aanpak	stuk			
Act monitoring stap 1	Kosten veldonderzoek wildcamera's	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Coordinatie veldonderzoek en rapportage	uren			
Act monitoring stap 2 tm 4	Uitvoeren veldonderzoek door vrijwilligers (vrijwilligersvergoeding E20 pm)	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Kosten veldonderzoek 'drol-DNA kitjes'	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Kosten veldonderzoek 'prooidier-DNA kitjes'	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	jaarlijkse evaluatie actieve monitoring (8u per gebied per jaar)	uren			
Totaalbedragen (excl BTW)				per 7 maand	per maand
Wolvenmeldpunt	vaste prijs per maand			€ 72.960	€ 10.423
Actieve monitoring	vaste prijs per gebied				€ 6.000
Actieve monitoring	vaste prijs per maand per gebied			€ 16.350	€ 467

5.1.2f

Steunstichting VZZ
Postbus 6531,
6503 GA Nijmegen
T +31 (0)24-7410500
www.zoogdiervereniging.nl

BIJ12
t.a.v. [redacted]
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

[redacted]@bij12.nl

Uw kenmerk: BIJ12.2020.199.NINB
Ons kenmerk: 2020.066
Betreft: Offerte Wolvenmeldpunt sept 2020 – mrt 2021

Datum: 3 september 2020
Behandeld door: [redacted]
E-mail: [redacted]@zoogdiervereniging.nl
Tel: 024 74 10 500 of 06-[redacted]

Geachte [redacted]

Hierbij stuur ik naar aanleiding van uw offerte-verzoek d.d. 4 augustus j.l. onze aanbieding voor de uitvoering van het Wolvenmeldpunt en actieve monitoring wolf in de periode september 2020 t/m maart 2021. Hierover heeft aanvullend contact met [redacted] plaatsgevonden.

Een beschrijving van de werkzaamheden is opgenomen in bijgevoegd plan van aanpak, dat is opgesteld binnen de door u aangeleverde aangepaste scope. Hierbij zijn een aantal uitgangspunten van belang:

- De beschrijving van de werkzaamheden is conform onze offerte met kenmerk 2020.009 en het Monitoringplan Wolf;
- Inmiddels is uit DNA-analyse gebleken dat in Drenthe een wolf is gevestigd, en dat er een zoekgebied is ontstaan op de Zuidwest-Veluwe, waardoor in totaal nu drie territoria (Noord-Veluwe, Midden-Veluwe, Midden-Drenthe) en twee zoekgebieden (Zuidwest-Veluwe en Zuidoost-Brabant) aanwezig zijn in Nederland. De provincies waarin de territoria en zoekgebieden liggen hebben akkoord gegeven dat wij voor deze vijf gebieden actieve monitoring opnemen in deze offerte. In de uitvraag worden andere aanduidingen gebruikt voor het territorium Midden-Veluwe (nl. Zuid-Veluwe) en het zoekgebied Zuidoost-Brabant (nl. Heeze-Leende en Someren). Het zou onze voorkeur hebben vaste aanduidingen voor de territoria te gebruiken die verwijzen naar een natuurgebied of een provinciedeel;
- De actieve monitoring vindt plaats per territorium, dit kan provincie-grens-overschrijdend zijn (*het zoekgebied Zuidoost-Brabant is inclusief de provincie Limburg*), dit is van belang voor de betrokken opdrachtgevende provincies;
- De jaarlijkse wolvenopleiding wordt georganiseerd conform de Covid-19-richtlijnen van het RIVM. Eventuele niet gemaakte kosten in het geval van een lockdown o.i.d. worden niet in rekening gebracht.
- Ten opzichte van eerdere offertes is het offertebedrag gestegen. Dat is een direct gevolg van het moeten opstarten van actieve monitoring in vijf gebieden, de verplichtingen uit het Monitoringplan en de afspraak dat reguliere tarieven mogen worden gehanteerd. De werkzaamheden die door vrijwilligers worden uitgevoerd

groeien daarnaast ook hard, omdat we zoveel mogelijk van de werkzaamheden door vrijwilligers laten uitvoeren.

- Het offertebedrag is weergegeven in maandbedragen. Jaarlijkse kosten zijn alleen meegenomen als deze kosten gemaakt worden in de periode september-maart. Deze (jaarlijkse) kosten zijn vervolgens omgerekend naar maandbedragen. Dit gaat onder andere om de wolvenopleiding en de jaarrapportage.
- Bij de stelpost voor actieve monitoring voor punt 1 (opstellen Plan van Aanpak voor actieve monitoring per gebied) zijn ook de kosten voor 10 wildcamera's per gebied opgenomen, omdat dit gaat om eenmalige opstartkosten. Nieuwe camera's zijn nodig voor de drie nieuwe gebieden en deels voor de bestaande twee gebieden (totaal 40 camera's).
- Bij de maandelijkse kosten worden afschrijvingskosten gerekend om in de toekomst camera's te kopen wanneer nodig. Hiermee is het gegarandeerd dat er altijd in de komende jaren camera's beschikbaar zijn om in te zetten. Wij rekenen hiervoor een bedrag van 5.1.2f per maand per camera (incl. 21% BTW) gebaseerd op een afschrijving van de camera's in drie jaar. Het is hierdoor in principe niet meer nodig om in de toekomst voor deze gebieden opnieuw camera's aan te schaffen.
- Wij merken op dat in de uitvraag de einddatum wordt gesteld op 31 maart en dat dit niet samenhangt met het 'wolvenjaar', dat eindigt op 30 april. Wij snappen dat er andere redenen zijn geweest om voor eind maart te kiezen.

Wij bieden de werkzaamheden aan voor een vaste prijs per maand van €5.1.2f voor het Wolvenmeldpunt en een vaste prijs per maand per gebied van 5.1.2f euro voor actieve monitoring, en een eenmalige vaste prijs per nieuw gebied van 5.1.2f ,- (exclusief 21% BTW) in het kader van opstartkosten. Wij accepteren de algemene voorwaarden van BIJ12 2018 zonder voorbehoud.

Mocht u vragen hebben naar aanleiding van deze offerte, dan kunt u contact opnemen met [redacted] (contactgegevens zie hierboven). Wij vertrouwen erop hiermee een passend aanbod te hebben gedaan en zien uw reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted] land- en zeezoogdieren

Plan van aanpak

De werkzaamheden voor het Wolvenmeldpunt worden sinds 2015 door de Zoogdiervereniging en onderaannemers uitgevoerd; sinds 2018 in opdracht van BIJ12. Daarnaast vindt sinds 2018 actieve monitoring van twee wolventerritoria plaats op de Veluwe in opdracht van de Provincie Gelderland. In uw offerte vraagt u om uitvoering van het Wolvenmeldpunt en de monitoring van wolven in vastgestelde wolventerritoria en zoekgebieden waarin vestiging op korte termijn te verwachten is. Op basis van de laatste inzichten (genetische data t/m 13 juli 2020) betreft dit de volgende gebieden:

Vastgestelde wolventerritoria	Noord-Veluwe (roedel; GW998f en GW893m) Midden-Veluwe (solitaire wolf; GW960f) Midden-Drenthe (solitaire wolf; GW1261m)
Zoekgebieden	Zuidoost-Brabant (solitaire wolf; GW1625m) Zuidwest-Veluwe (solitaire wolf; GW1729f)

Wolvenmeldpunt

Het Wolvenmeldpunt wordt door de Zoogdiervereniging en onderaannemers uitgevoerd. BIJ12 heeft gevraagd om verlenging van de werkzaamheden volgens een aangepaste scope die bestaat uit de volgende punten:

- Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt voor alle meldingen met betrekking tot de aanwezigheid van wolven, met uitzondering van (bijt)sporen en schade aan landbouwhuisdieren,
- Valideren en verwerken van meldingen,
- Veldonderzoek (sporenonderzoek wolf, sporenonderzoek en bemonstering DNA wolf, sporenonderzoek wilde (hoef)dieren, sporenonderzoek en bemonstering DNA wilde (hoef)dieren) in deze periode,
- Rapportages (kwartaalrapportages en eindverantwoording richting BIJ12) en maandelijks een overzicht van de monitoringsbevindingen i.e. de wolvendatabase.

Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt

Het inrichten en bemensen van het wolvenmeldpunt bestaat uit het coördineren en uitvoeren van werkzaamheden voor het wolvenmeldpunt, intern overleg, opleiden en begeleiden van professionals en vrijwilligers en het onderhouden van het geautomatiseerde vragenformulier van het wolvenmeldpunt op de website van Wolven In Nederland.
Tevens wordt jaarlijks een kwaliteitstraining georganiseerd waarin opvallende casussen bediscussieerd worden en nieuwe inzichten in het uitvoeren van de werkzaamheden worden gedeeld. De direct betrokken medewerkers van de opdrachtgever worden uitgenodigd om aan de kwaliteitstraining deel te nemen. N.B. Een deel van deze activiteiten is in groepsverband en kunnen alleen doorgang vinden als dat op een Covid-19 veilige wijze kan plaatsvinden. Bij het niet doorgaan van deze werkzaamheden worden de kosten niet in rekening gebracht.

Valideren en verwerken meldingen (passieve monitoring)

Meldingen van mogelijke wolven die binnenkomen via het geautomatiseerde vragenformulier worden zo snel mogelijk beantwoord door vrijwilligers en/of professionele validatoren. Meldingen van een waarschijnlijke wolf worden altijd voorgelegd aan de professionele validatoren. Er zijn altijd minimaal twee validatoren betrokken bij het vaststellen of een waarneming de C1 of C2 status verdient. Het monitoringsplan vraagt om een jaarlijkse eindvalidatie, *georganiseerd door BIJ12*, deze is noodzakelijk voor validatie van de meldingen. In de offerte zijn conform het Monitoringplan Wolf voor zeven personen uren opgenomen om

de jaarlijkse eindvalidatie bij te wonen. De C1 en C2 waarnemingen worden opgenomen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Opvallende waarnemingen worden besproken met de betreffende provincie en terreinbeheerder. Vragen van de pers over waarnemingen worden beantwoord, maar de provincies hebben de lead voor actieve communicatie over nieuwe kennis voortkomend uit de data. Er wordt voor elke kwartaaloverleg een analyse uitgevoerd over de belangrijkste of opmerkelijkste bevindingen in die periode.

Veldonderzoek buiten wolventerritoria en zoekgebieden
Als gevolg van meldingen in nieuwe gebieden kan het noodzakelijk zijn om in het veld bewijsmateriaal te verzamelen en/of controle van locaties uit te voeren. Dit type veldonderzoek kan worden onderverdeeld in:

- sporenonderzoek wolf;
- sporenonderzoek en bemonstering DNA wolf;
- sporenonderzoek wilde (hoef)dieren;
- sporenonderzoek en bemonstering DNA wilde (hoef)dieren.

Dit type veldonderzoek omvat doorgaans één of enkele veldopnamen per casus. Het veldwerk wordt uitgevoerd door vrijwilligers, georganiseerd door provinciale coördinatoren die worden aangestuurd/begeleid door de Zoogdiervereniging.

Rapportages
De resultaten uit de werkzaamheden worden maandelijks in de vorm van kerncijfers afgestemd met de opdrachtgever (BIJ12). Nadere duiding en analyse zal elk kwartaal plaatsvinden ten behoeve van de kwartaalrapportage. De aanlevering van de resultaten zal gebeuren middels spreadsheets, eventueel kaartmateriaal en een begeleidend schrijven.
In de jaarlijkse rapportage wordt nader ingegaan op de kwaliteitsborging en een financiële verantwoording. Hiervan wordt een conceptversie digitaal in Word en in pdf opgeleverd, voor commentaar door de opdrachtgever. Na ontvangst van het commentaar wordt de eindversie in pdf opgeleverd.

2. Actieve monitoring
Zodra meldingen en veldonderzoek indicaties geven dat een wolf ten minste drie weken in dezelfde regio verblijft, start een nieuwe fase in actieve monitoring, het onderzoek wordt geïntensiveerd. In dit zoekgebied wordt onderzoek uitgevoerd met als doel:

- het monitoren en duiden van de mate van vestiging (al dan niet het aantonen van langdurige aanwezigheid)
- het monitoren van het leefgebied (vanaf fase 2)
- het monitoren van aantallen, geslacht en levensfase van de wolven,
- het monitoren en duiden van reproductie (indien van toepassing).

Het betreft het (jaarrond) systematisch nalopen vanuit de gebieden waar de wolf bekend aanwezig is naar buiten toe. Dit wordt uitgevoerd door sporenonderzoek en inzet van cameravallen. Hierdoor worden de randen van territoria duidelijk, maar is er ook voldoende gelegenheid voor het verzamelen van genetische samples ten behoeve van duiding van de kwantiteit, kwaliteit en voortplanting van de wolven.

De actieve monitoring wordt in de komende zeven maanden uitgevoerd dan wel opgezet in drie territoria (Noord-Veluwe, Midden-Veluwe, Midden-Drenthe) en twee zoekgebieden (Zuidwest-Veluwe en Zuidoost-Brabant) en bestaat uit de volgende stappen:

1. Opstellen van een Plan van Aanpak (alleen voor nieuwe gebieden)
2. Afstemmen met betrokken partijen
3. Uitvoeren en aansturen van actieve monitoring

4. Het periodiek terugkoppelen van de bevindingen
5. Opnemen gegevens in rapportage

Hiervoor wordt een Plan van aanpak opgesteld, dat wordt gebaseerd op de aanpak die is uitgewerkt voor de actieve monitoring van de Veluwse wolven (& 2019, Wolven op de Veluwe, Aanpak actieve monitoring 2019-2020) en het Monitoringplan Wolf (*et al.,* 2019).

Per gebied wordt een regiocoördinator aangesteld en tien camera's aangeschaft. Er worden contacten gelegd met vrijwilligers en terreinbeheerders. De lokale partners (regiocoördinator, vrijwilligers en terreinbeheerders) maken met elkaar kennis in een startbijeenkomst, waarin gezamenlijk wordt vastgesteld of lokale aanpassingen aan de algemene aanpak nodig zijn als input voor het Plan van aanpak. De aanpak wordt jaarlijks per gebied geëvalueerd met allen die betrokken zijn bij de actieve monitoring in het betreffende gebied.

Het veldwerk wordt uitgevoerd door vrijwilligers, georganiseerd door regiocoördinatoren die worden aangestuurd/begeleid door de Zoogdiervereniging. Alle regiocoördinatoren en essentiële vrijwilligers zijn of worden opgeleid in het wolvendossier.
Alle data wordt ingevoerd in het geautomatiseerde vragenformulier van het wolvenmeldpunt, nu te bereiken via de website van Wolven In Nederland. Hierna volgt de data dezelfde wijze van validatie, interpretatie, opslag en delen als de meldingen die via de passieve monitoring worden ontvangen.
De materiële inzet omvat DNA-kitjes (voor wolvendrollen en voor prooidieren) en wildcamera's (10 stuks per onderzoeksgebied met een afschrijving van drie jaar per cameraval). De cameravallen die al eerder aangeschaft zijn ten behoeve van de monitoring op de Veluwe worden ingezet voor dit project, en voor de helft vervangen. De DNA-kitjes worden besteld bij Wageningen Environmental Research. Hierbij wordt selectief omgegaan met het insturen van DNA-monsters om de kosten van DNA-analyse niet te hoog te laten oplopen (provincies geven uiteindelijk akkoord voor analyse), zoals omschreven in het Monitoringplan Wolf.

<u>Projectteam</u>
De werkzaamheden worden uitgevoerd door medewerkers van de Zoogdiervereniging (formeel de Steunstichting VZZ) en onderaannemers: Stichting Ark Natuurontwikkeling, Studio Wolverine en vrijwilligers. De projectleiding is in handen van is verantwoordelijk voor de inhoudelijke uitvoering van het Wolvenmeldpunt, de aansturing van de regiocoördinatoren en de contacten met de terreinbeheerders, is verantwoordelijk voor de begeleiding van de landelijke vrijwilligers die het Wolvenmeldpunt ondersteunen met de validatie van de meldingen. De validatie door professionals wordt uitgevoerd door (Zoogdiervereniging), (Zoogdiervereniging), (Studio Wolverine), (Stichting Ark Natuurontwikkeling), (Stichting Ark Natuurontwikkeling) en (vrijwilliger). Het onderhoud aan de website is uitbesteed. Een team van 20 vrijwilligers onder directe begeleiding van het projectteam handelt meldingen af en voert veldonderzoek buiten wolventerritoria en zoekgebieden uit. Voor elk wolventerritorium en zoekgebied zijn vrijwilligers betrokken die aangestuurd worden door de betreffende regiocoördinator. Alle professionals en vrijwilligers betrokkenen bij het Wolvenmeldpunt hebben geheimhoudingsplicht.

<u>Planning</u>
Deze offerte betreft werkzaamheden voor de periode 1 september 2020 – 31 maart 2021.
Het Plan van Aanpak voor Midden-Drenthe, Zuidoost-Brabant en Zuidwest-Veluwe wordt zo

snel mogelijk, maar uiterlijk 1 oktober in concept opgeleverd bij BIJ12 en de betreffende provincie(s). De actieve monitoring start in die gebieden, zodra de opdrachtgever een opdracht geeft voor uitvoering van het Plan van aanpak. De actieve monitoring op de Noord- en Midden-Veluwe start 1 september 2020. De data worden na de jaarevaluatie geladen in de NDFF. De jaarevaluatie wordt *door de opdrachtgever* gepland, in najaar 2020. De jaarlijkse wolvenopleiding vindt plaats in februari 2021 (onder voorbehoud van Covid-19), de kwaliteitstraining (voor alle cursisten die ooit de opleiding hebben gevolgd) wordt voorgesteld voor januari 2021 (eveneens onder voorbehoud van Covid-19). Over de planning en eisen aan jaarrapportage 2020 vindt nog afstemming plaats met de opdrachtgever. Kwartaalrapportages zijn gepland voor eind november 2020 en eind februari 2021.

Kostenraming

Wij bieden de werkzaamheden aan voor onderstaande vaste prijzen. Genoemde bedragen zijn excl BTW en prijspeil 2020. Uitgangspunt bij deze raming is een aantal van vijf territoria/zoekgebieden, werkzaamheden gedurende zeven maanden en een aantal van ca. 1600 meldingen per jaar (ca. 1000-1100 meldingen in zeven maanden).

1. Wolvenmeldpunt:
    - Vaste prijs per maand: €11.471,-
2. Actieve monitoring:
    - Opstartkosten (stap 1), vaste prijs per gebied: €6.000,-
    - Stap 2 t/m 4, vaste prijs per maand per gebied: €537,-

Deze maandbedragen en prijzen per gebied zijn gebaseerd op de op de volgende pagina weergegeven urenraming voor vijf territoria/zoekgebieden gedurende zeven maanden. In kolom 1 staan bovenstaande categorieën aangeduid.

Geldigheid aanbieding

Deze offerte is geldig tot 4 oktober 2020.

Betalingsvoorwaarden

Betaling dient maandelijks te geschieden binnen 14 dagen na dagtekening van de factuur. Onze bankgegevens zijn Triodosbank, [redacted], ten name van de Steunstichting VZZ te Nijmegen ([redacted] Bij te late betaling wordt de wettelijke rente in rekening gebracht. Een eventuele accountantscontrole is voor rekening van de opdrachtgever.

Categorie	Werkzaamheden		aantal	Tarief (€)	Totaal (€)
	Inrichten en bemensen wolvenmeldpunt				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie wolvenmeldpunt	uren			
Wolvenmeldpunt	Opleiding wolvendossier	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kwaliteitstraining	stuk			
Wolvenmeldpunt	Onderhoud website	uren			
Wolvenmeldpunt	Onderhoud website	stuk			
Wolvenmeldpunt	Hosting en domeinregistratie	stuk			
Wolvenmeldpunt	Reiskosten	stuk			
	Valideren en verwerken meldingen				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie validatie meldingen	uren			
Wolvenmeldpunt	Coordinatie validatie meldingen	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professionals	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professionals	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door professional (Ja	stuk			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door vrijwilligers	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door vrijwilligers	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door vrijwilligers	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren validatie door vrijwilligers (vrijv	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kwartaalanalyse	uren			
Wolvenmeldpunt	Jaarlijkse eindvalidatie	uren			
Wolvenmeldpunt	Opname in NDFF	uren			
	Veldonderzoek (buiten territoria)				
Wolvenmeldpunt	Coordinatie veldonderzoek	uren			
Wolvenmeldpunt	Uitvoeren veldonderzoek door vrijwillige	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kosten veldonderzoek 'drol-DNA kitjes'	stuk			
Wolvenmeldpunt	Kosten veldonderzoek 'prooidier-DNA k	stuk			
	Rapportage wolvenmeldpunt				
wolvenmeldpunt	Maandrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Kwartaalrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Jaarrapportage	uren			
wolvenmeldpunt	Financiele administratie	uren			
wolvenmeldpunt	Overleg opdrachtgever en kwartaaloverl	uren			
	Actieve monitoring (drie territoria en twee zoekgebieden)				
Act monitoring stap 1	Plan van aanpak	stuk			
Act monitoring stap 1	Kosten veldonderzoek wildcamera's	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Coordinatie veldonderzoek en rapportag	uren			
Act monitoring stap 2 tm 4	Uitvoeren veldonderzoek door vrijwillige	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Kosten veldonderzoek 'drol-DNA kitjes'	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Kosten veldonderzoek 'prooidier-DNA k	stuk			
Act monitoring stap 2 tm 4	Afschrijvingskosten wildcamera's (7 mnd, 7 eu				
Act monitoring stap 2 tm 4	jaarlijkse evaluatie actieve monitoring (8	uren			
Totaalbedragen (excl BTW)				per 7 maander	per maand
Wolvenmeldpunt	vaste prijs per maand			€ 80.300	€ 11.471
Actieve monitoring	vaste prijs per gebied				€ 6.000
Actieve monitoring	vaste prijs per maand per gebied			€ 18.800	€ 537

5.1.2f

5.1.2f

5.1.2f

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Bij12
t.a.v.
Leidseveer 2
3511SB Utrecht

Assen, 7 oktober 2020
Ons kenmerk: PI0000236-410
Behandeld door:
Onderwerp: Opdracht wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt

Geachte

Hierbij verzoeken wij u een offerte uit te brengen voor het aan ons te factureren deel van wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt, zoals overeengekomen.

U dient in uw offerte rekening te houden met het volgende:
De reden dat u deze offerteaanvraag ontvangt is dat ons inkoopsysteem een onderhandse aanbesteding verlangt bij bedragen boven de 5000 euro. Wanneer u ons voorziet van een offerte voor ons deel van de kosten, dan zullen wij zo spoedig mogelijk een opdrachtbevestiging met verplichtingennummer aan u toezenden.

Wij hebben een voorkeur voor het in een keer voldoen van het te totaal factureren bedrag. Zou u daar rekening mee kunnen houden? Bij voorbaat dank.

Uw offerte dient uiterlijk 9 oktober 2020 in ons bezit te zijn. Uw offerte kunt u sturen aan:
post@drenthe.nl

Voor vragen kunt u contact opnemen via e-mailadres: drenthe.nl.

Onze reactie op uw offerte kunt u uiterlijk 16 oktober 2020 tegemoet zien.

Op deze opdracht zijn de Algemene inkoopvoorwaarden van de provincie Drenthe van toepassing, gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Noord-Nederland onder nummer 01179514.

Extra bepaling in de overeenkomst - ter aanvulling op artikel 8 van de Algemene inkoopvoorwaarden:

Een tekortkoming in de nakoming bij de uitvoering van de opdracht ten gevolge van epidemieën en pandemieën is niet toerekenbaar aan de tekortschietende partij. Onze intentie is echter om er in voorkomende gevallen samen met u uit te komen, waarbij wij ons als opdrachtgever redelijk en billijk zullen opstellen. Wij verwachten van u als opdrachtnemer hetzelfde.

Heeft u vragen of doen er zich knelpunten voor dan is het goed direct contact op te nemen met uw contactpersoon vanuit de provincie. Op die manier kunnen we samen zoeken naar een oplossing.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

A.W. Venekamp
teammanager Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

Bijlage(n):
Algemene Inkoopvoorwaarden provincie Drenthe 2018.pdf

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

VERZONDEN 21 NOV. 2018

Assen, 20 november 2018
Ons kenmerk 47/5.2/2018002647
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Reactie concept Interprovinciaal wolvenplan
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de reactie van ons op het concept Interprovinciaal wolvenplan zoals deze zal worden ingebracht in de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP) van 6 december 2018.

De provincies zijn wettelijk verantwoordelijk voor het natuurbeleid in relatie tot wolven. Dit omvat de aspecten soortenbescherming, monitoring, tegemoetkomingen in faunaschade en het verlenen van ontheffingen. Het concept Interprovinciaal wolvenplan dat op 6 december 2018 in de BACVP wordt besproken is een uitbreiding op het huidige draaiboek, dat gericht is op hoe de provincies om gaan met zwervende wolven. Deze uitbreiding is noodzakelijk omdat de kans steeds groter wordt dat een wolf zich vestigt in Nederland waardoor de voorspelbaarheid van conflicten met andere belangen verschuift. Het concept Interprovinciaal wolvenplan beschrijft daarom hoe de provincies omgaan met gevestigde wolven, wolvenparen en roedels.

Parallel aan het landelijke proces vond in Drenthe overleg met de stakeholders plaats. Naar aanleiding van het spoeddebat van het Dagblad van het Noorden (op 16 april 2018 in Balloo) zijn er twee bijeenkomsten georganiseerd met lokale stakeholders, op 23 mei 2018 en 12 november 2018. In de laatste van die twee bijeenkomsten is het concept Interprovinciaal wolvenplan voorgelegd aan de stakeholders om samen te praten over de belangrijkste punten die zij uit het draaiboek halen.

Wij hebben besloten de volgende reactie op het concept Interprovinciaal wolvenplan in te brengen in de BACVP van 6 december 2018.

1.1. Wij zullen instemmen met het ongewijzigde schadebeleid met betrekking tot zwervende wolven (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. § 5.4.1 wolvenplan).
1.2. Wij zullen instemmen met het voorgestelde schadebeleid voor territoriale wolven voor de komende drie jaren (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. § 5.4.2 wolvenplan), met na drie jaar interprovinciale evaluatie van deze aanpak.
1.3. Wij zullen aangeven kansen te zien in de voorgestelde mogelijkheid om door middel van een gebiedsproces een pilot te starten ten behoeve van schadepreventie (§ 5.6 en bijlage 4) en dit voorleggen aan u, uw Staten. Daarnaast zullen wij aangeven dat de aantekening zou moeten worden toegevoegd dat het mogelijk moeten zijn een dergelijk proces te starten voordat er een territorium is vastgesteld.
1.4. Wij zullen aangeven dat in het geval van een gebiedsproces, wij een uitzondering willen maken op de bestaande beleidsregels en het in bijlage 4 opgenomen onderscheid tussen beroeps- en hobbydierhouders. Tenminste gedurende de eerste drie jaar willen wij hier geen onderscheid maken voor wat betreft een provinciale financiering van preventieve middelen.
1.5. Wij zullen de BACVP verzoeken om de omschreven mogelijkheden tot ingrijpen bij wolven (§ 4.4.1.3) in een separaat document komend jaar verder te laten concretiseren.

In de BACVP van 6 december 2018 zullen de reacties van de verschillende provincies worden besproken. Uiteindelijk zal het interprovinciaal wolvenplan moeten worden vastgesteld door het IPO-bestuur begin volgend jaar.
Om u bij te praten over de inhoud van het concept interprovinciaal wolvenplan nodigen wij u binnenkort uit voor een informatiebijeenkomst.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, secretaris

, voorzitter

/coll.

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Bij12
t.a.v. [redacted]
Leidseveer 2
3511SB Utrecht

Assen, 7 oktober 2020
Ons zaaknummer: PI0000236
Verplichtingnummer: V86099
Behandeld door: [redacted]
Onderwerp: Opdrachtbevestiging wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt

Geachte [redacted]

Hierbij verlenen wij u opdracht voor het verzorgen van wolvenmonitoring en het wolvenmeldpunt zoals overeengekomen met [redacted].

Het totaalbedrag van de opdracht betreft maximaal € 9.270,00 exclusief btw. Wij wijzen u erop dat geen overschrijding van het maximaal overeengekomen bedrag kan plaatsvinden, tenzij dit schriftelijk is overeengekomen.

Uw facturen kunt u op twee manieren digitaal bij ons aanleveren:
- via post@drenthe.nl. Facturen dienen in een PDF bestandsformaat te worden aangeleverd.
- via het Simpler invoicing(SI)-netwerk. Voor de aanlevering van uw e-facturen via het SI-netwerk hebt u ons SI-nummer nodig. Ons SI-nummer is 0106:01179514.

Op uw factuur dient u in ieder geval te vermelden:
- de naam van de contactpersoon/besteller: [redacted]
- ons verplichtingnummer: V86099

Daarnaast wijzen wij u erop dat uw factuur moet voldoen aan de factuurvereisten voorgeschreven door de Belastingdienst.
Het niet voldoen aan de gestelde factuurvereisten zal leiden tot terugzending van de factuur.

Op deze opdracht zijn de Algemene inkoopvoorwaarden van de provincie Drenthe van toepassing, gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Noord-Nederland onder nummer 01179514.

Extra bepaling in de overeenkomst - ter aanvulling op artikel 8 van de Algemene inkoopvoorwaarden:

Een tekortkoming in de nakoming bij de uitvoering van de opdracht ten gevolge van epidemieën en pandemieën is niet toerekenbaar aan de tekortschietende partij. Onze intentie is echter om er in voorkomende gevallen samen met u uit te komen, waarbij wij ons als opdrachtgever redelijk en billijk zullen opstellen. Wij verwachten van u als opdrachtnemer hetzelfde.

Heeft u vragen of doen er zich knelpunten voor dan is het goed direct contact op te nemen met uw contactpersoon vanuit de provincie. Op die manier kunnen we samen zoeken naar een oplossing.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

A.W. Venekamp
teammanager Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Veldshop.nl
t.a.v. [redacted]

Assen, 30 november 2021
Ons zaaknummer: 202100001
Verplichtingnummer: V89611
Behandeld door: [redacted]
Onderwerp: Aanschaf Wildcamera's

Beste [redacted]

Hierbij verlenen wij u opdracht voor het leveren van 7 Reconyx HF2X hyperfire 2 Covert IR camera's met toebehoren (veiligheids behuizingen, kabelsloten, SD kaarten en accu's) zoals geschetst in uw offerte van dinsdag 30 november.

Het totaalbedrag van de opdracht betreft maximaal € 3.121,39 exclusief btw. Wij wijzen u erop dat geen overschrijding van het maximaal overeengekomen bedrag kan plaatsvinden, tenzij dit schriftelijk is overeengekomen.

Uw facturen kunt u op twee manieren digitaal bij ons aanleveren:
- via post@drenthe.nl. Facturen dienen in een PDF bestandsformaat te worden aangeleverd.
- via het Simpler invoicing(SI)-netwerk. Voor de aanlevering van uw e-facturen via het SI-netwerk hebt u ons SI-nummer nodig. Ons SI-nummer is 0106:01179514.

Op uw factuur dient u in ieder geval te vermelden:
- de naam van de contactpersoon/besteller: [redacted]
- ons verplichtingnummer: V89611

Daarnaast wijzen wij u erop dat uw factuur moet voldoen aan de factuurvereisten voorgeschreven door de Belastingdienst.
Het niet voldoen aan de gestelde factuurvereisten zal leiden tot terugzending van de factuur.

Op deze opdracht zijn de Algemene inkoopvoorwaarden van de provincie Drenthe van toepassing, gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Noord-Nederland onder nummer 01179514.

Heeft u vragen of doen er zich knelpunten voor door corona(maatregelen) dan kunt u direct contact opnemen met uw contactpersoon van de provincie. Samen zoeken we naar een redelijke en billijke oplossing.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

drs. J. Jumelet
teammanager Landelijk Gebied

Bijlage(n):
quote_offer_858811173.pdf

Oplegger gesprek

De opdracht

De werkgroep gebiedsproces wolven is op pad gestuurd met de volgende opdracht; “adviseer wat er in Drenthe kan qua preventie tegen wolven. Kom met praktische oplossingen en hoe e.e.a. betaalbaar blijft. Het zal vooral gaan om adviezen met betrekking tot rasteren, nachtkralen, fladderlinten en andere mogelijke oplossingen. Aanvullende vraag van de Provincie is om een advies te krijgen omtrent de gewenste samenstelling en de opstart van een mogelijke Gebiedsgroep.” [1]

Het vervolgproces

De werkgroep is nu tot een aantal adviespunten gekomen, die zij tijdens een ronde tafel bijeenkomst aan de gedeputeerde willen overhandigen. Vanaf dat moment is het aan de provincie op daarin keuzes te maken. De werkgroep vraagt om vergoeding voor het nemen van preventieve maatregelen, hier zitten enkele juridische haken en ogen aan. GS zal uiteindelijk moeten besluiten hoe zo’n subsidieregeling eruit komt te zien. Omdat er voor dergelijke vergoedingen geen post is opgenomen in de begroting zal de besluitvorming voor het vrij maken van budget via PS moeten verlopen.

Kanttekeningen/advies

Kernvraag bij de reactie op het advies van de werkgroep is; waar begint en eindigt de provinciale verantwoordelijkheid. De provincie heeft een zeker belang bij een goed functionerend systeem van preventieve maatregelen, en is verantwoordelijk voor de bescherming van de wolf zelf. Maar de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het welzijn van schapen en andere prooidieren ligt bij de dierhouder. De afweging tussen deze twee factoren staat bij het vervolgproces centraal.

Punt 1 en 2 subsidiëren rasters en starten met aanleg

Advies; mee gaan

De geadviseerde preventieve maatregelen sluiten aan bij advies dat vanuit de provincies (bij12) wordt gegeven.

Advies om niet te wachten met preventieve maatregelen kan de provincie omarmen, maar vereist voornamelijk actie van de sector.

Punt 3 en 4; provinciale bijdrage en kosten

Advies; plaats een kanttekening; met het huidige advies moet de provincie nog veel werk verzetten en keuzes maken om een subsidieregeling in te richten.

In het wolvendraaiboek is opgenomen dat de provincie de mogelijkheid heeft om ervaring op te doen met het nemen van preventieve maatregelen *bij vestiging van een wolf*. Het advies om een voorlopers regeling in te stellen zonder aangewezen territorium heeft een mogelijk risico op precedentwerking.

De situatie in Gelderland waar de werkgroep aan refereert is de voorlopers regeling gebruikt om de termijn te overbruggen tussen aanwijzen van de begrenzing van een territorium en de beschikbaarheid van een subsidieregeling.

Er is geen budget beschikbaar voor een voorlopers regeling, en om die op korte termijn te realiseren zou er uit ander bestaand budget gefinancierd moeten worden, of zouden er middelen gevraagd moeten worden bij PS. In dat geval is het beter om meteen toe te werken naar een subsidieregeling volgens het adviespunt kosten.

Positief is de schatting per strekkende meter; de werkgroep geeft aan dat dit voor hun een werkbare maat is die ongeacht verschillen in bedrijfsvoering kan worden gehanteerd.

[1] Dit is de omschrijving van de werkgroep zelf, zoals opgenomen in de vergaderstukken van 14 januari

De werkgroep geeft geen prognose voor de totale kosten, en gaat uit van een volledige vergoeding van de provincie, zonder eigen bijdrage van de dierhouder.
Staatsteun technisch is het vanuit Europa alleen mogelijk om een bijdrage te doen aan het nemen van preventieve maatregelen tot 80%. Ook ligt hier nog een bestuurlijke keuze aan ten grondslag over de omvang van de verantwoordelijkheid die de provincie op zich neemt.

Punt 5 en 6; Gebiedscommissie wolf
Advies; deels meegaan
In het wolvenplan is omschreven dat een gebiedscommissie wordt ingesteld wanneer er een wolf zich gevestigd heeft. De kern is van de commissie is namelijk dat de partijen uit het gebied aangewezen als wolventerritorium binding hebben met datzelfde gebied. Door nu al een commissie in te starten voor heel Drenthe kan het zijn dat de commissie de bekendheid in de streek en daarmee de effectiviteit verliest.
Het instellen van de gebiedscommissie op bestuurlijk niveau en contact met de praktijk kan de provincie omarmen. Vanuit strategisch oogpunt is het belangrijk dat de provincie zich in dit proces een adviserende rol aanneemt. De overweging is of secretariële ondersteuning daarbij past.

Overige zaken

Punt 1; indirecte schade
Advies; niet meegaan, het vergoeden van indirecte schade is juridisch niet mogelijk
Vanuit jurisprudentie is het niet mogelijk om indirecte schade zoals arbeid te vergoeden. Het heeft dan ook geen zin om (als provincie) dit te blijven agenderen.

Punt 2; kosten onderhoud
Advies; niet meegaan, wanneer er een subsidieregeling getroffen wordt, kan het een keuze zijn om de kosten voor onderhoud bij de dierhouder te leggen.
Hier weegt de bestuurlijke keuze mee hoe veel verantwoordelijkheid de provincie neemt ten opzichte van de dierhouder zelf. Het advies is dat, bij vergoeding voor preventieve hekken, de dierhouder zelf de verantwoordelijkheid neemt voor het onderhoud.

Punt 3 attenderen
Advies; niet meegaan, een attentie bij schade in de streek bestaat al via het faunafonds
Over faunameldingen wordt nu gecommuniceerd via het faunafonds. Wanneer er een schadegeval bekend is, komt deze melding direct op de site. Praktisch is een nauwkeuriger alert systeem niet haalbaar (wanneer zo'n melding zich voordoet is het nog niet meteen bekend of het een wolf is) Daarnaast is het strategisch niet handig voor de provincie om een dergelijke eigenaarsrol op zich te nemen.

Punt 4 ecologische betekenis
Advies; meegaan
Onderzoek naar ecologische betekenis van de wolf is aan te bevelen en bied ook voor de provincie aanvullende kennis over de gevolgen van de aanwezigheid van de wolf

Punt 5 wolven "zenderen"
Advies; niet meegaan, het vangen en zenderen voor de beoogde doelstelling is juridisch uitgesloten
Wolven voorzien van een zender met als doel ze een stroomstoot te geven als zij in de buurt komen van schapen is volgens de wet natuurbescherming niet mogelijk. Wegens hoge kosten en geen aangetoonde effectiviteit en duurzaamheid, en het bestaan van een werkend alternatief met de rasters, wordt het geen "bevredigende optie" gevonden en is daarmee verboden. Daarnaast is het toedienen van een stroomstoot bij, voor een wolf, natuurlijk gedrag bij de wet dieren verboden.

Punt 6 kalveren en veulens

Advies; meegaan

Het blijven agenderen van goede bescherming voor ook kalveren en veulens kan de provincie omarmen.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

Algemene gegevens		***Verantwoordelijke***
Opsteller	[redacted] tst. [redacted]	Jordan Jumelet
Team	Natuur & Water	
Datum	25 maart 2020	*Paraaf verantwoordelijke*
Uiterste behandeldatum in GS: 7 april *Toelichting: Om tijdig reactie op het advies van de werkgroep te bieden.*		*Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt collegeakkoord/programma begroting	***Portefeuillehouder***
-	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	***Afwijkende mening***	***Paraaf directeur-secretaris***
1.		Wim Brenkman
2.		
3.		

Archivering		***Communicatie***
Datum:	*Registratienummer:*	*Openbaar:* Nee
	nr.	
	nr.	*Persbericht:* Nee
	nr.	*Bekendmaking:* Niet van toepassing

Onderwerp

Reactie op het advies van de klankbordgroep ronde tafel wolf.

Advies

In te stemmen met de volgende actiepunten als reactie op het advies van de klankbordgroep Ronde Tafel Wolf.

- Het advies van de werkgroep over werkbare preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf op schapen te omarmen en te publiceren op de website van de provincie Drenthe.
- Een startbudget van XXXX euro beschikbaar te stellen om door middel van een voorlopers regeling ervaring op te doen met het gebruik van deze preventieve maatregelen (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt). Dekking hiervoor is voorzien uit de opgave Natuurlijk Platteland, post PM
- Opdracht te geven voor het opstellen van een subsidieregeling om dierhouders een tegemoetkoming te kunnen verlenen voor het nemen van preventieve maatregelen in overeenstemming met het Interprovinciale Wolvendraaiboek (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt)..

- De overleggen van de klankbordgroep tijdens de Ronde Tafel Wolf voort te zetten als voorbereiding op een gebiedsproces in de provincie Drenthe, en hen vagen de volgende thema's verder uit te werken; XXX (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Beslissing GS

Financien

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Capaciteit

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Risico's

In te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Aanvullende informatie voor GS

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Tekst openbare besluitenlijst

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Ronde tafel bijeenkomst over de Wolf – 23 mei 2018

Overzicht aandachtspunten

Tijdens het DvhN-debat van maandag 16 april 2018 heeft gedeputeerde Henk Jumelet aangekondigd om verder in gesprek te willen gaan over wat ons met elkaar te doen staat nu de wolf zich laat zien in onze provincie. Op 23 mei organiseerde de provincie Drenthe daarvoor een Ronde tafel bijeenkomst om met elkaar kennis te delen en in gesprek te gaan over een maatregelenpakket qua beschermen én voorkomen van schade.

Deelnemers:

- [redacted] natuur en landschapsontwikkeling LTO Nederland
- Jan Bloemerts, regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
- [redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
- [redacted] schaapskudde Het Stroomdal
- [redacted], Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
- Schapenhouder [redacted] uit Tiendeveen
- Schapenhouder [redacted] uit Leek
- [redacted] fauna Staatsbosbeheer
- [redacted] Wageningen University & Research
- [redacted] BIJ12/Faunafonds
- [redacted] provincie Drenthe & IPO-werkgroep LUPUS
- Henk Jumelet, gedeputeerde provincie Drenthe

Programma:
Na een welkom- en voorstelronde is de avond gestart met het delen van enige kennis over ontwikkelingen van de wolf in Europa, met name in Duitsland, over de werkwijze van BIJ12/Faunafonds bij schademeldingen en tot slot over de werkwijze van het DNA-onderzoek.

Vervolgens hebben verschillende schapenhouders uitleg gegeven over hun bedrijfsvoering, indien aan de orde ervaring met honden, wolf, verschillende soorten van preventieve maatregelen en hun visie gegeven op mogelijkheden of onmogelijkheden om vanuit de huidige situatie met de wolf om te gaan.

In grote lijnen bleek dat er geen standaardoplossingen voor elk type bedrijf uit de la getrokken kunnen worden; maatwerk zal nodig zijn. Daarnaast is het aspect van indirecte en vervolgschade ingebracht als punt van aandacht voor het toekomstige beleid.

Dat de wolf komt, dat deze zwaar beschermd is, en dat goed anticiperen noodzakelijk is om conflicten te beperken, is door alle aanwezigen onderkend. Een belangrijk uitgangspunt in verdere samenwerking is open communicatie (geen geheimzinnigheid, delen van informatie over de wolf, liefst door een voor iedereen "neutrale" partij), goede voorlichting en het samen opbouwen van goede monitoring en statistieken.

Conclusies en aandachtspunten:
De volgende aandachtspunten worden door de provincie als input meegenomen naar het IPO, waar aan de actualisatie van het wolvendraaiboek wordt gewerkt:

- Er is behoefte aan kennis delen met belanghebbenden: over bijvoorbeeld DNA-onderzoeken en afhandeling van schade, waarnemingen, preventieve maatregelen.
- Er is behoefte aan meer en neutralere informatie(voorziening). Bij overheid: BIJ12 of provincie, maar ook dezelfde informatie bij bijvoorbeeld LTO.
- Welke preventieve maatregelen werken? Zijn ze geschikt voor de verschillende soorten schapenhouderij en wat zijn de kosten?
- Kan DNA-onderzoek sneller of kan het soms ook achterwege blijven als het al helemaal duidelijk is en dan direct financieel compenseren?
- Hoe gaan we om met schade? Wens om ook indirecte/vervolgschade, door stress of wondjes en controle daarvan, te vergoeden. En is de huidige vergoeding voldoende?
- Doorgaan met verzamelen van gegevens/statistieken (waar is de wolf gezien, welke preventieve maatregelen waren aanwezig bij wolvenincident?)

Algemene conclusie: in Drenthe vinden we elkaar en trekken we samen op – niets doen is geen optie. Het overleg is nog niet klaar, we maken een vervolgafspraak.

En verder:

- Inmiddels is duidelijk dat het landelijke wolvendraaiboek voor de volgende fasen eerder afgerond wordt: de bestuurlijke bespreking vindt hoogstwaarschijnlijk in de eerste week van oktober plaats. Op 4 juli vindt een IPO-bijeenkomst plaats met landelijke stakeholders om input te leveren.
- De volgende Ronde tafel bijeenkomst willen we graag in de tweede week van oktober plaats laten vinden, na vaststelling van het wolvendraaiboek. De uitnodiging volgt.
- De provincie Drenthe schaft als ondersteuning/proef een aantal elektrische rasters aan. Die kunnen, gedurende het onderzoek door BIJ12, korte tijd uitgeleend worden aan schapenhouders die vermoedelijk bezocht zijn door een wolf. Daarmee kan een herhalingsbezoek van een wolf worden ontmoedigd en doen we daarmee ook verdere praktijkervaring op.
- De provincie is voortdurend in overleg met BIJ12/Faunafonds om aspecten van onderzoek/ taxatie / schadeafhandeling en communicatie nog verder te verbeteren.
- En ten slotte: Uiteraard mag u deze informatie delen met uw achterban!

Bijlagen:

- Presentatie [redacted], ontwikkelingen wolf in Europa + rol van de provincies
- [redacted], Wageningen University & Research, DNA-onderzoek: hoe gaat dat?

Datum en tijd binnenkomst melding Rapport Afhandelverzoek Provincie Drenthe	Zaak	Afhandelverzoek: ID	Klant	Zaak onderwerp	Zaak beschrijving	Afhandel datum en tijd
3-11-2021 10:42	ZK-00139100	AV-0000053343	[redacted]	Subsidie graag terugbellen inzake wolven subsidie	Meneer heeft contact gehad met [redacted] en zou graag teruggebeld willen worden inzake wolven subsidie. Subsidie is wel aangevraagd en gekregen maar meneer red het niet om het in 3 maanden klaar te krijgen in verband d met omstandigheden. Is er wel mee bezig maar wil dit graag melden en even contact hierover. [redacted] @pricon.nl> Verzonden: donderdag 28 oktober 2021 16:00 Aan: provincie Drenthe <post@drenthe.nl> Onderwerp: 28-10-2021 16:00:18 Nieuwe melding Provincie Drenthe : Notitie Notitie meldingnr:7444854 Berichtgegevens Datum28-10-2021 16:00:18 Meldingnummer7444854 HoofdonderwerpNotitie SubonderwerpNotitie Aan post@drenthe.nl<mailto:post@drenthe.nl > Gegevens beller AanhefDhr. Naam [redacted] Voorletters Adres [redacted] Postcode [redacted] Plaats [redacted] Telnr0[redacted] Emai [redacted] @gamil.com<mailto:Emai [redacted] @gamil.com> Wens terugbellenNee Contacten post@drenthe.nl<mailto:post@drenthe.nl >; Bedrijf of veroorzaker (Indien bekend) naam adres postcode vestigingsplaats telefoonnummer Datum/tijd melding voorval datum melding binnenkomst28-10-2021 tijd melding binnenkomst15:54 uur datum start voorval tijd start voorval uur datum eind voorval tijd eind voorval uur	9-11-2021 15:04
29-10-2021 08:40	ZK-00138930	AV-0000053275	[redacted]	Graag terugbellen inzake bescherming schapen naar aanleiding van wolf.	Klacht doorgeven Doorgegeven aan wie?, tijd melding binnenkomst15:54 uur hoe	
22-10-2021 12:00	ZK-00138757	AV-0000053172	[redacted]	Persvraag: Graag contact over het beleid va de terugkeer wolf	*Update, zelf contact opgenomen met mevrouw om te vragen wat de deadline is. Mevrouw geeft aan het liefst z.s.m. maar maandag kan ook. ++++[redacted] wil graag contact over het beleid van de provincie en het beleid van de provincie. Wil jij bellen? Grt [redacted]	25-10-2021 08:17
22-10-2021 12:00	ZK-00138757	AV-0000053165	[redacted]	Persvraag: Graag contact over het beleid va de terugkeer wolf	*Update, zelf contact opgenomen met mevrouw om te vragen wat de deadline is. Mevrouw geeft aan het liefst z.s.m. maar maandag kan ook. ++++[redacted] wil graag contact over het beleid van de provincie en het beleid van de provincie. Wil jij bellen? Grt [redacted]	28-10-2021 11:47
22-10-2021 12:00	ZK-00138757	AV-0000053160	[redacted]	Persvraag: Graag contact over het beleid va de terugkeer wolf	*Update, zelf contact opgenomen met mevrouw om te vragen wat de deadline is. Mevrouw geeft aan het liefst z.s.m. maar maandag kan ook. ++++[redacted] wil graag contact over het beleid van de provincie en het beleid van de provincie. Wil jij bellen? Grt [redacted]	27-10-2021 12:02
22-10-2021 12:00	ZK-00138757	AV-0000053173	[redacted]	Persvraag: Graag contact over het beleid va de terugkeer wolf	*Update, zelf contact opgenomen met mevrouw om te vragen wat de deadline is. Mevrouw geeft aan het liefst z.s.m. maar maandag kan ook. ++++[redacted] wil graag contact over het beleid van de provincie en het beleid van de provincie. Wil jij bellen? Gr [redacted]	27-10-2021 12:01
19-10-2021 10:56	ZK-00138618	AV-0000053084	[redacted]	Graag terugbellen inzake contactgegevens nodig voor het draaiboek wolf	Hallo [redacted] Zou je mevrouw terug willen bellen en of mailen. Bij geen gehoor graag voicemail inspreken. Alvast bedankt	22-10-2021 11:12
19-10-2021 10:39	ZK-00138615	AV-0000053082	[redacted]	Graag terugbellen inzake het wolvenplan.	Dag [redacted], Meneer heeft voor jou gebeld. Meneer heeft al eerder contact gehad. Wil graag met jou in gesprek inzake het wolvenplan. Zou jij meneer willen contacten? Alvast bedankt. Groet, [redacted]	19-10-2021 11:45
7-10-2021 14:04	ZK-00138289	AV-0000052892	[redacted]	Graag terugbellen kalf gegrepen door een wolf	Meneer wil graag de ambtenaar spreken die over het wolfen beleid gaat. Wil jij hem terugbellen? Locatie: [redacted]	
21-9-2021 11:21	ZK-00137746	AV-0000052544	[redacted]	Graag terugbellen inzake subsidieregeling wolf	Hallo [redacted] Zou je meneer terug willen bellen	

2-9-2021 15:09	ZK-00137265 AV-0000052219	[redacted]	Subsidie: Graag terugbellen inzake subsidie regeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe	Dag Collega's, Meneer heeft gebeld en zou graag wat meer informatie willen over de subsidie regeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe. Meneer heeft ook een aantal inhoudelijke vragen. Meneer is vrijdag 3 September en maandag 6 September niet bereikbaar. Meneer pacht grond bij het Drentslandschap is deze subsidie voor de eigenaar of voor de persoon die de grond pacht dat is de vraag van meneer. Zouden jullie meneer hierover willen contacten? Alvast bedankt. Groet,[redacted]	8-9-2021 14:46
24-8-2021 14:38	ZK-00136934 AV-0000052026	[redacted]	Graag terugbellen inzake wolven	Hallo Jordan, Zou je meneer terug willen bellen	29-8-2021 14:07
29-7-2021 12:31	ZK-00136343 AV-0000051722	[redacted]	SPOED: Graag terugbellen: Wolf werende omhijning bij schapen VAM-berg Noord (voorbij het blinkertje)	Hoi[redacted], ik stuur jou toch even een aparte notitie toe ter info. Dit heb ik genoteerd en zojuist een nieuwe notitie toegevoegd.[redacted] reageert helaas niet, ze nam ook niet op toen ik haar belde. ========== ====== Dag[redacted] Mevrouw belde opnieuw omdat zij verse sporen hebben gevonden, gisteren. De eerste verse sporen waren afgelopen maandag, VAM-berg Noord. Gisteravond weer gekeken, op het zelfde stuk weer sporen gevonden. Wij hebben het idee dat de wolf hier al enige tijd gevestigd is. ========== Mevrouw zei, dat zij vanuit de provincie Friesland vrijwilleger is bij stichting Wolf Nederland. Ze is nu op vakantie in Drenthe. Ze hoort op de camping, van de boer dat hij een wolf ziet over steken bij de camping, zo nu en dan. Daar staan ook schapen en het lijkt mevrouw goed dat daar een wolf werende omhijning wordt geplaatst. Zij hebben ook al 6 wolvensporen gevonden, ze vermoed dat daar al enige tijd een wolf gevestigd zit. Wil jij haar terugbellen?	3-8-2021 12:59
28-7-2021 12:29	ZK-00136300 AV-0000051724	[redacted]	SPOED: Graag terugbellen: Wolf werende omhijning bij schapen VAM-berg Noord (voorbij het blinkertje)	-Doorgezet naar[redacted] ---------- ------- Dag[redacted], Mevrouw belde opnieuw omdat zij verse sporen hebben gevonden, gisteren. De eerste verse sporen waren afgelopen maandag, VAM-berg Noord. Gisteravond weer gekeken, op het zelfde stuk weer sporen gevonden. Wij hebben het idee dat de wolf hier al enige tijd gevestigd is. ========== Mevrouw zei, dat zij vanuit de provincie Friesland vrijwilleger is bij stichting Wolf Nederland. Ze is nu op vakantie in Drenthe. Ze hoort op de camping, van de boer dat hij een wolf ziet over steken bij de camping, zo nu en dan. Daar staan ook schapen en het lijkt mevrouw goed dat daar een wolf werende omhijning wordt geplaatst. Zij hebben ook al 6 wolvensporen gevonden, ze vermoed dat daar al enige tijd een wolf gevestigd zit. Wil jij haar terugbellen?	29-7-2021 15:47
28-7-2021 12:29	ZK-00136300 AV-0000051700	[redacted]	SPOED: Graag terugbellen: Wolf werende omhijning bij schapen VAM-berg Noord (voorbij het blinkertje)	Mevrouw zei, dat zij vanuit de provincie Friesland vrijwilleger is bij stichting Wolf Nederland. Ze is nu op vakantie in Drenthe. Ze hoort op de camping, van de boer dat hij een wolf ziet over steken bij de camping, zo nu en dan. Daar staan ook schapen en het lijkt mevrouw goed dat daar een wolf werende omhijning wordt geplaatst. Zij hebben ook al 6 wolvensporen gevonden, ze vermoed dat daar al enige tijd een wolf gevestigd zit. Wil jij haar terugbellen?	
2-6-2021 10:32	ZK-00134500 AV-0000050711	[redacted]	Graag terugbellen inzake wolf afrastering.	Dag[redacted] Meneer heeft voor jou gebeld. Meneer heeft jou op de rechstreekse nummer gecontact en kwam uit bij het KCC. Meneer heeft gevraagd of jij hem zou kunnen contacten. Zou jij meneer willen contacten? Alvast bedankt. Groet,[redacted]	2-6-2021 10:36
31-5-2021 14:25	ZK-00134406 AV-0000050654	[redacted]	Graag terugbellen inzake subsidieregeling voor omheining voor het tegen houden van wolven	Dag Collega's, Zouden jullie meneer willen contacten? Meneer heeft een aantal vragen over de subsidieregeling voor een omheining. Het plaatsen van de omheining is voor het weg houden van de wolven. Meneer zou hier graag meer informatie over willen. Alvast bedankt. Groet,[redacted] KCC	1-6-2021 11:01

28-5-2021 15:35	ZK-00134357	AV-0000050620	[redacted]	SPOED: Gaat over een dode wolf	Dag [redacted] Of je meneer met spoed terug wil bellen. Hij is onderweg naar het dier, en wij zijn bevoegd gezag. Hallo [redacted] Graag terugbellen inzake wolf werende rasters ons zaaknummer: PI0000274 Vragen over, graag contact. Meneer is veel in het veld en is vandaag goed bereikbaar.	3-6-2021 09:01
25-5-2021 14:38	ZK-00134199	AV-0000050537	[redacted]	Graag terugbellen: Vraag over wolf werende rasters zaaknummer: PI0000274	
28-4-2021 12:40	ZK-00133368	AV-0000050066	[redacted]	Graag terugbellen inzake subsidie voor wolfwerend raster.	Dag [redacted] Meneer heeft gebeld voor jou. Meneer heeft een aantal inhoudelijke vragen over de subsidie voor wolfwerend raster. Zou jij meneer willen contacten? Hij heeft een brief vanuit jou ontvangen. Alvast bedankt. Groet, [redacted]	27-5-2021 14:37
16-4-2021 11:55	ZK-00133022	AV-0000049842	[redacted]	SPOED! Graag terugbellen! Wolven declaratie	Dag [redacted] meneer probeert jou al een tijdje te pakken te krijgen en te mailen. Wil je asjeblieft met spoed bellen!	27-5-2021 14:40
13-4-2021 15:23	ZK-00132897	AV-0000049772	[redacted]	Graag terugbellen: Declaratie wolvencommissie	Verzoek om meneer terug te bellen omtrent de declaratie wolvencommissie.	
8-4-2021 10:25	ZK-00132534	AV-0000049534	[redacted]	Graag terug bellen,Vragen via de mail gesteld,nog geen antwoord	Beste [redacted] Zou jij meneer willen bellen? Hij heeft jou wat vragen gesteld via de mail. Daar zou hij graag antwoord op willen. Heeft te maken met de wolf	
30-3-2021 15:55	ZK-00132330	AV-0000049418	[redacted]	Graag terugbellen inzake stuk kadaver van een ree(een pootje) en wil dat graag laten onderzoeken op sporen van een wolf	Hallo [redacted] Zou jij meneer terug willen bellen inzake een gevonden stuk kadaver van een ree (een pootje) en hij wil dat graag laten onderzoeken op sporen van een wolf. Meneer is archeoloog van beroep en heeft sterk het vermoeden dat het door een wolf is gedaan. Het pootje is op het erf in het geit weide grenzend aan een bosje (een dassenburcht) van meneer op het erf gevonden [redacted] Het gevonden pootje is waarschijnlijk niet ouder dan een week. Meneer was eerst heel scherp en opstandig naar mij toe, gaandeweg het gesprek liep het ineens helemaal anders, werd heel vriendelijk. Graag contact
23-3-2021 14:09	ZK-00132091	AV-0000049286	[redacted]	Graag terug bellen,Vermoedelijk een wolf tussen Anderen en Rolde	Beste [redacted] Zou jij meneeer willen bellen? Hij zegt jou te kennen. Hij vermoed dat er een wolf in het gebied is. Er liggen verschillende aangevreten dieren. Hallo [redacted] Graag terugbellen inzake preventiemaatregel wolf uitnodiging 22 maart. Meneer vraagt naar wie de uitnodiging is verstuurd. En...mogen mensen zich ook na 15 maart nog aanmelden. Meneer is van de belangenorganisatie en zou het graag nog willen verspreiden. Graag met spoed terugbellen	29-3-2021 09:32
16-3-2021 09:34	ZK-00131822	AV-0000049111	[redacted]	SPOED: Graag terugbellen inzake preventiemaatregel wolf uitnodiging 22 maart		16-3-2021 10:04
11-3-2021 14:42	ZK-00131723	AV-0000049055	[redacted]	Subsidie: graag terugbellen vragen over invullen wolvenregeling	t.a.v. [redacted] . mini-mis verklaring landbouw kostenoverzicht Er zijn nog zoveel zaken qua materialen die nog niet bekend zijn. Ik heb dus nog niet alles. Ik heb geen offertes, wordt dat bedoelt? Meneer wil graag even weten hoe dit zit, of gaat het om een globale schatting. Of je even wil proberen, meneer is veel in het land. Maar hij heeft zijn telefoon bijzich.	12-3-2021 11:03
8-3-2021 13:35	ZK-00131563	AV-0000048947	[redacted]g	Graag terugbellen inzake dat meneer vastloopt met de subsidie aanvraag wolvenraster.	Meneer loopt tegen aanvraagproblemen aan, taxatie en hoe hoog meneer aan wil vragen, schatting. Meneer zou graag een klankbord hebben om te overleggen. Anders kan hij de aanvraag niet indienen. Hallo [redacted] zou ook graag de bijeenkomst bij willen wonen over de schade wolf. Ik weet niet welke bijeenkomst dit is maar het is alleen voor de provincie Drenthe. Mevrouw woont in [redacted] maar zou er ook wel graag bij willen aansluiten. Zou dat mogen? Wil jij dit met mevrouw willen afstemmen?	8-3-2021 14:13
8-3-2021 11:26	ZK-00131546	AV-0000048931	[redacted]	Graag terugbellen Wil graag de bijeenkomst van de wolf bijwonen		

8-3-2021 11:26	ZK-00131546	AV-0000049016	[redacted]	Graag terugbellen Wil graag de bijeenkomst van de wolf bijwonen	Dag [redacted] Mevrouw heeft opnieuw voor je gebeld. Jij zou iets voor haar uitzoeken maar ze heeft nog niets gehoord. ========== Hallo [redacted] zou ook graag de bijeenkomst bij willen wonen over de schade wolf. Ik weet niet welke bijeenkomst dit is maar het is alleen voor de provincie Drenthe. Mevrouw woont in [redacted] maar zou er ook wel graag bij willen aansluiten. Zou dat mogen? Wil jij dit met mevrouw willen afstemmen?
5-3-2021 10:22	ZK-00131502	AV-0000048904	[redacted]	Subsidie: graag terugbellen wolvenschade	Meneer vroeg naa[redacted] en belde haar rechtstreeks. Hij heeft twee keer een wolf in het land gehad, 4 dode schappen. Ik heb nu alles up to date als het goed. Of je meneer even wil bellen. 5-3-2021 10:53
3-3-2021 12:03	ZK-00131384	AV-0000048845	[redacted]	Graag terug bellen,Aanvraag gedaan voor Subsidie Wolven	Beste [redacted], Zou jij meneneer willen bellen? Hij heeft een brief van jouw ontvangen met kenmerk 2021100568-00924917. Daar wil hij graag met je over spreken. 3-3-2021 13:09
23-2-2021 11:09	ZK-00131071	AV-0000048688	[redacted]	Graag terug bellen,Aanvraag subsidie wolf afrastering	Beste collega, Zouden jullie mevrouw willen bellen. Haar man is in januari 2021 gebeld dat ze te vroeg waren met het aanvragen van de subsidie. Dat zou vanaf nu wel mogelijk zijn. Ze wil graag weten of jullie dat zelf oppakken of dat ze het opnieuw moet aanvragen? Het kenmerk van de 1e brief was 2021000153-00919011 Behandeld door [redacted] 23-2-2021 14:14
18-2-2021 09:47	ZK-00130901	AV-0000048593	[redacted]	Graag terug bellen.Aanvraag subsidie wolven afrastering	18-2-2021 11:08
12-2-2021 11:46	ZK-00130733	AV-0000048506	[redacted]	graag terugbellen inzake mail wolven die je zou sturen	Dag [redacted] Je zou meneer een mail sturen, hij wacht hier nog op. Dank je 17-2-2021 15:27
4-2-2021 11:41	ZK-00130454	AV-0000048377	[redacted]	Graag terugbellen inzake subsidieaanvraag met zaak nummer: 202100398 over wolf afwerende afrastering	Hallo [redacted] Graag terugbellen inzake subsidieaanvraag met zaak nummer: 202100398 over wolf afwerende afrastering. 4-2-2021 13:22
26-1-2021 13:46	ZK-00130166	AV-0000048199	[redacted]	Subsidie afrastering wolf	Dag [redacted] Zou je meneer willen terugbellen? Meneer wil graag inhoudelijke informatie 29-1-2021 13:50
21-1-2021 15:22	ZK-00130053	AV-0000048129	[redacted]	Subsidie: Graag vandaag of morgen terugbellen problemen met toevoegen bijlage aanvraag wolven schade	Gaat over subsidieregeling wolven schade. Hij belde het toestel van [redacted] Of iemand hem vandaag of morgen even wil terugbellen. Hij probeert documenten toe te voegen, gaat om 8 bijlagen. Als hij 1 toegevoegd en daarna de tweede wil toevoegen gooit de pagina het eerste document er weer uit. Wil even overleggen hoe nu verder. 22-1-2021 09:13
18-1-2021 08:49	ZK-00129895	AV-0000048041	[redacted]	Info vragen mbt aanvraag subsidie voorkomen wolvenschade	Graag bellen tussen 12.00 en 14.00 uur ivm werken op het land. 18-1-2021 13:11
14-1-2021 09:58	ZK-00129833	AV-0000047999	[redacted]	Graag terug bellen,Subsidie aanvraag voorkoming schade van wolven	Beste collega, Zouden jullie mevrouw willen bellen? Ze is bezig met het formulier in te vullen maar heeft toch een beetje hulp nodig 14-1-2021 12:31
7-1-2021 12:16	ZK-00129642	AV-0000047879	[redacted]	Persvraag: graag een reactie over het bouwen van een hek Friesland (Wolf)	Hallo [redacted], wil je [redacted] terugbellen over het bouwen van een hek Friesland (Wolf)? Ze zou graag een reactie willen ontvangen vanuit de provincie. 7-1-2021 14:29
6-1-2021 11:12	ZK-00129601	AV-0000047857	[redacted]	Infobijeenkomst over de wolf aankomende maandag via media	Dag [redacted] Weet jij iets van een bijeenkomst voor schapenhouders aankomende maandag? En zo ja zou je meneer willen informeren hierover door hem terug te bellen? Dank je wel! 6-1-2021 11:54
21-10-2020 10:29	ZK-00127403	AV-0000046674	[redacted]	Subsidie voor afrastering wolf nog beschikbaar?	Dag collega, Zouden jullie deze meneer willen terugbellen hierover of daar nog een aanvraag mogelijkheid voor is? Dank je wel! Groet [redacted] 26-10-2020 12:12
21-10-2020 10:29	ZK-00127403	AV-0000046620	[redacted]	Subsidie voor afrastering wolf nog beschikbaar?	Dag collega, Zouden jullie deze meneer willen terugbellen hierover of daar nog een aanvraag mogelijkheid voor is? Dank je wel! Groet [redacted] 22-10-2020 15:12

20-10-2020 12:09	ZK-00127364 AV-0000046599	[redacted]	SPOED: Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden	*update Meneer belt weer en wil heel graag vandaag een update. ---- Hallo [redacted] Meneer belde vandaag alweer. Maar collega heeft waarschijnlijk niet gezien dat jij in een training zat. Zou jij contact met meneer willen opnemen? Hallo [redacted] Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden Wat voor vergoeding is er om de wolf buiten het gebied te houden. Het gaat om het gebied Hunze A en ekerhaar amen gemeente Gieten. Meneer is schapenhouder en wil graag weten wat er mogelijk is.	29-10-2020 14:54
20-10-2020 12:09	ZK-00127364 AV-0000046940	[redacted]	SPOED: Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden	Meneer heeft opnieuw voor jou gebeld. Hij had [redacted] gesproken jij zou deze week weer bellen. Nog niets gehoord, wil je vandaag terugbellen? Hij wil graag dat er actie wordt ondernomen. ========== *update Meneer belt weer en wil heel graag vandaag een update. ---- Hallo [redacted] Meneer belde vandaag alweer. Maar collega heeft waarschijnlijk niet gezien dat jij in een training zat. Zou jij contact met meneer willen opnemen? Hallo [redacted] Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden Wat voor vergoeding is er om de wolf buiten het gebied te houden. Het gaat om het gebied Hunze A en ekerhaar amen gemeente Gieten. Meneer is schapenhouder en wil graag weten wat er mogelijk is.	
20-10-2020 12:09	ZK-00127364 AV-0000046779	[redacted]	SPOED: Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden	Meneer heeft opnieuw voor jou gebeld. Hij had [redacted] gesproken jij zou deze week weer bellen. Nog niets gehoord, wil je vandaag terugbellen? Hij wil graag dat er actie wordt ondernomen. ========== *update Meneer belt weer en wil heel graag vandaag een update. ---- Hallo [redacted] Meneer belde vandaag alweer. Maar collega heeft waarschijnlijk niet gezien dat jij in een training zat. Zou jij contact met meneer willen opnemen? Hallo [redacted] Vraag wolf: Graag terugbellen inzake vergoeding om de wolf buiten het gebied te houden Wat voor vergoeding is er om de wolf buiten het gebied te houden. Het gaat om het gebied Hunze A en ekerhaar amen gemeente Gieten. Meneer is schapenhouder en wil graag weten wat er mogelijk is.	16-11-2020 11:37
17-9-2020 12:32	ZK-00126217 AV-0000046042	[redacted]	Wolf: graag contact over afstudeeropdracht wolven en het beleid	Hallo, wil je even bellen met [redacted] over het beleid en de wolven in Drenthe? Ze is een afstudeeropdracht aan het opzetten en belt de diverse provincies op of er ook al beleid is. Bedankt!	24-9-2020 13:16
17-9-2020 12:32	ZK-00126217 AV-0000046036	[redacted]	Wolf: graag contact over afstudeeropdracht wolven en het beleid	Hallo, wil je even bellen met [redacted] over het beleid en de wolven in Drenthe? Ze is een afstudeeropdracht aan het opzetten en belt de diverse provincies op of er ook al beleid is. Bedankt!	17-9-2020 13:31
17-9-2020 12:32	ZK-00126217 AV-0000046172	[redacted]	Wolf: graag contact over afstudeeropdracht wolven en het beleid	Hallo, wil je even bellen met [redacted] over het beleid en de wolven in Drenthe? Ze is een afstudeeropdracht aan het opzetten en belt de diverse provincies op of er ook al beleid is. Bedankt!	25-9-2020 09:54
31-8-2020 12:57	ZK-00125636 AV-0000045651	[redacted]	Spoed! Bezwaarschrift wolvenschade	Dag [redacted] Zou je mevrouw willen bellen! Dank je! Afgelopen winter heeft meneer een wolf op bezoek gehad. Hij vroeg zich af of er subsidie/ondersteuning is voor het vervangen van rasters. Ik twijfelde of dit naar het subsidieloket moest of naar jou (volgens onze kennisbank ben jij de aangewezen persoon). Graag contact: [redacted] .	3-9-2020 13:40
28-8-2020 09:09	ZK-00125597 AV-0000045627	[redacted]	Graag contact: vraag over rasters tegen wolven	Hallo [redacted] wil je [redacted] terugbellen?	28-8-2020 09:39
13-8-2020 15:08	ZK-00125181 AV-0000045359	[redacted]	Graag contact over wolven	Dag [redacted] Zou je meneer willen terugbellen? Dank je wel! Groet [redacted] KCC	13-8-2020 16:29
18-6-2020 09:46	ZK-00123492 AV-0000044465	[redacted]	Graag terugbellen inzake hekwerk wolf vragen	Hallo [redacted] Graag terugbellen inzake informatie gebiedscommissie i.v.m. de wolf in Drenthe. Meneer is van Weekblad actief in Friesland en is in de morgen te bereiken. Gr [redacted]	18-6-2020 14:48
18-6-2020 08:50	ZK-00123488 AV-0000044461	[redacted]	PERS / Graag terugbellen inzake informatie gebiedscommissie i.v.m. de wolf in Drenthe		23-6-2020 10:37

15-6-2020 09:50	ZK-00123320	AV-0000044340	[redacted]	Terugbelverzoek inzake mail afgelopen vrijdag	Dag [redacted], Wil je [redacted] bellen? Gaat over een artikel over de Wolf 06[redacted] Dank je wel	18-6-2020 11:17
10-6-2020 15:38	ZK-00123222	AV-0000044285	[redacted]	Graag contact: Gaat over wolvenbeheer	Meneer zou je graag even willen spreken, hij kon even niet op de naam van de commissie komen waarover hij wil spreken maar gaf aan dat het gaat over wolven(beheer).	10-6-2020 17:35
8-6-2020 14:31	ZK-00123130	AV-0000044230	[redacted]	Wolf gesignaleerd in weide langeloo	Dag [redacted], Mevrouw wil graag afrastering mogelijkheden bespreken met Provincie. Zou jij haar willen terugbellen? Dank je wel! Groet[redacted]	8-6-2020 15:47
5-6-2020 10:08	ZK-00123059	AV-0000044179	[redacted]	SPOED: graag terugbellen inzake bespreking over wolf vanmiddag		5-6-2020 10:33
4-6-2020 09:03	ZK-00123001	AV-0000044144	[redacted]	Graag contact met heer Jumelet verjagen wolven	Dag [redacted] Vanuit secretariaat GS, [redacted] kreeg ik verzoek dit door te zetten naar jou. Wil jij meneer terugbellen? ========== Ze gaan in Gelderland de wolven verjagen. Meneer heeft lammetjes en is nu bang dat ze vanuit Gelderland hier naar toe komen. Zijn verzoek om vanuit de Drenthe de wolven ook te verjagen.	16-6-2020 10:32
4-6-2020 09:03	ZK-00123001	AV-0000044129	[redacted]	Graag contact met heer Jumelet verjagen wolven	Ze gaan in Gelderland de wolven verjagen. Meneer heeft lammetjes en is nu bang dat ze vanuit Gelderland hier naar toe komen. Zijn verzoek om vanuit de Drenthe de wolven ook te verjagen.	4-6-2020 09:27
3-6-2020 12:51	ZK-00122981	AV-0000044116	[redacted]	Graag contact over het aanvragen raster om schapen te beschermen tegen de wolf	Meneer heeft opnieuw gebeld, of je terug wil bellen. ==========[redacted] [redacted] wil graag een raster aanschaffen om zijn schapen te beschermen tegen schapen. Wil je contact opnemen om het een en ander te bespreken? Van: [redacted] @hotmail.com> Verzonden: vrijdag 1 mei 2020 13:43 Aan: provincie Drenthe <Post@drenthe.nl> Onderwerp: Preventieve beschermingsmaatregelen voor de wolf Geachte heer/mevrouw, De wolf (of meerdere) zwermt alweer een tijdje op meerdere plaatsen in Drenthe rond en heeft[redacted] helaas ook al een keer aan gedaan (met nare gevolgen). Ik ben een (hobby) schapenhouder uit[redacted] en heb daar rondom ook mijn schapen lopen. Mijn koppel bestaat uit zo'n 16 fok ooien (+1 ram) van het Nederlandse bonte ras die jaarlijks +/- 30 lammeren werpen. De lammeren worden in het najaar verkocht of aangehouden om door te selecteren. Nu het lammeren seizoen weer te einde is en ze vanuit de stal weer naar buiten zijn gegaan heb ik er gewoon een raar onderbuik gevoel van dat ik weet dat de wolf hier rond kan lopen. Heb bij andere schapenhouders het gevolg kunnen zien van wat de wolf voor schade kan aanrichten. We doen ons uiterste best om onze schapen zo goed mogelijk te	16-6-2020 10:31
1-5-2020 14:05	ZK-00122170	AV-0000043560	[redacted]	Graag contact: Preventieve beschermingsmaatregelen voor de wolf	beschermen maar het blijkt gewoon uit	6-5-2020 15:29
23-4-2020 11:41	ZK-00121966	AV-0000043424	[redacted]	Graag terugbellen over preventieve maatregelen tegen de wolf.	Hallo[redacted] wil je[redacted] terugbellen over preventieve maatregelen tegen de wolf? De gemeente heeft geholpen bij de schaapskooi maar vraagt zich nu af of de provincie die ook niet had kunnen doen naar aanleiding van het laatste nieuws hierover.	28-4-2020 11:58
23-4-2020 11:41	ZK-00121966	AV-0000043425	[redacted]	Graag terugbellen over preventieve maatregelen tegen de wolf.	Hallo[redacted] wil je[redacted] terugbellen over preventieve maatregelen tegen de wolf? De gemeente heeft geholpen bij de schaapskooi maar vraagt zich nu af of de provincie die ook niet had kunnen doen naar aanleiding van het laatste nieuws hierover. Mevrouw heeft meegedaan aan de enquete over de wolf en is ondertussen verhuisd en ze wil graag mee blijven doen en ook de uitslag opgestuurd krijgen, als die er is. Kenmerk: 10-NW-2020000421 OUD Adres:[redacted] NIEUW adres: [redacted]	16-6-2020 13:53
10-4-2020 15:35	ZK-00121658	AV-0000043205	[redacted]	Enquete wolf adreswijziging		
31-3-2020 10:58	ZK-00121354	AV-0000043023	[redacted]	Graag terugbellen Gaat over vastgoed in Drenthe en Groningen	Via[redacted] provincie Groningen, zei je kunt contact opnemen me[redacted]	

30-3-2020 16:17	ZK-00121340	AV-0000043014	[redacted]	Persvraag: graag terugbellen over het onderwerp Wolven	*in overleg naar met [redacted] naar [redacted] . Hallo [redacted], wil je [redacted] z.s.m. even terugbellen? ==========. Hallo [redacted], wil je [redacted] terugbellen over de wolven in Drenthe?	30-3-2020 17:12
30-3-2020 16:17	ZK-00121340	AV-0000043013	[redacted]	Persvraag: graag terugbellen over het onderwerp Wolven	*in overleg naar met [redacted] naar [redacted] Hallo [redacted], wil je [redacted] z.s.m. even terugbellen? ==========. Hallo [redacted] wil je [redacted] terugbellen over de wolven in Drenthe?	7-4-2020 09:24
11-3-2020 13:13	ZK-00120922	AV-0000042785	[redacted]	Graag contact: interview regelgeving wolf	Meneer studeert rechten en wil graag iemand interviewen die wat af weet van de regelgeving omtrent de wolf. [redacted] verwees naar jou. Graag contact. Bedankt!	11-3-2020 14:30
11-3-2020 10:23	ZK-00120899	AV-0000042773	[redacted]	PERSVRAAG: de wolf in Drenthe	Meneer is bezig met een item over het toenemend aantal wolven in Drenthe en wil hier graag iemand over spreken. Het liefst zou hij uiteindelijk een boswachter spreken maar het contact gaat eerst even via jou. Graag contact.	16-3-2020 10:32
10-3-2020 13:19	ZK-00120863	AV-0000042756	[redacted]	Graag contact: presentatie tijdens vergadering WBE over de wolf	Meneer zou je graag even willen spreken inzake bovenstaande. Hij vroeg in eerste instantie naar [redacted] maar volgens onze gegevens is hij voor langere tijd niet bereikbaar.	11-3-2020 13:17
10-3-2020 09:22	ZK-00120833	AV-0000042735	[redacted]	Graag terugbellen wolf kwartaalbericht	Dag [redacted] Zou je mevrouw willen terugbellen? Dank je! Groet [redacted]	10-3-2020 09:55
9-3-2020 14:16	ZK-00120816	AV-0000042725	[redacted]	Graag terugbellen; Item RTV Drenthe kudde waakhonden	Verzoek om contact op te nemen met [redacted] 06 [redacted] . RTV Drenthe is bezig met een item over kudde waakhonden i.v.m. de wolf. Graag terugbellen om het één en ander af te stemmen.	12-3-2020 14:30
6-3-2020 14:20	ZK-00120749	AV-0000042694	[redacted]	Persvraag: graag terugbellen over "wolf wordt natuurlijker en avontuurlijker"	Hallo [redacted], wil je [redacted] van RTV Drenthe terugbellen over een artikel dat op onze website heeft gestaan over "wolf wordt natuurlijker en avontuurlijker" (ik kan het zo even niet vinden trouwens). Wil je met enige spoed even terugbellen zodat ze reactie mee kunnen nemen?	17-3-2020 16:48
5-3-2020 14:40	ZK-00120701	AV-0000042664	[redacted]	Graag terugbellen inzake wolven - doorbraak bijzonder nieuws.	Meneer zei dat jullie gezamenlijk in het project zitten. Zij hebben bijzonder nieuws een doorbraak. Hij denkt dat jij daar blij van wordt. Wil jij terugbellen?	6-3-2020 09:52
4-3-2020 16:18	ZK-00120647	AV-0000042638	[redacted]	Graag terugbellen; Betreft bijeenkomst gedupeerde schade wolf	Meneer is door [redacted] doorverwezen naar jou omtrent een bijeenkomst die gaat plaatsvinden. Gedeputeerde Jumelet zou graag met gedupeerde om de tafel willen, meneer zou willen weten wanneer deze bijeenkomst is.	20-4-2020 16:24
25-2-2020 15:35	ZK-00120286	AV-0000042436	[redacted]	Graag terugbellen inzake agenda Henk en bijeenkomst schapenboeren	Dag [redacted] Meneer is schapenhouder en wil graag aanschuiven bij een overleg tussen Henk en de schapenboeren inzake de Wolf. Staat deze weer ergens in de agenda van Henk? Zou jij hem willen bellen? Dank je! 06 [redacted]	27-2-2020 11:42
19-2-2020 10:07	ZK-00120041	AV-0000042298	[redacted]	Graag terugbellen inzake afrastering schapen	Dag [redacted], Zou je meneer willen terugbellen? Zijn kudde is aangevallen door een wolf en hij wil graag de mogelijkheid tot een schapennet. Dank je wel! Groet [redacted]	20-2-2020 10:01
13-2-2020 08:35	ZK-00119773	AV-0000042164	[redacted]	URGENT: terugbellen voor 9 uur inzake reactie persbericht wolf	Meneer wil graag reageren op een persbericht over de wolf en dat kan enkel nog vóór 9 uur gaf hij aan. Hij belde je rechtstreeks. Graag contact voor 9 uur.	13-2-2020 09:29
11-2-2020 11:51	ZK-00119663	AV-0000042104	[redacted]	Ter informatie aanwezig bij ronde-tafel gesprek over de Wolf	Dag [redacted], Meneer belde jou rechtstreeks. Of ik zijn boodschap wil doorgeven, bij deze. Meneer zei: Ik moest doorgeven of ik wel of niet kom. Ik kom, bij deze.	11-2-2020 12:31
7-2-2020 10:56	ZK-00119535	AV-0000042037	[redacted]	Graag terugbellen Bespreken schade van wolven en compensatie	Meneer zei vanuit de werkgroep wolf Nederland neem ik contact op. Dat gaat over wolven die in een gebied leven tot 6 maanden. Bij de schapenhouders zit de angst er goed in. De wolf is erg actief op de schapen aan het jagen. Wij willen daarover graag in gesprek. Wil jij hem terugbellen?	7-2-2020 11:23
5-2-2020 08:55	ZK-00119405	AV-0000041968	[redacted]	SPOED: Graag terugbellen twee wolven gesignaleerd [redacted]	Meneer wil graag iemand spreken over bovenstaande, wil jij hem terugbellen voor 14.00 uur? Daarna heeft hij slecht bereik. Zij zagen vorige week al iets, maar toen was het donker. Zijn buurman heeft twee wolven zien lopen. Hij zit in het POV bestuur en neemt daarom contact op.	5-2-2020 16:59

10-1-2020 11:05	ZK-00118267	AV-0000041390	[redacted]	Persvraag: Wat doet de provincie voor schapenboeren omtrent de wolf	Dag[redacted], De vraag is of de provincie ook hulp biedt of gaat bieden bij schapenhouders in Drenthe wanneer het om de wolf gaat. Zou je meneer willen terugbellen? Wil hij voor morgen in het Dvhn hebben. Dank je wel! Groet[redacted] KCC	10-1-2020 12:01
3-12-2019 10:14	ZK-00117130	AV-0000040836	[redacted]	Wat is het antwoordnummer van de enquête over wolven?	Hallo[redacted] wil jij[redacted] op de hoogte brengen van het antwoordnummer waar de enquête heen kan worden verzonden?	6-12-2019 11:15
26-11-2019 08:49	ZK-00116817	AV-0000040685	[redacted]	SPOED:Belt naar aanleiding van enquête gericht aan schaap en geitenhouders	Hallo[redacted] Wil jij de[redacted] wel terugbellen? Hij zei het is nogal dringend, wil een aantal zaken weten. Wilde dat liever niet tegen mij zeggen. Hij zegt dat hij één van de gedupeerde is waar de wolf deze wee is geweest.	26-11-2019 09:11
25-11-2019 13:24	ZK-00116786	AV-0000040667	[redacted]	De wolf in de gemeente AA en Hunze	Beste[redacted], Ik kreeg het verzoek van [redacted] omdit naar jou door te zetten. Beste [redacted] Zou jij meneer willen bellen? Hij wil graag weten wat de rol van de provincie hierin is? Meneer zit wel met een deadline en hoopt dat je vanmiddag nog terug belt.	25-11-2019 14:56
25-11-2019 13:24	ZK-00116786	AV-0000040668	[redacted]	De wolf in de gemeente AA en Hunze	Beste[redacted], Ik kreeg het verzoek van [redacted] omdit naar jou door te zetten. Beste [redacted], Zou jij meneer willen bellen? Hij wil graag weten wat de rol van de provincie hierin is? Meneer zit wel met een deadline en hoopt dat je vanmiddag nog terug belt.	25-11-2019 14:56
25-11-2019 13:24	ZK-00116786	AV-0000040666	[redacted]	De wolf in de gemeente AA en Hunze	Beste[redacted] Zou jij meneer willen bellen? Hij wil graag weten wat de rol van de provincie hierin is? Meneer zit wel met een deadline en hoopt dat je vanmiddag nog terug belt.	25-11-2019 13:26
21-11-2019 09:09	ZK-00116598	AV-0000040580	[redacted]	Wolf schapen doodgebeten, moet dat gemeld worden?	Meneer geeft aan dat een wolf schapen heeft doodgebeten bij landgoed Heidehof te Eext. Hij wil weten of hij dit moet melden. Graag contact.	21-11-2019 09:34
12-11-2019 11:49	ZK-00116219	AV-0000040426	[redacted]	Doorgeven adreswijziging	Hallo[redacted], Voor de zekerheid stuur ik deze wel even naar jou, voor het geval ze in ons adressenbestand staan. Voor de wolvenenquete heb ik aangegeven dat de gegevens zijn aangeleverd door RVO. Stichting Hertekamp Vledderveen. Waar nu post gestuurd: Stichting Hertekamp Vledderveer[redacted] [redacted] Vledderveen Moet worden: Stichting Hertekamp Vledderveen Oosterslag 16 8385 GW Vledderveen enquête wolven ontvangen: aangegeven dat wij de gegevens van RVO ontvangen hebben, mevrouw neemt contact op met hen.	15-11-2019 08:59
5-11-2019 14:15	ZK-00115704	AV-0000040197	[redacted]	Enquete formulier over de wolf	Hallo[redacted] wil graag contact over de enquête van de wolf. Je naam staat erbij dus meneer vraagt naar jou. Wil je hem bellen? Het liefst tussen 12.30-13.00	6-11-2019 12:48
8-7-2019 12:55	ZK-00110789	AV-0000037878	[redacted]	Onderzoek Wolven	Ho[redacted], Je had vorige al contact gehad met[redacted], begreep ik. Gaat om het nieuwe wolvenonderzoek. Hij kreeg je op je mobiel. Graag terugbellen. Groet, [redacted]	8-7-2019 15:51
22-5-2019 10:00	ZK-00108790	AV-0000037028	[redacted]	Wolf	Meneer is woonachtig in Hoogersmilde en belt n.a.v. een artikel in de Veldwijzer dat over de wolf gaat. Meneer wilt zijn frustratie uiten over het feit dat de wolf beschermd is in Nederland. Hij heeft zijn verhaal bij mij gedaan maar wenst nog te spreken met een beleidsmedewerker. Graag meneer terugbellen.	22-5-2019 14:09
10-5-2019 11:22	ZK-00108307	AV-0000036827	[redacted]	Afspraak inplannen over bijeenkomst schapen en wolven	Hallo[redacted] Meneer wil graag met Jordan Jumelet een afspraak inplannen omtrent bovenstaande. Wil jij hem terugbellen?	15-5-2019 11:50
21-1-2019 13:53	ZK-00103008	AV-0000034671	[redacted]	Wolven	Hallo[redacted], meneer wilde even laten weten dat er een item op internet te vinden is m.b.t. de wolf. Gaat om Wolf in Limburg 1810. Meneer zou graag zien dat de Gedeputeerde dit ook leest zodat hij dit mee kan nemen in een besluit m.b.t.de wolf. Ik heb hem gezegd dat ik het je zou laten weten. mocht je toch nog meer willen weten dan kun je hem telefonisch bereiken.	25-1-2019 11:44

29-10-2018 10:02	ZK-00099340	AV-0000033109	[redacted]	Persvraag DNA, wolf in Dalerpeel op 6 en 7 oktober	Meneer heeft op emmen.nu gelezen dat door BIJ12 door middel van DNA is bevestigd dat het een echte wolf is geweest op 6 en 7 oktober in Dalerpeel. Hij wil dit ook graag bevestigd zien door de provincie. Ook wil meneer weten of deze wolf ook schapen heeft doodgebeten? Bereikbaar op 059[redacted]	29-10-2018 11:37
1-10-2018 13:26	ZK-00098091	AV-0000032581	[redacted]	Persvraag over de wolf.	Journalist [redacted] van het Nederlands dagblad, vraagt rechtstreeks, nummer.pers. of van [redacted] . ivm met het feit da[redacted] gezegd zou hebben dat hij met een half jaar pas iets kon zeggen over de wolf in Drenthe. Dat half jaar is nu verstreken. Na overleg met [redacted] [redacted] sturen we een bericht na jou.	1-10-2018 14:35
16-8-2018 13:00	ZK-00095981	AV-0000031718	[redacted]	Plan van aanpak Wolf	Meneer heeft via de LTO-vakgroep Schapenhouderij, contactpersoon [redacted] doorgekregen dat hij het plan rondom de wolf bij jou kan opvragen. Graag contact opnemen met meneer.	22-8-2018 08:31
21-6-2018 11:48	ZK-00093498	AV-0000030795	[redacted]	Draaiboek Wolf	Graag meneer terugbellen omtrent bovenstaande.	21-6-2018 13:33
5-6-2018 11:58	ZK-00092661	AV-0000030461	[redacted]	Persvraag, reactie op de stelling De wolf komt schaf de nulstand af	Mevrouw geeft aan dat Het vakblad natuur, bos, landschap een blad is voor mensen die te maken hebben met natuurbeheer. Daarin hebben ze elke week een stelling deze week hebben ze de stelling: De wolf komt schaf de nulstand af. Daarin reageren vijf mensen, een schapenhouder, ecoloog een boer en graag willen ze iemand ook uit de provincie die reageert. Ze heeft voor de provincie Drenthe gekozen omdat hier al een aantal wolven rondlopen	5-6-2018 16:08
24-5-2018 09:27	ZK-00092073	AV-0000030201	[redacted]	Persvraag: meer informatie omtrent overleg van gisteren over wolven	Dag [redacted] , Meneer vroeg in eerste instantie naar [redacted] Ik heb gesproken met [redacted] hij zei dat dit het beste even via jou kon gaan. Meneer wil graag wat meer informatie over het overleg dat gisteren heeft plaatsgevonden. Wil jij meneer terugbellen?	24-5-2018 12:21
23-5-2018 16:32	ZK-00092061	AV-0000030195	[redacted]	Scriptie wolf in Nederland	29-5, 15.30 u Nogmaals 29-5 Dag [redacted] Meneer heeft opnieuw voor jou gebeld. Wil jij hem terugbellen? ---------- Meneer is student journalistiek en is bezig met een scriptie over de wolf in Nederland. Hij zou graag vanuit die hoedanigheid jou graag willen spreken (of [redacted] maar die gaf aan dat jij veel over de wolf weet). Graag contact. Gezien het een journalist in wording is en via de perstelefoon binnenkwam, toch maar naar CA doorgezet en niet inhoudelijk ambtenaar.	29-5-2018 15:59
22-5-2018 14:48	ZK-00091930	AV-0000030135	[redacted]	PERSVRAAG; De wolf	Mevrouw zegt graag te willen weten of er al een wolvenoverleg gepland is. Graag terugbellen op doorkiesnr.	
22-5-2018 10:42	ZK-00091890	AV-0000030118	[redacted]	PERSVRAAG; De wolf	Meneer zegt: ik wil graag doorverbonden worden met gedeputeerde Jumelet. Het gaat over de wolf in Drenthe. Ik heb een aantal vragen. We maken vandaag een onderwerp daarover voor het nieuws. Graag terugbellen.	25-5-2018 14:32
14-5-2018 13:35	ZK-00091498	AV-0000029988	[redacted]	PERSVRAAG; Wolven	Meneer zegt: de woordvoerder van mevr. Klijnsma. Wie is dat? (Ik aangegeven dat dat [redacted] is). Ik meneer vervolgens gevraagd wat het onderwerp en/of de vraagstelling zal zijn? "Wolven". "Wat wil Drenthe met de wolf". *Ter info: [redacted] . Graag terugbellen.	14-5-2018 14:50
4-5-2018 11:30	ZK-00091151	AV-0000029871	[redacted]	Persvraag, de wolf in Drenthe	Meneer is bezig voor Binnenlands bestuur om een artikel te schrijven over de wolf. Nu wil meneer graag hierover algemene informatie over de wolf wanneer deze in Drenthe was. Meneer wil heel graag specifiek informatie over het wolvendraaiboek. Gevraagd of hij maandag weer teruggebeld kan worden., dit is mogelijk.	
18-4-2018 09:26	ZK-00090207	AV-0000029532	[redacted]	Suggestie inzake de wolf	Gebeld heeft [redacted] . Zegt: het gaat om de aantocht van de wolf. Ik heb een suggestie. Boeren en schapenhouders zijn bang voor de wolf. Dat kan ik me voorstellen. Ik ben ook schapenhouder. Ik heb een suggestie voor de provincie. Graag terugbellen. dagelijks bereikbaar 9.00-10.00	19-4-2018 09:12

9-4-2018 13:53	ZK-00089670	AV-0000029321	[redacted]	PERSVRAAG: uitnodigen Jumelet voor spoeddebat wolf en schaap in Drenthe	Mevrouw zou je graag willen spreken inzake bovenstaande, ze was in eerste instantie op zoek naar [redacted] Men organiseert een spoeddebat volgende week maandag en dat zal vrij toegankelijk zijn. Er komen wat 'experts' en mevrouw zou graag zien dat er ook iemand van de provincie bij zal zijn, het liefst met juridisch verstand van zaken. Mevrouw is vanaf 14:30 uur te bereiken.	16-4-2018 15:26
27-3-2018 15:20	ZK-00089059	AV-0000029084	[redacted]	Persvraag, reactie van de provincie op bericht LTO afschieten van wolven	Mevrouw wil graag een reactie van de provincie betreft het bericht van LTO Schapenhouderij dat de wolf afgeschoten moet worden om zo de schapen te beschermen. Ook wil mevrouw weten wat wij gaan doen met deze oproep van LTO?	1-4-2018 18:55
26-3-2018 16:12	ZK-00088979	AV-0000029059	[redacted]	PERSVRAAG: heeft de wolf inderdaad 14 schapen gedood?	Meneer wil graag iemand spreken inzake de doodgebeten schapen: zijn deze inderdaad door een wolf gedood? Graag contact. [redacted] is niet aan het werk momenteel) 020[redacted]	
26-3-2018 15:55	ZK-00088974	AV-0000029057	[redacted]	SPOED; Wolf	Meneer vroeg naar jou en zegt: ik zou vandaag teruggebeld worden en dat is nog niet gebeurd. Ik wil graag weten wat de stand van zaken is. Loopt de wolf nog in [redacted] ? Ik ben boer en heb schapen. Moet ik zelf nog maatregelen treffen vanavond? Graag terugbellen.	27-3-2018 11:11
26-3-2018 13:45	ZK-00088949	AV-0000029047	[redacted]	Persvraag de wolf in Drenthe	Meneer heeft gehoord dat er geluiden rond gaan dat er eventueel weer een wolf in Drenthe rondloopt. Meneer geeft aan dat er foto's in omloop zijn en dat er 14 schapen zijn doodgebeten.	26-3-2018 20:36
14-3-2018 12:37	ZK-00088359	AV-0000028832	[redacted]	Subsidieaanvraag: fout bij het invullen aanvraag cultuur inzake bankrekeningnummer	15/3 Nu belt [redacted] van het Drents Archief over exact hetzelfde. Geeft aan dat haar collega [redacted] hierover gisteren ook gebeld heeft maar dat er nog niet teruggebeld is. Zegt: wij zijn bezig met het invullen van het subsidieaanvraag-formulier via de site en deze moet uiterlijk vandaag ingediend zijn. Het IBAN-rekeningnummer moet ingevuld worden en als ik dat doe geeft het systeem een foutmelding . Doet alsof het een kentekennummer is. Er is iets niet goed in het intekenveld. Dat moet opgelost worden. Graag terugbellen of mailen: [redacted] @drentsarchief.nl ---------- SPOED: Mevrouw belde opnieuw, zij geeft aan dat het nogal dringend is. Zij moet voor morgen de aanvraag indienen. Graag even terugbellen. ---------- Mevrouw kan de aanvraag niet indienen. Zij kan het bankrekeningnummer niet invullen. Graag even terugbellen.	14-3-2018 16:22
13-2-2018 10:39	ZK-00086825	AV-0000028273	[redacted]	Persvraag: fase wolvenplan in Drenthe, het beleid daarop	Dag [redacted] Meneer vertelde het volgende: Ik wil een vervolg verhaal gaan schrijven over wolven in Nederland. Ik heb gesproken met het Faunafonds zij zeggen dat de wolf naar België doortrekt. Het wolvenplan gaat nu een nieuwe fase in. Ik wil graag weten wat dat betekend op provinciaal niveau. Wat van beleid is er en welke zaken zijn er veranderd. Wil jij [redacted] terugbellen? Verzoek of dit op korte termijn kan, het is nogal dringend.	14-2-2018 12:32
3-11-2017 09:23	ZK-00082084	AV-0000026452	[redacted]	Dood schaap	Melding van een dood schaap in de weide, de herders hebben het vermoeden dat er een wolf in het spel is. Graag contact opnemen met mevrouw en anders met de partner van mevrouw de heer [redacted] 06[redacted]	3-11-2017 13:42
2-5-2017 15:36	ZK-00072529	AV-0000023304	[redacted]	Brandpunt; onderwerp De Wolf	Mevrouw geeft aan tevens [redacted] te zijn van het Duurzaamheidscentrum Assen. Brandpunt wil langskomen over de wolf. Er is een tentoonstelling waar de provincie aan heeft meegedaan. En de provincie is van het wolvenplan en wolvenbeleid. Wil het even afstemmen met jullie. Graag terugbellen.	5-5-2017 20:33

21-3-2017 12:57	ZK-00070232 AV-0000022583	[redacted]	Persvraag: stand van zaken plan/protocol over de wolf	Wilde graag spreken met [redacted] Aangegeven dat jij haar te woord kan staan omtrent dit onderwerp. Mevrouw vertelde: Er is laatst een wolf gevonden langs de weg, ik heb daar een aantal vragen over. Twee jaar geleden is er ook een wolf gevonden. Er zal een plan worden opgesteld, ben benieuwd naar de stand van zaken. Graag terugbellen.	22-3-2017 09:59
17-3-2017 09:19	ZK-00070025 AV-0000022512	[redacted]	Persvraag Twitterbericht waarschijnlijk een dode wolf in de berm bij de N34	Meneer heeft op twitter gezien dat er waarschijnlijk een dode wolf in de berm ligt langs de N34. Meneer wil weten of dit zo is en of wij hier meer van weten? [redacted] is bereikbaar op 0592 [redacted]	22-3-2017 09:53
17-3-2017 09:19	ZK-00070025 AV-0000022515	[redacted]	Persvraag Twitterbericht waarschijnlijk een dode wolf in de berm bij de N34	Meneer heeft op twitter gezien dat er waarschijnlijk een dode wolf in de berm ligt langs de N34. Meneer wil weten of dit zo is en of wij hier meer van weten? [redacted] is bereikbaar op 0592 [redacted]	17-3-2017 09:52
14-3-2017 15:57	ZK-00069857 AV-0000022450	[redacted]	Pers; uitzending NOS persbericht wolf nabij A28	Dag [redacted], Meneer geeft aan al even kort met jou te hebben gesproken over de wolf die is aangetroffen. Hij vraagt of wel jij ofwe [redacted] in de uitzending van kwart voor 6 hierover iets wil zeggen. Kun jij hem terugbellen? Groet, [redacted] KCC	14-3-2017 17:36
9-3-2017 16:04	ZK-00069619 AV-0000022359	[redacted]	Persvraag: uitkomst onderzoek wolf	Heeft via universiteit Wageningen te horen gekregen dat zij contact met [redacted] kan opnemen. Ik heb aangegeven dat jij over de communicatie gaat omtrent dit onderwerp. Mevrouw vraagt of het mogelijk is, dat als het onderzoek is afgerond, zij de gegevens daarvan kunnen ontvangen. Graag terugbellen.	9-3-2017 17:21
3-3-2017 15:05	ZK-00069244 AV-0000022232	[redacted]	Vraag over wolf	Mevrouw is een ex-Drent (woont nu in Noord-Holland) en is erg benieuwd naar het verhaal over de wolf.	8-3-2017 15:32
3-3-2017 11:21	ZK-00069215 AV-0000022219	test test	De wolf in Drenthe	Meneer is van mening dat dit helemala geen wolf is.	3-3-2017 11:22
7-12-2016 14:45	ZK-00064251 AV-0000020660	[redacted]	Wolven in Nederland Project	Dag [redacted] Meneer belt opnieuw. Geeft aan dat het indirect ook te maken heeft met jullie eerdere ontmoeting. Vraag is of jij hem terug wilt bellen? Groet, [redacted] KCC ---------- Project ligt op zijn gat volgens meneer, wil meneer weer oppakken. Meneer belt later weer. Ben je op de hoogte.	9-12-2016 12:00
5-10-2016 09:42	ZK-00060475 AV-0000019484	[redacted]	Pers; schaapskuddes	Dag [redacted] Mevrouw is aanwezig geweest bij een bijeenkomst in Bargerveen. Daar werd een workshop voor schapenhouders gegeven ivm de komst van wolven naar Nederland. De redactie van NRC wil graag een aanvulling op hun artikel wat zaterdag in de krant verschijnt met daarin gegevens over beschikbare gelden voor de schaapskuddes. Mevrouw vraagt of er ook iets verandert in de beschikbare subsidiegelden door de komst van de wolf, oftewel of deze bijdrage wordt verhoogd. Zij vroeg naar [redacted]. Aangegeven dat persvragen via onze afdeling Communicatie lopen. Wil jij haar terugbellen? Groet, [redacted] KCC	10-10-2016 09:48
14-7-2016 15:48	ZK-00056332 AV-0000018295	[redacted]	rapport onderzoek naar de mogelijke komst van de wolf	Dag [redacted] heeft nogmaals gebeld over onderstaande: ---------- Meneer heeft een aantal inhoudelijke vragen n.a.v. het rapport wat hij van jou heeft gekregen over de mogelijke komst van de wolf. Ik heb aangegeven dat wanneer het om publicatie gaat ik hem kan/moet doorverbinden met de afdeling communicatie. Het gaat echter om inhoudelijk informatie m.b.t. het rapport geeft meneer expliciet aan. Wil jij hem maandag mobiel terugbellen? Groet, [redacted] KCC	18-7-2016 15:17
5-7-2016 14:28	ZK-00055764 AV-0000018098	[redacted]	wolf	Dag [redacted] vraagt of jij haar even terug wilt bellen. Betreft de wolf. Zij is in de loop van de middag gewoon bereikbaar. Groet, [redacted] KCC	8-7-2016 17:11
4-7-2016 10:24	ZK-00055608 AV-0000018053	[redacted]	Proef kuddewaakhonden schapen wolven en vossen en honden	Dag [redacted] heeft gebeld over de proef die de provincie ism het Faunafonds doet waarbij schapen door waakhonden beschermd worden. Zou je haar daarover willen bellen? groet, [redacted]	4-7-2016 11:44
21-3-2016 12:19	ZK-00048876 AV-0000015860	[redacted]	Sparren over enquête Vossen, wolven en honden in Drenthe	Graag terugbellen.	21-3-2016 13:26

18-3-2016 15:24	ZK-00048805	AV-0000015840	[redacted]	Persvraag: Item maken ter publicatie zaterdagkrant over de verstuurde enquete uitgestuurd naar Geiten- en Schapenhouders i.v.m. de wolf	Hoi [redacted] , [redacted] van DvhN belde zojuist. Zij willen direct een bericht op de website gaan plaatsen en een item maken voor morgen, de zaterdagkrant. Hij heeft begrepen dat de provincie onderzoek doet en een nulmeting houdt naar de verliezen van schapen- en geiten door aanvallen van honden, vossen, of eventueel andere dieren. Hij heeft een item van RTV Drenthe gezien van gisteren en wil checken of info klopt. Kan jij meneer terugbellen? Hij ontvangt uiteraard de info spoedig. Ik heb aangegeven niet te kunnen garanderen wánneer je terugbelt maar dat ik direct het verzoek verstuur. Groet [redacted]	18-3-2016 15:43
10-9-2015 14:47	ZK-00035105	AV-0000011494	[redacted]	Wolvenonderzoek Bij12	Mevrouw heeft gebeld over bovenstaande. Zou je haar terug kunnen bellen?	15-9-2015 10:45
14-8-2015 11:18	ZK-00033026	AV-0000010822	[redacted]	Beleid omtrent wolven	Meneer wil je spreken inzake het beleid aangaande wolven. Meneer geeft aan dat wolven over het algemeen tam worden na verloop van tijd na interactie met mensen en zijn dan levensgevaarlijk. Meneer wil zijn zorgen hierover uiten. 06[redacted]	14-8-2015 11:21
14-8-2015 09:24	ZK-00033014	AV-0000010820	[redacted]	Wolf in Drenthe	Meneer wil weten of de berichtgeving van RTV Drenthe op teletekst pagina 103 correct is.	14-8-2015 09:56
24-6-2015 10:44	ZK-00030124	AV-0000009969	[redacted]	Wolven	Graag terugbellen.	24-6-2015 11:44
15-6-2015 15:24	ZK-00029488	AV-0000009775	[redacted]	Geen bevestiging aanmelding ontvangen	Ze geeft aan geen bevestiging van aanmelding van je te hebben ontvangen. De uitnodiging is een aantal weken geleden verstuurd aan je via de mail door BOKD o [redacted] . Bij eventuele bevestiging graag ook aangeven aan welke excursie en/of lezingen je wilt deelnemen. Graag terugbellen of mailen.	
18-3-2015 15:30	ZK-00023345	AV-0000007800	[redacted]	Communicatie omtrent de wolf	N.a.v. de zojuist door haar ontvangen mail hieromtrent van jou. Graag terugbellen. Zij geeft nog aan dat het enige spoed heeft.	18-3-2015 16:40
10-3-2015 13:27	ZK-00022641	AV-0000007539	[redacted]	Plan van aanpak wolven	Mevrouw gaat een plan van aanpak schrijven voor de provincie Fryslân en wil daarom uiteraard ook overleg met jou. Zou je haar terug kunnen bellen?	11-3-2015 14:28
9-3-2015 12:13	ZK-00022510	AV-0000007488	[redacted]	De wolf	15.15 uur belt hij weer en ik heb hem doorverbonden. Meneer wil graag praten met je over de wolf. Kun je hem terugbellen?	12-3-2015 12:22
9-3-2015 11:54	ZK-00022508	AV-0000007487	[redacted]	Plan van aanpak gewonde en dode wolven	Mevrouw heeft voor je gebeld omdat er een plan van aanpak moet komen voor het geval er een wolf gewond of dood wordt aangetroffen. Graag terugbellen.	9-3-2015 22:13
9-3-2015 11:36	ZK-00022499	AV-0000007485	[redacted]	De Wolf	Meneer wil graag spreken met de persvoorlichter over de wolf. Graag contact opnemen.	12-3-2015 12:02
9-3-2015 11:13	ZK-00022494	AV-0000007483	[redacted]	Houden we de wolf in de gaten?	Meneer wil graag weten wat de provincie doet. Welke route de wolf aflegt.	
9-3-2015 11:06	ZK-00022491	AV-0000007481	[redacted]	Wolf in Drenthe	Mevrouw wil graag een live interview afnemen voor het programma Call it a Day op RTV Emmen. Het betreft de wolf die gespot is in Drenthe.	9-3-2015 15:36
9-3-2015 10:25	ZK-00022479	AV-0000007476	[redacted]	Persvraag: wolven in Drenthe	Mevrouw wil je graag spreken omtrent bovenstaande, wat ze concreet wil weten is wat de provincie vandaag/komende tijd gaat doen met/aan de wolf.	
9-3-2015 08:27	ZK-00022448	AV-0000007479	[redacted]	de wolf	Mijne heren Excuses dat ik mij met de verblijfplaats van uw wolf bemoei. Ik woon in Rotterdam en zal hem hier vast niet snel tegenkomen. Maar is het niet een beetje vragen om moeilijkheden door de exacte locatie van de wolf in het nieuws te brengen? Groet [redacted] The Netherlands tel: 00311[redacted] email: [redacted] @chello.nl	11-3-2015 14:34
13-6-2014 16:13	ZK-00004993	AV-0000002126	[redacted]	Wolvenbeleid	Zoals vrijdag met je besproken wil [redacted] met je spreken over het wolvenbeleid. Ik heb aangegeven dat je dinsdag weer aanwezig bent. [redacted] vond het geen probleem als hij volgende week wordt gebeld.	

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot aanwijzen van het risicogebied wolvenschade.

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op het Interprovinciaal Wolvenplan zoals vastgesteld door het IPO bestuur op 24 januari 2019

BESLUITEN:

Het risicogebied wolvenschade zoals in de bijlage van dit besluit weergeven, aan te wijzen als wolven risicogebied. Het eerder aangewezen gebied van 15 december (kenmerk 51/5.17/2020002579) komt hiermee te vervallen.

Dit besluit treedt in werking met ingang van de dag na de datum van uitgifte van het provinciaal blad waarin het wordt geplaatst.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

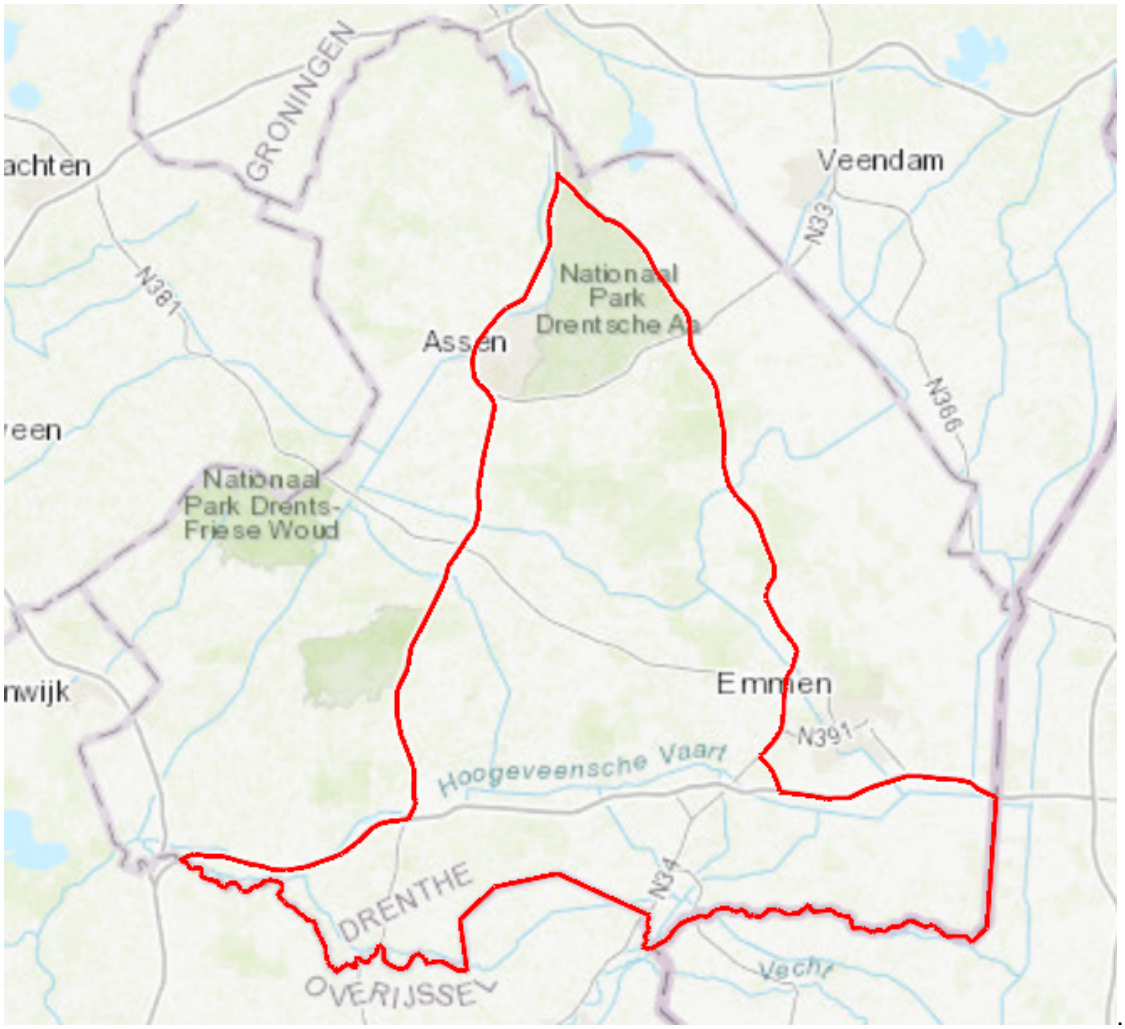
Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk Gebied)
[redacted] (team S&I)

Toelichting
Op dit moment is er geen sprake van een wolventerritorium in Drenthe zoals bedoeld onder het Interprovinciaal Wolvenplan. Toch wil de provincie een start maken met het stimuleren van preventieve maatregelen en stelt zij naar advies van de gebiedscommissie binnen dit gebied een subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe open.

Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie- /landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Kaart uitbreiding aanwijzing risicogebied wolvenschade

Wijziging Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot bekendmaking van hun besluit tot wijziging van de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op de Algemene subsidieverordening Drenthe 2017 en de Algemene wet bestuursrecht;

BESLUITEN:

De subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe, zoals vastgesteld bij hun besluit van 15 december 2020, kenmerk 5.17/2020002579, Provinciaal Blad nummer 9559 van 2020, als volgt te wijzigen.

Artikel I
Na artikel 6, onder b, wordt een artikel ingevoegd, luidende:

Artikel 6, onder c
de aanvrager voor dezelfde dieren reeds subsidie heeft ontvangen van een andere provincie.

Artikel II
Artikel 7, onder d, komt te luiden:

Artikel 7, onder d
de vaste afrastering is geplaatst, uitgebreid of aangepast en de verplaatsbare afrastering is aangeschaft na 1 januari 2018.

Artikel III
Artikel 9, derde lid, komt te luiden:

Artikel 9, derde lid
De subsidie bedraagt maximaal € 20.000,- per schapen- en geitenhouder en kan niet meer bedragen dan de daadwerkelijk te maken of gemaakte kosten.

Dit besluit treedt in werking op de dag na publicatie in het Provinciaal Blad en werkt terug tot 1 januari 2021.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk gebied)
[redacted] en [redacted] (team S&I)

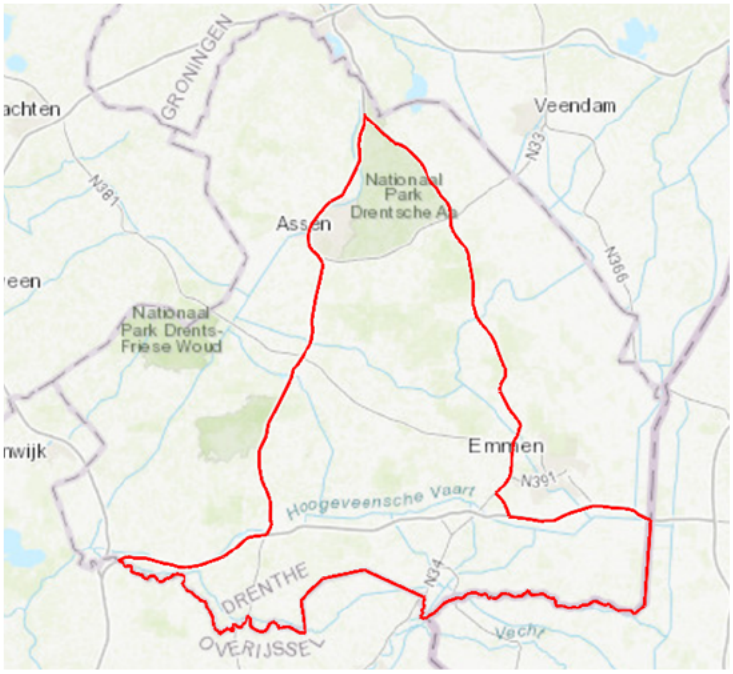
Versnelde tweede stap in financiële steun voor preventie tegen aanvallen wolf

Gedeputeerde Staten hebben een tweede stap gezet in de subsidiëring van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf in Drenthe. Het risicogebied voor wolvenschade is uitgebreid naar advies van de gebiedscommissie wolf. Dit betekent datschapen- en geitenhouders in een groter gebied gebruik kunnen maken van de Subsidieregeling 'Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe'.

Commentaar [redacted]: Er zit ook een noordelijker stuk bij

Eerder al konden schapenhouders in het Hart van Drenthe subsidie aanvragen voor het nemen van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf. Dit gebied is door de Wageningen University & Research aangewezen als risicogebied waar de gevestigde wolf zich voornamelijk opgehouden heeft. Op advies van de gebiedscommissie is nu versneld het gebied aan de regeling toegevoegd, waar zwervende wolven schade hebben veroorzaakt. Ook de schapen- en geitenhouders in dit gebied kunnen nu rekenen op financiële steun van de provincie voor het nemen van preventieve maatregelen. Daarnaast kunnen schapen- en geitenhouders die al eerder maatregelen hebben genomen, vanaf 1 januari 2018 tot heden, nu een vergoeding krijgen voor de gemaakte kosten.

Meer informatie
Kijk voor meer informatie over de subsidie op www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket..

Afbeelding (kaart begrenzing, nog toelichten)

Oud bericht

In het Hart van Drenthe kunnen vanaf 1 januari 2021 via provincie Drenthe subsidie aanvragen om hun dieren te beschermen tegen aanvallen van de wolf. Dit gebied is door Wageningen University Research center (WUR) aangewezen als risicogebied waar de gevestigde wolf zich ophoudt en om die reden heeft het College van Gedeputeerde Staten besloten als eerste stap op 15 december jl. voor dit gebied een subsidieregeling open te stellen.

Op 8 januari jl. hebben de provincie en de gebiedscommissie Wolf opnieuw een overleg gevoerd over de wolf in Drenthe. Hieruit kwam naar voren dat er versneld een tweede stap gezet moet worden in de ondersteuning van preventiemaatregelen tegen aanvallen van de wolf. Concreet betekent dit uitbreiding van het gebied waarvoor subsidie kan worden aangevraagd, zoals door de gebiedscommissie is geadviseerd. Hieronder valt ook de door de WUR aangewezen corridor waar de zwervende wolven eerder schade hebben aangericht. Ook een aantal actuele ontwikkelingen rond de wolf, zoals in de media genoemde zwervende wolf in Friesland, onderstrepen het belang van het versneld zetten van de tweede stap. Op advies van de commissie wordt hierbij ook rekening gehouden met zogenaamde voorlopers, die eerder al preventieve maatregelen hebben genomen. Gedeputeerde Staten hebben het voornemen begin februari hierover een besluit te nemen. In de tweede helft van februari zal een (digitale) informatiebijeenkomst georganiseerd worden.

Wolf is gevestigd in Drenthe

Mannetjes Wolf GW1264m is officieel gevestigd in Drenthe. Dat blijkt uit DNA-analyses bij de faunaschadegevallen tussen mei en juli door **Wageningen University Research.** De betreffende wolf was voor het eerst actief in november van 2019. Omdat de wolf langer dan zes maanden in de provincie is spreken we van een officiële vestiging.

Met opmerkingen [redacted]: Klopt dat?

Vaststellen leefgebied

Gedeputeerde Henk Jumelet: "De vestiging van de wolf komt niet als een verrassing. We zijn al langere tijd aan het kijken hoe we enerzijds de wolf als diersoort kunnen beschermen en anderzijds schapenhouders zo goed mogelijk kunnen helpen met het nemen van preventieve maatregelen voor het beschermen van hun dieren. Voorafgaand aan de vestiging van de wolf hebben we daarom al een gebiedscommissie in het leven geroepen." Nu de wolf gevestigd is in Drenthe is de volgende stap het vaststellen van het leefgebied van de wolf. Dat gebeurt op basis van DNA-vondsten aangevuld met zichtwaarnemingen of camerabeelden. De vaststelling van het leefgebied gebeurt door de Gedeputeerde Staten van Drenthe.

Met opmerkingen [redacted]: hier stond als beschermde diersoort beschermen, vind je dat ok?

Schadepreventieplan

De gebiedscommissie* gaat vervolgens aan de slag met een gebiedsgericht schadepreventieplan voor dit leefgebied. Voorzitter van de gebiedscommissie Harry Oosterman: "Daarin staat welke gebieden te maken krijgen met een hoger risico op schade en welke preventieve maatregelen redelijkerwijs nodig zijn. Ook goede voorlichting aan schapenhouders vinden wij belangrijk. Daarom zullen wij - zodra het leefgebied is vastgesteld door de provincie - gezamenlijk een informatiebijeenkomst organiseren voor veehouders en andere geïnteresseerden die in het betreffende gebied wonen. Zodat zij meer leren over het gedrag van de wolf, maar dat zij ook weten welke preventieve maatregelen zij kunnen nemen".

Met opmerkingen [redacted]: Volgens mij loopt de zit zo goed

Meer informatie

Kijk voor meer informatie over de wolf in Drenthe op:
www.https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/wolf-drenthe/

**De gebiedscommissie bestaat uit De gebiedscommissie bestaat uit vertegenwoordigers van de schapensector, landbouw- en natuurorganisaties en heeft Harry Oosterman als onafhankelijk voorzitter. De leden zijn: [redacted] (Staatsbosbeheer, mede namens Natuurmonumenten en Het Drentse Landschap), [redacted] (LTO Noord), [redacted] (Stichting Behoud Drentse schaapskudden) en [redacted] Platform kleinschalige schapen- en geitenhouders)*

Persbericht

In de afgelopen weken zijn in het westelijk deel van Drenthe vele aanvallen op schapen en één op een kalf gemeld. Hoewel een DNA onderzoek definitief uitsluitsel moet geven wijzen de waarnemingen op de schadelocaties op aanvallen door een wolf. Zowel voor de dieren als voor de houders is een wolvenaanval een ingrijpende gebeurtenis. Dit willen we zoveel mogelijk voorkomen.

De LTO vakgroep schapenhouderij, het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders en de Vereniging Gescheperde Schaapskudden Nederland (VGSN) organiseren op donderdag 11 november een digitale bijeenkomst voor alle houders van landbouwhuisdieren in dit gebied. Daarnaast nodigen wij alle anderen uit die betrokken zijn bij de veehouderij in dit gebied zoals dierenartsen en andere erfbetreders.

De bijeenkomst wordt georganiseerd in samenwerking met de Gebiedscommissie Preventie Wolvenschade Drenthe, de provincie Drenthe en de gemeente Westerveld.

Tijdens de bijeenkomst komen aan de orde:
- Wat is de actuele situatie wat betreft wolven in Drenthe?
- Hoe kan je je dieren beschermen tegen wolvenaanvallen?
- Welke hulp kan je hierbij krijgen? (advies, subsidie, etc.)?
- Hoe pakken we de problemen in dit gebied aan? Wat kan wel en wat kan niet?
- Vragen.

De digitale bijeenkomst wordt gehouden via Zoom en begint om 19:30 uur. Deelnemers kunnen zich aanmelden door een bericht te sturen naar wolven@platform-ksg.nl.
Na aanmelding ontvangt men een link om aan de bijeenkomst deel te nemen. De Zoom bijeenkomst is open vanaf 19:15 uur.

Wij hopen op een grote opkomst.

LTO vakgroep schapenhouderij
Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders
Vereniging Gescheperde Schaapskudden

Meer informatie:
[redacted], *06-*[redacted], [redacted]*.nl, Platform KSG*
[redacted], *06-*[redacted]*@upcmail.nl , VGSN*

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	11-6--2020
Poho datum	15-05-2020
Opsteller	[redacted]
Afgestemd met	
Onderwerp	Randvoorwaarden gebiedscommissie wolf
Doel memo	☐ Ter discussie ☒ Ter informatie
Bijlage	-
Naar GS	nee

Op 5 juni is de eerste bijeenkomst van de gebiedscommissie geweest. Deze bijeenkomst is vooral gebruikt om kennis te maken en met elkaar de taken en prioriteiten uit te stippelen. De volgende vergadering is op 26 juni gepland en zal worden gebruikt om de voorlopers-regeling uit te werken. De randvoorwaarden die de provincie stelt zal dan naast de lijst met belanghebbenden worden gelegd om zo tot concrete projecten te komen.

De randvoorwaarden die daar voorgelegd worden zijn, zoals ze eerder met [redacted] zijn afgestemd, als volgt;

- Prioritering naar dierhouders met hoger risico.
- De vergoedde voorzieningen voldoen aan de aanbevelingen van de ronde tafel en de preventiekit van bij12.
- De voorzieningen moeten duurzaam zijn en ten minste voor de komende 3 jaar werkzaam blijven.
- Ten minste 8 verschillende projecten, naar evenredigheid verspreid onder de verschillende bedrijfstypen.
- De betrokken dierhouders dragen zelf kosten voor onderhoud, deze vallen buiten de berekening van de werkelijke kosten.
- De provincie gaat uit van een maximum vergoeding van 3 euro per strekkende meter.

provincie Drenthe

Informatiebijeenkomst Wolf

Provincie Drenthe

16 augustus 2018

provincie Drenthe

Sporen en Beleid

provincie Drenthe

Opbouw

Wat kun je tegen komen?

Wanneer zou iets wolf kunnen zijn?

Wat is het beleid?

Wie doet wat?

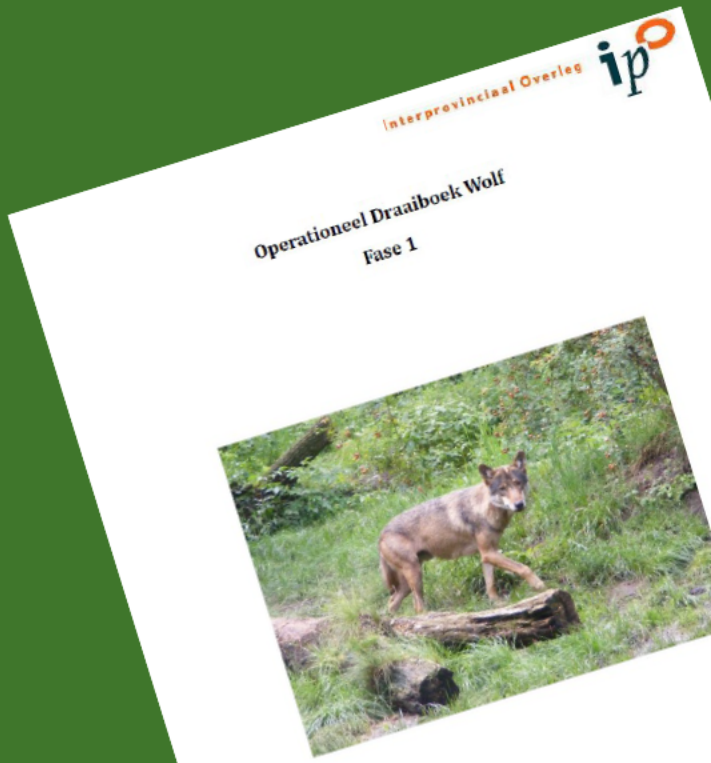

Wat is goed om te weten?

provincie Drenthe

Situaties

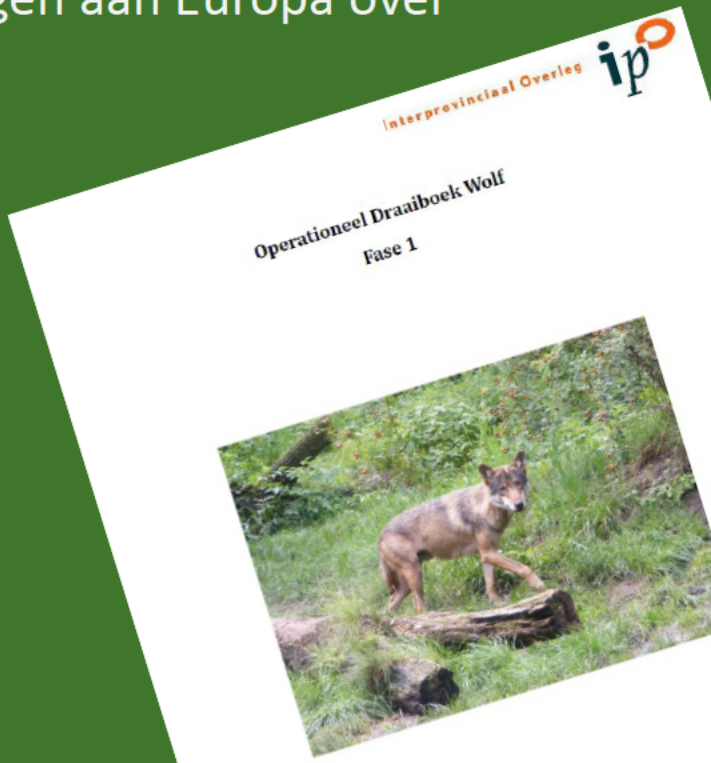
- Het dier zelf
  - Zichtwaarnemingen, cameraval
- Sporen
  - Prenten, keutels, haren, huilen
- Prooi (resten)
  - Wilde prooidieren of landbouwhuisdieren
- Uitzonderlijke situaties
  - Gevangen/aangereden wolf of dode wolf

provincie Drenthe

Noodzaak van meldingen

- Regels veranderen als een wolf zich vestigt in een regio.
- Als provincies moeten we verslag uit te brengen aan Europa over beschermde diersoorten.
- Monitoring maakt het mogelijk om bij voort-planting te zorgen dat het “kerngebied” voor het dier “veilig” blijft (zoals bij kraanvogel, zeearend).

provincie Drenthe

Het dier zelf

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Een slag groter dan een herdershond
- Lichaam onopvallend getekend
- Weinig beweeglijke, recht aflopende staart
- Wit rondom de bek
- Oren opstaand en naar top iets aflopend

Wat is het beleid

- Prioriteit: Klopt het?
- Analyseren of gedrag wolf actie vereist

provincie Drenthe

Het dier zelf

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen

provincie Drenthe

Het dier zelf

Wat is normaal?

- Wolf bezoekt ‘s nachts bebouwd gebied
- Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied
- Wolf vlucht niet meteen voor mensen maar observeert

- Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied
- Wolf benadert mensen
- Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding.

provincie Drenthe

Sporen

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

Prenten

- Voorpoot 8,5 – 9,5 lang, en +/- 1 cm smaller dan lang
- Achterpoot ongeveer 1 cm kleiner dan voorpoot in dimensies.

Keutels

- Keutels bevatten veel kalk, haren en botresten van prooidieren.
- Minstens 20 cm lang en 2,5 – 3 cm breed
- Sterk ruikend

Wat is het beleid

- Prioriteit: Klopt het?
- Zelden sporen alleen overtuigend bewijs

provincie Drenthe

Sporen

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen
- Provincie doet validatie en brengt terreinbeheer op de hoogte
- Bij verse keutels (< 2 dagen afhankelijk van weersomstandigheden) wordt DNA materiaal verzameld en geanalyseerd door WEnR
- In overleg met betrokkenen wordt besluit gemaakt over mogelijke communicatie

Goed om te weten

- Bij het doen van de melding wordt de locatie gevraagd.
- Bij het meeleveren van foto's moet het formaat te controleren zijn.
- Voor analyse is het belangrijk de keutel zo snel mogelijk te melden
- Voor analyse van DNA materiaal is het belangrijk dat het sample "schoon" blijft
  - Draag handschoenen

provincie Drenthe

Sporen

provincie Drenthe

Sporen

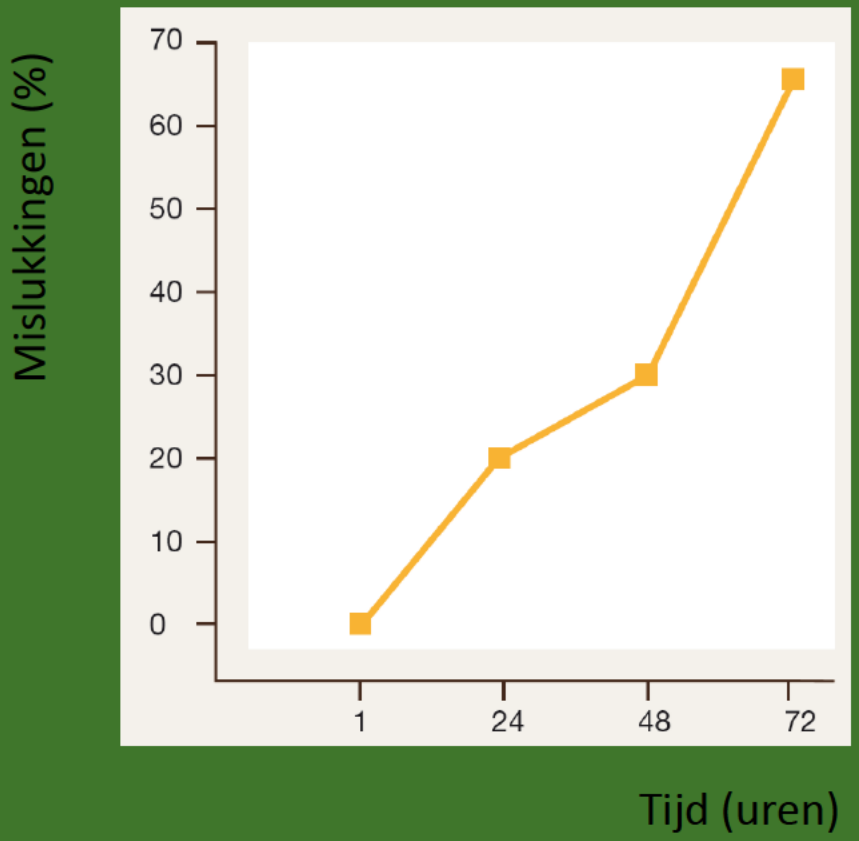

Geen meetlint bij? Gebruik voorwerpen met vaste maten

provincie Drenthe

Sporen

Het is belangrijk sporen zo snel mogelijk te melden

Harms et.al. 2011

provincie Drenthe

Huilende dieren

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Wanneer je weet dat er mogelijk een wolf in het gebied is.

Wat is het beleid

- Primair doel; vaststellen (nieuwe) roedel.
- Huilen is indicatie voor roedel en zorgt voor mogelijke wijziging in beleid

Goed om te weten

Verwisseling met andere huilende soorten goed mogelijk (jakhals)

provincie Drenthe

Wolvenprooi; wild

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Waarschijnlijk keel beten
- In praktijk bijna altijd grotere prooidieren (ree)
- Darmen en maag zijn weggelegd

Wat is het beleid

- Prioriteit; is het een wolf?
- Tweede prioriteit is veilig stellen DNA bij verse prooi <1 dag dood.

provincie Drenthe

Wolvenprooi; wild

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen
  - Bij dood dier ouder dan 2 -3 weken geen actie
  - Bij dier dat 2 dagen tot 2 weken dood is eventueel cameraval
  - Bij dood dier max 1 dag en vermoeden wolfprooi mogelijk DNA onderzoek
- Provincie doet validatie.
- Provincie besluit, na overleg met betrokkenen over communicatie.

Goed om te weten

- Bij het doen van de melding wordt de locatie en foto gevraagd

provincie Drenthe

Wolvenprooi; landbouwhuisdier

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Waarschijnlijk keel beten
- In praktijk bijna altijd schaap
- Darmen en maag zijn vaak weggelegd

Wat is het beleid

- Prioriteit: Was het Wolf?
- Secundair doel; DNA veilig stellen
- Alle min of meer waarschijnlijke meldingen worden doorgezet naar provincie/faunafonds
- Afhandeling schade voor veehouder door faunafonds

provincie Drenthe

Wolvenprooi; landbouwhuisdier

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen
- Waarnemingen die waarschijnlijk wolf zijn komen bij provincie en faunafonds
- Faunafonds stuurt zo snel mogelijk deskundige voor validatie
- Bij waarschijnlijkheid wordt DNA materiaal verzameld
- WEnR analyseert monsters op soort en later individu
- Publicatie van resultaten soort op website faunafonds
- Communicatie resultaten individu altijd in overleg met Provincie.

Goed om te weten

- Voor verzamelen DNA is het belangrijk om zo snel mogelijk ter plaatse te zijn.
- Houdt eigen hond altijd uit de buurt
- Als het regenachtig weer is dek het af met plastic
- Het is belangrijk dat mogelijke DNA sporen zo schoon mogelijk blijven
  - Draag handschoenen, of beter; raak het prooidier niet aan.

provincie Drenthe

Gewonde wolf

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Voldoet aan kenmerken wolf

Wat is het beleid

- Prioriteit; wat is er gebeurd?
- Bij verdachte omstandigheden meteen politie of BOA ingeschakeld
- Meldingen worden, zo mogelijk, low profile gehouden

provincie Drenthe

Gewond dier

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen
- Provincie, politie en/of boa en terreinbeheerders worden ingeschakeld.
- Provincie verantwoordelijk voor veldvalidatie en besluit dierenarts.

Dier kan natuur weer in

- Provincie overlegt met terreinbeheerders welke (grote) natuurgebieden geschikt zijn.
- chippen/zenderen door WEnR
- Wolf wordt ‘s nachts vrijgelaten
- Provincie besluit in overleg met betrokkenen ná het vrijlaten over de communicatie.

provincie Drenthe

Gewond dier

Wie doet wat?

Dier heeft langduriger zorg/revalidatie nodig

- Provincie zoekt met dierenambulance een geschikt opvangadres
- Dierenarts beslist wanneer het dier voldoende is genezen
- Provincie overlegt met terreinbeheerders welke (grote) natuurgebieden geschikt zijn.
- Provincie geeft WEnR opdracht voor chippen/zenderen
- Wolf wordt bij voorkeur ‘s nachts weer vrijgelaten
- Provincie besluit in overleg met betrokkenen na het vrijlaten over de communicatie.

Goed om te weten

- Let op eigen veiligheid

provincie Drenthe

Dode wolf

Wanneer zou het een wolf kunnen zijn

- Voldoet kenmerken wolf

Wat is het beleid

- Prioriteit; is het een wolf?
- Secundair doel; Wat is er gebeurd?
- Bij verdachte omstandigheden meteen politie en/of boa ingeschakeld
- Meldingen worden, zo mogelijk, tot validatie low profile gehouden.

provincie Drenthe

Dode wolf

Wie doet wat?

- Wolvenmeldpunt verzamelt en screent waarnemingen
- Provincie schakelt met politie, boa, WEnR, DWHC en koeling (indien nodig)
- DWHC en WEnR doet sectie op kadaver
- Publicatie resultaten in overleg

Goed om te weten

- Let op parasieten ziektes, draag handschoenen.
- Let op eigen veiligheid

provincie Drenthe

Kernboodschap

Maak meldingen bij wolvenmeldpunt

Zorg dat als je foto's stuurt de grootte van het gefotografeerde object goed te herleiden is (meetlint of muntjes)

Werk niet met blote handen bij mogelijk DNA onderzoek

provincie Drenthe

Preventie wolvenschade Drenthe

22 maart 2021

Benneveld - april 2018

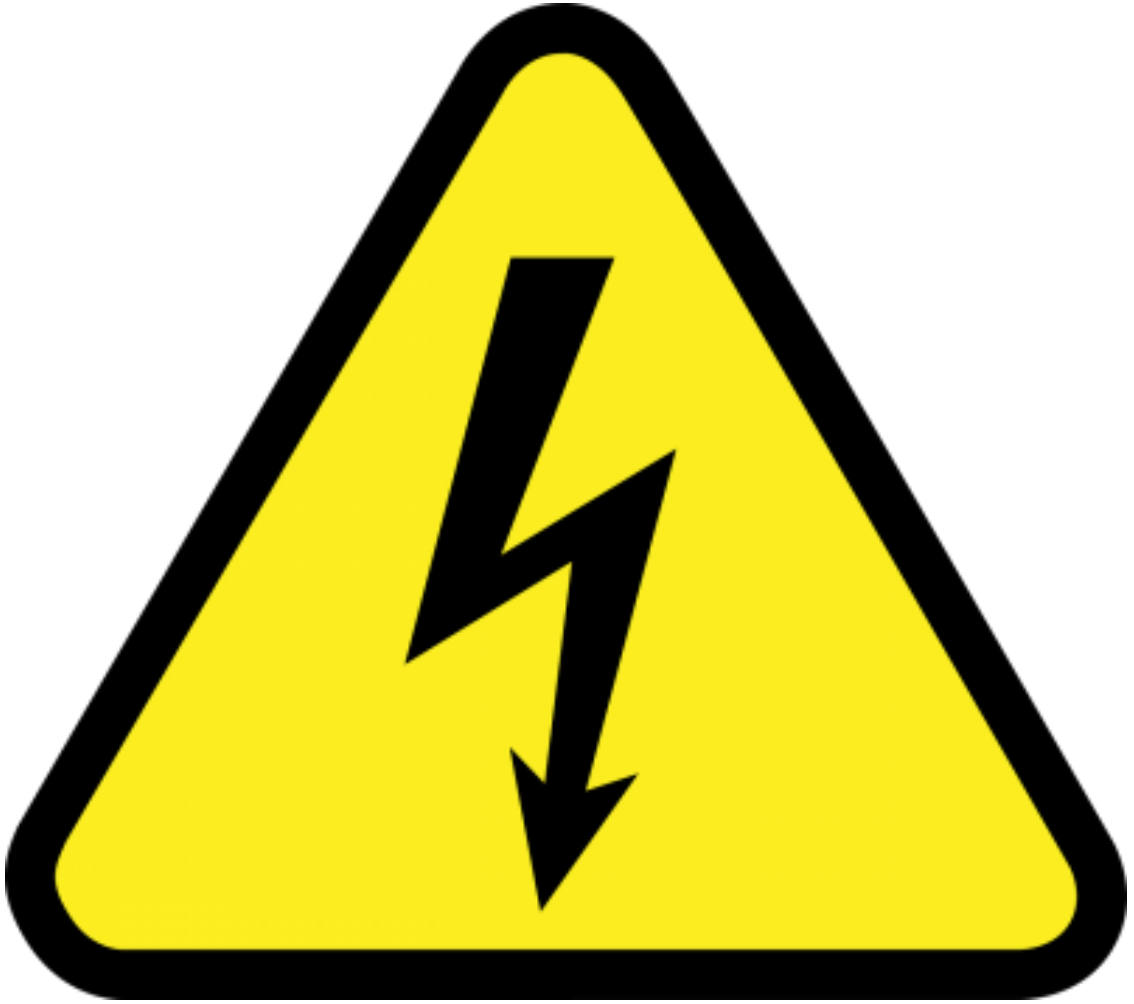

Zo komt een wolf in het weiland:

- onderdoor kruipen of graven
- doorheen gaan
- overheen klimmen

Een wolf heeft minder de neiging om te springen

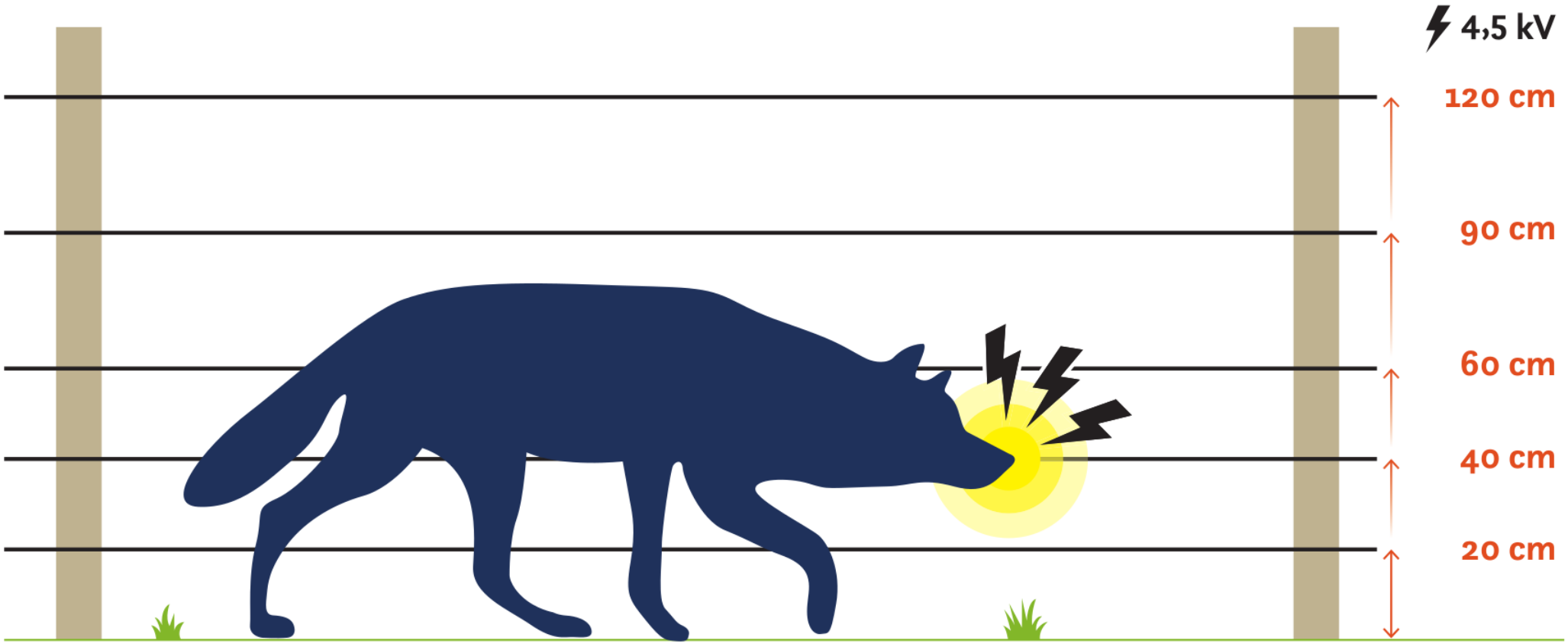
Wolven zijn gevoelig voor elektriciteit

Veluwe - april 2020

België april 2019

Preventie tegen onderdoor te gaan.

Een hond leert over het hek te springen

Norm elektrische bescherming:

- Onderste draad 20 cm boven grond
- Afstand tussen onderste draden 20 cm
- Hoogte 120 cm
- Spanning > 4500 V

Gaas en weidehek met 3 stroomdraden

5 stroomdraden

Flexinet met draad/lint bovenlangs

Veel gemaakte fouten:
- Onderste draad te hoog (greppels, glooiingen)
- Doorgang niet goed beschermd
- Spanning te laag (let op aarding)

Subsidie

Vaste afrastering
- Eenmalig € 500
- Variabele kosten: € 3 per strekkende meter
- Plafondbedrag variabele kosten: € 100 per dier

Verplaatsbare afrastering: € 30 per dier

Vergoeding autowinder draadoprolsysteem: € 4000
Voorwaarden:
- meer dan 100 dieren
- verplaatsbare afrastering met draden

provincie Drenthe

Zoeken

Actueel | Organisatie en bestuur | Loket | Wat doen we? | Contact

Subsidie voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Na jaren van afwezigheid is de wolf terug in Drenthe. De verwachting is dat in de komende jaren nog meer wolven zich gaan vestigen in Nederland en dat er mogelijk meerdere roedels gevormd worden. Mogelijk dus ook in onze provincie. Ook is de verwachting dat meerdere solitaire, zwervende wolven Nederland zullen bezoeken de komende jaren. De meeste wolven zijn afkomstig uit Duitsland

→ Aanvragen en ondertekenen met DigiD

→ Aanvragen en ondertekenen met eHerkenning

Over de subsidie

Gedeputeerde Staten van Drenthe hebben in het zogenaamd wolvenrisicogebied, locaties aangewezen waar het risico op schade door deze wolven aannemelijk is.

Om houders van schapen en/of geiten in die gebieden tegemoet te komen is deze subsidieregeling opengesteld. De schapen- en geitenhouders moeten geregistreerd staan in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren.

De subsidie wordt slechts eenmaal op basis van deze regeling verstrekt. Een aanvraag wordt geweigerd indien de aanvrager al een bijdrage heeft ontvangen van de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe voor het aanschaffen en/of aanpassen van hetzelfde raster.

De subsidie wordt verstrekt voor:

- Het aanschaffen en/of aanpassen van een vaste wolfwerende afrastering
- Het aanschaffen van een verplaatsbaar wolfwerende afrastering

Subsidie product

Status:
Open

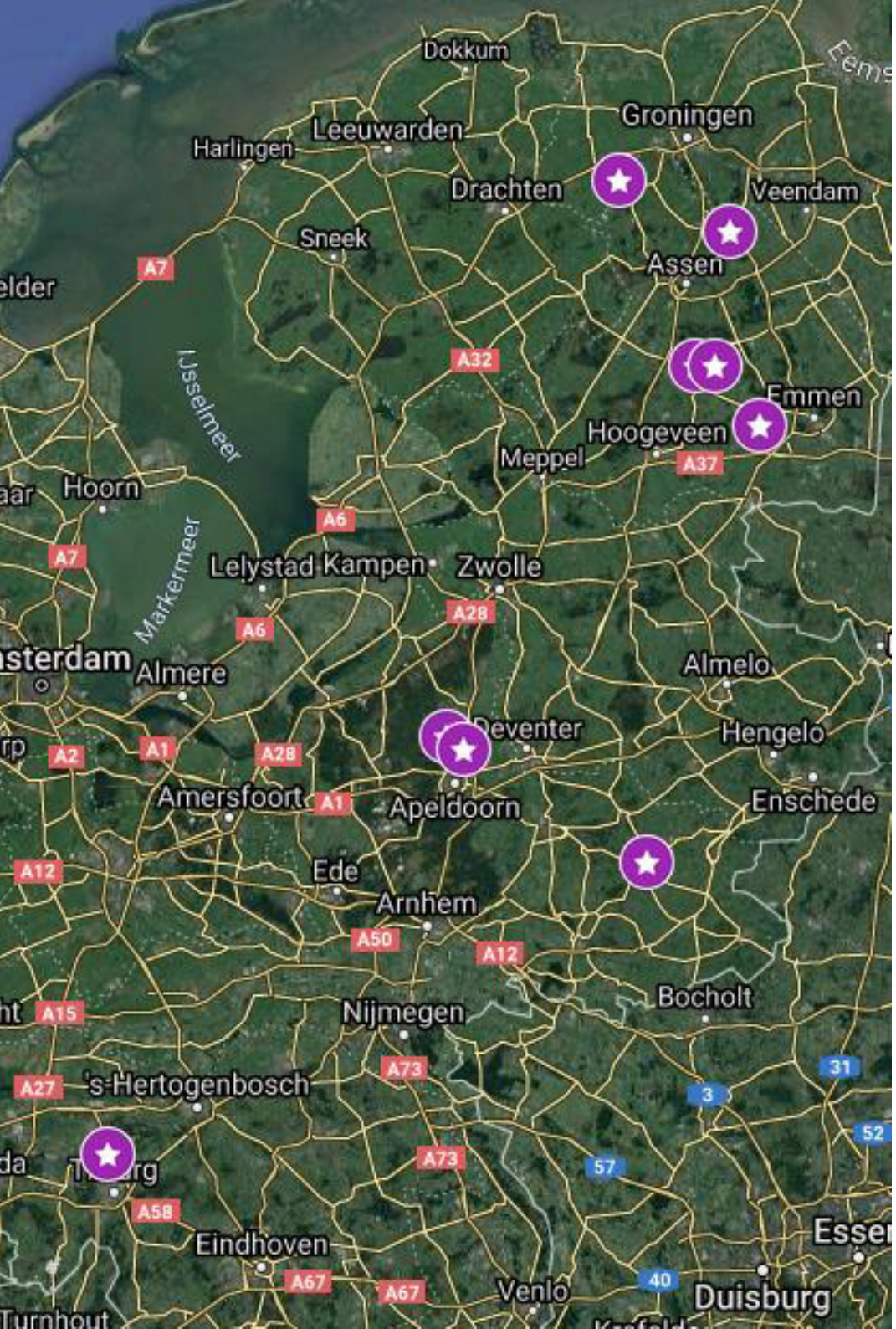
Ingangsdatum subsidie:
1 januari 2021

Einddatum subsidie:
31 december 2022

De hoogte van de subsidie bedraagt maximaal € 20.000,00.
Er is € 200.000,00 beschikbaar voor deze regeling.

Kaart risicogebied wolvenschade

Praktijknetwerk preventie wolvenschade

Ga kijken bij een collega dierhouder.

Meer weten?
www.platform-ksg.nl
Dossier wolven

Wij zoeken nog deelnemers.

Bedankt voor de aandacht

Presentielijst Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe

Naam: [redacted]

Woonadres: [redacted]

Bankgegevens: [redacted] **t.n.v. Stichting Beheer Platform KSG**

Datum	**Naam**	**Locatie**	**Begin - eind tijd**	**Afgelegde kilometers**
5-jun	Eerste ontmoeting gebiedscommissie	Provinciehuis	13:00-15:00	70
26-jun	Overleg inzet werkbudget	Benneveld	13:00-16:00	0
2-sep	Overleg; voorbereiding op vestiging	Oosterwolde	9:30-12:00	86
23-sep	Overleg provinciehuis eerste inventarisatie Schadepreventieplan	Provinciehuis	14:00-16:30	70
4-nov	Overleg Stand van zaken wolf + voorbereiding ronde tafel	Digitaal	11:00-12:30	nvt
19-nov	Ontmoeting Gebiedscommissie Ronde tafel	Digitaal	19:00-21:00	nvt
4-dec	Bijeenkomst Gebiedscommissie; aanwijzing risicogebied en subsidieregeling	Biosintrum, Oosterwolde	13:00-16:30	86
21-dec	Overleg n.a.v. aanwijzing risicogebied	Digitaal	13:00-15:00	nvt
8-jan	Ontmoeting Gebiedscommissie - Henk Jumelet	Provinciehuis	13:00-15:00	70
3-mrt	Overleg schadepreventieplan	Digitaal	13:00-14:00	nvt
22-mrt	Online bijeenkomst wolf	Digitaal	19:00-21:00	nvt

Paragraaf: [redacted]

Presentielijst Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe

Naam: [redacted]

Woonadres: [redacted]

Bankgegevens: [redacted] **t.n.v. Stichting Beheer Platform KSG**

Datum	Naam	Locatie	Begin - eind tijd	Afgelegde kilometers
5-jun	Eerste ontmoeting gebiedscommissie	Provinciehuis	13:00-15:00	70
26-jun	Overleg inzet werkbudget	Benneveld	13:00-16:00	0
2-sep	Overleg; voorbereiding op vestiging	Oosterwolde	9:30-12:00	86
23-sep	Overleg provinciehuis eerste inventarisatie Schadepreventieplan	Provinciehuis	14:00-16:30	70
4-nov	Overleg Stand van zaken wolf + voorbereiding ronde tafel	Digitaal	11:00-12:30	nvt
19-nov	Ontmoeting Gebiedscommissie Ronde tafel	Digitaal	19:00-21:00	nvt
4-dec	Bijeenkomst Gebiedscommissie; aanwijzing risicogebied en subsidieregeling	Biosintrum, Oosterwolde	13:00-16:30	86
21-dec	Overleg n.a.v. aanwijzing risicogebied	Digitaal	13:00-15:00	nvt
8-jan	Ontmoeting Gebiedscommissie - Henk Jumelet	Provinciehuis	13:00-15:00	70
3-mrt	Overleg schadepreventieplan	Digitaal	13:00-14:00	nvt
22-mrt	Online bijeenkomst wolf	Digitaal	19:00-21:00	nvt

Paragraaf: [redacted]

Preventie schapen en geiten in Drenthe tegen aanvallen van de wolf.

(bijlage 1)

(definitieve versie in vergadering van de werkgroep, dd 14 januari 2020.)

Tijdens de discussie in de vergadering van 21 oktober j.l. bleek dat wolfwerende rasters met een hoogte 1,20 meter aanbevolen worden door het Rijk, lees BIJ12. Rasters met een minimale hoogte van 1,20 meter om weilanden of nachtkralen zijn meestal afdoende, aldus BIJ12 . De toepasbaarheid hangt waarschijnlijk sterk af van het bedrijfstype en de wensen kunnen per bedrijfstype verschillen. Daarom zijn per bedrijfstype adviezen gegeven hoe het probleem met hogere rasters of veilige nachtkralen is op te lossen. Daarbij moet er ook inzicht komen in de werkelijk te maken kosten. En of het al of niet redelijkerwijs uitvoerbaar is. De te onderscheiden

Te onderscheiden bedrijfstypen ;

1. Kleine hobbydierhouders
2. Grote hobbydierhouders
3. Grote schapen begrazingsbedrijven
4. Schaapskuddes met ook ten minste tijdelijk ingerasterde schapen
5. Schaapskuddes met hun foklijn via de rammen, 11 maanden per jaar binnen een raster
6. Schapen ingerasterd bij Terreinbeheerders.

Voor aanbevelingen per bedrijf zie matrix Preventie in Drenthe.

Mogelijkheden voor Preventie in de Drentse situatie.

Fladderlinten

Te plaatsen bij te verwachten aanvallen van zwerfwolven De werking is naar verwachting maar zeer tijdelijk, 4 tot 6 week. De kosten zijn relatief laag.

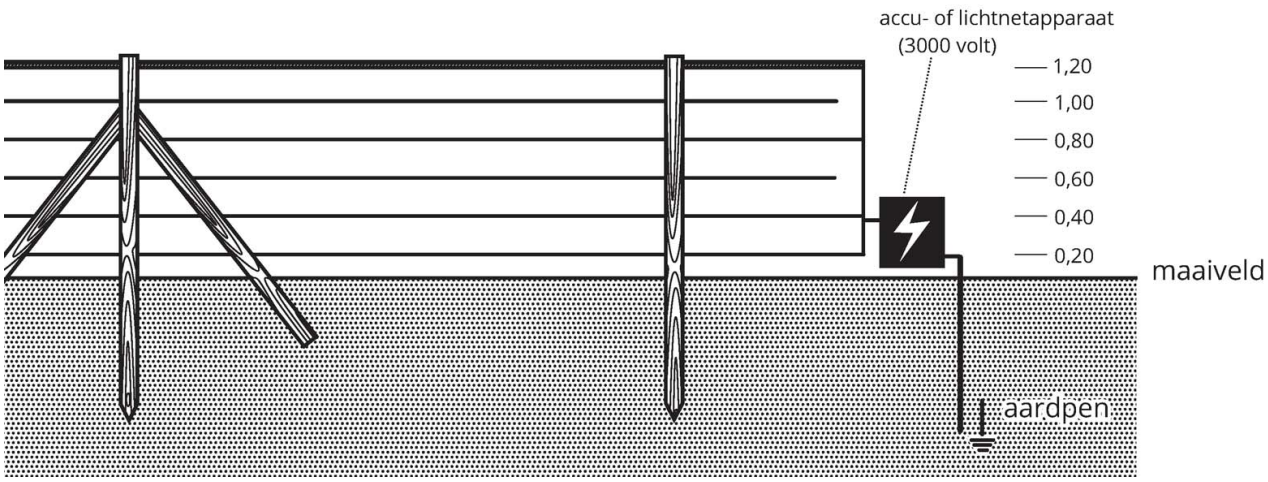
Bruikbare rasters

1, Gaasraster in combinatie met stroomdraad.

Rasteren met gaas is een zeer effectieve manier om wolven te weren. De kosten zijn echter hoog en het permanente karakter van gaasrasters maakt deze vooral geschikt voor meerjarige teelten of langdurig gebruik voor schapen en geiten binnen een raster. Het raster moet ten minste 1.20 meter hoog zijn. Gaasrasters om wolven te weren moeten in combinatie met schrikdraad, omdat wolven anders over het raster heen kunnen klimmen. Tenminste een stroomdraad op 20 centimeter, 75 centimeter en bovenlangs.

2. Elektrisch draadraster

Het elektrisch draadraster is geschikt om wolven te weren. Elektrische draadrasters zijn goedkoper dan gaasrasters, zijn eenvoudiger te plaatsen en te verplaatsen, maar vragen meer toezicht en onderhoud. De schrikdraadapparaten zijn bovendien diefstalgevoelig.

Elektrisch draadraster – (wolven, vossen, marters) Advies BIJ12, inmiddels is BIJ12 advies 4.500 volt

Aanbevolen in Drenthe.

Plaatsen en onderhoud:

- Raster met 5 of 6 stroomdraden, minimaal 1,20 meter hoog
- Voor fokrammen wordt eveneens de minimale hoogte van het raster 1.20 meter.
- Stroomsterkte moet minimaal 4.500 volt zijn volgens BIJ12. Bij grotere lengtes van het raster zal een zwaardere klok nodig zijn, om overal de minimale stroomsterkte van 4.500 volt te halen. Bij minimaal 6.000 volt kan ingroei van gras, ruigte en bramen voorkomen worden, waardoor beduidend minder onderhoud (maaien) noodzakelijk is.
- Impulsenergie tenminste 3-7 joule, om voldoende afschrikkend effect te hebben.
- goed aarden, de aardedraad is op grotere hoogte van wezenlijk belang, omdat de wolven bij hoogte los komen van de grond en daardoor niet meer zelf aarden. Op drogere gronden moet hieraan goed aandacht besteed worden.
- De onderste draad met stroom op circa 20 centimeter boven maaiveld, omdat wolven proberen er onderdoor te graven.

- Naast het plaatsen zal het jaarlijks onderhoud van de rasters duurder zijn dan voorheen. Daar zal ook het eea voor geregeld moeten worden. Te denken aan een vaste vergoeding per strekkende meter oid.

C Inzet wolfshonden

Lijkt bij de aanwezigheid van publiek niet echt praktisch toepasbaar, vanwege het risico voor het publiek. Mogelijk dat een enkele schapenhouder hier toch goed mee uit de voeten kan. In Duitsland hebben ze er wel goede ervaringen mee en worden de wolfshonden ook ingezet in combinatie met flexnetten. Is mogelijk alleen een goed alternatief als de schapenhouder ook goed overweg kan met het houden van deze speciale honden, het vraagt extra inzet en kennis van hem/haar.

Bewaking met honden, gebruikelijk in Duitsland, hier nabij Diephloz.

Ook voor de inzet van wolfshonden zal een vergoeding moeten worden geregeld.

Beilen, 15 januari 2020.

Inventarislijst

Naam [redacted]
Ons kenmerk FF 25928/142168
Uw kenmerk Zaaknummer LEE 19 / 4343 NATUUR

Nr.	Datum	Stuk
1.	26 april 2018	Taxatierapport en protocol
2.	13 juni 2018	Bezwaar op taxatierapport
3.	28 augustus 2018	Beslissing op aanvraag tegemoetkoming faunaschade
4.	27 september 2018	Bezwaarschrift
5.	20 november 2018	Verdaging beslistermijn
6.	12 december 2018	Informatie en uitstel beslistermijn
7.	20 januari 2019	Instemming uitstel
8.	30 januari 2019	Correspondentie per e-mail
9.	14 maart 2019	Uitstel beslistermijn
10.	8 oktober 2019	Correspondentie per e-mail en post
11.	17 oktober 2019	Uitnodiging hoorzitting
12.	5 november 2019	Beslissing op bezwaarschrift
13.	18 december 2019	Beroepschrift met bijlagen

Werkt voor provincies | Faunafonds

Dossier nr.: _____
FF relatie nr.: _____

(1)

TAXATIERAPPORT PROOIDIER WOLF

A. Grondgebruiker / veehouder

1. Naam [redacted]
2. Adres [redacted]
3. Postcode / woonplaats [redacted]
4. Telefoon mobiel 06- [redacted]
5. Email [redacted]
6. Relatienummer
7. IBAN nummer [redacted]

B. Datum en tijd

1. Constatering schade 25-03-2018
2. Ontvangst melding 25-03-2018 ± 17.00 uur
3. Taxatie

C. Vindplaats

1. Plaats ten O. van Bakkeloot-Oosterhesselen ten W. van Drostendiep
2. Coördinaten (RD) X 52.751227 Y 6.756662
3. Omschrijving locatie: ● weiland O tuin O bos O dekking
   ● anders, namelijk natuurbegrazing
4. Afrastering (foto's) O schapengaas ● elektrisch draad 2 draden
   O geen O sloot

D. Prooi

1. Diersoort en ras Engelse Kruising Tex.x Swifter
2. Geslacht O man ● vrouw O onbekend
3. Leeftijd O jong O subadult ● adult
4. Transpondernummer O ontbreekt O _____
5. Oormerknummer O ontbreekt ● zie foto's.
6. Schadeberekening O stamboek ● drachtig ● dubbel ARR ● zwoeger (Bartbrad)

5.1.2f [redacted]

€ 930,-

E. Veldsectie

1. Prooi aangeraakt O ja, door _____ ● nee
2. Prooi van locatie verplaatst O ja, door _____ ● nee
3. Status prooi ● dood O levend
4. Conditie prooi a.d.h.v. beenmerg Goed

Aldus opgemaakt d.d. 26 - 04 - 2018 te Tiendeveen

Naam taxateur [redacted] Handtekening taxateur [redacted]

5.	Keeltrauma aanwezig	● ja	O nee
6.	Onderhuidse bloedingen	O ja	● nee
7.	Afstand tussen hoektanden		
8.	Sleepspoor prooi naar dekking bij	● ja, geschatte afstand ± 5-10 m bij	O nee
9.	Versleping lichaamsdelen	O ja	● nee
10.	Vraatbeeld	zie foto's	
11.	Medebenutting door aaseters	O ja, aaseter(s)_____	● nee
12.	Geschatte datum/tijd van predatie	vroege ochtend	
13.	Honden in omgeving aanwezig	O ja	● nee
14.	Bijzondere kenmerken		
15.	Conclusie predatie	● ja, predator wolf/wanchien/lijk	O nee

F. Omgevingssporen

1.	Keutels	O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____	● nee
2.	Haren	O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____	● nee
3.	Pootafdrukken	O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____	● nee

G. Fotomateriaal

– zie dossier –

1.	Omgeving	O ja, nummer(s)_____	O nee
2.	Geheel dier	O ja, nummer(s)_____	O nee
3.	Externe wonden	O ja, nummer(s)_____	O nee
4.	Kop	O ja, nummer(s)_____	O nee
5.	Poten	O ja, nummer(s)_____	O nee
6.	Bijtwonden (incl. meetlat)	O ja, nummer(s)_____	O nee
7.	Keutels (incl. meetlat)	O ja, nummer(s)_____	O nee
8.	Haren	O ja, nummer(s)_____	O nee
9.	Pootafdrukken (incl. meetlat)	O ja, nummer(s)_____	O nee

H. DNA-monsters

1.	DNA-monster(s) bijtwond(en)	nummer(s) 141001/-002/-003/-004/-005
2.	DNA-monster(s) omgevingssporen	nummer (s)_____
3.	Uitslag DNA-analyse (volgt later)	Predator=wolf

I. Vervolgstappen

1. Bestemming dode / levende prooi O Alterra O DWHC O dierenarts ● Rendac
2. DNA monsters als pakket opsturen naar:

   Alterra – Wageningen UR
   p/a Jan Bovenschen, Lumen B.207
   Droevendaalsesteeg 3 a
   6708 PB Wageningen

Aldus opgemaakt d.d. 26 - 04 - 2018 te Tenaleveen,

Naam taxateur [redacted] Handtekening taxateur [redacted]

Dossier nr.: _____
FF relatie nr.:_____

J. **Overige aanwijzingen en opmerkingen**

Overige sporen, zoals zicht/andere prooi/ huilen (ander protocol invullen)

Aanwijzingen veehouder / waarnemer

Veehouder is niet accoord met taxatie & geeft copie-taxatie van
eendere aanval door hond van verzachting (zie bijlage)

Overig

K. **Conclusie – SCALP criteria**

- O C1: harde feiten. Een bewezen waarneming van een wolf (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)
- O C2: bevestigde waarneming van een wolf (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)
- O C3: onbevestigde waarneming van een wolf. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)
- O F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf gerelateerde waarneming

Eventuele (met redenen onderbouwde) bedenkingen aangaande deze taxatie kunt u binnen 8 dagen schriftelijk kenbaar maken aan het Bestuur van het Faunafonds, Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht.

Aldus opgemaakt d.d. 26 - 04 - 2018 te Tiendeveen.

Naam taxateur [redacted] Handtekening taxateur [redacted]

PROTOCOL WOLF: BEOORDELING PROOI – BIJ12 / FAUNAFONDS

Veldvalidatie	
Sectienummer:	
Datum validatie:	26-03-2018.
Consulent Faunafonds:	
Veehouder/waarnemer:	[redacted]
Adresgegevens:	
Telefoonnummer en e-mailadres:	[redacted]
BRS nummer:	[redacted]

Prooi	
Soort:	Texelaar (geen Stb.) x Swifter.
Geslacht:	ooien 4 stuks
Dode of nog levende prooi:	4x dood.
Bestemming dode/levende prooi:	RENDAC contact
Omschrijving vindplaats:	weiland/~~tuin~~/bos/dekking/~~anders~~:
Plaats:	
Waarnemingsdatum en -tijd:	25-03-2018 om ± 17.00 uur
Prooi van locatie verplaatst?:	
Coördinaten (X/Y):	

Veldsectie	
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:	
Omgevingssporen:	~~keutels/haar/prenten~~
Oormerk (nummer):	ja/~~nee~~ zie foto's.
Transponder (paard, hond, e.d.):	~~ja~~/nee/~~onbekend~~
Transponder nummer:	~~uitlezen DWHC of dierenarts~~
Leeftijd geschat:	1 jaar / enters.
Conditie prooi (~~geschat aan hand~~):	Prima
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:	
Bijzondere kenmerken:	

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden):	niet gevonden, wel enkele beet in hals 2e tand wellicht in oor
Halsslagaderbloeding aanwezig:	
Onderhuidse bloedingen:	n.v.t.
Sleepspoor prooi naar dekking:	1 wel ± 10 m' naar Russenveld.
Versleping lichaamsdelen:	n.v.t.
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen):	1x achterkant / darm eruit. (oog)
Medebenutting door aaseters	~~vos~~/kraaiachtigen/~~wild zwijn~~/~~anders~~
Conclusie:	predatie ja/~~nee~~ predator: mogelijk wolf.

DNA monster(s) bijtwond(en):	foto's en monsternummers
DNA monster(s) omgevingssporen:	foto's en monsternummers
Monsters doorgestuurd aan:	
Uitslag DNA-analyse:	
SCALP score (C1, C2, C3):	

Overige aanwijzingen	
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/ huilen/sporen (ander protocol invullen)	
Aanwijzingen veehouder/waarnemer:	

Opmerkingen	

Taxatierapport prooidier wolf - toelichting

Algemeen

Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds

- Volgens beleidsregels binnen 7 dagen na constatering schade. DNA analyse moet echter binnen 24 uur uitgevoerd worden, waardoor zeer snelle melding gewenst is.
- bedrijfsmatig gehouden dieren (zie Gecombineerde Opgave van RVO) én in de eerste fase (zwervende wolf) ook hobbymatig gehouden schapen en geiten.
- prooidier mag niet afgevoerd/bij wonden aangeraakt worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door de Consulent faunazaken van BIJ12/Unit Faunafonds.
- de sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het al dan niet aannemelijk. Alleen DNA-monsters nemen/laten onderzoeken als redelijk vermoeden van wolf aanwezig is!
- treffen van preventieve maatregelen is niet van toepassing in de eerste fase.

Kenmerkend voor predatie door wolf

Bij wolven gaat het veelal om landbouwhuisdieren, met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier. Kenmerken die kunnen wijzen op predatie door wolf zijn:

- een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk. Verwijder wol/vacht om de halsbeet goed te kunnen bekijken;
- afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm. Maak foto's met daarbij een meetlat als referentie;
- buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd;
- stukken van het kadaver verspreid;
- het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen;
- er is veel vlees gegeten;
- de grote botten (ribben) zijn doorgebeten;
- veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername

- Werk volgens het "Protocol veldbemonstering slijmresten op bijtwonden, ten behoeve van DNA analyse" (dierecologie, Alterra – WUR, oktober 2014);
- werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten;
- let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen en prenten op wegen en bouwland, en haren aan draad.

Benodigdheden

- taxatierapport wolf
- Alterra DNA monsterkit
- camera (telefoon)
- meetlat
- jachtmes
- wildhaken
- schort
- wegwerphandschoenen
- tissues / natte schoonmaakdoekjes
- wildbak
- meetlatje
- watervaste schrijfstift
- alcohol
- grote vuilniszakken

Informatie voor consulenten

Algemeen:
Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds:
- Z.s.m. melden na predatie, uiterlijk binnen 24 uur, om DNA-analyse nog uit te kunnen voeren.
- Bedrijfsmatig gehouden dieren, d.w.z. veehouders met BRS-nummer van Dienst Regelingen.
- Prooidier mag niet afgevoerd worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door consulent.
- De sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het dan wel aannemelijk.
- Treffen van preventieve maatregelen (nog niet van toepassing gedurende vestigingsfase).

Beschrijving typische kenmerken wolfsprooi/kadaver:

Soort kadaver	Landbouwhuisdieren met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier.
Kenmerkend voor predatie door wolf	o Een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk; o afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm; o buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd; o stukken van het kadaver verspreid; o het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen; o er is veel vlees gegeten; o de grote botten (ribben) zijn doorgebeten; o veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername:
- Werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten.
- Speekselmonsters dienen z.s.m. gedroogd te worden d.m.v. toevoeging van droogmiddel.
- Let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen, haren en prenten.

Benodigdheden:
Algemeen: Protocol beoordeling wolfsprooi, camera, meetlat, scherp mes, wildhaken, schort, wegwerphandschoenen, tissues/schone doeken, wildbak.
Monstername: Bekers voor keutels, ziplock-zakken, ethanol, droogmiddel t.b.v. speekselswaps, steriele wegwerppincetten, steriele wattenstaafjes.

Omgang pers
Een definitieve vorm voor omgang met de pers moet verder uitgewerkt worden. Uitspraken over predator kunnen pas gedaan worden na DNA analyse. Geen contacten met de pers, verwijs alles door naar de Faunafonds secretaris.

Afleveradressen monsters en eventueel prooiresten:

Alterra
Bezoekadres: Droevendaalsesteeg 3, 6708PB Wageningen
Postadres: Postbus 47, 6700AA Wageningen
Telefoonnummers: alg.nr. (0317-480100), [redacted] (06-[redacted]), [redacted] ([redacted])
Email: [redacted]@wur.nl, [redacted]@wur.nl

Dutch Wildlife Health Centre (DWHC)
Bezoekadres: Faculteit Diergeneeskunde, Androclusgebouw, Yalelaan 1, 3584 CL Utrecht
Postadres: Postbus 80158, 3508 TD Utrecht
Telefoonnummers: alg.nr. (030-2537925), [redacted] (patholoog)
Email: dwhc@uu.nl

Senckenberg Institut, Wildtiergenetik (Versandadresse für Proben)
Postadres: Probenannahme Wildtiergenetik
Senckenberg Außenstelle Gelnhausen
Clamecystrasse 12, 63571 Gelnhausen, Duitsland
Telefoonnummers: 0049-6051-61954-3138
Email: wildtiergenetik@senckenberg.de

Wolven-in-Nederland
Telefoonnummers: [redacted] (06-[redacted]), [redacted] (06[redacted]), [redacted] (06[redacted])
Email: [redacted]@ark.eu, [redacted]@ark.eu, [redacted]@freenature.nl

Faunafonds
Telefoonnummers: [redacted] (06-[redacted]), [redacted] (06-[redacted]), [redacted] (06-[redacted])
Email: [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

(2)

[redacted]

[redacted]

Kremboong 10

7937 TB Tiendeveen

06-[redacted]

[redacted]

INGEKOMEN 13 JUN 2018
Bijl2. 2018 IN 125

Tiendeveen, 31 mei 2018

Bij12.nl

T.a.v. [redacted]

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Betreft: bezwaar waarde vermeld in taxatierapport prooidier wolf

Geachte [redacted]

Hierbij maken we bezwaar tegen de schadeberekening zoals vermeld op het taxatierapport prooidier wolf. Bij de berekening van de schade wordt in het geheel voorbij gegaan aan de vervolgschade die veroorzaakt is door de stress van de dieren die in de dichte nabijheid van de wolf zijn geweest. Uit onderzoek blijkt namelijk dat van de 48 ooien die tot de door de wolf opgejaagde schapen behoorden er 5 stuks niet drachtig zijn. Tevens hebben de 4 gedode ooien ook geen lammetjes voortgebracht en ze zijn zelf afgeslacht.

Uit een expertiserapport, dat in 2012 is opgemaakt in het kader van een geleden schade door het opjagen van een kudde schapen door een hond, blijkt dat een verzekeringsmaatschappij wel de gevolgschade vergoed. De bedragen die in dit expertiserapport worden genoemd zijn absoluut niet meer actueel, maar geven duidelijk aan dat in dergelijke gevallen ook de schade van het niet kunnen verkopen van het normaal gesproken aantal lammetjes wordt vergoed.

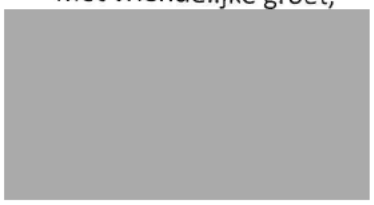
Omdat wij als bedrijf niet gevraagd hebben om de wolf te herintroduceren in Nederland vinden we ook dat we verder schadeloos gesteld moeten worden. Een veel gehoorde maatregel om schade aan onze schapen te voorkomen door hekken om onze percelen te plaatsen is voor ons geen optie. Wij hebben in de wintermaanden veel percelen van melkveehouders in gebruik. Dit beslaat zoveel

strekkende meter landomtrek, zodat dan het plaatsen van het hek economisch niet haalbaar is omdat de schapenhouderij daarvoor te weinig financiële middelen oplevert.

Naast deze materiële opsommingen hebben we ook nog immateriële schade door een deel van onze kudde, waar we altijd goed voor gezorgd hebben, vermoord terug te vinden. (Wie in Nederland gaat er eigenlijk over om te bepalen dat het vermoorden van 15 schapen (nuttige dieren) door een wolf geen moord van 1 wolf rechtvaardigt.) Als Nederland er dan alles voor over heeft een rondmoordende wolf te herintroduceren, dan moet dat maar zo zijn. Maar niet over de rug van de Nederlandse Schapenhouderij!

Wij vragen u dan ook het taxatierapport aan te passen, en op dezelfde manier te werk te gaan als de verzekeringsmaatschappijen doen.

Met vriendelijke groet,

Expertiserapport

Opdrachtgever:
[redacted]

Deskundige:
[redacted]
makelaar en beëdigd taxateur oz.
agrarisch schade expert
onteigeningsdeskundige
kantoorhoudende Korenmolen 1
6003 BJ Weert

Reden en aard van expertise.

Op 20-11-2009 heeft de hond van [redacted] verzekerd bij Univé, een kudde schapen van 5.1. stuks, (incl. bok) opgejaagd.
De opdrachtgever, eigenaar van de schapen, heeft schade geleden door dat schapen vruchten hebben afgestoten (verworpen) en er zijn extra kosten gemaakt.
Na overleg met [redacted] van Achmea Rechtsbijstand ben ik er vanuit gegaan dat partijen het eens zijn dat 13 schapen hebben verworpen. Ik bezit niet de uitslag van de scan door dierenarts [redacted] en ook niet de nota.

Omschrijving:

De kudde schapen waren allen fokschapen van het ras Swifterschaap die al meerdere keren hadden gelammerd.
Het Swifterschaap heeft als eigenschap dat het veel lammeren werpt en gemakkelijk lammert
Het bedrijf van [redacted] is een gespecialiseerd schapenbedrijf van ca. 5.1.2f [redacted] stuks.
Er worden géén schapen aangekocht maar steeds vanuit de bestaande kudde geselecteerd en vervangen, hierdoor is de gemiddelde werp grootte van voornoemde kudde (alle oudere schapen) te stellen op minimaal 2,6 geboren lam en 2,4 groot gebracht lam.
Om de schade te beperken is de kudde schapen van 5.1. stuks in februari door dierenarts [redacted] gescand.
De schapen die de vruchten hadden verworpen (gust), brengen in februari meer op voor de slacht als in de lammertijd. De eigenaar heeft hierdoor de guste schapen duurder kunnen verkopen en de schade beperkt.

[redacted]
Korenmolen1
6003 BJ Weert

Telefoon 0495 452444
06 [redacted]
Fax 0495 452885

1.Schade fokooien:

Bij het scannen is geconstateerd dat 13 schapen de vruchten hadden afgestoten.
De waarde van de fokooien is 5.1.2f per stuk.

- De 13 schapen die verworpen hadden zijn verkocht voor de slacht. Deze schapen kregen geen lammeren en hadden voor het bedrijf geen waarde meer als fokschaap.
- 1 ooi was tevens dusdanig verwond en gestrest dat dit schaap voor de slacht maar een bedrag van 5.1.2f opbracht.
- De overige 12 ooien brachten 5.1.2f op

Schade berekening;

1 schaap opbrengst € 5.1.2f schade 5.1.2f
12 schapen opbrengst € schade
Totale schade fokooien 5.1.2f

€ 835,=

2 Schade wegens het niet, kunnen verkopen van verworpen lammeren:

De 13 volwaardige ooien hadden minimaal 2,4 lammeren kunnen groot brengen zijnde 31,2 lam afgerond 31 stuks.
De lammeren van de niet verworpen ooien zijn verkocht voor een gemiddelde prijs van 5.1.2f per stuk.
Van de opbrengst prijs van gemiddeld € 5.1.2f per stuk kunnen voor de niet geboren lammeren niet gemaakte kosten worden afgetrokken.
De niet te maken kosten zijn; oormerken, ontwormen, in de zomerweidegeld, en extra voer in winterperiode, bij sneeuw.
De lammeren worden vanuit het weiland op een leeftijd van ca. 1 jaar verkocht. In de herfst en winterperioden worden de lammeren in percelen weiland van naburige rundveebedrijven ingeschaard. De weide wordt door de schapen kort gegraasd, dit is in het voorjaar gunstig voor de hergroei van het gras.
Het extra werk om deze 31 lammeren te behandelen c.q. verzorgen is op een groot bedrijf gering.
De niet te maken kosten zijn 5.1.2f per stuk.
Schade per niet geboren lam derhalve 5.1.2f per stuk.
Schade wegens het niet kunnen verkopen van 31 niet geboren lammeren.
Totaal 31 stuks á 5.1.2f per stuk

€ 3255,=

3 Bij komende kosten:

Kosten scannen door dierenarts 5.1.2f
Extra werk bij scannen en ophokken 10 uur mankracht á 5.1.2f per uur totaal
Extra krachtvoer hooi en stro voor 85 schapen 10 dagen á € 20,= per dag
De schapen moeten vóór het scannen worden opgehokt om de kudde rustig te maken zodat er zonder schade gescand kan worden.
Totale bijkomende kosten

€ 630,=

Korenmolen1
6003 BJ Weert

Telefoon 0495 452444
06
Fax 0495 452885

Recapitulatie:

1. Schade fokooien	€ 835,=
2. Schade niet geboren lammeren	- 3255,=
3. Bijkomende kosten	630,=
Totale schade	**€ 4720,=**

Noot:

De totale schade is inclusief B.T.W., maar exclusief wettelijke rente, kosten expertiserapport en buiten eventuele gerechtelijke kosten.

Aldus naar beste kennis en weten opgenomen te Tiendeveen op 12 januari 2012 en getekend te Weert op 19 maart 2012.

Schade expert.

[redacted]
Korenmolen1
6003 BJ Weert

Telefoon 0495 452444
06 [redacted]
Fax 0495 452885

Leverancier

Naam : [redacted]
Adres : [redacted]
PC + Woonpl : [redacted]
Emailadres : [redacted]@[redacted].nl
BTW Nr : NL850884901B01

Geleverd aan

Naam : Veehandel [redacted] Import / Export
Adres : Gerverscop 21
PC + Woonpl : 3481 LV HARMELEN
Emailadres : info@[redacted].com
BTW Nr : NL851894124B01

Debiteur : 30225
Factuur : 181104

Harmelen, 13-04-2018

24 heide rammen	á	5.1.2f [redacted]	€	5.1.2f [redacted]
190 rammen	á		€	

214 dieren

Totaal excl.	€	5.1.2f [redacted]
BTW 6%	€	
Totaal incl.	€	

Leverancier

Naam : [redacted]
Adres [redacted]
PC + Woonpl [redacted]
Emailadres [redacted]@[redacted].nl
BTW Nr : NL850884901B01

Geleverd aan

Naam : Veehandel [redacted] Import / Export
Adres : Gerverscop 21
PC + Woonpl : 3481 LV HARMELEN
Emailadres : info@[redacted].com
BTW Nr : NL851894124B01

Debiteur : 30225
Factuur : 181111

Harmelen, 16-04-2018

68 rammen	á	5.1.2f [redacted]	€	5.1.2f [redacted]
16 schapen	á		€	
48 ooien	á		€	
2 rammen	á		€	
5 ooien	á		€	
155 ooien	á		€	

294 dieren

Totaal excl.	€	5.1.2f [redacted]
BTW 6%	€	
Totaal incl.	€	

GLAS DIERGENEESKUNDE BV
Ten Darperweg 3, 7981 LX DIEVER

Tel: 0521 - 59 13 78
Fax: 0521 - 59 39 86

E-mail: info@glasdiergeneeskunde.nl
Internet: www.glasdiergeneeskunde.nl

Telefonisch spreekuur dagelijks 8 - 9 u.

KvK nr: 04050756
BTW nr: NL8042.47.419.B01

[redacted]

[redacted]

Verklaring scannen van aangevallen schapen op dracht

25 maart 2018 heeft [redacted] dode schapen in de wei aangetroffen. 26 maart is [redacted] monsters komen nemen voor DNA onderzoek. Aangetoond is dat de wolf de schapen heeft aangevallen en gedood.

24 april 2018 zijn de schapen op dracht gescand. Van de 48 ooien zijn er 5 gust verklaard.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Dierenarts bij Glas Diergeneeskunde B.V. te Diever

Glas Diergeneeskunde b.v.
Ten Darperweg 3 - 7981 LX Diever
Hoofdweg 151 Bovensmilde
Tel.spr.u. 8-9: 0521-591378

Op (behandelings)overeenkomsten zijn van toepassing de Algemene voorwaarden van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde, gedeponeerd ter griffie van de Arrondissementsrechtbank te Utrecht onder nummer 22/2008

BIJ12-Faunafonds
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht
T: 085 - 486 22 22
F: 085 - 486 22 33
infofaunafonds@bij12.nl
www.bij12.nl

[redacted]

Uw brief van	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
	-	FF 25928.6.142168	28 AUG 2013

Contactpersoon
Secretariaat BIJ12-Faunafonds

Bijlage(n)
-

Onderwerp
Beslissing op aanvraag tegemoetkoming faunaschade, dossiernummer 142168
Gewas: schaap (veterinair)

Geachte heer/mevrouw,

U heeft bij BIJ12-Faunafonds een aanvraag om een tegemoetkoming faunaschade ingediend, als bedoeld in artikel 6.1 van de Wet natuurbescherming. Uw aanvraag is getoetst aan de Wet natuurbescherming, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe alsmede aan de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe. BIJ12-Faunafonds heeft het volgende overwogen en besloten, waarbij het genoemde artikel verwijst naar het betreffende artikel van de Provinciale Omgevingsverordening Drenthe en/of aan de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe.

De Wet natuurbescherming, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe en de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe zijn te vinden op www.bij12.nl/faunafonds.

Getaxeerd schadebedrag
Van de taxateur heeft u reeds een bevestiging van de taxatie ontvangen. De omvang van de schade is vastgesteld op € 930,-- .

Eigen risico
Bij de toekenning van een tegemoetkoming in de schade geldt een eigen risico van 5% van het getaxeerde bedrag, met een minimum van € 250,00 per bedrijf per jaar. Komen in één en hetzelfde meldingsjaar meerdere verzoeken tot uitbetaling, dan wordt het eigen risico berekend over die verzoeken die gezamenlijk in dat meldingsjaar worden uitbetaald.

Besluit
Aan u wordt een tegemoetkoming verleend van € 930,-- .
Binnen zes weken na dagtekening van deze brief zal het bedrag van € 930,-- op uw bank-/girorekening met nummer [redacted] worden bijgeschreven.

Bezwaar
Tegen deze beslissing kunt u, binnen zes weken na de dag waarop de beslissing is verzonden, bezwaar maken door het indienen een bezwaarschrift, bij het College van Gedeputeerde Staten van provincie Drenthe, t.a.v. BIJ12-Faunafonds, Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht. U kunt ook per e-mail een bezwaarschrift indienen bij bezwaar@bij12.nl.

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

Directeur BIJ12,
namens deze,

[redacted] faunazaken van BIJ12-Faunafonds

[redacted]

INGEKOMEN: 27 SEP 2018
Bij12-2018IN.107

4

[redacted]

06-[redacted]

info@[redacted].nl

Tiendeveen, 13 september 2018

College van Gedeputeerde Staten van Provincie Drenthe

t.a.v. Bij12-Faunafonds

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Betreft: bezwaar beslissing op aanvraag tegemoetkoming fuanaschade

Dossiernummer: 142168

Uw kenmerk: FF 25928.6.142.168 d.d. 28 augustus 2018

Geachte heer, mevrouw,

Hierbij maken we bezwaar tegen de schadeberekening zoals vermeld op het taxatierapport prooidier wolf. Bij de berekening van de schade wordt in het geheel voorbij gegaan aan de vervolgschade die veroorzaakt is door de stress van de dieren die in de dichte nabijheid van de wolf zijn geweest. Uit onderzoek blijkt namelijk dat van de 48 ooien die tot de door de wolf opgejaagde schapen behoorden er 5 stuks niet drachtig zijn. Tevens hebben de 4 gedode ooien ook geen lammetjes voortgebracht en ze zijn zelf afgeslacht.

Uit een expertiserapport, dat in 2012 is opgemaakt in het kader van een geleden schade door het opjagen van een kudde schapen door een hond, blijkt dat een verzekeringsmaatschappij wel de gevolgschade vergoed. De bedragen die in dit expertiserapport worden genoemd zijn absoluut niet meer actueel, maar geven duidelijk aan dat in dergelijke gevallen ook de schade van het niet kunnen verkopen van het normaal gesproken aantal lammetjes wordt vergoed.

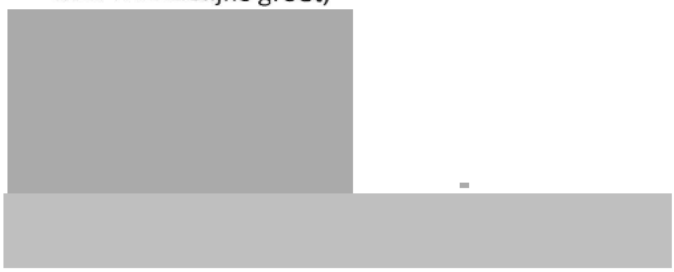
Omdat wij als bedrijf niet gevraagd hebben om de wolf te herintroduceren in Nederland vinden we ook dat we verder schadeloos gesteld moeten worden. Een veel gehoorde maatregel om schade aan

onze schapen te voorkomen door hekken om onze percelen te plaatsen is voor ons geen optie. Wij hebben in de wintermaanden veel percelen van melkveehouders in gebruik. Dit beslaat zoveel strekkende meter landomtrek, zodat dan het plaatsen van het hek economisch niet haalbaar is omdat de schapenhouderij daarvoor te weinig financiële middelen oplevert.

Naast deze materiële opsommingen hebben we ook nog immateriële schade door een deel van onze kudde, waar we altijd goed voor gezorgd hebben, vermoord terug te vinden. (Wie in Nederland gaat er eigenlijk over om te bepalen dat het vermoorden van 15 schapen (nuttige dieren) door een wolf geen moord van 1 wolf rechtvaardigt.) Als Nederland er dan alles voor over heeft een rondmoordende wolf te herintroduceren, dan moet dat maar zo zijn. Maar niet over de rug van de Nederlandse Schapenhouderij!

Wij vragen u dan ook het taxatierapport aan te passen, en op dezelfde manier te werk te gaan als de verzekeringsmaatschappijen doen.

Met vriendelijke groet,

Bij12-Faunafonds

Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: info@faunafonds.bij12.nl
www.bij12.nl

[redacted]

Uw brief van	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
		FF 25928.9.142168	20 november 2018

Contactpersoon
[redacted]

Bijlagen
-

Onderwerp
Verdaging beslistermijn

Geachte heer/mevrouw,

In verband met de behandeling van uw bezwaarschrift van 13 september 2018 met kenmerk FF 25928.9.142168 bericht ik u het volgende.

Helaas is het nog niet mogelijk gebleken om een besluit op uw bezwaarschrift te nemen. Daarom maakt de afdeling bezwaar/beroep gebruik van de mogelijkheid om de beslistermijn te verlengen met zes weken.

Mocht u verder nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen met bovenstaande contactpersoon op telefoonnummer 085-4862222.

Met vriendelijke groet

[redacted]

BIJ12-Faunafonds
T +31 (0)85 486 22 22 | E [redacted]*@bij12.nl*

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

[redacted]

Uw brief van	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
27 september 2018	n.v.t.	FF 25928/142168	12 december 2018

Contactpersoon
[redacted]

Bijlagen
-

Onderwerp
Informatie omtrent inwinnen extern advies inzake wolvenbezwaren.

Geachte [redacted]

U heeft op 27 september 2018 een bezwaarschrift ingediend, gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018, waarbij aan u een tegemoetkoming is toegekend van € 930,00.

Op 20 november 2018 heeft u een verdagingsbrief ontvangen, waarbij de bezwaartermijn is verlengd met zes weken.

Wij delen u mee dat wij deze termijn gaan overschrijden. De reden hiervoor is dat wij extern advies inwinnen om eventueel te komen tot een nieuwe onafhankelijke richtlijn voor de waardebepaling van schapen bij schade veroorzaakt door wolven. De achtergrond hiervoor is dat schade veroorzaakt door de wolf een relatief nieuw onderwerp is dat wij uw bezwaar zorgvuldig willen afhandelen. Wij verwachten in maart 2019 dit externe advies te ontvangen.

Wij verzoeken u op grond van artikel 7:10 lid 4 onder sub b van de Algemene wet bestuursrecht om aan te geven of u met dit uitstel instemt. Wij zullen, indien u instemt met uitstel, zodra het advies is afgegeven, contact met u opnemen waarbij wij dan een terugkoppeling zullen geven omtrent de invloed van het advies op uw bezwaarschrift en u de vraag voorleggen of u in het kader van de bezwaarprocedure gehoord wenst te worden.

Wij hopen u hiermee voldoende op de hoogte te hebben gebracht.

Met vriendelijke groet,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
voor deze:
[redacted] BIJ12-Faunazaken,

Bij12 2019IN 013

7

[redacted]

06-[redacted]

info@[redacted].nl

Tiendeveen, 23 januari 2019

Bij12.nl
T.a.v. [redacted] en [redacted]
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

Betreft: Instemming uitstel

Uw kenmerk: FF 25928/142168 uw brief van 12 december 2018

Geachte [redacted] en [redacted]

Hierbij willen we u mededelen dat we akkoord kunnen gaan met het door u gewenste uitstel uiterlijk t/m maart 2019. Dit echter onder één voorwaarde en dat is dat [redacted] medevennoot in onze vennootschap onder firma, mee mag praten bij de vorming van uw nieuwe richtlijnen. Ik verzoek u dan ook dat uw extern adviseur waarvan u het advies zult ontvangen contact met [redacted] opneemt. Dit is dus in het stadium dat het advies gevormd wordt en niet zoals u aangeeft het moment dat de vorming van het advies reeds achter de rug is.

Wij vragen u dan ook ons op de hoogte te houden van de door u te nemen stappen en onze mogelijke rol in het geheel.

Het telefoonnummer van [redacted] is 06-[redacted] en ons e-mail adres is: info@[redacted].nl.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Zorgboerderij en Schapenhouderij [redacted] V.O.F.

[redacted]

8

Van: [redacted]
Verzonden: woensdag 30 januari 2019 09:00
Aan: 'info@[redacted].nl'
Onderwerp: Bezwaarschrift BIJ12-Faunazaken FF 25928/142168

Categorieën: Egress Switch: Onbeveiligd

Geachte heer/mevrouw [redacted]

Op 28 januari 2019 hebben wij van u per post een reactie ontvangen op ons verzoek van 12 december 2018 om uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift.
U geeft in uw brief aan dat u alleen akkoord gaat met uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift als [redacted] (medevennoot in uw VOF) betrokken wordt in de vorming van de nieuwe richtlijn.

Hierbij laat ik u weten dat [redacted] niet betrokken zal worden bij het externe advies van een eventuele nieuwe richtlijn.
In juli 2018 hebben een aantal organisaties (Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie (NSFO), de Gezamenlijke Stamboeken Nederland (GSN), de Vereniging van Speciale Schapenrassen (VSS) en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders (Platform KSG)) een "richtsnoer marktwaarde stamboekschapen" opgesteld. Dit richtsnoer wordt meegenomen in het externe advies wat door Wageningen UR aan ons zal worden gegeven. Ook zal Wageningen UR een klankbordbijeenkomst organiseren waarvoor ook diverse schapenfokkers worden gevraagd Wij zijn daarom van mening dat uw belangen door deze organisaties en bijeenkomst al voldoende zijn behartigd en worden betrokken in het advies.
Bovendien heeft u namens uw VOF (en daarmee [redacted] ook) een bezwaarprocedure gestart omtrent dit onderwerp en kan u daarom niet betrokken worden bij externe advisering over de te nemen beslissing op uw eigen bezwaarschrift.

Indien u nu niet akkoord gaat met uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift verneem ik dit graag van u.
Dit betekent dat u op korte termijn een beslissing op uw bezwaarschrift van ons ontvangt, en dat uw bezwaarschrift waarschijnlijk ongegrond wordt verklaard.
U kunt tegen de deze beslissing dan beroep instellen bij de rechtbank. Daarom wil ik u laten weten dat uitstel van de beslissing op bezwaar ook en vooral in uw voordeel is.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
BIJ12-Faunazaken
T +31 (0)85 [redacted] / +31 [redacted] | E [redacted]@bij12.nl

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33 | E faunazaken@bij12.nl

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

9

[redacted]

Uw brief van	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
-	-	FF 25928/142168	14 maart 2019

Contactpersoon
[redacted] (T: 085 - [redacted])

Bijlagen
-

Onderwerp
Uitstel beslissing op uw bezwaarschrift – informatie omtrent inwinnen extern advies inzake uw bezwaarschrift

Geachte [redacted]

U heeft op 27 september 2018 een bezwaarschrift ingediend, gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018, waarbij aan u een tegemoetkoming van 5.1.2f [redacted] s toegekend in de schade aan uw schapen veroorzaakt door de wolf.

Op 20 november 2018 heeft u een brief ontvangen, waarbij de beslistermijn is verlengd met zes weken. Op 12 december 2018 heeft u van ons een brief ontvangen waarin wij u verzoeken om nader uitstel van de beslistermijn. De reden voor dit nader uitstel is dat wij extern advies willen inwinnen om eventueel te komen tot een nieuwe onafhankelijke richtlijn voor de waardebepaling van schapen bij schade veroorzaakt door wolven. U heeft ingestemd met uitstel van de beslistermijn.

Wij hebben in de brief van 12 december 2018 aangegeven dat we verwachten rond maart 2019 het externe advies te ontvangen. Helaas is het niet haalbaar gebleken om dit externe advies in maart 2019 af te ronden. Naar verwachting zal dit juni 2019 worden. Dit betekent dat wij nog niet op uw bezwaarschrift zullen beslissen.

Wij hopen u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben.

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
voor deze;
[redacted] BIJ12-Faunazaken,
[redacted]

[redacted]

10

Van: [redacted]
Verzonden: dinsdag 8 oktober 2019 09:21
Aan: 'info@[redacted].nl'
Onderwerp: Bericht van BIJ12-Faunazaken inzake uw bezwaarschrift
Bijlagen: ATT48484.pdf

Categorieën: Egress Switch: Onbeveiligd

Geachte heer/mevrouw,

Bijgaand treft u een brief over de verdere afhandeling van uw bezwaarschrift.
Deze brief is vandaag ook per post aan u verzonden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
BIJ12-Faunazaken
T +31 (0)85[redacted]

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

[redacted]

Datum 8 oktober 2019
Contactpersoon [redacted] (085-[redacted])
Ons kenmerk FF 25928/142168
Uw kenmerk -
Onderwerp Bezwaarschrift
Bijlagen -

Geachte heer/mevrouw,

U heeft op 27 september 2018 een bezwaarschrift ingediend, gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018, waarbij aan u een tegemoetkoming ter hoogte van 5.1.2f is toegekend in de schade aan uw schapen veroorzaakt door de wolf.

De behandeling van uw bezwaarschrift is uitgesteld in afwachting van de vaststelling van een nieuwe richtlijn en externe adviezen om tot deze richtlijn te komen. Op 1 oktober 2019 is de richtlijn vastgesteld. De richtlijn kunt u vinden op www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/ onder het kopje "Richtlijn, taxatie en prijzen bij wolvenschade".

Op basis van deze nieuwe richtlijn zijn wij voornemens om aan u een aanvullende tegemoetkoming te verlenen ter hoogte van 5.1.2f Wij hebben de tegemoetkoming als volgt opnieuw berekend:

5.1.2f
) (prijs per schaap)
(zwoegervrij)
(dubbel ARR)
an de totale waarde (drachtig)
(afvoerkosten)
5.1.2f tegemoetkoming

In uw bezwaarschrift geeft u aan dat er sprake is van vervolgschade die veroorzaakt is door stress van de dieren die in dichte nabijheid van de wolf zijn geweest. Hierdoor zijn er 5 schapen niet drachtig en hebben de 4 gedode schapen geen lammetjes voortgebracht. In de tegemoetkoming voor de 4 gedode schapen is een vergoeding voor drachtigheid opgenomen (16%). Overige vervolgschade komt niet in aanmerking voor een tegemoetkoming. Indien u kunt aantonen dat er voor de 5 andere schapen sprake is van schade (door toedoen van de wolf) als gevolg van een abortus kunnen wij dit nog nader bekijken.

In het kader van de bezwaarprocedure geldt dat u het recht heeft om te worden gehoord. Een hoorzitting zal plaatsvinden op ons kantoor in Utrecht. Ik hoor graag binnen twee weken na dagtekening van deze brief of u hier gebruik van wilt maken. Mocht u binnen deze termijn niet reageren, zal ik u bezwaarschrift afhandelen op basis van de gegevens die ik nu tot mijn beschikking heb. U kunt per e-mail, post of telefonisch contact met mij opnemen.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
BIJ12-Faunazaken
[redacted]@bij12.nl

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

[redacted]

Uw brief van	**Uw kenmerk**	**Ons kenmerk**	**Datum**
-	-	FF 25928/142168	17 oktober 2019

Contactpersoon
[redacted]

Bijlagen
1

Onderwerp
Uitnodiging hoorzitting

Geachte [redacted]

In verband met de behandeling van uw bezwaarschrift stel ik u in de gelegenheid om het bezwaarschrift in een hoorzitting mondeling toe te lichten.

De hoorzitting vindt plaats op **dinsdag 22 oktober 2019** om **13:00 uur** in het kantoor van BIJ12, aan de Leidseveer 2 in Utrecht. U kunt zich daar melden bij de receptie. Het kantoor ligt op loopafstand van het Centraal Station Utrecht. Wanneer u met de auto komt kunt u parkeren in de parkeergarage. U dient zich dan wel van tevoren aan te melden en uw kenteken door te geven. De ingang van de parkeergarage bevindt zich in de Knipstraat.

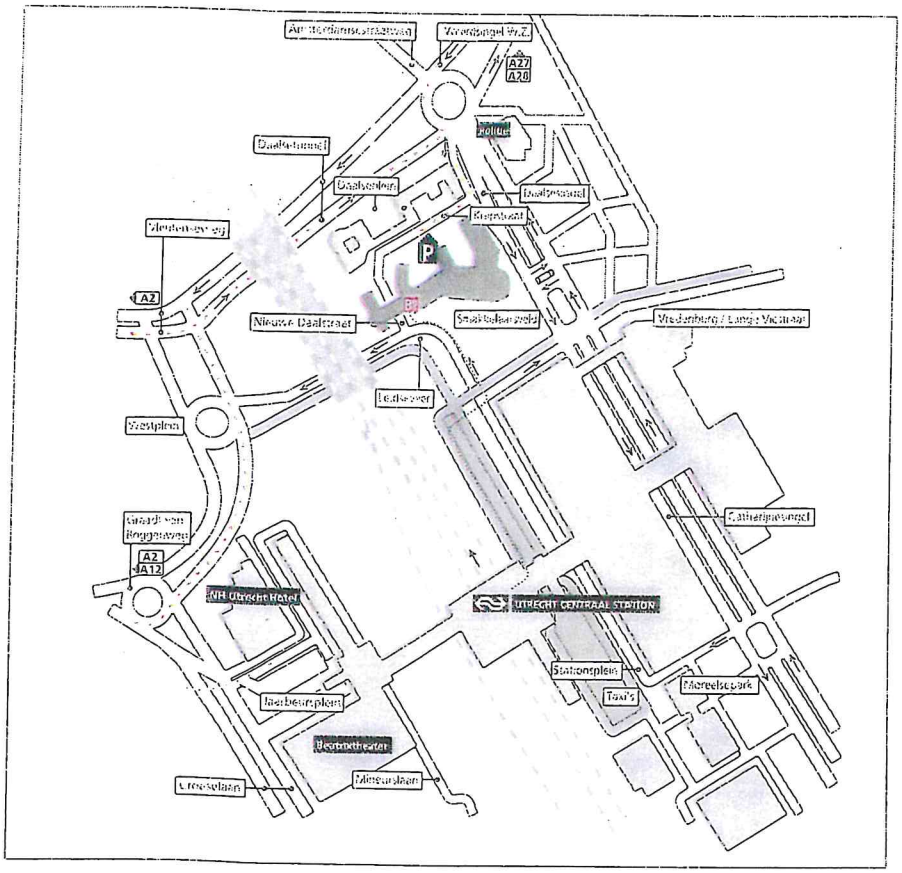
M.b.t. het dossier verzoek ik u vriendelijk om, indien aanwezig, alle aanvullende informatie mee te nemen.

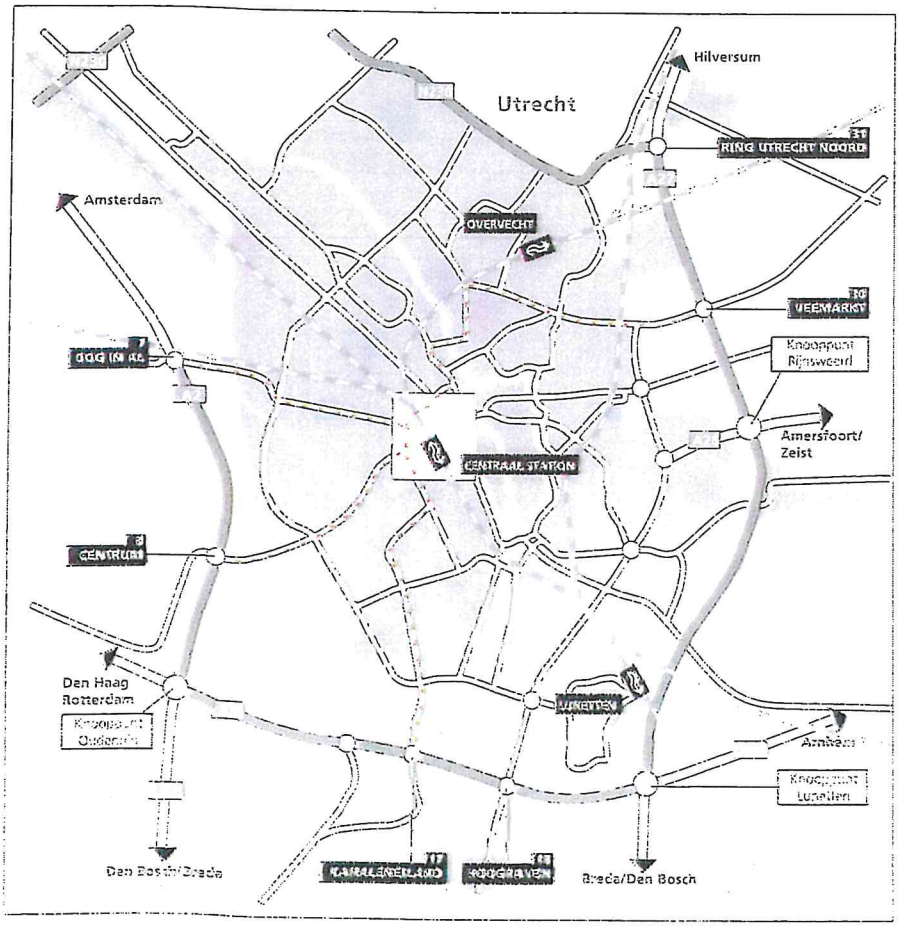
Mocht u verder nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen met mij op telefoonnummer 085-[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

BIJ12-Faunazaken
T +31 (0)85 [redacted] E [redacted]@bij12.nl

Leidseveer 2
(verdieping 0)
3511 SB Utrecht
Tel +31 85 486 22 22

Openbaar vervoer:

Station Utrecht C.S. is goed bereikbaar met trein, bus en tram. Vanaf het station is het 6 minuten lopen.
Wij adviseren u gebruik te maken van het openbaar vervoer.

Met de auto vanuit de richting:

Amsterdam / A2

Afslag Oog in Al (7) - onderaan afrit rechts - kruising links (richting Oog in Al) - volg borden Centrum (Vleutenseweg) - Daalsetunnel - op rotonde rechts - direct parallelweg rechts (Daalsesingel) - eerste weg rechts (Knipstraat)

Den Haag / Rotterdam /A12
Den Bosch / Breda / A2

Knooppunt Oudenrijn - A2 Ring Utrecht (West) - *afslag Utrecht Centrum (8)* - volg borden Centrum - Ds. Martin Luther Kinglaan - Weg der Verenigde Naties - Graadt van Roggenweg - Westplein - Daalsetunnel - op rotonde rechts - direct parallelweg rechts (Daalsesingel) - eerste weg rechts (Knipstraat).

Breda / Den Bosch / A27
Arnhem / A12

Knooppunt Lunetten - A12 Ring Utrecht (Zuid Jaarbeurs) - Knooppunt Oudenrijn - A2 Ring Utrecht (West) - *afslag Utrecht Centrum (8)* - volg borden Centrum - Ds. Martin Luther Kinglaan - Weg der Verenigde Naties - Graadt van Roggenweg - Westplein - Daalsetunnel - op rotonde rechts - direct parallelweg rechts (Daalsesingel) - eerste weg rechts (Knipstraat).

Amersfoort / Zeist / A28

Knooppunt Rijnsweerd - A27 Ring Utrecht (Noord) - *afslag Veemarkt (30)* - onderaan afrit links (Biltse Rading) - volg borden Centrum - Kardinaal de Jongweg - Talmalaan - Draai - D. van Mollemstraat - Oudenoord - Weerdsingel W.Z. - op rotonde links - na stoplicht direct parallelweg rechts (Daalsesingel) - eerste weg rechts (Knipstraat).

Hilversum / A27

Ring Utrecht (Oost) - *afslag Veemarkt (30)* - onderaan afrit rechts (Biltse Rading) - volg borden Centrum - Kardinaal de Jongweg - Talmalaan - Draai - D. van Mollemstraat - Oudenoord - Weerdsingel W.Z. - op rotonde links - na stoplicht direct parallelweg rechts (Daalsesingel) - eerste weg rechts (Knipstraat).

Bezoekers die per auto of fiets komen kunnen gebruik maken van de aangegeven parkeergelegenheid

Legenda

- hoofdroute
- alternatieve route
- stadsring
- bestemmingsverkeer
- parkeergelegenheid

dec 2015

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

12

[redacted]

Datum 5 NOV 2019
Contactpersoon [redacted]
Ons kenmerk FF 25928/142168
Uw kenmerk -
Onderwerp Beslissing op bezwaar
Bijlagen 2

Geachte [redacted]

Op 27 september 2018 heeft BIJ12 uw bezwaarschrift ontvangen gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018 met kenmerk FF 25928.6.142168. In deze brief vindt u de beslissing op uw bezwaarschrift en de overwegingen die tot die beslissing hebben geleid.

Regelgeving
Uw bezwaarschrift is getoetst aan de Wet natuurbescherming, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe, de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe en aan de Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij. Deze zijn te vinden op www.bij12.nl.

Beslissing
Wij verklaren uw bezwaren deels gegrond en deels ongegrond. U ontvangt een aanvullende tegemoetkoming va[redacted]5.1.2f

Feiten en omstandigheden
U heeft op 25 maart 2018 schade geconstateerd aan uw schapen, veroorzaakt door de wolf. Op 25 maart 2018 hebben wij uw melding ontvangen. Op 26 maart 2018 heeft er een taxatie van de schade plaatsgevonden. De schade is vastgesteld op [redacted]5.1.2f

Wij hebben aan u middels het besluit van 28 augustus 2018 een tegemoetkoming in de schade verleend ter hoogte van [redacted]5.1.2f

Op 27 september 2018 hebben wij uw bezwaarschrift ontvangen. Wij hebben u op 12 december 2018 gevraagd om in te stemmen met uitstel van de beslistermijn op uw bezwaarschrift, in afwachting van een nieuwe richtlijn voor de waardebepaling van schapen bij schade veroorzaakt door de wolf.

Op 8 oktober 2019 hebben wij u per brief laten weten dat wij voornemens zijn om aan u een aanvullende tegemoetkoming te verlenen ter hoogte van [redacted]5.1.2f U heeft telefonisch contact gehad met een medewerker van BIJ12. Tijdens dit gesprek heeft u aangegeven dat u gebruik wilt maken van het recht om te worden gehoord. Op 22 oktober 2019 heeft er een hoorzitting plaatsgevonden. Een verslag van de hoorzitting treft u in de bijlagen.

Uw bezwaren
Voor een uitgebreide weergave van uw bezwaren verwijzen wij kortheidshalve naar het verslag van de hoorzitting in de bijlage. Kort samengevat bent u van mening dat de tegemoetkoming in de schade te laag is. Vervolgschade dient ook vergoed te worden. U verzoekt om de tegemoetkoming op eenzelfde wijze vast te stellen als het expertiserapport dat is opgesteld naar aanleiding van een eerdere schade

aan uw schapen veroorzaakt door een hond. Vervolgschade en bijkomende schade zijn hier wel vergoed. Daarnaast geeft u aan dat u het teleurstellend vindt dat u niet betrokken bent geweest bij de totstandkoming van de nieuwe richtlijn.

Overwegingen
In het kader van de behandeling van uw bezwaarschrift heeft op basis van uw bezwaren een volledige heroverweging van het door u bestreden besluit plaats gevonden.[1]

Tegemoetkoming
BIJ12 heeft in oktober 2019 een nieuwe richtlijn vastgesteld voor de taxatie en de prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij.[2] BIJ12 heeft hiervoor advies ingewonnen bij de Wageningen University & research en bij de Gezondheidsdienst voor Dieren. Op basis van deze adviezen heeft BIJ12 de richtlijn, prijzen en een berekeningsmethodiek vastgesteld.

Op basis van deze richtlijn hebben wij het taxatierapport aangepast. Het taxatierapport treft u in de bijlage. Hierop kunt u de specificatie van de tegemoetkoming vinden.

Wij verklaren uw bezwaren gegrond in de zin dat er een hogere tegemoetkoming wordt verleend.

Vervolgschade en bijkomende schade
De Wet natuurbescherming voorziet in een tegemoetkoming in de geleden schade, maar hieraan kan geen aanspraak op een volledige schadevergoeding worden ontleend.

In de nieuwe richtlijn is bepaald welke schade wel en niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. Alleen directe schade komt in aanmerking voor een tegemoetkoming en vervolgschade en bijkomende schade niet. Conform de richtlijn wordt geen tegemoetkoming verleend voor de tijd die u heeft besteed aan het afhandelen van de wolvenschade. Ook wordt alleen een tegemoetkoming verleend in schade door optreden van abortus mits dit binnen twee weken bewijsbaar is aangetoond. Dit heeft u niet aangetoond en dus staat niet vast dat de door u aangegeven schade aan uw 5 schapen, die niet meer gelammerd hebben vanwege stress, door toedoen van de wolf is veroorzaakt.

Wij wijzen uw verzoek om de tegemoetkoming te bepalen zoals het expertiserapport dat is opgesteld vanwege schade veroorzaakt door een hond, af. Deze schade is vergoed door een verzekeringsmaatschappij. BIJ12 is geen verzekeringsmaatschappij maar verleent tegemoetkomingen.

Wij verklaren uw bezwaren ongegrond in de zin dat er geen tegemoetkoming wordt verleend voor vervolgschade en bijkomende schade.

Betrokkenheid vaststellen nieuwe richtlijn
U heeft aangegeven dat u het teleurstellend vindt dat u niet betrokken bent geweest bij de vaststelling van de nieuwe richtlijn. Een medewerker van BIJ12 heeft u per e-mail van 30 januari 2019 reeds een reactie hierop gegeven. In juli 2018 hebben een aantal organisaties (de Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie, de Gezamenlijke Stamboeken Nederland, de Vereniging van Speciale Schapenrassen en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders) het "Richtsnoer marktwaarde stamboekschapen" opgesteld. Dit richtsnoer is meegenomen in het externe advies dat door Wageningen University & Research aan ons is gegeven. Er is ook een klankbordbijeenkomst georganiseerd waarvoor diverse schapenfokkers zijn gevraagd. Wij zijn van mening dat uw belangen door deze organisaties voldoende zijn behartigd bij de totstandkoming van het advies en de nieuwe richtlijn.

Hoogte van de tegemoetkoming
Wij hebben de tegemoetkoming vastgesteld op 5.1.2f Aan u is reeds een tegemoetkoming verleend van 5.1.2f U ontvangt van ons een aanvullende tegemoetkoming ter hoogte van 5.1.2f

Het bedrag van 5.1.2f wordt zo spoedig mogelijk overgemaakt naar het bij ons bekende rekeningnummer.

[1] Artikel 7:11 Algemene wet bestuursrecht.
[2] Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij, https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunaschade/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/.

Datum - 5 NOV. 2019
Ons kenmerk FF 25928/142168

Conclusie
Wij verklaren uw bezwaren deels gegrond en deels ongegrond en herroepen het besluit van 28 augustus 2018 in die zin dat er aan u een aanvullende tegemoetkoming verleend wordt van 5.1.2f

Beroepsmogelijkheid
Als u het niet eens bent met deze beslissing, kunt u binnen zes weken na verzending van deze brief een beroepschrift indienen bij de rechtbank Noord-Nederland, afdeling Bestuursrecht, Postbus 150, 9700 AD Groningen. U kunt ook digitaal beroep instellen bij genoemde rechtbank via http://loket.rechtspraak.nl/bestuursrecht.

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

voor deze;

BIJ12-Faunazaken,

Verslag hoorzitting
BIJ12-Faunazaken

Datum hoorzitting 22 oktober 2019

Dossiernummer FF 25928/142168

Naam [redacted]

Aanwezig [redacted] (bezwaarde)
[redacted] BIJ12-Faunazaken)
[redacted] BI12-Faunazaken)

[redacted] opent de hoorzitting, vat de voorliggende zaak samen en geeft het woord aan [redacted]

[redacted] geeft aan dat hij het teleurstellend vond dat hij niet betrokken werd bij het voortraject en de totstandkoming van de nieuwe richtlijn. Nu is er een advies gevraagd aan de Dieren Gezondheidsdienst en de Universiteit van Wageningen. Zij hebben geen verstand van de praktijk en de economie van schapenhouden voor wat betreft de grootte van bedrijven. De schapenboeren hadden ook betrokken moeten worden en niet alleen de geleerde mensen. Nu is de richtlijn opgesteld en [redacted] heeft het idee dat hij wordt afgescheept met een zakcentje.

[redacted] heeft in 2009 een expertiserapport laten opstellen vanwege schade aan zijn schapen veroorzaakt door een hond. Dat is een vergelijkbare situatie als nu en [redacted] is van mening dat de schade veroorzaakt door de wolf op eenzelfde manier vergoed moet worden. De schade is uitbetaald door de verzekeringsmaatschappij conform het expertiserapport van een agrarisch schade-expert. Hier wordt ook vervolgschade en bijkomende schade vergoed. Omdat het nu schade door de wolf is kan meneer niet terecht bij een verzekeringsmaatschappij maar is hij afhankelijk van de overheid. Zowel een verzekeringsmaatschappij als de overheid proberen altijd zo weinig mogelijk uit te betalen.

[redacted] is tevreden over de prijs voor de dode schapen maar vindt dat de vervolgschade en andere bijkomende schade en gemaakte kosten nu ook vergoed moet worden. De vervolgschade betreft onder meer het uitbetalen van de lammeren naar de marktwaarde wanneer hij ze verkocht had. De wolf ontneemt immers de kans om de lammeren groot te brengen. Het gaat om 5.1. drachtige schapen die niet meer gelammerd hebben vanwege de stress van de wolf. [redacted] weet dat deze schapen drachtig waren omdat hij fokt op vruchtbaarheid en de schapen hierop selecteert, de schapen zijn zo goed als altijd drachtig, dit wordt altijd goed in de gaten gehouden. De schapen zijn gust verklaard. Soms kan het ook andere oorzaken hebben maar voor deze 5. schapen wijt [redacted] het aan de wolf. Een maand na de schade heeft hij een scan laten uitvoeren. [redacted] geeft aan dat het moeilijk is om binnen twee weken aantoonbaar te maken dat er sprake is van een abortus. Het vruchtje kan zelfs weken in het schaap zitten en dan pas worden afgestoten.

[redacted] licht toe dat, conform de nieuwe richtlijn, vervolgschade niet vergoed wordt. Van deze schade kan niet gezegd worden dat deze direct door toedoen van de wolf is veroorzaakt. Dit moet wel aantoonbaar zijn. [redacted] geeft aan dat hij dit niet met 100% zekerheid kan stellen maar BIJ12 kan ook niet stellen dat dit niet zo is.

[redacted] is op de zondagavond vijf uur met de schade bezig geweest en de volgende dag ook nog eens vier uur. Die kosten worden ook niet vergoed maar dit is wel schade die de overheid moet vergoeden. [redacted] geeft aan dat ook in de richtlijn staat dat dit indirecte schade is. De richtlijn bepaald welke schade wel en niet vergoed wordt.

Datum 22 oktober 2019
Onderwerp Verslag hoorzitting

[redacted] geeft aan dat indirecte schade en vervolgschade nooit voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. In het geval van de wolf zijn de regels zelfs verruimd en komt bepaalde bijkomende schade ook voor een tegemoetkoming in aanmerking.

[redacted] vindt de prijs per schaap op zich redelijk, maar aangezien hij duizend van deze schapen heeft lopen kan hij niets met deze lage vergoeding. Een aanvullende vergoeding van 5.1.2f euro is echt heel weinig. Deze schapen behoorden tot de beste schapen van de groep, ze waren groter en forser dan de rest en werden heel goed verzorgd.

[redacted] is van mening dat de volgende schade ook vergoed moet worden:

- De kosten van de niet geboren lammeren (5x2 en 4x2)
- De uren extra werk (9)

De heer De Groote verwijst naar een aantal facturen voor de prijsbepaling van de 18 ongeboren lammeren.

De 5.1 schapen zijn nu verkocht, anders had hij er nog zeker 7 of 8 jaar mee door kunnen fokken. Maar schapen voor niets laten lopen heeft geen zin. Of de Swifterschapen stamboek zijn weet hij niet, hij heeft hier geen papieren van.

[redacted] geeft aan dat er een advies is gevraagd een de GZ en WUR over hoe om te gaan met de schade. Er is ook overleg geweest met de schapenhouders. Uit deze gesprekken volgden twee lijnen. Ten eerste de te hanteren KWIN-normen (basis waardebepaling), en ten tweede zijn er vervolgens plusjes in de zin van extra toeslagen op gemaakt voor bijvoorbeeld ARR/ARR, stamboek en drachtigheid. Zo is de waardebepaling voor schapen nu opgebouwd. Als de markt fluctueert zal dit ook weer worden aangepast. We realiseren ons dat schade veroorzaakt door de wolf nieuw en anders is en daarom is de regeling hier ook verruimd en worden sommige bijkomende schades ook vergoed.

[redacted] maakt zich ernstige zorgen over de toekomst van het bedrijf. Na 2022 wordt ook gekeken naar preventieve maatregelen zoals een afrastering. Voor een grote schapenboer als hij is dit niet te betalen. Dan kan het bedrijf sluiten.

[redacted] legt het vervolg van de procedure uit en sluit daarop de hoorzitting.

Taxatie prooidier door wolf

dossier: 142168

A. Grondgebruiker/veehouder

1	Naam	[redacted]
2	Adres	[redacted]
3	Poscode/Woonplaats	[redacted]
4	Telefoon mobiel	06-[redacted]
5	Email	info@[redacted].nl
6	UBN/BRS nummer	[redacted]
7	KVK-nummer	
8	Relatienummer BIJ12	25928
9	IBAN nummer (rekeningnummer)	[redacted]

B. Datum en tijd

		datum	tijd
10	Constatering schade	25-3-2018	
11	Ontvangst melding	25-3-2018	
12	Bedrijfsbezoek	25-3-2018	17.00 uur
13	DNA opgestuurd	ja	
14	DNA uitslag	wolf	

13. beschrijving gebeurtenis: in de ochtend meerdere schapen verspreid in het weiland dood en nog levend aangetroffen

C. Vindplaats

15	Adres vindplaats	ten O. van Boksloot-Oosterhesselen/ ten westen van Drostendiep
16	Poscode/gemeente vindplaats	
17	Coordinaten	X: 52.751.227 Y: 6.756.662
18	Omschrijving locatie	weiland met natuurbegrazing en langs de rand zware houtwal
19 20	Afrastering (uitvoering omheining, spanning)	elektrisch draad met 2 draden(tijdelijk "rolraster")voltage niet gemeten

meten voltage, aantal draden, afstanden en foto's

D. Veldsectie

21	Prooi aangeraakt	ja door eigenaar	*(ja/nee door wie)*
22	Prooi locatie verplaatst	nee	*(ja/nee door wie)*
23	Status prooien (dood/levend)	4 dood bij bezoek consulent	*(aantallen noemen)*
24	Oormerken	onbekend, danwel zie foto's	*(nummers noteren) ontbrekende nummers uit I&R)*
25	aantal zonder oormerk + reden geen oormerk	nvt	

E. Prooi (en)

26 diersoort, ras en kenmerken

ras	geslacht	leeftijd	saf stamboek*	toeslag**	zwoegervrij	dubb. ARR	drachtig	aantal
Swifter (kruising texela	vrouw	1-5 jaar	nee		ja	ja	4	4

* raszuiver en geregistreert bij een Europees of Brits stamboek

** extra korting of toeslag stamboek zelf te berekenen met tabblad toelichting extra

F. Schadeberekening

basisprijs	toeslagen stamboek	extra	zwoegervrij	dubbel AR	drachtig	aantal	prijs
5.1.2f	€ 0	€ 0	5.1	5.1.	5.1.	4	5.1.2f
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00

27	kosten dierenarts	---------->	*factuur toevoegen*	€ 0,00
28	destructiekosten	---------->	*factuur toevoegen*	5.1.2f
29	overige kosten (abortus, gederfde melkproductie, biologisch)	---------->		

5.1.2f

29 Bijzonderheden prooi(en)

aldus opgemaakt d.d. 2-10-2019 te Utrecht

naam taxateur [redacted] handtekening taxateur

de Rechtspraak

Rechtbank
Noord-Nederland

INGEKOMEN 19 DEC 2019
BIJ12 Zaaknr. 4343
13

Gedeputeerde Staten van Drenthe, unitmanager van
BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

Afdeling bestuursrecht

bezoekadres
Guyotplein 1
9712 NX Groningen
Openingstijden van
08.30-17.00 uur

correspondentieadres
Postbus 150
9700 AD Groningen

t (088) 361 14 35 algemeen
t (088) 361 13 33 belasting
f (088) 361 02 26 algemeen
f (088) 361 02 37 belasting
www.rechtspraak.nl

Bij beantwoording de datum en ons kenmerk vermelden. Wilt u slechts één zaak in uw brief behandelen.

datum	18 december 2019
onderdeel	Team WABO (milieu), BK en overig
contactpersoon	[redacted]
doorkiesnummer	(088) [redacted]
ons kenmerk	zaaknummer LEE 19 / 4343 NATUUR
uw kenmerk	
bijlage(n)	A1 en A2
faxnummer afdeling	(088) 361 02 37
onderwerp	het beroep van [redacted] V.O.F. [redacted]

Geachte heer/mevrouw,

Over het beroep met zaaknummer LEE 19 / 4343 NATUUR deel ik u het volgende mee.

De rechtbank heeft van [redacted] een beroepschrift (met bijlagen) ontvangen. Ik stuur u hiervan een kopie.

Bij de behandeling van het beroep volgt de rechtbank de Algemene wet bestuursrecht (Awb) en de richtlijnen van het Procesreglement bestuursrecht rechtbanken (Niet-KEI-zaken) 2017. Meer informatie hierover kunt u vinden op de website die boven aan deze brief wordt vermeld.

Ik verzoek u **binnen vier weken** na de datum van verzending van deze brief de stukken in te dienen die betrekking hebben op deze zaak.

U moet – indien van toepassing – de bijzondere regelgeving die op deze zaak betrekking heeft meesturen, dan wel aangeven waar deze is gepubliceerd.

Ik verzoek u:

- **alle** aan het bestreden besluit voorafgaande stukken toe te sturen, inclusief de al bij het beroepschrift overgelegde stukken;
- de stukken te nummeren;
- de stukken in chronologische volgorde te leggen;
- de stukken in tweevoud aan te leveren;
- een inventarislijst bij te voegen;
- aan te geven of er volgens u sprake is van een belanghebbende en zo ja, de volledige naam- en adresgegevens van de belanghebbende te vermelden.

de Rechtspraak

Rechtbank
Noord-Nederland

Bij het uitblijven van een reactie zal de rechtbank de gevolgtrekkingen maken die haar geraden voorkomen.

Als u wilt dat op bepaalde stukken geheimhouding wordt toegepast, dan moet u de betreffende stukken in een afzonderlijke gesloten envelop doen, met daarop de vermelding "geheimhouding art. 8.29 Awb". De gesloten envelop moet u vervolgens met de redenen waarom u verzoekt om geheimhouding in een gewone envelop verzenden of met een koeriersdienst laten bezorgen.

Tenzij de rechtbank anders bepaalt, staat het u vrij om tot tien dagen voor de eventuele zitting een verweerschrift in te dienen.

Wilt u naam, telefoon- en faxnummer van de functionaris die de zaak bij u behandelt vermelden?

Als u naar aanleiding van deze brief vragen hebt, kunt u contact opnemen met de administratie van de rechtbank op het hierboven vermelde doorkiesnummer.

Als u de rechtbank belt of schrijft, verzoek ik u het zaaknummer te vermelden.

Hoogachtend

[redacted]

de griffier

[redacted]

BIJ12-Bestuurskantoor
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

A1

[redacted]

Datum 5 NOV 2019
Contactpersoon [redacted]
Ons kenmerk FF 25928/142168
Uw kenmerk -
Onderwerp Beslissing op bezwaar
Bijlagen 2

Geachte [redacted]

Op 27 september 2018 heeft BIJ12 uw bezwaarschrift ontvangen gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018 met kenmerk FF 25928.6.142168. In deze brief vindt u de beslissing op uw bezwaarschrift en de overwegingen die tot die beslissing hebben geleid.

Regelgeving
Uw bezwaarschrift is getoetst aan de Wet natuurbescherming, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe, de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe en aan de Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij. Deze zijn te vinden op [redacted].

Beslissing
Wij verklaren uw bezwaren deels gegrond en deels ongegrond. U ontvangt een aanvullende tegemoetkoming van 5.1.2f [redacted]

Feiten en omstandigheden
U heeft op 25 maart 2018 schade geconstateerd aan uw schapen, veroorzaakt door de wolf. Op 25 maart 2018 hebben wij uw melding ontvangen. Op 26 maart 2018 heeft er een taxatie van de schade plaatsgevonden. De schade is vastgesteld op 5.1.2f [redacted]

Wij hebben aan u middels het besluit van 28 augustus 2018 een tegemoetkoming in de schade verleend ter hoogte van 5.1.2f [redacted]

Op 27 september 2018 hebben wij uw bezwaarschrift ontvangen. Wij hebben u op 12 december 2018 gevraagd om in te stemmen met uitstel van de beslistermijn op uw bezwaarschrift, in afwachting van een nieuwe richtlijn voor de waardebepaling van schapen bij schade veroorzaakt door de wolf.

Op 8 oktober 2019 hebben wij u per brief laten weten dat wij voornemens zijn om aan u een aanvullende tegemoetkoming te verlenen ter hoogte van 5.1.2f [redacted] U heeft telefonisch contact gehad met een medewerker van BIJ12. Tijdens dit gesprek heeft u aangegeven dat u gebruik wilt maken van het recht om te worden gehoord. Op 22 oktober 2019 heeft er een hoorzitting plaatsgevonden. Een verslag van de hoorzitting treft u in de bijlagen.

Uw bezwaren
Voor een uitgebreide weergave van uw bezwaren verwijzen wij kortheidshalve naar het verslag van de hoorzitting in de bijlage. Kort samengevat bent u van mening dat de tegemoetkoming in de schade te laag is. Vervolgschade dient ook vergoed te worden. U verzoekt om de tegemoetkoming op eenzelfde wijze vast te stellen als het expertiserapport dat is opgesteld naar aanleiding van een eerdere schade

Bijl. 1/2

Datum 5 NOV. 2019
Ons kenmerk FF 25928/142168

aan uw schapen veroorzaakt door een hond. Vervolgschade en bijkomende schade zijn hier wel vergoed. Daarnaast geeft u aan dat u het teleurstellend vindt dat u niet betrokken bent geweest bij de totstandkoming van de nieuwe richtlijn.

Overwegingen

In het kader van de behandeling van uw bezwaarschrift heeft op basis van uw bezwaren een volledige heroverweging van het door u bestreden besluit plaats gevonden.[1]

Tegemoetkoming

BIJ12 heeft in oktober 2019 een nieuwe richtlijn vastgesteld voor de taxatie en de prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij.[2] BIJ12 heeft hiervoor advies ingewonnen bij de Wageningen University & research en bij de Gezondheidsdienst voor Dieren. Op basis van deze adviezen heeft BIJ12 de richtlijn, prijzen en een berekeningsmethodiek vastgesteld.

Op basis van deze richtlijn hebben wij het taxatierapport aangepast. Het taxatierapport treft u in de bijlage. Hierop kunt u de specificatie van de tegemoetkoming vinden.

Wij verklaren uw bezwaren gegrond in de zin dat er een hogere tegemoetkoming wordt verleend.

Vervolgschade en bijkomende schade

De Wet natuurbescherming voorziet in een tegemoetkoming in de geleden schade, maar hieraan kan geen aanspraak op een volledige schadevergoeding worden ontleend.

In de nieuwe richtlijn is bepaald welke schade wel en niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. Alleen directe schade komt in aanmerking voor een tegemoetkoming en vervolgschade en bijkomende schade niet. Conform de richtlijn wordt geen tegemoetkoming verleend voor de tijd die u heeft besteed aan het afhandelen van de wolvenschade. Ook wordt alleen een tegemoetkoming verleend in schade door optreden van abortus mits dit binnen twee weken bewijsbaar is aangetoond. Dit heeft u niet aangetoond en dus staat niet vast dat de door u aangegeven schade aan uw 5 schapen, die niet meer gelammerd hebben vanwege stress, door toedoen van de wolf is veroorzaakt.

Wij wijzen uw verzoek om de tegemoetkoming te bepalen zoals het expertiserapport dat is opgesteld vanwege schade veroorzaakt door een hond, af. Deze schade is vergoed door een verzekeringsmaatschappij. BIJ12 is geen verzekeringsmaatschappij maar verleent tegemoetkomingen.

Wij verklaren uw bezwaren ongegrond in de zin dat er geen tegemoetkoming wordt verleend voor vervolgschade en bijkomende schade.

Betrokkenheid vaststellen nieuwe richtlijn

U heeft aangegeven dat u het teleurstellend vindt dat u niet betrokken bent geweest bij de vaststelling van de nieuwe richtlijn. Een medewerker van BIJ12 heeft u per e-mail van 30 januari 2019 reeds een reactie hierop gegeven. In juli 2018 hebben een aantal organisaties (de Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie, de Gezamenlijke Stamboeken Nederland, de Vereniging van Speciale Schapenrassen en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders) het "Richtsnoer marktwaarde stamboekschapen" opgesteld. Dit richtsnoer is meegenomen in het externe advies dat door Wageningen University & Research aan ons is gegeven. Er is ook een kiankbordbijeenkomst georganiseerd waarvoor diverse schapenfokkers zijn gevraagd. Wij zijn van mening dat uw belangen door deze organisaties voldoende zijn behartigd bij de totstandkoming van het advies en de nieuwe richtlijn.

Hoogte van de tegemoetkoming

Wij hebben de tegemoetkoming vastgesteld op 5.1.2f van 5.1.2f U ontvangt van ons een aanvullende tegemoetkoming ter hoogte van 5.1.2f Aan u is reeds een tegemoetkoming verleend Het bedrag van 5.1.2f wordt zo spoedig mogelijk overgemaakt naar het bij ons bekende rekeningnummer.

[1] Artikel 7:11 Algemene wet bestuursrecht.
[2] Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij,

Bijl. 1/3

Datum – 5 NOV. 2019
Ons kenmerk FF 25928/142168

Conclusie
Wij verklaren uw bezwaren deels gegrond en deels ongegrond en herroepen het besluit van 28 augustus 2018 in die zin dat er aan u een aanvullende tegemoetkoming verleend wordt van 5.1.2f

Beroepsmogelijkheid
Als u het niet eens bent met deze beslissing, kunt u binnen zes weken na verzending van deze brief een beroepschrift indienen bij de rechtbank Noord-Nederland, afdeling Bestuursrecht, Postbus 150, 9700 AD Groningen. U kunt ook digitaal beroep instellen bij genoemde rechtbank via http://loket.rechtspraak.nl/bestuursrecht.

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

voor deze:

[redacted]
BIJ12-Faunazaken,

Bijl 1/4

Datum hoorzitting	22 oktober 2019
Dossiernummer	FF 25928/142168
Naam	
Aanwezig	(bezwaarde)
	BIJ12-Faunazaken)
	BI12-Faunazaken)

opent de hoorzitting, vat de voorliggende zaak samen en geeft het woord aan

geeft aan dat hij het teleurstellend vond dat hij niet betrokken werd bij het voortraject en de totstandkoming van de nieuwe richtlijn. Nu is er een advies gevraagd aan de Dieren Gezondheidsdienst en de Universiteit van Wageningen. Zij hebben geen verstand van de praktijk en de economie van schapenhouden voor wat betreft de grootte van bedrijven. De schapenboeren hadden ook betrokken moeten worden en niet alleen de geleerde mensen. Nu is de richtlijn opgesteld en heeft het idee dat hij wordt afgescheept met een zakcentje.

heeft in 2009 een expertiserapport laten opstellen vanwege schade aan zijn schapen veroorzaakt door een hond. Dat is een vergelijkbare situatie als nu en is van mening dat de schade veroorzaakt door de wolf op eenzelfde manier vergoed moet worden. De schade is uitbetaald door de verzekeringsmaatschappij conform het expertiserapport van een agrarisch schade-expert. Hier wordt ook vervolgschade en bijkomende schade vergoed. Omdat het nu schade door de wolf is kan meneer niet terecht bij een verzekeringsmaatschappij maar is hij afhankelijk van de overheid. Zowel een verzekeringsmaatschappij als de overheid proberen altijd zo weinig mogelijk uit te betalen. 6

is tevreden over de prijs voor de dode schapen maar vindt dat de vervolgschade en andere bijkomende schade en gemaakte kosten nu ook vergoed moet worden. De vervolgschade betreft onder meer het uitbetalen van de lammeren naar de marktwaarde wanneer hij ze verkocht had. De wolf ontneemt immers de kans om de lammeren groot te brengen. Het gaat om 5 drachtige schapen die niet meer gelammerd hebben vanwege de stress van de wolf. weet dat deze schapen drachtig waren omdat hij fokt op vruchtbaarheid en de schapen hierop selecteert, de schapen zijn zo goed als altijd drachtig, dit wordt altijd goed in de gaten gehouden. De schapen zijn gust verklaard. Soms kan het ook andere oorzaken hebben maar voor deze 5 schapen wijt het aan de wolf. Een maand na de schade heeft hij een scan laten uitvoeren. geeft aan dat het moeilijk is om binnen twee weken aantoonbaar te maken dat er sprake is van een abortus. Het vruchtje kan zelfs weken in het schaap zitten en dan pas worden afgestoten. 4 7 8

licht toe dat, conform de nieuwe richtlijn, vervolgschade niet vergoed wordt. Van deze schade kan niet gezegd worden dat deze direct door toedoen van de wolf is veroorzaakt. Dit moet wel aantoonbaar zijn. geeft aan dat hij dit niet met 100% zekerheid kan stellen maar BIJ12 kan ook niet stellen dat dit niet zo is.

is op de zondagavond vijf uur met de schade bezig geweest en de volgende dag ook nog eens vier uur. Die worden ook niet vergoed maar dit is wel schade die de overheid moet vergoeden. geeft aan dat ook in de richtlijn staat dat dit indirecte schade is. De richtlijn bepaald welke schade wel en niet vergoed wordt. 9

Onderwerp Verslag hoorzitting

Bijl. 1/5

[redacted] geeft aan dat indirecte schade en vervolgschade nooit voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. In het geval van de wolf zijn de regels zelfs verruimd en komt bepaalde bijkomende schade ook voor een tegemoetkoming in aanmerking.

[redacted] vindt de prijs per schaap op zich redelijk, maar aangezien hij duizend van deze schapen heeft lopen kan hij niets met deze lage vergoeding. Een aanvullende vergoeding van 28 euro is echt heel weinig. Deze schapen behoorden tot de beste schapen van de groep, ze waren groter en forser dan de rest en werden heel goed verzorgd.

[redacted] is van mening dat de volgende schade ook vergoed moet worden:

- De kosten van de niet geboren lammeren (5x2 en 4x2)
- De uren extra werk (9)

[redacted] verwijst naar een aantal facturen voor de prijsbepaling van de 18 ongeboren lammeren.

De 5. schapen zijn nu verkocht, anders had hij er nog zeker 7 of 8 jaar mee door kunnen fokken. Maar schapen voor niets laten lopen heeft geen zin. Of de Swifterschapen stamboek zijn weet hij niet, hij heeft hier geen papieren van.

[redacted] geeft aan dat er een advies is gevraagd een de GZ en WUR over hoe om te gaan met de schade. Er is ook overleg geweest met de schapenhouders. Uit deze gesprekken volgden twee lijnen. Ten eerste de te hanteren KWIN-normen (basis waardebepaling), en ten tweede zijn er vervolgens plusjes in de zin van extra toeslagen op gemaakt voor bijvoorbeeld ARR/ARR, stamboek en drachtigheid. Zo is de waardebepaling voor schapen nu opgebouwd. Als de markt fluctueert zal dit ook weer worden aangepast. We realiseren ons dat schade veroorzaakt door de wolf nieuw en anders is en daarom is de regeling hier ook verruimd en worden sommige bijkomende schades ook vergoed.

[redacted] maakt zich ernstige zorgen over de toekomst van het bedrijf. Na 2022 wordt ook gekeken naar preventieve maatregelen zoals een afrastering. Voor een grote schapenboer als hij is dit niet te betalen. Dan kan het bedrijf sluiten.

[redacted] legt het vervolg van de procedure uit en sluit daarop de hoorzitting.

A2

[redacted]

INGEKOMEN
17 DEC. 2019
Rechtbank Noord-Nederland
afdeling Bestuursrecht

Aan:

Rechtbank Noord Nederland
Afdeling Bestuursrecht
Postbus 150
9700AD GRONINGEN

Datum: 14-12-2019
Onderwerp: Beroepschrift tegen het besluit met kenmerk FF 25928/142168
BIJ12-Faunazaken
Betreft wolven schade vergoeding

Edelachtbare heer, mevrouw,

Op 5 november nam ik kennis van het besluit met dagtekening 5 november 2019 met het volgende kenmerk: FF 25928/142168. Een afschrift van dit besluit treft u als bijlage 1 hierbij aan.

Tegen dit besluit stel ik tijdig beroep in op basis van de volgende gronden:

In de beslissing op bezwaar d.d. 5 november 2019 van BIJ12-Faunazaken is tevens het verslag van de Hoorzitting van 22 oktober 2019 toegevoegd. Graag wil ik mijn opmerkingen over de beslissing kwijt. Verder is de verslaglegging van mijn relaas d.d. 22 oktober 2019 onder de maat en weinig ter zake kundig. Gemaakt door iemand die ver van de praktijk af staat.

Ik heb in de bijlage 1 met cijfers aangegeven waartegen ik bezwaar maak op de gang van zaken. Dit betreffen de geschreven cijfers in bijlage 1.

Ad 1 Vaststelling richtlijn en de betrokken instanties bij de totstandkoming

Uit de e-mail van 30 januari 2019 van [redacted] van BIJ 12 (Bijlage 4) is af te leiden dat bij de totstandkoming van de richtlijn 4 verschillende instanties (NSFO, GSN, VSS en Platvorm KSG) naast de theoretische WUR en GD inspraak hebben gekregen. De eerste 4 instanties zijn behartigers van kleinschalige schapenhouders, die het fokken voorop hebben staan van mooie stamboekooien en -rammen, maar geen grootschalige schapenhouders vertegenwoordigen.

Het is onoverkomelijk dat de grote professionele schapenhouders, maar nog veel erger, de algemene standsorganisatie van de professionele agrarische sector de LTO niet in het rijtje staan. Ook zijn er geen mensen aan de consultatie toegevoegd die dagelijks agrarische schades berekenen, zoals de [redacted] (Zie een voorbeeld van zijn expertiserapport uit 2012 in bijlage 2). Het is een groot verschil of je hobbymatig of bedrijfsmatig met de schapen bezig bent. Je doet het er bij of je moet er

rekenwijze toch gewoon overnemen bij de professionele schapenhouders? Zie bijlage 2 voor een voorbeeld van een expertiserapport van verzekeringsmaatschappij Univé uit 2012.

Ad 7 Een maand na de schade pas een scan

Ik heb de scan een maand later uitgevoerd, omdat de schapen toen op stal zijn gezet voor het aflammeren. Als ik de scan ook nog eens koste wat het kost altijd binnen 2 weken uit moet voeren, dan komt er nog meer extra werk op me af. In dit geval moeten de schapen uit de koppel worden gevangen, wat veel stress bij alle schapen oplevert. Van deskundigen heb ik vernomen dat de vrucht sowieso eerst moet afsterven en vergaan, voordat ze uit het schaap worden verdreven en meetbaar is dat er geen vrucht meer in het schaap zit. Kortom binnen 2 weken scannen is bijna nooit haalbaar en een onmogelijke voorwaarde.

Ad 8 100% zekerheid

100% zekerheid bestaat nooit. Je moet maar aannemen dat als de wolf tussen de schapen heeft gejaagd en gemoord, dat de schade van het niet-drachtig zijn, dan door de wolf is veroorzaakt. De stress bij de schapen ten tijde van de moordpartij veroorzaakt dat. Er zijn later meerdere verwerpers en niet-drachtige ooien aangetroffen in deze koppel. Het niet-drachtig zijn is aangetoond middels een scan door de dierenarts.

Ad 9 uren en vergoeding

Of je nu op zondag aan het werk moet of door de week. Iedereen die bij de wolf betrokken is krijgt betaald, behalve degene die de echte schade heeft: de schapenboer.

Ad 10 de regels zijn verruimd

Graag ontvangen we info over de verruimde regels. Welke regels zijn dat dan?

Ad 11 de beste schapen en groter en forser dan de rest

De laatste zin van deze alinea: Ik heb gezegd dat de afgeslachte ooien door de wolf, ooien betroffen uit een meerlingengeboorte (3- en 4-lingen). Deze ooien zijn een maand later bij de ram gebracht om goede ontwikkelde ooien te krijgen voor de fok.

Ad 12 de stamboek van de Swifters

Opvallend bij de richtlijn voor de taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij is dat onder de stamboekschapen nooit Swifterschapen kunnen vallen. Zie bijlage 3. Dat heb ik bedoeld. Omdat BIJ12 ze uitsluit in de tabel norm-waarde voor de schapen.

Ad 13 Genoemde toeslagen

Extra toeslagen voor de zwoegervrij status wordt niet eens genoemd. Hieruit concludeer ik dat de verslaglegging niet is gedaan door iemand met verstand van de schapenhouderij.

Tot slot: wat wij vragen

Graag zien wij, als professionele schapenhouders, de schade afgehandeld zoals ook de verzekeringsmaatschappijen dit doen. Zij houden rekening met alle schades. Dit doet recht aan waar we met onze onderneming mee bezig zijn. Het opfokken van lammeren voor de slacht en een klein deel voor vervanging van de uitvallende ooien. Wij hebben reeds een voorbeeld toegevoegd van zo'n expertiseverslag (bijlage 2). Zoals u aangeeft (bij ons toegevoegde opmerking nummer 6) probeert

D21.1/6

Taxatie prooidier door wolf

dossier 142168

A. Grondgebruiker/veehouder

1	Naam	[redacted]
2	Adres	[redacted]
3	Postcode/Woonplaats	[redacted]
4	Telefoon mobiel	06[redacted]
5	Email	info@[redacted]
6	UBN/BRS nummer	[redacted]
7	KVK-nummer	[redacted]
8	Relatienummer BIJ12	[redacted]
9	IBAN nummer (rekeningnummer)	25928[redacted]

B. Datum en tijd

		datum	tijd
10	Constatering schade	25-3-2018	
11	Ontvangst melding	25-3-2018	
12	Bedrijfsbezoek	25-3-2018	17.00 uur
13	DNA opgestuurd	ja	
14	DNA uitslag	wolf	

13. beschrijving gebeurtenis: in de ochtend meerdere schapen verspreid in het weiland dood en nog levend aangetroffen

C. Vindplaats

15	Adres vindplaats	ten O. van Boksloot-Oosterhesselen/ ten westen van Drostendiep
16	Postcode/gemeente vindplaats	
17	Coordinaten	X: 52.751.227 Y: 6.756.562
18	Omschrijving locatie	weiland met natuurbegrazing en langs de rand zware houtwal
19	Afrastering (uitvoering omheining,	elektrisch draad met 2 draden(tijdelijk "rolraster")voltage niet gemeten
20	spanning)	*meten voltage, aantal draden, afstanden en foto's*

D. Veldsectie

21	Prooi aangeraakt	ja door eigenaar *(ja/nee door wie)*
22	Prooi locatie verplaatst	nee *(ja/nee door wie)*
23	Status prooien (dood/levend)	4 dood bij bezoek consulent *(aantallen noemen)*
24	Oormerken	onbekend, danwel zie foto's *(nummers notaren) ontbrekende nummers uit I&R)*
25	aantal zonder oormerk + reden geen oormerk	nvt

E. Prooi (en)

26 diersoort, ras en kenmerken

ras	geslacht	leeftijd	saf stamboek*	toeslag**	zwoegervrij	dubb. ARR	drachtig	aantal
Swifter (kruising texelaar	vrouw	1-5 jaar	nee		ja	ja	4	4

* raszuiver en geregistreerd bij een Europees of Brits stamboek

** extra korting of toeslag stamboek zelf te berekenen met tabblad toelichting extra

F. Schadeberekening

basisprijs	toeslagen stamboek	extra	zwoegervrij	dubbel AR	drachtig	aantal	prijs
5.1.2f	€ 0	€ 0	5.1.2f	€ 0	16%	4	5.1.2f
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ C	0%	0	€ 0,00

27	kosten dierenarts	---------->	*factuur toevoegen*
28	destructiekosten	---------->	*factuur toevoegen*
29	overige kosten (abortus, gederfde melkproductie, biologisch)	---------->	€ 0,00 5.1.2f

29 Bijzonderheden prooi(en)

aldus opgemaakt d.d. 2-10-2019 te Utrecht

naam taxateur [redacted] handtekening taxateur [redacted]

Bylage 2 (3 pagina's)

Byl 2/1

Expertiserapport

Opdrachtgever:
[redacted]

Deskundige:
[redacted]
makelaar en beëdigd taxateur oz.
agrarisch schade expert
onteigeningsdeskundige
kantoorhoudende Korenmolen 1
6003 BJ Weert

Reden en aard van expertise.

Op 20-11-2009 heeft de hond van [redacted] verzekerd bij Univé, een kudde schapen van 86 stuks, (incl. bok) opgejaagd.
De opdrachtgever, eigenaar van de schapen, heeft schade geleden door dat schapen vruchten hebben afgestoten (verworpen) en er zijn extra kosten gemaakt.
Na overleg met [redacted] van Achmea Rechtsbijstand ben ik er vanuit gegaan dat partijen het eens zijn dat 5.1. schapen hebben verworpen. Ik bezit niet de uitslag van de scan door dierenarts [redacted] en ook niet de nota.

Omschrijving:

De kudde schapen waren allen fokschapen van het ras Swifterschaap die al meerdere keren hadden gelammerd.
Het Swifterschaap heeft als eigenschap dat het veel lammeren werpt en gemakkelijk lammert
Het bedrijf van [redacted] s een gespecialiseerd schapenbedrijf van ca. 1000 stuks.
Er worden géén schapen aangekocht maar steeds vanuit de bestaande kudde geselecteerd en vervangen, hierdoor is de gemiddelde werp grootte van voornoemde kudde (alle oudere schapen) te stellen op minimaal 2,6 geboren lam en 2,4 groot gebracht lam.
Om de schade te beperken is de kudde schapen van 85 stuks in februari door dierenarts [redacted] Ten Darpelweg 3, 798 LX Dieven gescand.
De schapen die de vruchten hadden verworpen (gust), brengen in februari meer op voor de slacht als in de lammertijd. De eigenaar heeft hierdoor de guste schapen duurder kunnen verkopen en de schade beperkt.

[redacted]
Korenmolen1
6003 BJ Weert

Telefoon 0495 452444
06 [redacted]
Fax 0495 452885

Bijl 2/2

1.Schade fokooien:

Bij het scannen is geconstateerd dat 13 schapen de vruchten hadden afgestoten.
De waarde van de fokooien is 5.1.2f per stuk.

- De 13 schapen die verworpen hadden zijn verkocht voor de slacht. Deze schapen kregen geen lammeren en hadden voor het bedrijf geen waarde meer als fokschaap.
- 1 ooi was tevens dusdanig verwond en gestrest dat dit schaap voor de slacht maar een bedrag van 5.1.2f opbracht.
- De overige 12 ooien brachten 5.1.2f op

Schade berekening;

1 schaap opbrengst 5.1.2f schade 5.1.2f
12 schapen opbrengst schade
Totale schade fokooien 5.1.2f

2 Schade wegens het niet, kunnen verkopen van verworpen lammeren:

De 13 volwaardige ooien hadden minimaal 2,4 lammeren kunnen groot brengen zijnde 31,2 lam afgerond 31 stuks.
De lammeren van de niet verworpen ooien zijn verkocht voor een gemiddelde prijs van 5.1.2f per stuk.
Van de opbrengst prijs van gemiddeld 5.1.2f per stuk kunnen voor de niet geboren lammeren niet gemaakte kosten worden afgetrokken.
De niet te maken kosten zijn; oormerken, ontwormen, in de zomerweidegeld, en extra voer in winterperiode, bij sneeuw.
De lammeren worden vanuit het weiland op een leeftijd van ca. 1 jaar verkocht. In de herfst en winterperioden worden de lammeren in percelen weiland van naburige rundveebedrijven ingeschaard. De weide wordt door de schapen kort gegraasd, dit is in het voorjaar gunstig voor de hergroei van het gras.
Het extra werk om deze 31 lammeren te behandelen c.q. verzorgen is op een groot bedrijf gering.
De niet te maken kosten zijn 5.1.2f per stuk.
Schade per niet geboren lam derhalve 5.1.2f per stuk.
Schade wegens het niet kunnen verkopen van 31 niet geboren lammeren. 5.1.2f
Totaal 31 stuks á 5.1.2f per stuk

3 Bij komende kosten:

Kosten scannen door dierenarts
Extra werk bij scannen en ophokken 10 uur mankracht á 5.1.2f per uur totaal
Extra krachtvoer hooi en stro voor 85 schapen 10 dagen per dag
De schapen moeten vóór het scannen worden opgehokt om de kudde rustig te maken zodat er zonder schade gescand kan worden.
Totale bijkomende kosten

Korenmolen1
6003 BJ Weert

Telefoon 0495 452444
06
Fax 0495 452885

Bijlage 5

Byl 3/1

Tabel Norm-waarden van schapen

Waardebepaling van schapen (€) voor taxatie bij verlies door wolven

Lam slacht/weide	0 - 4 wkn	35	45
Lam slacht/weide	5 - 10 kg	55	65
Lam slacht/weide	10 - 15 kg	75	85
Lam slacht/weide	16 - 19 kg	95	105
Lam slacht/weide	20 - 21 kg	100	112
Lam slacht/weide	22 - 25 kg	-	120
Lam slacht/weide	> 25 kg	-	125
Lam fokkerij[1)]	< 1 jaar	100	125
Schaap[1)]	1 x gelamd of 1 - 5 jaar	150	200
Schaap[1)]	6 - 9 jaar	125	200
Schaap[1)]	> 10 jaar	100	200
[1)] **Toeslagen/kortingen:**			
stamboek		+50	+50
zwoegervrij		+25	+25
dubbel ARR		+25	+25
stamboek ras[2)]	< 1 jaar	+/-25	+/-25
	1 x gelamd of > 1 jaar	+/-50	+/-50
top 10% stamboek		+50-200	+100-400
10 beste lammeren regio-/nationale keuring	< 1 jaar	+50-100	+50-100
(reserve-)kampioen	> 1 jaar	+100-250	+100-250
overig waardevol stamboek genotype		+50	+50
dracht[3)]	totaal waarde * 1,20		

[2)] Stamboekdieren behorende tot de rassen (Blauwe) Texelaar, Charolais, Suffolk en Hampshire Down krijgen de toeslag. Stamboekdieren behorende tot heideschapen en de rassen met een gemiddeld volwassen gewicht van de ooien < 50 kg krijgen een korting. Niet genoemde rassen krijgen geen toeslag.

[3)] De waarderingsfactor van de dracht neemt voor elk tiende lam boven een gemiddelde worpgrootte van 2 met éénhonderste toe. Bijvoorbeeld een gemiddelde worpgrootte van 3,1 resulteert in de waarderingsfactor van 1,31.

Bron: Wageningen Livestock Research

Bovenstaande tabel is gebaseerd op KWIN-V Wageningen Livestock Research.

Bijlagen:

1. Taxatierapport 'Prooidier door wolf'
2. Rapport WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen – Wageningen University & Research, mei 2019.
3. Rapport Taxatie bij wolvenschade aan schapen in Nederland – Gezondheidsdienst voor Dieren, mei 2019.

Bijlage 4

Bijl. 4/1

Directie 1 | [redacted]

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: woensdag 30 januari 2019 09:00
Aan: Directie 1 | [redacted]
Onderwerp: Bezwaarschrift BIJ12-Faunazaken FF 25928/142168

Geachte heer/mevrouw [redacted]

Op 28 januari 2019 hebben wij van u per post een reactie ontvangen op ons verzoek van 12 december 2018 om uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift.
U geeft in uw brief aan dat u alleen akkoord gaat met uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift als [redacted] (medevennoot in uw VOF) betrokken wordt in de vorming van de nieuwe richtlijn.

Hierbij laat ik u weten dat [redacted] niet betrokken zal worden bij het externe advies van een eventuele nieuwe richtlijn.
In juli 2018 hebben een aantal organisaties (Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie (NSFO), de Gezamenlijke Stamboeken Nederland (GSN), de Vereniging van Speciale Schapenrassen (VSS) en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders (Platform KSG)) een "richtsnoer marktwaarde stamboekschapen" opgesteld. Dit richtsnoer wordt meegenomen in het externe advies wat door Wageningen UR aan ons zal worden gegeven. Ook zal Wageningen UR een klankbordbijeenkomst organiseren waarvoor ook diverse schapenfokkers worden gevraagd Wij zijn daarom van mening dat uw belangen door deze organisaties en bijeenkomst al voldoende zijn behartigd en worden betrokken in het advies.
Bovendien heeft u namens uw [redacted]en daarmee [redacted] ook) een bezwaarprocedure gestart omtrent dit onderwerp en kan u daarom niet betrokken worden bij externe advisering over de te nemen beslissing op uw eigen bezwaarschrift.

Indien u nu niet akkoord gaat met uitstel van de beslissing op uw bezwaarschrift verneem ik dit graag van u.
Dit betekent dat u op korte termijn een beslissing op uw bezwaarschrift van ons ontvangt, en dat uw bezwaarschrift waarschijnlijk ongegrond wordt verklaard.
U kunt tegen de deze beslissing dan beroep instellen bij de rechtbank. Daarom wil ik u laten weten dat uitstel van de beslissing op bezwaar ook en vooral in uw voordeel is.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
BIJ12-Faunazaken
T +31 (0)85 [redacted] / +31 6 [redacted] | E [redacted]@bij12.nl

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33 | E faunazaken@bij12.nl

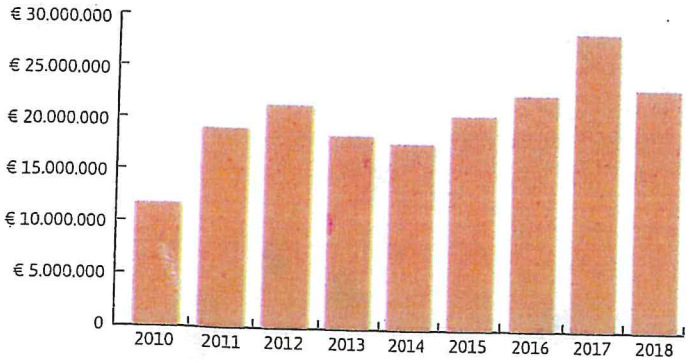
Cijfers faunaschade 2018

Dit zijn de cijfers van tegemoetkomingen in schade die door BIJ12 in 2018 namens de provincies zijn uitgekeerd. Kijk voor meer cijfers ook op www.bij12.nl/monitor. *Bron: BIJ12*

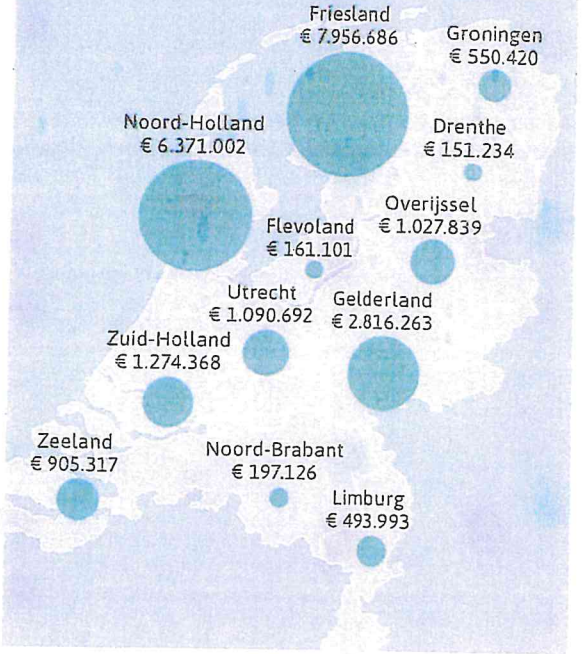
Uitgekeerde tegemoetkomingen in 2018 door alle provincies samen:

€ 22.996.041

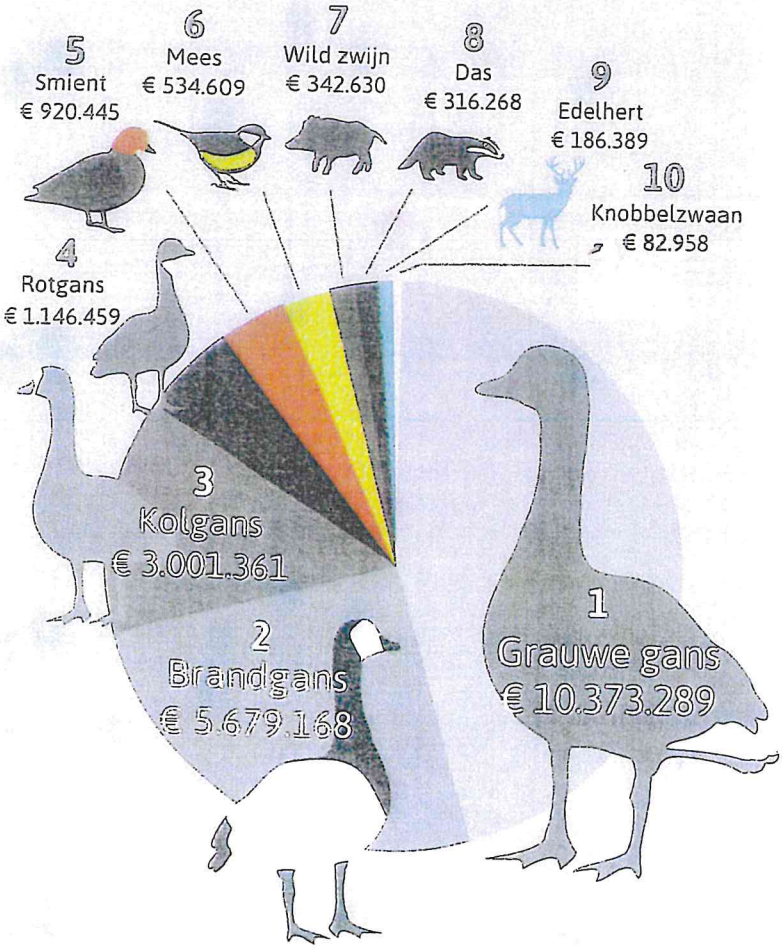
Uitgekeerde tegemoetkomingen sinds 2010

Uitgekeerde schade per provincie

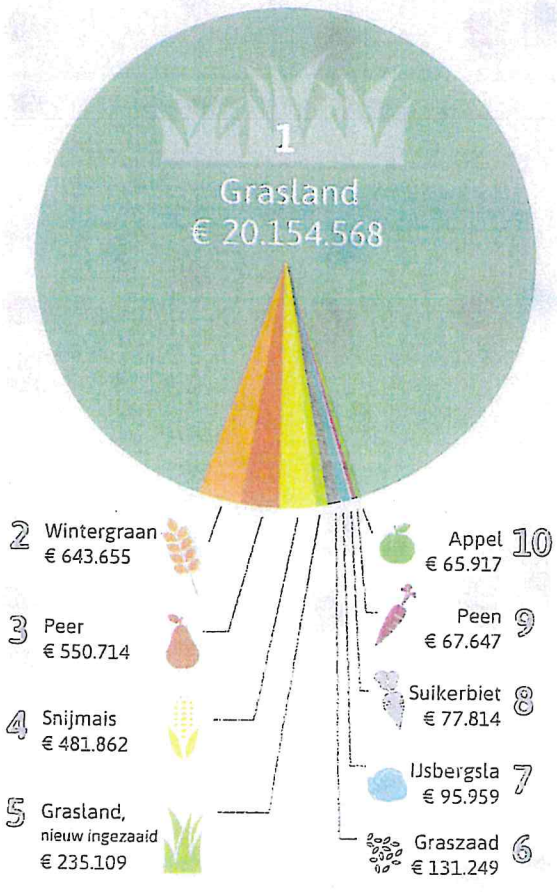

TOP 10 schadeveroorzakende dieren

De schade door de wolf bedroeg in 2018 € 35.759

TOP 10 beschadigde gewassen

Bylage b · (2 pagina's) Bij 611

[redacted]

[redacted] 31 mei 2018

Bij12.nl

T.a.v. [redacted]

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Betreft: bezwaar waarde vermeld in taxatierapport prooidier wolf

Geachte [redacted]

Hierbij maken we bezwaar tegen de schadeberekening zoals vermeld op het taxatierapport prooidier wolf. Bij de berekening van de schade wordt in het geheel voorbij gegaan aan de vervolgschade die veroorzaakt is door de stress van de dieren die in de dichte nabijheid van de wolf zijn geweest. Uit onderzoek blijkt namelijk dat van de 48 ooien die tot de door de wolf opgejaagde schapen behoorden er 5 stuks niet drachtig zijn. Tevens hebben de 4 gedode ooien ook geen lammetjes voortgebracht en ze zijn zelf afgeslacht.

Uit een expertiserapport, dat in 2012 is opgemaakt in het kader van een geleden schade door het opjagen van een kudde schapen door een hond, blijkt dat een verzekeringsmaatschappij wel de gevolgschade vergoed. De bedragen die in dit expertiserapport worden genoemd zijn absoluut niet meer actueel, maar geven duidelijk aan dat in dergelijke gevallen ook de schade van het niet kunnen verkopen van het normaal gesproken aantal lammetjes wordt vergoed.

Omdat wij als bedrijf niet gevraagd hebben om de wolf te herintroduceren in Nederland vinden we ook dat we verder schadeloos gesteld moeten worden. Een veel gehoorde maatregel om schade aan onze schapen te voorkomen door hekken om onze percelen te plaatsen is voor ons geen optie. Wij hebben in de wintermaanden veel percelen van melkveehouders in gebruik. Dit beslaat zoveel strekkende meter landomtrek, zodat dan het plaatsen van het hek economisch niet haalbaar is omdat de schapenhouderij daarvoor te weinig financiële middelen oplevert.

Bylage 7 Byl.7/1

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

Zorgboerderij en Schapenhouderij [redacted]
VOF
[redacted]

Datum 8 oktober 2019
Contactpersoon [redacted] (085 [redacted])
Ons kenmerk [redacted] 25928/142168
Uw kenmerk -
Onderwerp Bezwaarschrift
Bijlagen -

Geachte heer/mevrouw,

U heeft op 27 september 2018 een bezwaarschrift ingediend, gericht tegen het besluit van 28 augustus 2018, waarbij aan u een tegemoetkoming ter hoogte van 5.1.2f is toegekend in de schade aan uw schapen veroorzaakt door de wolf.

De behandeling van uw bezwaarschrift is uitgesteld in afwachting van de vaststelling van een nieuwe richtlijn en externe adviezen om tot deze richtlijn te komen. Op 1 oktober 2019 is de richtlijn vastgesteld. De richtlijn kunt u vinden op www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-dier-soort/wolf/ onder het kopje "Richtlijn, taxatie en prijzen bij wolvenschade".

Op basis van deze nieuwe richtlijn zijn wij voornemens om aan u een aanvullende tegemoetkoming te verlenen ter hoogte van 5.1.2f Wij hebben de tegemoetkoming als volgt opnieuw berekend:

5.1.2f [redacted]
) (prijs per schaap)
(zwoegervrij)
(dubbel ARR)
an de totale waarde (drachtig)
afvoerkosten)
5.1.2f tegemoetkoming

In uw bezwaarschrift geeft u aan dat er sprake is van vervolgschade die veroorzaakt is door stress van de dieren die in dichte nabijheid van de wolf zijn geweest. Hierdoor zijn er 5 schapen niet drachtig en hebben de 4 gedode schapen geen lammetjes voortgebracht. In de tegemoetkoming voor de 4 gedode schapen is een vergoeding voor drachtigheid opgenomen (16%). Overige vervolgschade komt niet in aanmerking voor een tegemoetkoming. Indien u kunt aantonen dat er voor de 5 andere schapen sprake is van schade (door toedoen van de wolf) als gevolg van een abortus kunnen wij dit nog nader bekijken.

In het kader van de bezwaarprocedure geldt dat u het recht heeft om te worden gehoord. Een hoorzitting zal plaatsvinden op ons kantoor in Utrecht. Ik hoor graag binnen twee weken na dagtekening van deze brief of u hier gebruik van wilt maken. Mocht u binnen deze termijn niet reageren, zal ik u bezwaarschrift afhandelen op basis van de gegevens die ik nu tot mijn beschikking heb. U kunt per e-mail, post of telefonisch contact met mij opnemen.

Met vriendelijke groet

[redacted]
BIJ12-Faunazaken
[redacted]@bij12.nl

aan:	Provincies Drenthe en Groningen
van:	[redacted] namens Wolven in Nederland
datum:	8 april 2015
betreft:	Projectvoorstel case-study waargenomen wolf in Drenthe en Groningen

Aanleiding
Op vrijdag 6 maart 2015 is een Duitse wolf de Nederlandse grens overgestoken. Deze wolf heeft enkele dagen rondgetrokken in de provincies Drenthe en Groningen. Gebaseerd op de waarnemingen die Wolven in Nederland heeft ontvangen, lijkt de route van de wolf vanuit het Bargerveen via het Drentsche Aa gebied naar de Eemshaven te lopen. Op woensdag 11 maart 2015 is deze wolf weer waargenomen in Duitsland.

Tijdens de zwerftocht van deze wolf heeft het Nederlandse publiek voor het eerst echt kunnen proeven hoe het is om een rondtrekkende wolf in Nederland te hebben. Er zijn door diverse mensen foto's en filmpjes gemaakt en rondgestuurd via (social) media. Daaropvolgend zijn, onder andere aan Wolven in Nederland, veel vragen gesteld over deze wolf. Deze vragen gingen over het gedrag en de ecologie van het dier, maar ook over angst en vraagtekens bij de wenselijkheid van het hebben van wolven in Nederland. Ook werden vraagtekens gezet bij de rol, het beleid en de communicatie van de overheid.

Om een gedegen evaluatie van de eerste wolf in ruim anderhalve eeuw te kunnen maken, willen wij bij Wolven in Nederland een aantal vraagstukken aankaarten die beantwoord moeten worden. Deze vraagstukken willen wij in een case-study voor de provincies Drenthe en Groningen onderzoeken.

Vraagstukken
1. Een ruimtelijke analyse met een 'tijdspad' van de wolf.
Met een ruimtelijke analyse van de door de wolf gebruikte paden kunnen we meer leren over hoe toekomstige wolven zich in de Nederlandse situatie mogelijk verplaatsen. Dit moet blijken uit on-site onderzoek naar:
- Hoe vaak is deze wolf een weiland (met onbeschermde schapen) tegen gekomen?
- Is de wolf door hondenlosloopgebieden getrokken?
- Hoe vaak is de wolf bij bebouwing in de buurt gekomen?
- Is de wolf telkens door bebouwing heen getrokken of heeft hij die ook soms gemeden?
- Waren er alternatieve paden en waarom koos de wolf voor deze route?
- Welke barrières (hekwerken, kanalen enz.) kwam de wolf tegen op zijn trektocht en hoe beïnvloeden deze zijn keuzes?
- Welke wegen en met welke verkeersintensiteit is de wolf gepasseerd?
- Zijn er landschapskenmerken te vinden die deze wolf aantrokken of afstootten?

Dit onderzoek kan worden uitgevoerd door met de geverifieerde wolvenwaarnemingen en GIS-analyses de meest waarschijnlijke routes van de wolf te reconstrueren. Hierna worden de routes on-site nagelopen. De route en alle bijzonderheden worden uitgewerkt in de volgende kaarten:
- Kaart met gevalideerde wolf waarnemingen als stippen met datum en tijd
- Kaart met meest waarschijnlijke route van de wolf
- Kaart met alternatieve routes
- Kaart met knelpunten en bijzonderheden

2. Behoefte naar informatie over de wolf.
Bij Wolven in Nederland merken we tijdens en na het incident een toegenomen vraag naar informatie. Vragen komen binnen via telefoon, internet en e-mail. Soms betreft het concrete vragen en andere keren een verzoek om een lezing. Door het inventariseren van deze informatiebehoefte ontstaat een beeld van de behoefte en kunnen we onze communicatie qua middelen en inhoud

daarop afstemmen. Bewoners worden dan in de toekomst gerichter geïnformeerd. In het verleden zijn tijdens een project al diverse lezingen georganiseerd in de provincie Drenthe, maar is dat wel de juiste methode? Wordt hiermee wel het juiste publiek bereikt? Uit deze inventarisatie blijkt welke communicatiemethoden het beste ingezet kunnen worden.

3. Kennis over de wolf bij veehouders

Van alle landbouwhuisdieren hebben vrijlopende schapen en geiten het hoogste risico om aangevallen te worden door een wolf. Juist na deze eerste waarneming is het belangrijk dat met de schapen- en geitenhouders vooruit wordt gekeken. Wolven in Nederland, de overheid en de veehouders zijn allen bewust van de risico's, maar er is op dit moment nog beperkt geregeld. Wolven in Nederland is blij dat het Faunafonds naar buiten heeft gebracht alle schade door wolven wordt vergoed. Ook is in opdracht van het Faunafonds een onderzoek gestart door Wolven in Nederland en Van Bommel Faunawerk naar voor Nederland bruikbare preventiemethodes.

In aanvulling op dit onderzoek kan voor de provincies Drenthe en Groningen nadere invulling worden gegeven op het gebied van kennis over de wolf bij veehouders. Het eerder genoemde onderzoek signaleert effectieve preventiemaatregelen uitgewerkt per type veehouderij. In deze case-study kunnen wij door gericht lokale veehouders te interviewen nader onderzoek doen naar de volgende vraag: wat weet deze belangengroep weet over de ecologie van de wolf en welke omstandigheden een wolf motiveert om achter vee aan te gaan? Op deze manier kunnen veehouders in de toekomst gerichter geïnformeerd worden over hoe de risico's geminimaliseerd kunnen worden.
Dit projectdeel start met het interviewen van de boeren die schade als gevolg van de wolf hebben gemeld. Verder zullen een aantal professionele en hobbymatige veehouders worden geïnterviewd die aangedragen worden door eerder genoemde boeren, belangenorganisaties en/of de Provincies.

Organisatie

Uitvoering van het project vindt plaats door verschillende aan Wolven in Nederland verbonden organisaties. Precieze afbakening van het project kan tijdens een bespreking worden vastgesteld.
Het project staat onder leiding van [redacted] van FREE Nature. [redacted] is één van de medeoprichters van Wolven in Nederland en is plaatsvervangend directeur bij FREE Nature. Ook de financiële afhandeling loopt via FREE Nature.
De uitvoering van het project ligt grotendeels bij [redacted] van ecologisch adviesbureau Averti. [redacted] is vanaf maart 2011 betrokken bij Wolven in Nederland door als master student GIS onderzoek uit te voeren naar leefgebieden voor wolven in Nederland.
Extra kwaliteitsborging van het eindproduct wordt verzorgd door [redacted] van de Zoogdiervereniging. [redacted] heeft veel ervaring als projectleider, mede opgebouwd bij Royal HaskoningDHV.

De resultaten van de projectdelen worden bondig in één rapport gebundeld en bij afronding aangeboden aan de Provincies Drenthe en Groningen. Wij bespreken de resultaten dan met de Provincies Drenthe en Groningen, waarna het rapport eenmaal kan worden aangepast. Indien gewenst, maar niet begroot, kunnen de resultaten aan belanghebbenden worden gepresenteerd.

Verwachte kosten

In deze paragraaf bieden we een indicatieve begroting aan. Pas nadat door de provincies aan Wolven in Nederland duidelijkheid is gegeven welke vraagstukken de provincies beantwoord willen zien, kunnen de verschillende onderdelen begroot worden.

- Ruimtelijke analyse
  - Verwerken waarnemingen
  - Wolvenroutes analyseren in GIS
  - Gebiedsanalyse op locatie
  - GIS kaarten maken
  - Rapportage

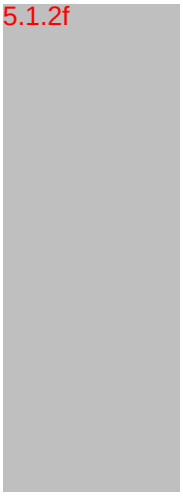

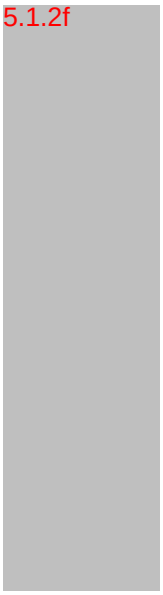

- Informatiebehoefte
  - Uitzoeken aan WiN gestelde vragen
  - Rapportage

- Schadepreventie
  - Interviewen per mail / telefoon
  - Interviewen lokaal
  - Analyseren interviews
  - Rapportage

- Organisatie
  - Projectleiding FREE Nature
  - Kwaliteitscontrole ZV
  - 2 besprekingen Assen met 2 pers
  - Reiskosten (stelpost)

- Totaal
  - Totale kosten ex BTW € 20.798,00
  - BTW 21% € 4.367,58
  - Totale kosten incl BTW € 25.165,58

Hierbij zitten materiaalgebruik, GIS-licentie, telefoonkosten en verblijfskosten inbegrepen.

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Drenthe

[redacted] en [redacted]

2020.19
Rapport van de Zoogdiervereniging
In opdracht van BIJ12

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Drenthe

Auteur: [redacted]

Kwaliteitscontrole: [redacted]

Rapport nr.: 2020.19

Datum uitgave: 18 november 2020

Status Concept

Productie: **Zoogdiervereniging**

Bezoekadres: Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

Postadres: Postbus 6531
6503 GA Nijmegen

Tel.: 024 7410500

secretariaat@zoogdiervereniging.nl

www.zoogdiervereniging.nl

Gegevens opdrachtgever: BIJ12

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Contactpersoon opdrachtgever [redacted]

Dit rapport kan geciteerd worden als:

[redacted] 2020. Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Drenthe. Rapport 2020.19. De Zoogdiervereniging, Nijmegen.

De Zoogdiervereniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdiervereniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdiervereniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

© Zoogdiervereniging

Inhoudsopgave

1 INLEIDING 4

1.1 AANLEIDING 4
1.2 DOELSTELLING 5
1.3 LEESWIJZER 5

2 METHODEN VAN MONITORING 6

2.1 HOEVEEL DOCUMENTATIE IS ER NODIG? 6
2.2 VERZAMELEN VAN WOLFWAARNEMINGEN 7
2.2.1 LEVEND GEVANGEN WOLF 7
2.2.2 DODE WOLF 8
2.2.3 CAMERAVALLEN 8
2.2.4 PRENTEN EN LOOPSPOREN 9
2.2.5 PROOIDIEREN 10
2.2.6 WOLVENDROLLEN 12
2.2.7 URINE EN OESTRUSBLOED 13
2.2.8 HAAR 13
2.2.9 ZICHTWAARNEMINGEN 14

3 UITVOERING IN DE PRAKTIJK 15

3.1 TEAM ACTIEVE MONITORING 15
3.2 PLANNING VAN DE MONITORING 15
3.3 AANPAK AFBAKENING TERRITORIUM EN KERNGEBIED 17
3.4 AANPAK AANTONEN AANWEZIGHEID WOLVEN, REPRODUCTIE EN ROEDELGROOTTE 20

4 BRONNENLIJST 22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2015 zijn wolven (*Canis lupus*) teruggekeerd in Nederland. In 2018 vestigde zich voor het eerst een wolf in Nederland op de Veluwe, en in 2019 en 2020 is voortplanting vastgesteld. Sinds 2020 lijken zich ook in drie andere gebieden wolven te vestigen, namelijk in Drenthe, Zuidwest-Veluwe en op de Groote Heide in Noord-Brabant en Limburg.

De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4. De Habitatrichtlijn vereist een zesjaarlijkse rapportage waarin op basis van monitoring de grootte van de wolvenpopulatie als het aantal volwassen individuen moet worden vermeld. Het beleid ten aanzien van wolvenmonitoring is voor Nederland vastgelegd in het wolvenplan dat is vastgesteld door het Interprovinciaal Overleg (IPO) in 2019. De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging opdracht verleend om de monitoring van wolven uit te voeren. De monitoring bestaat uit passieve en actieve monitoring (zie kader). BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging gevraagd voor de actieve monitoring een Plan van Aanpak op te stellen. Voorliggend document is het Plan van Aanpak voor de uitvoering van de actieve monitoring in Drenthe.

Actieve monitoring betekent het gericht verzamelen van gegevens met een specifiek doel en omvat daarmee veldwerk. Data worden gericht en methodisch verzameld om de monitoringsvragen direct te kunnen beantwoorden. Dit kan ook gericht onderzoek omvatten naar aanwezigheid van wolven, alsmede analyse van het (potentiële) leefgebied. Sinds de vestiging van wolven in territoria en voortplanting in 2019 en 2020 is de *actieve monitoring* gestart op de Noord- en Midden-Veluwe.

Tot aan de zomer van 2019 is het voorkomen van de wolf in Nederland voornamelijk door *passieve monitoring* vastgesteld, aangevuld met veldonderzoek en analyse van wolvendrollen en landbouwhuisdieren die ten prooi zijn gevallen aan wolf.

Passieve monitoring bestaat uit het verzamelen, vastleggen, beoordelen en interpreteren van toevallige waarnemingen die binnenkomen via het wolvenmeldpunt of andere waarnemingen. Passieve monitoring kent een groot nadeel bij het in beeld brengen van de verspreiding van de wolf in het feit dat het makkelijk beïnvloed kan worden door factoren als aanwezigheid en intensiteit van waarnemers. Dit bemoeilijkt de interpretatie en kalibratie van de gegevens bij deze methode. De passieve monitoring kan aanleiding geven tot de start van actieve monitoring.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit document is het weergeven van een Plan van Aanpak van de actieve monitoring waarin beschreven staat hoe kennis en inzicht wordt gegenereerd over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de wolven in de drie zoekgebieden: Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide te Noord-Brabant. Dit document is bedoeld voor een ieder die zich bezig houdt met de actieve monitoring van wolven, waaronder terreinbeheerders, provincies en vrijwilligers.

Het doel van de actieve monitoring wordt ingegeven door de eisen uit de Habitatrichtlijn en het Interprovinciaal Wolvenplan van het IPO. In Tabel 1 wordt een overzicht weergegeven van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Plan van Aanpak voorziet

Monitoringsdoelstelling	**Habitatrichtlijn**	**Maatschappelijke vragen**
Populatiegrootte (per jaar)	x	
Populatiegrootte (kwartaal)		x
Trend in populatiegrootte	x	
Verspreiding (per jaar)	x	
Verspreiding (kwartaal)		x
Trend in verspreiding	x	x

1.3 Leeswijzer

Voorliggend Plan van Aanpak kan niet los worden gezien van het Monitoringplan Wolf (2019). Het Monitoringsplan Wolf geeft onder andere het internationale kader weer, het beleid rond monitoring in Nederland en Duitsland, een weergave van monitoringstechnieken en richtlijnen voor validatie van waarnemingen. Het hoofdstuk over de praktische handleiding van de actieve monitoring is overgenomen in dit Plan van Aanpak en vormt hoofdstuk 2. Hoofdstuk 3 van dit Plan van Aanpak gaat vervolgens in op de praktische uitvoering in het specifieke onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 zijn enkele lezenswaardige bronnen opgenomen voor verdere studie.

2 Methoden van monitoring

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding van actieve monitoring van wolven en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland en is rechtstreeks overgenomen uit het Monitoringplan Wolf. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1 van het Monitoringsplan Wolf.

2.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen.
In een onderzoeksgebied kunnen in korte tijdsperiode bijvoorbeeld veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden. Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn.
Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een zoekgebied en/of territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per onderzoeksgebied wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.
Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kunnen in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2 van het Monitoringsplan) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie
De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens).
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.

- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie
Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 van het Monitoringsplan beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

2.2 Verzamelen van wolfwaarnemingen

2.2.1 Levend gevangen wolf

Levend gevangen wolven kunnen in dit kader dieren zijn die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.
Levend gevangen wolven worden gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie
Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:
- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:
- Formulier op website Wolven in Nederland;
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

2.2.2 Dode wolf

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie
Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd; of
- Genetisch onderzoek bevestigd dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart
- Pathologisch rapport.

2.2.3 Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en gecontroleerd.

Kwalificatie
Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

2.2.4 Prenten en loopsporen

Loopsporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets of de auto).

Kwalificatie
Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of
- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m
  (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf

is bevestigd.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd. Dit gebeurt, zeker bij verse loopsporen, altijd tegen de looprichting in om verstoring van de wolf te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

De prenten van de welpen lijken in hun eerste winter al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten echter wel worden onderscheiden, maar daarvoor is veel ervaring nodig. Loopsporen van welpen moeten, om bewijs van voortplanting te bevestigen, te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven.

2.2.5 Prooidieren

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het niet altijd mogelijk om met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtwonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet. Andere delen van de prooi(resten) kan namelijk (ook) DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten zo snel mogelijk gedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie
Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de prooi de typische kenmerken van een wolf aanval heeft (zie onder).
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtwonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier,
- Duidelijk sleepspoor,
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam),
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid),
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid),
- Verdere onderhuidse bloedingen,

- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling,
- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling,
- Eventuele doorgebeten beenderen.

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

2.2.6 Wolvendrollen

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten van wegen en paden, dikwijls opvallend of op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en de gegeten prooien. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van welke wolven individuen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is op of langs het pad of kruispunt.

Drollen gevonden buiten de bevestigde territoria moeten aan de bovenstaande voorwaarden voldoen en bovendien:

- Dient een drol die in potentie als C2 is te kwalificeren, te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

2.2.7 Urine en oestrusbloed

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Deze markeringen zijn alleen met behulp van een DNA-analyse te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat de sporen van een territoriale wolf zijn. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.
Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond is genomen.

Kwalificatie
Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek
- Foto documentatie is educatief, doch levert geen bewijs

Opmerking: Bij veel roofdieren komt “overmarkering” voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

2.2.8 Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haarstalen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje is analyse zinloos, omdat het DNA in het haarzakje zit).

Kwalificatie
Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek

2.2.9 Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt van de waarneming gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie
Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

3 Uitvoering in de praktijk

Dit hoofdstuk geeft weer hoe de actieve monitoring in Drenthe in de praktijk wordt georganiseerd, opgestart en uitgevoerd.

3.1 Team actieve monitoring

De actieve monitoring wordt uitgevoerd door vrijwilligers, die worden aangestuurd door regiocoördinatoren. De vrijwilligers en regiocoördinatoren worden opgeleid door de Zoogdiervereniging. Voor de start van de actieve monitoring wordt een startbijeenkomst georganiseerd met de coördinatoren, vrijwilligers en terreinbeheerders en provincie. Daarin wordt de methode toegelicht en afspraken gemaakt.

De coördinatie ligt bij twee soorten regiocoördinatoren: De territoriumcoördinator is van één wolventerritorium of -zoekgebied verantwoordelijk voor de uitvoering van de actieve monitoring en onderhoudt contact met de terreinbeheerders in dit gebied. Veldonderzoek buiten (bekende) territoria wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door de provinciale regiocoördinator.

Provinciale coördinator Drenthe:
Territorium coördinator Drenthe:

De regiocoördinatoren worden ondersteund en aangestuurd door de landelijk coördinator. De landelijk coördinator is tevens het aanspreekpunt voor de provincie. Bij problemen rond de actieve monitoring kan contact worden opgenomen met de projectleider van het Wolvenmeldpunt.

Landelijk coördinator:
Projectleider:

3.2 Planning van de monitoring

De planning van de passieve en actieve monitoring verschilt per fase (Tabel 2). In verschillende fasen van vestiging komen verschillende monitoringsdoelen in beeld. Het eerste doel in een onderzoeksgebied is het duiden van de afbakening met het territorium en kerngebied wanneer er zeer weinig data voorhanden is (fase 1b). Denk hierbij aan enkele zekere meldingen in een zoekgebied.
Pas als je deze informatie hebt kun je het meest optimaal doorgaan met het tweede doel. Dit tweede doel is het inzichtelijk krijgen van de aanwezige individuen. Dit is niet alleen de op dit moment aanwezige wolven, maar ook de status van paarvorming, reproductie en het opmerken van afwezigheid van wolven door sterfte of wegtrekken.
Bij het wegtrekken van een wolf is de aanname dat deze elders opduikt en daar genetisch wordt aangetoond. Wanneer een wolf ten minste anderhalf jaar lang ‘vermist’ is, is het aannemelijk dat de wolf de Centraal-Europese populatie heeft verlaten of niet meer leeft.

In Tabel 2 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven in welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is. Vanaf paragraaf 3.3 wordt beschreven hoe deze monitoring kan worden aangepakt.

Tabel 2: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	Doel	Aanpak	Monitoringsmethode	Seizoen
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Van zoekgebied tot aan territoriale solitair levende wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen.	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek Cameraval	Jul t/m feb
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen*	Nov t/m jan
			Cameraval	Gehele jaar

Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul t/m mrt
			Cameraval	Gehele jaar
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen	Nov t/m jan*
			Cameraval	Gehele jaar

* De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode uitermate geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

In de tweede kolom van Tabel 2 staan de volgende doelen weergegeven, waarvan de praktische aanpak in de volgende paragrafen worden beschreven:

1. Afbakening territorium en kerngebied (paragraaf 3.3)
2. Aanwezigheid wolven aantonen (paragraaf 3.4)
3. Reproductie (paragraaf 3.4)
4. Roedel grootte (paragraaf 3.4)

3.3 Aanpak afbakening territorium en kerngebied

Direct na (door genetisch-aangetoonde) bewijs van een wolf in zoekgebied start de actieve monitoring naar de afbakening van de randen van het territorium en het kerngebied met spoorzoeken, genetische analyse en cameravallen. Deze kunnen worden aangevuld met het zoeken van sporen met een getrainde hond (zie 2019). We spreken van een zoekgebied tot het moment dat een wolf ten minste zes maanden aantoonbaar en aanwezig is geweest in eenzelfde regio, waarbij het bewijs moet worden onderbouwd met genetische analyse op individueel niveau.

Het afbakenen van de randen van het territorium en kerngebied wordt gedaan door spoorzoeken waarmee DNA wordt verzameld, dat C1 bewijs (SCALP) levert. Het spoorzoeken bestaat vooral uit het vinden van wolvendrollen en pootafdrukken, en daarnaast urine, haren en prooiresten. De sporen worden gericht gevonden door te voet of per fietskilometers te maken op de paden in het wolventerritorium of zoekgebied. Echter, een onderzoeksgebied van ca. 200 tot 300 km² afzoeken is geen sinecure. Om toch efficiënt tot resultaten te komen is een systematische aanpak vereist.

Afbakening kerngebied vaststellen
Zodra ergens één of meerdere meldingen leiden tot een cluster van C1 waarnemingen ontstaat, dan kan dat als de kern of kernen van het onderzoeksgebied beschouwd worden. Ondanks dat wolventerritoria geen cirkelvorm hebben, beschouwen wij dit bij het onderzoeksgebied wel als een cirkel bij de start van actieve monitoring en als voorbereiding voor het onderzoek in het veld.

Afbakening territorium vaststellen
Vervolgens trekken wij bij elke kern een cirkel met een oppervlakte van 250 km², de straal bedraagt dan grofweg 9 kilometer. Wij projecteren onze cirkel(s) daarna op kaart om ongeschikte delen (bebouwing, etc.) af te laten vallen. Dit kan digitaal of met een papieren kaart. Vervolgens trekken wij een aantal radialen (spaken in een fietswiel, zie figuur 1). Een eerste verdeling in acht punten levert een grof beeld. Op kaart tekenen wij aan waar onze radialen de bestaande infrastructuur als paden en wegen kruisen. Daarbij zijn enkel onverharde wegen van interesse om eventuele sporen te kunnen vinden. Omdat de eerste benadering grof is, kiezen wij intervallen van ca. 3 kilometer langs de radiaal. Op deze wijze naderen wij in drie stappen de (fictieve) kern van het onderzoeksgebied. Bij elk interval kijken wij naar geschikte paden, zeker als deze in meerdere onderzoekscirkels liggen. Deze paden worden bezocht en over een afstand van enkele honderden meters naar links en rechts van de radiaal afgezocht. Dit is het meest efficiënt uit te voeren per fiets.

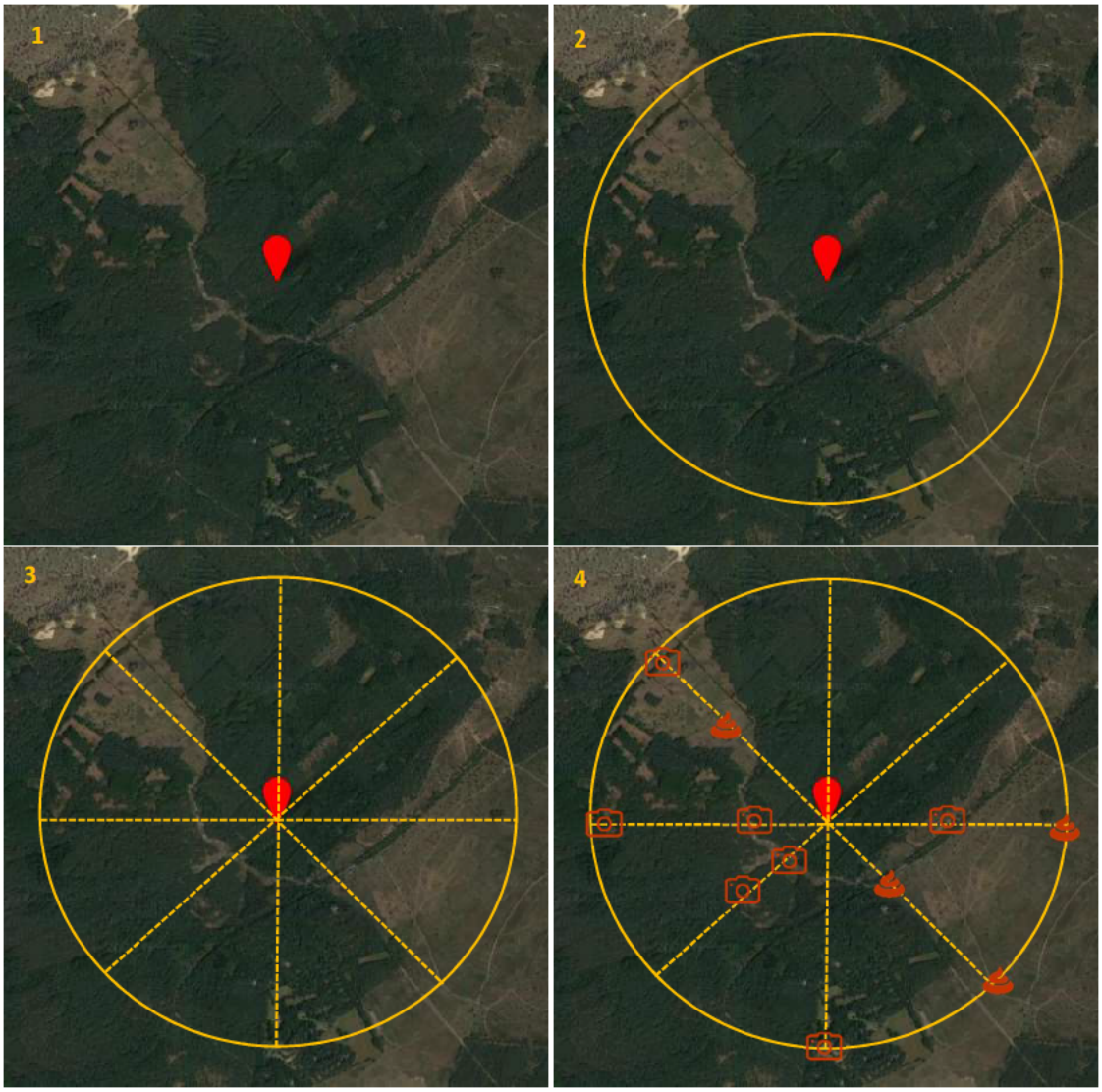
Aldus werkt men van buiten naar binnen en verzamelt op deze wijze metingen die kunnen duiden op de aanwezigheid van een wolf met onderlinge afstanden van zo'n 3 kilometer. Wanneer wij dit voor alle radialen van de onderzoekscirkels uitgevoerd hebben zal zich mogelijk al een vorm aftekenen die beter de feitelijke ligging van het territorium weergeeft. Om de rol van toevalligheden uit te sluiten dient dit herhaald te worden met een interval van ongeveer twee weken tot er een duidelijk activiteitspatroon te herkennen is op basis waarvan een territorium af te bakenen is. Ook dienen de omstandigheden (weer/recreatieve verstoring) in aanmerking genomen te worden om de kansen op sporen goed te benutten.
Daarna volgt een verfijning, door meer radialen te gebruiken en onderlinge afstanden van een kilometer. Zo laat een territorium zich als het ware 'insluiten'. Na deze grove benadering is een gedetailleerder onderzoek nodig om een beeld van het werkelijke territorium te verkrijgen. De grenzen van territoria onderscheiden zich in regel door het grote aantal te vinden markeringen, vooral uitwerpselen.

Het nauwkeurig vastleggen van alle waarnemingen en hun locaties is uiteraard een strikt vereiste. Spoedige uitwerking in het systeem (www.wolveninnederland.nl/wolf-gezien) en daarmee het maken van hulpkaarten is zowel goed voor de motivatie als voor de efficiëntie. Constatering van gaten in de gegevens komen zo ook in beeld, die vervolgens bevestigd of gecorrigeerd kunnen worden door extra onderzoek.

Deze methode dient ook niet enkel theoretisch, maar met veldkennis uitgevoerd te worden.
Voor het in kaart brengen van de feitelijke grenzen is het ontbreken van aanwijzingen over minstens twee parallelle paden met een onderlinge afstand van enkele honderden meters een redelijke indicatie om dit als 'buiten het territorium' te beschouwen. Wanneer dit echter in het totaal plaatje bevreemding wekt, is nader onderzoek gewenst. Na verloop van tijd en na toegepaste verfijning komt

er een gebied in beeld wat uiteraard zowel binnen als buiten onze cirkel kan liggen. De eerder verzamelde gegevens tonen waar uitbreiding van het areaal gezocht moet worden.

Wanneer de eerste indicaties van grenzen aldus zijn vastgelegd, kan dit nog bevestigd worden door camera's te plaatsen op locaties waar geen wolf meer verwacht wordt. Wanneer die meer dan 14 dagen 'leeg' blijven, dan klopt de inschatting dat dit geen onderdeel meer is van het territorium.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van cirkels en radialen om actieve monitoring uit te voeren in vier stappen. Het begint met een of meer C1 waarnemingen (1), waar een buffer omheen getrokken wordt (2; let op: in deze schematische weergave is de buffer kleiner dan 3 kilometer). Vanuit de C1 waarneming tot aan de rand van de cirkel worden acht radialen getekend (3). Op deze radialen wordt actieve monitoring uitgevoerd (4), bijvoorbeeld door het plaatsen van cameravallen bij vernauwingen in het landschap en/of het actief zoeken naar sporen als wolvendrollen bij paden en/of wissels.

Herhalingen detecteren verandering
Uiteraard is het proces van een territorium in beeld brengen een interactief gebeuren, waarbij alle mogelijke feiten op hun eigen wijze een bijdrage leveren. Ook hier is de centralisatie van gegevens in de database en centrale coördinatie van belang. Omdat wolven voor succesvolle jacht graag het verrassingseffect benutten, vinden er regelmatig verschuivingen plaats tussen deel-jachtgebieden. Ook wisselt het territoriumgebruik met de seizoenen. Met veranderingen dient rekening gehouden worden door niet te snel conclusies te trekken uit een periode zonder waarnemingen. Zowel positieve als negatieve constateringen dienen daarom met ruime intervallen herhaald te worden voor een betrouwbaar totaalbeeld.

3.4 Aanpak aantonen aanwezigheid wolven, reproductie en roedelgrootte

Zodra de grenzen van een territorium min of meer bekend zijn op basis van C1 en C2 meldingen, is het de volgende stap de aanwezige wolven in dit territorium te duiden en te volgen en paarvorming, reproductie en roedelgrootte vast te stellen.

Aanwezigheid wolven en roedelgrootte
Voor de vaststelling van de individuele aanwezigheid van wolven en roedelgrootte, volstaan alleen bewijzen waarbij individuen met zekerheid te onderscheiden zijn. Dat kan aan de hand van DNA, geslacht en (zeldzame) uiterlijke kenmerken, mits deze op verschillende foto's reproduceerbaar blijken om belichtingseffecten, etc., uit te sluiten. Gevestigde dieren zijn met DNA aan te tonen en te onderscheiden.

Paarvorming
De overgang van enkele wolf naar paarvorming kan waargenomen worden door een cameraval, maar ook door loopsporen. Dubbelsporen zijn hiervoor een belangrijke indicatie, waarbij C1 bewijs wordt verkregen met DNA of cameravalbeelden.

Reproductie en roedelgrootte
Vervolgens is het vaststellen van voortplanting belangrijk, samen met bewijzen van overleving (in het eerste jaar kan de sterfte van welpen aanzienlijk zijn) waarmee de roedelgrootte kan worden bepaald. Deze informatie wordt het beste verkregen door de inzet van cameravallen.
Er worden in een zoekgebied/(vermoedelijk) territorium minimaal tien camera's jaarrond ingezet. Op de Veluwe blijkt uit de evaluatie dat er behoefte is aan meer camera's, maar de onderzoeksvragen worden wel voldoende beantwoord. Daarom worden nog niet meer camera's gebruikt, maar dit zou wel meer detailinformatie opleveren.

De latere zomer, augustus/september (in sommige landen begint men in juni al met actief zoeken, omdat de welpen al zelfstandig mobiel zijn) is een goede en veilige periode om bijvoorbeeld met cameravallen aanwezigheid van nageslacht te documenteren. De jongen zijn dan al geruime tijd zelfstandig mobiel, en door toegenomen terreinkennis minder kwetsbaar voor verkeer bij verstoring.

De batterijen moeten ongeveer eens per maand de batterijen verwisseld worden, behalve in het voortplantingsseizoen. In de periode april t/m juni worden er geen batterijen verwisseld. Indien er al

goed zicht is op het mogelijk kerngebied, dan kunnen in dit gebied voor de worp van de jongen reeds cameravallen opgehangen worden.

Zoeken van het hol is niet toegestaan

Het actief zoeken naar de holen en jongen in de kwetsbare periode (maart-augustus) is een ernstige en niet toegestane verstoring en is dan ook niet toegestaan zonder ontheffing. Er bestaat uiteraard de kans dat de jongen of het hol per toeval worden gevonden, wat een indicatie of bewijs van voortplanting kan opleveren. Het vervolgens actief verifiëren valt onder opzettelijke verstoring en mag alleen met ontheffing Wet natuurbescherming plaatsvinden.

4 Bronnenlijst

Informatie uit Nederland:

IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

[redacted] 2019. Monitoringplan Wolf. Rapport 2019.16. Zoogdiervereniging, Nijmegen.

Informatie uit Duitsland:

DBB-Wolf, 2020. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie. Geraadpleegd op www.dbb-wolf.de.

Kaczensky, P., T. Huber, I. Reinhardt, G. Kluth, 2008. Wer war es? Spuren und Risse von großen Beutegreifern erkennen und dokumentieren. Wildland-Stiftung Bayern. 3. Auflage.

Reinhardt, I., P. Kaczensky, F. Knauer, G. Rauer, G. Kluth, S. Wölfl, D. Huckschlag, U. Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide

[redacted] en [redacted]

[redacted] [redacted]

2020.26
Rapport van de Zoogdiervereniging
In opdracht van BIJ12

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide

Auteur: [redacted]

Kwaliteitscontrole: [redacted]

Rapport nr.: 2020.26

Datum uitgave: 18 november 2020

Status Concept

Productie: **Zoogdiervereniging**

Bezoekadres: Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

Postadres: Postbus 6531
6503 GA Nijmegen

Tel.: 024 7410500

secretariaat@zoogdiervereniging.nl

www.zoogdiervereniging.nl

Gegevens opdrachtgever: BIJ12

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Contactpersoon opdrachtgever [redacted]

Dit rapport kan geciteerd worden als:

[redacted] 2020. Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide. Rapport 2020.26. De Zoogdiervereniging, Nijmegen.

De Zoogdiervereniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdiervereniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdiervereniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

© Zoogdiervereniging

Inhoudsopgave

1 INLEIDING 4

1.1 AANLEIDING 4
1.2 DOELSTELLING 5
1.3 LEESWIJZER 5

2 METHODEN VAN MONITORING 6

2.1 HOEVEEL DOCUMENTATIE IS ER NODIG? 6
2.2 VERZAMELEN VAN WOLFWAARNEMINGEN 7
2.2.1 LEVEND GEVANGEN WOLF 7
2.2.2 DODE WOLF 8
2.2.3 CAMERAVALLEN 8
2.2.4 PRENTEN EN LOOPSPOREN 9
2.2.5 PROOIDIEREN 10
2.2.6 WOLVENDROLLEN 12
2.2.7 URINE EN OESTRUSBLOED 13
2.2.8 HAAR 13
2.2.9 ZICHTWAARNEMINGEN 14

3 UITVOERING IN DE PRAKTIJK 15

3.1 TEAM ACTIEVE MONITORING 15
3.2 PLANNING VAN DE MONITORING 15
3.3 AANPAK AFBAKENING TERRITORIUM EN KERNGEBIED 17
3.4 AANPAK AANTONEN AANWEZIGHEID WOLVEN, REPRODUCTIE EN ROEDELGROOTTE 20

4 BRONNENLIJST 22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2015 zijn wolven (*Canis lupus*) teruggekeerd in Nederland. In 2018 vestigde zich voor het eerst een wolf in Nederland op de Veluwe, en in 2019 en 2020 is voortplanting vastgesteld. Sinds 2020 lijken zich ook in drie andere gebieden wolven te vestigen, namelijk in Drenthe, Zuidwest-Veluwe en op de Groote Heide in Noord-Brabant en Limburg.

De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4. De Habitatrichtlijn vereist een zesjaarlijkse rapportage waarin op basis van monitoring de grootte van de wolvenpopulatie als het aantal volwassen individuen moet worden vermeld. Het beleid ten aanzien van wolvenmonitoring is voor Nederland vastgelegd in het wolvenplan dat is vastgesteld door het Interprovinciaal Overleg (IPO) in 2019. De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging opdracht verleend om de monitoring van wolven uit te voeren. De monitoring bestaat uit passieve en actieve monitoring (zie kader). BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging gevraagd voor de actieve monitoring een Plan van Aanpak op te stellen. Voorliggend document is het Plan van Aanpak voor de uitvoering van de actieve monitoring op de Groote Heide.

Actieve monitoring betekent het gericht verzamelen van gegevens met een specifiek doel en omvat daarmee veldwerk. Data worden gericht en methodisch verzameld om de monitoringsvragen direct te kunnen beantwoorden. Dit kan ook gericht onderzoek omvatten naar aanwezigheid van wolven, alsmede analyse van het (potentiële) leefgebied. Sinds de vestiging van wolven in territoria en voortplanting in 2019 en 2020 is de *actieve monitoring* gestart op de Noord- en Midden-Veluwe.

Tot aan de zomer van 2019 is het voorkomen van de wolf in Nederland voornamelijk door *passieve monitoring* vastgesteld, aangevuld met veldonderzoek en analyse van wolvendrollen en landbouwhuisdieren die ten prooi zijn gevallen aan wolf.

Passieve monitoring bestaat uit het verzamelen, vastleggen, beoordelen en interpreteren van toevallige waarnemingen die binnenkomen via het wolvenmeldpunt of andere waarnemingen. Passieve monitoring kent een groot nadeel bij het in beeld brengen van de verspreiding van de wolf in het feit dat het makkelijk beïnvloed kan worden door factoren als aanwezigheid en intensiteit van waarnemers. Dit bemoeilijkt de interpretatie en kalibratie van de gegevens bij deze methode. De passieve monitoring kan aanleiding geven tot de start van actieve monitoring.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit document is het weergeven van een Plan van Aanpak van de actieve monitoring waarin beschreven staat hoe kennis en inzicht wordt gegenereerd over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de wolven in de drie zoekgebieden: Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide te Noord-Brabant. Dit document is bedoeld voor een ieder die zich bezig houdt met de actieve monitoring van wolven, waaronder terreinbeheerders, provincies en vrijwilligers.

Het doel van de actieve monitoring wordt ingegeven door de eisen uit de Habitatrichtlijn en het Interprovinciaal Wolvenplan van het IPO. In Tabel 1 wordt een overzicht weergegeven van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Plan van Aanpak voorziet

Monitoringsdoelstelling	**Habitatrichtlijn**	**Maatschappelijke vragen**
Populatiegrootte (per jaar)	x	
Populatiegrootte (kwartaal)		X
Trend in populatiegrootte	x	
Verspreiding (per jaar)	x	
Verspreiding (kwartaal)		X
Trend in verspreiding	x	X

1.3 Leeswijzer

Voorliggend Plan van Aanpak kan niet los worden gezien van het Monitoringplan Wolf (2019). Het Monitoringsplan Wolf geeft onder andere het internationale kader weer, het beleid rond monitoring in Nederland en Duitsland, een weergave van monitoringstechnieken en richtlijnen voor validatie van waarnemingen. Het hoofdstuk over de praktische handleiding van de actieve monitoring is overgenomen in dit Plan van Aanpak en vormt hoofdstuk 2. Hoofdstuk 3 van dit Plan van Aanpak gaat vervolgens in op de praktische uitvoering in het specifieke onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 zijn enkele lezenswaardige bronnen opgenomen voor verdere studie.

2 Methoden van monitoring

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding van actieve monitoring van wolven en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland en is rechtstreeks overgenomen uit het Monitoringplan Wolf. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1 van het Monitoringsplan Wolf.

2.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen.
In een onderzoeksgebied kunnen in korte tijdsperiode bijvoorbeeld veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden. Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn.
Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een zoekgebied en/of territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per onderzoeksgebied wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.
Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kunnen in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2 van het Monitoringsplan) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie
De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens).
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.

- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie
Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 van het Monitoringsplan beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

2.2 Verzamelen van wolfwaarnemingen

2.2.1 Levend gevangen wolf

Levend gevangen wolven kunnen in dit kader dieren zijn die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.
Levend gevangen wolven worden gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie
Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland;
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

2.2.2 Dode wolf

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie
Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd; of
- Genetisch onderzoek bevestigd dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart
- Pathologisch rapport.

2.2.3 Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en gecontroleerd.

Kwalificatie
Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

2.2.4 Prenten en loopsporen

Loopsporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets of de auto).

Kwalificatie
Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of
- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m
  (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf is bevestigd.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd. Dit gebeurt, zeker bij verse loopsporen, altijd tegen de looprichting in om verstoring van de wolf te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

De prenten van de welpen lijken in hun eerste winter al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten echter wel worden onderscheiden, maar daarvoor is veel ervaring nodig. Loopsporen van welpen moeten, om bewijs van voortplanting te bevestigen, te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven.

2.2.5 Prooidieren

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het niet altijd mogelijk om met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtwonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet. Andere delen van de prooi(resten) kan namelijk (ook) DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten zo snel mogelijk gedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie
Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de prooi de typische kenmerken van een wolf aanval heeft (zie onder).
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtwonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier,
- Duidelijk sleepspoor,
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam),
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid),
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid),
- Verdere onderhuidse bloedingen,
- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling,

- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling,
- Eventuele doorgebeten beenderen.

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

2.2.6 Wolvendrollen

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten van wegen en paden, dikwijls opvallend of op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en de gegeten prooien. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van welke wolven individuen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is op of langs het pad of kruispunt.

Drollen gevonden buiten de bevestigde territoria moeten aan de bovenstaande voorwaarden voldoen en bovendien:

- Dient een drol die in potentie als C2 is te kwalificeren, te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

2.2.7 Urine en oestrusbloed

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Deze markeringen zijn alleen met behulp van een DNA-analyse te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat de sporen van een territoriale wolf zijn. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.
Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond is genomen.

Kwalificatie
Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek
- Foto documentatie is educatief, doch levert geen bewijs

Opmerking: Bij veel roofdieren komt “overmarkering” voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

2.2.8 Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haarstalen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje is analyse zinloos, omdat het DNA in het haarzakje zit).

Kwalificatie
Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek

2.2.9 Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt van de waarneming gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie
Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

3 Uitvoering in de praktijk

Dit hoofdstuk geeft weer hoe de actieve monitoring in de Groote Heide in de praktijk wordt georganiseerd, opgestart en uitgevoerd.

3.1 Team actieve monitoring

De actieve monitoring wordt uitgevoerd door vrijwilligers, die worden aangestuurd door regiocoördinatoren. De vrijwilligers en regiocoördinatoren worden opgeleid door de Zoogdiervereniging. Voor de start van de actieve monitoring wordt een startbijeenkomst georganiseerd met de coördinatoren, vrijwilligers en terreinbeheerders en provincie. Daarin wordt de methode toegelicht en afspraken gemaakt.

De coördinatie ligt bij twee soorten regiocoördinatoren: De territoriumcoördinator is van één wolventerritorium of -zoekgebied verantwoordelijk voor de uitvoering van de actieve monitoring en onderhoudt contact met de terreinbeheerders in dit gebied. Veldonderzoek buiten (bekende) territoria wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door de provinciale regiocoördinator.

Provinciale coördinator Noord-Brabant/Limburg:
Territorium coördinator Groote Heide:

De regiocoördinatoren worden ondersteund en aangestuurd door de landelijk coördinator. De landelijk coördinator is tevens het aanspreekpunt voor de provincie. Bij problemen rond de actieve monitoring kan contact worden opgenomen met de projectleider van het Wolvenmeldpunt.

Landelijk coördinator:
Projectleider:

3.2 Planning van de monitoring

De planning van de passieve en actieve monitoring verschilt per fase (Tabel 2). In verschillende fasen van vestiging komen verschillende monitoringsdoelen in beeld. Het eerste doel in een onderzoeksgebied is het duiden van de afbakening met het territorium en kerngebied wanneer er zeer weinig data voorhanden is (fase 1b). Denk hierbij aan enkele zekere meldingen in een zoekgebied.
Pas als je deze informatie hebt kun je het meest optimaal doorgaan met het tweede doel. Dit tweede doel is het inzichtelijk krijgen van de aanwezige individuen. Dit is niet alleen de op dit moment aanwezige wolven, maar ook de status van paarvorming, reproductie en het opmerken van afwezigheid van wolven door sterfte of wegtrekken.
Bij het wegtrekken van een wolf is de aanname dat deze elders opduikt en daar genetisch wordt aangetoond. Wanneer een wolf ten minste anderhalf jaar lang ‘vermist’ is, is het aannemelijk dat de wolf de Centraal-Europese populatie heeft verlaten of niet meer leeft.

In Tabel 2 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven in welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is. Vanaf paragraaf 3.3 wordt beschreven hoe deze monitoring kan worden aangepakt.

Tabel 2: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	Doel	Aanpak	Monitoringsmethode	Seizoen
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Van zoekgebied tot aan territoriale solitair levende wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen.	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek Cameraval	Jul t/m feb
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen*	Nov t/m jan
			Cameraval	Gehele jaar

Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul t/m mrt
			Cameraval	Gehele jaar
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen	Nov t/m jan*
			Cameraval	Gehele jaar

* De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode uitermate geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

In de tweede kolom van Tabel 2 staan de volgende doelen weergegeven, waarvan de praktische aanpak in de volgende paragrafen worden beschreven:

1. Afbakening territorium en kerngebied (paragraaf 3.3)
2. Aanwezigheid wolven aantonen (paragraaf 3.4)
3. Reproductie (paragraaf 3.4)
4. Roedel grootte (paragraaf 3.4)

3.3 Aanpak afbakening territorium en kerngebied

Direct na (door genetisch-aangetoonde) bewijs van een wolf in zoekgebied start de actieve monitoring naar de afbakening van de randen van het territorium en het kerngebied met spoorzoeken, genetische analyse en cameravallen. Deze kunnen worden aangevuld met het zoeken van sporen met een getrainde hond (zie 2019). We spreken van een zoekgebied tot het moment dat een wolf ten minste zes maanden aantoonbaar en aanwezig is geweest in eenzelfde regio, waarbij het bewijs moet worden onderbouwd met genetische analyse op individueel niveau.

Het afbakenen van de randen van het territorium en kerngebied wordt gedaan door spoorzoeken waarmee DNA wordt verzameld, dat C1 bewijs (SCALP) levert. Het spoorzoeken bestaat vooral uit het vinden van wolvendrollen en pootafdrukken, en daarnaast urine, haren en prooiresten. De sporen worden gericht gevonden door te voet of per fietskilometers te maken op de paden in het wolventerritorium of zoekgebied. Echter, een onderzoeksgebied van ca. 200 tot 300 km² afzoeken is geen sinecure. Om toch efficiënt tot resultaten te komen is een systematische aanpak vereist.

Afbakening kerngebied vaststellen
Zodra ergens één of meerdere meldingen leiden tot een cluster van C1 waarnemingen ontstaat, dan kan dat als de kern of kernen van het onderzoeksgebied beschouwd worden. Ondanks dat wolventerritoria geen cirkelvorm hebben, beschouwen wij dit bij het onderzoeksgebied wel als een cirkel bij de start van actieve monitoring en als voorbereiding voor het onderzoek in het veld.

Afbakening territorium vaststellen
Vervolgens trekken wij bij elke kern een cirkel met een oppervlakte van 250 km², de straal bedraagt dan grofweg 9 kilometer. Wij projecteren onze cirkel(s) daarna op kaart om ongeschikte delen (bebouwing, etc.) af te laten vallen. Dit kan digitaal of met een papieren kaart. Vervolgens trekken wij een aantal radialen (spaken in een fietswiel, zie figuur 1). Een eerste verdeling in acht punten levert een grof beeld. Op kaart tekenen wij aan waar onze radialen de bestaande infrastructuur als paden en wegen kruisen. Daarbij zijn enkel onverharde wegen van interesse om eventuele sporen te kunnen vinden. Omdat de eerste benadering grof is, kiezen wij intervallen van ca. 3 kilometer langs de radiaal. Op deze wijze naderen wij in drie stappen de (fictieve) kern van het onderzoeksgebied. Bij elk interval kijken wij naar geschikte paden, zeker als deze in meerdere onderzoekscirkels liggen. Deze paden worden bezocht en over een afstand van enkele honderden meters naar links en rechts van de radiaal afgezocht. Dit is het meest efficiënt uit te voeren per fiets.

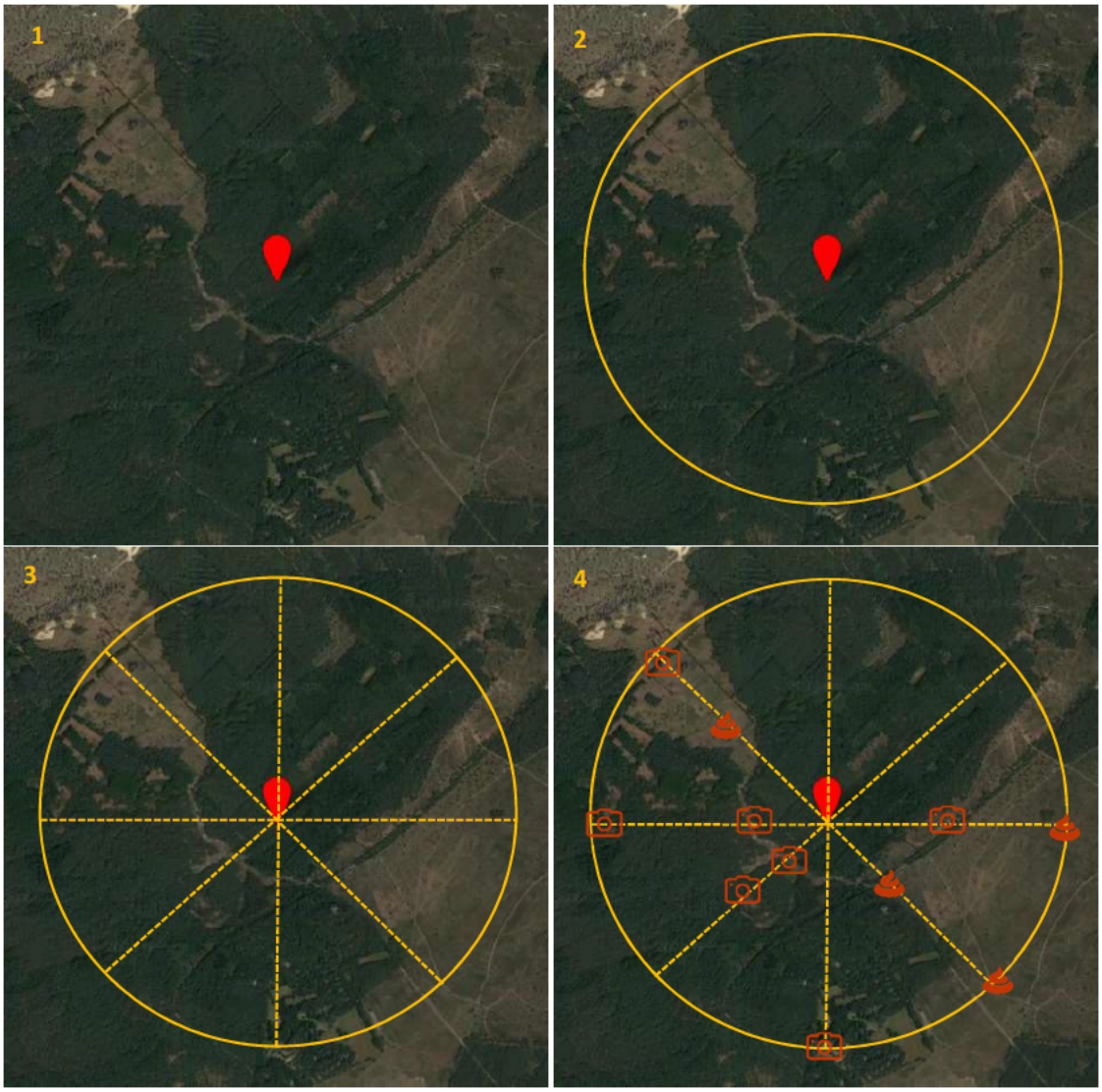
Aldus werkt men van buiten naar binnen en verzamelt op deze wijze metingen die kunnen duiden op de aanwezigheid van een wolf met onderlinge afstanden van zo'n 3 kilometer. Wanneer wij dit voor alle radialen van de onderzoekscirkels uitgevoerd hebben zal zich mogelijk al een vorm aftekenen die beter de feitelijke ligging van het territorium weergeeft. Om de rol van toevalligheden uit te sluiten dient dit herhaald te worden met een interval van ongeveer twee weken tot er een duidelijk activiteitspatroon te herkennen is op basis waarvan een territorium af te bakenen is. Ook dienen de omstandigheden (weer/recreatieve verstoring) in aanmerking genomen te worden om de kansen op sporen goed te benutten.
Daarna volgt een verfijning, door meer radialen te gebruiken en onderlinge afstanden van een kilometer. Zo laat een territorium zich als het ware 'insluiten'. Na deze grove benadering is een gedetailleerder onderzoek nodig om een beeld van het werkelijke territorium te verkrijgen. De grenzen van territoria onderscheiden zich in regel door het grote aantal te vinden markeringen, vooral uitwerpselen.

Het nauwkeurig vastleggen van alle waarnemingen en hun locaties is uiteraard een strikt vereiste. Spoedige uitwerking in het systeem (www.wolveninnederland.nl/wolf-gezien) en daarmee het maken van hulpkaarten is zowel goed voor de motivatie als voor de efficiëntie. Constatering van gaten in de gegevens komen zo ook in beeld, die vervolgens bevestigd of gecorrigeerd kunnen worden door extra onderzoek.

Deze methode dient ook niet enkel theoretisch, maar met veldkennis uitgevoerd te worden.
Voor het in kaart brengen van de feitelijke grenzen is het ontbreken van aanwijzingen over minstens twee parallelle paden met een onderlinge afstand van enkele honderden meters een redelijke indicatie om dit als 'buiten het territorium' te beschouwen. Wanneer dit echter in het totaal plaatje bevreemding wekt, is nader onderzoek gewenst. Na verloop van tijd en na toegepaste verfijning komt

er een gebied in beeld wat uiteraard zowel binnen als buiten onze cirkel kan liggen. De eerder verzamelde gegevens tonen waar uitbreiding van het areaal gezocht moet worden.

Wanneer de eerste indicaties van grenzen aldus zijn vastgelegd, kan dit nog bevestigd worden door camera's te plaatsen op locaties waar geen wolf meer verwacht wordt. Wanneer die meer dan 14 dagen 'leeg' blijven, dan klopt de inschatting dat dit geen onderdeel meer is van het territorium.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van cirkels en radialen om actieve monitoring uit te voeren in vier stappen. Het begint met een of meer C1 waarnemingen (1), waar een buffer omheen getrokken wordt (2; let op: in deze schematische weergave is de buffer kleiner dan 3 kilometer). Vanuit de C1 waarneming tot aan de rand van de cirkel worden acht radialen getekend (3). Op deze radialen wordt actieve monitoring uitgevoerd (4), bijvoorbeeld door het plaatsen van cameravallen bij vernauwingen in het landschap en/of het actief zoeken naar sporen als wolvendrollen bij paden en/of wissels.

Herhalingen detecteren verandering
Uiteraard is het proces van een territorium in beeld brengen een interactief gebeuren, waarbij alle mogelijke feiten op hun eigen wijze een bijdrage leveren. Ook hier is de centralisatie van gegevens in de database en centrale coördinatie van belang. Omdat wolven voor succesvolle jacht graag het verrassingseffect benutten, vinden er regelmatig verschuivingen plaats tussen deel-jachtgebieden. Ook wisselt het territoriumgebruik met de seizoenen. Met veranderingen dient rekening gehouden worden door niet te snel conclusies te trekken uit een periode zonder waarnemingen. Zowel positieve als negatieve constateringen dienen daarom met ruime intervallen herhaald te worden voor een betrouwbaar totaalbeeld.

3.4 Aanpak aantonen aanwezigheid wolven, reproductie en roedelgrootte

Zodra de grenzen van een territorium min of meer bekend zijn op basis van C1 en C2 meldingen, is het de volgende stap de aanwezige wolven in dit territorium te duiden en te volgen en paarvorming, reproductie en roedelgrootte vast te stellen.

Aanwezigheid wolven en roedelgrootte
Voor de vaststelling van de individuele aanwezigheid van wolven en roedelgrootte, volstaan alleen bewijzen waarbij individuen met zekerheid te onderscheiden zijn. Dat kan aan de hand van DNA, geslacht en (zeldzame) uiterlijke kenmerken, mits deze op verschillende foto's reproduceerbaar blijken om belichtingseffecten, etc., uit te sluiten. Gevestigde dieren zijn met DNA aan te tonen en te onderscheiden.

Paarvorming
De overgang van enkele wolf naar paarvorming kan waargenomen worden door een cameraval, maar ook door loopsporen. Dubbelsporen zijn hiervoor een belangrijke indicatie, waarbij C1 bewijs wordt verkregen met DNA of cameravalbeelden.

Reproductie en roedelgrootte
Vervolgens is het vaststellen van voortplanting belangrijk, samen met bewijzen van overleving (in het eerste jaar kan de sterfte van welpen aanzienlijk zijn) waarmee de roedelgrootte kan worden bepaald. Deze informatie wordt het beste verkregen door de inzet van cameravallen.
Er worden in een zoekgebied/(vermoedelijk) territorium minimaal tien camera's jaarrond ingezet. Op de Veluwe blijkt uit de evaluatie dat er behoefte is aan meer camera's, maar de onderzoeksvragen worden wel voldoende beantwoord. Daarom worden nog niet meer camera's gebruikt, maar dit zou wel meer detailinformatie opleveren.

De latere zomer, augustus/september (in sommige landen begint men in juni al met actief zoeken, omdat de welpen al zelfstandig mobiel zijn) is een goede en veilige periode om bijvoorbeeld met cameravallen aanwezigheid van nageslacht te documenteren. De jongen zijn dan al geruime tijd zelfstandig mobiel, en door toegenomen terreinkennis minder kwetsbaar voor verkeer bij verstoring.

De batterijen moeten ongeveer eens per maand de batterijen verwisseld worden, behalve in het voortplantingsseizoen. In de periode april t/m juni worden er geen batterijen verwisseld. Indien er al

goed zicht is op het mogelijk kerngebied, dan kunnen in dit gebied voor de worp van de jongen reeds cameravallen opgehangen worden.

Zoeken van het hol is niet toegestaan

Het actief zoeken naar de holen en jongen in de kwetsbare periode (maart-augustus) is een ernstige en niet toegestane verstoring en is dan ook niet toegestaan zonder ontheffing. Er bestaat uiteraard de kans dat de jongen of het hol per toeval worden gevonden, wat een indicatie of bewijs van voortplanting kan opleveren. Het vervolgens actief verifiëren valt onder opzettelijke verstoring en mag alleen met ontheffing Wet natuurbescherming plaatsvinden.

4 Bronnenlijst

Informatie uit Nederland:

IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

[redacted] 2019. Monitoringplan Wolf. Rapport 2019.16. Zoogdiervereniging, Nijmegen.

Informatie uit Duitsland:

DBB-Wolf, 2020. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie. Geraadpleegd op www.dbb-wolf.de.

Kaczensky, P., T. Huber, I. Reinhardt, G. Kluth, 2008. Wer war es? Spuren und Risse von großen Beutegreifern erkennen und dokumentieren. Wildland-Stiftung Bayern. 3. Auflage.

Reinhardt, I., P. Kaczensky, F. Knauer, G. Rauer, G. Kluth, S. Wölfl, D. Huckschlag, U. Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe

[redacted] en [redacted]

2020.25
Rapport van de Zoogdiervereniging
In opdracht van BIJ12

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe

Auteur: [redacted]

Kwaliteitscontrole: [redacted]

Rapport nr.: 2020.25

Datum uitgave: 18 november 2020

Status Concept

Productie: **Zoogdiervereniging**

Bezoekadres: Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

Postadres: Postbus 6531
6503 GA Nijmegen

Tel.: 024 7410500

secretariaat@zoogdiervereniging.nl

www.zoogdiervereniging.nl

Gegevens opdrachtgever: BIJ12

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Contactpersoon opdrachtgever [redacted]

Dit rapport kan geciteerd worden als:

[redacted] 2020. Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe. Rapport 2020.25. De Zoogdiervereniging, Nijmegen.

De Zoogdiervereniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdiervereniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdiervereniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

© Zoogdiervereniging

Inhoudsopgave

1 INLEIDING 4

1.1 AANLEIDING 4
1.2 DOELSTELLING 5
1.3 LEESWIJZER 5

2 METHODEN VAN MONITORING 6

2.1 HOEVEEL DOCUMENTATIE IS ER NODIG? 6
2.2 VERZAMELEN VAN WOLFWAARNEMINGEN 7
2.2.1 LEVEND GEVANGEN WOLF 7
2.2.2 DODE WOLF 8
2.2.3 CAMERAVALLEN 8
2.2.4 PRENTEN EN LOOPSPOREN 9
2.2.5 PROOIDIEREN 10
2.2.6 WOLVENDROLLEN 12
2.2.7 URINE EN OESTRUSBLOED 13
2.2.8 HAAR 13
2.2.9 ZICHTWAARNEMINGEN 14

3 UITVOERING IN DE PRAKTIJK 15

3.1 TEAM ACTIEVE MONITORING 15
3.2 PLANNING VAN DE MONITORING 15
3.3 AANPAK AFBAKENING TERRITORIUM EN KERNGEBIED 17
3.4 AANPAK AANTONEN AANWEZIGHEID WOLVEN, REPRODUCTIE EN ROEDELGROOTTE 20

4 BRONNENLIJST 22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2015 zijn wolven (*Canis lupus*) teruggekeerd in Nederland. In 2018 vestigde zich voor het eerst een wolf in Nederland op de Veluwe, en in 2019 en 2020 is voortplanting vastgesteld. Sinds 2020 lijken zich ook in drie andere gebieden wolven te vestigen, namelijk in Drenthe, Zuidwest-Veluwe en op de Groote Heide in Noord-Brabant en Limburg.

De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4. De Habitatrichtlijn vereist een zesjaarlijkse rapportage waarin op basis van monitoring de grootte van de wolvenpopulatie als het aantal volwassen individuen moet worden vermeld. Het beleid ten aanzien van wolvenmonitoring is voor Nederland vastgelegd in het wolvenplan dat is vastgesteld door het Interprovinciaal Overleg (IPO) in 2019. De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging opdracht verleend om de monitoring van wolven uit te voeren. De monitoring bestaat uit passieve en actieve monitoring (zie kader). BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging gevraagd voor de actieve monitoring een Plan van Aanpak op te stellen. Voorliggend document is het Plan van Aanpak voor de uitvoering van de actieve monitoring in onderzoeksgebied onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe.

Actieve monitoring betekent het gericht verzamelen van gegevens met een specifiek doel en omvat daarmee veldwerk. Data worden gericht en methodisch verzameld om de monitoringsvragen direct te kunnen beantwoorden. Dit kan ook gericht onderzoek omvatten naar aanwezigheid van wolven, alsmede analyse van het (potentiële) leefgebied. Sinds de vestiging van wolven in territoria en voortplanting in 2019 en 2020 is de *actieve monitoring* gestart op de Noord- en Midden-Veluwe.

Tot aan de zomer van 2019 is het voorkomen van de wolf in Nederland voornamelijk door *passieve monitoring* vastgesteld, aangevuld met veldonderzoek en analyse van wolvendrollen en landbouwhuisdieren die ten prooi zijn gevallen aan wolf.

Passieve monitoring bestaat uit het verzamelen, vastleggen, beoordelen en interpreteren van toevallige waarnemingen die binnenkomen via het wolvenmeldpunt of andere waarnemingen. Passieve monitoring kent een groot nadeel bij het in beeld brengen van de verspreiding van de wolf in het feit dat het makkelijk beïnvloed kan worden door factoren als aanwezigheid en intensiteit van waarnemers. Dit bemoeilijkt de interpretatie en kalibratie van de gegevens bij deze methode. De passieve monitoring kan aanleiding geven tot de start van actieve monitoring.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit document is het weergeven van een Plan van Aanpak van de actieve monitoring waarin beschreven staat hoe kennis en inzicht wordt gegenereerd over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de wolven in de drie zoekgebieden: Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide te Noord-Brabant. Dit document is bedoeld voor een ieder die zich bezig houdt met de actieve monitoring van wolven, waaronder terreinbeheerders, provincies en vrijwilligers.

Het doel van de actieve monitoring wordt ingegeven door de eisen uit de Habitatrichtlijn en het Interprovinciaal Wolvenplan van het IPO. In Tabel 1 wordt een overzicht weergegeven van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Plan van Aanpak voorziet

Monitoringsdoelstelling	**Habitatrichtlijn**	**Maatschappelijke vragen**
Populatiegrootte (per jaar)	x	
Populatiegrootte (kwartaal)		x
Trend in populatiegrootte	x	
Verspreiding (per jaar)	x	
Verspreiding (kwartaal)		x
Trend in verspreiding	x	x

1.3 Leeswijzer

Voorliggend Plan van Aanpak kan niet los worden gezien van het Monitoringplan Wolf (2019). Het Monitoringsplan Wolf geeft onder andere het internationale kader weer, het beleid rond monitoring in Nederland en Duitsland, een weergave van monitoringstechnieken en richtlijnen voor validatie van waarnemingen. Het hoofdstuk over de praktische handleiding van de actieve monitoring is overgenomen in dit Plan van Aanpak en vormt hoofdstuk 2. Hoofdstuk 3 van dit Plan van Aanpak gaat vervolgens in op de praktische uitvoering in het specifieke onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 zijn enkele lezenswaardige bronnen opgenomen voor verdere studie.

2 Methoden van monitoring

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding van actieve monitoring van wolven en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland en is rechtstreeks overgenomen uit het Monitoringplan Wolf. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1 van het Monitoringsplan Wolf.

2.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen.
In een onderzoeksgebied kunnen in korte tijdsperiode bijvoorbeeld veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden. Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn.
Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een zoekgebied en/of territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per onderzoeksgebied wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.
Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kunnen in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2 van het Monitoringsplan) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie
De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens).
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.

- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie
Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 van het Monitoringsplan beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

2.2 Verzamelen van wolfwaarnemingen

2.2.1 Levend gevangen wolf

Levend gevangen wolven kunnen in dit kader dieren zijn die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.
Levend gevangen wolven worden gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie
Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland;
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

2.2.2 Dode wolf

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie
Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd; of
- Genetisch onderzoek bevestigd dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart
- Pathologisch rapport.

2.2.3 Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en gecontroleerd.

Kwalificatie
Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

2.2.4 Prenten en loopsporen

Loopsporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets of de auto).

Kwalificatie
Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of
- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m
  (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf is bevestigd.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd. Dit gebeurt, zeker bij verse loopsporen, altijd tegen de looprichting in om verstoring van de wolf te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

De prenten van de welpen lijken in hun eerste winter al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten echter wel worden onderscheiden, maar daarvoor is veel ervaring nodig. Loopsporen van welpen moeten, om bewijs van voortplanting te bevestigen, te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven.

2.2.5 Prooidieren

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het niet altijd mogelijk om met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtwonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet. Andere delen van de prooi(resten) kan namelijk (ook) DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten zo snel mogelijk gedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie
Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de prooi de typische kenmerken van een wolf aanval heeft (zie onder).
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtwonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier,
- Duidelijk sleepspoor,
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam),
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid),
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid),
- Verdere onderhuidse bloedingen,
- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling,

- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling,
- Eventuele doorgebeten beenderen.

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

2.2.6 Wolvendrollen

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten van wegen en paden, dikwijls opvallend of op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en de gegeten prooien. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van welke wolven individuen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is op of langs het pad of kruispunt.

Drollen gevonden buiten de bevestigde territoria moeten aan de bovenstaande voorwaarden voldoen en bovendien:

- Dient een drol die in potentie als C2 is te kwalificeren, te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

2.2.7 Urine en oestrusbloed

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Deze markeringen zijn alleen met behulp van een DNA-analyse te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat de sporen van een territoriale wolf zijn. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.
Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond is genomen.

Kwalificatie
Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek
- Foto documentatie is educatief, doch levert geen bewijs

Opmerking: Bij veel roofdieren komt “overmarkering” voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

2.2.8 Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haarstalen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje is analyse zinloos, omdat het DNA in het haarzakje zit).

Kwalificatie
Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek

2.2.9 Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt van de waarneming gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie
Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

3 Uitvoering in de praktijk

Dit hoofdstuk geeft weer hoe de actieve monitoring in onderzoeksgebied onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe in de praktijk wordt georganiseerd, opgestart en uitgevoerd.

3.1 Team actieve monitoring

De actieve monitoring wordt uitgevoerd door vrijwilligers, die worden aangestuurd door regiocoördinatoren. De vrijwilligers en regiocoördinatoren worden opgeleid door de Zoogdiervereniging. Voor de start van de actieve monitoring wordt een startbijeenkomst georganiseerd met de coördinatoren, vrijwilligers en terreinbeheerders en provincie. Daarin wordt de methode toegelicht en afspraken gemaakt.

De coördinatie ligt bij twee soorten regiocoördinatoren: De territoriumcoördinator is van één wolventerritorium of -zoekgebied verantwoordelijk voor de uitvoering van de actieve monitoring en onderhoudt contact met de terreinbeheerders in dit gebied. Veldonderzoek buiten (bekende) territoria wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door de provinciale regiocoördinator.

Provinciale coördinator Gelderland:
Territorium coördinator Zuidwest-Veluwe:

De regiocoördinatoren worden ondersteund en aangestuurd door de landelijk coördinator. De landelijk coördinator is tevens het aanspreekpunt voor de provincie. Bij problemen rond de actieve monitoring kan contact worden opgenomen met de projectleider van het Wolvenmeldpunt.

Landelijk coördinator:
Projectleider:

3.2 Planning van de monitoring

De planning van de passieve en actieve monitoring verschilt per fase (Tabel 2). In verschillende fasen van vestiging komen verschillende monitoringsdoelen in beeld. Het eerste doel in een onderzoeksgebied is het duiden van de afbakening met het territorium en kerngebied wanneer er zeer weinig data voorhanden is (fase 1b). Denk hierbij aan enkele zekere meldingen in een zoekgebied.
Pas als je deze informatie hebt kun je het meest optimaal doorgaan met het tweede doel. Dit tweede doel is het inzichtelijk krijgen van de aanwezige individuen. Dit is niet alleen de op dit moment aanwezige wolven, maar ook de status van paarvorming, reproductie en het opmerken van afwezigheid van wolven door sterfte of wegtrekken.
Bij het wegtrekken van een wolf is de aanname dat deze elders opduikt en daar genetisch wordt aangetoond. Wanneer een wolf ten minste anderhalf jaar lang ‘vermist’ is, is het aannemelijk dat de wolf de Centraal-Europese populatie heeft verlaten of niet meer leeft.

In Tabel 2 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven in welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is. Vanaf paragraaf 3.3 wordt beschreven hoe deze monitoring kan worden aangepakt.

Tabel 2: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	Doel	Aanpak	Monitoringsmethode	Seizoen
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Van zoekgebied tot aan territoriale solitair levende wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen.	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek Cameraval	Jul t/m feb
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen*	Nov t/m jan
			Cameraval	Gehele jaar

Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul t/m mrt
			Cameraval	Gehele jaar
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen	Nov t/m jan*
			Cameraval	Gehele jaar

* De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode uitermate geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

In de tweede kolom van Tabel 2 staan de volgende doelen weergegeven, waarvan de praktische aanpak in de volgende paragrafen worden beschreven:

1. Afbakening territorium en kerngebied (paragraaf 3.3)
2. Aanwezigheid wolven aantonen (paragraaf 3.4)
3. Reproductie (paragraaf 3.4)
4. Roedel grootte (paragraaf 3.4)

3.3 Aanpak afbakening territorium en kerngebied

Direct na (door genetisch-aangetoonde) bewijs van een wolf in zoekgebied start de actieve monitoring naar de afbakening van de randen van het territorium en het kerngebied met spoorzoeken, genetische analyse en cameravallen. Deze kunnen worden aangevuld met het zoeken van sporen met een getrainde hond (zie [redacted] 2019). We spreken van een zoekgebied tot het moment dat een wolf ten minste zes maanden aantoonbaar en aanwezig is geweest in eenzelfde regio, waarbij het bewijs moet worden onderbouwd met genetische analyse op individueel niveau.

Het afbakenen van de randen van het territorium en kerngebied wordt gedaan door spoorzoeken waarmee DNA wordt verzameld, dat C1 bewijs (SCALP) levert. Het spoorzoeken bestaat vooral uit het vinden van wolvendrollen en pootafdrukken, en daarnaast urine, haren en prooiresten. De sporen worden gericht gevonden door te voet of per fietskilometers te maken op de paden in het wolventerritorium of zoekgebied. Echter, een onderzoeksgebied van ca. 200 tot 300 km² afzoeken is geen sinecure. Om toch efficiënt tot resultaten te komen is een systematische aanpak vereist.

Afbakening kerngebied vaststellen
Zodra ergens één of meerdere meldingen leiden tot een cluster van C1 waarnemingen ontstaat, dan kan dat als de kern of kernen van het onderzoeksgebied beschouwd worden. Ondanks dat wolventerritoria geen cirkelvorm hebben, beschouwen wij dit bij het onderzoeksgebied wel als een cirkel bij de start van actieve monitoring en als voorbereiding voor het onderzoek in het veld.

Afbakening territorium vaststellen
Vervolgens trekken wij bij elke kern een cirkel met een oppervlakte van 250 km², de straal bedraagt dan grofweg 9 kilometer. Wij projecteren onze cirkel(s) daarna op kaart om ongeschikte delen (bebouwing, etc.) af te laten vallen. Dit kan digitaal of met een papieren kaart. Vervolgens trekken wij een aantal radialen (spaken in een fietswiel, zie figuur 1). Een eerste verdeling in acht punten levert een grof beeld. Op kaart tekenen wij aan waar onze radialen de bestaande infrastructuur als paden en wegen kruisen. Daarbij zijn enkel onverharde wegen van interesse om eventuele sporen te kunnen vinden. Omdat de eerste benadering grof is, kiezen wij intervallen van ca. 3 kilometer langs de radiaal. Op deze wijze naderen wij in drie stappen de (fictieve) kern van het onderzoeksgebied. Bij elk interval kijken wij naar geschikte paden, zeker als deze in meerdere onderzoekscirkels liggen. Deze paden worden bezocht en over een afstand van enkele honderden meters naar links en rechts van de radiaal afgezocht. Dit is het meest efficiënt uit te voeren per fiets.

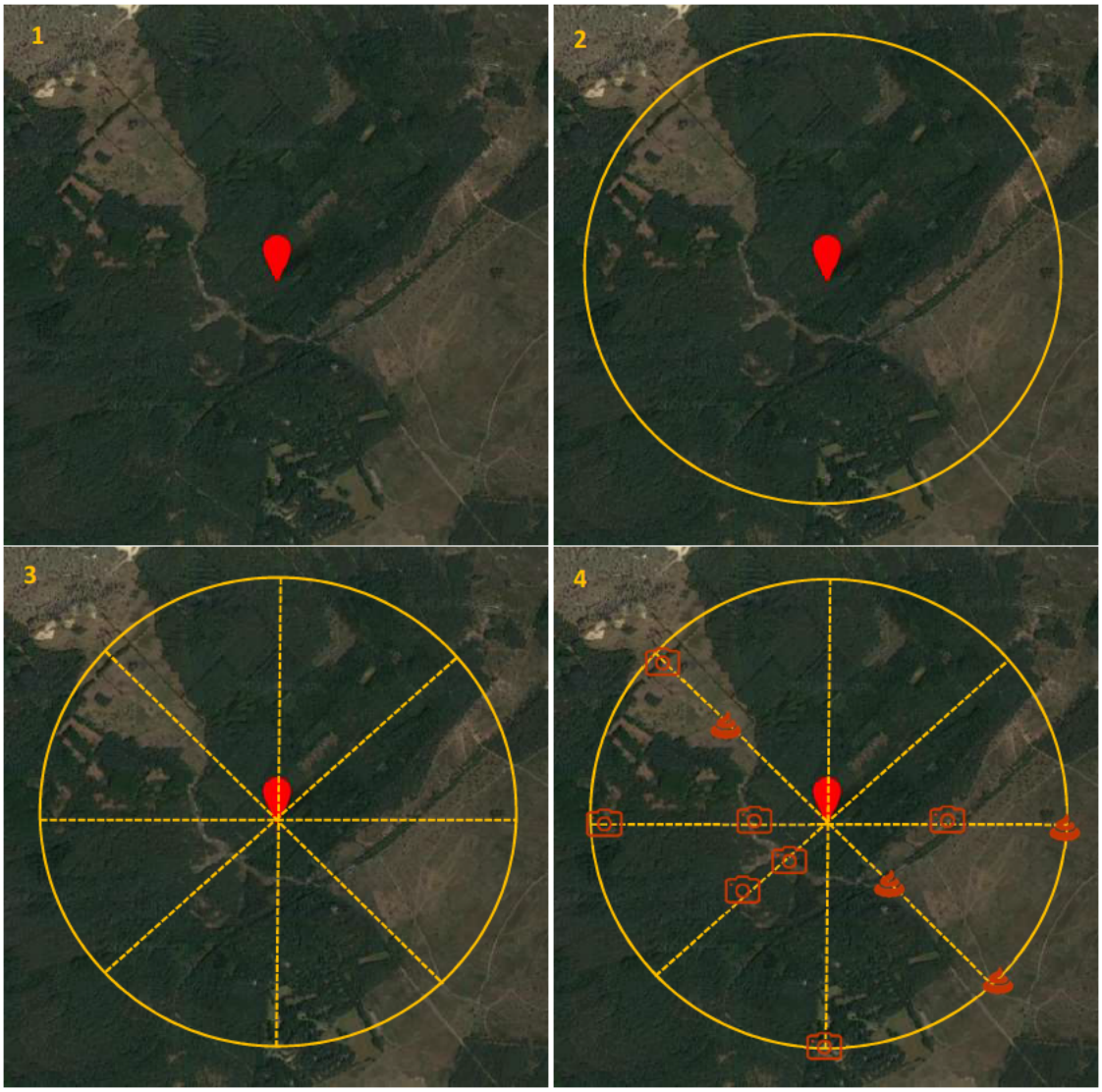
Aldus werkt men van buiten naar binnen en verzamelt op deze wijze metingen die kunnen duiden op de aanwezigheid van een wolf met onderlinge afstanden van zo'n 3 kilometer. Wanneer wij dit voor alle radialen van de onderzoekscirkels uitgevoerd hebben zal zich mogelijk al een vorm aftekenen die beter de feitelijke ligging van het territorium weergeeft. Om de rol van toevalligheden uit te sluiten dient dit herhaald te worden met een interval van ongeveer twee weken tot er een duidelijk activiteitspatroon te herkennen is op basis waarvan een territorium af te bakenen is. Ook dienen de omstandigheden (weer/recreatieve verstoring) in aanmerking genomen te worden om de kansen op sporen goed te benutten.
Daarna volgt een verfijning, door meer radialen te gebruiken en onderlinge afstanden van een kilometer. Zo laat een territorium zich als het ware 'insluiten'. Na deze grove benadering is een gedetailleerder onderzoek nodig om een beeld van het werkelijke territorium te verkrijgen. De grenzen van territoria onderscheiden zich in regel door het grote aantal te vinden markeringen, vooral uitwerpselen.

Het nauwkeurig vastleggen van alle waarnemingen en hun locaties is uiteraard een strikt vereiste. Spoedige uitwerking in het systeem (www.wolveninnederland.nl/wolf-gezien) en daarmee het maken van hulpkaarten is zowel goed voor de motivatie als voor de efficiëntie. Constatering van gaten in de gegevens komen zo ook in beeld, die vervolgens bevestigd of gecorrigeerd kunnen worden door extra onderzoek.

Deze methode dient ook niet enkel theoretisch, maar met veldkennis uitgevoerd te worden.
Voor het in kaart brengen van de feitelijke grenzen is het ontbreken van aanwijzingen over minstens twee parallelle paden met een onderlinge afstand van enkele honderden meters een redelijke indicatie om dit als 'buiten het territorium' te beschouwen. Wanneer dit echter in het totaal plaatje bevreemding wekt, is nader onderzoek gewenst. Na verloop van tijd en na toegepaste verfijning komt

er een gebied in beeld wat uiteraard zowel binnen als buiten onze cirkel kan liggen. De eerder verzamelde gegevens tonen waar uitbreiding van het areaal gezocht moet worden.

Wanneer de eerste indicaties van grenzen aldus zijn vastgelegd, kan dit nog bevestigd worden door camera's te plaatsen op locaties waar geen wolf meer verwacht wordt. Wanneer die meer dan 14 dagen 'leeg' blijven, dan klopt de inschatting dat dit geen onderdeel meer is van het territorium.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van cirkels en radialen om actieve monitoring uit te voeren in vier stappen. Het begint met een of meer C1 waarnemingen (1), waar een buffer omheen getrokken wordt (2; let op: in deze schematische weergave is de buffer kleiner dan 3 kilometer). Vanuit de C1 waarneming tot aan de rand van de cirkel worden acht radialen getekend (3). Op deze radialen wordt actieve monitoring uitgevoerd (4), bijvoorbeeld door het plaatsen van cameravallen bij vernauwingen in het landschap en/of het actief zoeken naar sporen als wolvendrollen bij paden en/of wissels.

Herhalingen detecteren verandering
Uiteraard is het proces van een territorium in beeld brengen een interactief gebeuren, waarbij alle mogelijke feiten op hun eigen wijze een bijdrage leveren. Ook hier is de centralisatie van gegevens in de database en centrale coördinatie van belang. Omdat wolven voor succesvolle jacht graag het verrassingseffect benutten, vinden er regelmatig verschuivingen plaats tussen deel-jachtgebieden. Ook wisselt het territoriumgebruik met de seizoenen. Met veranderingen dient rekening gehouden worden door niet te snel conclusies te trekken uit een periode zonder waarnemingen. Zowel positieve als negatieve constateringen dienen daarom met ruime intervallen herhaald te worden voor een betrouwbaar totaalbeeld.

3.4 Aanpak aantonen aanwezigheid wolven, reproductie en roedelgrootte

Zodra de grenzen van een territorium min of meer bekend zijn op basis van C1 en C2 meldingen, is het de volgende stap de aanwezige wolven in dit territorium te duiden en te volgen en paarvorming, reproductie en roedelgrootte vast te stellen.

Aanwezigheid wolven en roedelgrootte
Voor de vaststelling van de individuele aanwezigheid van wolven en roedelgrootte, volstaan alleen bewijzen waarbij individuen met zekerheid te onderscheiden zijn. Dat kan aan de hand van DNA, geslacht en (zeldzame) uiterlijke kenmerken, mits deze op verschillende foto's reproduceerbaar blijken om belichtingseffecten, etc., uit te sluiten. Gevestigde dieren zijn met DNA aan te tonen en te onderscheiden.

Paarvorming
De overgang van enkele wolf naar paarvorming kan waargenomen worden door een cameraval, maar ook door loopsporen. Dubbelsporen zijn hiervoor een belangrijke indicatie, waarbij C1 bewijs wordt verkregen met DNA of cameravalbeelden.

Reproductie en roedelgrootte
Vervolgens is het vaststellen van voortplanting belangrijk, samen met bewijzen van overleving (in het eerste jaar kan de sterfte van welpen aanzienlijk zijn) waarmee de roedelgrootte kan worden bepaald. Deze informatie wordt het beste verkregen door de inzet van cameravallen.
Er worden in een zoekgebied/(vermoedelijk) territorium minimaal tien camera's jaarrond ingezet. Op de Veluwe blijkt uit de evaluatie dat er behoefte is aan meer camera's, maar de onderzoeksvragen worden wel voldoende beantwoord. Daarom worden nog niet meer camera's gebruikt, maar dit zou wel meer detailinformatie opleveren.

De latere zomer, augustus/september (in sommige landen begint men in juni al met actief zoeken, omdat de welpen al zelfstandig mobiel zijn) is een goede en veilige periode om bijvoorbeeld met cameravallen aanwezigheid van nageslacht te documenteren. De jongen zijn dan al geruime tijd zelfstandig mobiel, en door toegenomen terreinkennis minder kwetsbaar voor verkeer bij verstoring.

De batterijen moeten ongeveer eens per maand de batterijen verwisseld worden, behalve in het voortplantingsseizoen. In de periode april t/m juni worden er geen batterijen verwisseld. Indien er al

goed zicht is op het mogelijk kerngebied, dan kunnen in dit gebied voor de worp van de jongen reeds cameravallen opgehangen worden.

Zoeken van het hol is niet toegestaan

Het actief zoeken naar de holen en jongen in de kwetsbare periode (maart-augustus) is een ernstige en niet toegestane verstoring en is dan ook niet toegestaan zonder ontheffing. Er bestaat uiteraard de kans dat de jongen of het hol per toeval worden gevonden, wat een indicatie of bewijs van voortplanting kan opleveren. Het vervolgens actief verifiëren valt onder opzettelijke verstoring en mag alleen met ontheffing Wet natuurbescherming plaatsvinden.

4 Bronnenlijst

Informatie uit Nederland:

IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

[redacted] 2019. Monitoringplan Wolf. Rapport 2019.16. Zoogdiervereniging, Nijmegen.

Informatie uit Duitsland:

DBB-Wolf, 2020. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie. Geraadpleegd op www.dbb-wolf.de.

Kaczensky, P., T. Huber, I. Reinhardt, G. Kluth, 2008. Wer war es? Spuren und Risse von großen Beutegreifern erkennen und dokumentieren. Wildland-Stiftung Bayern. 3. Auflage.

Reinhardt, I., P. Kaczensky, F. Knauer, G. Rauer, G. Kluth, S. Wölfl, D. Huckschlag, U. Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

Offerte 859208262

Provincie Drenthe
Verplichtingnummer: V89611
Postbus 122
9400AC Assen
Nederland

drenthe.nl
Tel +0592365555 /

www.veldshop.nl
sales@veldshop.nl
Tel : 050-2053300

Veldshop.nl B.V.
Leningradweg 14
9723TP Groningen
Groningen
Nederland

Klantnummer	Btw-nummer	Datum
13796764		Woensdag 01 December 2021

Omschrijving	Artikelcode	Aantal	BTW	Item prijs	Korting	Subtotaal
Reconyx HF2X HyperFire 2 Covert IR Camera Default	HF2XODG	5	21%	5.1.2f	€ 0,00	€ 448,99
Reconyx Veiligheidsbehuizing Reconyx HyperFire 2 Default	HF2SE	5	21%	5.1.2f	€ 0,00	€ 49,95
Masterlock Kabelslot Python Camouflage Default	1238418101	5	21%	5.1.2f	€ 0,00	€ 25,00
Energizer Ultimate Lithium AA/L91 Default	01200.04A	5	21%	5.1.2	€ 0,00	€ 28,50
SanDisk Ultra 120MB/sec geheugenkaart Opties: 64 GB SDHC	186497	5	21%	5.1.2f	€ 0,00	€ 32,00
Verzending & Afhandeling Afhalen in Groningen		1x	21%	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00
Betaalkosten Betalen op rekening		1x	0%	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00

Totaal excl. BTW	€ 483,01
BTW btw 21%	€ 101,43
Totaal incl. BTW	**€ 584,44**

Bedrijfsgegevens
KvK-nummer : 82830843
Geregistreerd te : Groningen
Btw-nummer : NL862620466B01

Bankgegevens
Bank : Triodos Bank

Verzendadres
Provincie Drenthe
Verplichtingnummer: V89611
Postbus 122
9400AC Assen
Nederland

Betaalmethode
Betalen op rekening

Rapportage gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe

Concept, 5 november 2021

1 Inhoud

1 Inhoud 2
2 Inleiding 2
3 Wolven in Drenthe 2
4 Wolvenschade 3
5 Preventieve maatregelen 4
6 Het bestuurlijke proces in Drenthe 4
7 Vooruitblik 5

Bijlagen

Bijlage 1 – Wolvenschade Drenthe 7
Bijlage 2 – Referenties 9

2 Inleiding

Op 18 juni 2020 hebben Gedeputeerde Staten (GS) van Drenthe de gebiedscommissie preventie wolvenschade ingesteld. Deze commissie heeft tot taak het adviseren over de bescherming van gehouden dieren in Drenthe tegen aanvallen door wolven. Tevens zorgt de commissie voor procesbegeleiding om de betreffende dierhouders te informeren.

De gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe, hierna wolvencommissie genoemd, bestaat uit de volgende leden:
- Harry Oosterman (onafhankelijk voorzitter)
- [redacted] (Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland)
- [redacted] (Platform Kleinschalige Schapen- en geitenhouders)
- [redacted] (Stichting Behoud Drentse Schaapskudden)
- [redacted] (Staatsbosbeheer, mede namens Vereniging Natuurmonumenten en Stichting Het Drentse Landschap)

Deze rapportage brengt een beknopt verslag uit over de werkzaamheden en adviezen van de wolvencommissie vanaf het moment van instelling tot aan 1 november 2021. Tevens bevat het een agenda voor de komende tijd.

Op diverse plaatsen in deze rapportage wordt verwezen naar de factfinding study ‘De wolf terug in Nederland’ (ref. 1, FFS). Dit rapport bevat de meeste recente gegevens over de verspreiding en het gedrag van wolven in Nederland.

3 Wolven in Drenthe

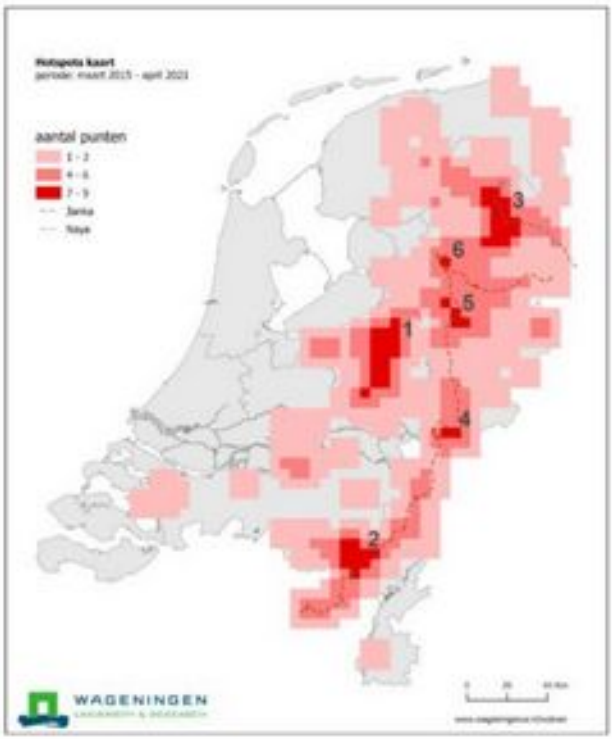
Na een afwezigheid van 150 jaar is in 2015 de eerste wolf in Drenthe verschenen. Hierna zijn meerdere wolven door onze provincie getrokken. Sommigen hebben zich langere tijd opgehouden. Zo heeft de vrouwelijke wolf GW998f zicht na haar bezoek aan Drenthe gevestigd op de Veluwe en daar voor voortplanting gezorgd. De mannelijke wolf GW1261m heeft meer dan een half jaar rondgezworven in het hart van Drenthe waarbij hij ook uitstapjes heeft gemaakt naar Friesland en het noordelijk deel van de provincie. Medio 2020 is hij weer vertrokken naar Duitsland. Deze voorbeelden laten zien dat Drenthe in ieder geval een doorgangsgebied is voor de wolf.

Wolf in Drenthe

In het kader van de FFS is een hotspotanalyse uitgevoerd. Hieruit blijkt dat in Drenthe hotspots van activiteit van de wolf aangewezen kunnen worden. Daarnaast zijn er corridors door Drenthe geïdentificeerd. Een corridor is een zone of gebied waar relatief veel wolven passeren in vergelijking met andere gebieden in Nederland. Zie de kaart hiernaast.

In Duitsland bedraagt de netto toename van de populatie wolven circa 28% per jaar. Ook in Nederland groeit de populatie sterk. De FFS geeft aan dat in Nederland binnen 8 tot 18 jaar een aantal van 16 tot 89 territoria kan worden bereikt. Een aantal van deze territoria kan in Drenthe komen te liggen. Tevens zullen meer zwervers onze provincie aandoen.

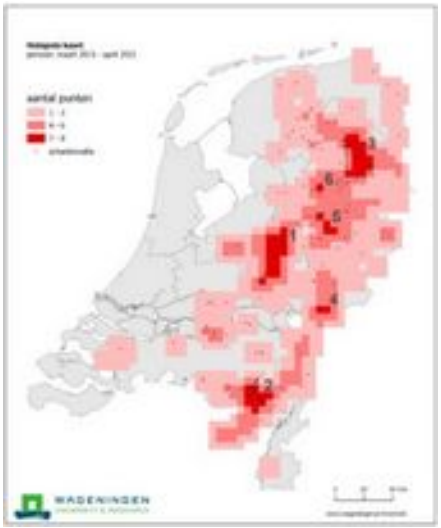
4 Wolvenschade

Tot nu toe zijn er 46 middels DNA onderzoek bewezen aanvallen op schapen plaatsgevonden met in totaal 167 dode schapen (bijlage 1). Daarnaast zijn er nog 4 recente aanvallen in onderzoek.

Benneveld, 26 maart 2018

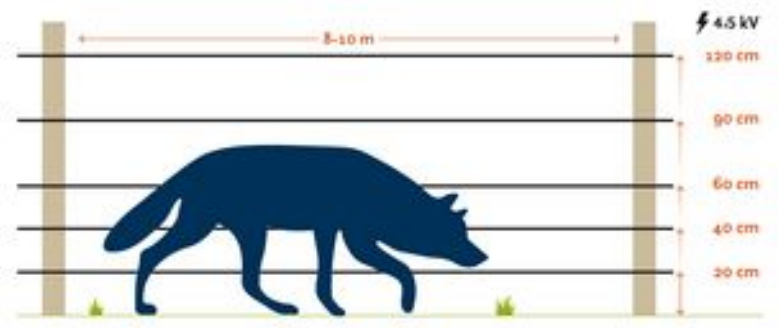
Drenthe is kwetsbaar voor wolvenschade. Zwervers veroorzaken relatief veel schade. Anders dan de Veluwe, heeft Drenthe geen groot aaneengesloten bosgebied. (Tijdelijk) gevestigde wolven pendelen in hun leefgebied door tussengelegen landbouw-gebieden tussen kleinere bosgebieden, waarin zij zich rustig kunnen terugtrekken.
In Drenthe wordt anders geweid dan op de Veluwe. In Drenthe komen er meer gescheperde en ongescheperde kuddes voor, her en der verspreid door het hele landschap. Daarbij kent het grootschalige schapenboeren met naweidingsystemen, waarvoor tijdelijke rasters essentiële onderdelen van de bedrijfsvoering zijn. Dat maakt deze ondernemers kwetsbaarder voor aanvallen, De te maatregelen zijn voor hen arbeidsintensief.

Wegens groei van populatie wolven in Nederland en omliggende landen wordt een (sterke) toename van wolvenschade verwacht. Dit impliceert dat houders van kwetsbare diersoorten en dan met name schapen- en geitenhouders preventieve maatregelen moeten nemen.

5 Preventieve maatregelen

BIJ12 heeft voor Nederland preventieve maatregelen opgenomen in de Faunaschade PreventieKit en daarover ook een brochure uitgebracht. (ref. 2)

Diverse kuddes en particulieren in Drenthe hebben wolfwerende maatregelen genomen. De regionale, lokale en ook landelijke media hebben hier veel aandacht aan besteed.

September 2018, Kleikoel'n Benneveld
https://www.rtvdrenthe.nl/media/58928/In-Benneveld-komt-het-eerste-wolvenhek-te-staan

Februari 2019, Wezup, particulier
https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/144019/Hobbyboer-neemt-maatregelen-tegen-de-wolf

April 2020, Schipborg, Schaapskudde Het Stroomdal
https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159165/Wolfwerend-hek-houdt-schaapskudde-veilig

Mei 2020, Schaapskudde Exloo
https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159754/Schaapskudde-Exloo-is-tevreden-met-nieuwe-herder-en-buitenverblijf

6 Het bestuurlijke proces in Drenthe

Naar aanleiding van een reeks aanvallen door wolven in het voorjaar van 2018 heeft op 23 mei 2018 een ronde tafel bijeenkomst tussen de gedeputeerde, vertegenwoordigers van landbouw- en natuurorganisaties en een aantal schapenhouders plaatsgevonden om de problemen rond de komst van de wolf te bespreken.

De provincie heeft daarna noodsets om aan dierhouders beschikbaar te stellen om herhalingsaanvallen te voorkomen als zij te maken hebben gehad met een zwervende wolf. Tevens zijn er wildcamera's aangeschaft.

In totaal hebben er 4 ronde tafel bijeenkomsten plaats gevonden.

Tussen november 2019 en juni 2020 werd duidelijk dat In Drenthe wolf GW1261M zich langer dan 6 maanden ophield. Volgens het interprovinciaal wolvendraaiboek is er dan sprake van een gevestigde wolf. (ref. 3)

Op 18 juni 2020 hebben GS de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe ingesteld en een startbudget van € 50.000,- voor het nemen van preventieve maatregelen ter beschikking gesteld. Aan 2 schapenhouders is een bedrag van in totaal € 8.428 uitgekeerd. Een aantal dierhouders, die zich aanvankelijk voor het startbudget had aangemeld, heeft uiteindelijk een vergoeding ontvangen vanuit de reguliere subsidieregeling die op 1-1-2021 van kracht is geworden.

Na een onderzoek naar het leefgebied van de gevestigde wolf hebben GS op 15 december 2020 een risicogebied aangewezen. Vanaf 1 januari 2021 is een subsidieregeling volgens Gelders model opengesteld waarmee dierhouders in dat gebied preventieve maatregelen kunnen nemen. (ref. 4)

In overleg met de wolvencommissie is besloten om het risicogebied uit te breiden. Zo is het zuidelijke deel van Drenthe, waarin zwervende wolven relatief veel schade veroorzaken, toegevoegd aan het risicogebied. Vanaf 12 februari 2021 konden dierhouders in een groter deel van Drenthe gebruik maken van de subsidieregeling.

Tot en nu toe is aan 17 schapen- en geitenhouders een bedrag van in totaal € 70.655 uitgekeerd.

(stand per 1-11-2021)

Op 22 maart 2021 is een online informatiebijeenkomst voor dierhouders in Drenthe gehouden.

Er is een praktijknetwerk preventie wolvenschade opgericht. Een aantal houders, waaronder 4 in Drenthe, is bereid om op afspraak belangstellenden te ontvangen om hun ervaringen te delen en te laten zien hoe de maatregelen in de praktijk zijn uitgevoerd.
https://www.platform-ksg.nl/index.php/wolven/58-dossiers/wolven/153-praktijknetwerk-preventie-wolvenschade

Na het instellen van de eerste wolvencommissie in Gelderland in 2019 zijn in Drenthe, Noord-Brabant, Limburg, Friesland en Overijssel wolvencommissies of andere overlegorganen over wolven ingesteld. Daarnaast is op 25 november 2020 het Landelijk Overleg Wolf (LOW) van start gegaan. Het LOW is ingesteld door het IPO. Het is een platform voor kennisuitwisseling en vervult een klankbordfunctie bij de verdere ontwikkeling van het interprovinciaal wolvenbeleid. Wij proberen door middel interprovinciaal wolvenplan en het LOW versnippering van kennis te voorkomen en te bevorderen dat in alle provincies het wolvenbeleid op elkaar wordt afgestemd. Op dit moment wordt gewerkt aan de herziening van het interprovinciaal wolvenplan. Verwacht wordt dat medio 2022 een herzien interprovinciaal wolvenplan wordt vastgesteld.

Meer over het LOW:
https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/wolf/
Tabblad ‘Landelijk Overleg Wolf (LOW)’.

7 Vooruitblik

Bij de ontwikkeling van het wolvenbeleid is men tegen een aantal problemen opgelopen die nog opgelost moeten worden. Verder behoeft een aantal zaken nadere uitwerking.

Uitbreiding werkingsgebied van de subsidieregeling
In het huidige interprovinciaal wolvenplan staat dat pas nadat is aangetoond dat een wolf meer dan 6 maanden in een bepaald gebied verblijft een leefgebied wordt aangewezen. Voor dit leefgebied kan de provincie een subsidieregeling voor het nemen van preventieve maatregelen openstellen. Deze aanpak is achterhaald.
Ten eerste loopt het achter de feiten aan. Zo is in Drenthe gebleken dat vanaf het begin van zijn aanwezigheid een wolf al vele schadegevallen kan veroorzaken. De wolf wacht niet op een subsidieregeling.
Ten tweede blijkt dat de schade in veel gevallen veroorzaakt wordt door zwervende wolven. Juist een provincie als Drenthe wordt door een toenemend aantal zwervers bezocht. Alvorens verder te trekken verblijven zij hier een korte of langere tijd.
Ten derde moet het beleid anticiperen op toekomstige ontwikkelingen. Het openstellen van een subsidieregeling moet ook opgevat worden als een advies van de overheid aan de dierhouders om preventieve maatregelen te nemen. Aan de andere kant is het ontbreken van een subsidieregeling een signaal dat er niets van de dierhouders wordt verwacht. Dit laatste is geen goed signaal, want het staat inmiddels wel vast dat we niets anders kunnen dan ons voor te bereiden op een samenleven met wolven.
Tenslotte hebben dierhouders tijd nodig om zich aan te passen. Ook met een goede subsidieregeling moeten zij de tijd en middelen opbrengen om de afrasteringen wolfwerend te maken. Daar gaat tijd overheen.
De huidige subsidieregeling in Drenthe loopt al enigszins vooruit op het vigerende beleid om alleen het leefgebied van een gevestigde wolf als werkingsgebied voor de subsidie aan te wijzen.

De wolvencommissie adviseert om zo spoedig mogelijk geheel Drenthe aan te wijzen als werkingsgebied voor de subsidieregeling.

Deelnamebereidheid
Tot nu toe hebben weinig dierhouders gebruik gemaakt van de subsidieregeling. Dit is ook de ervaring in Gelderland. De vraag is hoe de deelname vergroot kan worden.
De volgende factoren kunnen van invloed zijn op de deelnamebereidheid:
1) ervaring met wolvenschade (eigen dieren of in de directe omgeving)
2) mogelijke andere factoren: haalbaarheid, kennis, risico perceptie, relatie met eigen dieren, hoogte vergoedingen, drempels bij aanvragen, etc.)

Er zijn sterke aanwijzingen dat de eerstgenoemde factor een belangrijk rol speelt. Een groot deel van de dierhouders die preventieve maatregelen heeft genomen heeft zelf schade ondervonden. Toen wolf GW1261M tijdens zijn verblijf in Drenthe veel schapen pakte hebben diverse schapenhouders in het hart van Drenthe hun afrasteringen aangepast om de wolf te weren. De belangstelling vanuit dit gebied om vanuit het startbudget een vergoeding te krijgen was bovengemiddeld groot. Sinds het vertrek van GW1261M is het al weer een tijdje rustig in Drenthe is de belangstelling tanende.

De wolvencommissie wil onderzoeken wat er nog meer gedaan kan worden om de deelnamebereidheid te vergroten. Daarbij kan worden aangesloten op een zelfde onderzoek dat de wolvencommissie Gelderland is gestart.

Communicatie
De kernboodschappen in de communicatie zijn:

1. De wolf blijft (komen) en daar moeten we ons op voorbereiden.
2. Aanpassing aan de komst van de wolf vergt van dierhouders een grote inspanning. Maar zij staan er niet alleen voor; de provincie Drenthe gaat hen helpen om maatregelen te nemen.
3. Proactief handelen voorkomt leed voor dier en mens.
4. De wolvenpreventieve maatregelen zijn er voor alle schapen- en geitenhouders in het gebied.

Dit moet in een communicatieplan nader worden uitgewerkt.

De wolvencommissie adviseert om een wolvenconsulent aan te stellen. De wolvenconsulent adviseert dierhouders kosteloos over wolfwerende maatregelen. Zowel op afstand (telefonisch, e-mail) als op locatie. Het gaat dan onder meer over de bouw van nieuwe afrasteringen, de aanpassing van bestaande afrasteringen, controle na oplevering en andere preventieve maatregelen. Daarnaast biedt hij hulp bij het aanvragen van een subsidie.

De wolvencommissie adviseert om in Drenthe op een publiekelijk toegankelijke locatie een aantal demo opstellingen van wolfwerende afrasteringen te plaatsen. Dit zou deel kunnen uitmaken van een educatiecentrum over de wolf in het algemeen.

Monitoring en evaluatie
De commissie wil komend jaar inzetten op een goede monitoring van de wolf binnen Drenthe. passend binnen de landelijke monitoring waarvoor Bij12 verantwoordelijk is. Met de groene TBO’s zal afstemming plaatsvinden over monitoring binnen terreinen, zodat dit voor Drenthe gebeurt en deelbaar is.

Er is behoefte aan een wolfalert systeem. Dierhouders kunnen een waarschuwing krijgen als er in de buurt een wolf is waargenomen zodat zij tijdig maatregelen kunnen treffen. Dit wolfalert systeem gaat in de provincie Overijssel ontwikkeld worden. Het is de bedoeling dat het landelijk toepaspaar wordt.

Daarnaast is er behoefte aan het opzetten, via landelijke systematiek, van een monitoringssysteem dat de effectiviteit en beheersbaarheid van de (lokale) maatregelen in kaart brengt. Dit zal eveneens met BIJ12 worden kortgesloten.

Vergoeding arbeid
De huidige subsidieregeling bevat alleen eenmalige bijdrage aan de investeringskosten van preventieve maatregelen.
De commissie adviseert om te onderzoeken hoeveel extra arbeid en onderhoudskosten de extra maatregelen ter bescherming van de landbouwhuisdieren met zich meebrengen en in welke vorm daar daar een vergoeding tegenover kan staan.
De LTO en de VGSN hebben dit in landelijk verband opgepakt.

Overige diersoorten
De huidige subsidieregeling geldt alleen voor schapen en geiten. Er zijn echter ook andere diersoorten die kwetsbaar kunnen zijn voor wolven: pony’s, veulens, alpaca’s, gehouden herten, kalveren, varkens, natuurbegrazers etc.
Het LOW heeft dit opgepakt.

Herziening interprovinciaal wolvenplan
Een punt van aandacht is dat de in Drenthe opgedane ervaring wordt meegenomen in het nieuwe interprovinciaal wolvenplan dat in 2022 zal verschijnen.

Bijlage 1 – Wolvenschade Drenthe

Bron: BIJ12 Wolvendata (https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/wolf/)

Datum melding	Locatie aanval	Prooidier	Aantal	Diersoort	Individu
2-11-2021	Lheebroek	Scha(a)p(en)	5	nog niet bekend	
2-11-2021	Hijken	Scha(a)p(en)	3	nog niet bekend	
29-10-2021	Dwingeloo	Scha(a)p(en)	1	nog niet bekend	
29-10-2021	Dwingeloo	Scha(a)p(en)	3	nog niet bekend	
29-10-2021	Dwingeloo	Scha(a)p(en)	1	nog niet bekend	
24-10-2021	Hoogersmilde	Scha(a)p(en)	1	nog niet bekend	
21-10-2021	Ruinerwold	Scha(a)p(en)	3	nog niet bekend	
20-10-2021	Wapse	Scha(a)p(en)	2	nog niet bekend	
14-10-2021	Oranjedorp	Scha(a)p(en)	1	nog niet bekend	
7-10-2021	Westervelde	Kalf	1	nog niet bekend	
6-10-2021	Meppel	Scha(a)p(en)	2	nog niet bekend	
22-9-2021	Klazienaveen	Scha(a)p(en), Geit(en)	3	nog niet bekend	
15-5-2021	Peize	Scha(a)p(en)	1	wolf	GW2362m
24-4-2021	Wijster	Scha(a)p(en)	1	wolf	GW2090f
29-6-2020	Grolloo	Scha(a)p(en)	3	wolf	onbekend
17-6-2020	Elp	Scha(a)p(en)	2	wolf	onbekend
16-6-2020	Elp	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
15-6-2020	Zwiggelte	Scha(a)p(en)	2	wolf	GW1261m
10-6-2020	Odoorn	Scha(a)p(en)	0	wolf	GW1261m
12-5-2020	Grolloo	Scha(a)p(en)	1	Wolf	Onbekend
27-3-2020	Veenhuizen	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
26-3-2020	Norg	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
25-3-2020	Erm	Scha(a)p(en)	1	wolf	onbekend
19-3-2020	Erm	Scha(a)p(en)	1	wolf	GW1261m
6-2-2020	Zuidveld	Scha(a)p(en)	1	wolf	GW1261m
1-2-2020	Ekehaar	Scha(a)p(en)	4	wolf	GW1261m
27-1-2020	Grolloo	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
24-1-2020	Grolloo	Scha(a)p(en)	4	wolf	GW1261m
18-1-2020	Zwiggelte	Scha(a)p(en)	5	wolf	GW1261m
17-1-2020	Zwiggelte	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
13-1-2020	Hooghalen	Scha(a)p(en)	4	wolf	GW1261m
4-1-2020	Hooghalen	Scha(a)p(en)	12	wolf	GW1261m
30-12-2019	Zwiggelte	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
17-12-2019	De Wijk	Scha(a)p(en)	1	wolf	onbekend
15-12-2019	Zwiggelte	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW1261m
23-11-2019	Anderen	Scha(a)p(en)	9	wolf	GW1261m
21-11-2019	Grolloo	Scha(a)p(en)	4	wolf	GW1261m
21-11-2019	Eext (landgoed Heidehof)	Scha(a)p(en)	6	wolf	GW1261m
19-11-2019	Hooghalen (Geelbroek)	Scha(a)p(en)	16	wolf	onbekend
2-9-2019	Nieuw-Balinge	Scha(a)p(en)	1	wolf	onbekend

1-4-2019	Elim	Scha(a)p(en)	1	wolf	onbekend
29-3-2019	Hooghalen	Scha(a)p(en)	12	wolf	GW849f
18-10-2018	Oosterhesselen	Scha(a)p(en)	6	wolf	GWxxxf
17-10-2018	Hollandseveld	Scha(a)p(en)	1	wolf	GWxxxf
7-10-2018	Dalerpeel	Scha(a)p(en)	4	wolf	GWxxxf
3-10-2018	Orvelte	Scha(a)p(en)	4	wolf	GWxxxf
29-5-2018	Hollandseveld	Scha(a)p(en)	11	wolf	GW998f
25-5-2018	Ekehaar	Scha(a)p(en)	2	wolf	GW998f
31-3-2018	Alteveer	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW953m
31-3-2018	Zwinderen	Scha(a)p(en)	2	wolf	GW953m
31-3-2018	Zuidwolde	Scha(a)p(en)	2	wolf	GW953m
30-3-2018	Kerkenveld	Scha(a)p(en)	1	wolf	onbekend
29-3-2018	Alteveer	Scha(a)p(en)	2	wolf	GW953m
26-3-2018	Zuidwolde	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW953m
25-3-2018	Oosterhesselen	Scha(a)p(en)	4	wolf	GW954f
18-3-2018	Benneveld	Scha(a)p(en)	6	wolf	GW954f
7-3-2015	Nieuw Amsterdam	Scha(a)p(en)	1	wolf	GW386m
7-3-2015	Westerbork	Scha(a)p(en)	3	wolf	GW386m
Totaal bewezen aantal			**167**		

Bijlage 2 – Referenties

1) H.A.H. Jansman, september 2021, De wolf terug in Nederland – Een factfi nding study, https://www.wur.nl/nl/onderzoek-resultaten/onderzoeksinstituten/environmental-research/show-wenr/we-moeten-leren-samenleven-met-de-wolf.htm

2) BIJ12, 2020, Faunaschade Preventie Kit Wolven, https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/schade-voorkomen/module-wolven/

3) Interprovinciaal overleg, Interprovinciaal wolvenplan, Den Haag 2019. https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/wolf/

4) Provincie Drenthe, 2021, Subsidie voorkomen schade door wolven provincie Drenthe https://www.provincie.drenthe.nl/drenthedichtbij/@137637/subsidie-voorkomen/

Gebruikt beeldmateriaal:
Voorpagina: [redacted] ∗ pag. 2: Staatsbosbeheer ∗ pag. 3: Wageningen Environmental Research ∗ pag. 3, 4, 9: [redacted] ∗ pag. 4: wolvencommissie Gelderland ∗ pag. 9: Poda omheiningen

Van: [redacted]@drenthe.nl
Onderwerp: RE: Aanvullende financiën Actieve monitoring wolf_Dr
Datum: 16 juni 2021 om 20:37
Aan: [redacted]@bij12.nl, [redacted]@drenthe.nl

Hallo[redacted],

Er staan in je mail een aantal zaken over de financiering van de actieve monitoring die nu echt anders lijken te gaan lopen dan oorspronkelijk aangegeven. Daar komt ook bij dat we op dit moment geen gevestigde wolf in Drenthe hebben. Het lijkt me dat we inderdaad even moeten bellen. Ik stel voor dat we even contact opnemen in de week van 5 juli.
5.1.2e [redacted]!
Groet, [redacted]

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: woensdag 16 juni 2021 16:54
Aan: [redacted]drenthe.nl>; [redacted]drenthe.nl>
Onderwerp: Aanvullende financiën Actieve monitoring wolf_Dr

Hallo [redacted] en [redacted]

Bij deze wil ik graag met jullie afstemmen over de financiën voor de actieve monitoring van de wolf. Voor nu even op de mail 5.1.2e [redacted]. Later kunnen we hier desgewenst even over bellen. Deze mail betreft het verzoek voor aanvullende financiering voor de actieve monitoring vanaf dit najaar.

Vorig jaar hebben wij contact gehad over de financiën in het kader van de Overbruggingsopdracht (deze loopt tot en met de Aanbestedingsopdracht van kracht wordt; hier zijn we nog over in onderhandeling – maar is verwacht vanaf 1 augustus). Destijds is vanuit jullie een opdracht verstrekt voor € 9.270,-. De kosten binnen de Overbruggingsopdracht tot 1 augustus 2021 zijn hiermee gedekt) en – als de kosten in de richting van 5.1.2f [redacted] blijven - ook de maanden augustus en september (zie Bijgevoegd Excel-overzicht). Omdat we nu verder gaan met een opdracht die hierop aansluit en langer doorloopt, zijn aanvullende financiën nodig.

Opdracht & doorlooptijd
Vanaf 1 augustus verlenen wij de Zoogdiervereniging zeer waarschijnlijk opdracht voor het 1) beheren van het Wolvenmeldpunt en het 2) uitvoeren van de (actieve) monitoring. De looptijd van deze opdracht heeft een initiële looptijd van 12 maanden. Na het verstrijken van deze periode heeft BIJ12 de mogelijkheid de opdracht driemaal tegen dezelfde voorwaarden te verlengen voor een periode van telkens 24 maanden. Hiermee kan de totale looptijd uitkomen op zeven jaar.

Kosten
De kosten voor het 1) Wolvenmeldpunt binnen deze opdracht worden gedekt uit de begroting van BIJ12. De kosten voor de 2) actieve monitoring daarentegen, die gericht zijn op specifieke gebieden binnen de provincies, zullen door de betreffende provincies gefinancierd moeten worden.
In het Excel -document kun je zien wat de *verwachting* is qua kosten van de actieve monitoring voor het komende jaar (en voor 2022). In de tabel hieronder zie je de samenvatting hiervan. Wat hierbij belangrijk is om aan te geven, is dat dit kostenoverzicht nadrukkelijk een prognose betreft. Dit komt omdat de onderhandelingen met de ZV nog lopen, waardoor we ook nog geen definitieve offerte + prijzenplaatje van hen hebben ontvangen (de kosten van 5.1.2f [redacted] betreffen een

prijzenplaatje van hen hebben ontvangen (de kosten van [illegible] betreffen een schatting o.b.v. hun concept offerte). Als wij het concrete kostenplaatje hebben van de actieve monitoring dan laten wij dit ook zo snel mogelijk aan jullie weten en zijn de bedragen per maand helder. Zoals jullie zien, overstijgen de kosten het bedrag van € 9.270,- waarvoor wij opdracht hebben. Om deze reden is aanvullende financiering nodig (mits jullie het eens zijn met het voortzetten van de actieve monitoring in provincie Drenthe).

Kosten 2020 (reeds gefactureerd)	**€ 5.853**
Kosten 2021 (prognose)	***€ 4.552***
Kosten 2022 (prognose)	***€ 4.620***

Opdracht verstrekt aan BIJ12 (V86099)	**€ 9.270**

Ondanks dat het nog een prognose is, wil ik jullie hier echter wel op voorbereiden en ik begrijp dat dit bij jullie ook voor interne afstemming zorgt. Wij hebben afgestemd dat wij eens per jaar bij de provincies gaan factureren. Dus het volgende moment zal december 2021 zijn dat BIJ12 bij jullie een factuur zal indienen voor betaling.

Zoals aangegeven stem ik graag op een later moment hierover met jullie af zodat ik evt. nog het eea kan toelichten.

MVGroeten,

[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 [redacted] I [redacted]@bij12.nl

BIJ12 | Werkt voor provincies

Van: [redacted]@bij12.nl
Onderwerp: RE: Bevestiging actieve monitoring Offerte ZV WMP
Datum: 1 oktober 2020 om 11:48
Aan: [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl

Hallo [redacted] en [redacted]

Wij hebben nog enkele laatste dingen van jullie nodig zodat de financiën geregeld kunnen worden inzake de actieve monitoring via BIJ12.
Dit betreft:

- Contactpersoon provincie die we op de factuur kunnen vermelden;
- Inkoopnummer van de provincie.

Wij zullen dan eind 2020/begin 2021 de gemaakte kosten voor de actieve monitoring van 2020 factureren. Kosten die gemaakt worden in 2021 factureren we eind 2021. Zo hebben we voor alle partijen de minste administratieve handelingen.

De opdracht voor het Plan van Aanpak wordt doorgegeven aan de ZV als zij officieel opdracht krijgen voor de gehele opdracht (dit is naar verwachting volgende week).

Alvast dank weer!
Groeten,
[redacted]

[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 [redacted] I [redacted]@bij12.nl

BIJ12 | Werkt voor provincies

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 24 september 2020 10:22
Aan: [redacted]@bij12.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Bevestiging actieve monitoring Offerte ZV WMP

Hallo [redacted],

Wij zijn akkoord met de offerte voor de actieve monitoring! Ziet er goed uit. Ook het Plan van Aanpak kan dan worden gestart.
Kun je me aangeven wanneer je welke specificaties voor de facturering nodig hebt?

Met groet!
[redacted]

[redacted]
+31 (0)592 [redacted]
+31 (0)6 [redacted]

Team Landelijk Gebied

Team Landelijk Gebied
provincie Drenthe

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: woensdag 23 september 2020 16:56
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Bevestiging actieve monitoring Offerte ZV WMP

Hallo [redacted]

Eén dezer dagen verlenen wij de Zoogdiervereniging opdracht voor de offerte van het Wolvenmeldpunt en de Actieve monitoring in vijf gebieden (zie bijgevoegd). Inhoudelijk zijn de stappen en de kosten vrijwel gelijk gebleven met de versie die ik eerder deelde. Naast jullie aandachtspunten is ook de kostenpost voor de maandelijkse afschrijving van de camera's aangepast en eruit gehaald, waardoor het maandbedrag kleiner is geworden (€467,-). Als er een camera defect/gesloten blijkt, zal dit een aanvulling zijn op de opdracht en wordt deze na opdracht en financiering van prov's/BIJ12 aangeschaft door de ZV.

Ik heb nu twee verzoeken aan je:

- Wil je als reactie op deze mail bevestigen dat jullie akkoord zijn met de kosten voor de Actieve monitoring, zoals aangegeven in het bijgevoegde Excel-bestand en zoals deze gebaseerd is op de ZV-offerte?
- Kunnen jullie mij aangeven of/wanneer wij de ZV opdracht kunnen geven voor het opstarten van het Plan van Aanpak?

Groet,
[redacted]

[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 [redacted] I [redacted]@bij12.nl

BIJ 12 | Werkt voor provincies

Van: [redacted]
Verzonden: woensdag 9 september 2020 18:20
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@brabant.nl>; [redacted]@brabant.nl>
CC: [redacted]@prvlimburg.nl
Onderwerp: Offerte ZV overbruggingsopdracht wolvenmeldpunt en actieve monitoring

Beste allen,

Zoals ik begin augustus met jullie besproken heb, heeft BIJ12 bij de Zoogdiervereniging een offerte uitgevraagd voor het Wolvenmeldpunt en de actieve monitoring (of het oriënteren daarop) in jullie provincies.

Bijgevoegd vinden jullie alvast de offerte die de ZV heeft opgesteld en die ik gister in mijn mailbox vond. Deze offerte is geldig voor de periode tot het moment dat de Aanbesteding opdracht wordt (dit wordt geschat op 31 maart 2020). Ik ga nog in gesprek met ze over een aantal details, dus het kan zijn dat er nog puntjes wijzigen, maar op dit moment ziet het er zo uit en zal dit grofweg de strekking zijn.
Voor jullie is de beschrijving van het PvA en de bijbehorend kostenraming allereerst van belang (deze is voor ieder 'nieuw' gebied gelijk). Dan weten jullie al wat jullie kunnen verwachten qua bedragen e.d.. Kunnen jullie je hierin vinden?
In een later stadium zijn ook de overige stappen/kosten van belang voor de uitvoering van het PvA.

Indien jullie je kunnen vinden in de werkzaamheden en kosten (ik deel de uiteindelijke offerte met jullie wanneer ik deze ontvang) dan zullen wij aan de ZV een seintje geven dat zij de PvA's kunnen gaan opstellen. (Mochten jullie hierover al met hen in contact zijn geweest om bijv. het eea te versnellen, dan hoor ik dat ook graag).

Tot zo ver wat ik nu met jullie kan delen. Bij vragen kunnen jullie mij altijd bellen of mailen.

Met vriendelijke groeten,

P.S. en willen jullie aangeven welke naamgeving jullie willen hanteren voor het gebied? (gaf eerder 'Heeze-Leende en Someren' aan. Maar de ZV stelt "Zuidoost-Brabant" voor.)

Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 I @bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: [redacted]@zoogdiervereniging.nl
Onderwerp: Re: Datum geprikt: Overleg wolvenmonitoring Drenthe
Datum: 22 maart 2021 om 15:55
Aan: [redacted]@drenthe.nl

[redacted]@hotmail.com
[redacted]@zoogdiervereniging.nl

Met vriendelijke groet

[redacted] communicatie
Wolvenmeldpunt

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 | 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 | 6503 GA Nijmegen
Secretariaat: 024 - 741 0500
Mobiel: 06 - [redacted]
E-mail [redacted]zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:
Onze website
Twitter
Facebook
LinkedIn

Op ma 22 mrt. 2021 om 15:24 schreef [redacted]@drenthe.nl>:

> Hoi [redacted] ja ik zal een link sturen.
>
> Heb jij nog de emailadressen van [redacted] en [redacted]
>
> Groet, [redacted]
>
> **Van:** [redacted]@zoogdiervereniging.nl>
> **Verzonden:** maandag 22 maart 2021 14:33
> **Aan:** [redacted]@drenthe.nl>
> **Onderwerp:** Fwd: Datum geprikt: Overleg wolvenmonitoring Drenthe
>
> Hoi [redacted]
>
> Kun jij een Microsoft Teams linkje maken? Wij gebruiken dat programma niet.
>
> Met vriendelijke groet
>
> [redacted]
> [redacted]r communicatie
>
> [redacted] Wolvenmeldpunt
>
> **Zoogdiervereniging**
>
> Toernooiveld 1 | 6525 ED Nijmegen
> Postbus 6531 | 6503 GA Nijmegen
> Secretariaat: 024 - 741 0500

Mobiel: 06 -

E-mail: @zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:
Onze website

Twitter
Facebook

LinkedIn

---------- Forwarded message ---------
Van: **datumprikker.nl** <service@datumprikker.nl>
Date: ma 22 mrt. 2021 om 14:26
Subject: Datum geprikt: Overleg wolvenmonitoring Drenthe
To: @zoogdiervereniging.nl>

Datumprikker

Datum en locatie geprikt

Beste

heeft een datum en locatie geprikt voor de afspraak 'Overleg wolvenmonitoring Drenthe'.

Datum
maandag 29 maart 2021 14:00 - 16:00

Locatie

Digitaal

Afspraak bekijken

Van: drenthe.nl
Onderwerp: RE: Facturen Wolf monitoring
Datum: 16 december 2020 om 15:20
Aan: @bij12.nl, @drenthe.nl

dank voor het overzicht.

Ik zie wel een groot verschil in bedragen voor de camera's. Of zijn nog niet alle aangeschaft?
Ik kan mij voorstellen dat als een camera zoek raakt of wordt beschadigd er in 2021 mogelijk nog wat moet worden aangeschaft. Ook kan het zijn dat er binnen de opdracht nog extra manuren gemaakt worden of anderszins er onvoorziene kosten zijn die wel echt bij deze actieve monitoringsopdracht horen. De situatie in Drenthe blijkt immers sowieso al af te wijken van de standaard die gold ten tijde van de opdrachtverlening. Ik zou dan nu ook nog niet vastzetten dat je 5.1.2f in 2021 factureert.

Groet,

Van: @bij12.nl>
Verzonden: woensdag 16 december 2020 14:31
Aan: drenthe.nl>; drenthe.nl>
Onderwerp: FW: Facturen Wolf monitoring

Hallo en

Zoals net telefonisch vroeg, bij deze de uiteenzetting van de kosten.

Voor 2020 factureren wij bij jullie € 5.1.2 Dit bedrag valt binnen de totale kosten van € 9.270 waar wij met verplichtingnummer V86099 opdracht voor hebben gekregen. Hieronder is aangegeven waar dat bedrag uit bestaat.

Samen met het bedrag € 5.1. dat wij in 2021 (binnen de opdracht die tot en met maart loopt) gaan factureren komt dit uit op € 7.254 totaal.

Provincie Drenthe	Opdracht september 2020 tot en met maart 2021						
	sep-20	*okt-20*	*nov-20*	*dec-20*	*jan-21*	*feb-21*	*mrt-21*
Actieve monitoring (incl. PvA)			5.1.2f				
Camera's en toebehoren							

Totaal per provincie	
2020	2021
€ 5.853	*€ 1.401*

Met vriendelijke groeten,

Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 I @bij12.nl

BIJ12 Werkt voor provincies

Van:
Verzonden: woensdag 16 december 2020 11:59
Aan: drenthe.nl>; drenthe.nl>
Onderwerp: FW: Facturen Wolf monitoring

Hallo beiden,

Ter info: ik heb net gehoord dat onze bedrijfsvoering morgen de factuur kan opstellen. Ik heb gevraagd om dit morgenochtend te laten zijn, zodat het – hopelijk – bij jullie nog tijdig door het proces kan.
Mochten jullie dat willen, dan kan ik de achterliggende bedragen sturen t.b.v. de beoordeling van de factuur.

Groet,

Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 I @bij12.nl

BIJ12 Werkt voor provincies

Van:
Verzonden: maandag 14 december 2020 12:23
Aan: drenthe.nl>
Onderwerp: Facturen Wolf monitoring

Hey

Bij deze ter info een mail dat wij van de Zoogdiervereniging nog geen factuur hebben ontvangen van de Monitoring Wolf over de maanden november en december. Ik heb hier vorige week en vandaag nog eens achteraan gebeld en zij zouden dit z.s.m. naar ons opsturen. Dit betekent dus dat wij het nog niet kunnen doorzetten aan jullie.

Hopelijk komt het snel binnen bij ons en kunnen wij een factuur opstellen Als het vandaag binnenkomt kunnen wij dit op z n vroegst vanaf woensdag regelen

Groet
[redacted]

Met vriendelijke groeten

[redacted]
[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.B J12.nl
+31 (0 6[redacted] I [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: [redacted]@prvlimburg.nl
Onderwerp: RE: Nazending wolvenwerkgroep 21 september
Datum: 20 september 2021 om 14:12
Aan: [redacted]bij12.nl, [redacted]ipo.nl, [redacted]gelderland.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]drenthe.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@zeeland.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@minlnv.nl, [redacted]@minlnv.nl

Allen,

Als nazending na de nazending bijgaand de aangepaste notitie over schadepreventie in het GLB.

Groeten,

[redacted]

[redacted]

cluster Natuur en Water | team Soortenbeleid
T +31 (0)43 [redacted] | M +31 (0)6 [redacted]
E [redacted]@prvlimburg.nl

Postadres Postbus 5700 | 6202 MA Maastricht

Bezoekadres Limburglaan 10 | 6229 GA Maastricht
Kijk ook op www.limburg.nl

provincie limburg

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: woensdag 15 september 2021 11:26
Aan: [redacted]@ipo.nl>; [redacted]@gelderland.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@provinciegroningen.nl>; [redacted]@fryslan.frl; [redacted]@fryslan.frl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@overijssel.nl>; [redacted]@brabant.nl>; [redacted]@prvlimburg.nl>; [redacted]@flevoland.nl; [redacted]@zeeland.nl>; [redacted]bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl
Onderwerp: Nazending wolvenwerkgroep 21 september

Beste allen,

Bijgaand de nazending voor de wolvenwerkgroep MS teams bijeenkomst van 21 september 13.30 u .

Dit betreft:

Agendapunt 3 Handelingsprotocollen
3.2 Overzicht situaties handelingsprotocol
3.2 Thema 1 wolf - mens

NB: a.s. vrijdag volgt vanuit [redacted] nog een nazending m.b.t. :
3.1 inzet wolven expertise
3.3. voorbeeld handelingsprotocol
(door technische ICT omstandigheden is dit nog niet rond)

Agendapunt 4 Tussenbalans ervaringen
4.1 Evaluatie ervaringen provincies met toepassing interprovinciaal wolvenplan
4.2 Ervaringen met wolven in Drenthe
4.3 Ervaringen Fryslân over een gevestigde wolf
4.4 Ervaringen gevestigde wolf Noord-Brabant en Limburg
4.5 Gelderland evaluatie wolven

Agendapunt 6 Inhoud en planning wolvenplan 2022
6. Inhoudsopgave n planning actualisatie wolvenplan

Agendapunt 10 Onderzoek(-sagenda) wolven
10.1 Projectplan innovatie rasters
10.2 Financieringsverzoek

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]

[redacted] Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted] Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] I E [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

D t e-ma ber cht en de nformat e verzonden met d t e-ma ber cht s vertrouwe jk en u ts u tend bestemd voor de geadresseerde(n). D t ber cht kan nformat e bevatten waarop nte ectue e e gendomsrechten rusten of d e vertrouwe jk s of om andere redenen rechtens beschermd s. Kenn sname en gebru k van deze nformat e door anderen dan de geadresseerde (n) s verboden. Ind en u deze ema abus eve jk hebt ontvangen, brengt u ons dan op de hoogte waarb j u gevraagd za worden het or g ne e ber cht te vern et gen.

Financiering schade...n.docx

Van: [redacted]@drenthe.nl
Onderwerp: RE: Opdrachtbevestiging verplichting V88875 Opdrachtbevestiging wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt
Datum: 3 september 2021 om 15:22
Aan: [redacted]@drenthe.nl

Hoi [redacted]

Ja dit zegt mij iets. Ik heb vast een verplichting voor je aangemaakt voor het resterende bedrag, omdat ik 5.1.2e [redacted] Bij12 kan het restant dus facturen met dit nummer.

Groeten,
[redacted]

-------- Original message --------
From: [redacted] drenthe.nl>
Date: 03/09/2021 13:03 (GMT+01:00)
To: [redacted] @drenthe.nl>
Subject: FW: Opdrachtbevestiging verplichting V88875 Opdrachtbevestiging wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt

Hoi [redacted],

Zegt jou dit misschien iets?
Vorig jaar heb jij voor mij in het inkoopportaal een opdracht voor actieve monitoring aangemaakt met verplichtingennummer V86099.
Ik zie in de mail hieronder een opdracht voor het resterende bedrag, maar met een ander V-nummer.
Heb [redacted] al gevraagd of zij soms een factuur daarvoor gestuurd had.
Bleek niet het geval. Bij12 doet dat ook alleen maar aan het eind van het jaar.
Kun jij in het systeem zien wat een verklaring kan zijn?

Alvast dank!
Groet, [redacted]

Van: post@drenthe.nl <post@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 2 september 2021 10:14
Aan: [redacted]@bij12.nl
Onderwerp: Opdrachtbevestiging verplichting V88875 Opdrachtbevestiging wolvenmonitoring en wolvenmeldpunt

Geachte heer/mevrouw,

Hierbij ontvangt u de opdrachtbevestiging met het verplichtingennummer V88875.

De opdrachtbrief treft u in de bijlage aan.

Met vriendelijke groet,

Provincie Drenthe

Tel. (0592) 36 55 55

Van: drenthe.nl
Onderwerp: RE: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe
Datum: 28 januari 2021 om 12:06
Aan: zoogdiervereniging.nl
Kopie: drenthe.nl

Hoi
en ik bespraken net even de interne logistiek rond jouw vraag toen dit mailtje binnen kwam.
De opzet is prima! En ja, nodig vooral ook uit voor deze bijeenkomst.
Ik ga even achter de contactpersoon bij DPG aan. Stuur ik je zo.
Groet,

Van: zoogdiervereniging.nl>
Verzonden: donderdag 28 januari 2021 11:51
Aan: drenthe.nl>;
drenthe.nl>
Onderwerp: Fwd: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe

Goedemorgen dames,

Kunnen jullie je vinden in deze lijst van genodigden voor de eerste bijeenkomst?
Hebben jullie een contact bij DPG?
Ik zou graag ook willen uitnodigen van het Wolvenmeldpunt voor Drenthe.

Met vriendelijke groet

communicatie
Wolvenmeldpunt

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 I 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 I 6503 GA Nijmegen
Secretariaat: 024 - 741 0500
Mobiel: 06 -
E-mail: zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:
Onze website
Twitter
Facebook
LinkedIn

Forwarded message

---------- Forwarded message ---------
Van: [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Date: do 28 jan. 2021 om 11:26
Subject: RE: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe
To: [redacted]zoogdiervereniging.nl>

Dag [redacted]

Voor de eerst bijeenkomst zou je van de terreinbeheerders denk ik de volgende mensen moeten uitnodigen:

Natuurmonumenten [redacted]@natuurmonumenten.nl
Het Drentse Landschap, [redacted]@drentslandschap.nl
Bosgroep, [redacted]@bosgroepen.nl
Staasbosbeheer, [redacted]@staatsbosbeheer.nl en [redacted]
[redacted]@staatsbosbeheer.nl
Drents Particulier Grondbezit, geen contactpersoon, [redacted]@grondbezit.nl

Ik vraag me af of je bijvoorbeeld ook de Waterschappen zou moeten uitnodigen. Die hebben los van watergangen hier en daar ook nog terreinen, maar ik vermoed dat die wolftechnisch van weinig betekenis zijn.

Groeten [redacted]

Van: [redacted] [mailto:[redacted]zoogdiervereniging.nl]
Verzonden: woensdag 27 januari 2021 15:33
Aan: [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Fwd: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe

Met vriendelijke groet

[redacted]
[redacted] communicatie
[redacted] Wolvenmeldpunt

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 I 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 I 6503 GA Nijmegen
Secretariaat: 024 - 741 0500
Mobiel: 06 - [redacted]
E-mail: [redacted]zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:
Onze website
Twitter
Facebook
LinkedIn

---------- Forwarded message ---------
Van: [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Date: ma 25 jan. 2021 om 10:28
Subject: RE: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe
To: [redacted]zoogdiervereniging.nl>

Dag [redacted]

Lijkt me een goede opzet.

Voor de eerste bijeenkomst lijkt het me handig dat je met [redacted] contact opneemt wie er vanuit SBB bij aanwezig is/zijn.
Vanuit NM en HDL kan er dan aangegeven worden wie wel/niet actief meedoet in de tweede ronde als het gaat om de technische uitvoering.
Binnen SBB zijn voor de monitoring enkele collegae actief en een paar vrijwilligers die de camera's gaan bedienen. Deze kunnen meedoen in de tweede ronde.

[redacted]

Van: [redacted] [mailto:[redacted]zoogdiervereniging.nl]
Verzonden: vrijdag 22 januari 2021 11:45
Aan: [redacted]drenthe.nl>; [redacted]drenthe.nl>; [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@hotmail.com>
Onderwerp: Startbijeenkomst actieve monitoring Drenthe

Hoi allen,

In december 2020 is de provincie Drenthe akkoord gegaan met het starten van de actieve monitoring van wolven in Drenthe op basis van Plan van Aanpak, welke een uitwerking is van het landelijke Monitoringsplan Wolf.

In een overleg met de Provincie is een voorstel gekomen om de startbijeenkomst van de actieve monitoring in twee stappen te doen. De eerste bijeenkomst kan zit meer richten op de samenwerking tussen de organisaties en de tweede bijeenkomst meer over de technische uitvoering. Mijn voorstel qua onderwerpen zou als volgt zijn:

1e bijeenkomst (provincie, provinciale faunacoordinatoren, provinciale ecologen, etc).
- kleine intro terugkeer van wolven
- uitleg monitoringstrategie
- vraag/antwoord-sessie
- uitleg wensen aan terreineigenaren
- vraag om contactpersonen en vergunningen

2e bijeenkomst (provincie, boswachters, vrijwilligers)
- kleine intro terugkeer van wolven
- uitleg monitoringstrategie
- uitleg verschillende sporen en wat te doen
- vraag/antwoord-sessie

Ik hoor graag van jullie of jullie je kunnen vinden in de aanpak, het voorstel qua

onderwerpen en wie volgens jullie bij in ieder geval de eerste bijeenkomst aanwezig moeten zijn. Dan zodra dit gezamenlijk afgestemd is, kunnen we mensen uitnodigen met een datumvoorstel. Gezien Covid19 zal dit digitaal zijn.

Met vriendelijke groet

[redacted] communicatie
[redacted] Wolvenmeldpunt

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 I 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 I 6503 GA Nijmegen
Secretariaat: 024 - 741 0500
Mobiel: 06 - [redacted]
E-mail: [redacted]zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:
Onze website
Twitter
Facebook
LinkedIn

Disclaimer Nederlands English
Disclaimer Nederlands English

Vaststelling

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot bekendmaking van hun besluit tot vaststelling van het reglement voor de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op artikel 82 en 158, eerste lid, onderdeel a van de Provinciewet;

BESLUITEN:

Het Reglement voor de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe vast te stellen.

Dit besluit treedt in werking op de dag na publicatie in het Provinciaal Blad.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven: @

Artikel 1 Toepassing
Er is een Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe (hierna te noemen GPW), ex artikel 82 (adviescommissie) van de Provinciewet. Dit reglement is daarop van toepassing.

Artikel 2 Taken
De commissie heeft de volgende taken:

1. Het adviseren over projecten in Drenthe gericht op de preventie van schade veroorzaakt door wolven;
2. het adviseren over de bescherming van schapen in Drenthe voorafgaand aan vestiging van wolven, hieronder mede te verstaan het opstellen van één of meerdere gebiedsgerichte schadepreventieplannen gericht op de bescherming van schapen met betrekking tot een aangewezen leefgebied voor wolven wanneer een wolf zich in een territorium vestigt;
3. het verzorgen van procesbegeleiding om de betreffende dierhouders te informeren en te betrekken bij een gebiedsgericht schadepreventieplan;
4. het adviseren van Gedeputeerde Staten over bijzondere gevallen met betrekking tot schade door wolven;

Artikel 3 Samenstelling

1. Gedeputeerde Staten benoemen, schorsen en ontslaan de onafhankelijk voorzitter en leden van de commissie.
2. De commissieleden bestaan in ieder geval uit:
    a. Een vertegenwoordiger van Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO);
    b. Een vertegenwoordiger van Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders (KSG);
    c. Een vertegenwoordiger de Gescheperde Schaapskuddes Drenthe;
    d. Een vertegenwoordiger van Staatsbosbeheer
3. Gedeputeerde Staten wijzen de secretaris van de commissie aan. De secretaris ondersteunt de commissie en is geen lid van de commissie.
4. Het lidmaatschap van de GPW eindigt op eigen verzoek van het betrokken lid of door:
    a. het ontbinden van de GPW;
    b. het eindigen van een periode waarvoor het lid is benoemd;
    c. overlijden.

Artikel 4, Zittingsperiode

1. De leden van de GPW worden voor een periode van vijf jaar benoemd. Een lid kan na afloop van zijn zittingsperiode terstond, maar maximaal eenmaal worden herbenoemd voor een periode van vijf jaar.
2. Degene die in de GPW de plaats inneemt van een lid wiens zittingsduur nog niet verstreken was, heeft zitting tot het einde van die duur.

Artikel 5, Besluitvorming

1. Voor zover geen consensus wordt bereikt, adviseert de GPW bij meerderheid van stemmen.
2. Wanneer de stemmen staken, geeft de stem van de voorzitter de doorslag.
3. Een lid van de GPW neemt niet deel aan de stemming over een aangelegenheid die hem rechtstreeks of middellijk aangaat of waarbij hij als vertegenwoordiger persoonlijk betrokken is.
4. De GPW kan geen besluiten nemen.
5. Adviezen van de GPW worden vastgelegd in een verslag.

Artikel 6 Werkwijze

1. De commissie kan haar eigen werkwijze vaststellen in een reglement.
2. De commissie vergadert zo vaak als de voorzitter dat nodig oordeelt.
3. De commissie laat zich adviseren door belanghebbenden
4. De commissie kan zich laten bijstaan met expertise gericht op ecologie en preventie. Als hieraan kosten zijn verbonden, legt de voorzitter een voorstel voor opdrachtverlening voor aan Gedeputeerde Staten.

Artikel 7 Openbaarheid

Vergaderingen van de commissie zijn niet openbaar.

Artikel 8 Verslagen

1. De secretaris maakt een verslag van de commissievergaderingen.
2. De commissie brengt jaarlijks verslag uit aan Gedeputeerde Staten van haar werkzaamheden en adviezen.

Artikel 9, Vergoeding

1. De onafhankelijk voorzitter ontvangt een vergoeding voor het bijwonen van de vergaderingen van de commissie ter hoogte van het bedrag genoemd in artikel 2.4.1. van het Rechtspositiebesluit decentrale politieke ambtsdragers.
2. De onafhankelijk voorzitter ontvangt reis- en verblijfskostenvergoeding overeenkomstig het Rechtspositiebesluit decentrale politieke ambtsdragers en de Regeling rechtspositie decentrale politieke ambtsdragers.

Toelichting op de Reglement Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe.

Artikel 2:
een voorbeeld van een bijzonder geval waarover de commissie Gedeputeerde Staten adviseert is een schapenhouder die geheel of gedeeltelijk net buiten de aangewezen begrenzing van het leefgebied voor de wolf valt. De resultaten van de gebiedscommissie zijn openbaar.

Artikel 6:
Belanghebbende organisaties zijn bedrijven, stichtingen of verenigingen die redelijkerwijs belang hebben bij de advisering, bijvoorbeeld gericht op het beschermen van vee.

PROVINCIE DRENTHE
No.: 2018002206
Ingek.: 19 SEP. 2018
TEAM: BC
TE BEH. DOOR:
DWS: G.AFD.:

D66 Drenthe

Assen, 19 september 2018

Aan de voorzitter van de Provinciale Staten van Drenthe
Mevrouw J. Klijnsma
Postbus 122
9400 AC Assen

kopie SG

Onderwerp: Schriftelijke vragen ex. Art. 41 RvO inzake bescherming schapen tegen wolven

Geachte mevrouw Klijnsma,

In het afgelopen jaar is de wolf op verschillende plaatsen in Drenthe gesignaleerd. De vestiging van de wolf heeft gevolgen voor de schapenhouderij in Drenthe. Zo zijn in bijvoorbeeld Zuidwolde en Oosterhesselen schapen doodgebeten[1]. Op het moment kunnen schapenhouders terecht bij het Faunafonds om achteraf compensatie te verkrijgen voor doodgebeten schapen. Hierbij moet vastgesteld worden of er daadwerkelijk een wolf actief is geweest. Hierdoor lopen de procedures in de kosten. De provincie Drenthe draagt in 2018 ruim €1,8 miljoen hieraan bij[2]. In 2018 zijn er tot nog toe elf aanvragen uit Drenthe bij dit fonds terechtgekomen[3].

In 2014 werd in het Flora- en Faunabeleidsplan Drenthe nog gesteld dat het op voorhand beveiligen van schapen "onredelijk" en een "in veel gevallen nu ook nog overbodige investering" voor schapenhouders was. Voorts werd gesteld dat "pas na vestiging van een wolventerritorium in een gebied" van risico's voor schapenhouders gesproken kan worden[4]. D66 lijkt het structureel voorkomen van doodgebeten schapen een betere optie dan het achteraf compenseren hiervan en constateert dat de situatie ten opzichte van 2014 wezenlijk veranderd is. De provincies zijn momenteel in overleg over een aanpassing van het Draaiboek Wolf, welke eind 2018 gerealiseerd moet zijn. Tegelijkertijd heeft een aantal schapenhouders met steun van de gemeente Coevorden al maatregelen genomen en beschikt de Europese Unie over programma's die te maken hebben met dit soort vraagstukken.

Op basis van bovengenoemde informatie heeft de fractie van D66 de volgende vragen voor het college van Gedeputeerde Staten (GS):

1. Op welke wijze speelt (de financiering van) het voorkomen van doodgebeten schapen een rol in het overleg over het nieuwe Draaiboek Wolf?
2. Wat is uw visie op het als provincie (deels) subsidiëren van omheiningen of andere preventieve maatregelen ter bescherming van schapen tegen wolven?
3. Bent u bereid op korte termijn financiële middelen beschikbaar te stellen om zelf preventieve maatregelen te treffen wanneer in het genoemde overleg niet tot dat soort maatregelen gekomen wordt?
4. Hoe ziet u op dit gebied de rol van de provincie ten opzichte van Europese programma's en gemeentelijk beleid? Wat is uw visie op cofinanciering door verschillende overheden en schapenhouders?

Namens de fractie van D66,
Jordy Tuin

---

[1] http://www.dvhn.nl/drenthe/Minstens-dertig-schapen-in-het-Noorden-werden-gedood-door-wolven-23188652.html.
[2] Begroting Bij12, pagina 22: https://www.bij12.nl/assets/Vastgestelde-Jaarplan-en-begroting-BIJ12-2018.pdf
[3] https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/
[4] Flora- en Faunabeleidsplan Drenthe 2014, pagina 30: https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/121934/2014-647_ffbp_versie_oktober_1_1.pdf

oorspronkelijke versie.

Agendapunt voor de vergadering van Ged

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex

Algemene gegevens	
Opsteller	[redacted] tst. [redacted]
Team	Natuur & Water
Datum	donderdag 18 oktober 2018
Uiterste behandeldatum in GS: 30 oktober	
Toelichting: om binnen de beantwoordingstermijn te blij	

Verwijzing naar speerpunt collegeakkoord/programma begroting	**Portefeuillehouder**
-	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	**Afwijkende mening**
1.	
2.	
3.	

Paraaf directeur-secretaris
Wim Brenkman

Archivering	
Datum:	*Registratienummer:*
30-10-'18	nr. 5.4/2018002206
	nr.
	nr.

Communicatie
Openbaar: Ja, later. Openbaar vanaf ontvangst brief door vragensteller.
Persbericht: Nee
Bekendmaking: Niet van toepassing

Onderwerp

Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde van de D66-fractie over de bescherming van schapen tegen wolven.

Advies

In te stemmen met de brief aan de D66-fractie, in afschrift aan de overige Statenleden.

Beslissing GS

IHP HJ

aanpassen aan actualiteit

Wolvendraaiboek

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de heer J. Tuin

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, @
Ons kenmerk @
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over de bescherming van schapen tegen wolven

Geachte heer Tuin,

In uw brief van 19 september 2018 stelde u een aantal vragen over de bescherming van schapen tegen wolven. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Op welke wijze speelt (de financiering van) het voorkomen van doodgebeten schapen een rol in het overleg over het nieuwe Draaiboek Wolf?

Antwoord 1
Over het nieuwe Draaiboek Wolf heeft de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland een eerste oriënterende bespreking, maar het draaiboek zal door het IPO-Bestuur moeten worden vastgesteld. Tot die tijd is dit onderdeel nog in ontwikkeling. In Drenthe is in de aanloop naar het nieuwe draaiboek overleg gevoerd met de partners uit de sector tijdens de rondetafelbijeenkomst in mei; in de eerste helft van november zal dit overleg met de partners worden voort-gezet in een tweede bijeenkomst. Wij zullen voor u op een nader te bepalen tijdstip een bijeenkomst organiseren om u bij te praten over dit onderwerp.

Vraag 2
Wat is uw visie op het als provincie (deels) subsidiëren van omheiningen of andere preventieve maatregelen ter bescherming van schapen tegen wolven?

Antwoord 2

De provincie Drenthe sluit aan bij de gezamenlijke benadering zoals in het nieuwe Draaiboek Wolf is omschreven. Als er beleidskeuzes moeten worden gemaakt, zullen wij u daarover informeren.

Vraag 3

Bent u bereid op korte termijn financiële middelen beschikbaar te stellen om zelf preventieve maatregelen te treffen wanneer in het genoemde overleg niet tot dat soort maatregelen gekomen wordt?

Antwoord 3

Zie antwoord 2. Wel zijn er op dit moment uitleenrasters en wildcamera's beschikbaar om op korte termijn een tijdelijke oplossing te bieden voor dierhouders die zijn getroffen door een vermoedelijke wolvenaanval.

Vraag 4

Hoe ziet u op dit gebied de rol van de provincie ten opzichte van Europese programma's en gemeentelijk beleid? Wat is uw visie op cofinanciering door verschillende overheden en schapenhouders?

Antwoord 4

Het staat gemeenten altijd vrij middelen beschikbaar te stellen voor preventieve maatregelen. Inzet van Europese programma's zal nader worden onderzocht.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, secretaris , voorzitter

Wijzigingen bijhouden.

ring van Gedeputeerde Staten van Drenthe

riftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

	Verantwoordelijke
	Jordan Jumelet
18	*Paraaf verantwoordelijke*
ober lingstermijn te blijven	*Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt collegeakkoord/programma begroting	**Portefeuillehouder**
-	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	**Afwijkende mening**	**Paraaf directeur-secretaris**
1.		Wim Brenkman
2.		
3.		

Archivering		**Communicatie**
Datum:	*Registratienummer:*	*Openbaar:* Ja, later. Openbaar vanaf ontvangst brief door vragensteller.
	nr.	
	nr.	*Persbericht:* Nee
	nr.	*Bekendmaking:* Niet van toepassing

Onderwerp

Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde van de D66-fractie over de bescherming van schapen tegen wolven.

Advies

In te stemmen met de brief aan de D66-fractie, in afschrift aan de overige Statenleden.

Beslissing GS

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan: Dhr. J. Tuin

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, @
Ons kenmerk @
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over de bescherming van schapen tegen wolven.

Geachte heer Tuin,

In uw brief van 19 september stelde u een aantal vragen over de bescherming van schapen tegen wolven. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Op welke wijze speelt (de financiering van) het voorkomen van doodgebeten schapen een rol in het overleg over het nieuwe Draaiboek Wolf?

Antwoord 1
Het IPO (Interprovinciaal Overleg) werkt aan een nieuw wolvendraaiboek, dat antwoord geeft op vragen over hoe om wordt gegaan met wolven die zich vestigen in Nederland. Het IPO heeft met het concept interprovinciaal wolvenplan een draaiboek gemaakt dat uiteindelijk moet leiden tot een definitieve versie. Het definitieve beleid zal uiteindelijk worden vastgesteld door het IPO-bestuur. Voor het zover is, ~~heeft de Provincie Drenthe~~ ervoor gekozen om eerst met stakeholders het concept draaiboek te bespreken en te horen hoe zij hier tegenaan kijken. Hiervoor wordt, in navolging op de eerdere bijeenkomst in mei van dit jaar, een vervolgbijeenkomst gepland half november. Na deze bijeenkomst zal het ~~college van Gedeputeerde~~ Staten een standpunt innemen ten aanzien van het concept draaiboek. ~~Over het nieuwe draaiboek wolf heeft de BACVP een eerste oriënterende bespreking, maar het draaiboek zal door het IPO-Bestuur moeten worden vastgesteld. Tot die tijd is dit onderdeel nog in ontwikkeling. In Drenthe is in de aanloop naar het nieuwe draaiboek overleg gevoerd met de partners uit de sector tijdens de ronde tafel bijeenkomst in mei, in de eerste helft van november zal dit overleg met de partners worden voortgezet in een tweede bijeenkomst.~~ Wij ~~zullen voor~~ u op

Hebben wij
Ciom [redacted]
zullen wij

een nader te bepalen tijdstip ~~een bijeenkomst organiseren om u bij te praten over dit onderwerp.~~ hierover informeren

Vraag 2
Wat is uw visie op het als provincie (deels) subsidiëren van omheiningen of andere preventieve maatregelen ter bescherming van schapen tegen wolven?

Antwoord 2
De provincie Drenthe sluit aan bij gezamenlijke benadering zoals in het nog vast te stellen~~nieuwe~~ Draaiboek Wolf is omschreven, als er ~~beleidskeuzes~~ extra middelen moeten worden vrijgemaakt zullen wij u daarover informeren.

Vraag 3
Bent u bereid op korte termijn financiële middelen beschikbaar te stellen om zelf preventieve maatregelen te treffen wanneer in het genoemde overleg niet tot dat soort maatregelen gekomen wordt?

Antwoord 3
Zie antwoord twee. ~~Wel~~ Er zijn ~~er~~ op dit moment uitleen rasters en wildcamera's beschikbaar om op korte termijn een tijdelijke oplossing te bieden voor dierhouders die zijn getroffen door een vermoedelijke wolvenaanval.

Vraag 4
Hoe ziet u op dit gebied de rol van de provincie ten opzichte van Europese programma's en gemeentelijk beleid? Wat is uw visie op cofinanciering door verschillende overheden en schapenhouders?

Antwoord 4
~~Het staat gemeenten altijd vrij middelen beschikbaar te stellen voor preventieve maatregelen. Inzet van Europese programma's zal nader worden onderzocht.~~ De provincie volgt de discussie in Europees verband nauwlettend en trekt daarin samen op met het ministerie en andere provincies. Het plan is op dit moment nog in concept en er vindt op dit onderwerp nog overleg plaats met de verschillende stakeholders.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de heer J. Tuin

VERZONDEN 01 NOV. 2018

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, 1 november 2018
Ons kenmerk 44/5.4/2018002206
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over de bescherming van schapen tegen wolven

Geachte heer Tuin,

In uw brief van 19 september 2018 stelde u een aantal vragen over de bescherming van schapen tegen wolven. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Op welke wijze speelt (de financiering van) het voorkomen van doodgebeten schapen een rol in het overleg over het nieuwe Draaiboek Wolf?

Antwoord 1
Het Interprovinciaal Overleg (IPO) werkt aan een nieuw wolvendraaiboek, dat antwoord geeft op vragen over hoe om wordt gegaan met wolven die zich vestigen in Nederland. Het IPO heeft met het concept Interprovinciaal wolvenplan een draaiboek gemaakt dat uiteindelijk moet leiden tot een definitieve versie. Het definitieve beleid zal uiteindelijk worden vastgesteld door het IPO-bestuur. Voor het zover is, hebben wij ervoor gekozen om eerst met stakeholders het concept draaiboek te bespreken en te horen hoe zij hier tegenaan kijken. Hiervoor wordt, in navolging op de eerdere bijeenkomst in mei van dit jaar, een vervolgbijeenkomst gepland half november. Na deze bijeenkomst zullen wij een standpunt innemen ten aanzien van het concept draaiboek. Wij zullen u op een nader te bepalen tijdstip hierover informeren.

Vraag 2
Wat is uw visie op het als provincie (deels) subsidiëren van omheiningen of andere preventieve maatregelen ter bescherming van schapen tegen wolven?

Antwoord 2
De provincie Drenthe sluit aan bij de gezamenlijke benadering zoals in het nog vast te stellen Draaiboek Wolf is omschreven, als er extra middelen moeten worden vrijgemaakt, zullen wij u daarover informeren.

Vraag 3
Bent u bereid op korte termijn financiële middelen beschikbaar te stellen om zelf preventieve maatregelen te treffen wanneer in het genoemde overleg niet tot dat soort maatregelen gekomen wordt?

Antwoord 3
Zie antwoord 2. Er zijn op dit moment uitleenrasters en wildcamera's beschikbaar om op korte termijn een tijdelijke oplossing te bieden voor dierhouders die zijn getroffen door een vermoedelijke wolvenaanval.

Vraag 4
Hoe ziet u op dit gebied de rol van de provincie ten opzichte van Europese programma's en gemeentelijk beleid? Wat is uw visie op cofinanciering door verschillende overheden en schapenhouders?

Antwoord 4
De provincie volgt de discussie in Europees verband nauwlettend en trekt daarin samen op met het ministerie en andere provincies. Het plan is op dit moment nog in concept en er vindt op dit onderwerp nog overleg plaats met de verschillende stakeholders.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

[redacted], secretaris

, voorzitter

[redacted]coll

kopie → SG

PROVINCIE DRENTHE
No.: 2021001237
Ingek.: 30 JUNI 2021
TEAM: BC
TE BEH. DOOR:
DWS: | G.AFD.:

Partij voor de Dieren
Drenthe

Aan de voorzitter van de Provinciale Staten van de provincie Drenthe

Mevrouw J. Klijnsma
Postbus 122
9400 AC Assen

30 juni 2021

Betreft: **Schriftelijke vragen ex art 41 Reglement van Orde met betrekking tot plaatsing wolvenhek bij N2000 gebied**

Geachte voorzitter,

Op dinsdag 29 juni is begonnen met de aanleg van het zogenaamde wolvenhek bij de grens tussen Friesland en Drenthe langs het N2000 gebied Drents-Friese Wold[1]. Uiteindelijk wil Stichting Wolvenhek Friesland hier een kilometers lang hekwerk plaatsen.
De Partij voor de Dieren heeft hierover de volgende vragen aan GS.

1. Bent u het met ons eens dat een hek van meerdere kilometers in strijd is met de Europese en nationale regels die aangeven dat de wolf beschermd moet worden en dat de wolf niet verstoord mag worden? Zo nee, waarom niet?
2. Andere dieren kunnen in hun leefgewoonten ernstig verstoord worden door dit hek, dit zou zelfs verstrekkende gevolgen voor populaties kunnen hebben. Ziet de provincie nadelige gevolgen van een dergelijk hek voor (andere) dieren? (Graag toelichting)
3. Is het volgens de Wet Natuurbescherming toegestaan een kilometers lang hek te plaatsen langs een N2000 gebied? (Graag toelichting)
4. Is de provincie voornemens handhavend op te treden tegen dit hek? (Zo nee, graag toelichting)
5. Bent u het met ons eens dat de plaatsing van een dergelijk hek schapenhouders niet ontslaat van hun wettelijke verplichting hun dieren zelf te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

[1] https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/171488/Wolvenhek-Friesland-een-feit-Ik-had-die-Wiegel-slimmer-verwacht

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
mevrouw R. Zuiker

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, 19 augustus 2021
Ons kenmerk 2021001237
Onderwerp: Uitstel beantwoording vragen ex artikel 41 Reglement van orde inzake de plaatsing van het wolvenhek bij Natura 2000-gebied

Geachte mevrouw Zuiker,

In uw brief van 30 juni 2021 hebt u een aantal vragen gesteld over de plaatsing van het wolvenhek bij Natura 2000-gebied Drents Friese Wold.
In verband met het zomerreces is het helaas niet mogelijk uw vragen binnen de gestelde termijn van dertig dagen te beantwoorden.

De brief met de beantwoording van uw vragen kunt u vóór 22 september 2021 tegemoet zien.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

[redacted] coll.

[redacted]

Op 30 juni 2021 uitgezet bij Jordan Jumelet

Vragen ex artikel 41 van het Reglement van orde voor de vergaderingen en andere werkzaamheden van Provinciale Staten

Volgens het Reglement van orde moet het antwoord op de hierbij gevoegde vragen van de PvdD-fractie van 30 juni 2021 over:

plaatsing wolvenhek bij N2000-gebied

uiterlijk op **vrijdag 30 juli 2021** worden verzonden. De uiterste GS-behandeldatum is **dinsdag 6 juli 2021.**
Mocht beantwoording binnen deze termijn niet lukken, dan moet er een uitstelbriefje worden verzonden (een voorbeeld is bijgevoegd).
Dit briefje moet uiterlijk **maandag 5 juli 2021 vóór 12.00 uur** in concept bij [redacted] worden aangeleverd.
Van het uitstel van beantwoording dient de portefeuillehouder op de hoogte te worden gesteld, zodat hij hiervan melding kan maken in GS.
Voor de beantwoording van de vragen dien je het Word-sjabloon "GS-stuk statenvragen" te gebruiken.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
team BC

Reglement van orde voor de vergaderingen en andere werkzaamheden van provinciale staten

Hoofdstuk 4, Rechten van leden

Artikel 41, Schriftelijke vragen

1. De schriftelijke vragen worden kort en duidelijk geformuleerd. De vragen kunnen van een toelichting worden voorzien. Bij de vragen wordt aangegeven of schriftelijke of mondelinge beantwoording wordt verlangd.

2. De vragen worden bij de voorzitter van provinciale staten ingediend. Deze draagt er zorg voor dat de vragen zo spoedig mogelijk ter kennis van de overige leden van provinciale staten en het college worden gebracht. Hierna worden de vragen op de internetpagina van provinciale staten gepubliceerd.

3. Schriftelijke beantwoording vindt zo spoedig mogelijk plaats, in ieder geval binnen 30 dagen, nadat de vragen zijn binnengekomen. Mondelinge beantwoording vindt plaats in de eerstvolgende vergadering van provinciale staten. Indien beantwoording niet binnen deze termijnen kan plaatsvinden, stelt het verantwoordelijk lid van het college de vragensteller hiervan gemotiveerd in kennis, waarbij de termijn aangegeven wordt, waarbinnen beantwoording zal plaatsvinden. Dit bericht wordt behandeld als een antwoord.

4. De antwoorden worden door het verantwoordelijk lid van het college aan de leden van provinciale staten medegedeeld.

5. De vragen en de antwoorden worden gelijktijdig met de stukken, als bedoeld in artikel 20, aan de leden van provinciale staten toegezonden.

6. De vragensteller kan, bij schriftelijke beantwoording in de eerstvolgende statenvergadering en bij mondelinge beantwoording in dezelfde vergadering van provinciale staten, na de behandeling van de op de agenda voorkomende onderwerpen nadere inlichtingen vragen omtrent het door de Commissaris van de Koning of door het college gegeven antwoord, tenzij provinciale staten anders beslissen.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

Algemene gegevens	
Opsteller	[redacted] tst. [redacted]
Team	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
Datum	15 september 2021
Uiterste behandeldatum in GS: 21-09-2021	

Teammanager
Arnout Venekamp
Paraaf Bespreken:

Verwijzing naar speerpunt coalitieakkoord/programma begroting
2. Stad en platteland: ruimte bieden en richting geven

Akkoord portefeuillehouder
Henk Jumelet

Intern voorbereid met
1 [redacted] LG
2.
3.

Akkoord provinciesecretaris
Wim Brenkman

Archivering	
Datum:	*Registratienummer:*
21 september 2021	nr. 5.5./2021001237
	nr.
	nr.

Communicatie
Openbaar: Ja, later. Openbaar vanaf ontvangst brief door vragensteller.
Persbericht: Nee
Bekendmaking: Niet van toepassing

Onderwerp

Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde van de PvdD-fractie over plaatsing wolvenhek bij N2000 gebied

Advies

In te stemmen met de brief aan de PvdD-fractie, in afschrift aan de overige Statenleden.

Beslissing GS

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
mevrouw R. Zuiker

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, 21 september 2021
Ons kenmerk 38/5.@/2021001237
Behandeld door team Vergunningverlening, handhaving en toezicht (0592) 36 5555
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over plaatsing wolvenhek bij N2000 gebied

Geachte mevrouw Zuiker,

In uw brief van 30 juni 2021 stelde u een aantal vragen over het in Fryslân geplaatste wolvenhek. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Bent u het met ons eens dat een hek van meerdere kilometers in strijd is met de Europese en nationale regels die aangeven dat de wolf beschermd moet worden en dat de wolf niet verstoord mag worden? Zo nee, waarom niet?

Antwoord 1
Het betreffende hek is geplaatst in Fryslân. De provincie Fryslân is dan ook bevoegd gezag m.b.t. de handhaving van Europese en nationale regels betreffende de bescherming van wolven. Het is aan de provincie Fryslân om eventuele strijdigheid hiermee te bepalen.

Vraag 2
Andere dieren kunnen in hun leefgewoonten ernstig verstoord worden door dit hek, dit zou zelfs verstrekkende gevolgen voor populaties kunnen hebben. Ziet de provincie nadelige gevolgen van een dergelijk hek voor (andere) dieren? (Graag toelichting)

Antwoord 2
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 3
Is het volgens de Wet Natuurbescherming toegestaan een kilometers lang hek te plaatsen langs een N2000 gebied? (Graag toelichting)

Antwoord 3
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 4
Is de provincie voornemens handhavend op te treden tegen dit hek? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 4
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 5
Bent u het met ons eens dat de plaatsing van een dergelijk hek schapenhouders niet ontslaat van hun wettelijke verplichting hun dieren zelf te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 5
Ja, dat zijn wij met u eens.

Vraag 6
Bent u het met ons eens dat het hek zinloos is om schapen te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 6
Ja, wij zijn het met u eens dat in de huidige vorm het hek niet bijdraagt aan het beschermen van schapen.

Vraag 7
Bent u het met ons eens dat niet de wolf maar de mens de grootste vijand van schapen is omdat slachting van schapen in Nederland voornamelijk in het abattoir plaatsvindt? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 7
Wij nemen kennis van uw mening. Wij zijn het met u eens dat slachting van schapen voornamelijk in het abattoir plaatsvindt.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

VERZONDEN 21 SEP. 2021

Aan:
mevrouw R. Zuiker

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, 21 september 2021
Ons kenmerk 38/5.5/2021001237
Behandeld door team Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
(0592) 36 55 55
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over plaatsing wolvenhek bij N2000 gebied

Geachte mevrouw Zuiker,

In uw brief van 30 juni 2021 stelde u een aantal vragen over het in Fryslân geplaatste wolvenhek. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Bent u het met ons eens dat een hek van meerdere kilometers in strijd is met de Europese en nationale regels die aangeven dat de wolf beschermd moet worden en dat de wolf niet verstoord mag worden? Zo nee, waarom niet?

Antwoord 1
Het desbetreffende hek is geplaatst in Fryslân. De provincie Fryslân is dan ook bevoegd gezag met betrekking tot de handhaving van Europese en nationale regels betreffende de bescherming van wolven. Het is aan de provincie Fryslân om eventuele strijdigheid hiermee te bepalen.

Vraag 2
Andere dieren kunnen in hun leefgewoonten ernstig verstoord worden door dit hek, dit zou zelfs verstrekkende gevolgen voor populaties kunnen hebben. Ziet de provincie nadelige gevolgen van een dergelijk hek voor (andere) dieren? (Graag toelichting)

Antwoord 2
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 3
Is het volgens de Wet Natuurbescherming toegestaan een kilometers lang hek te plaatsen langs een N2000 gebied? (Graag toelichting)

Antwoord 3
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 4
Is de provincie voornemens handhavend op te treden tegen dit hek? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 4
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 5
Bent u het met ons eens dat de plaatsing van een dergelijk hek schapenhouders niet ontslaat van hun wettelijke verplichting hun dieren zelf te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 5
Ja, dat zijn wij met u eens.

Vraag 6
Bent u het met ons eens dat het hek zinloos is om schapen te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 6
Ja, wij zijn het met u eens dat in de huidige vorm het hek niet bijdraagt aan het beschermen van schapen.

Vraag 7
Bent u het met ons eens dat niet de wolf maar de mens de grootste vijand van schapen is omdat slachting van schapen in Nederland voornamelijk in het abattoir plaatsvindt? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 7
Wij nemen kennis van uw mening. Wij zijn het met u eens dat slachting van schapen voornamelijk in het abattoir plaatsvindt.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

[redacted]/coll.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Statenbrief

Algemene gegevens	
Opsteller	[redacted]
Team	Landelijk Gebied
Datum	Dinsdag 8 december 2020
Uiterste behandeldatum in GS: *Toelichting:*	

Teammanager
Jordan Jumelet
Paraaf en advies *Akkoord:* *Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt coalitieakkoord/programma begroting
2. Stad en platteland: ruimte bieden en richting geven

Akkoord portefeuillehouder
Henk Jumelet

Intern voorbereid met
1. [redacted] (BC)
2. [redacted] (S&I)
3. [redacted] FPC

Akkoord provinciesecretaris
Wim Brenkman

Archivering	
Soort overeenkomst: *Looptijd overeenkomst:*	Niet van toepassing
Datum:	*Registratienummer:*
15-12-2020	nr. 5.17/2020 00 2579
	nr.

Communicatie
Openbaar: Ja
Persbericht: *Ja*
Bekendmaking: Provinciaal blad

Onderwerp

Aanwijzing risicogebied wolf en openstellen subsidieregeling

Advies

1. Het voorgestelde gebied aan te wijzen als risicogebied wolf.
2. Binnen dit risicogebied een subsidieregeling preventieve maatregelen open te stellen.
3. Een subsidieplafond voor deze regeling vast te stellen van € 200.000,-- in de periode 2021-2022.
4. In de eerstvolgende actualisatie van de begroting 2021 het budget R-Soortenbescherming overeenkomstig aan te passen en dit te dekken uit de reserve Natuurbeleid.
5. In te stemmen met de brief aan Provinciale Staten

Beslissing GS

CF

2.2.04 Natuur Netwerk Nederland

Argumenten

1.1 Hiermee wordt invulling geven aan het gebiedsproces dat is ingezet door de provincie en de gebiedscommissie.
Ter voorbereiding van de vestiging van de wolf heeft u een gebiedscommissie ingesteld om te adviseren over de te nemen preventieve maatregelen in Drenthe. Ook in de communicatie heeft u aangegeven de stappen van het wolvenplan te zullen volgen (te weten het aanwijzen van het gebied en het stimuleren van het nemen van preventieve maatregelen binnen dat gebied). Het aanwijzen van het risicogebied is een goede manier om invulling te geven aan dit proces terwijl er recht gedaan wordt aan de ecologische situatie.

1.2 Wanneer GW1261m toch opnieuw een omzwerving door Drenthe maakt is het aannemelijk dat het gebied rond het Hart van Drenthe opnieuw aangedaan wordt.
De verkenning van WEnR laat zien dat het Hart van Drenthe een belangrijk kerngebied was voor wolf GW1261m. Het valt niet uit te sluiten dat wolf GW1261m opnieuw Drenthe aandoet. In dat geval is het aannemelijk dat hij terugkeert naar het gebied waar hij meerdere keren gezeten heeft en in dat gebied opnieuw schade veroorzaakt.

1.3 In het voorgestelde gebied hebben zich de afgelopen jaren relatief het grootste deel van de incidenten met faunaschade zich voorgedaan.
Absoluut hebben zich er in het gebied 15 geregistreerde aanvallen op landbouwhuisdieren voorgedaan. Dit komt neer op 1 aanval per 23 km^2 (of 0,043 aanval/km^2) in het gebied, ten opzichte van 1 aanval per 62 km^2 voor Drenthe gemiddeld. Het rapport van WEnR schetst nog andere begrenzingen die ter overweging liggen van begrenzing; in deze scenario's gaat het om een migratiezone (corridor) waar zich de afgelopen jaren 19 geregistreerde incidenten hebben voorgedaan wat neerkomt op 1 aanval per 43 km^2 (of 0,023 aanval/km^2) en een tussenzone waar zich 4 incidenten hebben voorgedaan met een dichtheid van 1 aanval per 52 km^2 (0,019 aanval/km^2).

1.4 In het voorgestelde gebied zijn de afgelopen jaren vaker wolven blijven hangen.
Ook andere wolven zijn de afgelopen jaren langere tijd in het gebied geweest. In 2018 heeft een wolf drie maanden in het Hart geleefd. Het gebied is daarom ook interessant voor andere dieren en het is aannemelijk dat ook andere dieren de komende jaren langere tijd in het gebied zullen verblijven. In het andere gebied dat WEnR aanbeveelt (de migratiezone/corridor) is er vooral sprake van schade door zwervende wolven, waarbij de bewegingen van wolven minder voorspelbaar zijn.

2.1 Hiermee wordt uitvoering gegeven aan de gedachte achter het Interprovinciaal wolvenplan.
Het Interprovinciaal Wolvenplan stelt dat het stimuleren van preventieve maatregelen zinvol is op het moment dat de schade voorzienbaar is. Zij redeneren dat de schade voorzienbaar wordt op het moment dat een wolf zich gevestigd heeft in een territorium. Op basis van het onderzoek van WEnR kan worden gesteld dat er in het gebied sprake is van voorzienbare schade door zwervende wolven langere tijd in het gebied verblijven maar waarbij geen sprake is van een territorium.

2.2 Vanuit de verantwoordelijkheid van de provincie voor de bescherming van de wolf is het wenselijk om het nemen van preventieve maatregelen te stimuleren.
Incidenten met faunaschade veroorzaakt door de wolf zijn voor dierhouders en omstanders zeer ingrijpend en wegen zwaar in de maatschappelijke discussie over de wolf. Ervaring in Duitsland leert

Risico's

1.1 Het gekozen gebied kan onvrede oproepen bij de schapensector en de gebiedscommisie.
Wageningen Environmental Research beveelt expliciet aan zowel het Hart van Drenthe als ook een gebied zuidelijker in Drenthe aan te wijzen als wolvengebied. De gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe onderschrijft dat gebied en beveelt aan een nog ruimere begrenzing te hanteren. Op dit moment wordt er gezocht naar een plek waar het beste met preventieve maatregelen gestart kan worden en is gekozen om het gebied te begrenzen waar meerdere wolven langere tijd zijn gebleven ten opzichte van andere regio's die voornamelijk te maken hebben met zwervende wolven.

Kanttekeningen vanuit de organisatie

Niet van toepassing.

Tekst openbare besluitenlijst
Onderwerp: Aanwijzing risicogebied wolf en openstellen subsidieregeling.
Gedeputeerde Staten wijst een risicogebied voor wolvenschade aan en stelt voor dat gebied een subsidieregeling voor het nemen van preventieve maatregelen vast, die vanaf 1 januari 2021 opengesteld zal worden.

Verzenden

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 15 december 2020
Ons kenmerk 51/5.@/202000@
Behandeld door [redacted] (0592) 36 5555
Onderwerp: Aanwijzing Risicogebied wolf en instellen subsidieregeling
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de ontwikkelingen omtrent de wolf in Drenthe. Wij hebben aangegeven u regelmatig mee te nemen in recente ontwikkelingen en de actuele stand van zaken.

In september 2020 werd duidelijk dat er een wolf (GW1261m) langer dan zes maanden in Drenthe aanwezig was. Hiermee voldoet het dier aan de vereisten voor gevestigde wolf in het Interprovinciaal Wolvenplan. Onder het Interprovinciaal Wolvenplan zijn de vervolgstappen voor de provincie om een regioafbakening te maken van het territorium en heeft de provincie de mogelijkheid voor het gebied een subsidieregeling open te stellen om het nemen van preventieve maatregelen te stimuleren wanneer de schade voorzienbaar wordt.

Wageningen Environmental Research (WEnR) is gevraagd om een onafhankelijk advies op te stellen over de regioafbakening van het territorium van GW1261m en daarnaast om te onderzoeken of er gebieden waren in Drenthe die te maken hadden met voorzienbare schade door zwervende wolven.

Op 28 oktober 2020 heeft het Duitse Senckenberg Instituut, consortium partner in CEwolf[1], bij WEnR gemeld dat de wolf GW1261m weer in Duitsland is vastgesteld bij Dörpen. Aan de hand van de vastgestelde activiteiten in de afgelopen periode constateert WEnR dat GW1261m niet erg honkvast is.

Ondanks dat wolf GW1261m niet meer in Drenthe aanwezig is, willen wij toch anticiperen op de komst van (andere) wolven en waar mogelijk schade door de wolf voorkomen. Daarom is ervoor gekozen om het ingezette gebiedsproces door te zetten en nu eerst een risicogebied aan te wijzen waar wolf GW1261m, en in 2018 een andere wolf, langere tijd gezeten hebben: Hart van Drenthe.

[1] CEWolf is het consortium dat zich bezighoudt met de genetische monitoring van de Centraal Europese wolvenpopulatie

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

VERZONDEN 15 DEC. 2020

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 15 december 2020
Ons kenmerk 51/5.17/2020002579
Behandeld door [redacted] (0592) 36 55 55
Onderwerp: Aanwijzing Risicogebied wolf en instellen subsidieregeling
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de ontwikkelingen omtrent de wolf in Drenthe. Wij hebben aangegeven u regelmatig mee te nemen in recente ontwikkelingen en de actuele stand van zaken.

In september 2020 werd duidelijk dat er een wolf (GW1261m) langer dan zes maanden in Drenthe aanwezig was. Hiermee voldoet het dier aan de vereisten voor gevestigde wolf in het Interprovinciaal Wolvenplan. Onder het Interprovinciaal Wolvenplan zijn de vervolgstappen voor de provincie om een regioafbakening te maken van het territorium en heeft de provincie de mogelijkheid voor het gebied een subsidieregeling open te stellen om het nemen van preventieve maatregelen te stimuleren wanneer de schade voorzienbaar wordt.

Wageningen Environmental Research (WEnR) is gevraagd om een onafhankelijk advies op te stellen over de regioafbakening van het territorium van GW1261m en daarnaast om te onderzoeken of er gebieden waren in Drenthe die te maken hadden met voorzienbare schade door zwervende wolven.

Op 28 oktober 2020 heeft het Duitse Senckenberg Instituut, consortium partner in CEwolf[1], bij WEnR gemeld dat de wolf GW1261m weer in Duitsland is vastgesteld bij Dörpen. Aan de hand van de vastgestelde activiteiten in de afgelopen periode constateert WEnR dat GW1261m niet erg honkvast is.
Ondanks dat wolf GW1261m niet meer in Drenthe aanwezig is, willen wij toch anticiperen op de komst van (andere) wolven en waar mogelijk schade door de

[1] CEWolf is het consortium dat zich bezighoudt met de genetische monitoring van de Centraal Europese wolvenpopulatie

wolf voorkomen. Daarom is ervoor gekozen om het ingezette gebiedsproces door te zetten en nu eerst een risicogebied aan te wijzen waar wolf GW1261m, en in 2018 een andere wolf, langere tijd gezeten hebben: Hart van Drenthe. In dit gebied vindt de hoogste dichtheid aan schapenaanvallen plaats. Het is dan ook aannemelijk dat een dergelijke situatie in de toekomst vaker voor zou kunnen komen. Uit het advies van WEnR blijkt dat ook een gebied zuidelijk in Drenthe geregeld te maken heeft met wolven, maar dat het dan gaat om zwervende dieren.

Om dierhouders te helpen met het beschermen van hun dieren in dit gebied hebben wij een subsidieregeling opengesteld naar het model van Gelderland. Binnen deze regeling krijgen schapen- en geitenhouders een vaste startvergoeding en een flexibele vergoeding, afhankelijk van de bedrijfsvoering en het aantal dieren van de houder. Zowel professionele dierhouders als hobbymatige dierhouders kunnen deze subsidie aanvragen. Met deze acties zetten wij in op het zoveel mogelijk voorkomen van schade, het creëren van draagvlak en een effectieve soortenbescherming met betrekking tot de wolf.

De gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe zal de komende tijd voor dit gebied een schadepreventieplan opstellen waarin zij zullen omschrijven hoe de wolfwerende maatregelen toegepast kunnen worden en ze gaan een advies formuleren over de andere vraagstukken die in het gebied leven.

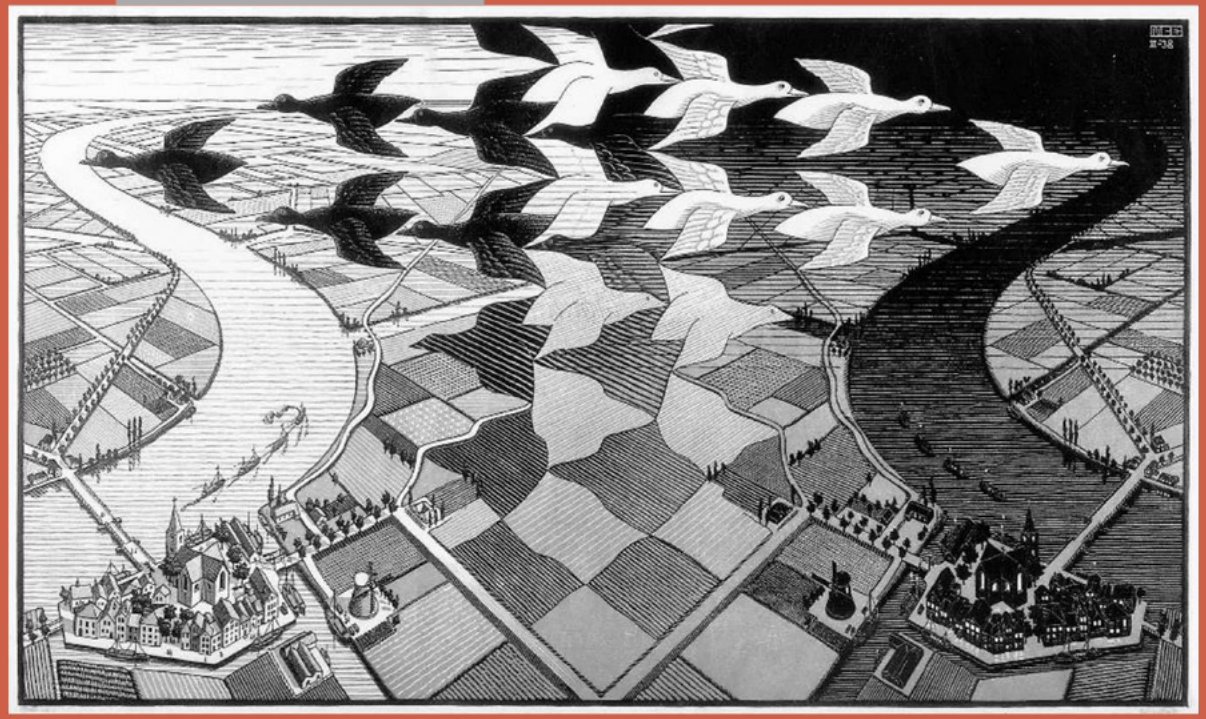
Hopende u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

Tegemoetkoming Faunaschade

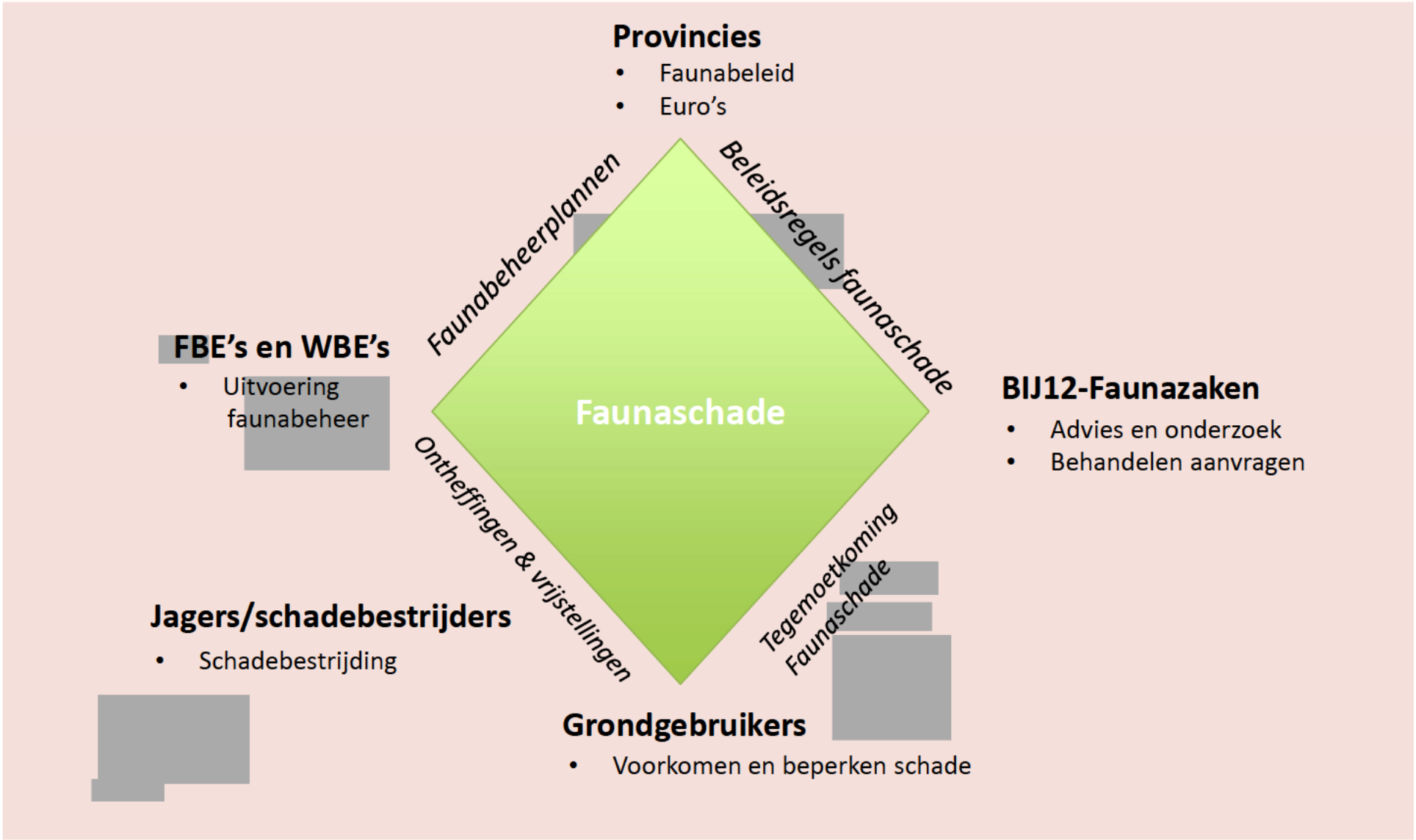
BIJ12-Faunazaken

29 januari 2021

Bespreekpunten

- Aanvraagproces faunaschade
  - Account aanmaken
  - Tegemoetkoming aanvragen
- Verplichtingen van aanvrager
  - preventieve middelen (incl ontheffing)
  - adequaat gebruik
- Vergelijk andere provincies
  - hoeveelheid aanvragen in Drenthe en ander provincies
  - lukt het daar wel?
  - hoeveelheid klachten over proces

Taakverdeling Faunaschade

Taken BIJ12-Faunazaken

- Verlenen tegemoetkomingen faunaschade
- Uitvoeren ganzen- en edelhertenregeling
- Dassenovereenkomsten
- Beleidsuitvoering wolf
- Voorlichting en advies
- Onderzoek

Faunaschade, wat nu?

Faunaschade, wat nu?

Voorkomen:

- Bedenk vooraf waar u schade kunt verwachten
- Bekijk welke maatregelen vooraf kunnen worden toegepast
- Preventieve middelen beschreven in FPK's

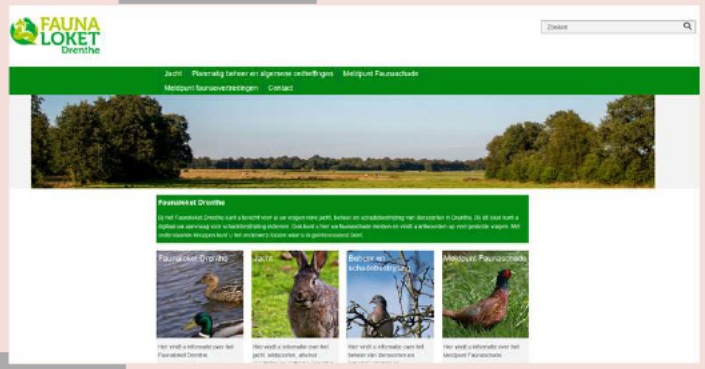

Faunaschade, wat nu?

Bestrijden:

- Overleg tijdig met de jager/schadebestrijder en maak afspraken over de taakverdeling
- Ga na of er voor bepaalde maatregelen ontheffingen of vrijstellingen zijn verleend
- Tref bij (dreigende) schade direct voldoende maatregelen en maak gebruik van ontheffing/vrijstelling

Faunaschade, wat nu?

Betalen (art. 6.1 Wnb):

- Gedeputeerde staten kunnen een tegemoetkoming verstrekken bij schade aangericht door natuurlijk in het wild levende diersoorten;
- Een tegemoetkoming wordt slechts verleend indien deze redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de belanghebbende behoort te blijven.
- Uitwerking hiervan in de provinciale verordening en beleidsregels.

Faunaschade, wat nu?

Beleidsregels tegemoetkoming faunaschade:

- Het moet gaan of graaf-, vraat-, wroet- of veegschade
- Grondgebruiker moet gewassen beroepsmatig telen en daarvan (deels) inkomensafhankelijk zijn (bedrijfsmatige landbouw)
- Van de grondgebruiker mag worden verwacht dat hij *alles doet wat redelijkerwijs mogelijk is om schade te voorkomen*

Indien schade onvoldoende te bestrijden of beperken is, dien een tegemoetkomingsaanvraag in www.mijnfaunazakenbij12.nl

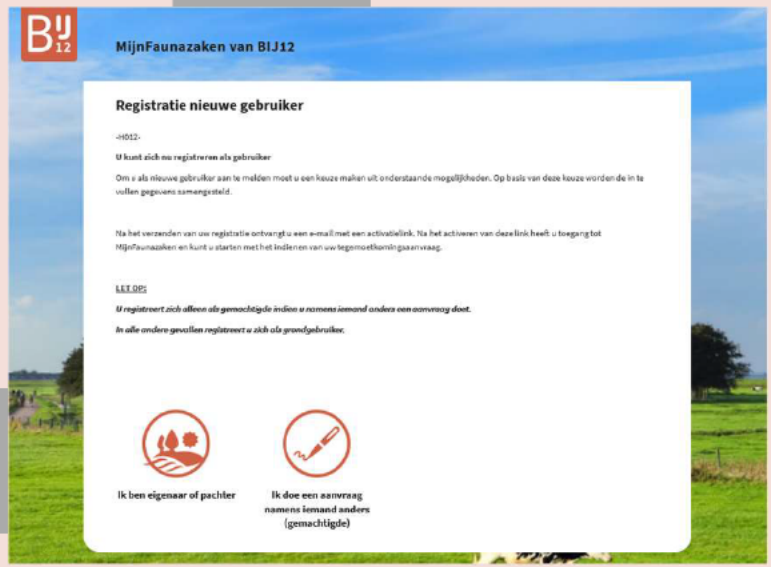
Tegemoetkomingsproces

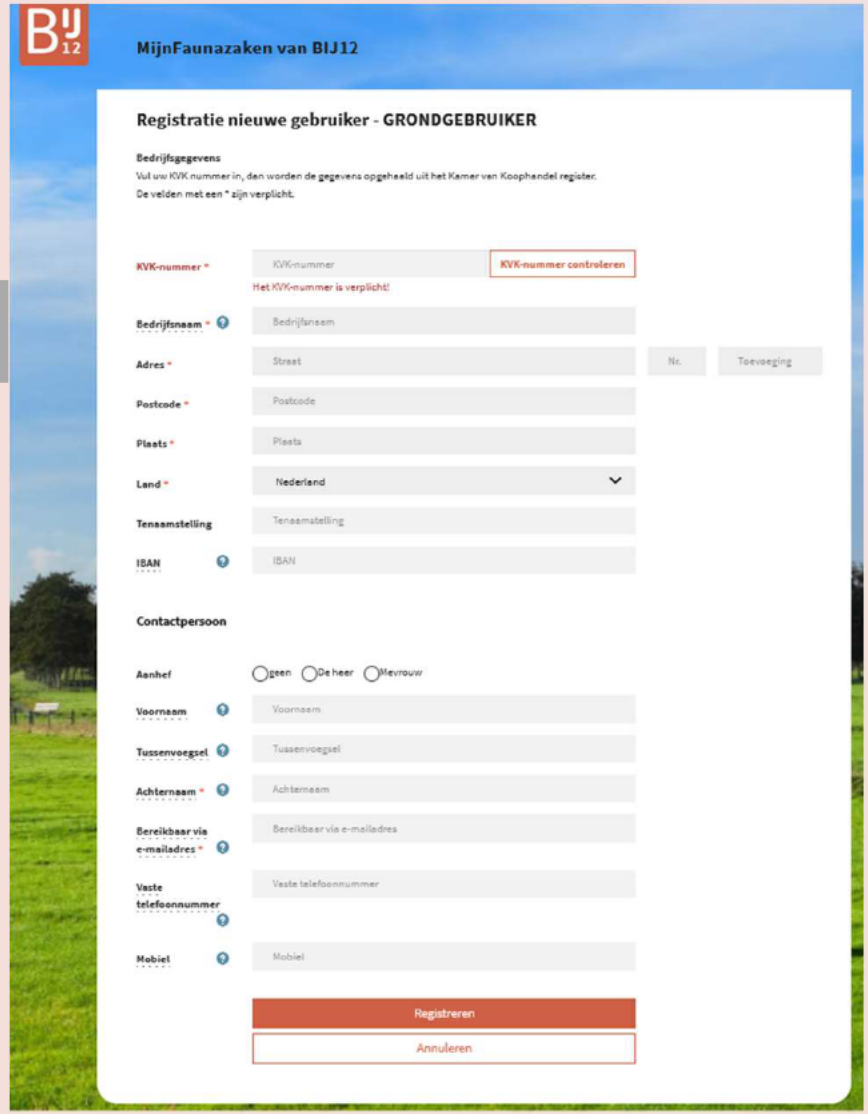

Aanvraag tegemoetkoming

Registreren

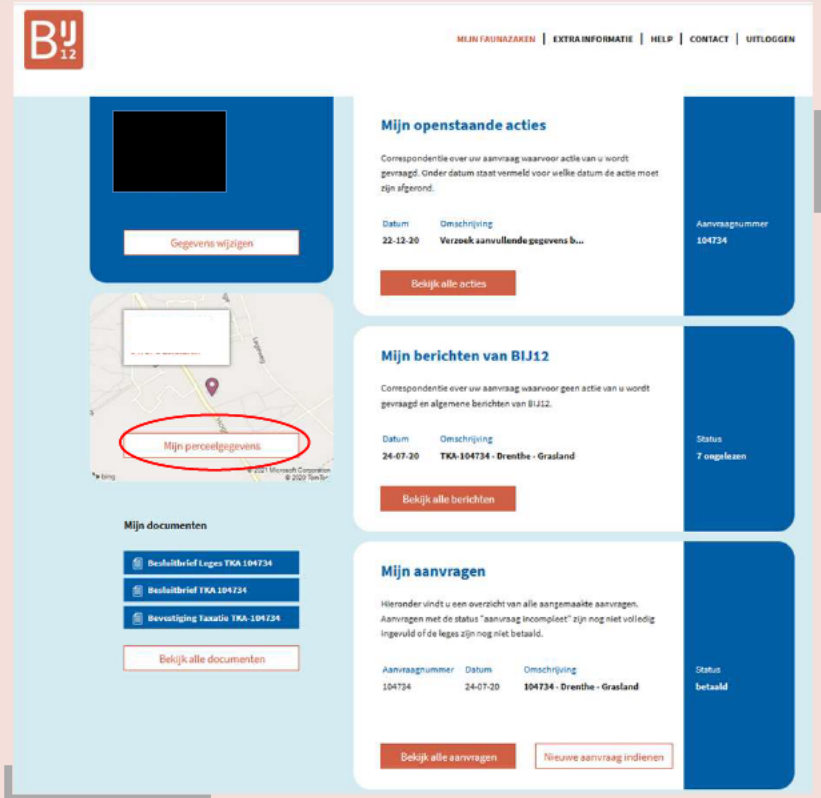

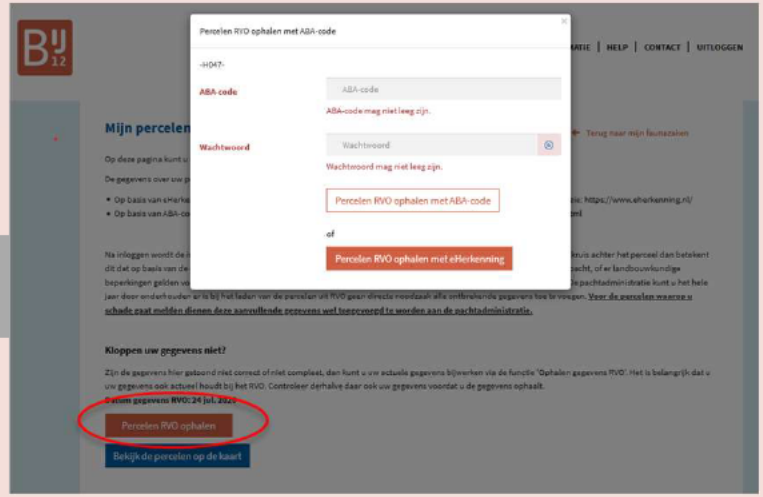

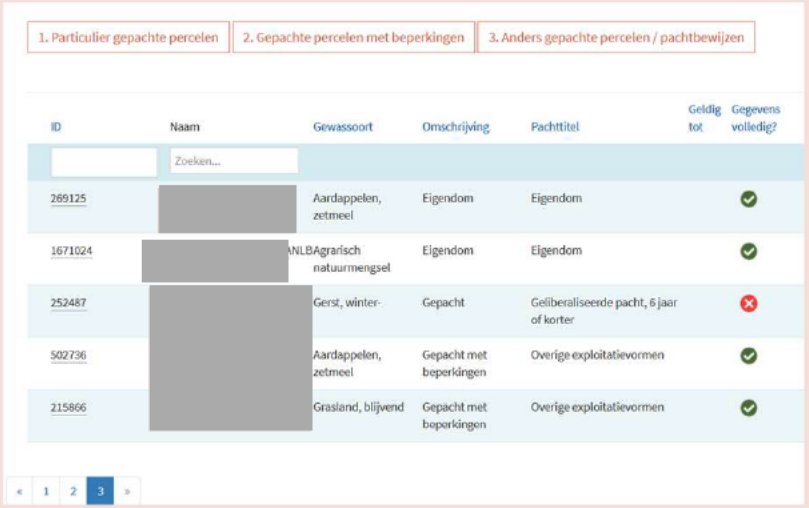

Aanvraag tegemoetkoming

Percelen ophalen bij RVO

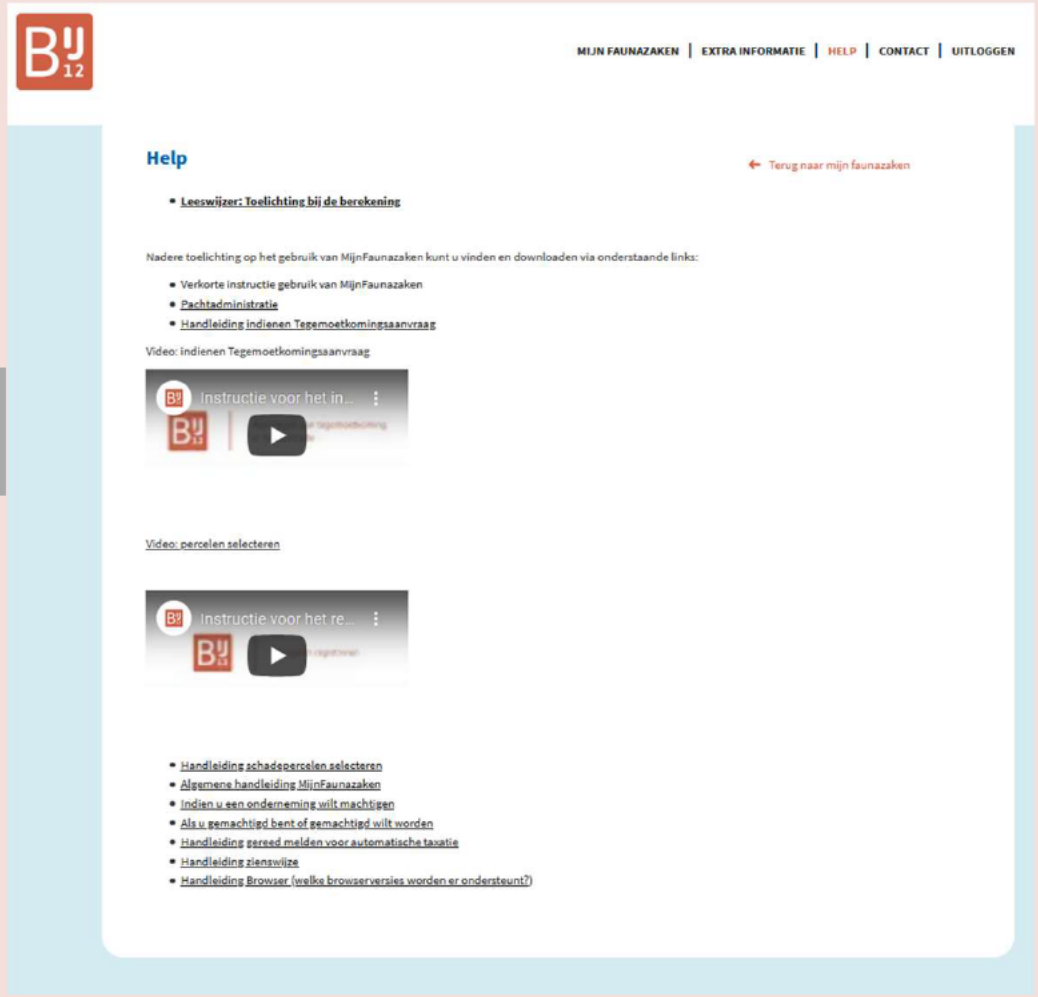
Aanvraag tegemoetkoming

Nieuwe aanvraag indienen

Aanvraag tegemoetkoming

Handleidingen en instructievideo’s en helpdesk

Tegemoetkomingsproces

Taxatie

- Door onafhankelijke taxatiebureaus
- Algemene taxatierichtlijnen BIJ12
- Bepalen directe opbrengstderving

Van Ameyde Faunus

Van Ameyde Waarderingen
Meander 651
6825 ME Arnhem

+31 85 62 00 470
faunaschade@vanameyde.com
vanameydewaarderingen.com

BEVESTIGING	Status	Zaaknummer	Opleverdatum
Mais	Definitief		za 12 sep. 2020

Grondgebruiker
Naam
Adres
Postcode
Plaats
Contact persoon
E-mail
Telefoon

Opdracht

Opdrachtdatum	do 30 jul. 2020
Spoed	nee
Biologisch	nee
Autotax	nee
Aanvraagdatum	do 30 jul. 2020
Eerste schade	ma 27 jul. 2020

Behandelaar
1e taxateur
2e taxateur
3e taxateur

Toegepaste uitgangspunten

Gewasprijs	0,13	EUR / kg ds	Taxateur
Opbrengstnorm	15.500	kg ds / ha.	Taxateur
Prijs herzaai	430	EUR / ha.	BIJ12

Contact grondgebruiker
Meegegaan

Schade berekening

Perceel	Gewasverlies			Herzaai		Totaal
109672	4,7 ha	8.571 kg ds	€ 1.114,23	0 ha	€ 0,00	€ 1.114,23
109673	5,47 ha	1.727 kg ds	€ 224,51	0 ha	€ 0,00	€ 224,51
109681	0,99 ha	153 kg ds	€ 19,89	0 ha	€ 0,00	€ 19,89
Totaal	**11,16 ha**	**10.451 kg ds**	**€ 1.358,63**	**0 ha**	**€ 0,00**	**€ 1.358,63**

Tegemoetkomingsproces

Beoordeling

Taxatierapport retour

Toetsen aan de provinciale beleidsregels, oa:

1. Diersoort
2. Preventieve maatregelen
3. Ontheffing en adequaat gebruik van ontheffing
4. Eigen risico en leges (retour)

1. Diersoort

Geen tegemoetkoming bij:

- Niet beschermde soorten (exoten, soepgans)
- Landelijk vrijgestelde soorten (kraai, kauw, Canadagans, houtduif, konijn en vos)
- Provinciaal vrijgestelde soorten (per provincie)
- Jachtsoorten haas, konijn, houtduif, fazant (eend tijdens jachtseizoen)

Alle overige soorten komen in principe in aanmerking voor een tegemoetkoming

2. Preventieve middelen

Blijvend (oud) grasland en graszaad-, graan- of maïspercelen ouder dan 6 maanden:

- verjaging en tijdig aanvragen (en gebruiken) ontheffing.

Kwetsbare gewassen (nieuw ingezaaide percelen, groentegewassen overige landbouwpercelen):

- preventieve middelen (visueel en akoestisch);
- tijdig aanvragen (en gebruiken) ontheffing.

Kapitaalsintensieven teelten:

- inzet deugdelijk raster;
- geen tegemoetkoming mogelijk in Drenthe.

3. Ontheffing & adequaat gebruik

- Tijdig aangevraagd
- Beoordeling gerapporteerde bejagingsacties FRS
- Toets of er voldoende is bejagingsinspanningen zijn geleverd = minimaal 2 x verspreid over de week met de intentie afschot te realiseren

4. Eigen risico en leges retour

Eigen risico: 5% van te verlenen tegemoetkoming met een minimum van € 250,- per bedrijf per meldingsjaar

Uitzonderingen eigen risico provincie Drenthe:

- schade in ganzenrustgebied in rustperiode;
- schade in ganzenrustgebied of Natura 2000-gebied in de periode van 1 november tot 1 april;
- schade door wolf, das of bever;

Leges retour:

- indien de schade die is aangericht door de das, wolf, lynx, otter, bever of wilde kat;
- indien aanvraag wordt gehonoreerd (vanaf 2019).

Besluit

Leidsevoer 2
3511 SB Utrecht
T: 085 - 486 22 22
F: 085 - 486 22 33
bij12.nl

Uw brief van	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
-	-	TKA105399	12-01-2021

Contactpersoon
Administratie BIJ12-Faunaschade

Bijlagen
-2-

Onderwerp
Beslissing op aanvraag tegemoetkoming faunaschade

Geachte heer

U heeft bij BIJ12 een aanvraag om een tegemoetkoming faunaschade ingediend, als bedoeld in artikel 6.1 van de Wet natuurbescherming. Uw aanvraag is getoetst aan de Wet natuurbescherming, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe alsmede aan de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe. Deze zijn te vinden op www.bij12.nl.

Welke schade is er getaxeerd?
De taxateur heeft de totale schade vastgesteld op € 369,33. In uw portaal MijnFaunaszaken vindt u een bevestiging van de taxatie met meer informatie over de taxatie.

Eigen risico
Op de door de taxateur vastgestelde schade wordt in sommige gevallen een eigen risico ingehouden, met een minimum van € 250,00 per bedrijf per meldingsjaar. Komen in één en hetzelfde meldingsjaar meerdere verzoeken tot uitbetaling, dan wordt het eigen risico berekend over die verzoeken die gezamenlijk in dat meldingsjaar worden uitbetaald.

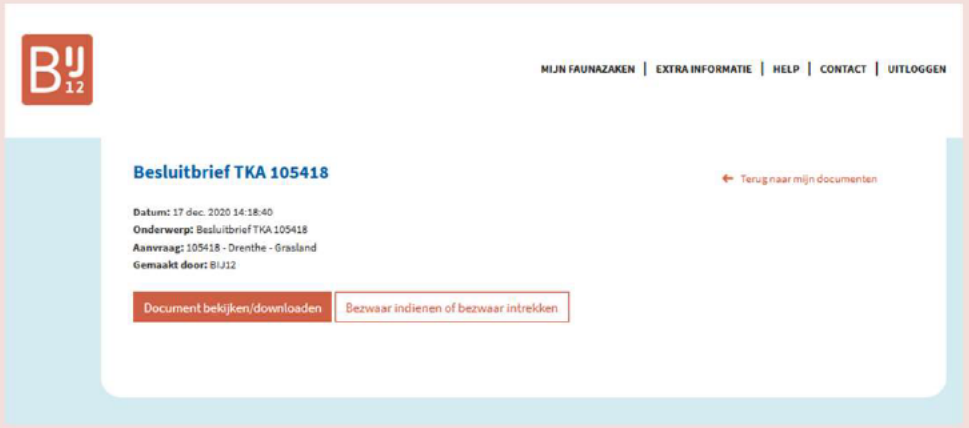
Welke schade wordt uitgekeerd?
Bijgevoegd vindt u een specificatie van schade omvang, en de berekening van de tegemoetkoming.

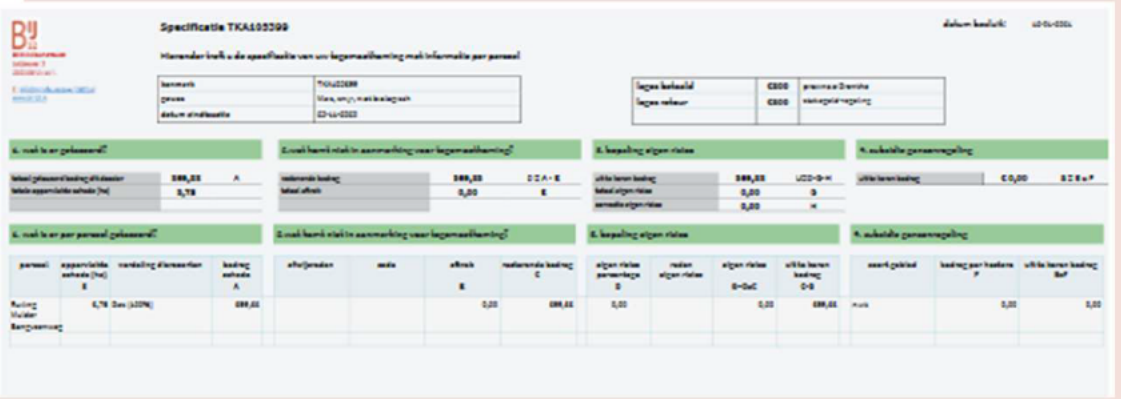
Besluit
BIJ12 heeft besloten om aan u een tegemoetkoming te verlenen ter hoogte van € 369,33.
Binnen twee weken na dagtekening van deze brief zal het bedrag van € 369,33 op uw bank-/giorekening met nummer NL21RABO3868800791 worden bijgeschreven.

Bezwaar
Tegen deze beslissing kunt u, binnen zes weken na dagtekening van deze brief, bezwaar maken per e-mail via bezwaar@bij12.nl of stuur uw bezwaarschrift per post naar BIJ12-Faunaszaken, Leidsevoer 2, 3511 SB Utrecht. Meer informatie over het indienen van een bezwaarschrift kunt u vinden op www.bij12.nl/onderwerpen/faunaszaken/tegemoetkoming-faunaschade/bezwaar-en-beroep/

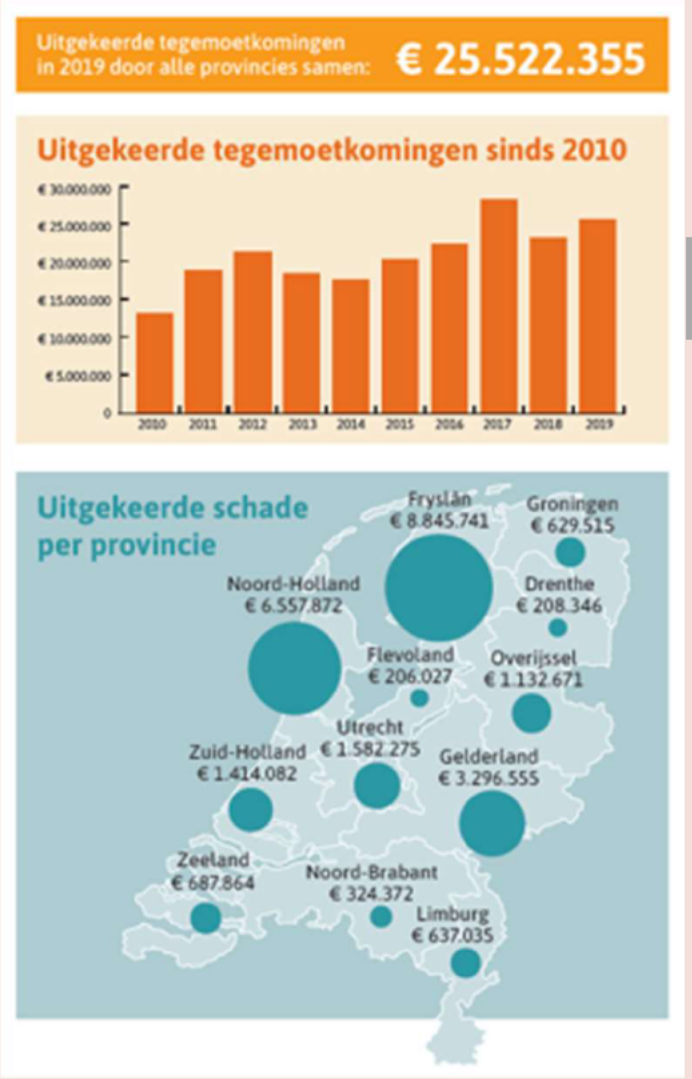
Het college van Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe,,
voor deze:

BIJ12-Faunaszaken

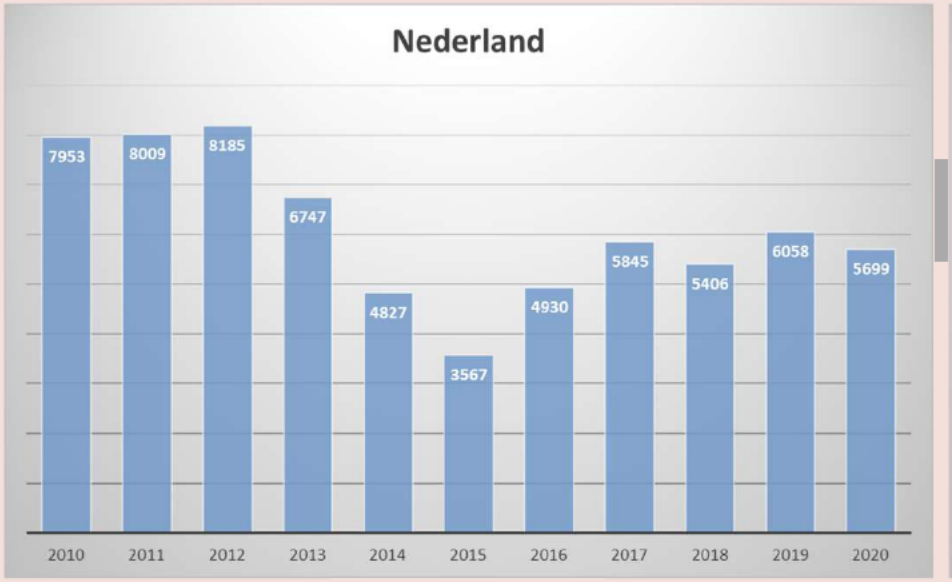

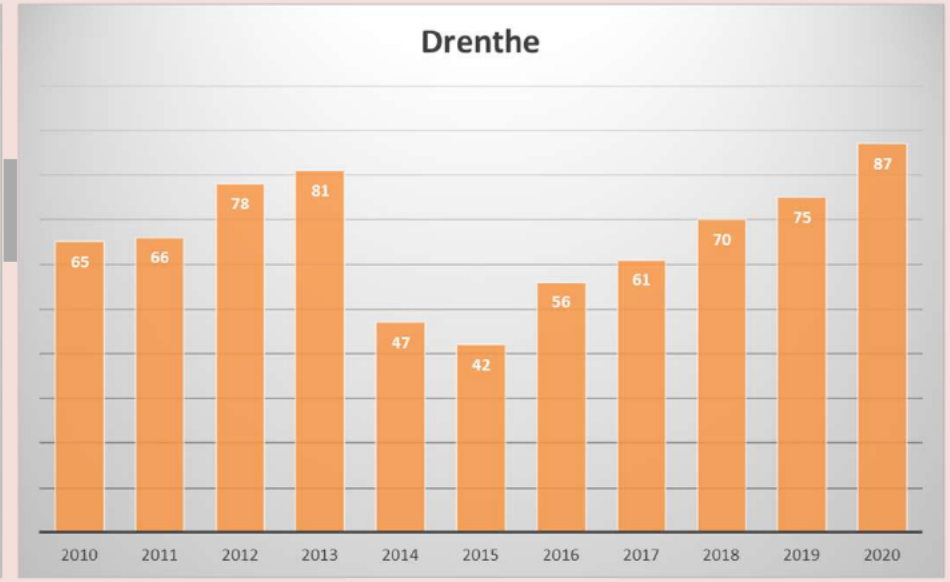
Cijfers – uitgekeerde bedragen

Cijfers – aantal aanvragen

Klachten over proces

Cijfers faunaschade 2019

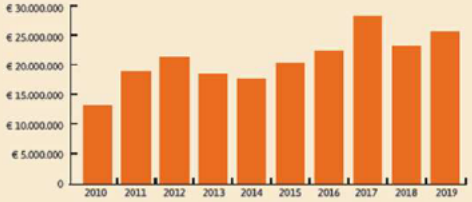
Dit zijn de cijfers van tegemoetkomingen in schade die door BIJ12 in het schadejaar 2019 namens de provincies zijn uitgekeerd. Een schadejaar loopt van 1 november tot 31 oktober.

Kijk voor meer cijfers ook op www.bij12.nl/monitor. *Bron: BIJ12*

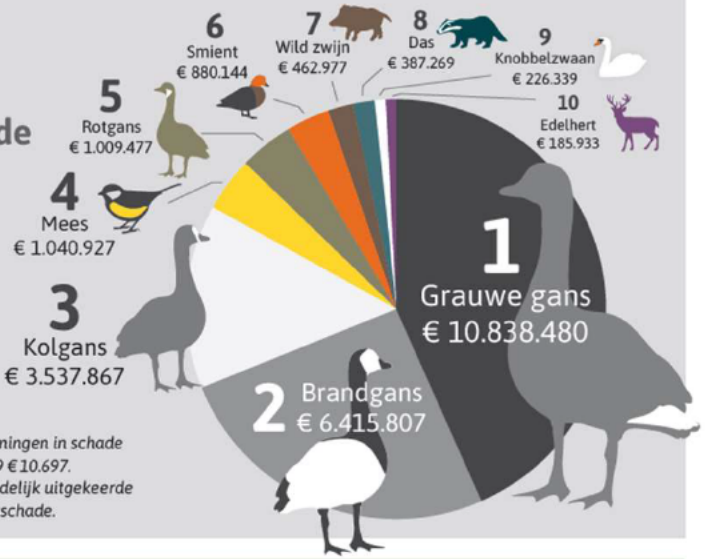
BIJ12 | Werkt voor provincies

Uitgekeerde tegemoetkomingen in 2019 door alle provincies samen: **€ 25.522.355**

Uitgekeerde tegemoetkomingen sinds 2010

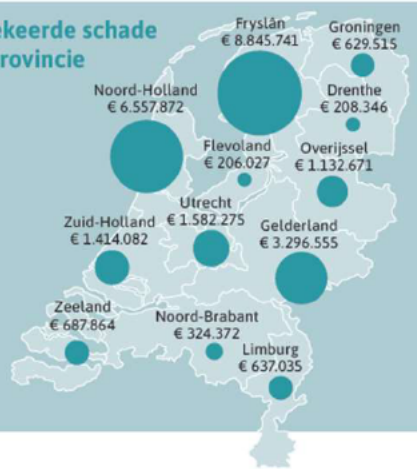

TOP 5 schade-veroorzakende dieren

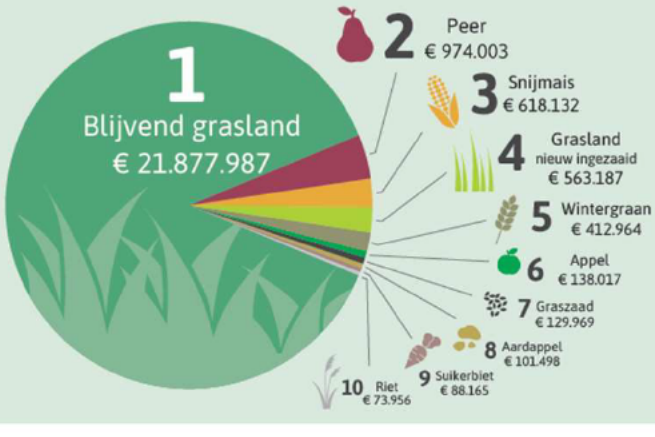

De uitgekeerde tegemoetkomingen in schade door de wolf bedroeg in 2019 € 10.697. Dit is 0,04% van de totale landelijk uitgekeerde tegemoetkomingen bij faunaschade.

Uitgekeerde schade per provincie

TOP 10 beschadigde gewassen

Ocelot Ontwerp

Cijfers faunaschade 2019
Drenthe

Dit zijn de cijfers van tegemoetkomingen in schade die door BIJ12 in 2019 namens de provincie Drenthe heeft uitgekeerd. Een schadejaar loopt van 1 november tot 31 oktober.

Kijk voor meer cijfers ook op www.bij12.nl/monitor. *Bron: BIJ12*

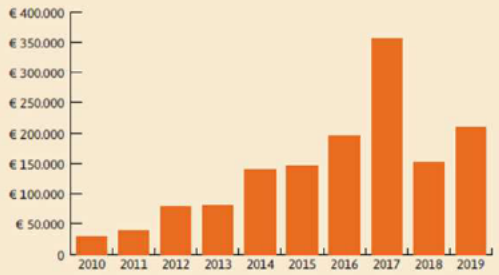
BIJ12 | Werkt voor provincies

Uitgekeerde tegemoetkomingen in 2019 door de provincie Drenthe:

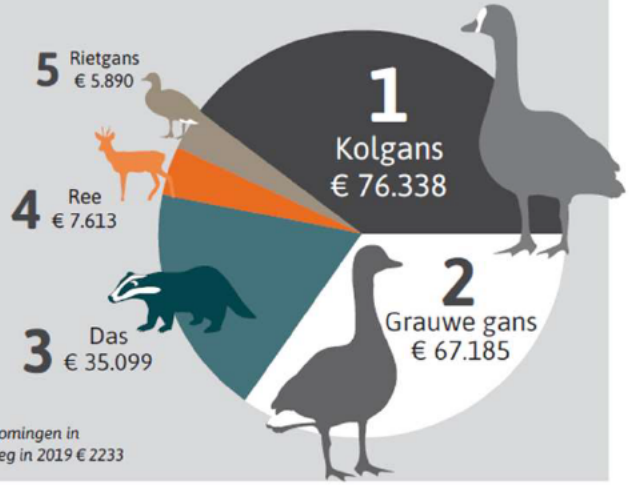
€ 208.346

Uitgekeerde tegemoetkomingen sinds 2010

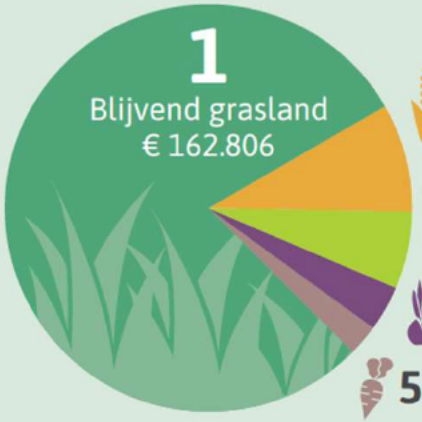

TOP 5 schade-veroorzakende dieren

De uitgekeerde tegemoetkomingen in schade door de wolf bedroeg in 2019 € 2233

TOP 5 beschadigde gewassen

2 Snijmais € 17.324

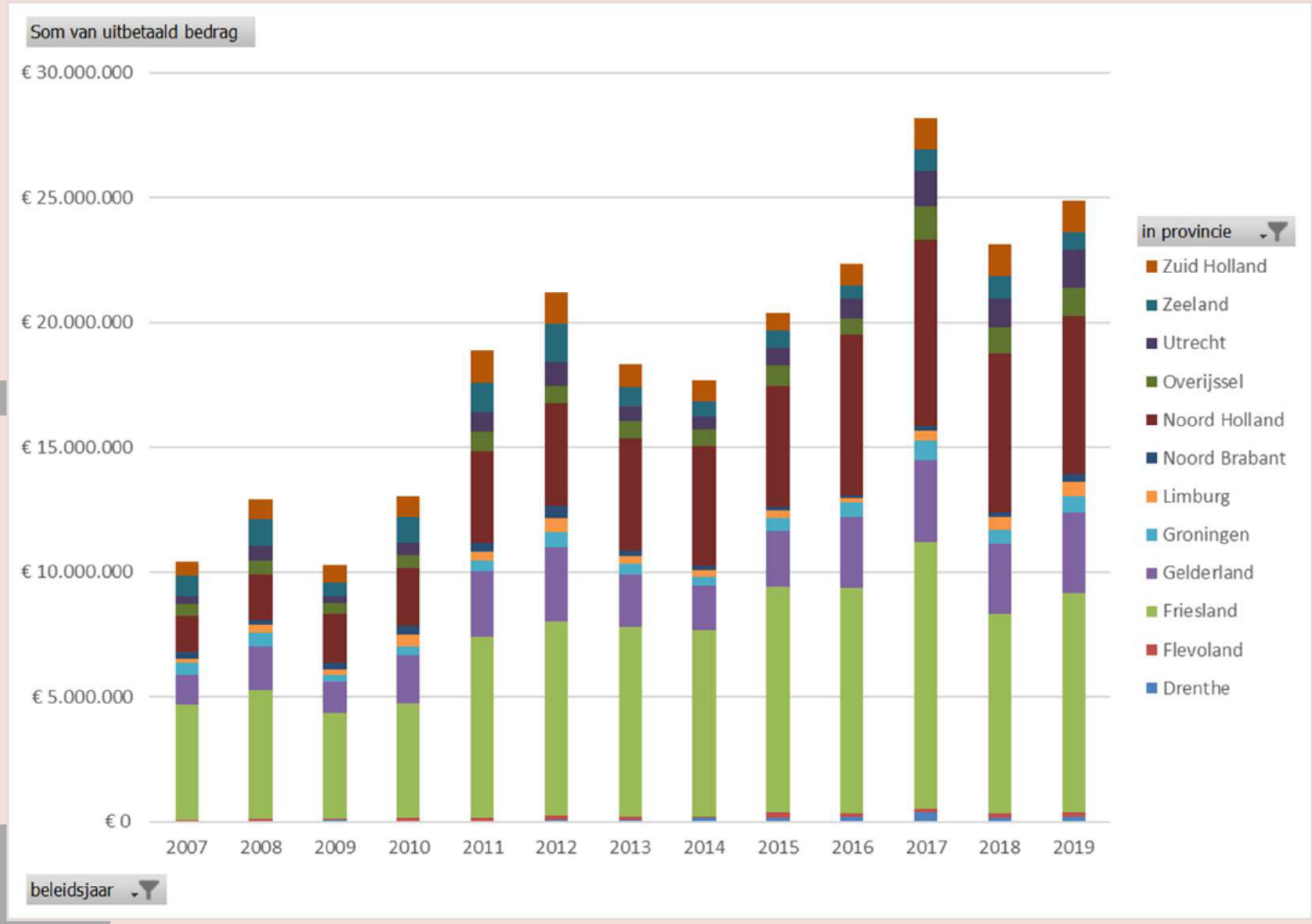
3 Grasland nieuw ingezaaid € 12.537

4 Bloembol € 7.613

5 Suikerbiet € 4.655

Ocelot Ontwerp

Cijfers – uitgekeerde bedragen

BIJ12

Werkt voor provincies

Van: [redacted]@bij12.nl
Onderwerp: Tkn: Overzicht kosten Overbruggingsopdracht Wolf
Datum: 21 april 2021 om 16:36
Aan: [redacted]drenthe.nl
Kopie: [redacted]drenthe.nl

Hoi [redacted]
Zoals we vanmiddag al even bespraken, bij deze ter info het overzicht van de kosten wolf voor provincie Drenthe. Eind 2020 hebben we bij jullie al een deel van de kosten gefactureerd en zullen dit eind 2021 voor het resterende deel doen.

De aanleiding dat ik dit mail is om jullie inzicht te geven in de effecten van de te verlengen Overburggingsopdracht. Deze wordt verlengd met 2/3 maanden, omdat de Aanbestedingsopdracht vanaf half juni start en tussentijds de werkzaamheden wel door moeten gaan. De totale kosten (inclusief verlenging tot en met mei/juni) voor de provincie Drenthe blijven onder het eerder met jullie afgestemde bedrag van €9.270,-. De Aanbestedingsopdracht wordt betaald uit de begroting van BIJ12 en hoeft dus niet meer apart bij de provincies gefactureerd te worden.

Als er vragen zijn, bel of mail gerust!
Groet,
[redacted]

[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6[redacted] I [redacted]@bij12.nl

BIJ12 | Werkt voor provincies

Van: [redacted]
Verzonden: maandag 18 januari 2021 16:34
Aan: [redacted]drenthe.nl>; [redacted]drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Beveiligen wildcamera's monitoring wolf

Hoi [redacted]
Dank voor je snelle bericht!
Het bestellen en toepassen wordt in gang gezet.

Groet,
[redacted]

Van: [redacted]drenthe.nl>
Verzonden: maandag 18 januari 2021 09:53
Aan: [redacted]@bij12.nl>; [redacted]drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Beveiligen wildcamera's monitoring wolf

Hoi [redacted]
Is belangrijk. Hoeft niet via andere factuur lijkt me, er is nog ruimte.

Groet, [redacted]

Van: [redacted]@bij12.nl>
Verzonden: maandag 18 januari 2021 9:39
Aan: [redacted]drenthe.nl>; [redacted]
[redacted]drenthe.nl>
Onderwerp: Beveiligen wildcamera's monitoring wolf

Hallo [redacted] en [redacted]

Alles oké? Ik heb een bericht van de Zoogdiervereniging ontvangen met een verzoek voor extra materiaal.

De ZV heeft namelijk aangegeven dat de wildcamera's die tijdens het veldonderzoek worden ingezet, gevoelig zijn voor diefstal. Om die reden stellen zij voor om de camera's beveiligd op te hangen met bekluizing en hangslot. Hier zijn extra kosten aan verbonden [redacted] excl. BTW per camera). Voor 10 camera's gaat het dan om: [redacted] p.st x 10 = [redacted] **- excl. BTW**..
Bij deze de vraag aan jullie of jullie de camera's willen laten beveiligen? Zo ja, dan zal ik dit aanvullende bedrag bij de volgende facturering van de monitoring, ovv verplichtingnummer: V86099, meenemen (tenzij jullie het graag op een andere manier gefactureerd zien).

N.B. Deze diefstalgevoeligheid geldt overigens niet alleen voor Drenthe. Ook in Gelderland worden de camera's beveiligd opgehangen en staat hier voor Noord-Brabant ook de vraag voor uit. Uit ervaring van de ZV (ook met andere diersoorten) is gebleken dat de kans groot is dat onbeveiligde camera's gestolen worden. Dit geldt ook voor rustgebieden.

Ik hoor graag van jullie. Bedankt!

Groeten,
[redacted]

[redacted] Natuurmonitoring
Werkdagen: maandag – donderdag

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.BIJ12.nl
T +31 (0)6 [redacted] I [redacted]@bij12.nl

BIJ12 | Werkt voor provincies

20200421 Overzi...he.xlsx

Opdrachtbevestiging_D...86.pdf

Uitnodiging bijeenkomst preventie wolvenschade West Drenthe 11 november 2021

In de afgelopen weken zijn in het westelijk deel van Drenthe vele aanvallen op schapen en één op een kalf gemeld. Hoewel een DNA onderzoek definitief uitsluitsel moet geven wijzen de waarnemingen op de schadelocaties op aanvallen door een wolf. Zowel voor de dieren als voor de houders is een wolvenaanval een ingrijpende gebeurtenis. Dit willen we zoveel mogelijk voorkomen.

De LTO vakgroep schapenhouderij, het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders en de Vereniging Gescheperde Schaapskudden Nederland (VGSN) organiseren op donderdag 11 november een digitale bijeenkomst voor alle houders van landbouwhuisdieren in dit gebied. Daarnaast nodigen wij alle anderen uit die betrokken zijn bij de veehouderij in dit gebied zoals dierenartsen en andere erfbetreders.

De bijeenkomst wordt georganiseerd in samenwerking met de Gebiedscommissie Preventie Wolvenschade Drenthe, de provincie Drenthe en de gemeente Westerveld.

Tijdens de bijeenkomst komen aan de orde:
- Wat is de actuele situatie wat betreft wolven in Drenthe?
- Hoe kan je je dieren beschermen tegen wolvenaanvallen?
- Welke hulp kan je hierbij krijgen? (advies, subsidie, etc.)?
- Hoe pakken we de problemen in dit gebied aan? Wat kan wel en wat kan niet?
- Vragen.

De digitale bijeenkomst wordt gehouden via Zoom en begint om 19:30 uur. Deelnemers kunnen zich aanmelden door een bericht te sturen naar wolven@platform-ksg.nl.
Na aanmelding ontvangt men een link om aan de bijeenkomst deel te nemen. De Zoom bijeenkomst is open vanaf 19:15 uur.

Wij hopen op een grote opkomst.

LTO vakgroep schapenhouderij
Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders
Vereniging Gescheperde Schaapskudden

Agenda van de besloten BAC Vitaal Platteland
van 6 februari 2014

Hierbij wordt u uitgenodigd voor de vergadering van het BAC Vitaal Platteland

Datum:	donderdag 6 februari 2014
Aanvang:	14:00 tot 16.00 uur
Locatie:	zaal 5 Blauwkapelzaal, provinciehuis Utrecht
Voorzitter:	Patrick van der Broeck
Secretaris:	

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

4. Ter informatie/vaststelling

a. Reactie op voorstel voor een wolvenplan (Alterra)
Voorstel - 140206 4a 0 wolvenplan (pdf)
140206 4a 1 bijlage rapport Alterra (pdf)

Buiten reikwijdte

CONCEPTAGENDA VOOR DE VERGADERING VAN DE BESTUURLIJKE ADVIESCOMMISSIE VITAAL PLATTELAND OP 6 FEBRUARI 2014

aanvang	:	14.00 uur
einde	:	16.00 uur
plaats	:	zaal 5 Blauwkapelzaal, provinciehuis Utrecht
aanwezig	:	drs. ing. P.F.C.W. van der Broeck, voorzitter (Limburg) [redacted] (IPO)
leden	:	H. Staghouwer (Groningen) J.G. Kramer (Fryslân) drs. R.W. Munniksma (Drenthe) W.H. Maij (Overijssel) J.J. van Dijk (Gelderland) dhr. A. Gijsberts (Flevoland) drs. R.W. Krol (Utrecht) J.H.M. Bond Mci (Noord-Holland) J.F. Weber (Zuid-Holland) mw. C. Schönknecht (Zeeland) drs. J.J.C. van den Hout (Noord-Brabant)
overigen	:	[redacted] VP IPO) [redacted] – ad hoc)

140206 1a 0 conceptagenda BAC VP 6 februari 2014

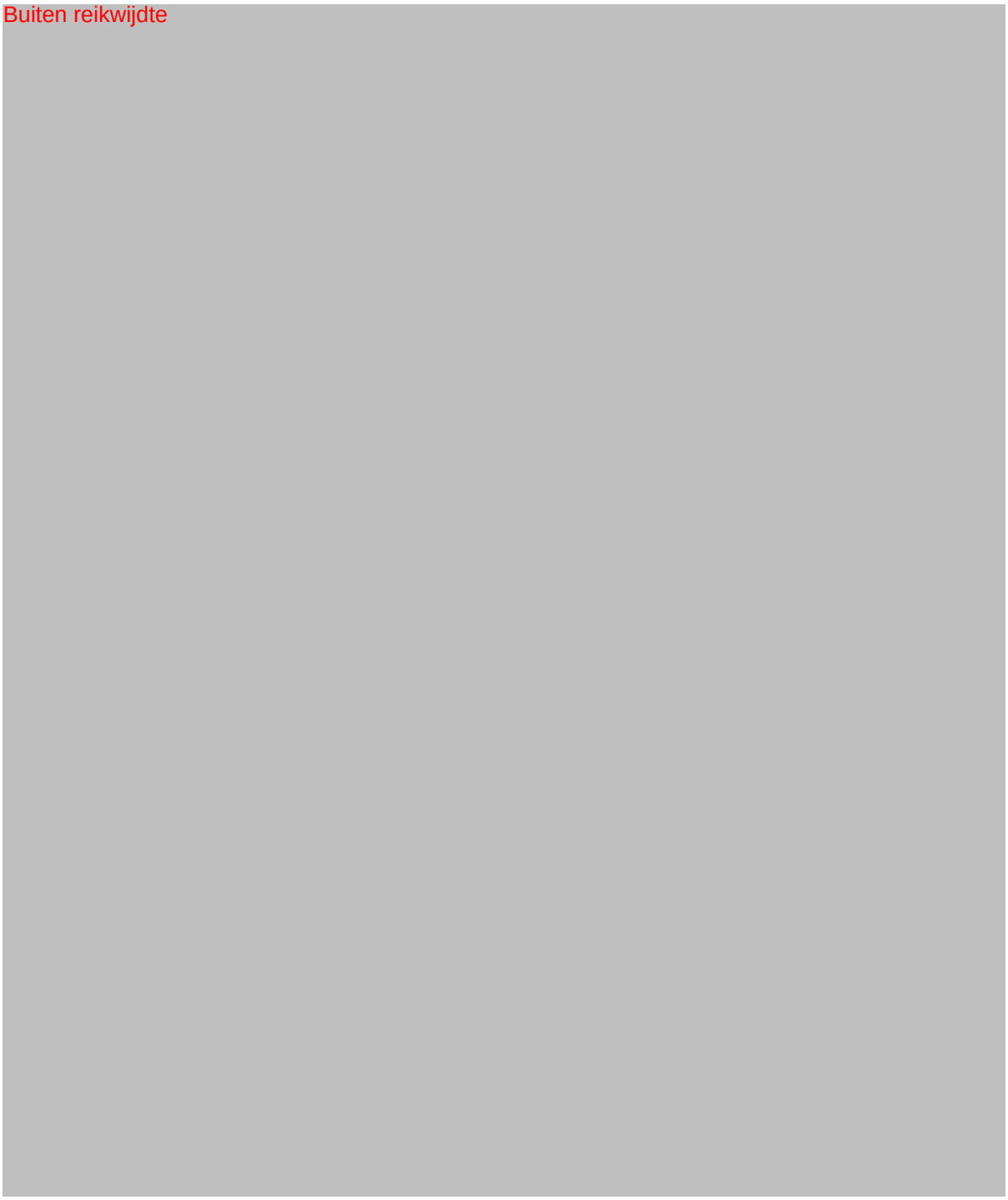
CONCEPTAGENDA
BESTUURLIJKE ADVIESCOMMISSIE
VITAAL PLATTELAND

vergadering : 6 februari 2014
aanvang : 14.00 uur

Ag.p.	Onderwerp	Voorstel	Besluit

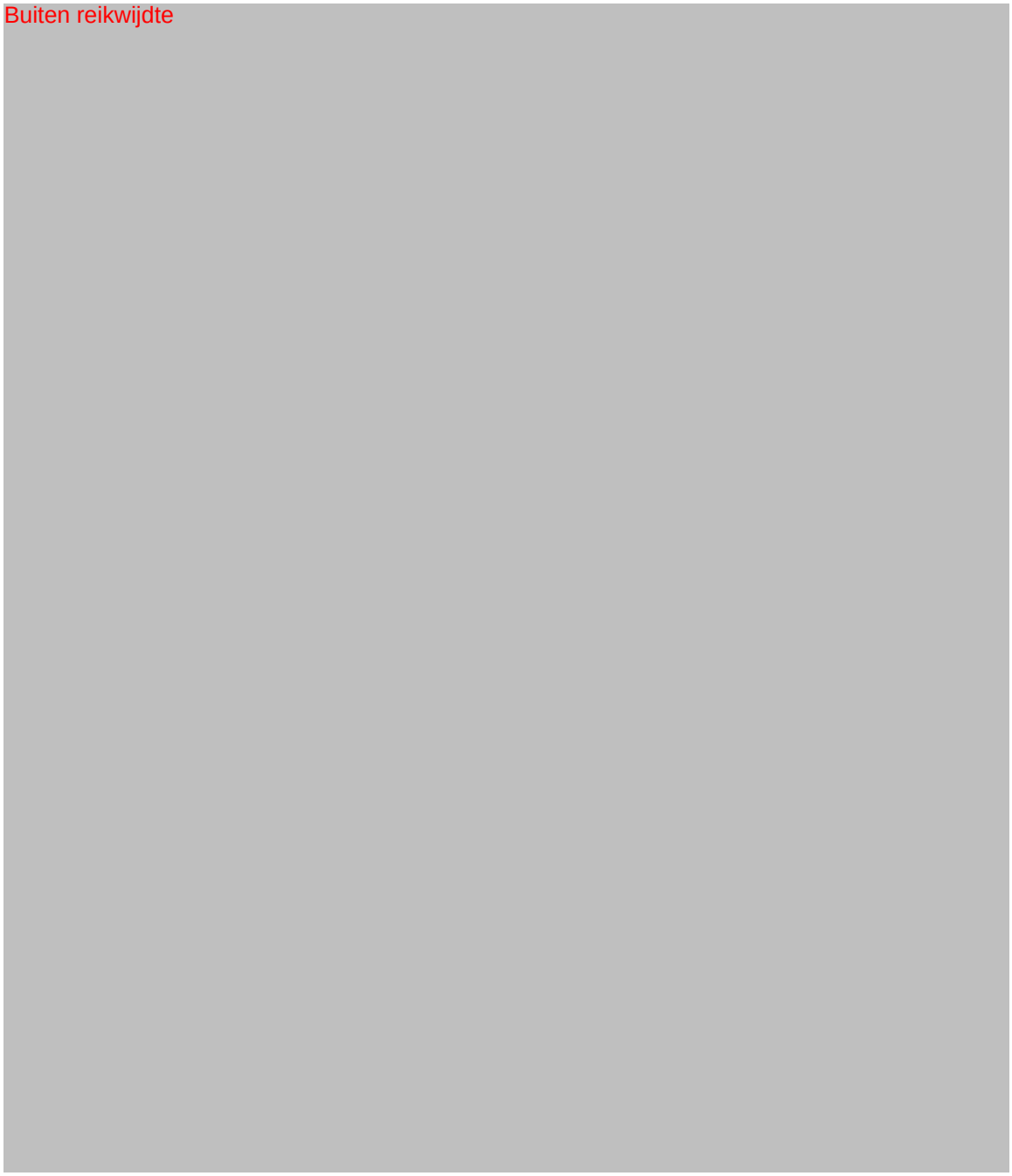
Buiten reikwijdte

140206 1a 0 conceptagenda BAC VP 6 februari 2014

Buiten reikwijdte

4.	**Ter informatie/vaststelling**	
a.	Reactie op voorstel voor een wolvenplan (Alterra) (bijgevoegd)	1. Instemmen met het in stand houden van een ambtelijke overleggroep (regiegroep wolf'), waarbij het initiatief bij de provincies komt te liggen. 2. Deze regiegroep opdragen de te onderschrijven aanbevelingen uit

Buiten reikwijdte

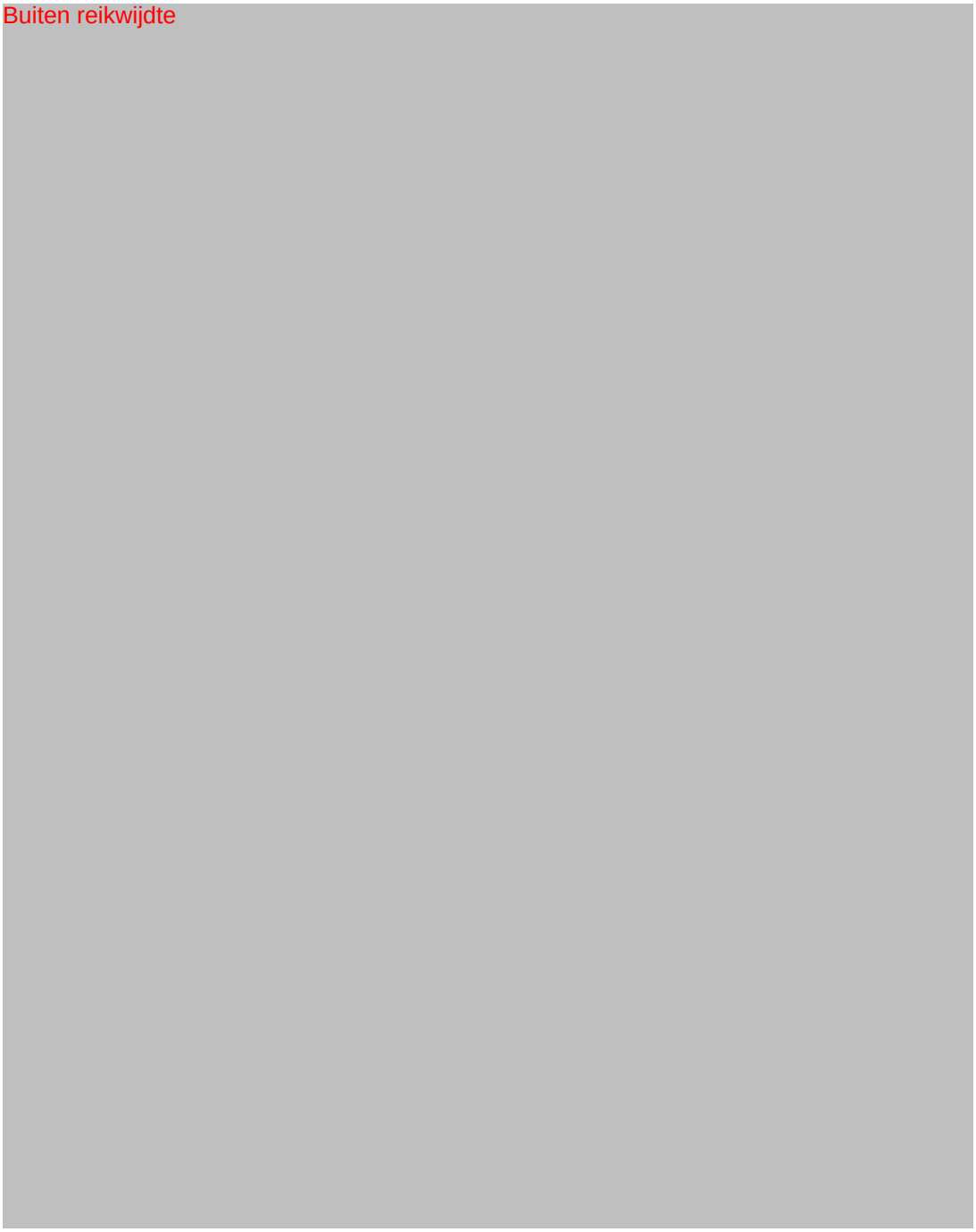
CONCEPTBESLUITENLIJST VAN DE VERGADERING VAN DE BESTUURLIJKE ADVIESCOMMISSIE VITAAL PLATTELAND OP 19 DECEMBER 2013

aanvang	:	14.00 uur
einde	:	16.00 uur
plaats	:	Provinciehuis Utrecht, Blauwkapel zaal
aanwezig	:	drs. ing. P.F.C.W. van der Broeck, voorzitter (Limburg) drs. G. Beukema, secretaris (IPO)
leden	:	H. Staghouwer (Groningen) J.G. Kramer (Fryslân) W.H. Maij (Overijssel) J.J. van Dijk (Gelderland) dhr. A. Gijsberts (Flevoland) drs. R.W. Krol (Utrecht) J.F. Weber (Zuid-Holland) mw. C. Schönknecht (Zeeland) drs. J.J.C. van den Hout (Noord-Brabant)
overigen	:	[redacted] (IPO/Interprovinciaal Projectbureau Vitaal Platteland) [redacted] VP IPO)
verhinderd	:	drs. R.W. Munniksma (Drenthe) J.H.M. Bond Mci (Noord-Holland)

Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

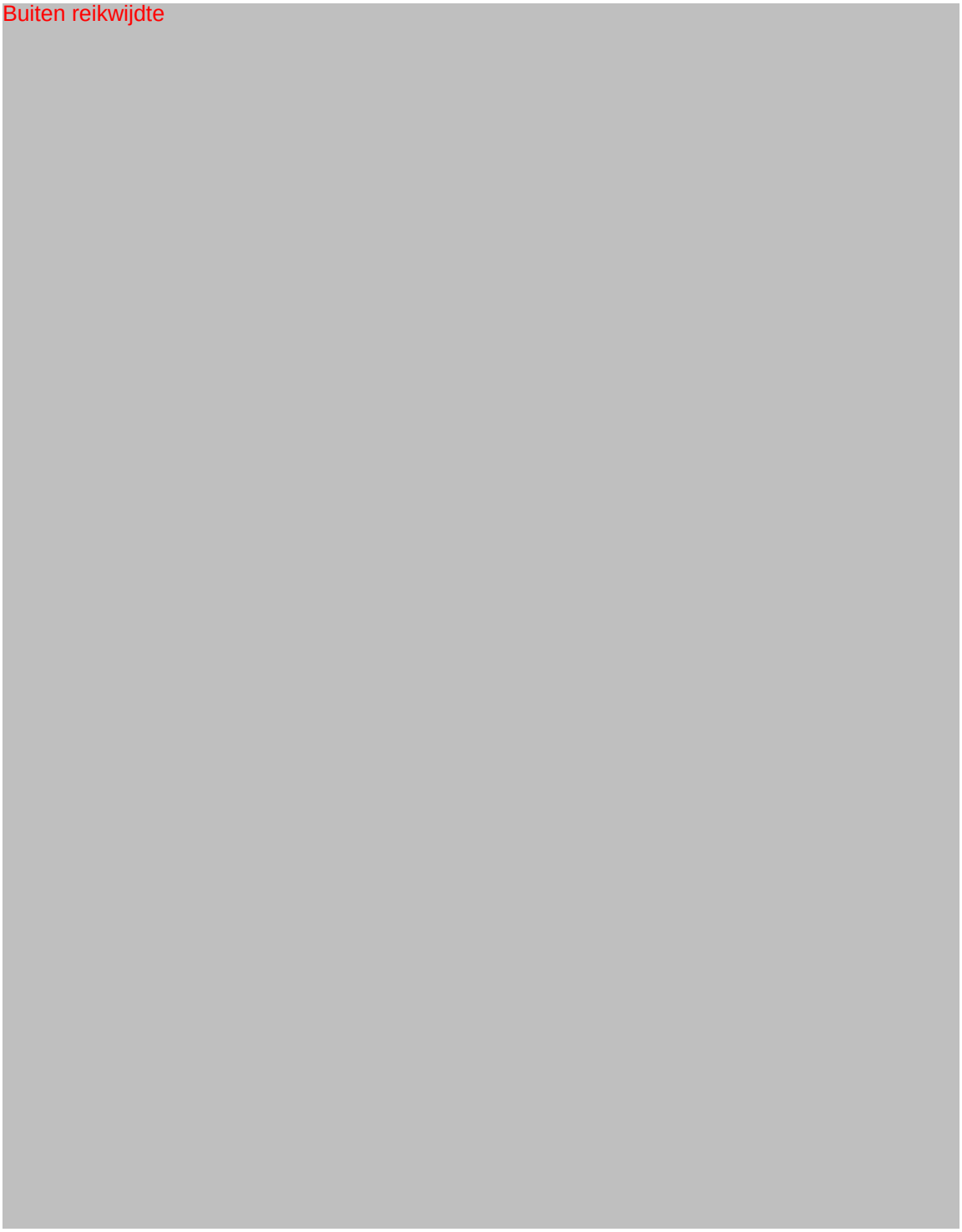
Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

2

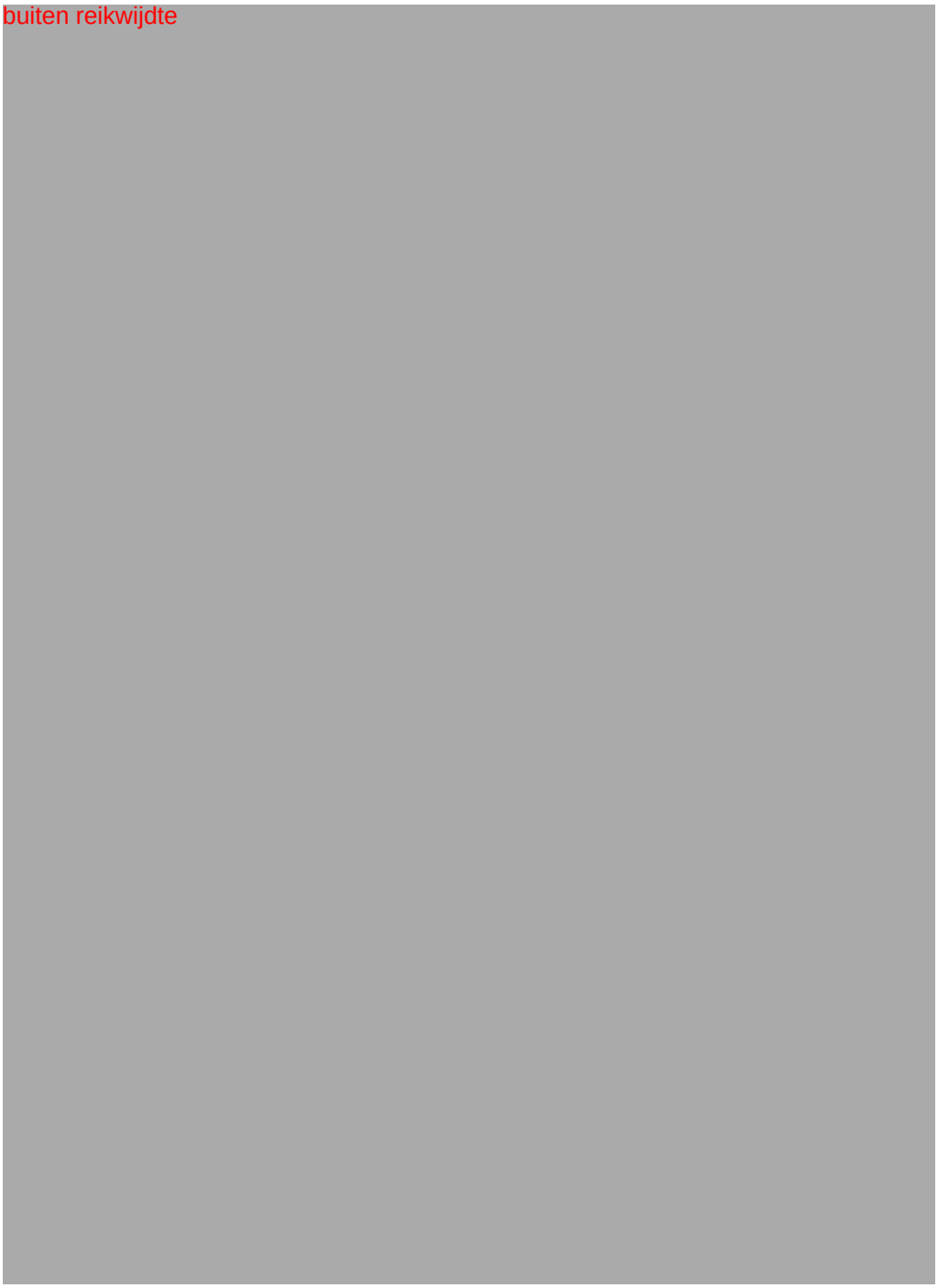
Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

3

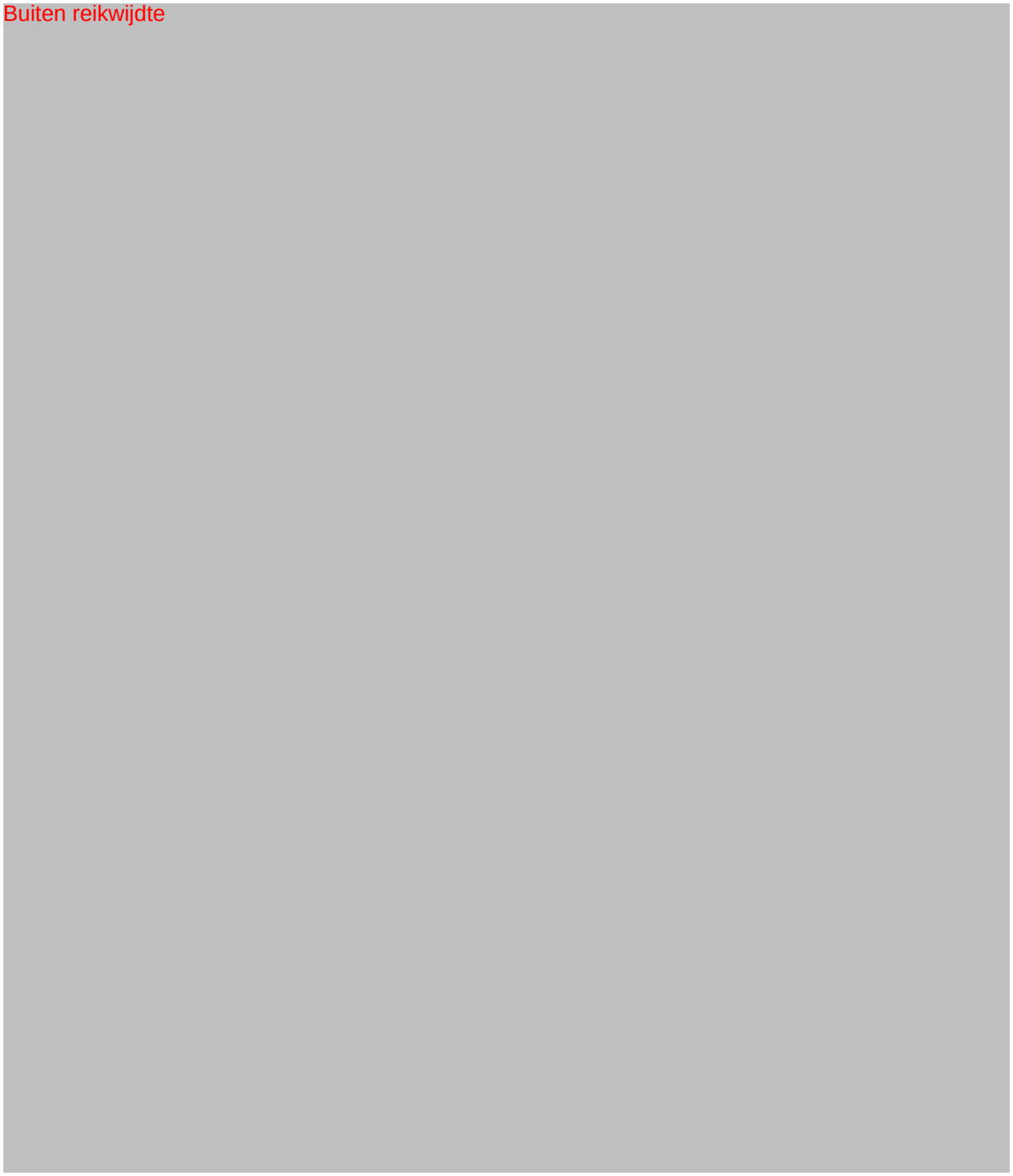
Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

4

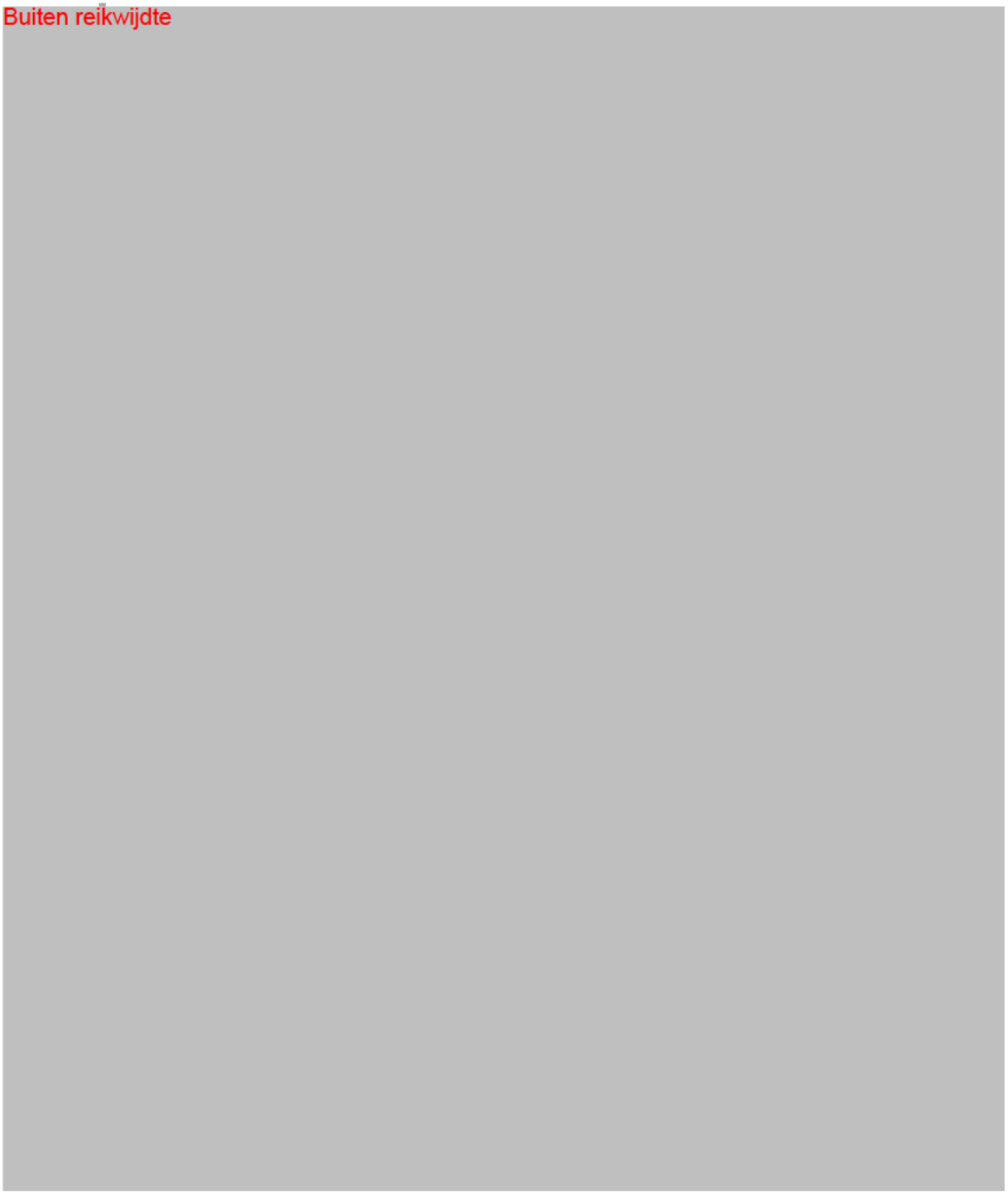

Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

5

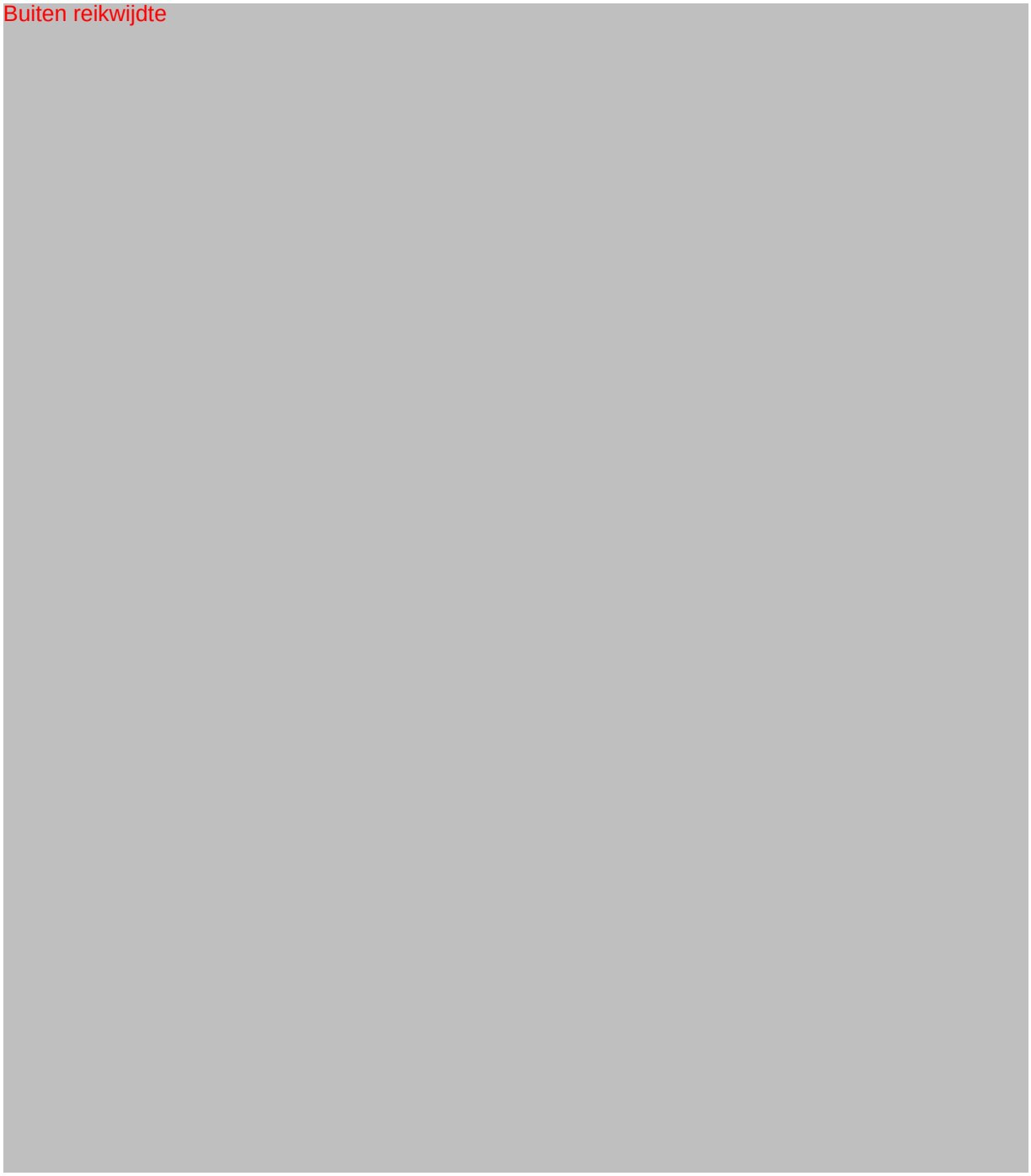

Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

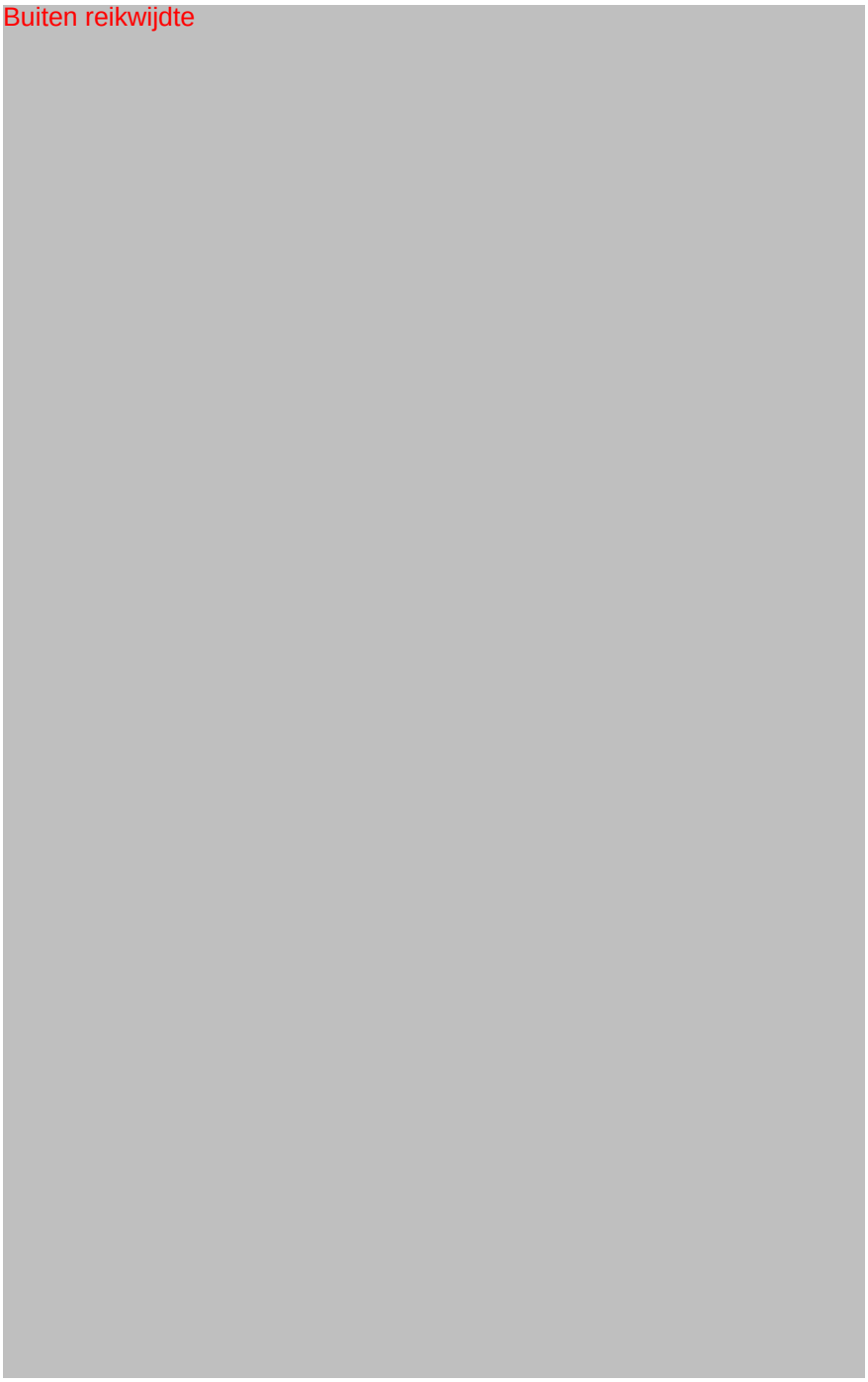
Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

7

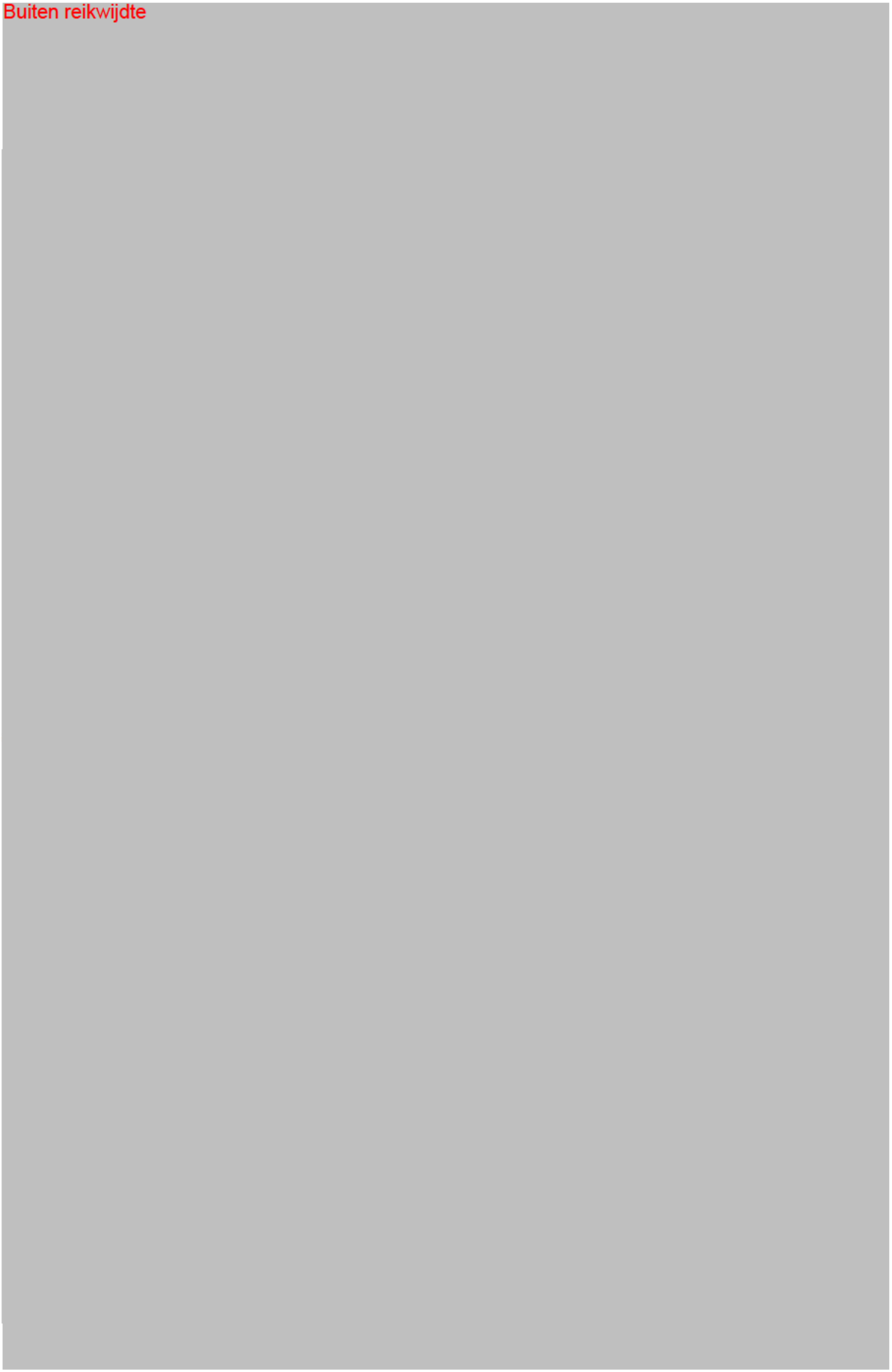

Bijlage - 140206 1b 0 besluitenlijst BAC VP 191213

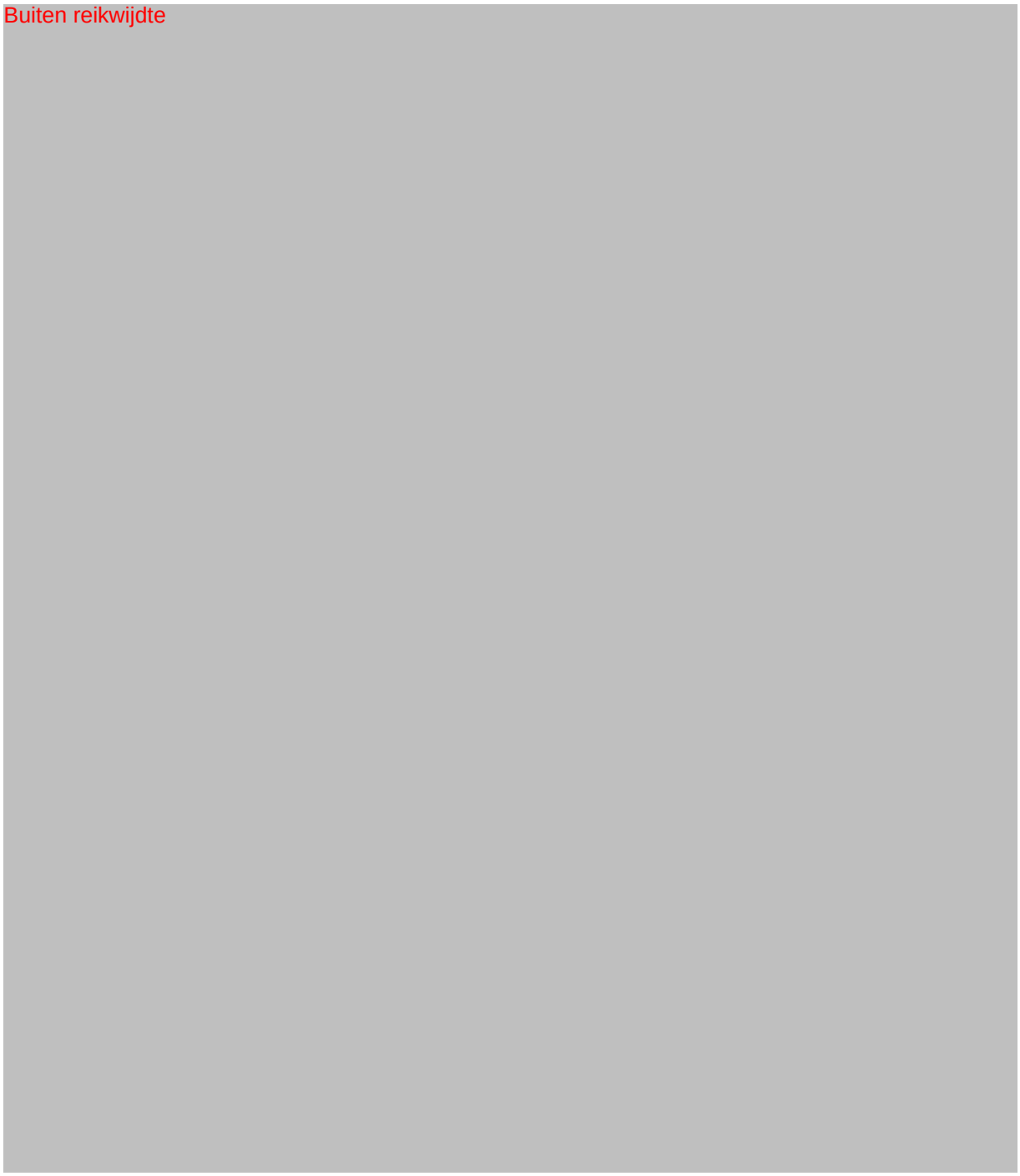
8

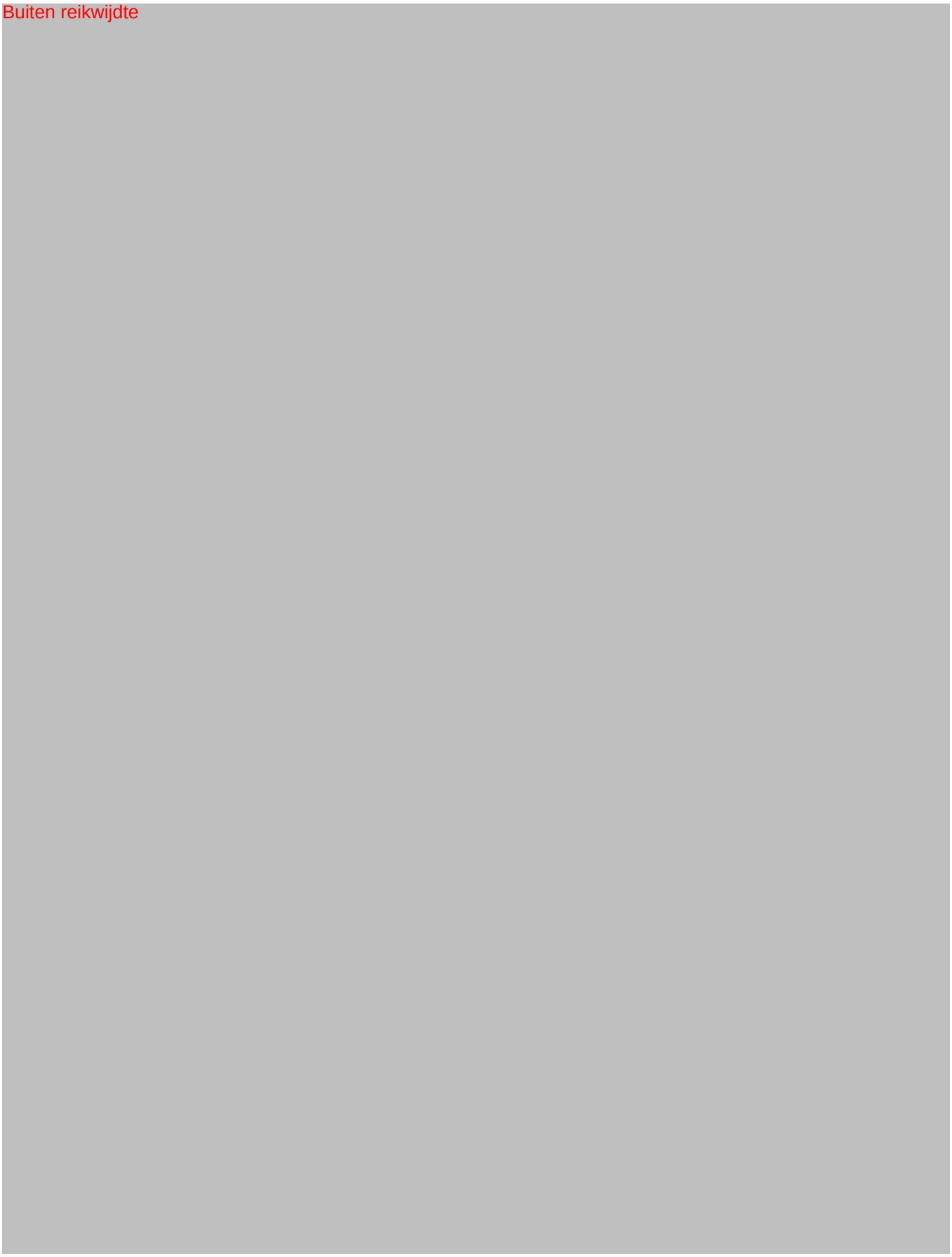

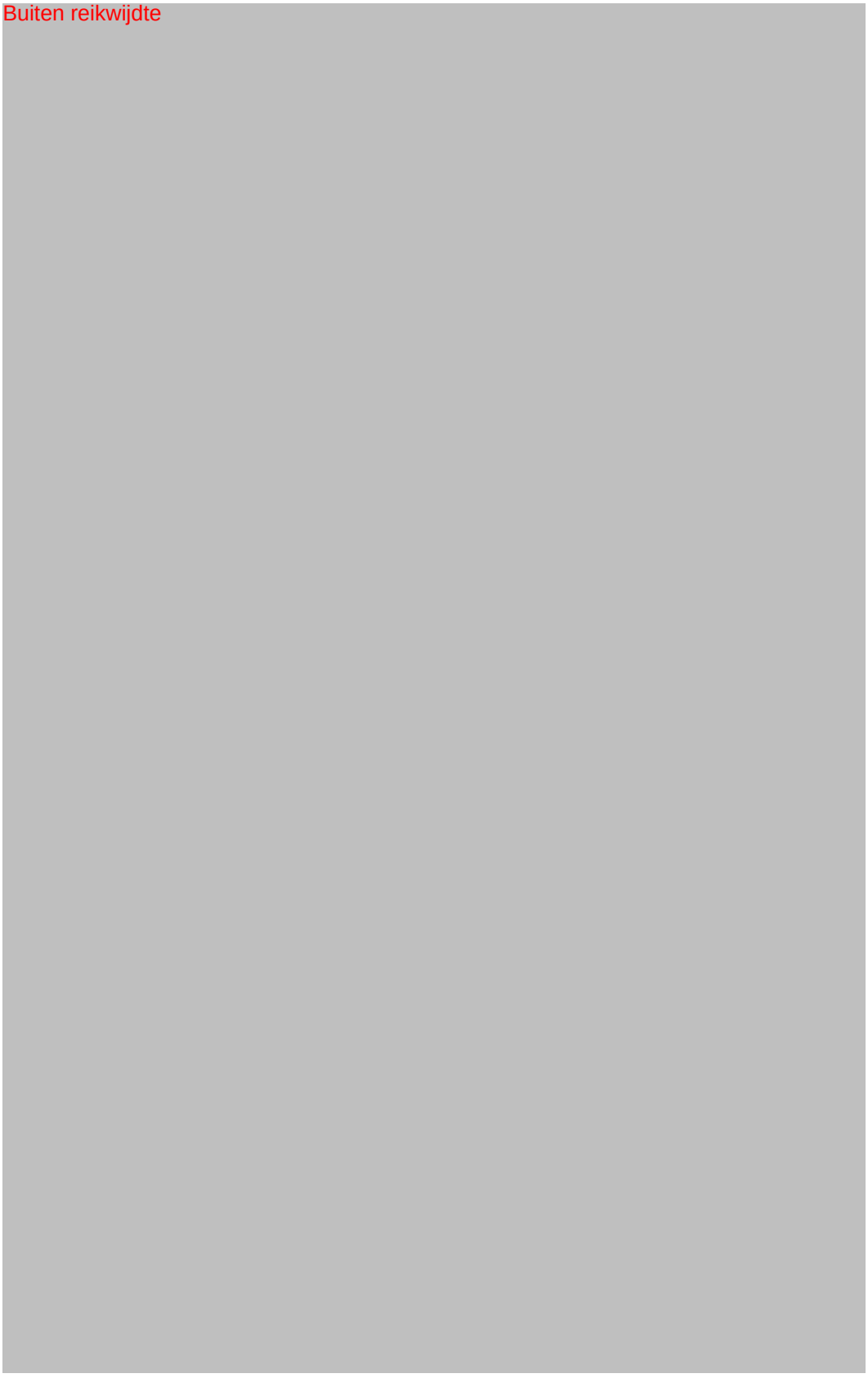

Buiten reikwijdte

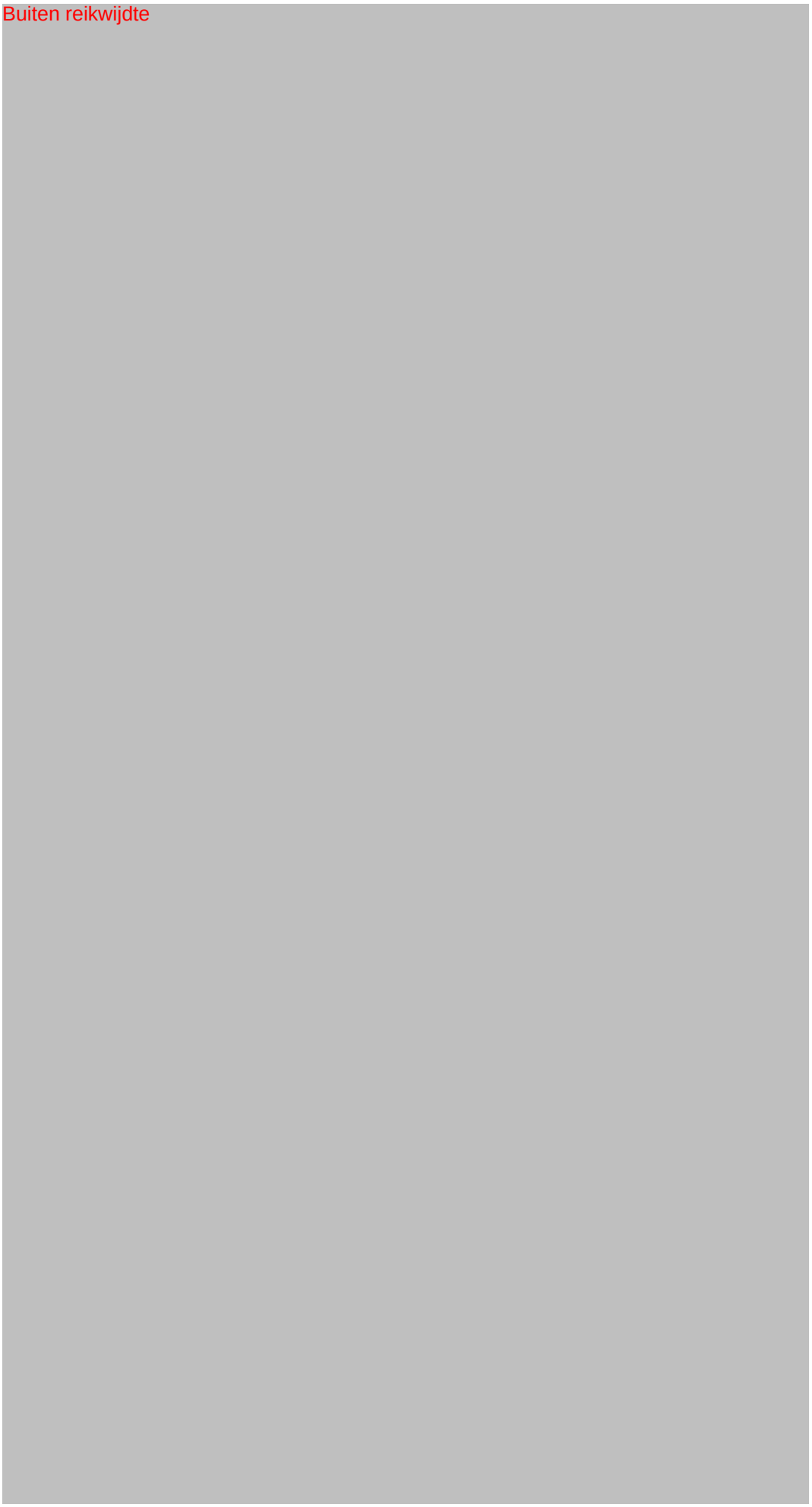

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

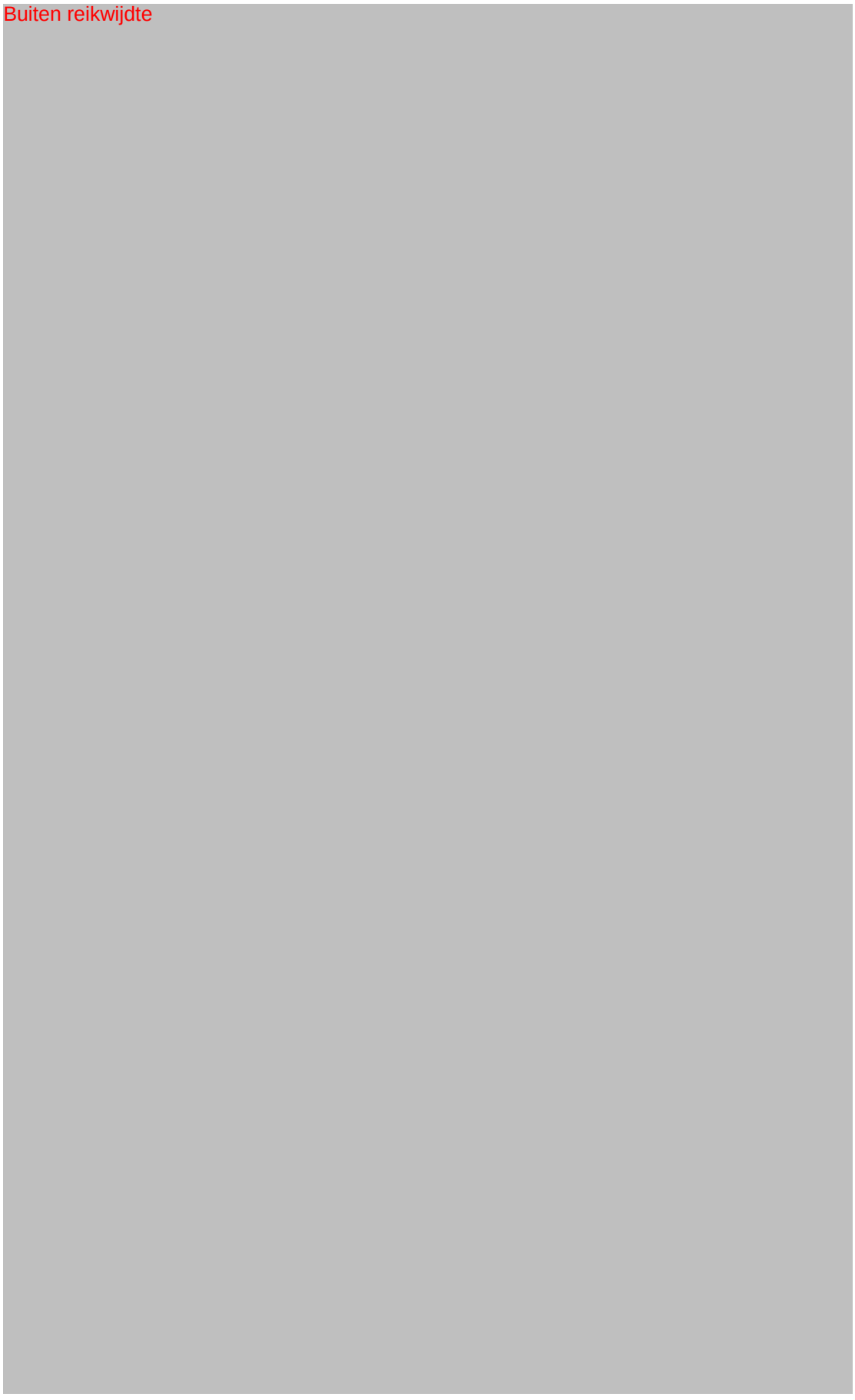

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Voorstel - 140206 3c 0 voorbereiden POP3

Buiten reikwijdte

140206 3c 1 bijlage 1 brief EZ

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA 's-GRAVENHAGE

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres
Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Ons kenmerk
DGA-ELV / 13196008

Datum 06 december 2013
Betreft Implementatie Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Geachte Voorz tter,

Met deze brief informeer ik uw Kamer over de implementatie in Nederland van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) voor de periode 2014-2020.

Deze brief geeft een algemene richting hoe het kabinet het nieuwe GLB nationaal vorm wil geven. De nieuwe Europese wetgeving, inclusief de overgangs-verordening, kan vanaf 1 januari 2014 in werking treden. Het onderdeel directe betalingen zal per 2015 van kracht worden. De uitvoeringsbepalingen bij dit wetgevingspakket worden op dit moment nog uitgewerkt in Brussel. De gedelegeerde bepalingen zullen naar verwachting uiterlijk half maart 2014 gereed zijn.

Ik streef ernaar het plattelandsontwikkelingsprogramma voor de periode 2014-2020 (POP3) begin 2014 bij de Europese Commissie ter goedkeuring in te dienen zodat het programma in de tweede helft van 2014 kan starten. Omdat de uitvoering van het lopende plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 (POP2) nog in 2014 doorloopt, is daarmee in een soepele overgang voorzien. In overleg met direct betrokkenen en maatschappelijk partijen, zal de in deze brief beschreven nationale invulling van het GLB mede op basis van de nog vast te stellen uitvoeringsbepalingen verder worden gepreciseerd.

Algemeen

Het kabinet richt zich op verdere verduurzaming en ontwikkeling van de agrarische sector en op aanpassing aan maatschappelijke wensen. Het borgen van een gelijk speelveld is een belangrijk u tgangspunt. De nieuwe EU-kaders borgen dit gelijke speelveld. Binnen de kaders is ruimte voor nationale en regionale verschillen en maatwerk.

Als wereldspeler en tweede grootste exporteur ter wereld is de Nederlandse agrosector sterk georiënteerd op bu tenlandse markten. Internationaal staat zij hoog aangeschreven en kan zij op diverse manieren bijdragen aan de voedselzekerhe dsopgave waar de wereld de komende decennia voor staat.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Ik acht het van belang dat innovatie en verduurzaming van productiemethoden ook in de nationale implementatie van het nieuwe GLB centraal staat. De sector zal haar goede pos tie hiermee kunnen benutten en versterken.

De r chting die ik het nieuwe GLB wil geven met de invulling van de vergroening zal bijdragen aan de maatschappelijk inbedding van het Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid. Bij de invulling van de vergroening maak ik nadrukkelijk gebruik van de voorliggende mogelijkheden. De vergroening zal ik ambitieus, maar passend bij de Nederlandse situatie invullen.

Het vernieuwde GLB-instrumentarium biedt ook goede kansen voor de verduurzaming van de land- en tuinbouw en het stimuleren van innovatieve oplossingen. Mijn amb tie is om de Nederlandse land- en tuinbouw bij te laten dragen aan (inter)nationale vraagstukken over voedselzekerheid, biodiversiteit, energie, water, klimaat en dierenwelzijn.

De afgelopen jaren is een intensieve maatschappelijke dialoog gevoerd over het GLB. Meer dan ooit is er maatschappelijke betrokkenhe d over de wijze waarop het GLB ingezet moet worden. Ik ben op zoek geweest naar een ambitieuze maar realistische nationale invulling. Ambitieus op het gebied van innovatie, duurzaamheid en vergroening, op een manier die aanslu t bij de Nederlandse sector. Dit overwegende wil ik in het nieuwe GLB inzetten op een eerlijke hectarepremie, een amb tieuze maar passende vergroening en een POP3 dat innovatie en verduurzaming stimuleert en daarnaast bijdraagt aan het behalen van internationale doelen op het gebied van natuur- en waterkwalite t.

In de kwartaalrapportage van 10 oktober 2013 (Kamerstuk 28625, nr.165) heb ik u op de hoogte gebracht van de laatste stand van zaken rondom het onderhandelingsakkoord. In de nu voorliggende brief beschrijf ik de implementatiekeuzen en het afwegingskader waarop ik deze keuzen heb gebaseerd. De inzet die ik voorstel is mede het resultaat van overleg met de provincies, met name over het plattelandsbeleid, en consultaties met een groot aantal direct betrokkenen en maatschappelijke organisaties.

Financieel kader
Met de afspraken over het Meerjarig Financieel Kader (MFK) zijn de GLB-budgetten van Nederland voor de per ode 2014-2020 vastgesteld. Voor directe betalingen voor het kalenderjaar 2014 gaat het om €793 miljoen, in 2015 €781 miljoen en verder aflopend tot €732 miljoen voor het kalenderjaar 2019 (EU-budgetjaren 2015, 2016 respectievelijk 2020). De uitgaven in het kader van het markt- en prijsbeleid kennen geen plafond, maar afgaande op de betalingen over 2012 en rekening houdend met de afgeslankte interventiemaatregelen bedraagt de raming voor 2014 voor Nederland maximaal €150 miljoen.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

DGA-ELV / 13196008

Voor het plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) is voor de periode 2014-2020 voor Nederland €607 miljoen (per jaar circa €85 miljoen) beschikbaar uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO). Met nationale middelen moet aan cofinanciering worden bijgedragen. De hoogte van verplichte cofinancieringspercentages is afhankelijk van de afzonderlijke maatregelen.

RLI advies
De Raad voor de Leefomgeving en infrastructuur (RLI) heeft mij op 31 oktober jongstleden een briefadvies aangeboden over duurzame keuzen bij de toepassing van het Europees landbouwbeleid in Nederland. In deze brief geef ik aan op welke wijze ik met de aanbevelingen van de RLI bij de implementatiekeuzen wil omgaan.

U tgaande van de hierboven genoemde wetgevings- en financiële kaders van het nieuwe GLB en van de inzet van het kabinet beoog ik de implementatie van respectievelijk de directe betalingen, het plattelandsbeleid en het markt- en prijsbeleid vorm te geven langs de hieronder geschetste lijnen.

Daarbij zal ik mij inzetten om de regeldruk en administratieve lasten terug te dringen, de uitvoeringslast van de overhe d te verminderen en het ondernemerschap de ruimte te bieden. Degelijk financieel beheer en transparante verantwoording blijft daarbij uiteraard ook van belang.

1. Invulling directe betalingen

We staan wat betreft de directe betalingen op een bijzonder punt. Het nieuwe GLB stapt af van historische betalingen en vergroening is een belangrijk element binnen de directe betalingen. Het nieuwe GLB stuurt op de omvorming van op historische referentie gebaseerde directe betalingen naar een gelijke hectarebetaling binnen lidstaten. Enkele andere lidstaten hebben deze stap al in de huidige periode van het GLB gezet. De generieke betalingen worden deels omgevormd naar meer doelgerichte betalingen, met name door de introductie van een vergroeningspremie. Dit is conform de Nederlandse inzet in de GLB-onderhandelingen.

Hieronder bespreek ik mijn keuzen voor de nationale implementatie van de directe betalingen:

a. de invulling van de vergroeningsverplichting;
b. extra ondersteuning voor jonge boeren.
c. de interne convergentie (de overgang van het hu dige systeem van historische toeslagen naar gelijke hectarebetalingen) en gekoppelde betalingen;
d. het type agrarisch bedrijf en de subsidiabele landbouwgronden die in het GLB worden opgenomen;
e. internationale doelen.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

1.a. De invulling van de vergroening
Ik vind het van groot belang de vergroening van directe betalingen met ambitie in te vullen. Een goede (agro)biodiversiteit, milieukwalite t en bescherming van het klimaat zijn van groot belang voor de kwaliteit van onze leefomgeving en daarmee ook voor een duurzame agrarische productie. Tegelijkertijd houd ik daarbij oog voor een gelijk Europees speelveld en voor de praktische haalbaarheid, handhaafbaarheid en uitvoerbaarhe d.

Op Europees niveau is vastgelegd dat landbouwbedrijven die gebruik willen maken van de directe betalingen in het nieuwe GLB verplicht zijn vergroeningsmaatregelen toe te passen. Hiervoor is 30% van het budget voor directe betalingen bestemd.
Er zijn drie generieke vergroeningsmaatregelen Europees vastgesteld.

1. Gewasdiversificatie. Bedrijven moeten op bouwland minstens drie gewassen telen. Met name voor kleine bedrijven bestaan hierop enkele uitzonderingen. Binnen de gewasdiversificatie bestaan geen mogelijkheden voor nat onale keuzen.
2. Behoud van blijvend grasland.
3. Ecologisch aandachtsgebied met een omvang van 5% van het bouwlandoppervlak.

Hiernaast kunnen lidstaten equivalente maatregelen, na goedkeuring door de Europese Commissie, toevoegen aan de Europese lijst waarmee bedrijven ook kunnen voldoen aan de vergroeningsverplichting.

Ik kom daarom tot de volgende keuzen, waarbij ik mij mede baseer op wetenschappelijk onderzoek en praktijkadvies van betrokkenen uit de natuur- en landbouwpraktijk.

Behoud blijvend grasland
Blijvend grasland is land dat vijf jaar of langer grasland is. Kwetsbare blijvende graslanden binnen Natura 2000-gebieden mogen volgens de verordening niet worden geploegd of omgezet, maar wel worden doorgezaaid. Dit verbod zal in Nederland gelden voor alle blijvende graslanden binnen Natura 2000-gebieden ter bescherming van de biodiversiteit. Voor het grasland buiten de Natura 2000-gebieden streef ik naar een nationale monitoring van het areaal blijvend grasland, in beginsel zonder verpl chtingen aan individuele agrariërs op te leggen om een onnodige beperking in de bedrijfsvoering en extra uitvoeringslasten te voorkomen. Mocht het areaal blijvend grasland in Nederland met meer dan 5% dalen ten opzichte van het referentiejaar 2012, dan zal ik conform het Europese kader maatregelen treffen op bedrijfsniveau.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Ecologisch aandachtsgebied
De lidstaten kunnen voor de ecologische aandachtsgebieden (of *ecological focus area*, EFA) op bouwland kiezen uit een aantal opties, waaronder landschapselementen, akkerranden, bufferstroken en stikstofbindende gewassen. De mogelijkheden lopen u teen in hun bedrijfseconomische consequenties en biodiversiteitsopbrengst.

Daarom heb ik bij de keuze voor de invulling nadrukkelijk het evenw cht gezocht tussen de praktische haalbaarheid, de meerwaarde voor de verduurzaming van de agrarische productie en de ondernemersgerichtheid van de maatregelen. De invulling zie ik dan als volgt:
- Landschapselementen zoals houtwallen, heggen en poelen, met inbegrip van dergelijke elementen die grenzen aan subsidiabele landbouwgrond;
- Equivalente (pakketten van) maatregelen, zoals:
  - akkerranden met daaraan grenzende sloten ten behoeve van de stimulering van biodiversiteit, waaronder bijen;
  - bufferstroken met daaraan grenzende sloten;
  - natuurvriendelijke oevers met daaraan grenzende sloten;
  - combinaties van enerzijds percelen (zoals vogelakkers), stroken of akkerranden ten behoeve van de b odivers te t op een bepaald deel van de EFA en anderzijds de teelt van bepaalde eiwitgewassen op het overige deel van de verplichte EFA-oppervlakte.
- Duurzaamheidscertificaten. Ik zal het bedrijfsleven ondersteunen in het ontwikkelen en uitwerken van zogenaamde duurzaamheidscertificaten. D t principe, waarvoor een aanzet wordt gegeven in bijvoorbeeld de verduurzamingsaanpak van het programma 'Veldleeuwerik', zal de komende tijd verder uitgewerkt moeten worden door het bedrijfsleven. Randvoorwaarde is dat de vergroeningsmaatregelen een zelfde meerwaarde hebben als de door de commissie voorgestelde maatregelen, waarna deze in de toekomst ook invulling kunnen geven aan één of meer vergroeningsverplichtingen. Dit sluit daarmee ook aan bij de aanbeveling die de RLI heeft gedaan in zijn briefadvies om verder te gaan met de ontwikkeling van bedrijfscertificaten.
- Ruimte voor een collectieve benadering, binnen de randvoorwaarden van het wetgevingskader. Hiermee kunnen groepen boeren gezamenlijk invulling geven aan de ecologisch aandachtsgebieden. D t behelst dat een deel (maximaal de helft) van de indiv duele verplichting kan worden uitgevoerd door andere boeren binnen het collectief. Eis daarbij is, zoals geformuleerd in de Brusselse regelgeving, dat een aaneengesloten ecologisch aandachtsgebied wordt gerealiseerd.

Sloten die grenzen aan akkerranden en dergelijke kunnen als aangrenzend landschapselement worden meegeteld in de vergroeningsoppervlakte, omdat ze een extra bijdrage aan biodiversiteit of waterkwaliteit leveren.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Met de beschreven aanpak kan een deel van de vergroeningsverplichting worden ingevuld met de teelt van bepaalde eiwitgewassen. Hiertoe zullen nader te bepalen eiwitgewassen als onderdeel van de invulling van de aangeduide combinatiepakketten kunnen dienen. Hiermee wordt ook de teelt van veevoergewassen gestimuleerd. Ik onderzoek of er nog andere gewassen dezelfde ecologische meerwaarde hebben, waardoor zij, na instemming van de Europese Commissie, in aanmerking kunnen komen om als onderdeel van deze combipakketten te kunnen worden geteeld. In dit onderzoek betrek ik ook de teelt van vlas.

Met de voorgestelde invulling wordt een belangrijke biodiversiteitwinst geboekt en wordt de teelt van duurzaam geproduceerde veevoedergewassen gestimuleerd. Tegelijkertijd is de voorgestelde invulling haalbaar voor de praktijk. De vergroening zal aanpassingen vergen in de bedrijfsvoering, maar naar mijn overtuiging hebben boeren hiermee voldoende ruimte om een invulling te kiezen die past bij hun bedrijf, hun ambities en hun mogelijkheden.

De komende tijd wil ik deze invulling verder uitwerken in overleg met het bedrijfsleven en andere maatschappelijke organisaties. Hierbij neem ik ook afwegingen rondom u tvoeringskosten en handhaafbaarhe d mee. De defin tieve invulling van de vergroeningsmaatregelen moet voor 1 augustus 2014 aan de Europese Commissie gemeld worden.

1.b. Jonge boeren
In Nederland is 5% van de agrarische ondernemers onder de 35 jaar. Agrarische ondernemers, en dus ook continuïte t van agrarisch ondernemen, zijn essentieel voor het creëren van voedselzekerheid, maar ook voor het behoud van het mooie Nederlandse landschap. Ik vind het belangrijk om jonge agrariërs te stimuleren vanwege het belang voor de toekomst, de ontwikkeling en de maatschappelijke positie van de agrarische sector.

Daarom heb ik in de onderhandelingen over het GLB, gepleit voor ruimte voor extra steun voor jonge boeren. Het nieuwe wetgevingskader biedt deze gevraagde ruimte voor een verpl chte extra hectaresteun aan jonge boeren in de eerste pijler. Bij de toekenning hiervan bestaan verschillende modaliteiten. Zodra de precieze details hiervan in gedelegeerde en uitvoeringshandelingen bekend zijn, zal ik op zo ruim mogelijke manier invulling geven aan de mogelijkheden. Ik doe dit in overleg met het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontact (NAJK).
Ook in de tweede pijler (het plattelandsbele d) bestaat de mogelijkheid om jonge boeren te ondersteunen. Ik kom daar later in deze brief op terug.

1.c. Interne convergentie en gekoppelde betalingen
Ik ben blij dat in het nieuwe GLB inkomenstoeslagen niet langer gebaseerd zijn op historische referenties.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Dit is maatschappelijk niet langer verdedigbaar. Daarnaast komt door de dynamiek in de sector het steeds vaker voor dat vergelijkbare bedrijven ongelijke directe betalingen ontvangen, louter gebaseerd op in het verleden geleverde agrarische productie en ontvangen premies. De kabinetsinzet bij de GLB-onderhandelingen heeft zich gericht op een gelijke hectarepremie in 2019. Ik wil daaraan vasthouden, in lijn met de aanbevelingen van de RLI. Daarmee is de Nederlandse agrarische sector ook beter voorbereid op verdere aanpassingen van het GLB die in 2020 en volgende jaren zeker zullen komen.
Het nieuwe GLB start met toekenning van nieuwe betalingsrechten aan de landbouwbedrijven, los van de bestaande rechten en gebaseerd op de dan (2015) aanwezige subsidiabele landbouwgrond. Ik vind het belangrijk dat de overgang naar het systeem van gelijke hectarebetalingen geleidelijk en voorspelbaar verloopt, zodat bedrijven zich kunnen voorbereiden en aanpassen. Bij deze geleidelijke overgang is het startpunt de waarde van de toeslagrechten die een landbouwer in 2014 bezit (inclusief eventueel verhuurde rechten).

Dit leidt tot de volgende keuzen voor de overgang naar de nieuwe directe betalingen:
- Vanaf 2019 is er een systeem van een gelijke basispremie van naar verwachting ongeveer €270 per hectare en een vergroeningspremie van ongeveer €120 per hectare voor heel Nederland.
- Een zo gele delijk mogelijke (lineaire) overgang naar de gelijke hectarebetaling en gelijke vergroeningspremie per hectare, waarbij de vergroeningspremie in de overgangsfase bedrijfsafhankelijk is.

Ik kies ervoor om ook bedrijven die momenteel hoge betalingen per hectare ontvangen of speciale toeslagrechten hebben te laten toegroeien naar een gelijke hectarepremie in 2019. Een hogere betaling zou ten koste gaan van de overige bedrijven, met name extensieve veehouderij- en akkerbouwbedrijven. Deze zouden dan in 2019 minder dan de gemiddelde hectarepremie ontvangen en er zouden (zeer) aanzienlijke verschillen in de hectarebetalingen in 2019 blijven bestaan. Dit betekent dat de hectarebetalingen voor sectoren als de vleeskalversector en de zetmeelaardappelsector zullen afnemen. Omdat ik de overgangsper ode maximaal geleidelijk invul, met een overgangsperiode tot 2019, heb ik er alle vertrouwen in dat de sectoren die per saldo minder gaan ontvangen robuust genoeg zijn om zich aan de GLB-hervormingen aan te passen.

Het wetgevingskader voor het nieuwe GLB geeft binnen de directe betalingen alleen de mogelijkheid om gekoppelde betalingen opnieuw in te voeren voor sectoren (of regio's) waar dat noodzakelijk is om de productie op peil te houden. Ik kies in Nederland voor blijvende ontkoppeling, vanwege het streven naar een gelijke hectarebetaling en het afstappen van historische referenties. Ik heb dit tijdens de onderhandelingen ook steeds aangegeven.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Bovendien leidt introductie van gekoppelde betalingen voor één of meer sectoren noodzakelijkerwijs tot een korting op de betaling van alle andere bedrijven, intensief en extensief, gangbaar en biologisch. Mocht de convergentie er toch toe le den dat het in bepaalde sectoren (ernstig) gaat knellen, dan kan waar noodzakelijk, in overleg met het bedrijfsleven, gezocht worden naar een passende oplossing, zonder af te dingen op de uitgangspunten (geen koppeling).

1.d. Toegang tot directe betalingen
Het nieuwe GLB is in principe bestemd voor alle actieve landbouwers en hun subs diabele landbouwgronden. Het wetgevingskader schrijft voor op welke manier lidstaten moeten omgaan met bedrijven die in het huidige GLB niet deelnemen aan de directe betalingen.

Directe hectarebetalingen moeten in het nieuwe GLB gebaseerd zijn op de subs diabele landbouwgrond die een agrarisch bedrijf daadwerkelijk in gebruik heeft. De defin tie voor subsidiabele landbouwgrond is in het wetgevingskader voorgeschreven. Lidstaten hebben de mogelijkhe d om gronden hiervan u t te sluiten vanwege een andere hoofdfunctie zoals infrastructuur of natuur.

Actieve landbouwers
Actieve landbouwers kunnen toetreden tot het nieuwe GLB. Dit betekent concreet dat ook groente-, fruit-, boom- en bollentelers toegang gaan krijgen om deel te nemen aan de directe betalingen in het GLB. Dit geldt ook voor de telers van consumptie- en pootaardappels (zetmeelaardappeltelers nemen nu al deel aan het GLB). Kassen (glasopstanden) komen niet in aanmerking voor de directe betalingen. Dit is in fe te een continuering van de hu dige s tuatie, waarin kassen deels al zijn uitgesloten en voor het overige deel in de praktijk geen steun wordt aangevraagd.

Bedrijven die verplicht zijn deel te nemen aan de landbouwtelling en als agrarisch bedrijf ingeschreven te staan bij de Kamer van Koophandel komen in aanmerking voor directe betalingen. Hiernaast zal ik een negatieflijst opstellen van bedrijven die geen directe betalingen zullen ontvangen. Deze lijst bestaat uit de Europees voorgeschreven lijst bedrijven die luchthavens, spoorwegdiensten, vastgoeddiensten en waterwerken en sport- en recreatieterreinen exploiteren. Ik wil de lijst net als in het huidige GLB u tbreiden met overheden en overheidsgerelateerde organisaties.

Bij het hanteren van de directe betalingen handhaaf ik de huidige ondergrens van €500 per ontvanger per jaar. Op deze manier worden kleine en hobbymatige bedrijven uitgesloten, en disproportionele uitvoeringslasten voorkomen. Directe betalingen boven €150.000 per bedrijf worden afgeroomd met 5%.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Subsidiabele landbouwgrond
Net als in het huidige GLB wil ik gronden als wegbermen en stadsparken bij voorbaat u tsluiten als subsidiabele landbouwgrond voor directe betalingen.

Eenzelfde uitsluiting wil ik nu ook gaan toepassen op natuurgronden die niet, of slechts zeer extensief, voor de landbouw kunnen worden gebruikt, zoals heidegronden. Deze uitslu ting geldt nadrukkelijk niet voor natuur bestaande uit extensief gebruikt grasland dat (in de regel) bij boeren in gebruik is (denk aan grote stukken Waterland).

Op de uit te sluiten gronden vinden voor het beheer in bepaalde gevallen agrarische activ teiten plaats, zoals begrazing door schapen. Voor die activiteiten wil ik via het GLB een graasdierpremie introduceren. Deze graasdierpremie, vormgegeven als een dierpremie, zal gelden voor schapen en (zoog)koeien die op de genoemde niet-subsidiabele gronden grazen.

Door enerzijds gronden met een andere hoofdfunctie dan landbouw uit te sluiten en anderzijds de agrarische activiteit erop te ondersteunen, bereik ik een belangrijke vermindering van de administratieve last voor de agrarische ondernemer en een flinke besparing op de uitvoeringskosten.

1.e. Internationale doelen
De middelen van het nieuwe GLB zullen benut worden om agrariërs te ondersteunen bij investeringen en innovaties om te voldoen aan internat onale doelen, met name op het gebied van de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn water. Hiervoor wil ik 20 miljoen benutten, een equivalent van de hu dige artikel 68 maatregelen. De provincies en waterschappen zijn bere d om dit bedrag te cofinancieren. Dit bedrag zal ik expliciet labellen aan investeringen op het boerenerf door (collectieven van) agrariërs op het gebied van water maatregelen, die ook bijdragen aan het behalen van de derogatie op de Nitraatr chtlijn.

2. Invulling voor het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3)

Het kabinet wil met POP3 bijdragen aan internationale doelen op het gebied van natuur, milieu en water. De Europese doelstellingen van de Vogel- en Hab tatrichtlijnen, de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn water zijn hierbij van groot belang. Hierbij stelt het kabinet het boerenerf centraal. Het kabinet wil dat POP3 ook bijdraagt aan een concurrerende, innovatieve, duurzame en toekomstbestendige agrarische sector door in te zetten op thema's zoals klimaat, energie, milieu, dierenwelzijn, voedselkwal te t- en veilighe d, dier- en plantgezondheid en ruimtelijke ordening. POP3 draagt zo bij aan de EU2020 strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

In overleg met de provincies heb ik besloten POP3 concreet te richten op de volgende thema's:
1) Versterken van innovatie, verduurzaming en concurrentiekracht;
2) Jonge boeren;
3) Natuur en landschap (zoals afgesproken in het natuurpact);
4) Verbetering van de waterkwalite t;
5) LEADER (inclusief projecten onder het programma Duurzaam Door).

Ik heb met de provincies een akkoord bereikt over de invulling van de genoemde thema's binnen POP3 voor de periode 2014-2020. POP3 wordt landsdelig ingevuld door de provincies en aangevuld door het Rijk. Met de landsdelige aanpak kunnen gebiedsspecifieke behoeftes in de landbouw worden aangepakt. Aan generieke behoeftes wordt landsdekkend invulling gegeven. Met deze combinatie kan optimaal ingespeeld worden op het bevorderen van een gelijk speelveld. De provincies leveren het grootste deel van de benodigde nationale cofinanciering voor POP3, aangevuld met cofinanciering van de waterschappen. Op deze wijze wordt naar verwachting maximaal effect behaald van de beschikbare Europese middelen, die zoveel mogelijk ten gunste zullen komen van de agrariër en landbouwgronden.

Veelal is er sprake van een combinatie van opgaven voor een bepaald gebied of sector. POP3 zorgt dat combinaties van meerdere maatregelen in samenhang kunnen worden toegespitst op bepaalde gebieden of sectoren.

Het nieuwe wetgevingskader voor het GLB maakt het mogelijk om in POP3 een keuze te maken uit verschillende maatregelen ten gunste van de agrarische sector. Met deze maatregelen moet worden bijgedragen aan minimaal vier van de zes vastgestelde Europese plattelandsprioriteiten. Dit zijn: innovatie en kennisoverdracht, versterking van de concurrentiekracht, organisatie van de voedselketen en risicobeheer, beschermen van ecosystemen, duurzaam grondstofgebruik en CO2 reductie en economische ontwikkeling in plattelandsgebieden. Minimaal 5% van de beschikbare middelen moet worden ingezet voor LEADER, de *bottom up* benadering voor lokale initiatieven, en minimaal 30% moet worden ingezet voor maatregelen gericht op natuur en milieu, zoals bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer.

Met de gekozen inzet voldoe ik aan de genoemde Europese voorwaarden en draag ik bij aan voldoende Europese prior te ten. Samen met de provincies kies ik voor een beperkt aantal maatregelen (minder dan 10) uit de mogelijkheden die het wetgevingkader biedt. D t is aanzienlijk minder dan in het huidige POP2, dat ruim 20 maatregelen kent. Zo wordt in POP3 een duidelijke focus en samenhang aangebracht om een versnipperde inzet te voorkomen en de uitvoeringskosten te beheersen. Bij de uitwerking van de maatregelen zullen controleerbaarheid en verifieerbaarhe d van de maatregelen voorop staan zodat de foutenmarges en uitvoeringslasten zo veel mogelijk worden beperkt.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Hieronder geef ik u een uitwerking van de verschillende thema's en maatregelen binnen POP3. De aangegeven budgetten zijn per jaar en ind catief. Ik informeer u ook over de uitvoering van POP3 en de relatie met de partnerschaps-overeenkomst. Dit is een strategisch document, waarin Nederland moet aangeven hoe het de m ddelen uit Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESI-fondsen), waaronder het ELFPO, zal inzetten ten behoeve van de Europa2020 strategie. Ik streef ernaar het POP3 begin 2014 bij de Europese Commissie ter goedkeuring in te dienen zodat het programma in de tweede helft van 2014 kan starten. Dit zal niet tot problemen leiden omdat de uitvoering van POP2 nog in 2014 doorloopt.

Versterken van de innovatie en concurrentiekracht van de landbouw
Innovatie van de landbouw is samen met de verduurzaming de belangrijkste opgave voor de agrarische sector om een krachtige concurrentiepositie te behouden. Ik wil innovatie van de landbouw en het versterken van de concurrentiepositie daarom stimuleren met een samenhangend pakket van generieke en gebiedsgerichte maatregelen. Met dit pakket wordt het mogelijk om onderzoek en kennis beter te benutten voor de praktijk. Dit doe ik onder andere door het ondersteunen van samenwerkingsverbanden. Een voorbeeld hiervan is het ondersteunen van operationele innovatiegroepen onder het Europese Innovatie Partnerschap, waarmee ook de relatie met de Horizon2020 wordt gelegd. Vervolgens kan de kennisoverdracht in de vorm van trainingen, demonstraties, praktijknetwerken verder worden gestimuleerd. Eventueel benodigde fysieke investeringen voor agrariërs wil ik ondersteunen voor het ontwikkelen van nieuwe prototypes die in de praktijk getest moeten worden en voor de uitrol van innovaties in de land- en tuinbouw zoals precisielandbouw en duurzame stallen. Hierbij kan selectief gekeken worden naar specifieke problemen, gebieden en groepen van agrariërs. Het aangegeven pakket van maatregelen op het gebied van innovatie en concurrentiekrachtversterking zal worden uitgevoerd door de provincies. Aanvullend aan dit pakket voer ik een landsdekkende garantstellingsregeling voor de marktintroductie voor risicovolle innovaties (GMI) in, zoals ik heb aangekondigd in de Beleidsbrief Tuinbouw (Kamerstuk 32627, nr.14), voor de tuinbouw en andere sectoren, uitgevoerd door het Rijk. Het op de markt brengen van nieuwe producten en productiesystemen gaat gepaard met aanzienlijke risico's voor de betreffende ondernemer en wordt belemmerd door extra voorwaarden aan de financiering vanwege het risicovolle karakter (afzetmarkt en hoge kostprijs). Met de GMI wordt de drempel van de eerste toepassingen van risicovolle innovaties, die maatschappelijk gewenst zijn, verlaagd.

Het bedrag dat voor dit pakket van innovatie- en concurrentiekrachtmaatregelen in POP3 wordt gereserveerd is ongeveer €20 miljoen. Het betreft ruim €10 miljoen aan Europese cofinanciering. De provincies cofinancieren d t met €8 miljoen en het Rijk zal de cofinanciering dragen voor de GMI voor ongeveer €2 miljoen per jaar.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Voor een optimale internationale concurrentiepositie voor de Nederlandse landbouw is ook een blijvende investering in de landbouwstructuurversterking essentieel. Efficiëntieverhoging is mogelijk door de juiste aanpassingen van percelen. Herstructurering van landbouwbedrijven draagt tevens bij aan de realisatie van (internationale) doelen rondom water, Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), biodiversiteit en Natura-2000. Om de landbouwstructuur verder te versterken wil ik binnen POP3 ongeveer €15 miljoen reserveren, waarvan de helft EU-cofinanciering en de helft cofinanciering van de provincies. Ze zullen hieraan gebiedsgericht invulling geven. Het betreft een combinatie van mogelijkheden ter verbetering van de verkaveling, de toegankelijkheid en de landbouwinfrastructuur enerzijds en verbetering van de ligging van landbouwbedrijven uit het oogpunt van milieu-, water- en natuurdoelen anderzijds. Verder komen er ook mogelijkheden voor de verbetering van de energie-infrastructuur van land- en tuinbouwbedrijven om geproduceerde energie te kunnen delen met andere bedrijven en instellingen.

Weersextremen kunnen zeer ingrijpende inkomensgevolgen hebben voor agrarische ondernemers. Binnen POP3 ga ik het ondersteunen van een brede weersverzekering continueren, zoals nu vormgegeven binnen artikel 68 in de eerste pijler van het GLB. De agrarische ondernemer neemt zelf verantwoordelijkheid door al dan niet te kiezen voor een brede weersverzekering. Het betreft een privaat verzekeringsinstrument dat wordt ondersteund door een subs diepercentage op de verzekeringspremie. Het doel van deze steun is om uiteindelijk te komen tot een instrument dat in de markt funct oneert. Ik wil hierbij gebruik maken van ongeveer €2 miljoen aan EU-cofinanciering in POP3 aangevuld met €7 miljoen rijksmiddelen.

Met bovenstaande maatregelen wordt in totaal bijna €44 miljoen besteed aan EU-middelen en nationale cofinanciering aan het versterken van de innovatie, duurzaamheid en concurrentiekracht van de landbouw.

Jonge boeren
Het aantal boeren neemt in Nederland al jaren af. Jonge gemotiveerde agrarische ondernemers hebben ruimte nodig om een bedrijf over te nemen en voor de toekomst gezond te houden. Jonge boeren zijn immers de boeren van de toekomst. Het kabinet vindt daarom dat jonge boeren ondersteund moeten worden bij het doen van duurzame en innovatieve investeringen in hun boerenbedrijf. Voor jonge boeren gaan de provincies in nader overleg een landsdekkende investeringsregeling inrichten ter stimulering hiervan voor een bedrag van €5 miljoen per jaar, waarvan de helft aan EU-cofinanciering uit POP3. Hiermee is continuering gewaarborgd voor ondersteuning in de tweede pijler van jonge boeren.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Bijdrage aan natuurdoelen
De Nederlandse landbouwsector kan een belangrijke bijdrage leveren om de achteruitgang van de biodiversiteit in het agrarisch gebied af te remmen door de al geschetste invulling van de vergroeningsmaatregelen in de eerste pijler en in de tweede pijler door agrarisch natuurbeheer en inrichtingsmaatregelen in de weidevogelkerngebieden in POP3. Daarnaast kunnen gerichte maatregelen bijdragen aan de biodiversiteit, Natura-2000 en landschap en zo de negatieve invloed van de landbouw op de natuur verminderen.

In het Natuurpact heb ik samen met de provincies afspraken gemaakt om de natuur in Nederland blijvend te versterken. De afspraken betekenen dat een bedrag van €40 miljoen per jaar aan EU-cofinanciering uit POP3 tezamen met de extra middelen die het kabinet voor natuur heeft vrijgemaakt (gemiddeld 200 miljoen per jaar tot 2027) daarvoor wordt ingezet. D t betreft €30 miljoen EU-cofinanciering voor het stelsel van agrarisch natuurbeheer. Het agrarisch natuurbeheer vormt een belangrijke pijler in het plattelandsbeleid en maakt daarom integraal onderdeel uit van POP3. Het agrarisch natuurbeheer wordt de komende tijd verder uitgewerkt in een nieuw stelsel dat effectiever en efficiënter is door onder meer vanaf 2016 te werken met collectieven van agrariërs en andere betrokken gebiedspartijen. Indien mogelijk zal het ganzenbeheer hier onderdeel van u tmaken. Voor maatregelen voor het ganzenbeheer gaat het in het Natuurpact om een EU-cofinancieringsbedrag van €5 miljoen per jaar.

De hydrologische maatregelen in Natura-2000-gebieden in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) uit het Natuurpact zullen voor €5 miljoen uit het POP3-budget worden gecofinancierd. De maatregelen die in het kader van POP3 worden gecofinancierd zijn hydrologische maatregelen zoals onder andere de aanleg van regenwaterbuffers en stuwen, (waterconserverende) drainagesystemen en natte bufferzones, het omleggen van beken en het verhogen van waterpeilen. Door synergie te zoeken met andere gebiedsopgaven, daarbij allianties te zoeken met andere gebiedspartijen en de inzet van innovatieve technieken kunnen de verdroogde gebieden herstellen en kan worden voldaan aan de Europese biodivers te tverplichtingen.

Daarnaast gaat voor aanleg- en inr chtingsmaatregelen €6 miljoen, waarvan de helft EU-cofinanciering en de andere helft cofinanciering van de provincies, naar aanleg en herstel van landschapselementen en inrichtingsmaatregelen voor specifieke beschermde soorten.

Het verbeteren van de waterkwaliteit
Op het gebied van waterbeheer staat Nederland voor grote opgaven. Het Rijk en provincies willen POP3 inzetten voor het verbeteren van de waterkwalite t. Dit sluit aan op het doel van het vijfde actieprogramma Nitraatrichtlijn en het verkrijgen van de voor Nederland belangrijke derogatie.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Het bevorderen van een emissiearme landbouw en het optimaliseren van het waterbeheer voor de landbouw staan hierbij centraal. Een bedrag van ongeveer €25 miljoen, waarvan de helft Europese cofinanciering, wil ik inzetten voor een samenhangend pakket van maatregelen, waarbij het accent ligt op effectgerichte maatregelen voor de landbouw. Hierbij is naast het generieke beleid uit het actieprogramma, gebiedsgericht maatwerk nodig gericht op bestrijding van eutrofiering en de reductie van uit- en afspoeling van nutriënten. Zowel inrichting- en beheermaatregelen van watersystemen als ook investeringen en innovaties in de landbouw kunnen daarbij een rol spelen. Daarnaast kunnen ook blauwe diensten ingericht worden, waarbij binnen het concept van collectieven slimme combinaties gemaakt kunnen worden met de doelen van de Kaderr chtlijn Water, de biodiversiteitdoelen, de N traatr chtlijn en innovaties in de landbouw.

De provincies hebben met de waterschappen afspraken gemaakt over de cofinanciering van de helft van de genoemde €25 miljoen voor het verbeteren van de waterkwal te t.

LEADER
Met de (verplichte) Nederlandse inzet op LEADER wordt bijgedragen aan de sociaal-economische ontwikkeling en werkgelegenheid op het platteland, de innovaties op agrarische bedrijven, de leefomgeving van de agrarische sector, jonge boeren en hun gezinnen en aan samenwerking in 'krimp'-gebieden waarbij alle actoren zich inspannen voor een sociaal en economisch vitaal platteland. Juist ook voor jonge boeren zijn voldoende voorzieningen essentieel.
Ook heb ik met de provincies afgesproken dat LEADER bijdraagt aan projecten voor duurzaamheidseducatie in het kader van het programma Duurzaam Door. LEADER is door de *bottom up* aanpak bij uitstek geschikt om de daadkracht in de reg o te benutten.

LEADER heeft zich als EU-methodiek voor integrale plattelandsontwikkeling bewezen en gaat nu een vijfde periode in. Omdat LEADER is gericht op de sociaal-economische ontwikkeling van de streek met aandacht voor verbrede landbouwontwikkeling biedt het goede kansen voor samenwerking en innovatie. Bij LEADER gaat het per definitie om integrale projecten die meerdere doelen en pr oriteiten dienen (zoals innovatie, energie, water, natuur, werkgelegenheid). Specifiek kan het extra bijdragen aan het creëren van werkgelegenhe d in geval van bevolkingsdaling in krimp- en anticipeerregio's. LEADER past goed in de 'participatiesamenleving' met de samenwerking tussen private en publieke actoren, waar streekactoren sturen met een meerderhe d van maatschappelijke actoren. De provincies willen de LEADER-aanpak in de per ode 2014-2020 benutten om een grote professionaliseringsslag te maken. Nut en noodzaak van de uit te voeren projecten binnen LEADER moeten van tevoren worden aangetoond. Alleen de gebieden met de beste ontwikkelingsstrategieën die direct inspelen op de grootste behoeften in een streek zullen de LEADER status, lokale actie groep (LAG), krijgen.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Samen met de provincies heb ik er voor gekozen om ruim €5 miljoen aan Europese cofinanciering te besteden aan LEADER, inclusief Duurzaam Door projecten. De provincies zullen dit bedrag met eenzelfde bedrag cofinancieren, waarmee het totaal bedrag uitkomt op bijna €11 miljoen.

Uitvoeringstructuur POP3
Ik heb met de provincies op hoofdlijnen afspraken gemaakt over de uitvoering van POP3. De afspraken bestaan eruit dat er één POP3 komt dat bestaat u t een landsdelige invulling en een rijksdeel. Ik ben, net als bij POP2, daarbij de aangewezen beheersverantwoordelijke ("management autoriteit") en uit dien hoofde stelselverantwoordelijk voor een doelmatige, efficiënte, effectieve en uniforme uitvoering van het programma. Er blijft één Betaalorgaan, namelijk Dienst Regelingen, dat verantwoordelijk is voor de EU-conforme uitbetaling van de POP3-middelen.

De verdere uitwerking van de uitvoeringsstructuur zal, net als het onderwerp uitvoeringskosten en borging van financiële ris co's opgenomen worden in een nader u t te werken en door partijen (Rijk en provincies) te ondertekenen Convenant. Hierin zal worden vastgelegd dat de partij die verantwoordelijk is voor het leveren van de cofinanciering ook de uitvoeringskosten van de betreffende regeling op zich neemt. Verder zullen afspraken gemaakt worden over de voortzetting van het Regiebureau POP dat een belangrijke taak vervult bij de verantwoording over POP3 naar de Europese Commissie. De door de EU verpl chte opzet van een Netwerk Platteland zal wederom een plek gaan krijgen binnen de organisatie van het POP3. De uitvoeringswerkzaamheden van het Regiebureau POP en het Netwerk Platteland zullen Europees worden gecofinancierd (circa €3 miljoen). Het Rijk en provincies zullen hiervoor de benodigde nat onale cofinanciering leveren.

Partnerschapsovereenkomst
Met de Partnerschapsovereenkomst geeft Nederland aan hoe het in de komende programmaperiode 2014-2020 de middelen uit de ESI-fondsen, waaronder ook het ELFPO, zal inzetten ten behoeve van de Europa 2020-strategie. In dit strategische koepeldocument wordt onder meer een integrale visie gegeven op de bijdrage die de ESI-fondsen zullen leveren aan de sociale en economische ontwikkeling van Nederland. Ook worden relaties gelegd met ander Europees beleid, zoals Horizon2020, en met nationaal beleid.
De Partnerschapsovereenkomst moet goedgekeurd worden door de Europese Commissie. Deze procedure hangt nauw samen met de goedkeuringsprocedure voor de programma's van de ESI-fondsen en dus ook het POP3.

3. Invulling van het markt- en prijsbeleid

Binnen het wetgevingspakket voor het nieuwe GLB treden de voorwaarden voor het markt- en prijsbeleid, de integrale Gemeenschappelijke Marktordening (iGMO) grotendeels per 1 januari 2014 in werking. Het GLB-wetgevingspakket laat weinig nationale keuzen voor het markt- en prijsbeleid.

Directoraat-generaal Agro
Directie Europees
Landbouwbeleid en
Voedselzekerheid

Producenten- en brancheorganisaties
Een uitzondering ligt in de nieuwe mogelijkheid voor lidstaten om (unies van) producentenorganisaties en brancheorganisaties in alle sectoren van het GLB te erkennen en om onderlinge afspraken van deze organisaties op verzoek algemeen verbindend te verklaren. Hierbij kan ook niet-leden worden verplicht bij te dragen aan de kosten die voortvloeien uit deze afspraken.

De Europese Commissie heeft recent aangegeven dat ze verdere uitwerking van de betreffende bepalingen in gedelegeerde en u tvoeringshandelingen vooralsnog niet nodig acht. Op een aantal interpretatieve vragen die wij nog bij de Europese Commissie hebben u tstaan (onder meer over de definitie van 'sector') verwacht ik binnenkort een reactie. Daarmee is de weg vrij om met de nat onale uitwerking van het markt- en prijsbeleid van start te gaan.

Voor de rol die producenten- en brancheorganisaties zouden kunnen spelen in relatie tot de opheffing van de productschappen, inclusief de mogelijkheid om daarbij de Algemeen Verbindend Verklaring te benutten, verwijs ik naar de brief van het kabinet van 21 november jongstleden (Kamernummer 32615-15).

4. Vervolg

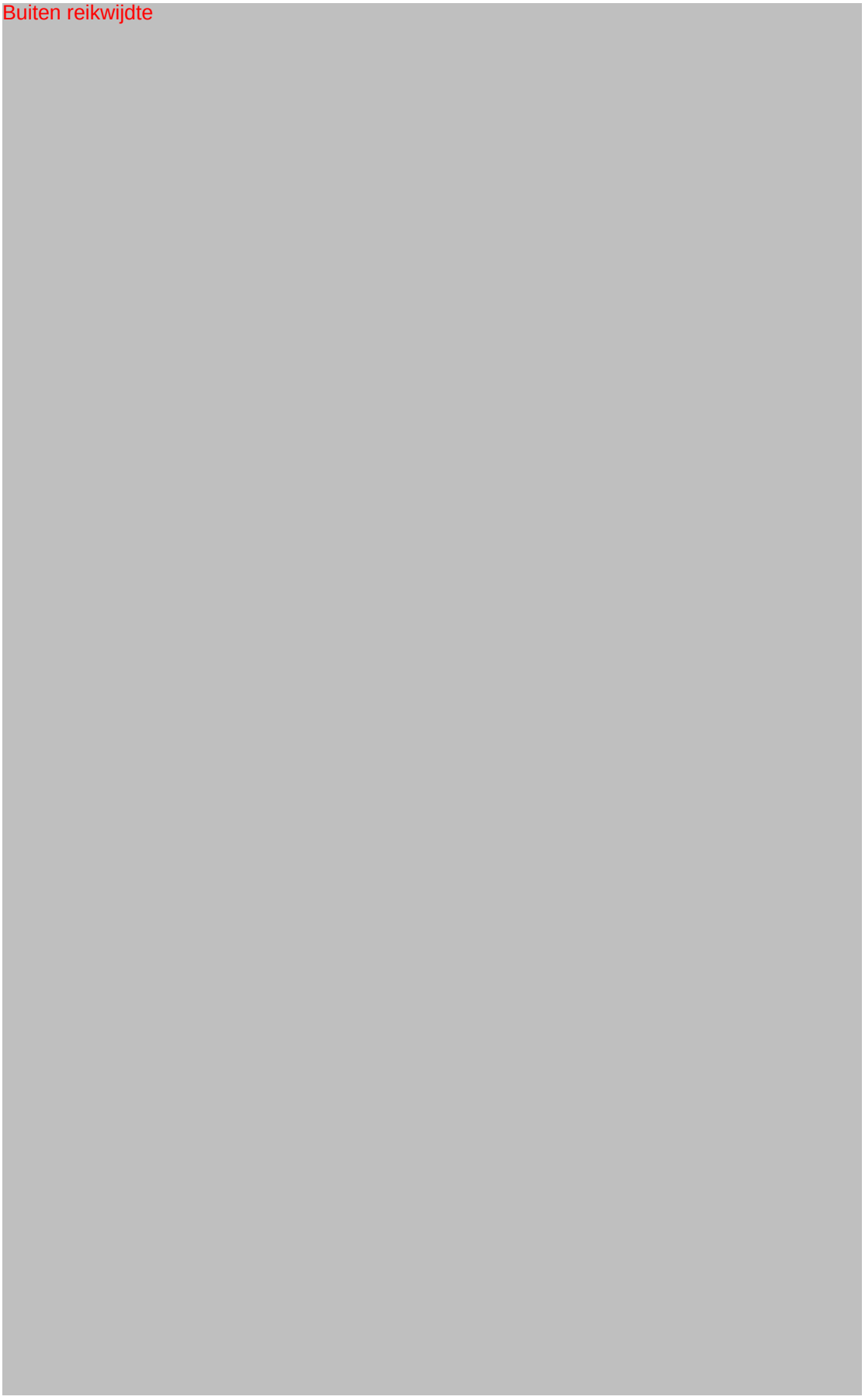
Met deze brief geef ik invulling aan de motie Lodders c.s. (Kamerstuk 21501-32, 666) over de verdeling van middelen over de pijlers en aan de motie Dik-Faber (Kamerstuk 33750-XIII, nr. 65) inzake een nationaal gelijk speelveld. Ook is invulling gegeven aan de verschillende toezeggingen.

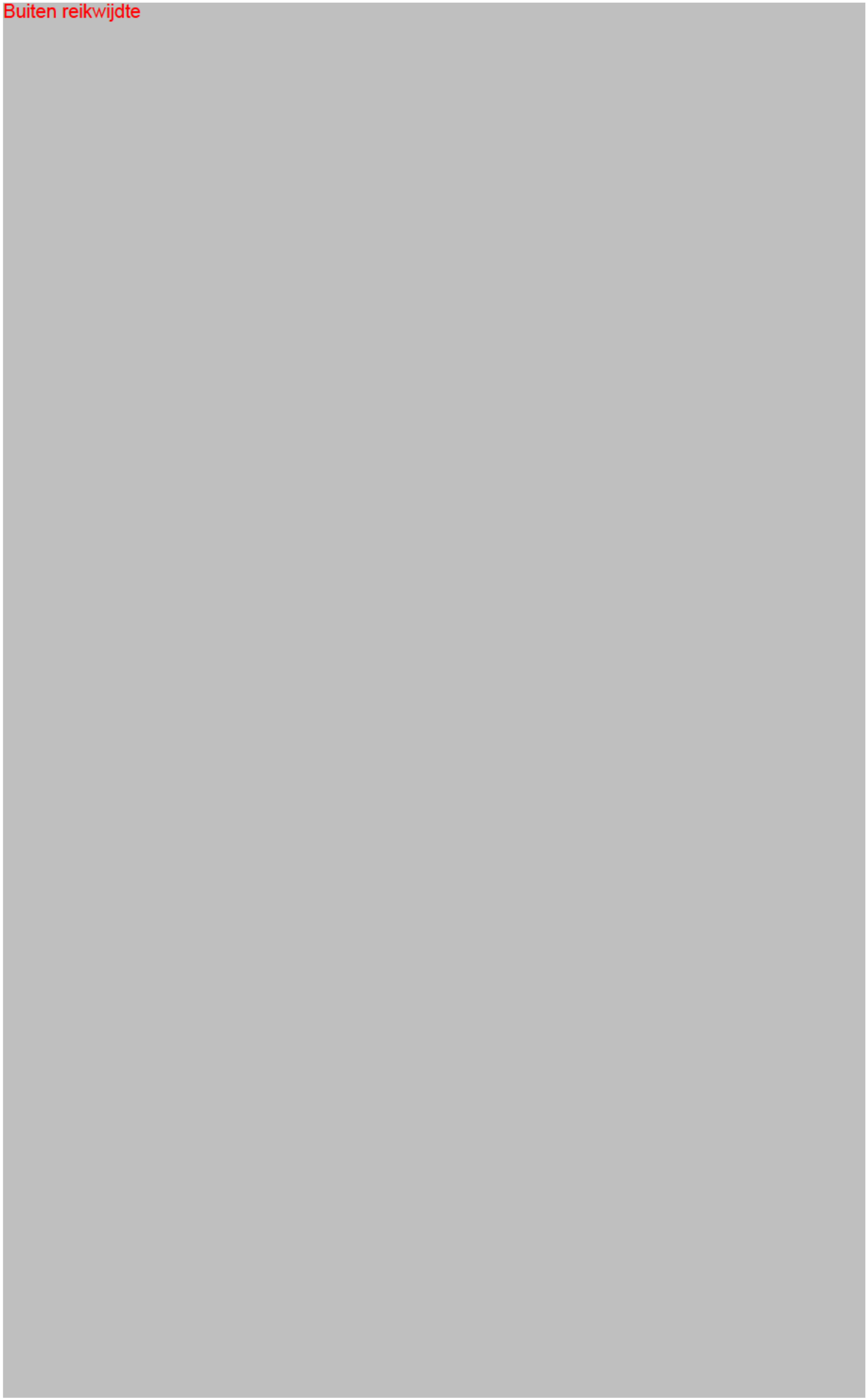
In de komende maanden zal de verdere uitwerking plaatsvinden. Deze uitwerking is mede afhankelijk van de precieze vormgeving van zowel de gedelegeerde als de uitvoeringshandelingen. De gedelegeerde handelingen worden per half maart 2014 verwacht, de uitvoeringshandelingen in de eerste helft van dat jaar.

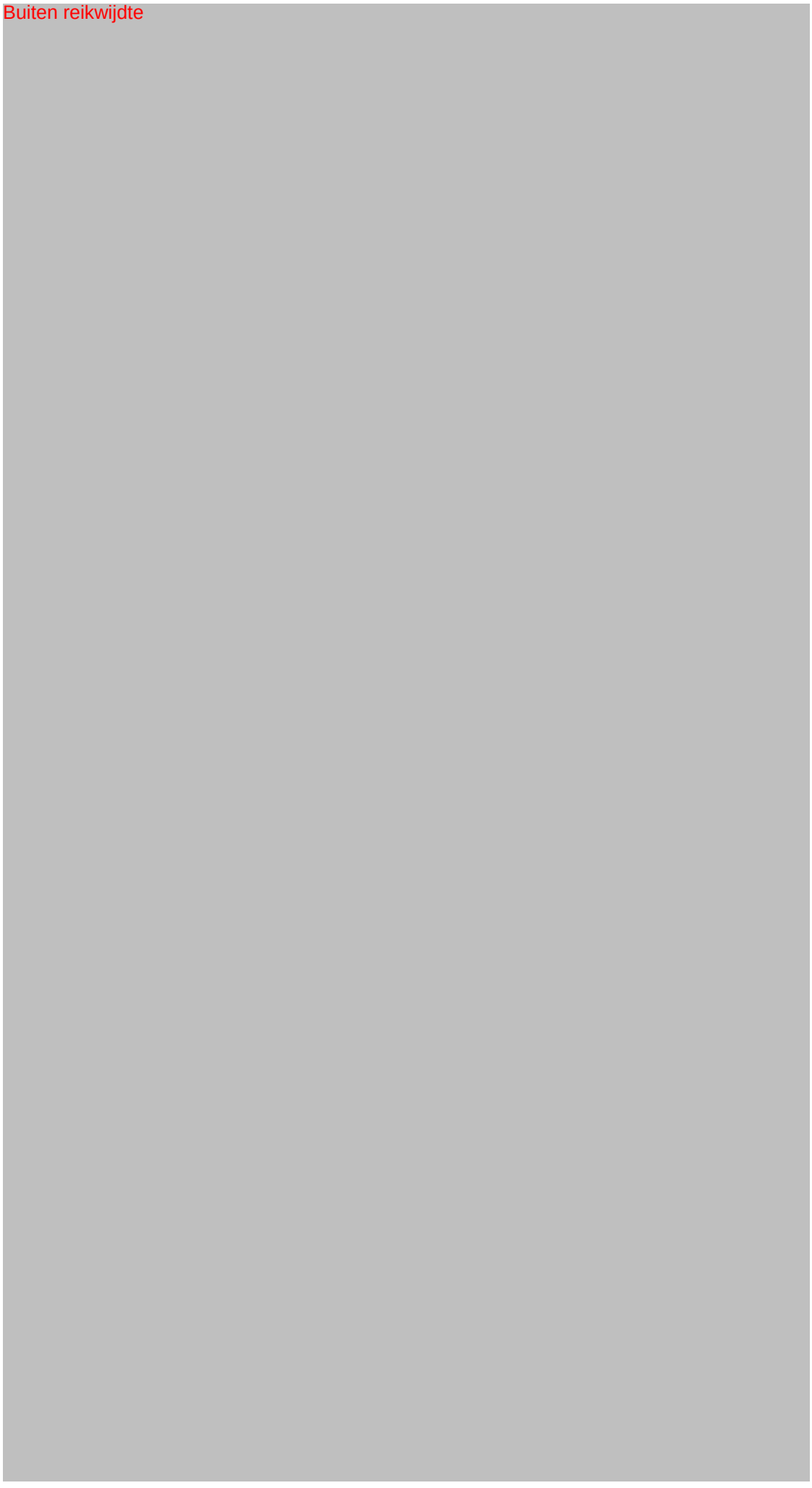
Ik ben er van overtuigd dat ik met de in het voorgaande neergelegde keuzes optimaal invulling geef aan de mogelijkheden die het nieuwe GLB aan Nederland biedt. Het GLB zal hiermee bijdragen aan de modernisering, ontwikkeling en verduurzaming van de Nederlandse land- en tuinbouw.

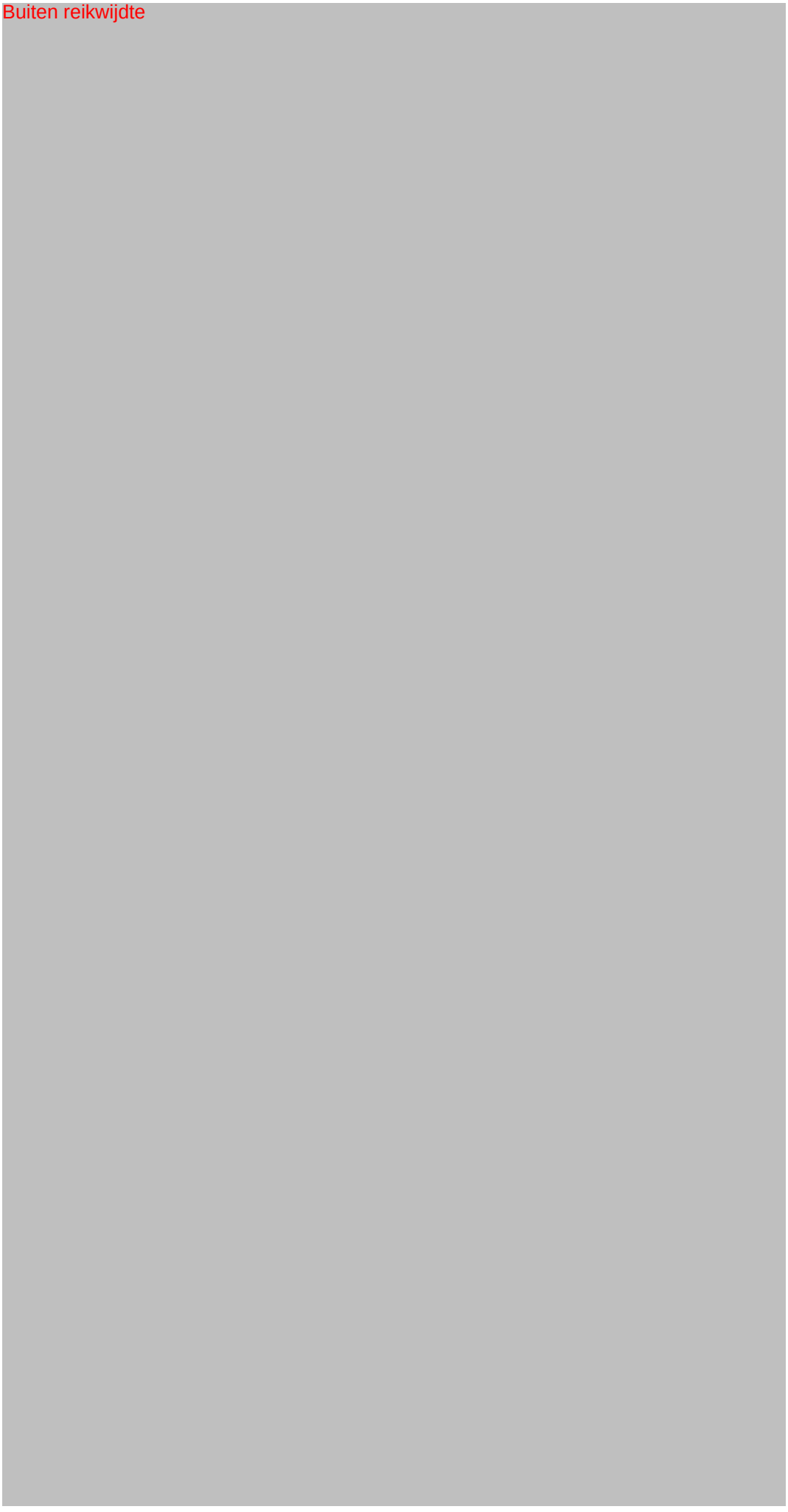
(w.g.) Sharon A.M. Dijksma
Staatssecretaris van Economische Zaken

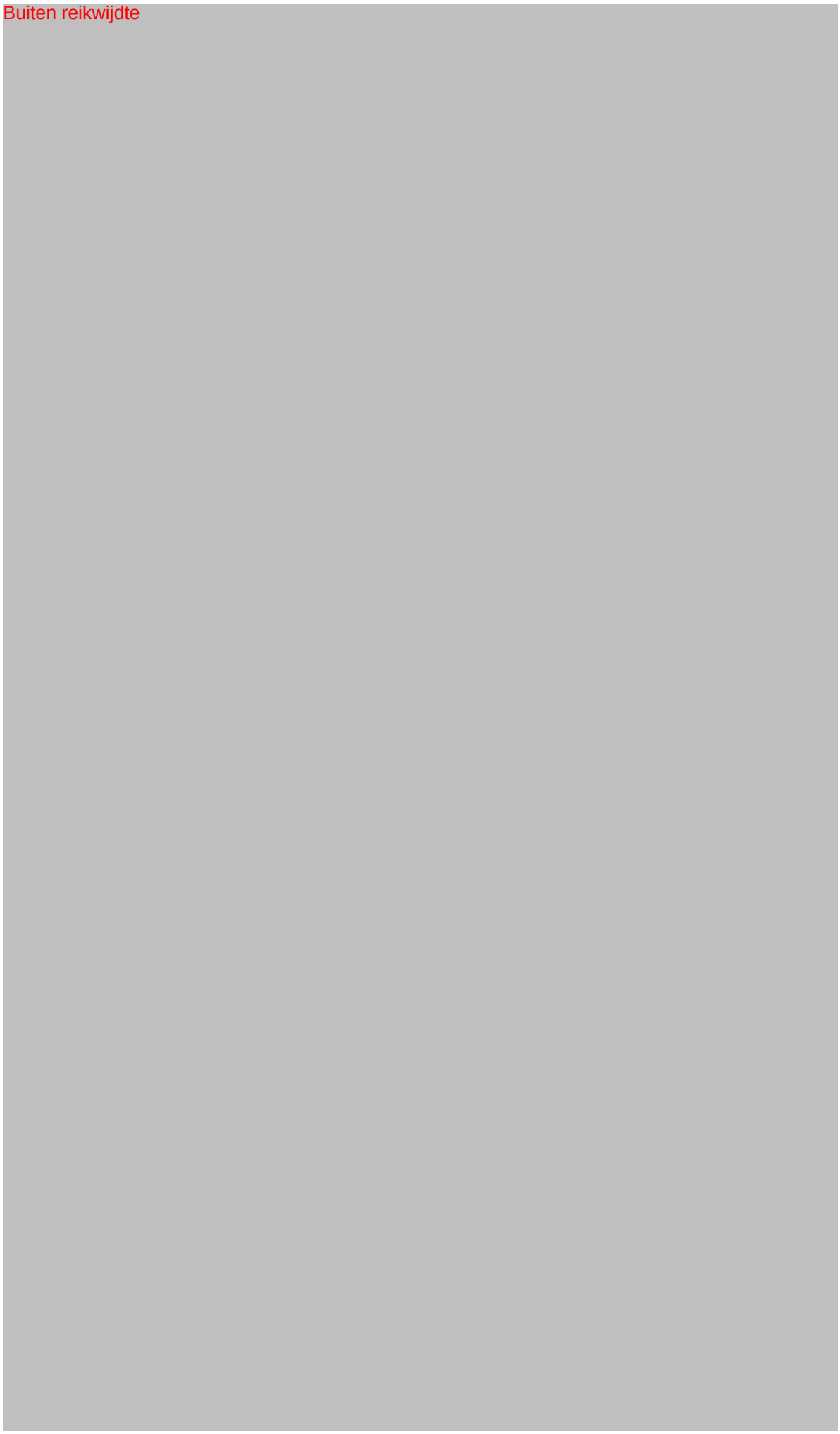
140206 3c 2 bijlage 2

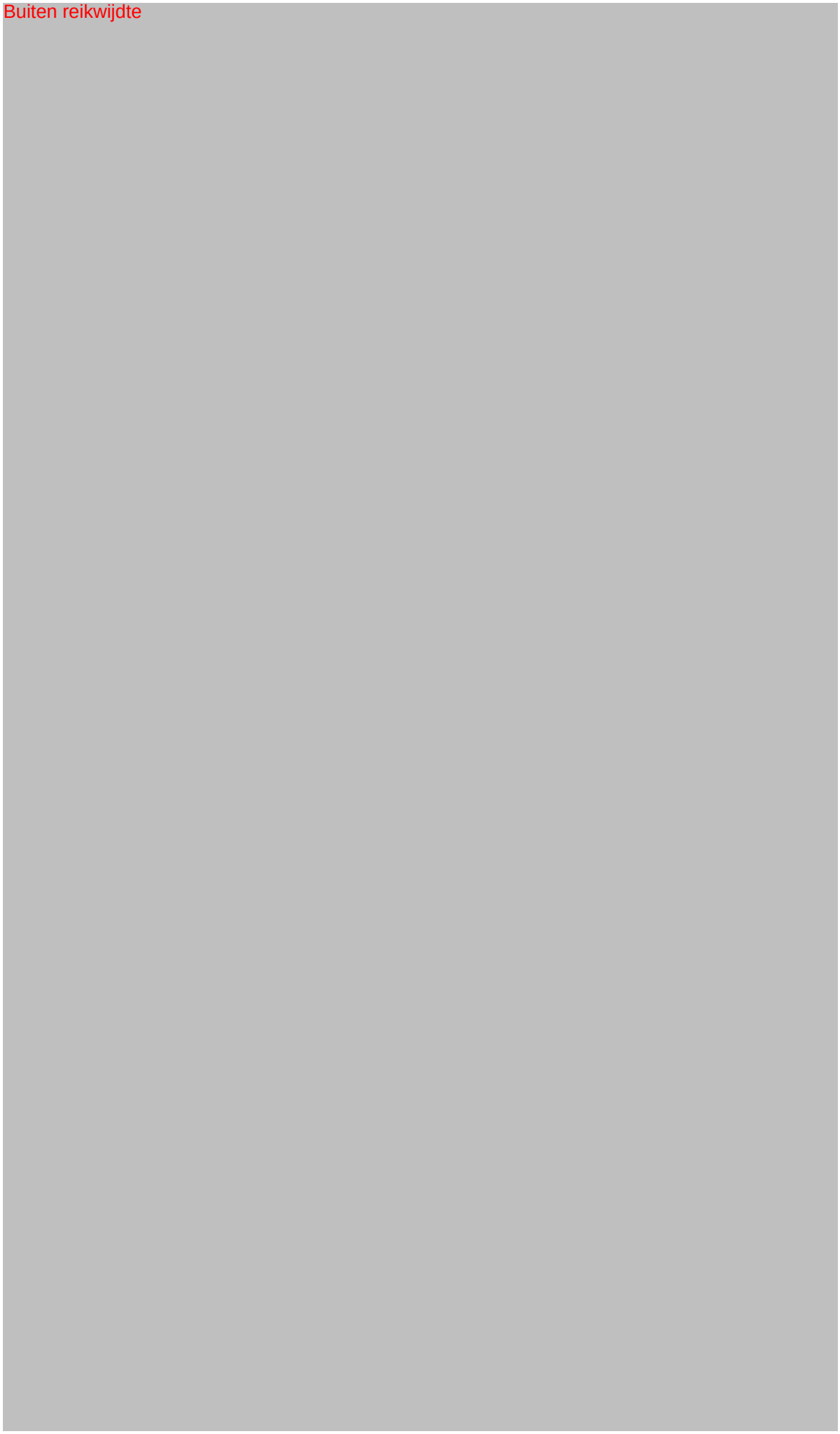

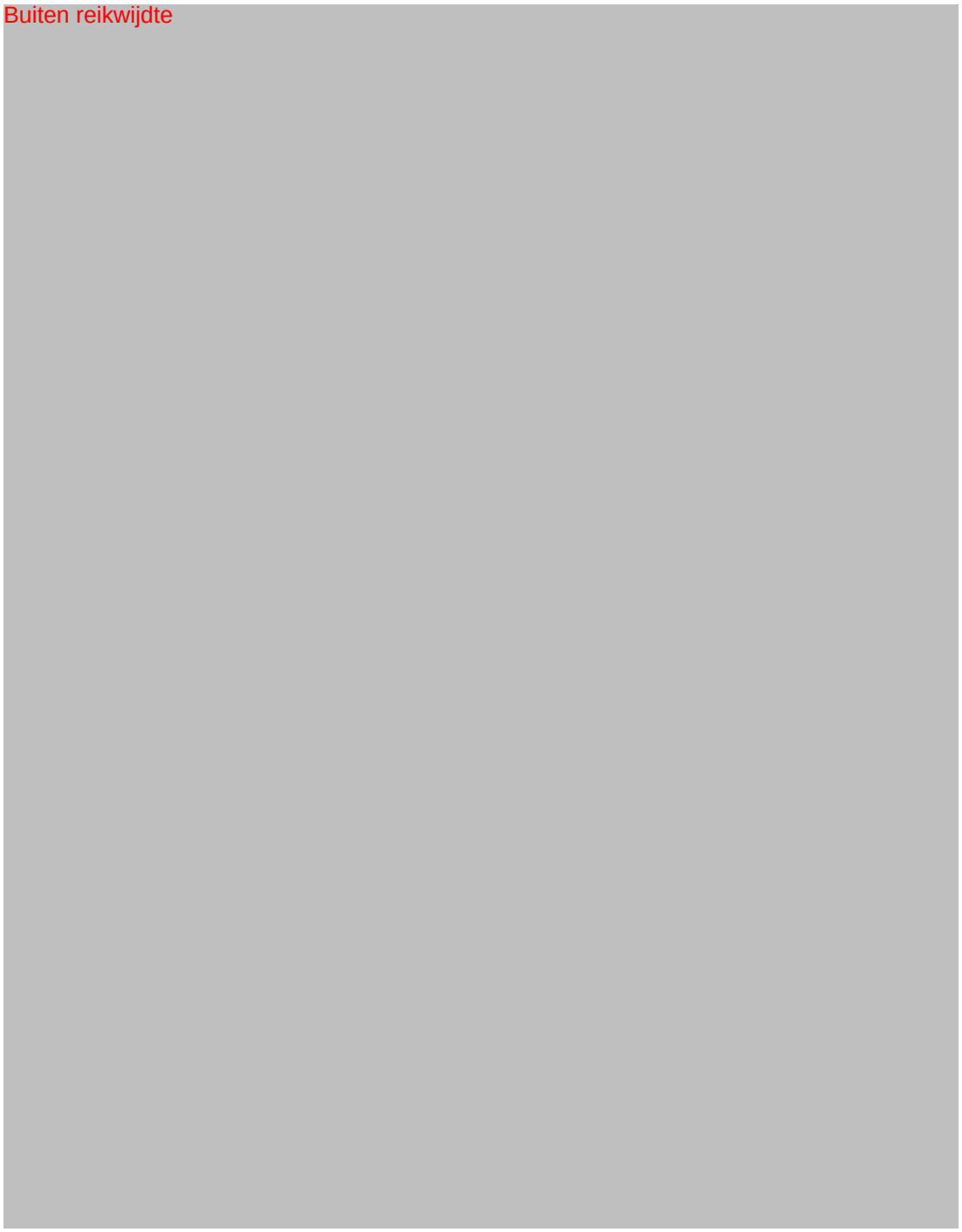

Buiten reikwijdte

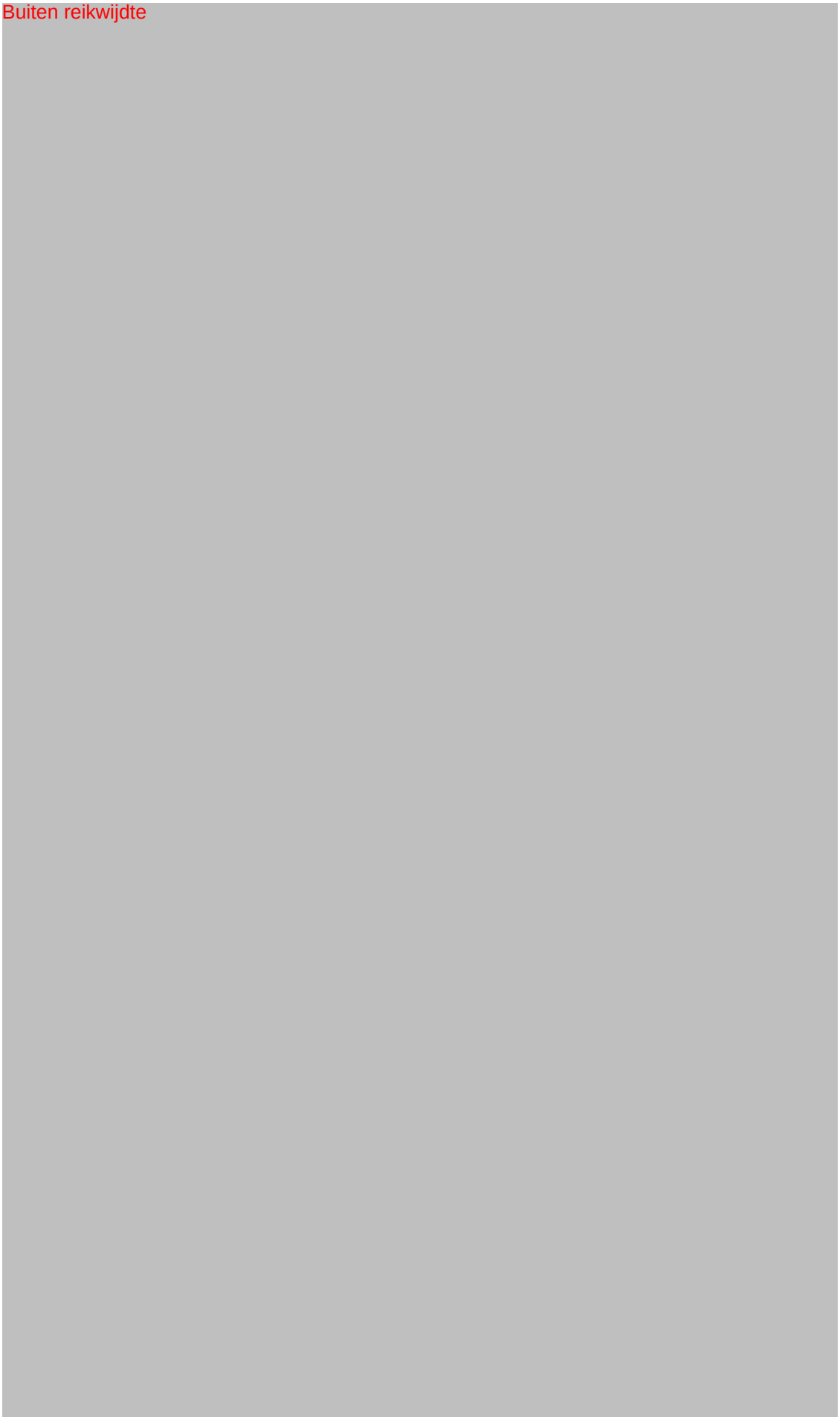

Buiten reikwijdte

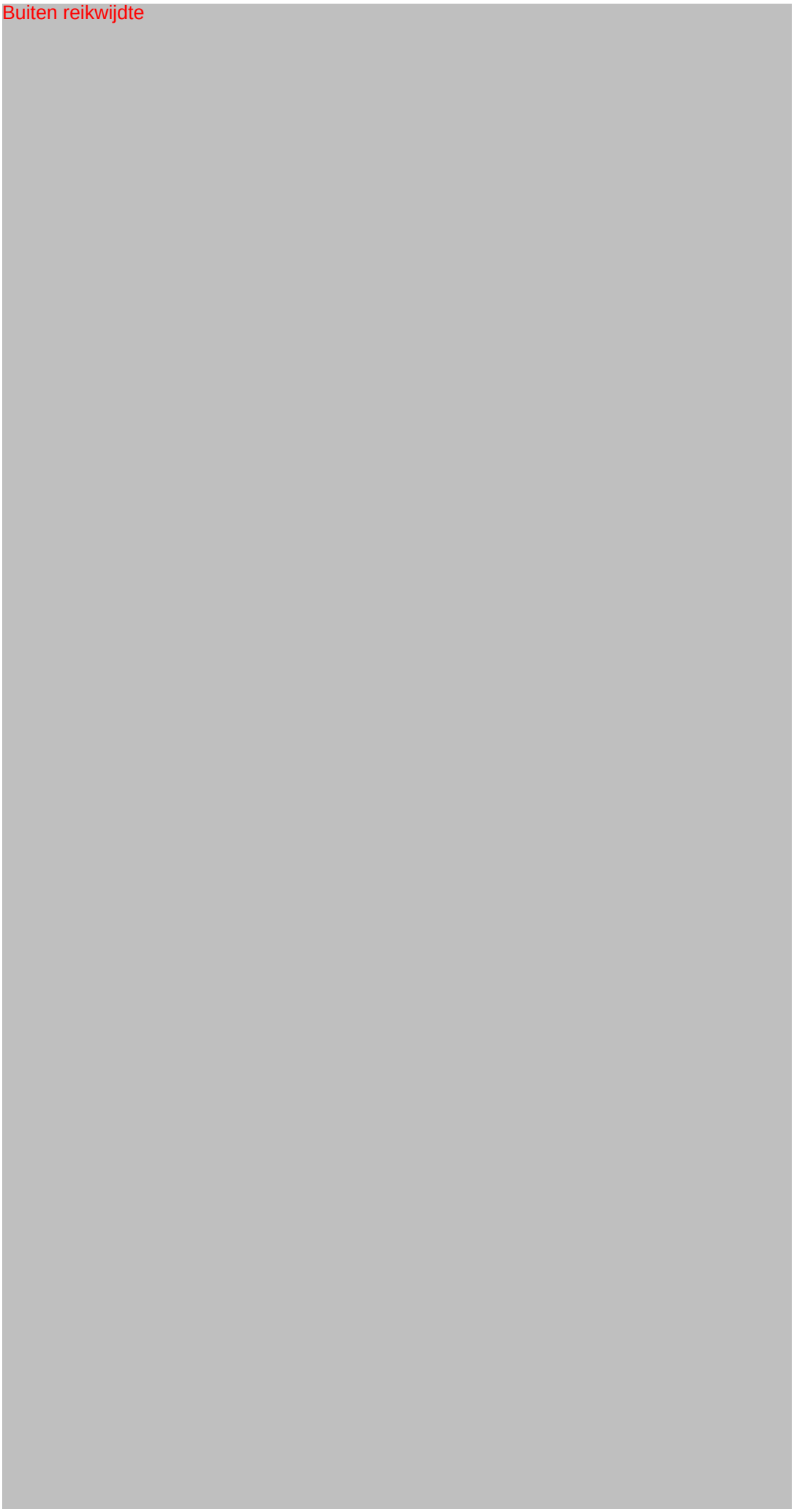

Buiten reikwijdte

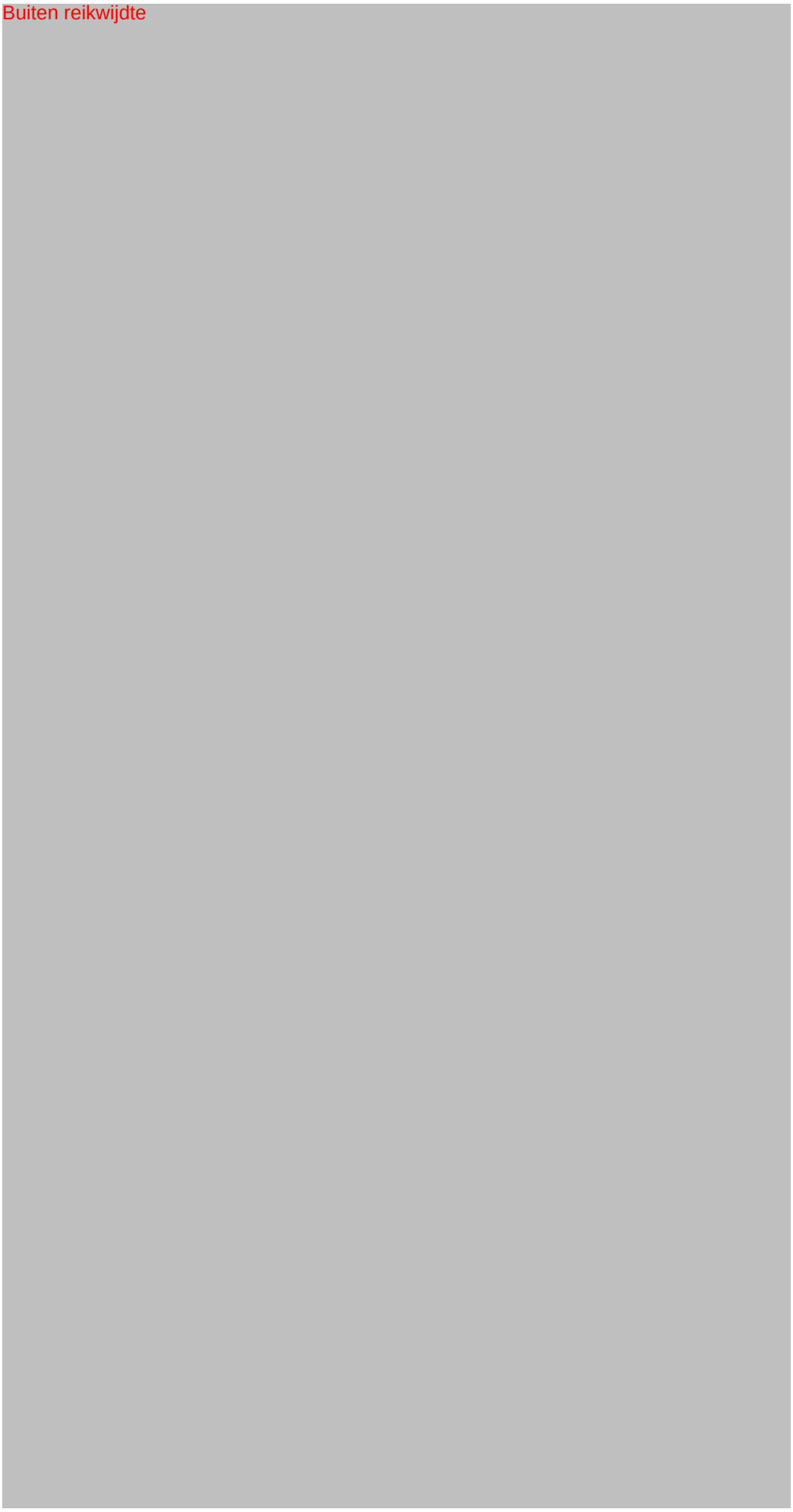

Buiten reikwijdte

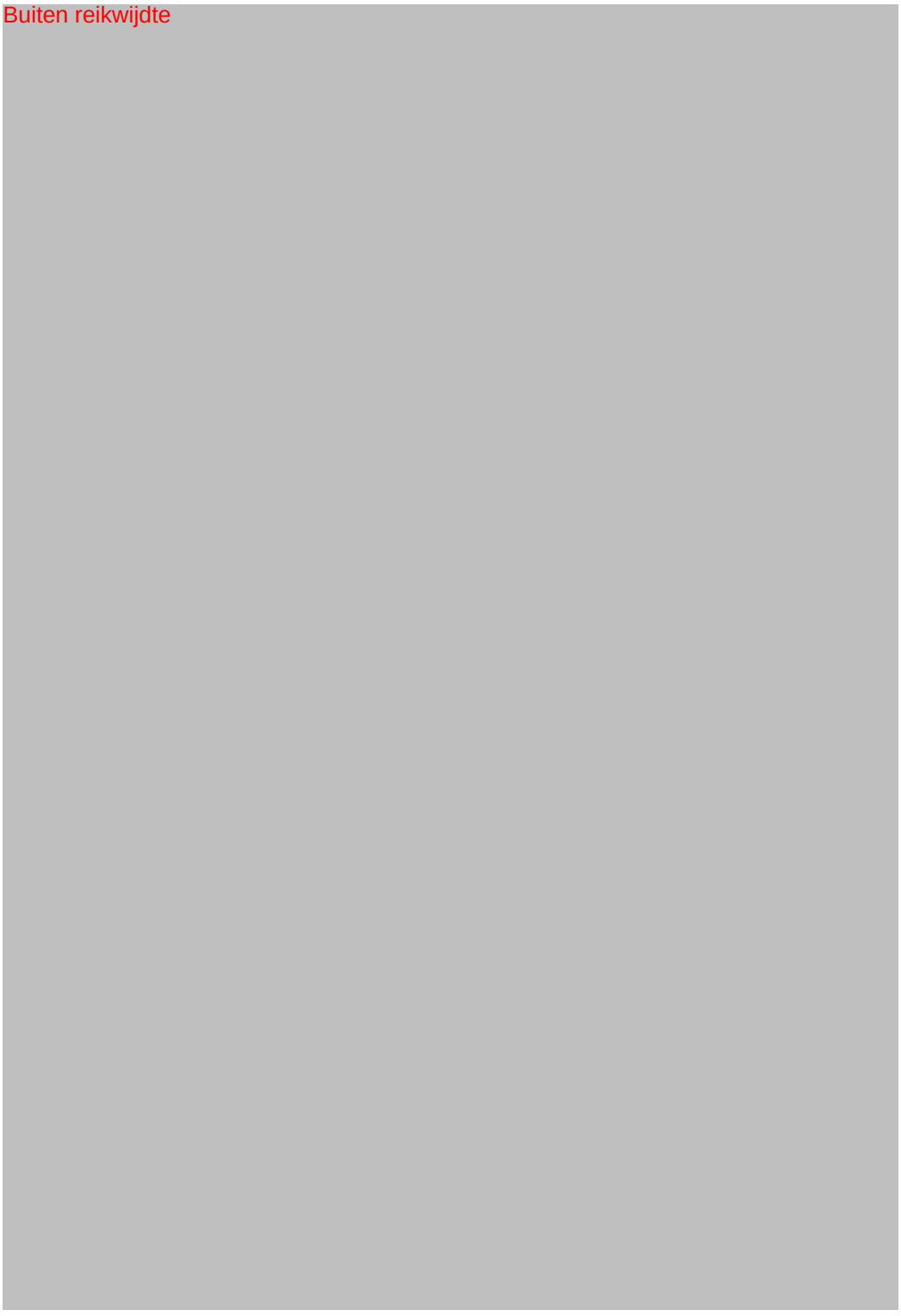

Buiten reikwijdte

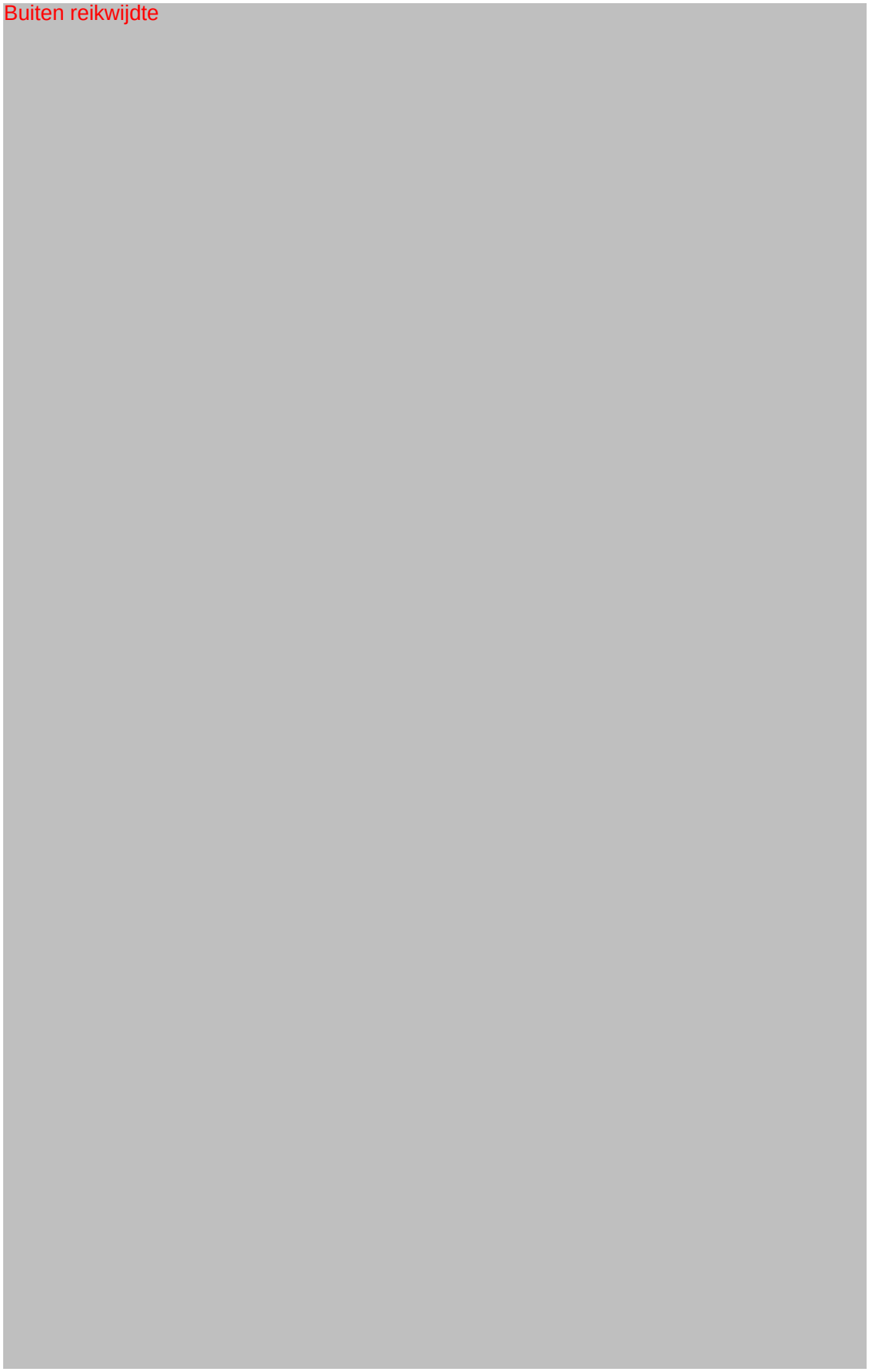

Buiten reikwijdte

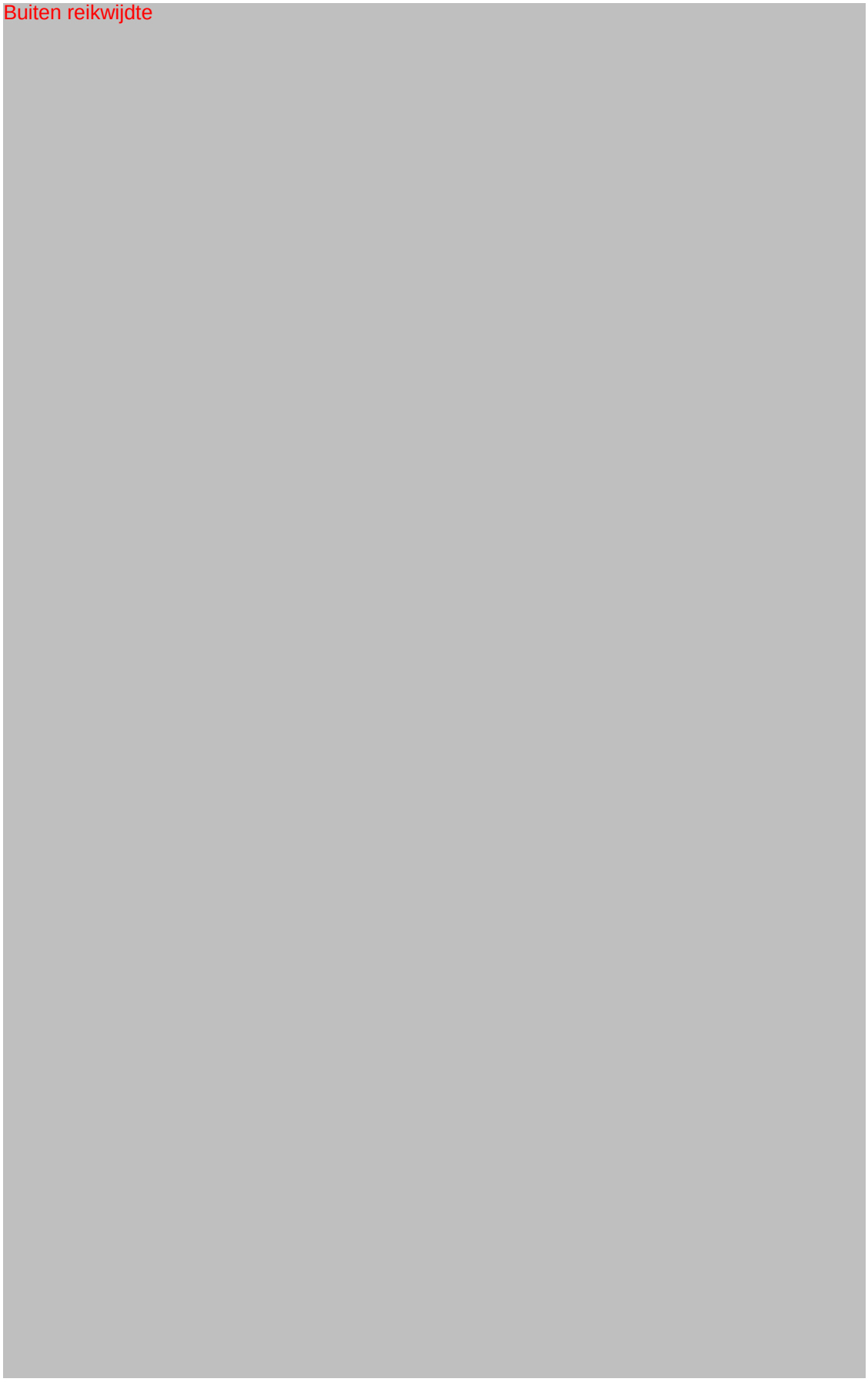

Buiten reikwijdte

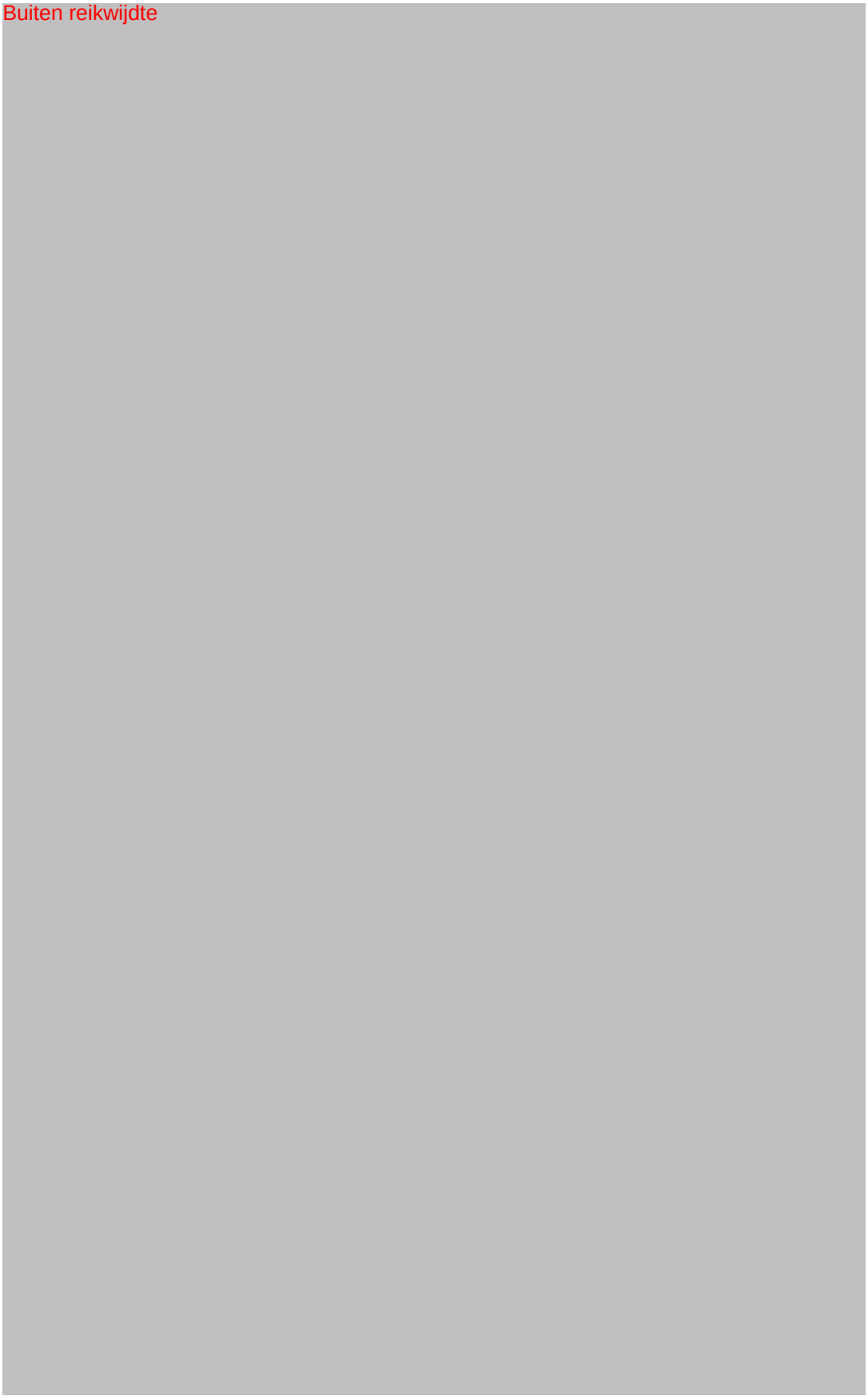

Buiten reikwijdte

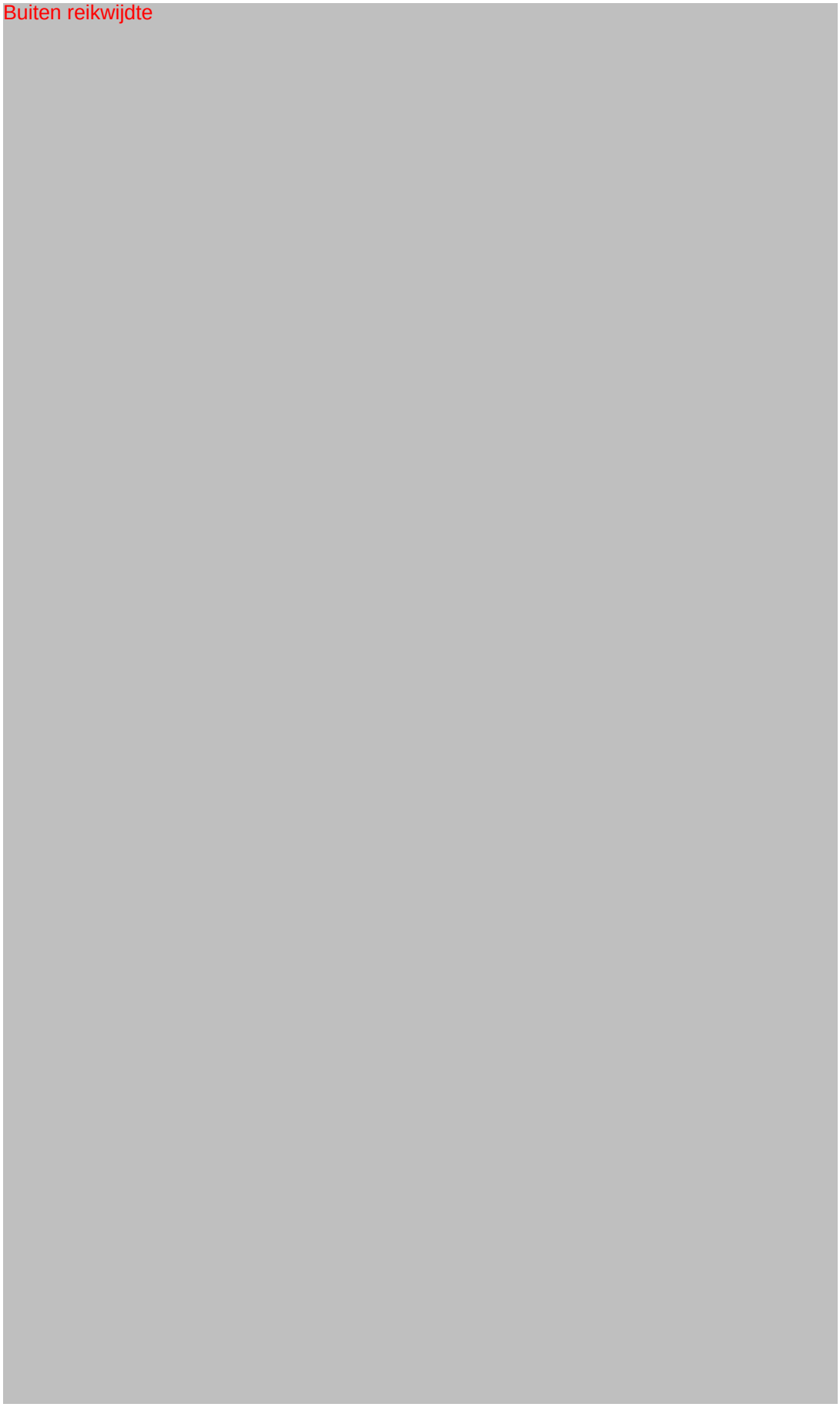

Buiten reikwijdte

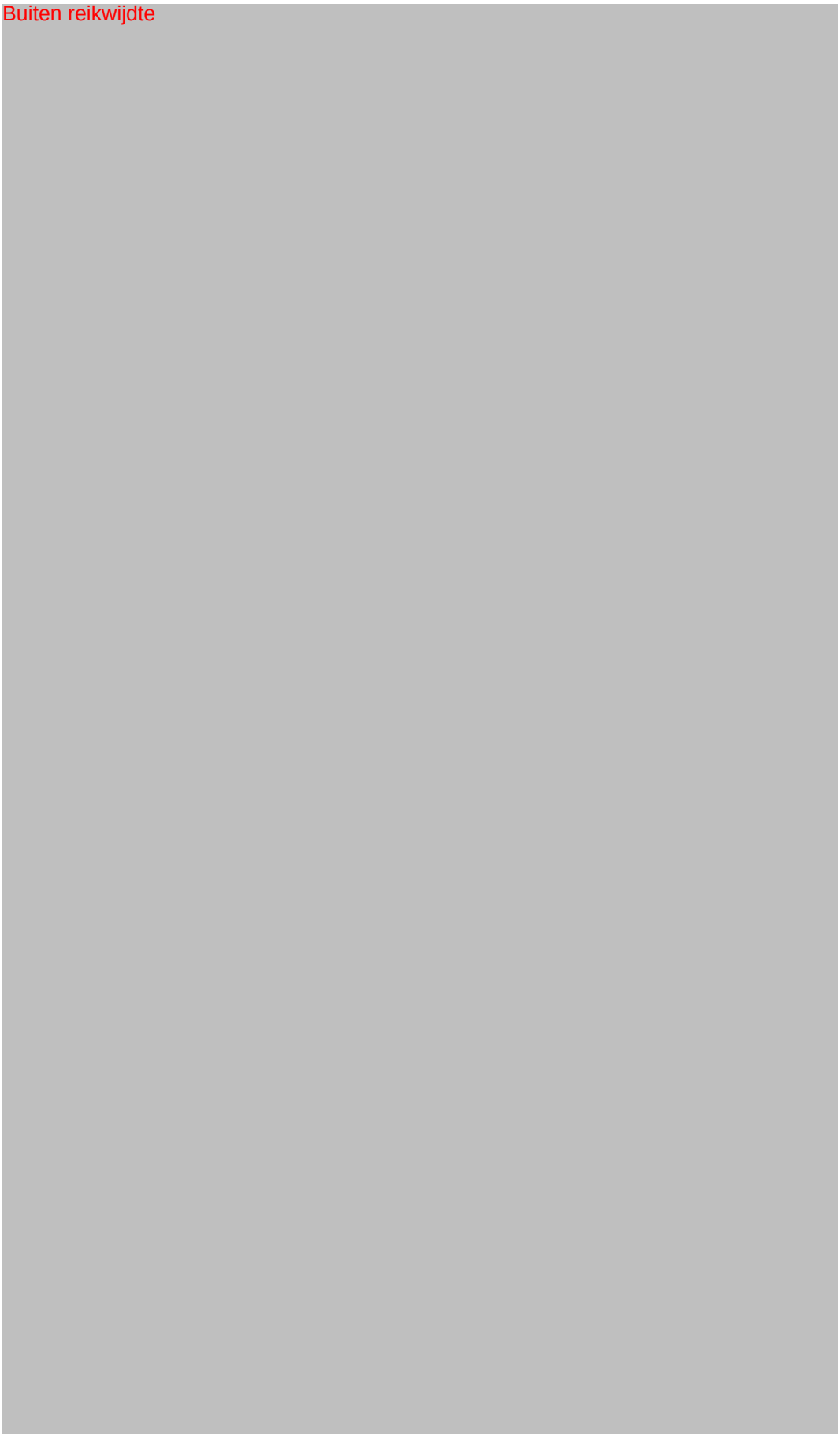

Buiten reikwijdte

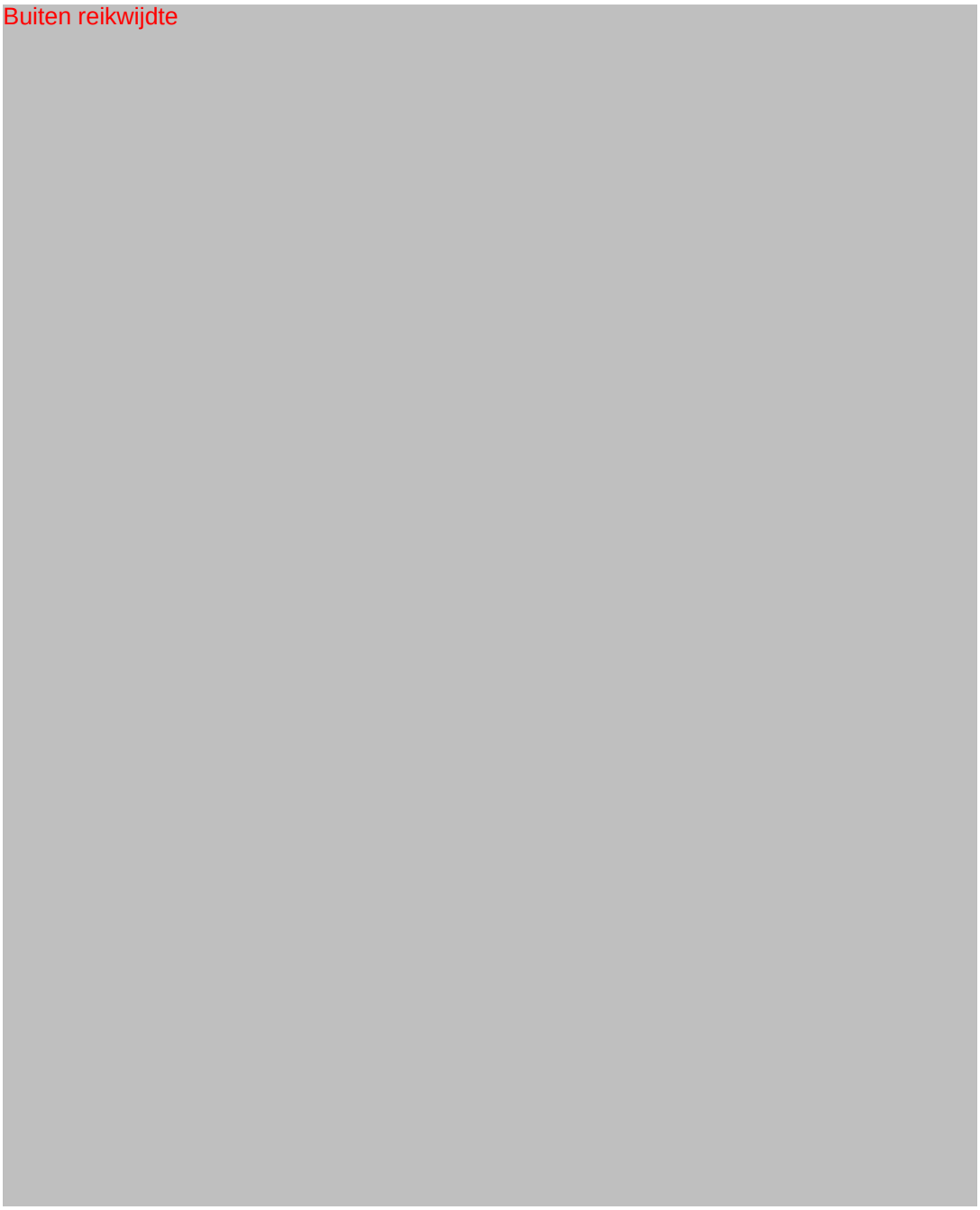

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Voorstel - 140206 4a 0 wolvenplan

Vergadering van de bestuurlijke adviescommissie V taal Platteland op 6 februari 2014
agendapunt 4a

Paraaf :

Datum : 23 januari 2014
Inlichtingen bij : [redacted] (Limburg)
Doorkiesnummer : (043) [redacted]
Bijlagen : één

Onderwerp : Reactie op voorstel voor een wolvenplan (Alterra)

Voorstel

1. Instemmen met het in stand houden van een ambtelijke overleggroep (regiegroep wolf'), waarbij het initiatief bij de provincies komt te liggen.
2. Deze regiegroep opdragen de te onderschrijven aanbevelingen uit het Alterra-rapport om te (laten) zetten in een operationeel draaiboek.
3. Bij communicatiedeskundigen van provincies het initiatief leggen om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan.
4. De genoemde regiegroep laten onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren.
5. De staatssecretaris van Economische Zaken meegeven de wolf op de lijst van beschermde inheemse diersoorten te plaatsen of een andere wettelijke regeling te treffen.
6. Het ministerie van EZ een eerste algemene reactie op het rapport geven.

Toelichting

Het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland, versie 2.0' is een rapport dat onderzoeksbureau Alterra heeft opgesteld in opdracht van het ministerie van Economische Zaken, in samenwerking met een aantal partijen, waaronder 'Wolven in Nederland' en de Universiteiten van Tilburg en Maastricht. In het rapport zijn onder meer de resultaten verwerkt van bijeenkomsten met 'stakeholders' uit de samenleving die mogelijk geconfronteerd worden met de gevolgen van de aanwezigheid van wolven in ons land. Het traject om tot dit plan te komen is begeleid door een regiegroep (regiegroep wolf) waarin rijk, provincies en Faunafonds (nog als ZBO) vertegenwoordigd waren. In het rapport worden ruim honderd aanbevelingen verwoord die door de auteurs zijn opgesteld op basis van de kennis van deskundigen en de wensen die opgevoerd zijn door de stakeholders.

Het ministerie van EZ is voornemens medio januari 2014 een Kamerbrief voor te bereiden met een reactie op het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland'. De directeur Natuur & Biodiversiteit heeft directeur IPO gevraagd om half januari een eerste reactie namens de provincies te geven zodat de Staatssecretaris die tevens aan de Tweede Kamer kenbaar kan maken. Directeur IPO heeft toegezegd het voorstel dat de AAC VP voorlegt aan de BACVP ook ter kennis te brengen aan het ministerie van EZ.

Het Alterrarapport zal tot het moment dat een reactie naar de Tweede Kamer wordt verzonden niet openbaar zijn.

Ad 1.

Rijk, provincies en Faunafonds zullen, ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid de aanbevelingen uit het Alterra-rapport beoordelen en aangeven of en op welke wijze deze zullen worden overgenomen. Vanwege de rol die de provincies in de uitvoering van het natuurbeleid vervullen zijn provincies eerst verantwoordelijk voor het al of niet operationaliseren van de meeste aanbevelingen. Het ligt echter voor de hand dat vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds nauw samenwerken om in onderlinge afstemming goed voorbereid te zijn op de gevolgen van de aanwezigheid van wolven in Nederland. De aanbevelingen die zich richten op het Faunafonds worden, nu het Faunafonds nog als ZBO bestaat, door het Faunafonds zelf beoordeeld. Vanwege de aanstaande wettelijke decentralisatie en de reeds gedecentraliseerde financiële verantwoordelijkheid wordt de reactie van het Faunafonds afgestemd met de provincies. De benodigde afstemming tussen rijk, provincies en het Faunafonds op ambtelijk niveau kan plaats vinden in de bestaande regiegroep wolf. Gezien het zwaartepunt bij de provincies (in overeenstemming met het Natuurpact), ligt het voor de hand dat de provincies het initiatief hiertoe nemen.

Ad 2.

Het Alterra-rapport is een voorstel voor een wolvenplan. Onderdelen van het rapport vormen een goede basis voor een operationeel draaiboek. Het rapport doet aanbevelingen voor 5 fasen van vestiging. Het is goed om ook al voorbereid te zijn op de fasen die waarschijnlijk pas over een aantal jaren aan de orde zijn, maar het is nog niet nodig voor alle fasen een operationeel draaiboek te hebben. Voorgesteld wordt daarom om op basis van het rapport een draaiboek op te stellen dat voor alle betrokkenen de noodzakelijke handelingen in de eerste fase, bij zwervende en mogelijk vestigende wolven in Nederland, op een inzichtelijke manier weergeeft.

Ad 3.

Naast het draaiboek, of als onderdeel daarvan, zal het hoofdstuk over communicatie in het Alterra/rapport omgezet dienen te worden in een communicatieplan. Voorgesteld wordt om het initiatief hiervoor bij communicatiedeskundigen van de provincies neer te leggen.

Ad 4.

In het rapport wordt oprichting van een ‘wolvenbureau’ van overheidswege aanbevolen. Hoewel het zinvol is om kennis en ervaringen te bundelen, lijken er ook andere mogelijkheden om dit te bewerkstelligen, bijvoorbeeld door samen te werken met het reeds bestaande brede maatschappelijke platform ‘Wolven in Nederland’.

Ad 5.

Uit het rapport blijkt dat, hoewel de wolf als soort van de Habitatrichtlijn bescherming geniet, en omdat alle van nature in Nederland voorkomende zoogdiersoorten beschermd zijn (met uitzondering van zwarte rat, bruine rat en huismuis), er nog onduidelijkheid kan zijn over of en wanneer de wolf in Nederland daadwerkelijk beschermd is. Om de verwarring over de wettelijke status van de wolf weg te nemen is het wenselijk dat de wettelijke bescherming van de wolf expliciet wordt geregeld.

Ad. 6.

Vooruitlopend op de volledige beoordeling van de aanbevelingen uit het Alterra-rapport kan, in aanvulling op voorgaand punt, een eerste reactie gegeven worden. Hieronder vindt u een voorstel voor deze reactie.

De recente ontwikkelingen van de populatie wolven in Duitsland maken het waarschijnlijk dat ook Nederland binnen afzienbare termijn door wolven zal worden bezocht De provincies zijn met de staatssecretaris van EZ van mening dat het nodig is om goed voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland Het voorstel voor een Wolvenplan voor Nederland biedt een goede basis De aanpak om te komen tot dit rapport is te prijzen: vele maatschappelijke organisaties hebben actief bijgedragen met kennis, ervaring en inzicht De provincies zijn met de afspraken in het Natuurpact en de eerdere decentralisatieafspraken verantwoordelijk voor het natuurbeleid, inclusief het faunabeleid en de tegemoetkomingen bij schade aan landbouwhuisdieren De provincies zullen daarom het initiatief nemen om de aanbevelingen in het rapport te beoordelen en de te onderschrijven aanbevelingen om te zetten in een operationeel draaiboek voor de eerste fase, zodat voor alle betrokkenen duidelijk is welke handelingen noodzakelijk zijn wanneer er één of meerdere zwervende wolven over de landsgrens komen

Enkele opmerkingen bij het rapport

Van belang is dat in het plan wordt voorgesteld om bij schade door wolven aan landbouwhuisdieren in de eerste fase van vestiging (met enkel zwervende dieren) géén eigen risico in te stellen. Dit is een advies dat past in de bestaande lijn ten aanzien van schade door andere streng beschermde soorten (zoals de Bever en de Lynx). Bij besluitvorming over de beleidsregels van het Faunafonds kan al rekening gehouden worden met dit advies.

Verder wordt in het rapport voorgesteld om de inzet van preventieve middelen vanaf het optreden van de eerste schades te stimuleren door middel van een financiële tegemoetkoming of het uitlenen van materiaal. Daarnaast wordt voorgesteld ook schades aan hobbymatig gehouden vee te vergoeden. Aangezien beide voorstellen niet overeenkomen met de huidige praktijk bij schades door beschermde soorten, dreigt er een (kostbaar) precedent wanneer deze aanbevelingen zonder meer zouden worden overgenomen. Bij het omzetten van de adviezen in een draaiboek dient hier bijzondere aandacht voor te zijn. De provincies hebben (na de wettelijke decentralisatie van het Faunafonds) de bevoegdheid om ten aanzien van deze punten beleidskeuzes te maken.

<u>Bijlage</u>

Voorstel voor een Wolvenplan voor Nederland (Alterra)

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

Vergadering van de bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland op 6 februari 2014
agendapunt 4a, bijlage

Voorstel voor een Wolvenplan voor Nederland: versie 2.0

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

D t onderzoek is gefinancierd door het ministerie van Economische Zaken en uitgevoerd binnen het kader van het Beleidsondersteunend Onderzoek, Thema BO-11 Natuur en Regio, Projectcode BO-11-011.01-033

Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 2.0

[redacted]

Alterra, Wageningen UR

N.B. Logo WolvenInNederland

Foto's: [redacted]

Alterra-rapport XX [Stijl rapportnummer]

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2013

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

Referaat

, 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 2.0. Alterra, Alterra-Document3. 63 blz.; 1 fig.; 7 tab.; 36 ref.

Eind 19e eeuw werd in Nederland de laatste wolf (*Canis lupus*) geschoten en in de 20ste eeuw was de wolf in bijna geheel Europa uitgeroeid. Vanaf het einde van de 20ste eeuw is de wolf echter bezig aan een opmars vanuit de resterende brongebieden in o.a. Spanje, Italië, Griekenland, de Balkan en verder noordelijk en oostelijk in Europa. Dit succes hangt samen met het vermogen van de wolf z ch aan te passen aan u teenlopende hab tats, proo diersoorten en de aanwezighe d van de mens. Dieren u t de Duits-West Poolse populatie naderen nu Nederland. Om hierop voorbere d te zijn trekken het ministerie van Economische Zaken, de provincies (IPO) en het Faunafonds samen op. Onderdeel van dit proactieve beleid is d t voorstel voor een wolvenplan voor Nederland, versie 2.0.

Trefwoorden: Wolf, *Canis lupus*, Nederland, wolvenplan

ISSN 1566-7197

D t rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2013 Alterra (inst tuut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan m ts met du delijke bronvermelding.
– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze u tgave waarvan du delijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkhe d voor eventuele schade voortvloeiend u t het gebruik van de resultaten van d t onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport XX
Wageningen, december 2013

Inhoud

1	Inleiding	6
	1.1 Werkwijze	6
2	Voorstel wolvenplan voor Nederland: versie 2.0	10
	2.1 Fasering van aanbevolen taken en verantwoordelijkheden	17
3	Wet- en regelgeving	21
	3.1 Soortbeschermingsrecht	21
	3.1.1 Probleemwolven en hybriden	25
	3.2 Gebiedenbeschermingsrecht	28
	3.3 Actieve bescherming	29
	3.4 Internationale samenwerking	30
4	Taken en verantwoordelijkheden	31
	4.1 Overheid	31
	4.2 Het wolvenbureau	34
	4.3 Financiering	35
5	Informatie en communicatie	37
	5.1 Een framework voor communicatie over wolf en mens	40
6	Monitoring, onderzoek en beheer	44
	6.1 Leefgebied van wolven	45
	6.2 Passieve en actieve monitoring, ecologisch onderzoek	46
	6.3 Wolf-gerelateerde waarnemingen	49
7	Schadepreventie en -tegemoetkomingen	55
	7.1 Preventieve maatregelen	58
	7.2 Procedure preventie van het Faunafonds	60
	7.3 Procedure tegemoetkomingen door het Faunafonds	60
8	Literatuur	62

1 Inleiding

Eind 19e eeuw (waarschijnlijk 1869) werd in Nederland de laatste wolf (*Canis lupus*) geschoten in de provincie Limburg en in de 20ste eeuw was de wolf in bijna geheel Europa uitgeroeid. Vanaf het einde van de 20ste eeuw is de wolf echter bezig aan een opmars vanuit de resterende brongebieden, welke vaak in afgelegen en bergachtig gebied waren gelegen (Spanje, Italië, Griekenland, Balkan, Oost Europa; EC 2013a). Naar schatting leven er inmiddels weer ca. 10.000 Wolven in Europa, verspreid over 10 populaties. Dit succes hangt o a. samen met het vermogen van de wolf zich aan te passen aan uiteenlopende habitats, prooisoorten en aan de aanwezigheid van de mens (EC 2013a). De grootste bedreiging voor wolven in Europa bestaat uit (il)legaal doden.

Vanaf 1990 keert de wolf vanuit Polen terug in Duitsland. In 2002 werden de eerste welpen aangetroffen in de Lausitz (Sachsen) en inmiddels is sprake van een West Pools - Duitse populatie. Noordwest Europa heeft te maken met instroom vanuit een aantal populaties: de Frans – Italiaanse, de Pools – Duitse en, naar het zich laat aanzien, in de toekomst wellicht ook uit de Iberische populatie. Dieren uit de Pools – Duitse populatie rukken sinds 2010 met een snelheid van ca. 100 km/jr en ca. 5 nieuwe roedels/jr op richting Nederland. In Meppen, dicht bij de grens met Nederland, werd eind maart 2013 een wolf gefilmd met een cameraval.

Wanneer de wolf op Nederland op eigen kracht bereikt, verplicht Europese wetgeving Nederland om de wolf te beschermen en zijn staat van instandhouding te bevorderen. Inmiddels is de wolf echter ruim 100 jaar verdwenen uit Nederland en is de kennis over de wolf en over de manier waarop met wolven kan worden samengeleefd, vervaagd. Elders in Europa is deze kennis nog wel en in toenemende mate aanwezig en daarmee kunnen wij ons voordeel doen.

In vervolg op het onderzoek van Alterra, in opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ, destijds EL&I), provincies (Interprovinciaal Overleg IPO) en het Faunafonds over mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland (Groot Bruinderink *et al.*2012) en op het onderzoek van bureau Intomart over de publieke opinie (Intomart Gfk 2012), werd op 8 november 2012, in opdracht van dezelfde drie partijen, een workshop gehouden met een groot aantal, mogelijk in de toekomst betrokken partijen. Deze kwamen gezamenlijk tot de conclusie dat het goed is om, door het opstellen van een wolvenplan, voorbereid te zijn op de komst van de wolf naar Nederland (Groot Bruinderink *et al.* 2013). Het ministerie van Economische Zaken verstrekte daarom in februari 2013 opdracht aan Alterra tot het schrijven van voorliggend rapport: een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Door een subsidie van de Provincie Limburg en het Faunafonds konden respectievelijk WolveninNederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hun bijdrage leveren aan dit plan. Het doel van het wolvenplan is *het bieden van de kaders voor het samenleven van wolf en mens…* (Groot Bruinderink *et al.* 2013). Opnieuw werd de samenwerking gezocht met maatschappelijke organisaties om het draagvlak voor een wolvenplan te vergroten.

Voor de beschrijving van de biologie, verspreiding en ecologie van de wolf wordt verwezen naar Groot Bruinderink *et al*. (2012). Er worden in dit wolvenplan geen uitspraken gedaan over de geschiktheid van (delen van) Nederland als leefgebied voor de wolf.

1.1 Werkwijze

Elk hoofdstuk begint met een korte inleiding waarin worden samengevat de belangrijkste thema's die naar voren zijn gekomen in het rapport 'De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland' (Groot Bruinderink *et al.* 2012) en wat hierover wordt gezegd in het verslag van de workshop van 8 november 2012 (Groot Bruinderink *et al.* 2013), de informatie uit bestaande wolvenplannen in Europa, vooral in Duitsland en Frankrijk, richtlijnen van het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE 2000; kader LCIE), het verslag van de Stakeholder Workshop on EU Action on Large Carnivores gehouden in Brussel op 25 januari 2013 onder auspiciën van het DG Environment of the European Commission (EU 2013b) en andere, relevante documenten.

LCIE
Het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) is een comité van deskundigen dat onder meer de Europese Commissie en het Permanent Comité van het Verdrag van Bern adviseert over de toepassing van respectievelijk de Habitatrichtlijn en het Verdrag van Bern op grote roofdieren, waaronder de wolf.

In een volgende integratieslag is per hoofdstuk de informatie verwerkt uit het wolvensymposium, georganiseerd door WolvenInNederland en Alterra op 19 juni 2013 (Linnartz *et al.* 2013). Bij dit symposium waren opnieuw de stakeholders van 8 november 2012 aanwezig, aangevuld met anderen. Ook verwerkt is het rapport van Trouwborst *et al.* (2013), geschreven in opdracht van het Faunafonds, waarin wordt ingegaan op de juridische basis voor een Nederlands wolvenplan. In de derde week van september 2013 werd het wolvenplan door bureau Wing voorgelegd aan de stakeholders, die daarbij werden uitgenodigd schriftelijk te reageren en zich op deze wijze voor te bereiden op de Toetsingsbijeenkomst Wolvenplan op 1 oktober 2013 (Wing 2013).
Parallel werd in de maanden augustus en september 2013 door WolvenInNederland overleg gevoerd met KNJV, LTO, PKSGH, LWPS, Dierenbescherming, EZ, Faunafonds en IPO, zodat hun reactie op hoofdlijnen bekend was en kon worden verwerkt. Dit geldt ook voor het verslag van een bezoek aan de Lausitz met enkele stakeholders van 11-13 juli 2013 en een overleg van de werkgroep wolf en vee. In de eerste helft van september 2013 bogen 5.1.2f en Bastmeijer zich over de interpretatie van de juridische paragraaf. Tenslotte zijn de schriftelijke reacties en het rapport van de Toetsingsbijeenkomst van 1 oktober 2013 verwerkt (Wing 2013). Zo ontstond uit versie 1.1 voorliggende versie 2.0.
Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat er, lopende het proces, drie bijeenkomsten zijn geweest waarbij, naast de opdrachtgevers en de uitvoerders, een groot aantal maatschappelijke organisaties ('stakeholders') aanwezig waren. Hen is daarmee de gelegenheid geboden te reageren op tekstvoorstellen voor het wolvenplan (Tabel 1.1).

Tabel 1.1. Maatschappelijke organisaties (alfabetisch) betrokken bij de drie bijeenkomsten gehouden ten behoeve van het wolvenplan. Leeg vakje: niet uitgenodigd; 0: uitgenodigd, niet aanwezig; 1: uitgenodigd en aanwezig

Naam organisatie	**Workshop 08.12.12**	**Symposium 19.06.13**	**Workshop 01.10.13**
Alterra	1	1	1
ANWB		1	0
CABWIM		1	1
CVI	1	1	1
Dierenbescherming	0	1	1
DWHC	1	1	1
Faunabescherming		1	0
Faunafonds	1	1	1
FBE Drenthe		0	1
FBE Flevoland		0	1
FBE Gelderland		0	1
FBE Groningen		0	1
FBE Noord-Brabant	1	0	1
FBE Overijssel			0
FBE-Limburg	1	1	1
FPG	0	0	0
FREE Nature	1	1	1
GAN		0	0
Gem. NOP			1
Gem. Losser			1
Gescheperde kuddes		0	0
Het Reewild		1	1
IPO	1	1	1
IVN		1	1

KLN		1	1
KNJV	1	1	1
Kontaktbüro Wolfsregion Lausitz	1	1	0
Kroondomeinen		?	1
LTO Noord	0	0	1
LTO Schapenhouderij	1	1	1
LWPS		1	1
Ministerie van AZ	1	0	0
Ministerie van Defensie		1	0
Ministerie van EL&I/EZ	1	1	1
Ministerie van VWS		0	0
Naturalis			1
Natuurplaza		1	1
NBVH		1	0
NOJG		1	1
NP De Hoge Veluwe	0	0	1
nVWA	1		
PKSGH Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders		1	1
Provincie Drenthe		1	1
Provincie Gelderland		1	1
RECRON	0	0	1
Rewilding Foundation			1
RIVM		1	1
Staatsbosbeheer	1	1	1
Stichting ARK	1	1	1
Stichting Wolverine	1	1	1
Unie van Landschappen	1	1	0
Universiteit Ljubljana		1	
Universiteit Maastricht		0	0
Universiteit Tilburg	1	1	1
Vereniging Het Edelhert	0	0	1
Vereniging Het Reewild		0	1
Vereniging Natuurmonumenten	1	1	1
VWV		0	1
Wageningen UR/OW	1	1	1
Wing	1	1	1
Wolfonderzoek reizen		1	1
WolvenInNederland.nl	1	1	1
Zoogdiervereniging	1	1	1
Handhaving (politie)			1
Totaal aantal organisaties	24	40	59

Het wolvenplan, een levend document

Ofschoon op deze wijze vertegenwoordigers van een groot aantal maatschappelijke organisaties betrokken zijn bij de totstandkoming van voorliggend voorstel voor een wolvenplan, houdt dit niet automatisch in dat alle onderdelen van dit voorstel ook door hun respectievelijke achterbannen gedragen worden. Dit laatste vergt een ander, langduriger proces met ongewisse uitkomst. Dit wolvenplan kan dan ook gezien worden als een advies en tevens als een startpunt voor vervolgstappen. Het wolvenplan is daarmee geen statisch gegeven want er kunnen zich ontwikkelingen voordoen waardoor het op onderdelen moet worden aangepast. Het is een voorbeeld van een 'levend document'. Vandaar ook de status van dit plan: een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 2.0. Het is vervolgens aan de bestuurders (het beleid) om te besluiten welke aanbevelingen zij willen overnemen en daarmee welke er in de praktijk kunnen worden gebruikt.

Plan met Achtergronddocument

In alle hoofdstukken worden *Aanbevelingen* gepresenteerd voor de samenstellers en uitvoerders van het

wolvenplan voor Nederland, welke er gezamenlijk toe moeten leiden dat in Nederland mens en wolf naast elkaar zullen kunnen leven. In hoofdstuk 2 Samenvatting zijn ze bijeen gebracht op een wijze die meer recht doet aan het onderliggend maatschappelijk draagvlak. Ook is aan dit samenvattende hoofdstuk een fasering toegevoegd, omdat uitvoering niet altijd even urgent is. De overige hoofdstukken krijgen hierdoor de status van 'achtergronddocument'.

Regiegroep, projectteam en auteurs

Door de opdrachtgevers is voor dit project een regiegroep in het leven geroepen, bestaande uit de volgende personen: en (EZ), en (IPO-werkgroep Flora en Fauna), en Faunafonds). Het projectteam bestond uit (WolvenInNederland), (Alterra WUR), (UvT) en (Wing). Auteurs van het wolvenplan zijn en

Woord van dank

Door een groot aantal mensen, te veel om op te noemen, werden tekstvoorstellen becommentarieerd en aangereikt of werd in ander opzicht ondersteuning geleverd. Een speciaal woord van dank geldt (WolvenInNederland), die onvermoeibaar tot op het laatst positief kritisch naar de teksten heeft gekeken en menige verbeterslag doorvoerde. Ook nam WolvenInNederland de organisatie en verslaglegging (dank ook aan van Alterra) van het wolvensymposium op 19 juni 2013 op zich, leverde een bijdrage aan het hoofdstuk Informatie en Communicatie en de Toetsingsbijeenkomst op 1 oktober 2013. Dank ook aan alle vertegenwoordigers van de stakeholdergroepen die bij de workshop, het wolvensymposium en de Toetsingsbijeenkomst aanwezig waren en hun bijdrage, mondeling en op schrift, leverden aan voorliggend wolvenplan. Dank aan Bureau Wing in de personen van en , die de workshop in 2012 en de Toestingsbijeenkomst in 2013 organiseerden en daarvan verslag deden. en tenslotte voerden een finale juridische check uit op het wolvenplan en op onderdelen ondervonden we hulp van (Kontaktburo Wolfsregion Lausitz) en (Wald und Holz, Nordrhein Westfalen).

Disclaimer

Uit het voorafgaande wordt duidelijk dat leden van de regiegroep, het projectteam en diverse stakeholders zijn betrokken bij de totstandkoming van dit voorstel voor een wolvenplan. Wellicht ten overvloede zij op deze plaats opgemerkt dat de betrokkenen partijen zich niet noodzakelijkerwijs achter alle onderdelen van dit voorstel scharen.

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

2 Voorstel wolvenplan voor Nederland versie 2.0

Dit hoofdstuk bundelt de aanbevelingen uit de hoofdstukken 3 t/m 7, die daarmee feitelijk het achtergronddocument vormen bij dit rapport. De indeling volgt in grote lijnen de opeenvolging van de gebeurtenissen die plaatsvinden wanneer wolven Nederland op eigen kracht binnenkomen. Het gaat om een internationaal beschermde soort (hoofdstuk 3), hetgeen duidelijkheid vereist over taken en verantwoordelijkheden (hoofdstuk 4) en over de communicatie en informatie over wolven (hoofdstuk 5). Het onderzoek dient te worden opgestart (hoofdstuk 6) en Faunafonds en provincies weten hoe om te gaan met preventie van en tegemoetkomingen in geleden verliezen (hoofdstuk 7). De corresponderende aanbevelingen worden tussen haakjes weergegeven als hoofdstuknummer.volgnummer.

1. Aanbevelingen wet- en regelgeving
De wolf is een prioritaire soort (Europees recht), waarvoor bepaalde regels gelden over monitoring en het waarborgen van een gunstige staat van instandhouding (GvI). Het is daarom van belang dat het ministerie van Economische Zaken de wolf toevoegt aan de Bekendmakingslijst Flora- en faunawet en de voorlichting verzorgt betreffende de beschermde status en de daarmee samenhangende verboden (3.1). Hetzelfde geldt voor het definieren en veiligstellen van verbindingen met het buitenlands brongebied in het kader van een grensoverschrijdend wolvenplan (3.2;3.3;3.16;3.17). Samen met de provincies kan het ministerie hiermee tevens duidelijkheid bieden over de geografische en ecologische schaalniveaus uit de richtlijnverplichtingen (3.4).

Een belangrijke voorwaarde voor vestiging van wolven is de aanwezigheid van rustige gebieden of gebiedsdelen, in het bijzonder in de omgeving van voortplantingsplaatsen (6.1). Het waarborgen van voldoende voedsel, rust, veiligheid en tolerantie is ondergebracht in Faunabeheerplannen en provinciale Faunabeleidsplannen (3.12;4.4). Het leefgebied van de wolven in Nederland kan worden vastgesteld met gebruikmaking van de SCALP-criteria (6.1;6.2;6.3). Voor de vaststelling van het feit dat de wolf voorkomt in Nederland is inkorting van het gehanteerde beleidscriterium van 10 jaar tot het moment van territoriumvorming van belang (3.13).

Het gegeven dat de wolf onder het Europees recht de ruimte moet krijgen om zelf zijn gebiedskeus te bepalen, herbergt de kiem voor het ontstaan van lastige wolven of een probleemwolf. Een probleemwolf is een wolf die zich specialiseert op vee en/of zich opvallend gedraagt tegenover de mens. Voor de criteria waaraan een wolf moet voldoen om hem tot een probleemwolf te bestempelen is aangesloten bij Duitsland (3 5; Tabel 2.1).

Tabel 2.1. Protocol omgang probleemwolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan de Wolfmanagementpläne van Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen en Brandenburg en Linnartz *et al.* (2013)

Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen
Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen
Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(Jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren	Geen/ oppassen voor habituatie
Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Voedselbronnen 3) Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habituatiesprobleem, hybridisatie, letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf zenderen en verjagen
Wolf benadert meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en habituatie	Kritisch, kans op habituatie, agressief gedrag en letsel mens	Zenderen en verjagen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat verwijderen
Wolf benadert meermaals mensen met honden	Ziet in hond soortgenoot	Monitoren, gevaar voor hond niet uitgesloten	Zenderen en verjagen
Wolf benadert meermaals mensen met honden en is agressief naar honden	Ziet in hond soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Kritisch, kans op letsel hond, stressvol voor mensen	Wolf verwijderen
Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk	Wolf verwijderen
Wolf doodt onbeschermd vee	Normaal gedrag, wolf maakt geen onderscheid in prooisoort	Ongevaarlijk/ oppassen voor specialisatie	Preventieve maatregelen
Wolf doodt herhaaldelijk beschermd vee	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat verwijderen afhankelijk van populatiestatus
Wolf doodt herhaaldelijk honden	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurrent	Kritisch, grote acceptatieschade	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat verwijderen

Wanneer een wolf opduikt in een minder geschikte regio, gelet op mogelijke conflicten met de mens en het gebrek aan rust, betekent dit in eerste instantie verhoogde alertheid. Zolang er geen acute, gevaarlijke situaties ontstaan, behoeft niet te worden ingegrepen (3.15). Wel is het belangrijk dat de provincies en het ministerie gezamenlijk op voorhand de mogelijkheid verkennen of en hoe een wolf uit een bepaalde regio kan worden geweerd, bijvoorbeeld door het nemen van preventieve maatregelen, ontmoediging, verjaging of verwijdering, en hoe dit zich verhoudt tot internationaal en Europese recht. In het kader van voorkómen is beter dan genezen wordt aanbevolen om op nationaal niveau een verbod op het voeren van wolven te regelen (3.6). Dit geldt ook voor het verstrekken van aas bij het gebruik van cameravallen. Ofschoon het in het veld

achterlaten van kadavers van geschoten dieren in bijvoorbeeld de Oostvaardersplassen en het NP Veluwezoom, niet is gericht op het lokken van aaseters, kan de aanwezigheid van deze kadavers, in het bijzonder in perioden met een langdurig sneeuwdek, een effect hebben op het aantal dieren dat door wolven wordt gedood en op de samenstelling van hun dieet. Daarmee kan deze vorm van beheer een effect hebben op de predator-prooi relatie.

Vanuit het perspectief van het internationale en Europese natuurbeschermingsrecht is het doden van een wolf problematisch (3.7;3 8). Harde voorwaarden voor een dergelijk ingrijpen zijn dat alternatieven ontbreken en de staat van instandhouding niet wordt verslechterd of het bereiken van een gunstige staat niet wordt bemoeilijkt. Bij een prioritair beschermde soort, waarvan de populaties in een ongunstige staat van instandhouding verkeren, wordt aan deze voorwaarden niet snel voldaan. Om de kans op juridische problemen in de toekomst te verkleinen, luidt dan ook de aanbeveling dat de provincies zich samen met het ministerie (EZ) buigen over de vraag wat het juiste referentieniveau is voor Nederland bij derogaties voor afschot of vangen van een wolf, alvorens een definitieve keuze te maken (3.11). Het doden van een territoriale probleemwolf is echter een meer voor de hand liggende optie dan translocatie naar een ander leefgebied (3.8). Translocatie is weinig effectief, het probleemgedrag zal zich blijven voordoen en bovendien zijn er de nodige voorbeelden bekend (Zweden, Italië) waar verplaatste wolven vanaf hun uitzetlocatie enorme afstanden aflegden, en soms zelfs terugkeerden naar hun oorspronkelijke territorium. In al deze gevallen zijn in principe de provincies beslissingsbevoegd, maar bij acute noodsituaties is het mogelijk dat een burgemeester in het belang van de openbare veiligheid snel moet optreden (3 5). Het is van belang om altijd de anonimiteit van de geautoriseerde persoon, die een dier mag afschieten, te waarborgen (3.9).

Het is van belang dat Nederland voor noodgevallen beschikt over een geschikt opvangcentrum voor gewonde of verweesde pups van wolven en/of gewonde volwassen wolven (3.7; 6.23;6.24). Daarbij dient te worden bedacht dat het plaatsen van een volwassen wilde wolf in quarantaine, bijvoorbeeld ten behoeve van revalidatie, een voor het dier zeer traumatische optie is, die dan ook slechts onder strikte voorwaarden kan plaatsvinden (3.7).

Conform de situatie in het buitenland wordt aanbevolen om ook in Nederland hybridisatie van wolven met honden tegen te gaan en bij vaststelling van de aanwezigheid van een hybride deze te vangen en/of te doden (3.10). Ook hybride wolven zijn strikt beschermd: voor het vangen of doden ervan is een ontheffing nodig onder de Ff-wet. Het is van belang de mogelijkheid te verkennen om hybriden in gevangenschap op te vangen. De hierboven genoemde problemen bij echte wolven zijn bij hybriden minder relevant omdat ingrijpen de GvI in beginsel niet negatief zal beïnvloeden en het wegnemen van hybriden het ontstaan van probleemwolven kan voorkomen (hybriden zijn waarschijnlijk minder schuw).

Het gebiedenbeschermingsspoor van Natura 2000 kan bijdragen aan het bereiken van een GvI voor de wolf wanneer adequaat wordt ingespeeld op de dynamiek in verspreiding van de wolf in Noordwest Europa (3.13). Wanner is vastgesteld dat de wolf in Nederland voorkomt in een Natura 2000-gebied, dan kunnen daartoe de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied worden aangepast (3.13). Indien wolven zich vestigen buiten bestaande Natura 2000-gebieden, zal bezien worden wat daarvan de consequenties zijn, bijvoorbeeld het op enig moment aanmelden van het gebied (3.14). Voor dit proces is het van belang te weten dat de wolven ook uit eigen beweging een gebied weer kunnen verlaten. Aanmelding heeft dus alleen zin bij vestiging, dat wil zeggen als wolven territoriaal gedrag vertonen. In Duitsland zijn voor de wolf tot op heden geen Natura 2000-gebieden aangewezen.

Bij de nationale bescherming van de wolf behoort tevens de vertaling van de internationale bescherming in nationale wet- en regelgeving inclusief handhaving, zodat bijvoorbeeld hoge straffen zijn verbonden aan illegale vervolging van wolven (3.14).

Vanwege het belang van een centrale regie op alle handelingen die naar verwachting uit het bovenstaande zullen voortvloeien en een daaraan gekoppelde centrale dataregistratie, luidt de aanbeveling om deze onder te brengen binnen de constructie van een kenniscentrum met als werktitel ‘wolvenbureau’ (3.12).

2. Aanbevelingen taken en verantwoordelijkheden
Voor een goede uitvoering van de aanbevelingen in voorliggend wolvenplan zijn afspraken over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden van belang.

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

Rijksoverheid
Het ministerie van Economische Zaken kan naar de stakeholders communiceren over haar nationale rol in het beleid voor wolven (4.1;5.11). Die bestaat uit het vertalen van verplichtingen voortvloeiend uit internationale verdragen in nationale wetgeving, de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie, de financiering van nationale monitoring en ecologisch onderzoek en het verlenen van daartoe benodigde ontheffingen in het kader van de Ff-wet en CITES. Het ministerie buigt zich, in samenwerking met de provincies en cf. de *Carnivore guidelines* met de buurlanden, over één of meer grensoverschrijdende wolvenplannen op populatieniveau en regelt haar vertegenwoordiging binnen de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' die zich onder het Verdrag van Bern bezig houdt met wolven en andere grote roofdieren op Europese schaal (4.2). Deze vertegenwoordiging maakt deel uit van het wolvenbureau. Aanbevolen wordt om met Duitsland afspraken te maken over het bereiken van instandhoudingsdoelstellingen. Een Engelstalige versie van het Nederlandse wolvenplan kan daarbij handig zijn (4.3).

Provincies, gemeenten en Faunafonds
De provincies communiceren naar stakeholders over hun specifieke rol in het beheer van de wolf (4.4). Daartoe behoort ook de definitie van en de omgang met een lastige wolf of een probleemwolf. De provincies zijn daarin beslissingsbevoegd. De burgemeester kan in beeld komen bij een wolf die voor een acuut veiligheidsprobleem zorgt.
Provincies zijn verantwoordelijk voor het faunabeleid. Omdat de wolf geen provinciegrenzen kent is het van belang dat aspecten als het beheer van prooidieren van de wolf en de omgang met een probleemwolf provinciegrensoverschrijdend worden geregeld en een verankering krijgen in het provinciale faunabeleid.

Aanbevolen wordt dat provincies, Faunafonds en wolvenbureau gezamenlijk de voorlichting verzorgen aan veehouders over de taxatie van schade, preventieve maatregelen en over tegemoetkomingen in geleden verliezen (4.5). Daartoe behoren ook de eisen waaraan een veehouder moet voldoen om voor een tegemoetkoming in aanmerking te komen, de omgang met vervolgschade en de categorieën dieren waarop een eventuele tegemoetkoming van toepassing is.

Provincies en Faunafonds verzorgen de financiering van het deel van de monitoring en het onderzoek dat betrekking heeft op preventie van en tegemoetkoming in schade. Het Faunafonds en het wolvenbureau coördineren de inzet van een vrijwilligersnetwerk ter ondersteuning van veehouders (7 8).

Wolvenbureau
Een aanbeveling van eminent belang luidt dat de Rijksoverheid en de provincies, gefaseerd, een 'wolvenbureau' instellen als een vorm van bundeling van deskundigheid (4.9;4.10). Dit bureau zorgt voor:
1) coördinatie van de monitoring en het onderzoek, daarbij ondersteund
   door een wetenschappelijke instelling c.q. instellingen,
2) centrale dataregistratie en
3) communicatie rond de wolf in Nederland.

Een volledig en continu bemand bureau is niet direct noodzakelijk en aanvankelijk ligt het voor de hand om aan te sluiten bij bestaande structuren. Omdat het ontbreken van een centrale regie een reëel risico inhoudt van versnippering van informatie en onduidelijkheid voor de burger, wordt aanbevolen dat de structuur van dit bureau van meet af aan duidelijk is. Het bureau kan vanaf de start worden gevoed door de verschillende organisaties (4.11), waardoor een onafhankelijk (neutraal) kenniscentrum ontstaat, bemenst door wolvendeskundigen, een vertegenwoordiger van het Faunafonds en deskundigen op het gebied van communicatie. Bij groei van de taken en werkzaamheden kan geleidelijk een permanent bemand bureau ontstaan, dat 24*7 bereikbaar is (o.a. voor aanrijdingen met wolven en andere schademeldingen) en bijvoorbeeld de constructie heeft van een onafhankelijke stichting.

Het wolvenbureau werkt vanaf de instelling aan naamsbekendheid, zodat de waarnemer (particulieren, meldkamer politie, dierenambulance, gemeentes, NGO's, wegbeheerder en weggebruiker, BOA's, Stichting Wildaanrijdingen Nederland) van 1) sporen van een wolf, 2) een levende wolf (inclusief een gewonde wolf), 3) een prooidier van een wolf en 4) een dode wolf, de weg weet en zijn waarneming meldt bij het wolvenbureau.

Het wolvenbureau werkt samen met het platform WolvenInNederland dat streeft naar een conflictarm samenleven van mens en wolf. Daarnaast met onderzoekinstituten zowel op het gebied van de monitoring als het ecologisch onderzoek. De monitorings- en onderzoeksinspanning zullen groeien met het aantal wolven in Nederland. De volgende onderzoeksinstituten/samenwerkingsverbanden zijn actief betrokken: NEM, ZV, DWHC, Alterra, CVI, RIVM en Naturalis (4.8). Het wolvenbureau onderhoudt nauwe contacten met organisaties en vergelijkbare instellingen in binnen- en buitenland. Het wolvenbureau brengt jaarlijks verslag uit over haar werkzaamheden in het afgelopen jaar (4.12). Het wolvenbureau werkt mee aan de zesjaarlijkse verslaglegging op EU-niveau en aan het Europees wolvenplan, op het moment waarop sprake is van vestiging van wolven in Nederland.

Andere overheden
Monitoring van op de mens overdraagbare ziekten valt onder het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (uitbesteed aan het RIVM). Voor de op landbouwhuisdieren overdraagbare ziekten valt dit onder het ministerie van Economische Zaken via de NVWA.

Uitvoerende diensten
- Incidenten- en Crisiscentrum (NVIC); aangifteplichtige ziekten; aansturing: ministerie van EZ. Taken: monitoring, surveillance, bestrijding, bronopsporing, beleidsondersteuning, signalering.
- Bureau Risicobeoordeling en Onderzoeksprogrammering (BuRO) Taken: gevraagde en ongevraagde kennis onderbouwde advisering van de ministers van VWS en EZ
- Central Veterinary Institute (CVI). Financiering, aansturing: ministerie van EZ. Taken: onderzoek aangifteplichtige ziekten bij dieren en onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven.

Aanbevolen wordt dat de relevante instituten van de ministeries van Economische Zaken (i.e.: NVIC; BuRo; CVI) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (i.e.: RIVM) met een zekere regelmaat checken of de in het wolvenplan voorgestelde bemonstering voldoet uit het oogpunt van een optimale bescherming van de volksgezondheid (4.8).

Financiering
De aanwezigheid van wolven kan geld genereren, maar ook geld kosten. Economisch voordeel dan wel nadeel bij de aanwezigheid van wolven, kan effect hebben op de mate en snelheid van acceptatie. Goede, multidisciplinaire analyses van (economische en niet economische) kosten en baten in relatie tot de aanwezigheid van grote carnivoren in multifunctionele landschappen zijn schaars. Er ligt hier een braak onderzoeksterrein dat kan helpen bij de objectivering van het debat rond de komst van de wolf (4.13;4.14).

Met de uitvoering van het wolvenplan voor Nederland kan op termijn een substantieel bedrag gemoeid zijn. Veel hangt af van het aantal wolven dat naar Nederland zal komen. Drie partijen zijn in principe financieel betrokken bij de financiering van de implementatie van het wolvenplan voor Nederland: de Rijksoverheid, de provincies en het Faunafonds (4.9). Aanbevolen wordt dat deze partijen een overeenkomst sluiten betreffende de verdeling van de te dragen kosten, waarbij ook andere dan de gebruikelijke financieringsbronnen benut worden voor de uitvoering van delen van het wolvenplan (4.6;4.7;4.15). Het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie ondersteunde al tal van studies betreffende het beheer van wolven, maar tot op heden werd geen onderzoek gefinancierd aan de populaties in het Midden Europees Laagland. Een Engelstalige uitvoering van het wolvenplan kan helpen bij het vinden van fondsen nodig voor implementatie ervan (4 3;4.15).

3. Aanbevelingen informatie en communicatie
De behoefte aan informatie- en communicatie over de wolf zal naar verwachting toenemen met de mate waarin de wolf erin slaagt zich in Nederland te vestigen. De beschikking over een informatie-, communicatie- en educatieplan over de wolf is van belang. Dit speelt in op specifieke situaties (scenario's), zoals een wolf dicht bij bebouwing, veel of weinig bezoekers in een wolvengebied etc. (5.5;5.12 t/m 5.16). De activiteiten op dit gebied zijn provincie- en landsgrensoverschrijdend (5.6). In de communicatie en informatievoorziening is naast identificatie van doelgroepen ook de doelgroep specifieke boodschap van belang (5.1;5 2). Dat geldt in het

bijzonder voor de schapenhouders. De doelgroepspecifieke boodschap wordt geformuleerd in samenspraak met de doelgroep.

De verstrekte informatie is 'waardevrij', met onderkenning van de belangen van maatschappelijke groeperingen (5.7). Het met enige regelmaat vaststellen van de attitudes van mensen in gebieden waar de wolf zich wil vestigen kan helpen met de acceptatie van wolven en geeft inzicht in de educatie-, informatie- en communicatiebehoefte (5.3;5.4;5.10). Aanbevolen wordt dat tussen Rijk, provincies, gemeenten, Faunafonds en wolvenbureau regieafspraken worden gemaakt over de communicatie bij uiteenlopende, wolf-gerelateerde scenario's (5.8;5 9;5.15).

4. Aanbevelingen monitoring en onderzoek
Het is van belang dat de monitoring en het onderzoek in Nederland aansluiten bij de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen t b.v. grensoverschrijdende wolvenplannen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland (6.5;6.9).

In een vroege fase (fase 1 en 2 uit Trouwborst *et al.* 2013) is daartoe tenminste de passieve monitoring geregeld, uitgevoerd en begeleid door deskundigen verbonden aan het wolvenbureau (6.4;6.15 t/m 6.19). De bemensing van dit ecologisch waarnemingsteam is al in een vroeg stadium geregeld (6.10). Onderzoek van bijvoorbeeld uitwerpselen of prooiresten kan licht werpen op de belangrijkste prooidieren voor wolven in Nederland. Naar verwachting behoren hiertoe ree, edelhert, wild zwijn, damhert, konijn en haas (met lokaal wellicht ook in het wild levende runderen, paarden, schapen, geiten, huisvarkens en moeflons). Bij het monitoren van de stand (trend van aantallen) en de verspreiding over het leefgebied van de hierboven genoemde prooidiersoorten, kan worden aangesloten bij de bestaande praktijk van de Faunabeheereenheden (6 6). Veelvuldige meldingen van waarnemingen van wolven uit één gebied zijn aanleiding tot nader onderzoek door het wolvenbureau (6.16;6.21). Er wordt daarbij systematisch gezocht naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van wolven (6.21). De diverse typen waarnemingen worden vastgelegd volgens standaard protocollen als voorgesteld in dit wolvenplan. Deze betreffen 1) de vondst van een dode wolf, 2) zichtwaarnemingen van een wolf, 3) de vondst van uitwerpselen, 4) het huilen van wolven, 5) het actief speuren naar wolven, 6) het gebruik van cameravallen, 7) het herkennen van een wolf spoor, 8) de vondst van een prooidier van een wolf en 9) de omgang met een levende wolf. Het wolvenbureau draagt de verantwoordelijkheid voor de centrale opslag en analyse van data van wolf-gerelateerde waarnemingen en maakt daarbij gebruik van de SCALP-criteria (6.11 t/m 6.44). Van belang is dat de gecontroleerde waarnemingen eveneens in het bestand van de Zoogdiervereniging belanden. Via het Netwerk Ecologische Monitoring kunnen deze waarnemingen de basis bieden voor de zesjaarlijkse rapportage aan Brussel. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarnemingen. Veiligheid en bescherming van de mens heeft bij de vondst van sporen van een wolf, uitwerpselen, een kadaver van een wolf, een prooidier van een wolf of bij een gewonde wolf de hoogste prioriteit (6 20). Wolven kunnen bacteriën, schimmels en virussen bij zich dragen, inclusief organismen die overdraagbaar zijn op mensen (zoönosen). Daarom dienen de nodige veiligheidsmaatregelen te worden getroffen. Daarbij gaat het om:

het dragen van handschoenen, een mondkapje en gepast schoeisel
wanneer men met het dier, karkas, of onderdelen daarvan werkt;
het wassen van blootgestelde huid en kleding na contact met het dier
en het bedekken van eventuele verwondingen met geschikte pleisters
om infectie te voorkomen.

In een latere fase (fase 3 en 4 in Trouwborst *et al.* 2013), dient het onderzoek te worden opgeschaald om extra informatie te verzamelen. Telemetrisch onderzoek is van belang voor het verzamelen van kennis over de wolf (territoriumgrootte, onderscheid roedels, dichtheid aan wolven, terreingebruik, dispersie, inzicht in het lot van afzonderlijke dieren) en kan helpen bij het vergroten van het maatschappelijk draagvlak (6.7). Het kan ook licht werpen op het definiëren van (inter)nationale corridors voor wolven en op de vraag in hoeverre mitigerende maatregelen ter voorkoming van sterfte van wolven in het verkeer genomen kunnen worden. Bij aanwezigheid van een wolf in Nederland is het om die reden gewenst om een GPS-zender onder handbereik te hebben, in het geval dat de mogelijkheid zich voordoet om een dier te zenderen (toevalskans). In dit kader is tevens een studie vereist naar methodes waarmee wolven en hybriden kunnen worden gevangen (6.8;6.22).

5. Aanbevelingen preventie en tegemoetkomingen
In welhaast de gehele EU bestaan er schaderegelingen van overheidswege, die hand in hand gaan met

regelingen en activiteiten op het gebied van preventie. De les die daaruit kan worden geleerd is dat met de toename van het aantal wolven in Nederland ook de overlast zal toenemen.

Aanbevolen wordt om grondgebruikers en eigenaren van het vee in een wolvenleefgebied verantwoordelijk te maken voor het nemen van preventieve maatregelen tegen wolvenoverlast (7.4). Zij melden schade bij het Faunafonds (7.2) dat de meldingen volgens protocol beoordeelt (7.9 t/m 7.11). Het is daarom wenselijk dat het Faunafonds, samen met het wolvenbureau, in een vroeg stadium duidelijkheid verschaft over de eisen waaraan de grondgebruiker moet voldoen m.b.t. preventie van schade door wolven, om in een later stadium in aanmerking te kunnen komen voor tegemoetkomingen in geleden schade. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt in vestigingsfase van de wolf (7.13). Voorgesteld wordt om deze regeling ook te doen gelden voor honden en hobbydieren (niet bedrijfsmatig gehouden dieren) en de grondgebruiker daarbij het voordeel van de twijfel over de dader te geven. Dit vereist een aanpassing van de beleidsregels van het Faunafonds. In het algemeen geldt, in het geval van bedrijfsmatig gehouden dieren, voor een tegemoetkoming de voorwaarde dat de vereiste preventiemaatregelen zijn genomen en de verblijfplaats van de dieren is geregistreerd via het UBN (Uniek Bedrijfs Nummer) of het BRS (Bedrijfsrelatienummer).

Vanaf de eerste schade of concrete dreiging van schade door wolven, bij vastgestelde vestiging, zullen het wolvenbureau en het Faunafonds de inzet van tijdelijke preventieve middelen stimuleren om (nieuwe) schades zoveel mogelijk te voorkomen (7.3;7.8). Preventieve maatregelen moeten haalbaar en betaalbaar zijn en rekening houden met type en omvang van de te omrasteren gebieden. Soms vraagt afrasteren om aanpassing van bestaande wet- en regelgeving. Aanbevolen wordt dat het Faunafonds het onderzoek naar de effectiviteit van preventieve middelen en het gebruik ervan ondersteunt door middel van een financiële tegemoetkoming of uitleen van materiaal (7.5). Daarvoor is het o.a. nodig om te weten hoeveel schapen jaarlijks per provincie door honden en vossen worden gedood (7.1).

Het verdient aanbeveling om de wolf op te nemen in de lijst van diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en faunawet (7.12). Omdat op de wolf het zwaarste beschermingsregime van toepassing is, is het wenselijk dat, in uitzondering op het beleid, maar met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 8, derde lid van de beleidsregels, voor de wolf in het eerste jaar na zijn komst in een bepaalde regio geen eigen risico wordt berekend (7.14). Daarna kan het eigen risico worden herzien.

Behalve een onderzoeksteam richt het wolvenbureau een schadeteam op, dat uitrukt ingeval van schademeldingen. Hierin bevindt zich een deskundige van het wolvenbureau, een geautoriseerde dierenarts en een vertegenwoordiger van het Faunafonds dan wel een bevoegd taxateur. Omdat emoties rond schade door wolven hoog kunnen oplopen zullen de leden van dit team soms meer de functie van mediator vervullen dan bijvoorbeeld van taxateur (7.10).

Elk dood gevonden prooidier wordt door het schadeteam veiliggesteld. Zo mogelijk worden ook gewonde prooidieren ter beschikking gehouden voor onderzoek. Voor DNA-onderzoek aan de hand van beetsporen (slijm) is snelheid gewenst: binnen 24 uur moet een monster zijn genomen om nog een DNA-profiel vast te stellen (al of niet wolf en welke wolf). Provincies, wolvenbureau en Faunafonds werken dan ook gezamenlijk toe naar een systeem waarbij de vinder van een prooidier van een wolf de vondst binnen 24 uur meldt.

Alle dode prooidieren, wild of gehouden, dood of gewond, waarbij mogelijk de wolf als dader is betrokken, worden onderzocht volgens standaard protocol uit het wolvenplan. Ook de omgeving wordt afgespeurd volgens standaard protocol. Een dode wilde prooi blijft, in overleg met de lokale beheerder, in het veld achter. Een dode gehouden prooi wordt afgevoerd ter destructie. De vertegenwoordiger van het Faunafonds dan wel een daartoe aangewezen taxateur stelt bij de gehouden prooi de schade vast. Dit laatste houdt in dat dode dieren, kosten van de dierenarts, kosten van destructie en vervolgschade vergoed worden conform EU-regelingen, onder de voorwaarde dat de grondgebruiker aan zijn, door het Faunafonds geformuleerde verplichtingen tot preventie heeft voldaan (7.15).

Onderzoek aan gewonde prooidieren verloopt, eveneens via standaard protocol, ter plaatse, door de deskundige van het wolvenbureau en de geautoriseerde dierenarts. Indien noodzakelijk en mogelijk worden gewonde prooidieren behandeld of geëuthanaseerd.

In alle gevallen worden de bevindingen door de deskundige teruggekoppeld met en geregistreerd door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de vondst van het (de) prooidier(en). Om te voorkomen dat bedrijven ongewenst bezoek krijgen is het van belang om de anonimiteit van de grondgebruiker in kwestie te waarborgen (7.11).

De tegemoetkomingssystemen van geleden verliezen door wolven gaan hand in hand met voorlichting en hulp bij het nemen van preventieve maatregelen (7.3). Wat betreft dit laatste bestaat behoefte aan veldtesten van potentieel geschikte middelen. In dit kader kan ook vroegtijdig een expert uit het buitenland worden uitgenodigd om te bezien hoe relevant het werken met waakhonden (ezels, lama's) tegen predatie in Nederland van toepassing zou kunnen zijn (7.7). Voor de Nederlandse situatie wordt als permanente afweer tegen wolven aanbevolen vee 's nachts in te scharen achter:

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90 cm en afstand tot de grond <20 cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of
3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Ophokken in goed afgesloten schuren is vanzelfsprekend ook een optie (7.6).

Als gevolg van decentralisatie van taken worden de provincies het bevoegd gezag op nationaal niveau voor natuurzaken en wordt het Faunafonds een uitvoerende partij vanuit de provincies. Dit vereist heldere afspraken met en tussen de provincies over preventie en tegemoetkomingen.

2.1 Fasering van aanbevolen taken en verantwoordelijkheden

Een groot aantal aanbevelingen is nu gepasseerd en de uitvoering ervan kan worden ophangen aan fasen in de komst van de wolf in Nederland. Trouwborst *et al.* (2013) onderscheiden er in dit opzicht vijf, waarbij we willen aansluiten:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;
fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;
fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;
fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;
fase 5: we bevinden ons 10 jaar na deze eerste voortplanting.

Het benoemen van de beoogde actoren is geen sinecure en de invulling is mede de resultante van het lopende decentralisatieproces en daarmee samenhangende wet- en regelgeving. Belangrijk doel bij de invulling is dat de tijd die nog rest tussen nu en de feitelijke vestiging van wolven in Nederland, optimaal wordt benut (Tabel 2 2).

Wolf met edelhertkalf

Tabel 2 2. Aanbevelingen voor de verdeling van taken/verantwoordelijkheden en beoogde actoren (aanbeveling 4.7) per fase. Eerstgenoemde actor is de beoogde trekker. Per fase zijn aangegeven de uit te voeren aanbevelingen uit voorliggend wolvenplan (hoofdstuknummer.volgnummer). Afkortingen: prv.: provincies; ez: ministerie van Economische Zaken; ff: Faunafonds; gem: gemeenten; ggb: grondgebruiker; wb: wolvenbureau; st: stakeholders; tbo: terreinbeherende organisaties; win: WolvenInNederland; pol: politie, openbaar ministerie; ond: onderzoekinstellingen; nvwa: Nieuwe Voedsel- en Warenautoriteit; zv: Zoogdiervereniging; nem: Netwerk Ecologische Monitoring

Taken/verantwoordelijkheden	**beoogde actoren**	**fase**				
3. Wet- en regelgeving		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
bescherming soort	**ez**	3.1;3.12				
grensoverschrijdend wolvenplan	**prv**;ez;wb				3.2 3.3 3.16 3.17 4.12	
referenties GvI	**ez**;prv	3.4				
structuur wolvenbureau	**prv**;ff	4 9;4.10;4.11;4.12;5.11				
wolvenbureau operationeel	**prv**;ff;win		4.9;4.10;4.11;4.12; 5.12;5.13;5.14;5.15; 7.2			
centrale dataregistratie	**wb**			4 9;4.10		
financiering wolvenbureau	**prv**;ez;ff			4.1;4.6;4.9;4.10;4.15		
begrenzing leefgebied (SCALP)	**prv**;wb			3.15		
bescherming leefgebied	**prv**;tbo;wb				3.14	
aanpassen instandhoudingsdoelen	**prv**;ez				3.13	
weren van wolven waar nodig	**prv**;wb					3.15
internationale verplichtingen	**ez**		3.14;4.1;6.37			
criteria en omgang met lastige en probleemwolf	**prv**;wb	3 5;3.7;3.8;3.9; 3.11;3.15;3.17;4.4				
criteria omgang met hybriden	**prv**;wb	3.10				
gewonde wolven/verweesde pups	**prv**	6 24;6.25;6.26				
verbod op voeren wolven	**prv**;gem;pol	3.6				
openbare veiligheid	**prv**;gem;pol	3 9				
zesjaarlijkse verantwoording EC	**ez**;wb					4.1;4.12
prooidieren in Faunabeheerplan	**prv**; wb	4.4				
Engelstalige versie wolvenplan	**ez**;wb	4 3				
CITES/Ff-wet ontheffing	**ond**;ez	6 34				
wolf in lijst art. 4 Ff-wet	**prv**;ff;ez	7.12				
5. Informatie en communicatie		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
in/aanstellen loket en actoren	**prv**;ff		4.9;4.10;5.6;5.7;7.2			
identificatie doelgroepen	**prv**;ff;wb;st	4 5;5.1;5.2				
doelgroepspecifieke boodsschap	**prv**;ff;wb;st	4 5;5.1;5.3;5.8				
communicatiemiddelen	**prv**;ff;wb		4.5			
uitvoeren communicatie	**prv**;ff;wb;st		4.5;4.10;5.3;5.7;5.8			

regieafspraken communicatie	**prv**;ff;gem;wb;st	5 3 5.7 5.8 5.9 5.11 5.14;5.15				
informatie- en communicatieplan	**prv**;wb;st	5 3;5.5;5.8				
educatieprogramma	**prv**;wb;st	5 3;5.10				
attitudemeting stakeholders	**prv**;ond;wb;st		5.3;5.4			5.4
informatieuitwisseling nationaal	**prv**;wb;ff;win;st				5.3	
informatieuitwisseling internationaal	**prv**;wb;ff;win		5.3			
evaluatie I&C	**prv**,ff,wb;win;st					5 3;5.16
6. Monitoring en onderzoek		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
LC E en group of experts BC	**ez**;wb	4 2				
passieve monitoring	**wb**;ond;prv;ff	6.4;6.5;6.9;6.20				
actieve monitoring en onderzoek	**wb**;ond;prv;ff			6 2 6.5 6.6 6.7 6.8 6 9;6.20;6.23		
wolf-gerelateerde meldingen	**wb**;win;zv;nem	6.10 6.11 6.12 6.14;6.15;6.16;6.17; 6.18;6.19;6.20;6.21; 6 22;6.23;6.35-6.44				
financieren en faciliteren onderzoek	**prv**;ff;ez	4.1;4.4;4.6;6.13				
coördinatie monitoring en onderzoek	**wb**	4.10				
leefgebied wolf	**prv**;ff;wb;ond;ez		6.1 6 3			
wolf en economie	**prv**;ond		4.13;4.14			
volksgezondheid	**rivm**	4 8				
diergezondheid	**nvwa**	4 8				
7. Preventie en tegemoetkoming		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
preventie van wolvenschade	**ggb**					
schapenpredatie hond en vos	**prv**;ff;wb;ond	7.1				
onderzoek preventie en tegemoekoming	**prv**;ff;wb;ond		4.5;6 32;6.33;7.5;7.6 7.7 7 8 7.15			
eisen aan grondgebruikers	**prv**;ff		4.5;7 3;7.4;7.6;7.13			
financiering preventieve middelen	**prv**;ff	4 5;7.8				
geen eigen risico grondgebruiker	**prv**;ff		7.14			
regeling honden en hobbydieren	**prv**;ff		7.13			
preventie- en schadeteam	**prv**;ff;wb	7 2;7.8;7.9-7.11				
coördinatie omgang prooi	**prv**;ff;wb	6 27 6.28 6.29 6.30 6.31				
berichtgeving schade door wolf	**ff**;wb	7 2				

3 Wet- en regelgeving

Inleiding
De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Nederland heeft ingevolge die internationale verplichtingen de verantwoordelijkheid op zich genomen om de wolf te beschermen, wanneer deze op eigen kracht Nederland bereikt, en zijn staat van instandhouding te bevorderen. Relevante aspecten daarbij zijn de bescherming van zijn leefgebied en de omgang met 'probleemwolven' (waaronder de vraag in hoeverre wolven geweerd kunnen worden uit gebieden waar zijn aanwezigheid leidt tot disproportionele overlast). De implementatie van een wolvenplan is gediend met op nationaal niveau toegesneden wet- en regelgeving. Zo zijn in Duitsland de internationale en Europese wetgeving doorgevoerd in het Bundesnaturschutzgesetz (streng beschermde soort conform §§ 10 en 44) en het Tierschutzgesetz (§ 1). Op deelstaatniveau is de wolf beschermd in het Naturschutzgesetz. De wolf is op nationaal- en, op deelstaatniveau niet opgenomen in de Jagdgesetz. Sachsen vormt daarop een uitzondering: daar is de wolf opgenomen in de Jagdgesetz. In Nederland wordt de bescherming van de wolf geregeld in de Flora- en faunawet. Ingevolge de bepalingen van die wet is het strafbaar om zonder ontheffing een wolf te doden, vangen, verstoren, etc. Belangrijk aandachtspunt is duidelijkheid over de bevoegdheidsverdeling tussen Rijk, provincies, gemeentes en Faunafonds m b.t. de bescherming, het beheer en de bestrijding van schade, inclusief het legaal doden van een (probleem)wolf, wanneer dit aan de orde is. De ervaring in het buitenland leert dat wetgeving gericht op bescherming van individuen meer dan op de soort, kan leiden tot afbrokkeling van draagvlak.

Nederland implementeert de verplichtingen van de Habitatrichtlijn via de wettelijke kaders van de Flora- en faunawet (soortenbescherming) en de Natuurbeschermingswet 1998 (gebiedsbescherming). De Flora- en faunawet beschermt planten- en diersoorten die zijn aangewezen als beschermde inheemse of uitheemse soort. De wolf is momenteel aangewezen als beschermde uitheemse diersoort als gevolg van zijn status op de bijlagen van de EU-CITES-basisverordening (verordening EU nr. 338/97). Wanneer de soort van gebieden in Nederland gebruik gaat maken voor foerage of vestiging – zal deze kunnen worden aangemerkt als beschermde inheemse diersoort in de zin van artikel 4 van de Flora- een faunawet.

3.1 Soortbeschermingsrecht

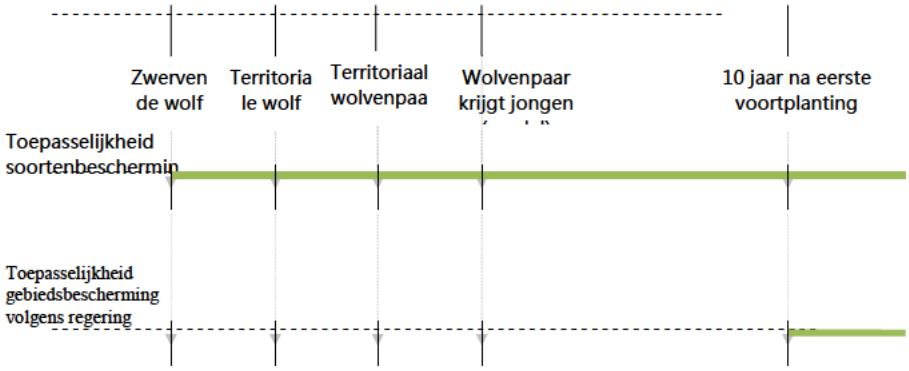
De verplichtingen van de Habitatrichtlijn worden gewoonlijk onderscheiden in de soortenbescherming en de gebiedsbescherming. De soortenbescherming houdt in dat een lidstaat een stelsel van strikte bescherming biedt aan de beschermde soorten binnen hun natuurlijke verspreidingsgebied. De Flora- en faunawet wijst alle van nature in Nederland voorkomende zoogdieren aan als beschermde inheemse diersoort en verbiedt vervolgens o.a. het doden, vangen en verjagen van tot die beschermde soorten behorende dieren. Het stelsel kan ook vergen dat een lidstaat actief maatregelen treft om de duurzame instandhouding van de soort te bevorderen. De gebiedsbescherming houdt in dat lidstaten in het kader van Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen voor de wolf vaststellen en gebieden aanwijzen. Op basis van de Natuurbeschermingswet 1998 worden Natura 2000-gebieden aangewezen. Binnen en rond een aangewezen gebied geldt een verbod op het verrichten van activiteiten zonder geldige vergunning, ingeval deze activiteiten negatieve gevolgen kunnen hebben voor natuurlijke habitats en habitats van soorten, waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen. Voor het beheer van aangewezen gebieden en de instandhouding van de daarin aanwezige natuurwaarden stelt het bevoegd gezag een beheerplan op.

Status wolf
Zwervende wolven die ons land bereiken komen uit of via buurland Duitsland of België. Een wolf die in Nederland opduikt valt onder hetzelfde internationaal beschermingsregime als in Duitsland en België: het is een beschermde inheemse diersoort onder de Flora- en faunawet (art. 4), conform het Verdrag van Bern (Bijlage II), de Europese Habitatrichtlijn (Bijlage II, 'prioritaire soort waar het gaat om bescherming van leefgebied' en Bijlage IV, 'strikt te beschermen soorten'), en CITES (Bijlage II) en bijbehorende EU-regels (EG

verordening 338/97; Bijlage A; Fig. 3.1). Het verdrag van Bern is richtinggevend bij de uitlegging en toepassing van de Habitatrichtlijn en de Flora- en faunawet (Trouwborst *et al.* 2013). Belangrijke aanvullende, maar op zichzelf niet juridisch bindende documenten in dit verband zijn:
- Het *Action Plan for Wolves*. Dit plan werd in 2000 onder auspiciën van het Verdrag van Bern opgesteld en behelst belangrijke richtsnoeren voor de interpretatie en toepassing van het Europese en Nederlandse recht en beleid met betrekking tot de wolf (Boitani 2000).
- De *Guidelines on population level management plans for large carnivores* (kortweg: *Carnivore guidelines*). Deze richtlijnen werden in opdracht van de Europese Commissie opgesteld door het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) en bevatten specifieke aanwijzingen voor de toepassing van de Habitatrichtlijn op de wolf en andere grote roofdiersoorten (Linnel *et al.*2008).

De wolf is van rechtswege een 'beschermde inheemse diersoort' onder de Flora- en faunawet. Het plaatsen van de wolf op de 'Bekendmakingslijst beschermde inheemse diersoorten' is voor het verkrijgen van deze status niet nodig, maar is wel aan te bevelen om elke eventuele verwarring over de beschermde status van de wolf weg te nemen. Immers, uit een enquête onder Nederlanders blijkt dat ca. 10-15% van de Nederlanders één wolf al teveel vindt, 6% is voor afschot van wolven zodra ze in Nederland komen en 7-9% vindt dat wolven mogen worden afgeschoten als ze 'zwijnen of herten' doden (Intomart 2012).

Figuur 3.1. Toepasselijkheid soorten- en gebiedenbeschermingsrecht t.a.v. wolf volgens regering (Uit Bastmeijer *et al.* 2013; © Iris Bastmeijer)

Aanbeveling 3.1
Om de rechtszekerheid te vergroten, verdient het aanbeveling dat het ministerie van Economische Zaken de wolf toevoegt aan de Bekendmakingslijst onder de Flora- en faunawet. Ook voorlichting betreffende de beschermde status en de daarmee samenhangende verboden is van belang.

De bescherming van een immigrerende wolf (een beschermde inheemse diersoort) wordt geregeld in de artikelen 9 t/m 11 van de Flora- en faunawet. Deze artikelen houden verbodsbepalingen in op het doden, verwonden, vangen, bemachtigen of met het oog daarop opsporen van wolven. Daarnaast op het opzettelijk verontrusten van wolven en op het beschadigen, vernielen, uithalen, wegnemen of verstoren van hun nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen.
De Flora- en faunawet maakt het mogelijk om ontheffing van de verboden te verlenen. Wanneer het gaat om het voorkomen of bestrijden van schadeveroorzakende in het wild levende dieren, zijn gedeputeerde staten van de provincie primair bevoegd om te beslissen op de ontheffingsaanvraag. De wet verbindt aan de beoordeling van aanvragen de voorwaarden, bedoeld in artikel 16 van de Habitatrichtlijn (te weten geen alternatieven, geen afbreuk aan gunstige staat van instandhouding, gerechtvaardigd van te voren bij of

krachtens wet genoemd belang). In alle andere gevallen is het Rijk bevoegd om op een ontheffingsaanvraag te beslissen (ruimtelijke ingrepen, onderzoek en bezit en handel). In het bestuursakkoord natuur hebben provincies en Rijk afgesproken dat de provincies de verantwoordelijkheid voor het natuurbeheer op zich nemen. Dat houdt in dat gedeputeerde staten in eerste instantie beslissen over het nemen van aanvullende maatregelen ter instandhouding van een soort. Zij hebben daarbij de discretionaire beoordelingsruimte die lidstaten wordt toebedeeld in de Habitatrichtlijn.

De toepassing van dit wettelijk kader, wanneer de wolf in Nederland voorkomt, zal de overheid voor een aantal vraagstukken plaatsen, waarover Rijk en provincies zich bij voorbaat zouden moeten buigen om de bescherming van de wolf in Nederland op adequate wijze te kunnen garanderen.

Afwijkingen van de verbodsbepalingen, zogenaamde derogaties, kunnen onder *cumulatieve voorwaarden* door de overheid worden toegestaan. Twee van de drie cumulatieve voorwaarden waaraan in een dergelijk geval moet worden voldaan houden in dat:

(a) bevredigende alternatieven voor de beoogde handeling ontbreken
en
(b) de uitzondering het bereiken van een ‘gunstige staat van instandhouding’ (GvI; kader FCS, FRP en FRR) van de wolf niet in de weg mag staan aan.

De derde voorwaarde is dat sprake is van een maatschappelijk belang, bijvoorbeeld:

(c1) de bescherming van de wilde flora en fauna en de instandhouding van de natuurlijke habitats;
(c2) het voorkómen van ernstige schade aan gewassen, veehouderijen, bossen [..] en andere vormen van eigendom;
(c3) de volksgezondheid en de openbare veiligheid of een andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard [..];
(c4) onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie [..];
(c5) het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk maken om op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde nationale instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de in bijlage IV genoemde soorten te vangen [..].

De inschatting van Trouwborst *et al.* (2013) luidt, dat onder Nederlandse omstandigheden belang c5 waarschijnlijk niet voldoende zwaar zal wegen. Belang c2 en c3 achten zij voor de Nederlandse situatie meer relevant. Belang c1 kan zwaar wegen wanneer bijvoorbeeld hybriden of rabide wolven moeten worden verwijderd in het belang van de populatie wolven zelf. Belang c4 tenslotte is relevant vanwege de verplichting tot wetenschappelijk onderzoek.

FCS, FRP en FRR
Uit Kaczenski *et al.* (2009) en Linnel *et al.* (2008) leiden we af dat een populatie wolven zich in een GvI (Favourable Conservation Status, FCS) bevindt wanneer is voldaan aan onderstaande criteria (1 t/m 8):
1. de populatie is stabiel of neemt toe;
2. de omvang van het leefgebied van de populatie is stabiel of neemt toe;
3. de kwaliteit van dit leefgebied is duurzaam verzekerd;
4. de omvang van de gunstige referentiepopulatie is bereikt (Favorable Reference Population, FRP) onder verwijzing naar de Rode lijst criteria D of E van de IUCN;
5. de populatie is even groot of groter als/dan bij het van kracht worden van de Habitatrichtlijn;
6. het geschikte referentiegebied (Favorable Reference Range, FRR) is bezet;
7. een uitwisseling wordt bevorderd van individuen binnen de populatie c.q. tussen populaties (tenminste één genetisch-efficiënte migrant per generatie) en
8. een efficiënte en robuuste monitoring is gegarandeerd.

Onder de Favourable Reference Population in een bepaalde biogeografische regio wordt verstaan de minimum populatie nodig om het duurzaam voortbestaan van de soort te waarborgen.

Onder de Favourable Reference Range wordt verstaan het verspreidingsgebied waarbinnen alle significante variaties van habitats en soorten aanwezig zijn voor een bepaalde geografische regio en dat voldoende groot is om het duurzaam voortbestaan van de soort te waarborgen. Voor zowel FRP als FRR geldt dat ze tenminste de omvang hebben die gold ten tijde van het in werking treden van de Habitatrichtlijn.

In Finland wordt voor de GvI uitgegaan van een minimum viable population van 20 roedels (Ministry of Agriculture and Forestry 2005). Om de genetische variatie te waarborgen i.v.m. de lange termijn overleving van de populatie wordt gestreefd naar immigratie van 1-2 wolven per jaar, waarbij de internationale populatie (grensoverschrijdend met Rusland) niet beneden de 150-200 wolven dient te komen. Uit dit voorbeeld wordt duidelijk dat een GvI op populatieniveau alleen voor Nederland (niveau: nationaal, lidstaat, onderdeel leefgebied, deelpopulatie) mogelijk niet kan worden bereikt. Een eventueel in Nederland ('sink') levende, deelpopulatie kan niet los worden beschouwd van de grotere Pools-Duitse bronpopulatie of andere bronpopulaties, zoals de Westelijke Alpenpopulatie ('source'). Vanuit ecologisch perspectief ligt het daarom het meest voor de hand dat de GvI wordt belicht in het geografische en ecologische perspectief van de grensoverschrijdende populatie (niveau: internationaal, lidstaat-overstijgend, gehele leefgebied; Groot Bruinderink *et al.* 2012; Trouwborst *et al.* 2013). Vanuit juridisch perspectief is echter niet geheel helder of dit de juiste uitleg van de Habitatrichtlijn betreft. Ondanks een gestage toename zijn ook de meest relevante grensoverschrijdende populaties nog zeer kwetsbaar en dragen het predicaat 'Endangered' (Kaczensky *et al.* 2013).

Het aantal wolven in Nederland is naar verwachting altijd lager dan de drempelwaarde voor een levensvatbare populatie. Het definiëren en veilig stellen van evidente, belangrijke verbindingen met de 'bronpopulaties', inclusief de gewenste optimale bescherming van die bronpopulaties, dient onderdeel te zijn van één of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans').

Aanbeveling 3.2
Het verdient aanbeveling verbindingen voor wolven met het buitenlands brongebied te definiëren en veilig te stellen. In combinatie met de bescherming van de bronpopulaties vormt dit onderdeel van het opstellen van grensoverschrijdende 'population level management plans.

De centrale boodschap van de *Carnivore guidelines* luidt dat samenwerking tussen lidstaten op populatieniveau de aangewezen weg is (Linnel *et al.* 2008). Het opstellen van dergelijke grensoverschrijdende beheerplannen, in overeenstemming met de *Carnivore guidelines*, wordt sterk aanbevolen door zowel de Europese Commissie als het Permanent Comité van het Verdrag van Bern.

Aanbeveling 3.3
Het verdient aanbeveling dat de provincies, in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken, initiatieven nemen op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking op populatieniveau (‘population level management plans).

In juridische zin is het, in afwezigheid van ondubbelzinnige Europese jurisprudentie hieromtrent, niet helder aan welk(e) van de hierboven aangegeven schaalniveau(s) de richtlijnverplichtingen van lidstaten afgemeten dienen te worden (Trouwborst *et al.* 2013; ook de opvattingen van de auteurs lopen hier uiteen).

Aanbeveling 3.4
Het verdient aanbeveling dat het ministerie van Economische zaken en de provincies, in nauw overleg met de buurlanden Duitsland en België, afspraken maken over de geografische en ecologische schaalniveaus waaraan de richtlijnverplichtingen worden afgemeten.

3.1.1 Probleemwolven en hybriden

In de meeste Europese landen waar wolven in substantiële aantallen voorkomen (> 100) vindt in de regel een door de overheid gereguleerde vorm van jaarlijks afschot plaats, meestal gebaseerd op een wolvenbeschermingsplan en buiten Natura 2000 gebieden. Nut, noodzaak en gevolg zijn daarbij lang niet altijd duidelijk en de GvI wordt daarbij niet altijd in het oog gehouden (Groot Bruinderink *et al.* 2012). Als reden voor afschot wordt opgegeven:
- recente kolonisatie van een gebied door wolven en gevoeligheid voor predatie van landbouwhuisdieren,
- de preventieve maatregelen die moeten worden getroffen vormen een serieuze beperking voor de uitvoering van het veehouderij systeem,
- de kosten van preventie en tegemoetkomingen zijn disproportioneel t.o.v. de bescherming van de wolf,
- ernstige herhaalde schade en
- de gebruikte preventieve maatregelen werken niet.

In sommige Europese landen, of delen ervan, geldt een uitzondering op de strikte bescherming van de wolf, en geldt de wolf als bejaagbare soort. Een afschotbeleid is dan juridisch bezien weinig problematisch, zolang een GvI maar gewaarborgd is. In landen waar nog geen GvI is bereikt (waaronder Nederland), is afschot - als uitzondering op het strikte beschermingsregime - problematisch. Uitzonderingen op de bescherming van de wolf (derogatie) kunnen namelijk slechts worden toegestaan met inachtneming van de betreffende regels onder het Verdrag van Bern en (in EU-lidstaten) de Habitatrichtlijn, waarbij in elk voorkomend geval op basis van maatwerk aan drie cumulatieve criteria voldaan moet worden: (1) er dient sprake te zijn van een in het Verdrag van Bern c.q. Habitatrichtlijn genoemd doel (bijv. onderzoek, openbare veiligheid of het voorkomen van ernstige schade aan vee); (2) bevredigende alternatieven voor het beoogde ingrijpen ontbreken; en (3) het ingrijpen staat niet in de weg aan het bereiken van een GvI. Vooral deze laatste twee eisen maken afschot van een gezonde wolf al snel problematisch. Het Permanent Comité van het Verdrag van Bern en (in EU-lidstaten zoals Nederland) de Europese Commissie houden een vinger aan de pols m b.t. de naleving van deze regels (de Commissie kan een zgn. ‘inbreukprocedure’ starten tegen een in overtreding zijnde lidstaat, wat kan leiden tot een veroordeling door het Hof van Justitie van de EU). Het is in het verleden al regelmatig voorgekomen dat staten in dit verband op de vingers getikt zijn voor afschot van wolven of andere grote roofdieren dat niet in overeenstemming met de internationale regels was (Finland, Noorwegen, Slowakije, Zweden, Zwitserland).

Protocol probleemwolf
Een probleemwolf is een wolf die zich specialiseert op vee of zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). (Tabel 2.1). In Duitsland heeft zich tot op heden geen geval van een probleemwolf voorgedaan (*Linnartz et al.* 2013). In Frankrijk wordt in relatie tot het fenomeen probleemwolf jaarlijks 10% van de populatie wolven afgeschoten. Dit structureel karakter geeft al aan, wat elders door onderzoek werd aangetoond, dat het doodschieten van een probleemwolf niet altijd leidt tot het verdwijnen van het probleem (Linnartz *et al.* 2013). Probleem daarbij is de ondeskundigheid van jagers/boeren om wolven te bejagen (Het Laatste Nieuws be, 27-8-2013, bron: The local France). In Zwitserland mag onder nationale

wetgeving worden geschoten op iedere wolf waarvan aangenomen mag worden dat deze minstens 35 schapen in een periode van 4 maanden heeft gedood of 25 schapen in een periode van een maand (nadere uitwerking per kanton van het Konzept Wolf, BAFU 2008). Sinds 2000 zijn op deze wijze 8 wolven legaal geschoten (www.kora.ch).

Aanbeveling 3.5
Het verdient aanbeveling om in een vroeg stadium eensgezindheid te bereiken tussen de provincies, het ministerie van Economische Zaken, gemeenten, het Faunafonds en wolvendeskundigen over de criteria waaraan een wolf moet voldoen om hem tot een probleemwolf te bestempelen. Voorgesteld wordt om ook voor de Nederlandse situatie aan te sluiten bij de (Duitse) criteria en het in tabel 2.1 voorgestelde protocol te volgen.

Aanbeveling 3.6
Het vooraf regelen van een totaal verbod op het voeren van wolven ter voorkoming van habituatie kan de kans op een probleemwolf verkleinen. Hierbij hoort goede voorlichting en handhaving. Vanwege het potentieel grote leefgebied van wolven is een Algemene Plaatselijke Verordening APV hiertoe minder geschikt dan bijvoorbeeld een provinciale of landelijke regeling.

Probleemwolven worden gemeld bij het wolvenbureau, wolvenexperts beoordelen de situatie. Probleemwolven worden ontmoedigd, gevangen, gezenderd en/of verjaagd, afhankelijk van de situatie. Daarnaast is doden in beginsel een legitiem middel als er sprake is van rabiës of van een hybride exemplaar. In een situatie waarin sprake is van acuut levensgevaar voor mensen zal hiertoe ook moeten kunnen worden overgegaan, ondanks de hiervoor besproken spanning met het juridisch kader. In andere situaties druist het doden van een wolf in tegen de verplichtingen van Nederland onder het Verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn, vooral gezien de huidige ongunstige staat van instandhouding van de wolf, zowel binnen Nederland als op grensoverschrijdend populatieniveau. Maatregelen mogen alleen door geautoriseerde personen worden getroffen. De overheid wordt vooraf geïnformeerd en het hele proces wordt uitvoerig gedocumenteerd i.v.m. de meldingsplicht aan de EU. Bij een probleemwolf zijn meerdere partijen betrokken. Bijvoorbeeld een burgemeester vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de openbare veiligheid, of de voorzitter van de veiligheidsregio. Deze functionaris heeft daarmee in dit gebied ook een verantwoordelijkheid voor de crisiscommunicatie. Bij betrokkenheid van meerdere partijen is nauwe afstemming met de overige betrokken partijen en de eindverantwoordelijke voor crisiscommunicatie van het Ministerie van Economische Zaken van essentieel belang.

Aanbeveling 3.7
Het antwoord op de vraag of een wolf kan worden beschouwd als een probleemwolf wordt bepaald door de provincie(s). Hetzelfde geldt voor de vervolgvraag: òf, hoe en door wie hij wordt verwijderd en waar naartoe. Dit geldt ook voor hybride nakomelingen van hond en wolf. Het inwinnen van advies van specialisten en eenvormige afspraken tussen de provincies zijn hierbij van belang.

Aanbeveling 3.8
Het doden van een territoriale probleemwolf kan in bepaalde situaties een meer voor de hand liggende optie zijn dan translocatie naar een ander leefgebied of het plaatsen in quarantaine. Deze optie is vanuit juridisch perspectief echter zeer problematisch. Indien er beleidsmatig grote behoefte aan deze optie bestaat, wordt voorafgaand overleg tussen Rijk, provincies, gemeenten en de Europese Commissie aanbevolen.

Gedeputeerde staten zijn verantwoordelijk voor het verlenen van een ontheffing (artikel 68 van de Flora- en faunawet) of het aanwijzen van geautoriseerde personen (artikel 67 van de Flora- en faunawet). In de praktijk kan zich een acuut geval van een probleemwolf voordoen waarbij snelheid van optreden van belang is, bijvoorbeeld i.v.m. het risico voor de openbare veiligheid. Dan kan een burgemeester aan zet zijn, echter altijd geflankeerd door experts van het wolvenbureau, met een aanwijzing op basis van de Flora- en faunawet: de zogenaamde geautoriseerde personen. De anonimiteit van de geautoriseerde persoon die een dier mag afschieten moet zijn gewaarborgd.

Aanbeveling 3.9
Het wolvenbureau kan worden ingeschakeld door de burgemeester, bijvoorbeeld bij een probleemwolf die een acuut gevaar voor mensen vormt en waarbij snel optreden gewenst is. De verantwoordelijke burgemeester zet een crisisteam op en wordt door het wolvenbureau voorzien van inhoudelijke en procesmatige adviezen. De burgemeester zit dit team dan voor. Het wolvenbureau blijft expert en autoriteit op kennis. De anonimiteit van

de geautoriseerde persoon die een dier mag afschieten moet zijn gewaarborgd.

Hybriden
De Flora- en faunawet stelt vast dat onder het begrip 'soort' zoals gehanteerd in de wet, 'kruisingen' mede begrepen worden. Hybriden van wolf en hond vallen dus in beginsel binnen de reikwijdte van het begrip 'beschermde inheemse diersoort', en daarmee tevens onder boven vermelde verbodsbepalingen. Dit is conform de *Carnivore guidelines* (Linnel *et al.* 2008). De *Carnivore guidelines* vermelden dat hybridisatie vooral kan spelen aan de rand van het verspreidingsgebied waar populaties klein en kwetsbaar zijn (Linnel *et al.* 2008). Nederland kan hier dus mee te maken krijgen. Hybriden hebben een verhoogde kans op probleemgedrag. Probleem kan zijn het 'op afstand' herkennen van een hybride, maar DNA onderzoek kan uitsluitsel geven. Voor het verwijderen van een hybride exemplaar is een derogatie nodig.

Aanbeveling 3.10
Conform de situatie in het buitenland wordt ook in Nederland hybridisatie van wolven tegen gegaan. Wanneer de aanwezigheid van een hybride in Nederland wordt vastgesteld, wordt aanbevolen deze weg te vangen of te doden (zie als voorbeeld de Italiaanse aanpak (http://www.ibriwolf.it/en).

Voor de rapportage aan de EU voor afwijking van de HR (doden probleemwolf, doden hybride) wordt het volgende geregistreerd:
a) soort en om welke reden de afwijking is toegestaan, met inbegrip van de aard van het risico, met in voorkomend geval een opgave van de alternatieve oplossingen die niet zijn gekozen en van de gebruikte wetenschappelijke gegevens;

b) welke middelen, inrichtingen of methoden mogen worden gebruikt voor het vangen of doden en om welke redenen;

c) waar en wanneer worden dergelijke afwijkingen toegestaan;

d) welke autoriteit heeft de bevoegdheid om te verklaren en te controleren dat aan de desbetreffende voorwaarden is voldaan en om te beslissen welke middelen, inrichtingen of methoden mogen worden gebruikt, door welke diensten en binnen welke grenzen, en wie met de uitvoering belast zijn;

e) welke controlemaatregelen zijn genomen en welke resultaten zijn verkregen.

Uitgaande van de *nationale staat van instandhouding* zullen derogaties voor afschot of wegvangen van wilde wolven in de afzienbare toekomst in beginsel niet verleend kunnen worden, tenzij het gaat om een rabide of hybride wolf (Trouwborst *et al.* 2013). Uitgaande van de *internationale staat van instandhouding* uit de *Carnivore guidelines* (Linnel *et al.* 2008), kan afschot of permanente gevangenschap onder twee voorwaarden als beleidsoptie gelden:
1) het opstellen en uitvoeren van internationale 'population level management plans' voor de twee relevante populaties, samen met de landen waarmee deze populaties gedeeld worden;
2) aantonen dat een voorgenomen derogatie – in combinatie met de derogaties in de andere betrokken staten – geen afbreuk zal doen aan het bereiken van een GvI voor de betreffende populatie.

Aanbeveling 3.11
Vanwege het belang voor de praktijk van een keuze voor de nationale of internationale benadering, en om de kans op juridische problemen in de toekomst te verkleinen, verdient het aanbeveling dat de provincies zich buigen over de vraag wat het juiste referentieniveau is voor Nederland bij derogaties voor afschot of wegvangen van een wolf, alvorens een definitieve keuze te maken. Het ligt voor de hand om hierin samen op te trekken met tenminste België en Duitsland.

Middelen voor vangst of doden
Vangen of doden van een wolf vormt een derogatie waarbij onder het verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn alle *niet selectieve middelen* zijn verboden, bijvoorbeeld vallen en giftig of verdovend lokaas. Voor eventuele uitzonderingen op deze regel gelden de drie hierboven beschreven, cumulatieve voorwaarden. Pootklemmen mogen in geen geval worden gebruikt, ook niet voor wetenschappelijke doeleinden (Europese Commissie, Verordening 3254/91).

Faunabeheerplannen
Omdat een Faunabeheereenheid

- op geografisch kleine schaal opereert (meestal binnen de grenzen van een provincie)
- geen wolven beheert maar wel een aantal prooidiersoorten

kan worden volstaan met het opnemen van een hoofdstuk 'wolf' in de Faunabeheerplannen, waarin wordt ingegaan op de mogelijke invloed van de wolf op de prooidieren (aantallen, terreingebruik) en de reactie van het faunabeheer hierop. Dit geldt ook voor de vorm van faunabeheer waarbij geschoten dieren in het veld worden achtergelaten.

Aanbeveling 3.12
De wolf is een prioritaire soort (Europees beleid), waarvoor bepaalde regels gelden over monitoring, waarborgen van instandhouding en van voldoende prooidieren. Het verdient aanbeveling deze materie niet alleen onder te brengen bij een Faunabeheereenheid en in een Faunabeheerplan, maar te waarborgen binnen de constructie van een wolvenbureau.

3.2 Gebiedenbeschermingsrecht

Of en hoe de wolf Nederland zal gaan koloniseren en of Nederland op termijn zal blijken te beschikken over geschikt(e) leefgebied(en) voor de wolf, zijn vragen die ten tijde van het schrijven van dit voorstel (zomer 2013) niet zijn te beantwoorden. Na een eventuele kolonisatie is, naast de hierboven aangehaalde bescherming van de soort, ook de bescherming van leefgebied aan de orde omdat de wolf wordt vermeld in de voor gebiedenbescherming bepalende Bijlage II van het Verdrag van Bern (Trouwborst *et al.* 2013). Ook is de wolf als bijlage II-soort aangewezen onder de Habitatrichtlijn, wat inhoudt dat de lidstaten toezien op het selecteren en instellen van 'speciale beschermingszones' (Natura 2000-gebieden) die vervolgens bescherming krijgen volgens het regime van artikel 6 uit de richtlijn. Dit artikel handelt over instandhoudingsmaatregelen, kwaliteitsborging (voorkoming van verslechtering), passende beoordeling van plannen en projecten en compenserende maatregelen. Wat betreft leefgebied voor de wolf in Nederland vragen Bastmeijer & Trouwborst (2013) zich af vanaf welk moment de verplichting bestaat, vanuit het in Nederland geïmplementeerde Natura 2000 regime leefgebieden te beschermen. De wolf staat (nog) niet op de z.g. Referentielijst voor Nederland (Bijlage II HR, bescherming habitattypen en soorten van communautair belang). Deze lijst heeft echter een dynamisch karakter en kan bijvoorbeeld worden aangepast wanneer is vastgesteld dat de wolf in Nederland *voorkomt*. In dat geval zou Nederland bij de eerstkomende gelegenheid de aanwezigheid van de wolf in Nederland formeel aan de Europese Commissie moeten rapporteren, zodat de Europese Commissie in het kader van Natura 2000 de wolf bij de dan eerstkomende gelegenheid als een voor Nederland relevante soort op de *Reference list* kan plaatsen voor de *Terrestrial Atlantic Region*. Wat betreft het begrip 'voorkomen' hanteert het ministerie van EZ haar eigen, niet rechtstreeks uit het internationale of Europese recht voortvloeiende criterium. Dat komt er op neer dat het gebiedenbeschermingsrecht pas van toepassing wordt wanneer de soort minimaal 10 aaneengesloten jaren in ons land voorkomt, gerekend vanaf de eerste natuurlijke voortplanting (Bastmeijer & Trouwborst 2013; Fig. 3.1). In het licht van onder meer artikel 4 van het Verdrag van Bern en vooral het belang dat in het internationale en Europese natuurbeschermingsrecht aan herstel wordt gehecht, vraagt dit beleidsmatig criterium (dat bijv. ook wordt gehanteerd voor uitgezette dieren) om herziening (Bastmeijer & Trouwborst 2013). In plaats van standaard te kiezen voor een periode van 10 jaar, ligt het meer voor de hand het moment van vestiging van en territoriaal paar te kiezen. Ook dient er rekening mee te worden gehouden dat (vooral jonge) wolven een gebied eigener beweging weer kunnen verlaten. Ook de referentielijst van een Natura 2000-gebied kan dus dynamisch zijn. Gewaakt moet worden dat de wolf niet het symbool wordt van bureaucratie in plaats van biodiversiteit (Wing 2013). In Duitsland zijn voor de wolf geen Natura 2000-gebieden aangewezen.

Aanbeveling 3.13
Om het gebiedenbeschermingsspoor van Natura 2000 effectief te laten bijdragen aan het bereiken van een GvI voor de wolf, verdient het aanbeveling in te spelen op de dynamiek in verspreiding van de wolf in Noordwest Europa. Op het moment dat is vastgesteld dat de wolf in Nederland voorkomt, is het in dit licht belangrijk dat de instandhoudingsdoelstellingen van bestaande N2000-gebieden in kwestie, gericht op de gunstige staat van instandhouding van de wolf, worden aangepast. Voor wat betreft de uitleg van het begrip

'voorkomen vraagt het huidig criterium herziening. De periode van 10 jaar zou veranderd moeten worden tot het moment van territoriumvorming, een moment waarop de wolf ook op de Referentielijst van dat Natura 2000-gebied kan worden opgenomen.

Natura 2000-gebied of niet
Ingeval een wolf opduikt buiten een bestaand Natura 2000-gebied is de vraag aan de orde of en op welke termijn een dergelijk gebied als nieuw N2000 gebied moet worden aangemeld. Ook in deze situatie is de uitleg van het begrip 'voorkomen' en wat hierover hierboven is opgemerkt van toepassing. Indien een gebied waar de wolf voorkomt nog geen Natura 2000-status heeft, zal aanmelding van het gebied overwogen moeten worden. Trouwborst *et al.* (2013) geven aan dat tot dat moment het *loyaliteitsbeginsel* met zich brengt dat verslechtering van de omstandigheden voor de wolf in een dergelijk gebied moet worden voorkómen.
De vraag daarbij is relevant welk de gevolgen zijn van aanpassing van de instandhoudingsdoelen voor gebieds- en economische ontwikkelingen in en in de directe omgeving van het Natura 2000 gebied.

Aanbeveling 3.14
Het is van belang dat het ministerie van Economische Zaken zich op voorhand met de provincies buigt over de bescherming van wolven die opduiken in en buiten Natura 2000-gebieden. In dit kader is het tevens van belang dat de internationale bescherming wordt vertaald in nationale wet- en regelgeving inclusief handhaving, zodat bijvoorbeeld hoge straffen zijn verbonden aan illegale vervolging van wolven (economisch delict).

3.3 Actieve bescherming

Naast de implementatie van het hierboven beschreven verbodsstelsel is de Nederlandse overheid niet verplicht tot proactief habitatmanagement om daarmee het proces van kolonisatie door de wolf te faciliteren. Als het eenmaal zo ver is verplicht het Europees recht Nederland wel tot het 'vaststellen van coherente en gecoördineerde preventieve maatregelen' met als doel om conflictarm samenleven van wolf en mens te faciliteren. Ook geldt een onderzoekverplichting naar de staat van instandhouding. Ook dit is in lijn met de *Carnivore guidelines*, met de nadruk op internationale samenwerking (Linnel *et al.* 2008).

Proactief beleid
Het schrijven van een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland is een voorbeeld van proactief beleid: Nederland brengt in een vroeg stadium in beeld hoe we kunnen proberen om samen te leven met de wolf. Dit is in lijn met het verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn (Trouwborst *et al.* 2013). In het licht van deze instrumenten is het tevens van belang om de nodige voorbereidingen voor actieve bescherming te treffen.

Aandachtregio's
Uit de diverse wolvenbeschermingsplannen leiden we af dat wetgeving welke meer is gericht op bescherming van individuen dan van de soort, kan leiden tot afbrokkeling van draagvlak. Dit kan spelen in het geval van een probleemwolf maar ook in regio's die in relatie tot de wolf bijzondere aandacht vergen. Trouwborst *et al.* (2013) komen tot de conclusie dat juridisch de gebiedskeus aan de wolf is en niet aan de mens. Dit behelst echter een risico omdat deze habitatgeneralist zich wellicht weet te handhaven in gebieden waar zijn aanwezigheid minder is gewenst. De vraag ligt dus voor hoe wolven te weren, ontmoedigen, verjagen of te verwijderen uit gebieden die om extra aandacht vragen. Dit kan het geval zijn in stedelijk gebied en wellicht ook in gebieden waar sprake is van een ruim aanbod aan landbouwhuisdieren en weinig wilde prooi. In eerste instantie zou dit vooral moeten leiden tot verhoogde alertheid en zolang er geen acute, gevaarlijke situaties ontstaan behoeft niet te worden ingegrepen. Vrijwel overal in Europa en Amerika gaat dit goed, alleen als mensen wolven gaan voeren niet. Het is zaak juist hier sterk op te sturen.

Aanbeveling 3.15
Het gegeven dat de wolf zelf zijn gebiedskeus bepaalt kan leiden tot het ontstaan van een probleemwolf omdat sommige regio s weinig geschikt zijn voor wolven, gelet op mogelijke conflicten met de mens. In eerste instantie zou dit vooral moeten leiden tot verhoogde alertheid en zolang er geen acute, gevaarlijke situaties ontstaan behoeft niet te worden ingegrepen. Het verdient aanbeveling om vanuit provincies gebiedsanalyses uit te laten voeren om inzicht te krijgen in ruimtelijke verspreiding van prooidieren en landbouwhuisdieren. Om op alles voorbereid te zijn verdient het aanbeveling dat de provincies op voorhand de mogelijkheid verkennen

of en hoe een wolf uit een bepaalde regio kan worden geweerd door bijvoorbeeld het nemen van preventieve maatregelen, ontmoediging, verjaging of verwijdering en hoe dit zich verhoudt tot de verplichting van een GvI.

3.4 Internationale samenwerking

In Europa zijn de meeste wolvenpopulaties grensoverschrijdend waarmee impliciet een GvI en een wolvenplan internationale aangelegenheden worden (Groot Bruinderink *et al.* 2012; Trouwborst *et al.* 2013). Dit internationale aspect komt in voorliggend wolvenplan herhaaldelijk aan de orde. Ook de *Carnivore guidelines* zijn hierover helder in hun aanbeveling over het opstellen en uitvoeren van 'population level management plans' ten behoeve van een gezamenlijk beheer op populatieniveau (Linnel *et al.* 2008). Ook thans nog wolvenvrije landen dienen hierbij betrokken te worden (Trouwborst *et al.* 2013).

Aanbeveling 3.16
Naast het opstellen van een nationaal wolvenplan en het opzetten van een voorlichtingscampagne verdient het aanbeveling dat in een vroeg stadium stappen worden gezet in de richting van grensoverschrijdende beheerplannen op populatieniveau ('population level management plans').

Aanbeveling 3.17
Concreet verdient het aanbeveling dat Nederland zich samen met de buurlanden buigt over een dergelijk plan voor elk van de twee dichtstbijzijnde populaties, nl. de Duits-West Poolse populatie ('Central European Lowlands' en de Frans-Italiaanse populatie ('Alpine'). Het belang daarvan wordt herhaaldelijk door de EC en het Permanent Comité van het Verdrag van Bern onderstreept (Ec 2013a). Het is o.a. van groot belang voor de toekomstige beleidsruimte om op te treden tegen 'probleemwolven'. De onderdelen van een dergelijk plan staan beschreven in de Carnivore guidelines (Linnel et al. 2008).

4 Taken en verantwoordelijkheden

4.1 Overheid

In Frankrijk, Zweden, Duitsland en Polen is het ministerie van Milieu verantwoordelijk voor bescherming en beheer van wolven, inclusief het vaststellen van afschotquota. In Nederland is de Staatssecretaris van Economische Zaken verantwoordelijk voor invulling van internationale verplichtingen en afspraken over de biodiversiteit en de bescherming van in het wild levende bedreigde diersoorten (Ministerie van EZ 2013). De overheid in Nederland beschermt dan ook de wolf, maar gaat ook om met andere maatschappelijke belangen zoals genoemd in de Flora en faunawet. De provincies zijn verantwoordelijk voor het verlenen van de benodigde ontheffingen van de Flora- en faunawet voor de opvang van aangereden dode of gewonde wolven en voor het eventueel doden van een wolf (Ministerie van EZ 2013). De veiligheidsregio's, provincies en gemeenten zijn bevoegd om de nodige maatregelen te nemen ten behoeve van de openbare orde en veiligheid en de bescherming van de
volksgezondheid. De rol van het Rijk wordt kleiner, die van provincies tegelijkertijd groter. Ook het Faunafonds bevindt zich momenteel (2013) in een decentralisatieproces van rijksoverheid naar provincies. Met betrekking tot de wolf speelt bij het Faunafonds de vraag hoe om te gaan met preventie en tegemoetkoming in bedrijfsmatig geleden schade. Hetzelfde geldt voor schade aan hobbydieren. Het begrip hobbydier behelst een groot scala aan soorten variërend van cavia, konijn tot landgeit en Herefordrund. De Flora- en faunawet biedt geen ruimte voor tegemoetkomingen in schade aan niet-bedrijfsmatig gehouden dieren.

Wat betreft het thema rollen en verantwoordelijkheden zijn er in Nederland een aantal belangrijke 'actoren'. In tabel 2.2 zijn de respectievelijke taken en verantwoordelijkheden per fase samengevat.

Rijksoverheid
De rijksoverheid is verantwoordelijk voor:
- implementeren EU-Habitatrichtlijn / stellen kaders (wetgeving)
- verantwoording naar Europese Commissie/ internationale verdragen
- initiëren/ financieren beleidsondersteunend onderzoek
- ondersteunen van decentrale overheden en Faunafonds
- communicatie vanuit rijk

Aanbeveling 4.1
Het ministerie van Economische Zaken communiceert naar stakeholders over zijn nationale rol in het beleid voor wolven. Die bestaat uit het vertalen van verplichtingen voortvloeiend uit internationale verdragen in nationale wetgeving, de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie, de financiering van nationale monitoring en ecologisch onderzoek en het verlenen van daartoe benodigde ontheffingen in het kader van de Ff-wet en CITES.

LCIE en Nederland
Het 'Actionplan for the Conservation of the Wolves in Europe', opgesteld door het Large Carnivore Initiative for Europe (LC E) in opdracht van de Raad van Europa, vermeldt voor een groot aantal EU-landen de op die landen toegesneden maatregelen om de bescherming van de wolf te bevorderen (Boitani 2000). Nederland, Denemarken en België staan niet op die lijst, een indicatie hoe snel de ontwikkelingen de laatste jaren zijn gegaan: ca. 13 jaar na dato zijn in deze drie landen ook waarnemingen van wolven. Dit maakt de in het Actionplan voorgestelde maatregelen *op hoofdlijnen* ook van toepassing op Nederland. Ze zijn daarmee nog niet vertaald naar land specifiek.

Aanbeveling 4.2
Het verdient aanbeveling dat het ministerie van EZ in samenwerking met de provincies de vertegenwoordiging

van Nederland regelt binnen het LCIE en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores onder het Verdrag van Bern die zich bezig houdt met wolven en andere grote roofdieren waaronder de lynx op Europese schaal. De Nederlandse vertegenwoordiging maakt deel uit van het wolvenbureau.

Aanbeveling 4.3
Het verdient aanbeveling een Engelstalige versie ter beschikking te hebben van het definitieve Nederlandse wolvenplan.

Een aantal van de '*overige aanbevelingen*' uit het Actionplan zijn inmiddels ook van toepassing op Nederland. Ze zijn zonder uitzondering verwerkt in voorliggend wolvenplan.

Provincies
De provincies zijn verantwoordelijk voor:
- provinciale Faunabeleidsplannen
- beheer en schadebestrijding
- het Faunafonds
- goedkeuren faunabeheerplannen
- soortenbescherming
- initiëren/ financieren beleidsondersteunend onderzoek
- meedenken met -/ ondersteunen van andere overheden
- communicatie vanuit provinciale rol

Aanbeveling 4.4
Provincies zijn verantwoordelijk voor het faunabeleid. De provincies communiceren naar stakeholders over hun specifieke rol in het beheer van de wolf. Omdat de wolf geen provinciegrenzen kent dienen aspecten zoals het beheer van prooidieren van de wolf provinciegrensoverschrijdend te worden afgesproken en hun weerslag te vinden in het provinciale faunabeleidsplan. De provincies oordelen of een wolf een probleemwolf is of niet en wat er mee moet gebeuren. Daarnaast verzorgen de provincies de financiering van het relevante deel van de monitoring en het ecologisch onderzoek.

Gemeente
De burgemeester is verantwoordelijk voor openbare orde en veiligheid.. Dat kan inhouden dat hij in actie komt bij actuele veiligheidsproblemen of ernstige maatschappelijke onrust.

Faunafonds
Het Faunafonds is verantwoordelijk voor:
- initiëren/financieren onderzoek mogelijkheden schadepreventie
- meedenken met en adviseren van overheden en betrokkenen vooral over preventie en faunabeheerplannen
- voorlichting over preventie
- schadetaxatie (vaststellen veroorzaker en omvang)
- tegemoetkoming bij schade

Aanbeveling 4.5
Het Faunafonds verzorgt samen met het wolvenbureau de voorlichting aan veehouders over de taxatie van schade, over preventieve maatregelen en over tegemoetkomingen en wanneer die van toepassing zijn. Het Faunafonds communiceert aan welke de eisen een veehouder moet voldoen om in aanmerking te komen voor een schadetegemoetkoming in geleden verliezen, hoe om te gaan met vervolgschade en op welke categorieën dieren de tegemoetkomingsregeling van toepassing is. In de relevante gevallen verleent het Faunafonds tegemoetkomingen in de geleden verliezen. Daarnaast verzorgt het Faunafonds de financiering van het deel van de monitoring en het onderzoek dat betrekking heeft op schadepreventie en de omgang met wolven door veehouders.

Aanbeveling 4.6
Drie partijen zijn in principe financieel betrokken bij de financiering van de implementatie van het wolvenplan

voor Nederland: de Rijksoverheid, de provincies en het Faunafonds. Aanbevolen wordt dat deze partijen een overeenkomst sluiten betreffende de verdeling van de te dragen kosten.

Aanbeveling 4.7
Het verdient aanbeveling om de verdeling van verantwoordelijkheden tussen Rijk, Provincies, gemeenten en Faunafonds in een vroeg stadium van een eventuele kolonisatie van Nederland door de wolf te regelen. Overdracht van taken en verantwoordelijkheden van Rijk naar Provincie (Decentralisatie: Natuurpact) en de nieuwe Wet Natuur (in voorbereiding) spelen hierbij een rol.

Andere overheden
Gezondheid

- aangifteplichtige ziekten (betreft mens en dier; Ministerie van Economische Zaken: NVWA)
- op mensen overdraagbare ziekten (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport: RIVM)

Ziekten

- Potentiële ziekten waarvan wolven reservoir kunnen zijn en dus als risico kunnen worden gezien voor overdracht naar andere dieren of mensen (artikel 6 van de regeling ~ artikel 15 GWWD). Meldingsplichtig en bestrijdingsplichtig; plicht voor dierenartsen, dierenhouders en onderzoeksinstellingen):
    - rabiës (hondsdolheid)
    - brucellose (Maltakoorts of ziekte van Bang);
    - tuberculose ten gevolge van *Mycobacterium tuberculosis* complex
    - miltvuur

- Potentiële ziekten waarvan wolven reservoir kunnen zijn en dus als risico kunnen worden gezien voor overdracht naar andere dieren of mensen bij wolven (artikel 10 van de regeling ~ artikel 100 GWWD). Meldingsplichtig voor dierenartsen en onderzoeksinstellingen:
    - salmonellose
    - campylobacteriose
    - listeriose
    - toxoplasmose
    - echinococcose (vossenlintworm)
    - yersiniose

Uitvoerende diensten
- Incidenten- en Crisiscentrum (NVIC); aangifteplichtige ziekten, aansturing: ministerie van EZ. Taken: monitoring, surveillance, bestrijding, bronopsporing, beleidsondersteuning, signalering.
- Bureau Risicobeoordeling en onderzoeksprogrammering (BuRO) Taken: gevraagde en ongevraagde kennis onderbouwde advisering van de ministers van VWS en EZ
- Central Veterinary Institute (CVI). Financiering, aansturing: ministerie van EZ. Taken: onderzoek aangifteplichtige ziekten bij dieren en onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven.

Aanbeveling 4.8
De relevante instituten die vallen onder c.q. werken in opdracht van de ministeries van Economische Zaken (i.e.: NVIC; BuRo; CVI) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (i.e.: RIVM) checken of de in het protocol voorgestelde bemonstering voldoet uit het oogpunt van een optimale bescherming van de volksgezondheid.

Openbare veiligheid gemeente, burgemeester

- vastgesteld draaiboek
- bij incidenten vooraf gelden voorzieningen zoals neergelegd in beleidsnota's en beleids- en uitvoeringsregels

Aanbeveling 4.9
Herhaaldelijk komt in voorliggend wolvenplan het wolvenbureau terug als overkoepelende, neutrale en gezaghebbende organisatie. Het verdient aanbeveling dat de Rijksoverheid, de provinciale en gemeentelijke

overheden, het Faunafonds en andere onderzoeksinstellingen zich buigen over de vorm, fasering, financiering en hun relatie met dit bureau.

4.2 Het wolvenbureau

Wolf-gerelateerde waarnemingen en gebeurtenissen vereisen een vast meldpunt. In de meeste Duitse 'deelstaat-managementplannen' voor de wolf, is er dan ook sprake van één centrale organisatie die, in opdracht van de deelstaatoverheid de monitoring coördineert (al dan niet ondersteund door een wetenschappelijke instelling), zorg draagt voor voldoende deskundigen en voor de centrale data registratie. In relatie tot de monitoring en het ecologisch onderzoek aan de wolf is het van belang te kunnen beschikken over deskundigen die bij een wolf-gerelateerde waarneming kunnen vaststellen of het gaat om een levende wolf, een dode wolf of een mogelijke prooi van een wolf. Deskundigen stellen sporen, inclusief een DNA-monster, veilig. Sectie op een kadaver en gegevensopslag verloopt volgens standaard procedures. Tussen partijen bestaan afspraken over publiciteit en wetenschappelijke publicaties. Het is verleidelijk om de beoogde taken en functies door bestaande organisaties en structuren te laten uitvoeren. Bijvoorbeeld:
- advies: WolvenInNederland, Alterra, Zoogdiervereniging
- coördineren monitoring: CBS/NEM, Zoogdiervereniging
- centrale dataregistratie: NDFF, Faunafonds (schade)
- communicatie (informatie): webcommunicatie overheden, diverse communicatieacties door Faunafonds, WolvenInNederland, Zoogdiervereniging, IVN, terreinbeherende organisaties
- communicatie (onderzoeksresultaten): onderzoeksinstituten, WolvenInNederland, Zoogdiervereniging, IVN

Een dergelijke opzet leidt naar verwachting tot versnippering van informatie en daarmee gepaard gaande onduidelijkheid voor de burger. De 'wolf van Luttelgeest' heeft dit onomstotelijk aangetoond. Vanwege het risico van schade en ten behoeve van een correcte informatievoorziening naar de bevolking, is er dan ook behoefte aan één landelijke organisatie die, in opdracht van de overheid,
1) de monitoring en het onderzoek coördineert, daarbij ondersteund door een wetenschappelijke instelling i c. instellingen,
2) zorg draagt voor centrale data registratie en
3) de communicatie rond de wolf in Nederland verzorgt.

We denken hierbij aan een onafhankelijk bureau met als werktitel 'wolvenbureau'. Het wolvenbureau is bemenst door wolvendeskundigen, een vertegenwoordiger van het Faunafonds en deskundigen op het gebied van communicatie. Wetenschappelijke ondersteuning van het wolvenbureau dient de analyses en interpretaties van de data bijvoorbeeld voor het jaarverslag en de rapportages op EU-niveau. Daarnaast ligt er een taak bij de hierboven aangegeven monitoring en het ecologisch onderzoek. Het bureau kan aanvankelijk bescheiden van opzet zijn, met wellicht onderscheid tussen provincies, maar een groot aantal taken wordt idealiter al in fase 1 (Tabel 2.2) aangepakt. Het bureau wordt in de loop van fase 1 naar fase 5 in toenemende mate gevoed door de specifieke kennis van verschillende organisaties. Bij groei van de taken en werkzaamheden ontstaat dan ook een permanent bemand bureau, dat 7*24 bereikbaar is (aanrijdingen met wolven).

Het wolvenbureau kan vanaf dat moment de constructie van een onafhankelijke stichting hebben, opdat op tenminste twee punten belangenverstrengeling wordt vermeden:
1) ten eerste wordt het hierdoor eenvoudiger om meerdere financiers of andere belangstellenden bij elkaar te brengen. Niemand kan het onderwerp dan 'claimen' wat bij anderen weer tegenreacties kan oproepen.
2) ten tweede worden de relaties met de wetenschap eenduidiger. Het wolvenbureau zorgt voor onderzoek, maar onderzoekt niet zelf; daarvoor kan het bureau opdrachten aan andere instellingen geven. Dit geeft ook een duidelijkere positie ten opzichte van functies als preventie en schadetegemoetkomingen. Wat betreft deze laatste twee functies ligt eerder een adviesfunctie voor het wolvenbureau voor de hand dan een besluitfunctie. Dan blijft het wolvenbureau een kenniscentrum.

Aanbeveling 4.10
De aanwezigheid van wolven vereist een pakket van monitoring en onderzoek. Voor een optimale uitvoering

daarvan verdient het aanbeveling hier een duidelijk herkenbare en onafhankelijke organisatie omheen te bouwen, bijvoorbeeld in de vorm van een onafhankelijke stichting die wordt gesteund door wetenschappelijke instellingen en die zorgt voor een centrale dataregistratie. De werktitel hiervoor luidt: het wolvenbureau. De vondst van een dode wolf in juni 2013 bij Luttelgeest toont de urgentie om te bezien op welke wijze, in welke fase en met welke betrokkenen een dergelijk bureau vorm kan worden gegeven.

De wolvendeskundigen die in dienst zijn bij of 'aangetakt' zijn aan het wolvenbureau beschikken over internationale ervaring en zijn belast met de validatie van aan wolven gerelateerde waarnemingen en de registratie van data die daarop betrekking hebben. Dit behelst ook eventuele door wolven toegebrachte schade. Vanaf het begin dienen deskundigen uit Nederland te worden opgeleid die jaarlijks in het buitenland hun expertise opnieuw op peil brengen. Idealiter volgt in de loop der jaren wederzijdse uitwisseling van kennis.

Het Wolvenbureau beschikt over een lijst van geautoriseerde faunabeheerders mocht de noodzaak tot het doden van een wolf zich voordoen.

Aanbeveling 4.11
De bemensing van het wolvenbureau bestaat uit ervaren wolvendeskundigen en communicatiedeskundigen. Aangetakt is een vertegenwoordiger van het Faunafonds.

Aanbeveling 4.12
Het wolvenbureau brengt jaarlijks verslag uit over haar werkzaamheden in het afgelopen jaar. Het wolvenbureau onderhoudt nauwe contacten met organisaties en vergelijkbare instellingen in binnen- en buitenland.
Het wolvenbureau werkt mee aan de zesjaarlijkse verslaglegging op EU-niveau en aan het Europees wolvenplan.

WolvenInNederland
WolvenInNederland is opgezet door ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature en de Zoogdiervereniging als open samenwerkingsverband om Nederland voor te bereiden op de komst van de wolf. Het samenwerkingsverband streeft naar een conflictarm samenleven van mens en wolf.

Onderzoeksinstituten en vrijwilligers
Ten behoeve van het onderzoek aan kadavers van dode wolven is verregaande overeenstemming bereikt over de samenwerking tussen DWHC, Alterra, CVI, RIVM en Naturalis. De monitorings- en onderzoeksinspanning zullen, inclusief de kwaliteit van de samenwerking, groeien met het aantal wolven in Nederland. De monitoring zal veelal door vrijwilligers worden gedaan van o.a. Zoogdiervereniging, IVN, KNJV, mogelijk Dierenbescherming, Ark etc.

4.3 Financiering

Wolven kunnen geld genereren (zie boven), maar ook geld kosten. Goede, multidisciplinaire analyses van (economische en niet economische) kosten en baten in relatie tot de aanwezigheid van grote carnivoren in multifunctionele landschappen zijn schaars.

In 1995 werden 14 wolven afkomstig uit Canada uitgezet in Yellowstone NP. In 2002 werd door de universiteit van Montana berekend dat door de terugkeer van de wolf alleen al in het Yellowstone NP jaarlijks 23 miljoen dollar aan extra toeristische inkomsten wordt gegenereerd (Bade *et al.* 2012). Om de kosten van het verlies van door wolven gedood vee in het Yellowsone NP en omgeving te compenseren is door de Defenders of Wildlife een speciaal fonds opgezet. In ruim 10 jaar tijd werd door dit fonds in totaal 440.000 dollar uitgekeerd (Bade *et al.* 2012). In een betrekkelijk nieuw wolvengebied in Zwitserland (Goms) neemt de recreatie echter af, niet vanwege de wolf zelf, maar de wandelaars durven niet meer in de bergen te wandelen vanwege de beschermhonden die de kuddes bewaken.

Economisch voordeel bij de aanwezigheid van wolven, bijvoorbeeld door het organiseren van excursies en de inrichting van een 'wolvencentrum' voor voorlichting en informatie (ecotoerisme), kan leiden tot snellere en grotere acceptatie.

Aanbeveling 4.13
Aangezien de bestudeerde wolvenplannen geen informatie geven over kansen in economische zin die samenhangen met de aanwezigheid van wolven, ligt hier een braak terrein voor onderzoek.

Aanbeveling 4.14
Het onderzoek naar economische aspecten van de komst van wolven naar Nederland kan in beeld brengen welke partijen daarbij in economische zin baat bij hebben dan wel verlies door lijden. Ten behoeve van de objectivering van het debat rond de komst van de wolf verdient het aanbeveling om deze (on)balans in beeld te brengen.

Met de uitvoering van het wolvenplan voor Nederland kan op termijn een substantieel bedrag gemoeid zijn. Hoe groot dit is hangt nauw samen met de kosten gepaard gaande met de oprichting van het wolvenbureau, de monitoring en het ecologisch onderzoek en de preventie van en tegemoetkomingen in geleden verliezen. Veel hangt af van het aantal wolven dat naar Nederland zal komen. Het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie ondersteunde al tal van studies betreffende het beheer van grote predatoren waaronder de wolf (Linnel *et al.* 2008). Tot op heden werd geen onderzoek gefinancierd aan de populaties in het Midden Europees Laagland (EC 2013a). De Commissie organiseert discussies met milieu- en landbouwdepartementen bij de evaluatie van nationale programma's over de ontwikkeling van het landelijk gebied op een moment voorafgaand aan het overleg met de lidstaten. Deze discussies zijn gericht op samenwerking o.a. bij de implementatie van Natura 2000 afspraken in nationale programma's gericht op platteland ontwikkeling (EU Rural Programmes Funding; EC 2013a). Het blijven echter de nationale autoriteiten die beslissen welke onderdelen en maatregelen worden gefinancierd.

Aanbeveling 4.15
Aanbevolen wordt om ook andere dan de gebruikelijke financieringsbronnen te activeren voor de uitvoering van delen van het wolvenplan. Het wolvenplan kan helpen bij het vinden van fondsen nodig voor implementatie ervan, bijvoorbeeld uit het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie. Fondsenwerving op bijvoorbeeld EU-niveau vereist de vertaling van het wolvenplan naar het Engels. Preventieve maatregelen worden in het buitenland gesubsidieerd, veelal conform EU- regelingen.

5 Informatie en communicatie

Inleiding
Communicatie over de terugkeer van de wolf houdt rekening met de diversiteit in meningen over de wolf en is gericht op kennis, houding en gedrag. Voorlichting over wolven, een vorm van gericht communiceren met een bepaalde doelgroep, kan niet zonder objectieve informatie. Oprechte en rationele onderkenning en behandeling van alle aspecten van de conflicten die te maken hebben met de aanwezigheid van wolven, vormen de basis voor informatie en communicatie over de wolf. In zijn algemeenheid geldt dat communicatie wordt gericht op groepen uit de samenleving, met bekende attitudes, overtuigingen, emoties en daarom ook informatiebehoeften. Combinatie met economische prikkels is daarvan onderdeel. Als voorbeeld de professionele schapenhouders: zij leven van de schapen en moeten alles doen om niet getroffen te worden in hun financiële middelen. Naast de overheid hebben ook de stakeholders een eigen verantwoordelijkheid om hun achterban te informeren (Wing 2013).

Behalve naar groepen uit de samenleving kan individuele aandacht wenselijk zijn. Soms is persoonlijk bezoek door een deskundige, die goed luistert en onafhankelijk informatie kan verstrekken, gewenst bijvoorbeeld in de vorm van een lokale mediator, getraind in het omgaan met bovenstaande situaties. In Duitsland heeft deze opzet goed gewerkt (Wing 2013).

Aanbeveling 5.1
In de communicatie en informatievoorziening is naast identificatie van doelgroepen ook de doelgroep specifieke boodschap van belang. Het is van belang dat de informatie 'waardevrij is, met onderkenning van de belangen en attitudes van maatschappelijke groeperingen. De doelgroepspecifieke boodschap wordt interactief geformuleerd met de doelgroep (geen 'zender-ontvanger communicatie).

Aanbeveling 5.2
Het verdient aanbeveling om in de communicatie de volgende doelgroepen te onderscheiden:
- *Diereigenaren*
  - *Schapen- en geitenhouders (professioneel en hobbymatig)*
  - *Rundveehouders*
  - *Paardeneigenaren*
  - *Hondeneigenaren*
- *Jagers, natuurorganisaties, terreinbeheerders en grondeigenaren*
- *Pers*
- *Grote publiek, omwonenden, ouders, (jonge) kinderen*
- *Recreanten en recreatieondernemers*
  - *Ruiters, hondenbezitters, wandelaars (al dan niet met loslopende hond), trimmers, fietsers, etc.*
- *Overheid (beleidsambtenaren van Rijk, Provincies en Gemeenten)*
- *Waterschappen, Rijkswaterstaat (wegbeheerders)*
- *Brandweer, politie en dierenambulance*

Burgerparticipatie vormt een sleutelbenadering in het beheer van wolf-mens-conflicten en vereist ook voorlichting over zaken die met de aanwezigheid van wolven samenhangen. Een voorbeeld zijn de regels bij een ontmoeting met een wolf. Een voorbeeld daarvan zijn de richtlijnen voor de situatie waarin een mens, al dan niet vergezeld door een hond, een wolf ontmoet (managementplan van Nieder-Sachsen):
1) Respecteer de wolf
2) Neem langzaam afstand
3) Houd de hond aan de lijn
4) Als de wolf te dichtbij komt luid spreken en gesticuleren
5) Loop de wolf niet achterna

6) Voer de wolf niet
7) Haal 's avonds honden binnen (vooral in de paartijd: jan-maart)

In het geval van een incident, is het nuttig om een crisisteam te formeren, waarin bijvoorbeeld vertegenwoordigers van FBE's, TBO's, aangevuld met vrijwilligers of andere organisaties gezamenlijk optrekken om informatie te geven.

Aanbeveling 5.3
Een optimale burgerparticipatie vraagt om het vroegtijdig betrekken van de burger bij de (mogelijke) komst van de wolf naar Nederland. De vorm waarin dit gebeurt kan zijn het oprichten van fora van stakeholders ten behoeve van een constructieve dialoog. Het 'zender-ontvanger model voldoet in zo n geval niet. Hiertoe zijn nodig deskundigen, ook op het gebied van attitudevorming, en objectief en onafhankelijk voorlichtingsmateriaal. De rol van het wolvenbureau is duidelijk.

Herhaald onderzoek naar attitudes onder bevolkingsgroepen t.a.v. de wolf is van belang. Het kan lastig zijn om feitelijke informatie te laten doordringen in de publieke opinie. Ook feitelijke informatie zal niet kunnen verhinderen dat er bevolkingsgroepen blijven die 'tegen' of 'voor' zijn en altijd zal onder een deel van de bevolking angst bestaan voor wolven (Stikvoort *et al.* 2013). In Frankrijk is zelfs een zone-indeling voorgesteld als beheerstrategie om het conflict tussen wolf en mens beheersbaar te houden. Feitelijke informatie betekent ook een beschrijving van de ecologie van wolven en hun plaats in het ecosysteem. Het lijkt een vast gegeven dat de mening van mensen over de wolf varieert in de tijd (lees: voor en na de komst van de wolf) en in de ruimte (lees: afstand tot het wolvengebied; Jacobs in: Linnartz *et al.* 2013).

Mensen kunnen participeren door rustige gebiedsgedeelten voor wolven te respecteren, waarnemingen door te geven, lezingen te geven of artikelen te schrijven. Participatie wordt belangrijker nadat een of meerdere wolven zich gevestigd hebben. Het doorgeven van meldingen, het helpen met informatie verspreiden, maar ook het op vrijwillige basis schapenhouders helpen met het aanbrengen van wolven werende maatregelen, zijn allemaal vormen van burgerparticipatie. Mensen kunnen ook participeren door anderen te wijzen op (de risico's van) ongewenst gedrag, zoals voeren van wolven of het los laten lopen van een hond in een wolvenleefgebied. Dit voeren geldt overigens ook voor het verstrekken van aas bij het gebruik van cameravallen. Het in het veld achterlaten van kadavers van geschoten dieren, zoals gebeurt in de Oostvaardersplassen en het NP Veluwezoom, is niet gericht op het lokken van aaseters, maar dient veel meer het ongestoord verloop van natuurlijke processen (decompositie). Onbedoeld kan echter de aanwezigheid van deze kadavers, in het bijzonder in perioden met een langdurig sneeuwdek, een effect hebben op het aantal dieren dat door wolven wordt gedood en op de samenstelling van hun dieet. Daarmee kan deze vorm van beheer een effect hebben op de predator-prooi relatie (Nelson en Mech 1986).

Aanbeveling 5.4
Het vaststellen van de attitudes van mensen in gebieden waar de wolf zich mogelijkerwijs zal vestigen is belangrijk voor de acceptatie van wolven en de communicatie rondom wolven. Het verdient aanbeveling om dit met enige regelmaat te doen.

Hoe haalt de wolf in Europa de pers
Pauline Arends, werkzaam bij Staatsbosbeheer, verzamelt en verspreidt al enkele jaren berichten over de wolf in de pers in Europa, met de nadruk op Duitsland waar dit fenomeen relatief 'nieuw' is. Het betreft meldingen in dagbladen en vaktijdschriften voor jacht, natuurbeheer, berichten uit Nationale Parken, verslagen van Kamerdebatten e.d. Artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, volledige monitoringsprogramma's en documentaires zijn niet opgenomen. Dit overzicht is zeker niet volledig, mist bijvoorbeeld de berichtgeving in de meeste lokale media en is zeer op Duitsland gericht, maar inmiddels wel zeer uitgebreid. De berichten hebben soms een meervoudige boodschap, bijvoorbeeld de wolf breidt zijn verspreidingsgebied uit richting onze woonomgeving, wat kan dat voor ons betekenen? We hebben getracht de berichten terug te brengen tot een kernthema (in dit geval 'terugkeer'), waarom ze zijn gepubliceerd. We maken daarbij onderscheid in landen. Dit terugbrengen was niet altijd goed mogelijk, alles haakt vaak in elkaar. Het overzicht is dus indicatief en beslaat de periode december 2011-juni 2013. Berichten n.a.v. de vondst van de 'wolf van Luttelgeest' zijn dus niet in dit overzicht meegenomen. We gebruiken in dit overzicht de term 'jacht', maar zijn ons ervan

bewust dat dit strikt genomen in Nederland op een beperkt aantal wildsoorten slaat (Tabel 5.1).

Het betreft in totaal 357 vermeldingen, waarvan 253 in de Duitse pers, op afstand gevolgd door Zwitserland (27), Zweden (22) en Frankrijk (14), Nederland (10) en Denemarken (9). Het patroon is duidelijk: de aandacht in de pers neemt toe vanaf de eerste waarnemingen naar de vestigingsfase. Verreweg de meeste vermeldingen (113) hebben betrekking op de uitbreiding van het verspreidingsgebied i.c. de komst van de wolf in nieuw leefgebied. Ook de omgang met wolven, inclusief het aspect recreatie (48), de relatie met de schapenhouderij (40), ecologie en gedrag (30) en de relatie met de jacht (27) nemen een prominente plaats in. Als we aan de relatie met de jacht ook het legaal (21) en illegaal (22) afschot toevoegen, blijkt dit het op één na belangrijkste thema (70). De berichtgeving in landen met al langer bestaande populaties (bijvoorbeeld Polen, Tsjechië, delen van Zweden, Noorwegen, Finland) is anders van aard dan in landen waar de wolf een nieuw fenomeen is (bijvoorbeeld Duitsland, Zwitserland, Frankrijk). Gelet op de hierboven geschilderde beperking in deze benadering willen we hieruit verder geen conclusies trekken.

Tabel 5.1. Hoe de wolf in de afgelopen jaren in Europa de pers haalde. Het cijfer staat voor het aantal keren dat de wolf per kernthema de pers haalde in de periode 9 december 2009 – 18 juni 2013

Kernthema	D	NL	S	N	SF	DK	BG	B	CZ	RUS	PL	CH	SLO	IT	AU	F	H	TOT
oename/terugkeer	79	8	1			6		1	1		2	11	1		1	1	1	113
llegaal afschot	9		4	2	2						2					3		22
egaal afschot	2		8	1						2		7				1		21
overig jacht	26											1						27
gebruik giftig aas														1				1
omgang met wolven	45		1													2		48
verkeersslachtoffers	7											1				1		9
gevaar voor mens	2						1											3
isico voor schapen	24	2										7	1		2	4		40
predatie groter vee																1		1
schaderegeling schapen	6		2			2												10
herkenning	4		1															5
bescherming/beheer	8																	8
wet- en regelgeving	9																	9
zenderwolven	7																	7
ecologie en gedrag	22		5	1		1										1		30
nformatiepunt	3																	3
TOT	253	10	22	4	2	9	1	1	1	2	4	27	2	1	3	14	1	357

Aanbeveling 5.5
In landen waarin de wolf een nieuw fenomeen is neemt de media-aandacht voor wolven toe met de mate waarin ze erin slagen om zich te vestigen. Het verdient daarom aanbeveling om in een vroeg stadium een informatie- en communicatieplan op te stellen, waarin de aandacht onder meer uitgaat naar de ecologie en het voorkomen van de wolf, het fenomeen terugkeer van de wolf , de relatie met het faunabeheer en de schapenhouderij, de omgang met wolven en de ecologie van de wolf.

In de meeste managementplannen is sprake van één bureau dat over informatie m.b.t. wolven beschikt en zorg draagt voor eenduidige communicatie. Vooral het beschikbaar maken van de actuele verspreiding van de wolf via een website is van belang. Daarnaast informeert dit bureau alle stakeholders en draagt het zorg voor rapportages, voordrachten, websites, brochures en folders. Bijzondere aandacht gaat uit naar doelgroep-specifieke voorlichting zoals de bevolking (vooroordelen, angst en onzekerheid wegnemen), publieke organisaties (politie etc.) en naar voorlichting van veehouders over schadepreventie. Voor scholen wordt bv. lesmateriaal ontwikkeld, jagers krijgen bij hun opleiding informatie en veehouders worden op de hoogte gehouden en ondersteund. Voorlichting door externe organisaties en personen wordt afgestemd met dit communicatiebureau. Periodieke informatie-uitwisseling tussen stakeholders wordt georganiseerd in daartoe opgezette overleggroepen. Informatie-uitwisseling in het geval van een grensoverschrijdende populatie vindt plaats door periodiek overleg, via bv. een wolf management comité en een technische onderzoeksgroep.

Aanbeveling 5.6
Informatie en communicatie vereisen de aanwezigheid van communicatiedeskundigen, bij voorkeur op een centraal en onafhankelijk aanspreekpunt. De activiteiten op dit gebied zijn provincie- en landsgrensoverschrijdend.

Aanbeveling 5.7
De voorlichting en communicatie over de wolf kan voor een belangrijk deel worden uitgevoerd door het wolvenbureau. Dit is dan ook uitgerust met deskundigen op dit gebied. Het platform WolvenInNederland voert dit voor een deel al uit en heeft bewezen hierin van grote waarde te zijn.

Het wolvenbureau regelt, samen met het Faunafonds, de voorlichting over preventie, de taxaties en de afwikkeling van schade. Het Faunafonds zal, in samenwerking met het wolvenbureau, door middel van een nieuwsbericht per regio aangeven of en welke preventieve maatregelen voor wolven noodzakelijk zijn om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen. Voorlichting hierover zal, in afstemming met het wolvenbureau, plaatsvinden via de Faunafonds site, de website van het wolvenbureau en betrokken organisaties zoals LTO. Het Faunafonds geeft, in overleg met het wolvenbureau, voorlichting aan bedrijfsmatige grondgebruikers en eventueel andere belanghebbenden door: informatie op de Faunafonds website, uitgifte van nieuwsbrieven, voorlichting door de consulenten faunazaken en contacten met andere organisaties zoals LTO, LWPS, TBO's en PKSGH.

Aanbeveling 5.8
Het wolvenbureau verzorgt samen met het platform WolvenInNederland, het Faunafonds, de rijksoverheid, de provincies en de gemeenten de informatie aan en communicatie met de burger over de wolf in het algemeen en de relatie met de veehouderij, de jacht en de recreatie in het bijzonder.

Aanbeveling 5.9
Tussen de diverse overheden en het wolvenbureau worden regieafspraken gemaakt over de communicatie bij uiteenlopende scenario s (een enkele wolf zwerft rond, een enkele wolf vestigt zich, een roedel wolven vestigt zich, een wolf wordt wel erg lastig e.d.).

Aanbeveling 5.10
Het verdient aanbeveling om niet alleen te investeren in informatie en communicatie over de wolf, maar ook een educatieprogramma hieraan te wijden.

5.1 Een framework voor communicatie over wolf en mens

Doel
De communicatie telt in principe twee hoofddoelen:
1. Streven naar een conflictarm samenleven van wolf en mens en
2. Een nuchtere, rationele kijk op de komst van de wolf uitdragen

Subdoelen daarbij kunnen zijn:
- Aanbieden van objectieve kennis aan doelgroepen als 'basis' voor oordeelsvorming en discussie. Context bieden (bijv. vergelijking met hondenbeten) waardoor o.a. de ideeën die leven bij de doelgroep in beeld kunnen komen
- Communicatie- en educatieproces (middelen en wijze) bij de terugkeer wolf schetsen in de twee belangrijkste fases:
    - Bij de eerste zwervers
    - Bij vestiging territorium
- Helderheid bieden over de rol van de overheid (belang van vertrouwen)
- Verstrekken van concrete informatie over mogelijke consequentie van wolf voor mens en mogelijke oplossingen. Het verwerken van de ideeën van de doelgroepen daarbij
- Niet per sé 100% draagvlak, wel streven naar 100% geïnformeerd
- Doelgroepen aanzetten tot wenselijk gedrag (o.a. participatie)

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

Kernboodschappen
Kernboodschappen kunnen zijn:

1. De wolf komt en wat zijn de gevolgen?
    a. De wolf 'komt er aan' en is wettelijk beschermd
    b. Wolven zijn in principe niet gevaarlijk voor de mens, mits men zorgt dat er geen habituatie optreedt
    c. Er zal schade optreden richting vee (schaap en geit)
2. Hoe gaan we met problemen en kansen om?
    a. Voor schades komen er tegemoetkomingen
    b. Preventie is in principe effectief en van groot belang om wolven bij schapen weg te houden
    c. Uitgezocht moet worden welke preventiemaatregelen voor Nederland bruikbaar zijn
    d. In zeer grote uitzonderingsgevallen kan ingegrepen worden
3. Waar kan ik met mijn vragen terecht? Wie is verantwoordelijk?

Strategie
Er kunnen een aantal scenario's worden onderscheiden met betrekking tot het voorkomen en het gedrag van de wolf. We onderscheiden er hier vier. Elk scenario vergt specifieke, daarop toegesneden vormen van communicatie (A t/m D).
A. De wolf is er nog niet
B. De wolf is er wel en zorgt niet voor problemen
C. Een wolf is er wel en zorgt voor problemen
D. Een wolf bedreigt een mens of maakt een menselijk slachtoffer

In alle gevallen is de communicatie gebaseerd op vragen als wat is werkelijk het geval, wat kunnen de gevolgen zijn, wat is de handelingsruimte en hoe wordt gehandeld?

Belangrijke aspecten onder A t/m D zijn dan de volgende:

Ad A. De wolf is er nog niet
Er zijn veel vragen. De politiek werkt samen met stakeholders aan een wolvenplan, Alterra schrijft dit in concept, WolvenInNederland informeert samen met steunzenders het publiek, start met educatieve activiteiten en verzamelt waarnemingen. Mogelijke communicatie- en educatiemiddelen en activiteiten zijn::

Communicatie:

- Bereikbaar zijn voor vragen
- Waarnemingen melden
- Lezingen verzorgen (op maat gesneden presentaties)
- Social media benutten
- Informatieverstrekking via schriftelijke media
- Informatieverstrekking via internet (websites, attentie via tijdschriften en email) en persberichten
- Discussieprogramma's op TV
- Uitdelen folders (algemene en toegespitste)
- Aanhaken op landelijke campagnes/activiteiten (kinderboekenweek, natuurwerkdag e.d.)

Educatie

- Opzetten participatie-trajecten met voornaamste stakeholders
- excursies door IVN getrainde excursieleiders
- Materiaal voor spreekbeurten en werkstukken
- Lespakketten en programma's (voor zowel basis- als voortgezet onderwijs)
- Reizende tentoonstellingen/ exposities
- Speurtochten, doe-bladen, puzzels e.d.
- Lezingen, debatten

Communicatie (eenrichtingsverkeer, 'zender-ontvanger' model) is een veelgebruikte manier om burgers te informeren. Om burgers ook echt te betrekken en te activeren is echter meer nodig. Educatie en participatie

zijn bij uitstek geschikt om bewustwording te creëren, en veranderingen op gang te brengen in hoofd (kennis), hart (houding) en handen (gedrag).

Steunzenders:

- LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereniging voor boeren,
- KNJV voor jagers,
- natuurorganisaties voor hun leden en achterban,
- IVN voor (school)kinderen en ouders, onder andere via hun netwerken van vrijwilligers, Nationale Parken, NME-Centra en Bezoekerscentra en haar lokale IVN-afdelingen
- Recron, ANWB, dierentuinen en recreatieschappen

Aanbeveling 5.11
Het verdient aanbeveling dat de rijksoverheid reeds in dit stadium uitdraagt dat ze met dit proces bezig is en haar nationale rol invult. Een voorbeeld hiervan is de opdracht tot het schrijven van het wolvenplan. Hetzelfde geldt voor de provincies en het Faunafonds vanuit hun decentrale verantwoordelijkheid. Belangrijk in dit vroege stadium is te starten met heldere communicatie en educatie, naast de oprichting van minimaal de structuren van het wolvenbureau.

Ad B. De wolf is er maar zorgt niet voor problemen
Er is een wolf gezien, er zijn veel vragen, een wolf kan schade veroorzaken, schade moet gecompenseerd worden, er worden waarnemingen gemeld. Implementatie van het wolvenplan wordt urgenter. Van belang is om in gesprek te blijven met de stakeholders. Er is een communicatie loket en een website met antwoorden op veel gestelde vragen. De aanwezige wolven worden gevolgd (monitoring) en het publiek wordt hierover geïnformeerd. Voor informatie over schadepreventie en schadetegemoetkomingen kan men bij het Faunafonds terecht, voor algemene informatie bij het wolvenbureau en WolvenInNederland, waarnemingen kunnen worden gemeld bij info@WolvenInNederland.nl.
De communicatie naar het publiek moet o.a. duidelijk maken dat het voeren van wolven gelijk staat met vragen om problemen. Parallel hieraan voortzetting van de communicatieve en educatieve activiteiten zoals genoemd onder Ad. A.

Aanbeveling 5.12
In dit geval is het van belang dat het wolvenbureau operationeel is en de belangrijkste aanbevelingen uit het wolvenplan zijn overgenomen door het beleid.

Ad C. Een wolf is er wel en zorgt voor problemen
Er is sprake van een wolf, die ondanks preventieve maatregelen schade oplevert. Dit leidt tot veel media-aandacht, mogelijk verlies aan draagvlak en de roep om ingrijpen. Het wolvenbureau zet in op verbeteren van preventieve maatregelen, communiceert dit en houdt de vinger aan de pols. De definitie van een probleemwolf is duidelijk en hetzelfde geldt voor de handelingsruimte.

Aanbeveling 5.13
In deze fase is het van belang dat het wolvenbureau operationeel is en de aanbevelingen uit voorliggend wolvenplan in uitvoering zijn. De rol van het Faunafonds is daarbij evident.

Ad D. Een wolf bedreigt een mens of maakt een menselijk slachtoffer
Er is sprake van een wolf, die ondanks dat dit zeldzaam is, toch een mens bedreigd heeft of zelfs een (vermeend) slachtoffer heeft gemaakt. Er is veel media-aandacht en verlies aan draagvlak dreigt. Er is een roep om in te grijpen. Het ‘protocol probleemwolf’ treedt in werking. Immers als een wolf een mens dood, dan is het doodschieten van de wolf in principe de beste optie. Het wolvenbureau adviseert de verantwoordelijke burgemeester om een crisisteam op te zetten en voorziet hem van inhoudelijke en procesmatige adviezen.

Aanbeveling 5.14
In dit geval is het van belang dat alle partijen langs afgesproken lijnen en binnen afgesproken kaders samenwerken en dat de voorgestelde taken en verantwoordelijkheden helder zijn belegd. Het wolvenbureau is ten volle operationeel.

Van wolvenplan naar draaiboek wolf
Voor een aantal scenario's is op basis van de gepresenteerde protocollen (standaardprocedures) nader uitgewerkt *wie* onder welke omstandigheden *wat* kan doen (Wing 2013). Er zijn natuurlijk veel meer scenario's denkbaar, die nader kunnen worden uitgewerkt als 'stroomschema's' in een draaiboek.

Organisatie
De provincies zijn, samen met de taatssecretaris van Economische Zaken is, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Faunafonds verantwoordelijk voor de communicatie en regie rondom wolven. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de expertise van het wolvenbureau.

Aanbeveling 5.15
Overheden (Rijk, provincies, gemeenten, Faunafonds) verzorgen elk vanuit de eigen verantwoordelijkheid de communicatie over de wolf en stemmen dit af met het wolvenbureau.

Evaluatie, feedback en bijsturen
Communicatie vergt onderzoek naar het resultaat, opdat de communicatie-inspanning tijdig kan worden aangepast.

Aanbeveling 5.16
Elk halfjaar wordt het communicatieplan geëvalueerd.

Wolvenkeutel

6 Monitoring, onderzoek en beheer

Inleiding
Onderstaande tabel geeft een overzicht van de organisatie van de passieve monitoring van wolven zoals weergegeven in de geraadpleegde managementplannen in Duitsland en Frankrijk (Tabel 6.1). Er is in de tabel sprake van 'deskundigen'. In Saksen zijn de twee deskundigen per Landkreis medewerkers van het Landratsamt (al onder LRA genoemd eigenlijk), die de cursus bij LUPUS en in de Laustitz hebben gevolgd. Dit zijn officielle medewerkers in het management. In alle andere deelstaten zijn de deskundigen personen die het monitoring vrijwillig ondersteunen. Er is dus wel een verschil tussen de organisatie in Saksen en in andere deelstaten in Duitsland.

Tabel 6.1. Organisatie van de monitoring van wolven in Duitsland en Frankrijk

Gebied	Wie	Centrale organisatie	Methode/wat
Duitsland			
Bayern	*Jagers, Staatsforsten, Luchs-wolfberater*	*LfU*	*Passieve monitoring, schade*
Sachsen	*LRA, NMG, Lupus, LfULG, IZW, NMG, BfN, per Landkreis 2 deskundigen*	*SMUL*	*Standaard protocol; passieve monitoring, veterinair-pathologisch, telemetrie, genetisch onderzoek, dieetkeus, schade*
Niedersachsen	*NLWKN, 67 deskundigen in 16 landkreisen*	*NLWKN*	*Passieve monitoring, schade*
Mecklenburg-Vorpommern	*TU Dresden, IZW, LLLF, Müritzeum, 43 deskundigen*	*LUNG*	*Passieve monitoring, veterinair-pathologisch, zoönosen, schade*
Brandenburg	*LUGV, 30 deskundigen*	*LUGV*	*Passieve monitoring, genetisch onderzoek, schade*
Schleswig-Hollstein	*MLUR*	*MLUR, WildpARKEekholt*	*Passieve monitoring, schade*
Sachsen-Anhalt	*LfU, Bundesforstbetrieb, LUPUS*	*-*	*Passieve monitoring, telemetrie*
Frankrijk	*ONCFS, 1000 deskundigen in 12 departementen*	*ONCFS (CNERA-PAD)*	*Standaard protocol; passieve monitoring, genetisch onderzoek, dieetkeus, schade actieve monitoring: snowtracking, wolf howling,*

Afkortingen bij tabel 6.1

SMUL Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft
LRA Landratsamt
NMG Senkenberg Museum für naturkunde Görlitz
BfN Bundesamt für Naturschutz
IZW Leibnitz-institut für Zoo und Wildtierforschung im Forschungsverbund Berlin

LfULG Landesamt für Umwelt, Landwirtschaft und Geologie
LfU Landesamtes für Umwelschutz (Sachsen-Anhalt)
LfU Landesamt für Umwelt (Bayern)
NLWKN Niedersächsische Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten und Naturschutz
LUNG Landesamt für Umwelt, Naturschutz und Geologie
TU Dresden Technische Universität Dresden
IZW Institut für Zoo- und Wildtierforschung in Berlin
LLLF Landesamt für Landwirtschaft, Lebensmittelsicherheit und Fischerei
LUGV Landesamt für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz
MLUR Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume
ONCFS Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage

6.1 Leefgebied van wolven

Migrerende wolven zijn niet gebonden aan natuurgebieden. Mede hierom is belangrijke sterfte van wolven door het verkeer in Nederland aannemelijk. Bij de keuze van nieuw leefgebied zijn van belang het aanbod aan prooi, in het bijzonder wilde hoefdieren, en aan rust. Wat betreft dit laatste kan worden gedacht aan de inzet van vrijwilligers en afspraken met de Nederlandse Vereniging van Wildfotografen. Als deze voorwaarden in voldoende mate aanwezig zijn, kan een wolf zich vestigen in een nieuw leefgebied. Een wolf kan territoriaal worden en een deel van zijn/haar leefgebied verdedigen tegen soortgenoten (Krebs 1985). Bij voldoende geschiktheid en de aanwezigheid van een partner zal de wolf zich voortplanten in het nieuwe leefgebied (voor definitie van leefgebied Hoofdstuk 3).

Wolf in zomervacht wakend bij nest met jongen.

Aanbeveling 6.1
Het verdient aanbeveling, waar mogelijk, rustige gebiedsdelen veilig te stellen rond de voortplantingsplaats(en) in een door de wolven uitgekozen leefgebied. Dit geldt in het bijzonder voor het recreatief medegebruik, de verkeersintensiteit en de snelheid van het verkeer.

Aanbeveling 6.2
Vestiging van wolven betekent dat zij wilde prooien in het nieuwe leefgebied vinden. Het is zaak uit te vinden welke dit zijn en hun voorkomen veilig te stellen. Het is van belang te onderzoeken in hoeverre hierbij kan worden aangesloten bij de bestaande monitoring van wilde hoefdieren door de Faunabeheereenheden. Om inzicht te krijgen in potentiele conflictgebieden, bijvoorbeeld bij afwezigheid van wilde hoefdieren en ruime aanwezigheid van gehouden schapen, zou inzicht in de spreiding in gehouden dieren ook in beeld gebracht kunnen worden.

Voor de opslag en analyse van waarnemingen van wolven kan worden aangesloten bij SCALP-criteria (*Status and Conservation of the Alpine Lynx Population*, Kaczensky *et al.* 2009). Deze criteria spelen tevens een rol bij de definiëring van het begrip leefgebied. De letter 'C' staat voor categorie:
C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)
C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

De SCALP-criteria voor door wolven 'bezet gebied' zijn 5*5 km hokken met of een C1 of minimaal 3 C2 waarnemingen. In Duitsland wordt een gebied als leefgebied van wolven beschouwd wanneer in een cel van 10*10 km gedurende een jaar tenminste één C1 of drie C2 waarnemingen zijn gedaan. Tenminste twee van deze drie aanwijzingen moeten van verschillende aard zijn (spoor, uitwerpselen, prooi), anders zijn tien aanwijzingen vereist (BfN 2009). Het managementplan van Sachsen definieert wolvenleefgebied als volgt: er is sprake van een wolvenleefgebied zodra een territoriale wolf of territoriale wolven zich gevestigd hebben. Onder een roedel verstaan we een wolvenpaar met jongen in een vast territorium, bevestigd door C1 en C2 gegevens (BfN 2009).

Aanbeveling 6.3
In ecologische zin is sprake van een wolvenleefgebied wanneer in een gebied tenminste één C1- of drie C2-waarnemingen van verschillend type zijn gedaan, volgens de SCALP-criteria. Het is niet zinvol om hieraan vooraf een minimum oppervlakte-eis te stellen.

6.2 Passieve en actieve monitoring, ecologisch onderzoek

Bij het volgen van de aanwezigheid van wolven in Nederland en de effecten daarvan kan onderscheid worden gemaakt tussen passieve en actieve monitoring en ecologisch onderzoek. Er bestaat tussen beide een nauw verband: de monitoring is gericht op de beantwoording van de in het onderzoek gestelde vragen en houdt o.a. in een gestandaardiseerde omgang met wolf-gerelateerde waarnemingen. Het moge duidelijk zijn dat de overgang van passieve naar actieve monitoring en ecologisch onderzoek een glijdende schaal is: de onderzoeksinspanning groeit met de vordering van de vestiging van wolven.

In gebieden waar de wolf nog niet voorkomt of in de vestigingsfase zit, is minimaal de passieve monitoring geregeld: het verzamelen en valideren van meldingen van prenten, zichtwaarnemingen, huilwaarnemingen, prooi en doodvondsten van wolven door deskundigen van het wolvenbureau.

Wanneer wolven zich permanent hebben gevestigd wordt de passieve monitoring gecontinueerd maar uitgebreid met ecologisch, veterinair, forensisch en pathologisch onderzoek aan dode wolven. Het onderzoek is gericht op het vaststellen van de populatiegrootte (roedels, territoriale paren, eenlingen), verspreiding, reproductiestatus, dieetkeus en schade. Bij secties op dode wolven wordt ecologisch, veterinair, pathologisch en forensisch onderzoek gedaan. De opslag van onderzoeksmateriaal vindt gecentraliseerd plaats. Actieve monitoring vindt nu op uitgebreidere schaal plaats en meer onderzoeksinstituten zijn betrokken bij de analyse van data en monsters. Genetisch onderzoek aan weefsel en excrementen (herkomst en verwantschap) wordt geïntensiveerd en geeft informatie over soort, geslacht, populatiegrootte en samenstelling van het roedel. Daarnaast wordt actief gespeurd naar de aanwezigheid van wolven en wordt telemetrisch onderzoek en de

inzet van cameravallen ter hand genomen. In aansluiting bij wat gebeurt in enkele Duitse deelstaten kunnen afschotaantallen van wilde hoefdieren (prooidieren) worden geanalyseerd in relatie tot de aanwezigheid van de wolf en zijn dieetkeus (kader populatiebeheer hoefdieren). De focus kan hierbij liggen op trends (Boitani mond. med.; Groot Bruinderink *et al.* 2012a). Hetzelfde geldt voor de wijze waarop de wilde hoefdieren hun leefgebied benutten (zie ook http://www.1815.ch/wallis/aktuell/woelfe-spielen-wichtige-rolle-in-der-schweizer-waldpflege-117019.html).

Populatiebeheer hoefdieren
Vestiging van wolven heeft mogelijk gevolgen voor de aantallen wilde hoefdieren die in een gebied kunnen leven. Monitoring van trends van deze prooien is daarom van belang. De te beantwoorden vraag daarbij is of en hoe het traditionele populatiebeheer kan worden gecontinueerd. Hoefdieren kunnen hun gedrag en terreingebruik aanpassen aan de aanwezigheid van predatoren. Ook dit kan een effect hebben op het traditionele populatiebeheer. Op voorhand is een effect op het gedrag van prooidieren en hun bewegingen in het landschap niet te voorspellen.

Aanbeveling 6.4
In een vroege fase is tenminste de passieve monitoring geregeld welke wordt uitgevoerd door deskundigen verbonden aan het wolvenbureau. Zodra er sprake is van enkele roedels wolven in Nederland, wordt het onderzoek opgeschaald en moet extra informatie worden verzameld over roedelgrootte, territoriumgrootte, voortplantingssucces e.d.

Voor voorbeelden en details over hoe de monitoring en het ecologisch onderzoek in Duitsland en andere Europese landen is opgezet verwijzen we naar Reinhardt & Kluth (2007), Kaczenski *et al.* (2009) en naar de *Carnivore guidelines* (Linnel *et al.* 2008). Richtinggevend hierbij is de zesjaarlijkse verantwoording van Nederland naar de EU (Assessment, monitoring and reporting under Article 17 of the Habitats Directive: Explanatory notes and guidelines. Final Draft 2006 und DocHab-04-03/03 rev 3).

Aanbeveling 6.5
Het is wenselijk dat onderzoek en monitoring in Nederland inhoudelijk aansluit bij dat van de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland. Dit raakt ook aan de aanbeveling dat Nederland zich, cf. de Carnivore guidelines, met de buurlanden buigt over een grensoverschrijdend wolvenplan.

De belangrijkste onderdelen van het ecologisch onderzoek zijn (1 t/m 5):
1. Verspreidingsgebied (IUCN: extent of occurence) met gegevens over:
- oppervlakte (in km2)
- datum waarop dit werd vastgesteld
- kwaliteit van gebruikte gegevens
- trend (veranderingen in leefgebied)
- omvang trend
- tijdspanne van trend
- reden van trend

2. De populatie met gegevens over:
- omvang in biogeografische regio
- methode waarmee dit is vastgesteld
- kwaliteit van de gebruikte gegevens
- trend (stabiel, toename, afname, onbekend)
- omvang trend
- tijdspanne van de trend
- reden voor de trend
- criteria voor trendwijziging (gewoonlijk 1%)
- invloeden op duurzaam voortbestaan
- bedreigingen duurzaam voortbestaan
- populatiestructuur

In relatie tot punt 1 en 2 geldt specifiek voor het ecologisch onderzoek aan wolven het systematisch speuren bij aanwezigheid van een sneeuwdek, genetische analyses, huilimitaties ('s zomers; soms bewust niet om wolven niet te verstoren en de relatie mens-wolf zuiver te houden), het verzamelen van bewijs voor presentie (cameravallen), telemetrie, analyse van afschotgegevens van prooidieren en autopsie op dode dieren. Op deze wijze ontstaat inzicht in het verspreidingsgebied, de aantallen roedels, het aantal markerende paartjes, het aantal territoriale wolven, de omvang van de roedels en de reproductie. Precieze schattingen van de populatieomvang van wolven zijn lastig. Het is beter en praktischer zich te richten op het aantal reproducerende roedels.

Aanbeveling 6.6
Ecologisch onderzoek moet licht werpen op de belangrijkste prooidieren voor wolven in Nederland. Aanbevolen wordt om gebruik te maken van de trendbepalingen van de Faunabeheereenheden van de meest voor de hand liggende prooidiersoorten. In Nederland zijn dit ree, edelhert, wild zwijn, damhert, konijn en haas (met lokaal wellicht ook in het wild levende runderen, huisvarkens, paarden en moeflons).

Aanbeveling 6.7
Telemetrisch onderzoek is van belang voor het verzamelen van kennis over de wolf (territoriumgrootte, onderscheid roedels, dichtheid aan wolven, terreingebruik, dispersie, inzicht in het lot van afzonderlijke dieren) en kan in veel opzichten helpen bij het vergroten van het maatschappelijk draagvlak. Het kan ook licht werpen op de vraag in hoeverre mitigerende maatregelen ter voorkoming van sterfte van wolven in het verkeer genomen kunnen worden. Bij aanwezigheid van een wolf in Nederland is het om die reden gewenst om een GPS-zender onder handbereik te hebben voor het geval dat de mogelijkheid zich voordoet om een wolf te zenderen (toevalskans).

Aanbeveling 6.8
Het verdient aanbeveling zich te buigen over de vraag hoe wolven te vangen bijvoorbeeld t.b.v. wetenschappelijk onderzoek. In de praktijk wordt dit veelal gedaan m.b.v. de (verboden!) pootklem en of een verdovingsgeweer (http://www.ibriwolf.it/en).

3. Habitat met gegevens over:
- habitatbeschrijving
- een schatting van het bezette en het geschikte habitat
- trend in oppervlak
- tijdspanne van de trend
- reden voor de trend

In relatie tot de habitat is de ontwikkeling van habitatgeschiktheidsmodelllen (habitat suitability models) van belang, gevoed door data uit bezet gebied en toegepast, geëxtrapoleerd op/naar te bezetten gebied (Linnel *et al.* 2008).

4. Perspectief met gegevens over:
- de lange termijn overlevingskansen van de populatie in de biogeogeografische regio.

5. Aanvullende informatie over:
- referentiewaarden voor een FRP (Favourable Reference Population; zie ook bij GvI; Linnel *et al.* 2008).

Aanbeveling 6.9
Het is wenselijk dat monitoring en onderzoek in Nederland inhoudelijk aansluiten bij dat van de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland. Dit raakt ook aan de aanbeveling dat Nederland zich, cf. de Carnivore guidelines, met de buurlanden buigt over een grensoverschrijdend wolvenplan.

6.3 Wolf-gerelateerde waarnemingen

Er worden vier typen van aan wolven gerelateerde waarnemingen onderscheiden:
1. sporen van een wolf
2. de waarneming van een levende wolf
3. de vondst van een prooidier van een wolf en
4. de vondst van een dode wolf

Het type waarneming van een probleemwolf is uitvoerig hierboven behandeld. Een eerste schifting tussen wolf en hond is cruciaal (schade aan vee, aanrijdingen).

Aanbeveling 6.10
Het is onmogelijk (en niet wenselijk) om vanaf heden bij elke melding uit te rukken om sporenonderzoek te verrichten. Het advies luidt dan ook om pas bij de 'verdenking van de aanwezigheid van een wolf', al dan niet in combinatie met schademeldingen, actief ter plekke sporenonderzoek te gaan doen om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake is van (schade door) een wolf. Invulling van het criterium 'verdenking van de aanwezigheid van een wolf' berust bij het wolvenbureau.

Aanbeveling 6.11
Eenieder die betrokken is bij het transport van wolven (dood of levend) of onderdelen van wolven (uitwerpselen, haren, karkas e.d.) beschikt daartoe over een toegesneden ontheffing van de Ff-wet en een EU-CITES-certificaat en/of een registratie als wetenschappelijke instelling onder het CITES-verdrag.

Aanbeveling 6.12
Voor de opslag en analyse van data van wolf-gerelateerde waarnemingen kan worden aangesloten bij SCALP-criteria (Kaczensky et al. 2009). Het gebruik van moderne communicatiemedia wordt aanbevolen (iPhones).

Aanbeveling 6.13
De betrokken overheden (provincies en het ministerie van Economische Zaken) maken afspraken over de bekostiging van inzet van personen en middelen van WolvenInNederland, NFI, Alterra, DWHC, RIVM, CVI en Naturalis, welke samenhangen met een correcte uitvoering van alle in het wolvenplan opgenomen protocollen.

Aanbeveling 6.14
*Het wolvenbureau werkt vanaf de instelling aan naamsbekendheid, zodat de vinder (particulieren, meldkamer politie, dierenambulance, gemeentes, NGO's, wegbeheerder en weggebruiker, Stichting Wildaanrijdingen Nederland, BOA's) van 1) sporen van een wolf, de waarnemer van 2) een levende wolf, de vinder van 3) een prooidier van een wolf en de vinder van 4) een dode wolf, de weg weet en zijn waarneming meldt bij het wolvenbureau of bij WolvenInNederland. Feitelijk moet overal waar een melding kan binnenkomen een poster hangen met 'bel het wolvenbureau of 'bel WolvenInNederland (en laat de 'plaats delict intact). Zo kort mogelijk na de melding wordt overgegaan tot het veilig stellen van het kadaver, sporenonderzoek, etc. alles volgens standaardprotocollen. Wolvenbureau en WolvenInNederland zijn daartoe 24*7 bereikbaar.*

DNA-analyses
In een aantal hierna beschreven situaties worden weefsel- of slijmmonsters van de wolf of van zijn keutels en prooi (bijtwonden) verzameld voor DNA-analyse. Voorgesteld wordt om standaard deze verzamelde monsters te verzenden naar Alterra waar DNA-extractie plaatsvindt. Het DNA wordt gedeeld met Naturalis en door beide instituten voor analyse opgestuurd naar respectievelijk Senckenberg en ISPRA. Gestreefd wordt naar EU-samenwerking om in te toekomst minder van deze instituten afhankelijk te zijn.

1. Sporen van een wolf
Het wolvenbureau stuurt bij een melding van sporen van een wolf een deskundige op locatie. Sporen worden volgens een standaardprotocol vastgelegd.

Aanbeveling 6.15
Het wolvenbureau registreert, vanaf de komst van de eerste wolf in Nederland, informatie m.b.t. aan wolf-gerelateerde waarnemingen. Van belang is dat de gecontroleerde waarneming in het bestand van de

Zoogdiervereniging komt. Via het Netwerk Ecologische Monitoring kunnen deze waarnemingen de basis bieden voor de zesjaarlijkse rapportage aan Brussel (net zoals dat nu voor andere HR-soorten gebeurt).

Aanbeveling 6.16
Veelvuldige meldingen van waarnemingen van wolven uit één regio vormen aanleiding tot nader onderzoek door de deskundigen van of aangetakt aan het wolvenbureau. Die zoeken daarbij systematisch naar aanwijzingen op bijvoorbeeld bospaden, langs rasters en andere lijnvormige landschapselementen. Ook spoorsneeuw en cameravallen kunnen worden benut. Speuren naar welpen voor het vaststellen van reproductie kan het best gebeuren vanaf einde juni.

Aanbeveling 6.17
Sporen worden volgens standaard (SCALP) protocol vastgelegd (Kaczensky & Huber 1994; Kaczensky et al. 2008): spoorlengte, individuele prenten, foto inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint), gipsafdruk, registratieformulier, datum, vindplaats (gps), omschrijving vindplaats. Er worden zo mogelijk haren en uitwerpselen verzameld ten behoeve van het DNA-onderzoek. De deskundige zorgt voor archivering van zijn ervaringen door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarneming.

Aanbeveling 6.18
Microscopisch onderzoek van haren kan licht werpen op de vraag of een wolf kan worden uitgesloten, maar microscopisch kunnen haren van wolven niet worden onderscheiden van hondenharen. Daartoe is een genetische analyse vereist. Monsters worden daartoe in papier droog opgeslagen (met silicagel) of ingevroren.

Aanbeveling 6.19
Nabootsen van huilen door wolven levert vaak een reactie op welke tevens aanwijzingen kan bevatten over reproductie. Omdat dit verstorend kan werken op pups moet deze methode beperkt en alleen deskundig worden ingezet.

Aanbeveling 6.20
Veiligheid en bescherming van de mens heeft bij de vondst van keutels, een prooidier of een kadaver van een wolf (zie onder bij 4) of bij een gewonde wolf (zie onder bij 2) de hoogste prioriteit. Wolven en hun prooidieren kunnen bacteriën, schimmels en virussen bij zich dragen, inclusief organismen die overdraagbaar zijn op mensen (zoönosen). Hoewel het zelden voorkomt dat deze overgedragen worden op mensen, dienen de nodige veiligheidsmaatregelen te worden getroffen. Daarbij gaat het om:
· het dragen van handschoenen en gepast schoeisel wanneer men met het dier, karkas, of onderdelen daarvan werkt;
· het wassen van blootgestelde huid en kleding na contact met het dier en het bedekken van eventuele verwondingen met geschikte pleisters om infectie te voorkomen.

2. Een waarneming van een levende wolf
Levende wolven kan slaan op zichtwaarnemingen van wolven maar ook op wolven die worden gevangen t b.v. onderzoek, gewonde of zieke wolven of verweesde welpen die tijdelijk moeten worden opgevangen.

Zichtwaarnemingen
Het gevaar voor verwisseling met honden ligt op de loer, in het bijzonder met Tsjechische en Saarlose wolfshonden. Daarom moet bij gevangen wolven de identiteit zorgvuldig worden aangetoond, bij voorkeur middels DNA-onderzoek (zie ook bij SCALP-criteria).

Aanbeveling 6.21
De deskundige van het wolvenbureau regelt de validatie van de waarneming. De deskundige zorgt, bij een positieve uitslag, voor het vastleggen van locatie, film, foto, sporen en ander bewijsmateriaal volgens een standaard protocol en voor registratie van zijn ervaringen door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarneming.

Gevangen wolven
Het is mogelijk dat een wolf wordt gevangen, bijvoorbeeld voor het telemetrisch onderzoek. Levend gevangen wolven zijn een belangrijke bron van informatie en worden dan ook volgens gestandaardiseerd protocol

behandeld, waarbij foto's worden genomen en een bloed-, haar- en/of speekselmonster wordt genomen t.b.v. genetische identificatie. De aanwezigheid van een geautoriseerde en deskundige dierenarts is hierbij vereist.

Aanbeveling 6.22
Een geautoriseerde en deskundige dierenarts is lid van het team dat zich bezighoudt met de vangst van wolven.

Gewonde wolven en verweesde pups
Gewonde wolven worden gemeld bij het wolvenbureau. Eventuele behandeling vindt plaats door een bevoegd en deskundig dierenarts die in overleg met een wolvenexpert bepaalt of vrijlating mogelijk is of dat het dier wordt geëuthanaseerd. Vrijlating vindt bij voorkeur plaats op de plek waar het dier werd gevonden. De maatstaf voor het doden van een gewonde volwassen wolf ligt hoog, ook invalide wolven (deels blind, mank) kunnen probleemloos terug naar de natuur en jarenlang pups grootbrengen. Dieren die niet terug kunnen naar de natuur worden gedood.

Aanbeveling 6.23
Het plaatsen van een volwassen wilde wolf in quarantaine, bijvoorbeeld ten behoeve van revalidatie, wordt in het algemeen als niet realistisch gezien. Voor een volwassen wilde wolf is dit een zeer traumatische en daarmee dieronvriendelijke optie.

Gewonde of verweesde pups die voor 1 oktober worden gevonden (en dus jonger zijn dan een ½ jaar) mogen worden opgefokt en gehouden omdat deze nog kunnen wennen aan een leven in gevangenschap. Voor noodgevallen kan een catalogus met criteria opgesteld worden die geraadpleegd kan worden via de politie, waarna indien noodzakelijk ingegrepen kan worden zonder de tussenkomst van een dierenarts. De overheid wordt vooraf geïnformeerd en het hele proces wordt uitvoerig gedocumenteerd i.v.m. de meldingsplicht aan de EU. Eventuele tijdelijke quarantaine van gewonde of verweesde pups kan alleen plaatsvinden bij door de Dienst Regelingen geautoriseerde opvangcentra (http://www.hetInvloket.nl/xmlpages/page/Invloket/actueel/document/fileitem/2202001).

Nederland heeft op dit moment geen geschikt opvangcentrum voor gewonde of verweesde pups van wolven en/of gewonde volwassen wolven. Het gebruik van opvangcentra in het buitenland vereist een FF-wet ontheffing voor het grensoverschrijdend vervoer. Een andere mogelijkheid is tijdelijk opvang in dierentuinen, maar ook zij hebben daarvoor niet de benodigde vergunningen (Wing 2013).

Aanbeveling 6.24
Gewonde wolven die niet terug kunnen naar de natuur worden gedood. Gewonde of verweesde pups die voor 1 oktober zijn geboren mogen worden opgefokt en gehouden in een opvangcentrum of dierentuin. Beoordeling van de situatie is mede aan een bevoegd en deskundig dierenarts (expertise-arts).

Aanbeveling 6.25
Het verdient aanbeveling op voorhand de bevoegdheid om een wolf te doden te regelen, zodat bij urgentie meteen gehandeld kan worden.

Aanbeveling 6.26
Het doden van een gewonde wolf kan m.b.v. het geweer of een dodelijke injectie, afhankelijk van de situatie welke door de deskundigen, inclusief een geautoriseerde dierenarts, wordt beoordeeld.

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

3. De vondst van een prooidier van een wolf
Een prooidier van een wolf kan zijn een dier dat behoort tot de wilde fauna, een landbouwhuisdier (vee als schaap, koe e d.), een huisdier (hond) of een hobbydier (bijvoorbeeld van een kinderboerderij). In het navolgende wordt dit onderscheid gecomprimeerd tot wilde en gehouden prooien.

Aanbeveling 6.27
Het verdient aanbeveling te werken naar een systeem waarbij de vinder van een prooidier van een wolf de

vondst van zowel een wilde prooi als een gehouden prooi binnen 24 uur meldt bij het wolvenbureau of het Faunafonds. Beide partijen werken nauw samen zodat ook het Faunafonds een goed overzicht heeft van het verspreidingsgebied van wolven.

Aanbeveling 6.28
Een dood gevonden prooidier wordt door de deskundige van het wolvenbureau veiliggesteld. Zo mogelijk worden door de deskundige ook gewonde prooidieren ter beschikking gehouden voor onderzoek. De aanwezigheid van een geautoriseerde dierenarts hierbij is wenselijk. De deskundige zorgt voor het vastleggen van sporen in de omgeving volgens een standaard protocol. Voor DNA-onderzoek aan de hand van beetsporen (slijm) is snelheid gewenst, binnen 24 uur moet een monster zijn genomen om nog een DNA-profiel vast te stellen (wel of niet wolf en welke wolf.

Aanbeveling 6.29
Wilde prooi
Bij het vinden van een wilde prooi wordt door de deskundige van het wolvenbureau de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (uitwerpselen, sporen, haren). Er worden, ook door de deskundige, foto s gemaakt van: omgeving, vindplaats, prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd. De prooi blijft in overleg met de lokale beheerder in het veld achter (camera plaatsen, ook al komt een wolf waarschijnlijk niet terug bij een naar mens ruikende prooi).

Aanbeveling 6.30
Gehouden prooi
Ook bij het vinden van een 'gehouden prooi wordt de omgeving door de deskundige van het wolvenbureau afgespeurd (uitwerpselen, sporen, haren) en worden foto s gemaakt van: omgeving, vindplaats, prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, vraatbeeld worden genoteerd. Voor een taxatie van de schade laat de deskundige zich vergezellen door de vertegenwoordiger van het Faunafonds in het wolvenbureau dan wel door een daartoe aangewezen taxateur. De deskundige regelt de sectie in het veld. Hierbij worden o.a. doodsoorzaak, vraatbeeld (bijtwonden) en onderhuidse sporen geregistreerd. Het kadaver gaat naar het destructiebedrijf.

Aanbeveling 6.31
Onderzoek aan gewonde prooidieren verloopt, eveneens via standaard protocol, door de deskundige van het wolvenbureau en een geautoriseerde dierenarts ter plekke. Indien noodzakelijk en mogelijk worden gewonde prooidieren behandeld of geëuthanaseerd. Daarom is de aanwezigheid van een geautoriseerde dierenarts gewenst.

Aanbeveling 6.32
Voor een taxatie van de schade laat de deskundige zich vergezellen door de vertegenwoordiger van het Faunafonds in het wolvenbureau dan wel door een daartoe aangewezen taxateur. In alle gevallen worden de bevindingen door de deskundige teruggekoppeld met en geregistreerd door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de vondst van het (de) prooidier(en).

Aanbeveling 6.33
Om duidelijkheid te creëren is het gewenst dat het Faunafonds zich buigt over de vraag op basis van welke criteria de schade kan worden vergoed (in de vestigingsfase/de komende jaren).

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

4. De vondst van een kadaver van een wolf
Aanbeveling 6.34
De instituten die een kadaver willen (kunnen) onderzoeken of vervoeren vragen daartoe zelf tijdig de benodigde Flora- en faunawetontheffingen en EU-CITES-certificaten aan. Het ministerie van Economische Zaken zorgt voor een voortvarende behandeling van de aanvragen. Ontheffingen en certificaten zijn ook aan de orde bij het verzamelen van onderdelen van de wolf (DNA-monsters, speekselmonsters etc.) en het

transporteren daarvan. DWHC kan per sms ontheffing CITES regelen voor betrokken personen. Bij twijfelgevallen over benodigde ontheffingen of certificaten nemen instituten altijd contact op met Dienst Regelingen van het ministerie van EZ.

Aanbeveling 6.35
Het wolvenbureau stuurt een validatiedeskundige op locatie, vergezeld door een technisch rechercheur van de politie en/of een BOA. De technische recherche kan in een later stadium desgewenst het NFI inschakelen. Een gevonden kadaver wordt door de deskundige altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet diepgevroren). Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd (uitwerpselen, sporen, haren, speekselmonsters, necrofiele entomofauna). Er worden foto s gemaakt van de omgeving, vindplaats, wolf, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum wordt geregistreerd, evenals de vindplaats (gps) en de vinder.

Aanbeveling 6.36
Bij autopsie op een dood gevonden wolf is het zaak om optimaal te profiteren van de deskundigheid die bij diverse instellingen en instituten aanwezig is. Voor de hand liggend zijn WolvenInNederland, Alterra, DWHC, Naturalis, RIVM en het CVI.

Aanbeveling 6.37
De sectie levert zekerheid over de vraag of aangifteplichtige ziekten kunnen worden uitgesloten. Wanneer bij sectie of anderszins komt vast te staan dat het dier illegaal werd gedood dan wel sterke vermoedens daarover bestaan, wordt door het wolvenbureau aangifte gedaan bij de politie en stelt Justitie nader onderzoek in. Het ministerie van EZ maakt vooraf afspraken met het Openbaar Ministerie over eisen bewijsvoering, financiën en organisatie.

Aanbeveling 6.38
*In alle andere gevallen bericht de deskundige DWHC te Utrecht en regelt samen met DWHC het transport van het kadaver naar Utrecht. DWHC is voor dit doel altijd (7*24) bereikbaar. DWHC meldt de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft de lead bij deze sectie. Naturalis opent het dier opdat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven t.b.v. het prepareren/conserveren. Alle partners volgen bij sectie het standaard protocol. De sectie wordt m.b.v. foto en/of film vastgelegd.*

Aanbeveling 6.39
Er zal aan de hand van een sampleplan een biobank worden aangelegd, waarin organen en weefsels van het kadaver worden veiliggesteld volgens een standaard protocol. DWHC zorgt voor een voor alle partners toegankelijke database en de beschikking over samples van monsters (aliquots) voor aanvullend onderzoek. De toekomst zal uitwijzen om hoeveel wolven dit gaat.

Aanbeveling 6.40
Het Senckenberg Research Institute in Gelnhausen, verbonden aan de universiteit van Frankfurt, doet de DNA-analyses voor wolven in Duitsland, Polen en Denemarken en beschikt over een databank die onderzoek naar herkomst mogelijk maakt. Omdat de Pools-Duitse populatie een zeer waarschijnlijke bron vormt voor Nederland, gaat een DNA-monster naar dit instituut. Tegelijkertijd gaat een DNA-monster naar het ISPRA dat beschikt over een databank van Italiaans-Franse wolven. Alterra en Naturalis treden hierin gezamenlijk op.

Aanbeveling 6.41
Het verdient aanbeveling dat vanuit Nederland initiatief wordt genomen voor, dan wel aansluiting wordt gezocht bij EU-brede samenwerkingsverbanden om te zorgen voor een EU-brede openbare referentie set voor wolven-DNA. Dit zou in de toekomst de mogelijkheid bieden om analyseresultaten snel te kunnen vergelijken, ongeacht wie de analyses heeft uitgevoerd.

Aanbeveling 6.42
De uitslag van sectie en analyses gaat naar alle betrokken partners en naar het wolvenbureau. Het restant van het kadaver na sectie (zoveel mogelijk in tact skelet en huid) wordt voor nader onderzoek gedurende 2 weken bewaard bij DWHC. De uiteindelijke bestemming is de natuurhistorische collectie van Naturalis. De

geprepareerde wolf kan daarna op verzoek worden uitgeleend, bijvoorbeeld aan bezoekerscentra o.i.d.

Aanbeveling 6.43
Het wolvenbureau verzorgt de communicatie over de vondst van het kadaver van de wolf en de resultaten van het onderzoek. Communicatie door anderen gaat in afstemming met het wolvenbureau. Zolang het wolvenbureau nog niet operationeel is neemt EZ deze taak op zich.

Samenwerking tussen partijen
De 'wolf van Luttelgeest' heeft aangetoond dat een verbeterslag mogelijk is in de samenwerking tussen betrokken partijen, waarbij afspraken op directieniveau van de betrokken wetenschappelijke instituten en een centrale regie van het ministerie van Economische Zaken onontbeerlijk is.

Aanbeveling 6.44
Het verdient aanbeveling om a) op directieniveau en b) onder de centrale regie van het ministerie van Economische Zaken, de samenwerking tussen de betrokken onderzoeksinstituten te regelen. Aanbevolen wordt om duidelijke afspraken te maken over:
- de verdeling van de onderzoektaken (wie doet wat?),
- het gebruik van het verzamelde onderzoekmateriaal voor analyses buiten de toegewezen onderzoekstaken om,
- de omgang met de media,
- de wetenschappelijke publicatie van de onderzoeksresultaten, waarbij de wetenschappelijke onafhankelijkheid voorop staat.

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

Wolven in winterkleed

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

7 Schadepreventie en -tegemoetkomingen

Inleiding
In landen in Europa waar wolven op populatieniveau voorkomen vormt predatie van landbouwhuisdieren een terugkerend fenomeen. De mate waarin dit type schade wordt toegebracht kan samenhangen met het aantal wolven, hun al dan niet intacte sociale structuur, het aanbod aan wilde hoefdieren, de aantallen landbouwhuisdieren en de manier waarop deze worden gehouden en het gebruik van preventieve middelen. In Duitsland leren de boeren hun vee te beschermen waardoor de schade afneemt. Tegelijk neemt leefgebied toe waardoor schade toeneemt. Per saldo houdt dit elkaar min of meer in evenwicht. Duitsland is dan ook niet vergelijkbaar met situaties met langdurig stabiele wolvenpopulaties.

Bij lage aantallen wolven is de schade veelal gering en irrelevant voor de veehouderij als geheel (<1% van de veestapel; Gazzola *et al.* 2008). De impact op individuele boeren kan echter groot zijn. Met uitzondering van de Baltische staten zijn er in de gehele EU schaderegelingen van staatswege, die hand in hand gaan met preventieregelingen (Reinhardt & Kluth 2007). Beide vereisen voorlichting, communicatie en klachtenafwikkeling door een centrale organisatie. Aspecten daarbij zijn tijdige melding, juist gebruik van preventieve middelen, de ligging van de veehouderij t.o.v. de kern van het wolvengebied (is het fenomeen wolf nieuw of al langer bekend), de werkwijze bij twijfel over de ‘dader’ (hond, vos of wolf) en of dieren beroepsmatig of hobbymatig worden gehouden. In het algemeen worden alle gedode gehouden dieren onderzocht volgens een standaard protocol. Het nemen van preventieve maatregelen in een wolvengebied wordt veelal gesubsidieerd. Schade veroorzaakt door honden en vossen wordt niet vergoed (van een hond kan op de eigenaar worden verhaald als die bekend is).

Als we de resultaten van een onderzoek in Limburg mogen extrapoleren kent de schapenhouderij in Nederland jaarlijks een verlies kent van enkele duizenden dode schapen door vos en hond. Dat wordt nu niet vergoed.

Aanbeveling 7.1
Het verdient aanbeveling om in een vroeg stadium per provincie inzicht te verwerven in het aantal schapen dat door honden en/of vossen wordt gedood.

Aanbeveling 7.2
Gelet op de kans op predatie van gehouden dieren verdient het aanbeveling om een centraal meldpunt in te richten waar de burger met dit type klachten terecht kan. Dit centraal meldpunt verzorgt ook de communicatie over preventie van en tegemoetkomingen in geleden verliezen. Aanbevolen wordt daarbij de procedures van het Faunafonds te volgen. Wolvenbureau en Faunafonds kunnen hier elkaar versterken.

Preventie is in alle Duitse managementplannen de verantwoordelijkheid van grondeigenaren (Tabel 7.1). Zij zijn verplicht om afdoende preventieve maatregelen te nemen in een straal van 30 km rondom bekend wolvengebied, met een overgangstermijn van 1 jaar waarin schade altijd wordt vergoed. In Frankrijk is preventie niet verplicht, maar preventieve maatregelen worden wel gesubsidieerd, veelal conform EU-regelingen. Voor *ad hoc* preventie worden soms preventieve middelen uitgeleend (flexinetten, vlaggetjeslinten) daar waar wolven nieuw gebied koloniseren. Tegemoetkomingen in het nemen van preventieve maatregelen beslaan over het algemeen slechts de materiaalkosten. In meerwerk in uren door de boer wordt niet voorzien. Lokaal zijn vrijwilligersnetwerken actief om hierin te ondersteunen.

140206 4a 1 bijlage rapport Alterra

Tabel 7.1. Overzicht verantwoordelijkheden ingeval van preventie en schade in Duitsland en Frankrijk

Gebied	preventie	schade
Duitsland		
Bayern	-	BN
Sachsen	Grondgebruiker, LfULG	LRA, LfULG, LD DD
Niedersachsen	Grondgebruiker, NLWKN	-
Mecklenburg-Vorpommern	Grondgebruiker, LU	LUNG, StALU
Brandenburg	Grondgebruiker, LUGV, MIL	LUGV, LBB
Schleswig-Hollstein	Grondgebruiker, MLUR	MLUR
Sachsen-Anhalt	-	-
Frankrijk	MEEDDAT	MEEDDAT, ONCFS, DDAF

Afkortingen bij tabel 7.1
LRA Landratsamt
LfULG Landesamt für Umwelt, Landwirtschaft und Geologie
NLWKN Niedersächsische Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten und Naturschutz
LUNG Landesamt für Umwelt, Naturschutz und Geologie
LUGV Landesamt für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz
MLUR Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume
LU Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz M-V
StALU Staatliches Amt für Landwirtschaft und Umwelt/Obere Naturschutzbehörde
LBB Landeslabor Berlin_Brandenburg
LD DD Landesdirektion Dresden
ONCFS Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage
MEEDDAT Ministry of Ecology, Energy, Sustainable Development and the Development of the Territory
DDAF Direction départementale de l'Agriculture et de la Forêt

De meeste EU-landen hebben schaderegelingen op nationaal niveau (Tabel 7 2).

Tabel 7.2. Overzicht van schaderegelingen in Europa (Reinhardt & Kluth 2007; Kaczensky *et al.* 2013)

Land	Financiering	Organisatie	Diersoort	Hoeveel
Albanië	-	-	-	-
Bulgarije	Jagers	Jagers	"schade"	0
Duitsland	Bundesland	divers	Landbouwhuisdieren, jachthonden, hobbydieren divers	85-100% marktwaarde
Estland	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Finland	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	100% marktwaarde
Frankrijk	DDAF	DDAF	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Griekenland	verzekering	ELGA	Landbouwhuisdieren	<90% marktwaarde
Hongarije	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	
Italië	Provincie	Provincie	Landbouwhuisdieren	divers
Kroatie	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Letland	-	-	-	-
Litouwen	-	-	-	-
Macedonië	-	-	-	-
Noorwegen	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	?
Oostenrijk	Jachtverzekering	jagers	Landbouwhuisdieren	?
Polen	Staat	Provincie, Nationale Parken	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Portugal	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Roemenie	Jachtverzekering		Landbouwhuisdieren	?
Servie	Jagers	Jagers		0
Slowakije	Staat	Regionale milieuorganisaties	Landbouwhuisdieren, honden wilde hoefdieren in Nationale Parken	?
Slovenië	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	>100% marktwaarde
Spanje	Regio	Regio	Landbouwhuisdieren	divers
Tsjechië	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Turkije	-	-	-	-
Zweden	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	?
Zwitserland	Staat 80%, Kanton 20%		Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde

Afkortingen bij Tabel 7.2
ELGA = National organization for Agricultural Insurance
DDAF = Departmental Direction of Agriculture and Forests

In Frankrijk wordt ook indirecte schade (bij ons ook wel vervolgschade genoemd) door stress, productieverlies, abortus en vermiste dieren na een aanval vergoed. Bij vastgestelde schade door wolven of bij twijfel vindt compensatie plaats. In Spanje, Italië en Polen is schade gedelegeerd naar regio's/ provincies met deels verschillende regelingen. Griekenland heeft een schadefonds ingesteld dat door grondbezitters wordt gevuld, waarbij de staat bijspringt indien de fondsen tekort schieten. In Duitsland vergoeden de deelstaten de schade bij de betreffende veehouders op vrijwillige basis. De Bondsregering is hierbij niet betrokken. In Duitsland moet schade binnen 24 uur gemeld worden aan de schade-uitvoeringsorganisatie of schade-experts. Schade aan landbouwhuisdieren (schapen, geiten, gehouden wilde hoefdieren) en jachthonden wordt vergoed. Deelstaten zoals Brandenburg vergoeden daarnaast schade aan hobbydieren. Compensatie van schade aan honden is normaliter in alle deelstaten uitgesloten. De schadebeoordeling vindt plaats door experts waarna de rapportage tot taxatie en uitkering leidt. Alle dode dieren, kosten van de dierenarts en kosten van destructie worden vergoed conform EU-regelingen (VO (EG) Nr. 1535/2007, de zogenaamde de-minimis steun met een

maximum van € 7500 in 3 jaar)). Bij overschrijding van deze regeling wordt gezocht naar additionele (private) middelen. Compensatie wordt gegeven voor dode en gewonde dieren conform marktprijzen. In Bayern is gekozen voor een schadevergoeding voor 85% door het Bayerische Naturschutzfonds (BN), de overige 15% zou door private financiering moeten worden opgebracht. Schade aan landbouwhuisdieren wordt vergoed als er 1 jaar nadat wolven zich hebben gevestigd afdoende preventieve maatregelen zijn getroffen.

Aanbeveling 7.3
Het verdient aanbeveling dat tegemoetkomingssystemen voor geleden verliezen door wolven hand in hand gaan met voorlichting en hulp bij het nemen van preventieve maatregelen.

Aanbeveling 7.4
Aanbevolen wordt grondgebruikers (of eigenaren van vee) verantwoordelijk te maken voor het nemen van preventieve maatregelen tegen wolvenoverlast.

7.1 Preventieve maatregelen

Bij preventieve maatregelen kan onderscheid worden gemaakt tussen:
1) ad hoc maatregelen voor het tijdelijk verjagen van wolven en
2) permanente maatregelen in te voeren binnen 1 jaar.

Ad 1. Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade
Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:
- optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood)
- akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen)
- mobiel waakhondenteam
- mobiel schriknet
- geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion)
- lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence)

N b. Vuurwerk, gaskanonnen: APV en geluidsrichtlijnen staat dit in de weg. Het gebruik van rubberkogels is verboden bij wet.

In Duitsland zijn mobiele waakhondenteams beschikbaar en commercieel interessant voor particulieren om te verhuren. Het gebruik van optische en akoestische afweermiddelen werkt alleen op korte termijn (habituatie), maar kan soelaas bieden in de periode dat nog onvoldoende deugdelijke preventieve maatregelen zijn getroffen.

GPS virtual fence halsbanden zijn nog niet getest op wolven in de praktijk (Licht *et al.* 2010). Een ouder systeem met ingegraven draden is soms effectief. M.b.t. het conditioneren van wolven is onvoldoende onderzoek gedaan naar Conditioned Taste Aversion (Smith *et al.* 2000). Het veel geteste LiCl werkt niet (of alleen op de korte termijn). Toepassing van het ontwormingsmiddel TBZ leidde tot divers gedrag van wolven.

Aanbeveling 7.5
Omdat veldtesten van veel potentieel geschikte 'ad hoc' middelen tot op heden ontbreken, verdient het aanbeveling om het effect van preventieve maatregelen nauwkeurig te monitoren.

Ad 2. Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade
Om wolven zeker tegen te houden geeft het 'best practice manual' voor Noord-Amerika een rasterhoogte aan van 2.4 m (http://environment.fhwa.dot gov/ecosystems/wvc/ch4 asp#four-2). In Banff NP hebben ze deze 2.4 m ook aangehouden en daarnaast is het raster daar 1,5 m onder een hoek van 45^0 ingegraven.

In Duitsland bestaat inmiddels al weer ruim 10 jaar ervaring met het nemen van preventieve maatregelen tegen aanvallen van wolven op vee. Daar worden als afdoende maatregelen voor landbouwhuisdieren beschouwd:

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of
3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Preventieve maatregelen moeten haalbaar en betaalbaar zijn. Altijd zal rekening moeten worden gehouden met type en omvang van te omrasteren gebieden. Hoe doe je dat op uiterwaarden, dijklichamen etc? Hoe doe je dat in gebieden waar ook wilde dieren moeten kunnen migreren? Kan worden volstaan met minder draden? Ook staat andere wetgeving en regelgeving het toepassen van deze middelen op sommige locaties niet toe. Bestemmingsplannen, APV's, milieuwetgeving staan hieraan in de weg. Dit alles vraagt om aanpassing van wet- en regelgeving.

Aanbeveling 7.6
Aanbevolen wordt voor de Nederlandse situatie dat de sector uitwerkt welke methodes inpasbaar en effectief zijn. Aanvankelijk kan worden teruggevallen op de methode die in Duitsland als effectief wordt gezien, namelijk omheinen door:
1. (5 draads) elektrisch raster > 90 cm en afstand tot de grond <20 cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of
3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Ook ophokken in een goed afgesloten stal kan natuurlijk een optie zijn. Andere afrasteringsconstructies worden door deskundigen beoordeeld op afdoende werking. In elk geval moet de afrastering 100% dicht zijn, dus ook langs slootkanten en door beken heen. Om schapen binnen te houden is een spanningsniveau op schikdraad van 2,5 kV voldoende, om wolven buiten houden is minimaal 4,5 kV gewenst. Wanneer wolven leren om over (elektrisch) raster te springen kan een klapperende band 30 cm boven het raster worden aangebracht of dienen waakhonden te worden ingezet. Voor hobbydierhouders in een wolvenleefgebied geldt dat de dieren 's nachts op stal moeten worden gezet. Ook honden dienen 's nachts in een afgesloten, niet voor wolven toegankelijke ruimte te worden geplaatst. Voor vrijlevende schaapkuddes geldt de inzet van waakhonden, lama's en ezels als preventieve maatregel. Inzet van deze waakhonden is echter in veel gebieden problematisch omdat ze veel blaffen en de kudde beschermen tegen alle indringers inclusief wandelaars al dan niet met honden. M.b.t. het ophokken is de effectiviteit van preventie met waakhonden het hoogst in gebieden met extensieve schapenhouderij wanneer de dieren 's nachts worden opgehokt met 3-4 waakhonden (95% minder predatie dan bij vrijgehouden schapen zonder waakhonden, 79-94% minder predatie bij vrijgehouden schapen met waakhonden; Espuno *et al.* 2004). In Slovenië bleek het inzetten van waakhonden een goede optie om *surplus doden* tegen te gaan. Er worden dan nog maar 1 a 2 dieren gedood (Linnartz *et al.* 2013). Dit wordt ook bevestigd uit Pools onderzoek. Waakhonden gaan daar in de aanval tegen de wolf. Daarentegen blijkt ook uit onderzoek dat een waakhond niet altijd preventief werkt, waarschijnlijk bij gebrek aan goede training. Al dit soort middelen worden ook in Frankrijk toegepast (Cerpam *et al.* 2012).

Aanbeveling 7.7
Het verdient aanbeveling om vroegtijdig een expert uit het buitenland uit te nodigen om schapenhouders, desgewenst, te trainen in het gebruik van de juiste waakhonden en andere preventieve middelen tegen wolvenpredatie.

Surplus doden
Schapen kennen geen natuurlijk vluchtgedrag zoals hertachtigen dat kennen. Zij blijven veelal staan, waardoor de wolf meerdere dieren kan doden (aanleggen voorraad). Schapen in een kleine ruimte waar een wolf binnen dringt blijven een soort van vluchtreactie vertonen maar kunnen niet weg. De wolf blijft getriggerd om te jagen en doodt in korte tijd meerdere schapen. Honden kunnen wolven weer naar buiten jagen. In Slovenië vond in 10% van wolven aanvallen surplus doden plaats: 10 tot 15 schapen werden gedood waarvan er 1 wordt gegeten. Ze komen dan steeds terug om het restant van de gedode dieren op te eten (Linnartz *et al.* 2013). In Duitsland is de ervaring dat je een wolf pas opmerkt in een nieuw gebied als hij schapen gaat pakken (Linnartz

et al. 2013). Volgens de wolvenplannen in Duitsland moeten permanente maatregelen door de grondgebruiker binnen 1 jaar na vestiging van de wolf worden getroffen in een straal van 30 km rondom het wolvengebied of in het activiteitsgebied met een buffer van 30 km.

7.2 Procedure preventie van het Faunafonds

In Duitsland gaat het wat betreft gehouden dieren die ten prooi vallen aan de wolf om schapen, geiten, damherten en kalveren. Volwassen runderen en paarden werden tot op heden nog niet bemachtigd. In Polen en Bulgarije is dit laatste incidenteel wel het geval. In Nederland kan vooral schade verwacht worden aan schapen, geiten (kader Geiten en Schapenhouderij in Nederland), damherten, rundvee, honden en hobbydieren (Gazzola *et al*. 2008). Het Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren.

Geiten en Schapenhouderij in Nederland.
In Nederland leven geiten in stallen of in een weitje bij het huis. Meer dan 80% van het aantal houders van schapen en geiten is niet-bedrijfsmatig. Een marginaal gedeelte leeft in natuurgebieden van natuurorganisaties.
Schapen leven in veenweidegebieden waar sloten de omheining vormen. Daarnaast gerasterd in de natuur (heidebegrazing) of ze worden ingezet voor dijkbegrazing. Het raster van een nachtweide in een natuurgebied is meestal 50cm tot 80cm hoog zonder stroom. Veel hobbyhouders hebben een paar schaapjes bij huis. Grote schapenhouders hebben een herdershond als hulp. Er zijn ongeveer 40.000 schapen- en geitenhouders met 1 miljoen schapen en 200.000 geiten. Er zijn ongeveer 1000 bedrijven met meer dan 100 schapen die 10 maanden per jaar buiten lopen. Het zwaartepunt van hun voorkomen ligt in de noordelijke provincies, maar ze komen voor over geheel Nederland. Relevant is de vraag of een elektrisch raster in de zomer in een veengebied of in een natuurgebied overal voldoende spanning krijgt, ongeacht welke stroomsterkte er op zit.

In de Flora- en faunawet is onder meer bepaald dat grondgebruikers in eerste instantie verantwoordelijk zijn voor de voorkoming van faunaschade. Omdat in nieuw leefgebied onbekendheid heerst over de omgang met wolven, zal de eis dat preventieve maatregelen ter voorkoming van schade getroffen dienen te zijn om voor tegemoetkomingen in schade in aanmerking te komen, geleidelijk worden ingevoerd. De in Duitsland gehanteerde straal van 30 km rondom bekend wolvengebied voor de verplichting tot preventie is te groot voor Nederland (282600 ha).

Er zijn ook argumenten aan te voeren voor het vergoeden van de kosten welke met preventie gepaard gaan: de wolf is een Habitatrichtlijnsoort (waarvan je afblijft) en het kan worden gezien als een stimuleringssubsidie voor een nieuwe situatie.

Aanbeveling 7.8
Vanaf de eerste schade door wolven en bij vastgestelde vestiging stimuleren het wolvenbureau en het Faunafonds de inzet van tijdelijke preventieve middelen om nieuwe schades zoveel mogelijk te voorkomen. Het Faunafonds ondersteunt het gebruik van preventieve middelen door middel van een financiële tegemoetkoming of uitleen van materiaal. Ook de inzet van een vrijwilligersnetwerk wordt actief bevorderd door wolvenbureau en Faunafonds.

7.3 Procedure tegemoetkomingen door het Faunafonds

Belanghebbenden die schade ondervinden, aangericht door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren, hobbydieren of huisdieren (honden) en ondanks het nemen van preventieve maatregelen (niet noodzakelijk in beginperiode bij onbekendheid met aanwezigheid van wolven), kunnen zich tot het Faunafonds wenden met een verzoek voor een tegemoetkoming in de schade (www.faunafonds.nl). Dit vereist een aanpassing van de beleidsregels van het Faunafonds. De schade is inclusief de vervolgschade. De schademelding dient binnen 24 uur bij het Faunafonds gedaan te worden voor onderzoek ter plaatse inclusief de taxatie van de schade. Dit heeft consequenties voor de bereikbaarheid van het Faunafonds. Het daarop gebaseerde verzoek om een tegemoetkoming dient binnen 7 werkdagen te worden ingediend bij het Faunafonds.

Aanbeveling 7.9
Het in situ onderzoek na een wolf-gerelateerde schademelding wordt uitgevoerd door deskundigen die worden ingeschakeld door het Faunafonds en het wolvenbureau.

Aanbeveling 7.10
Emoties rond (schade door) wolven kunnen hoog oplopen. Dat legt een zware druk op de schouders van de deskundigen van het wolvenbureau en Faunafonds die een bezoek brengen aan getroffen boeren. Het verdient aanbeveling erop voorbereid te zijn dat deze mensen soms meer de functie van mediator dan van taxateur zullen moeten vervullen.

Aanbeveling 7.11
Om te voorkomen dat bedrijven bezoek krijgen van nieuwsgierigen dient de anonimiteit van de grondgebruiker in kwestie te zijn gewaarborgd.

Uitsluitend voor schade veroorzaakt door diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en faunawet genoemde soorten, kan het bestuur een tegemoetkoming verlenen. Het bestuur zal een tegemoetkoming, als bedoeld in artikel 2, slechts verlenen, indien en voor zover naar zijn oordeel de grondgebruiker de schade niet had kunnen voorkomen en beperken door het treffen van maatregelen of inspanningen waartoe hij naar eisen van redelijkheid en billijkheid was gehouden.

Aanbeveling 7.12
Het verdient aanbeveling de wolf op te nemen in de lijst van diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en faunawet

Aanbeveling 7.13
Het Faunafonds verschaft in een vroeg stadium duidelijkheid over de eisen waaraan de grondgebruiker moet voldoen m.b.t. preventie van schade door wolven, om in een later stadium in aanmerking te kunnen komen voor tegemoetkomingen in geleden bedrijfsmatige verliezen. Onderdelen daarvan zijn een passende tegemoetkoming in schade aan huisdieren (honden) en hobbydieren/niet bedrijfsmatig gehouden dieren, het voordeel van de twijfel over de dader en het vergoeden van vervolgschade. Dit vereist een aanpassing van de beleidsregels van het Faunafonds. In alle gevallen geldt voor een tegemoetkoming de voorwaarde dat de vereiste preventiemaatregelen waren genomen en de verblijfplaats van de dieren is geregistreerd via het UBN (Uniek Bedrijfs Nummer) of het BRS (Bedrijfsrelatienummer).

Aanbeveling 7.14
Omdat op de wolf het zwaarste beschermingsregime van toepassing is, wordt aanbevolen om, in uitzondering op het beleid, maar met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 8, derde lid van de beleidsregels voor de wolf geen eigen risico te berekenen binnen een overgangstermijn van 1 jaar na het verschijnen van de eerste wolf (wolven) in een regio. Daarna moet het eigen risico worden herzien.

Aanbeveling 7.15
Het wolvenbureau en het Faunafonds zien toe op een correcte uitvoering van een regeling voor preventie van en tegemoetkomingen in schade door wolven. Dit laatste houdt in dat alle dode dieren, kosten van de dierenarts, kosten van destructie en vervolgschade vergoed worden conform EU-regelingen, onder de voorwaarde dat de grondgebruiker aan zijn, door het Faunafonds nog nader te formuleren, verplichtingen tot preventie heeft voldaan.

8 Literatuur

Bade, T., R. Enzerink, B. van Middendorp & G. Smid 2010. Wild van de Economie. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Bastmeijer, C. & A. Trouwborst 2013. Welkom terug? De relevantie van het Europees gebiedenbeschermingsrecht voor de wolf en andere 'terugkomers'. Milieu en Recht 2: 80-91.

Boitani, L. 2000. Action Plan for the Conservation of the Wolves (*Canis lupus*) in Europe, Nature and Environment No. 113, Council of Europe.

Bundesamt für Naturschutz BfN 2009. Monitoring von Großraubtieren in Deutschland. BfN-Skripten 251. 89p.

BAFU Bundesamt für Umwelt 2008. Konzept Wolf. Managementplan für den Wolf in der Schweiz. Schweizerische Eidgenossenschaft. Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK, Bern, Zwitserland.

Cerpam-OIER-Suamme-Adem-DDT/M 04-05-06-38-73-Idele 2012. Technique pastorales. Protection des troupeaux contre la predation.

Espuno, N., B. Lequette, M. Poulle, P. Migot & J.Lebreton 2004. Heterogeneous response to preventive sheep husbandry during wolf recolonization of the French Alps. Wildl. Soc. Bull. 32(4): 1195-1208.

EU 2013a. LIFE and human coexistence with large carnivores. European Commission, Environment Directorate-General.

EU 2013b. Report from a Stakeholder Workshop on EU Action on Large Carnivores Brussels, 25 January, 2013.Executive Summary.

Gazzola, A., Capitani, C., Mattioli, L. and Apollonio, M. (2008), Livestock damage and wolf presence. Journal of Zoology, 274: 261–269.

Groot Bruinderink, G.W.T.A. , H.A.H. Jansman, M.H. Jacobs en M. Harms 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., D R. Lammertsma, C. Hoon, A. Kruft en R. Lanters 2012. Verslag workshop 'De komst van de wolf in Nederland'. Alterra/Wing-rapport 2403.

Groot Bruinderink G.W.T.A., P.W. Goedhart, D R. Lammertsma en J.A. Dekker 2012a. Inzicht in de betrouwbaarheid van aantalsbepalingen van enkele schadeveroorzakende zoogdiersoorten in Nederland. Alterra-rapport 2426.

Intomart Gfk 2012. Appreciatie-onderzoek naar de komst van de wolf. Kwalitatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Rapport 28393.

Kaczensky, P. en T. Huber, 1994. Wer war es? Dokumentation und IdentifikationvonRaubtierrissen. Institut für Wildbiologie und Jagdwirtschaft der Universität für Bodenkultur in Wien.

Kaczensky, P., G. Kluth, F. Knauer, G. Rauer, I. Reinhardt en U. Wotschikowsky, 2009. Monitoring von Grosraubtieren in Deutschland – Rahmenplan Wolf. Bundesamt fur Naturschutz, Skripten 251.Bonn. www.bfn.de

Kaczensky, P., G. Chapron, M. von Arx, D. Huber, H. Andren & J. Linnell 2013. Status, management and distribution of large carnivores- bear, lynx, wolf & wolverine in Europe. European Commission.

Krebs, C.J. 1985. Ecology. The experimental analysis of distribution and abundance. Harper & Row, publishers, New York.

Licht, D.S., J.J. Millspaugh, K.E. Kunkel, C.O. Kochanny & R.O. Peterson 2010. Using small populations of wolves for ecosystem restoration and stewardship. BioScience 60 (2): 147-153.

Linnartz, L., L. Floor, C. Vergeer, M. Montizaan, M. La Haye, B. Houben & T. Teunissen 2013. Verslag Wolvensymposium 13 juni 2013: Naar een conflictarm samenleven.

Linnell, J., V. Salvatori & L. Boitani 2008. Guidelines for population level management plans for large carnivores. LC E, Istituto di Ecologia Applicata, Roma, Via Arezzo 29 – IT 00161, samengesteld in opdracht van de Europese Commissie.

Ministerie van Economische Zaken 2013. Protocol stranding levende grote walvisachtigen. Versie 1.1. Den Haag.

Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz Mecklenburg-Vorpommern 2010. Managementplan für den Wolf in Mecklenburg-Vorpommern. Landesamt für Innere Verwaltung Mecklenburg-Vorpommern, Schwerin.

Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz 2012. Managementplan für den Wolf in Brandenburg.

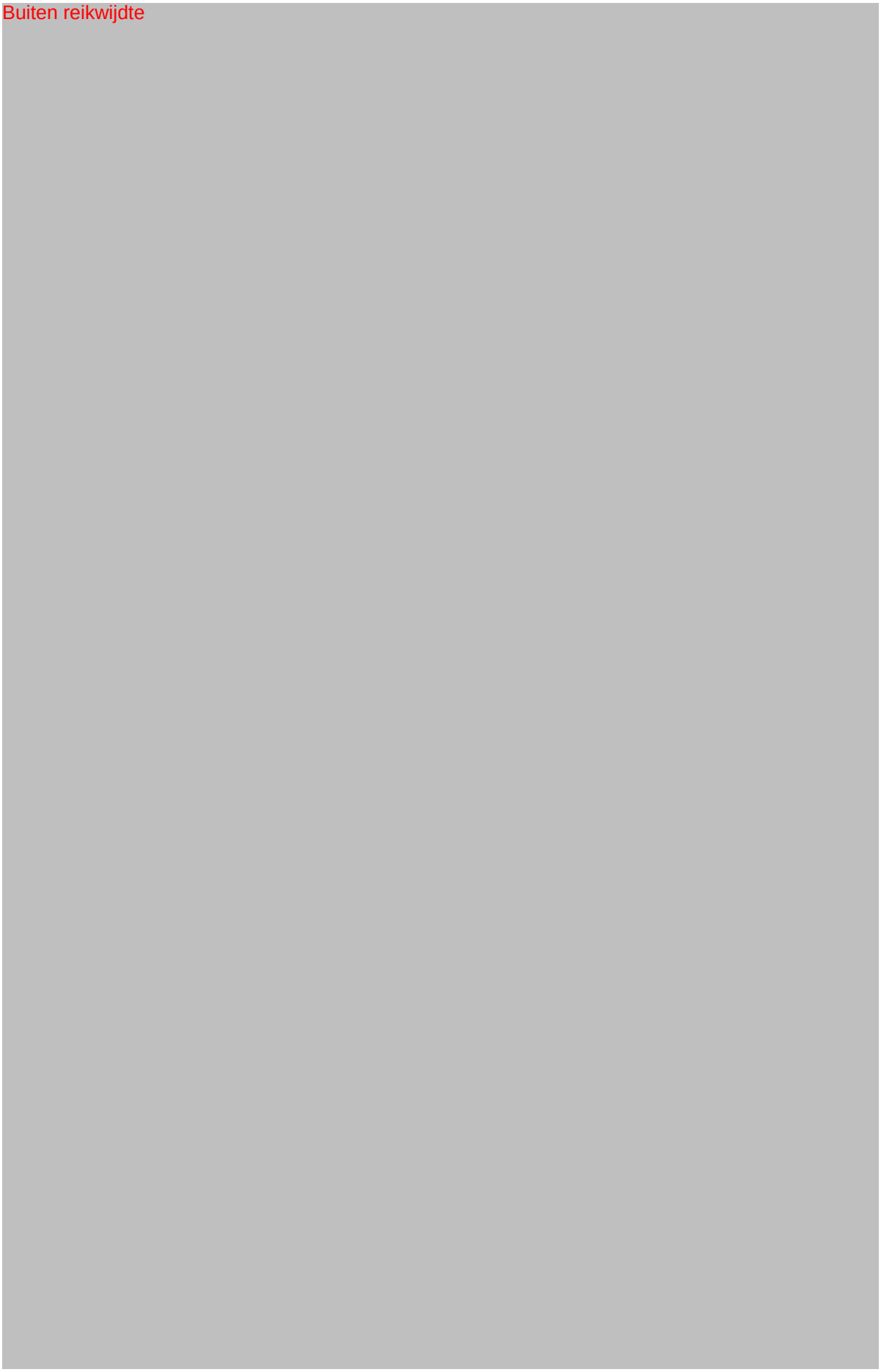
Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz Mecklenburg-Vorpommern 2010.

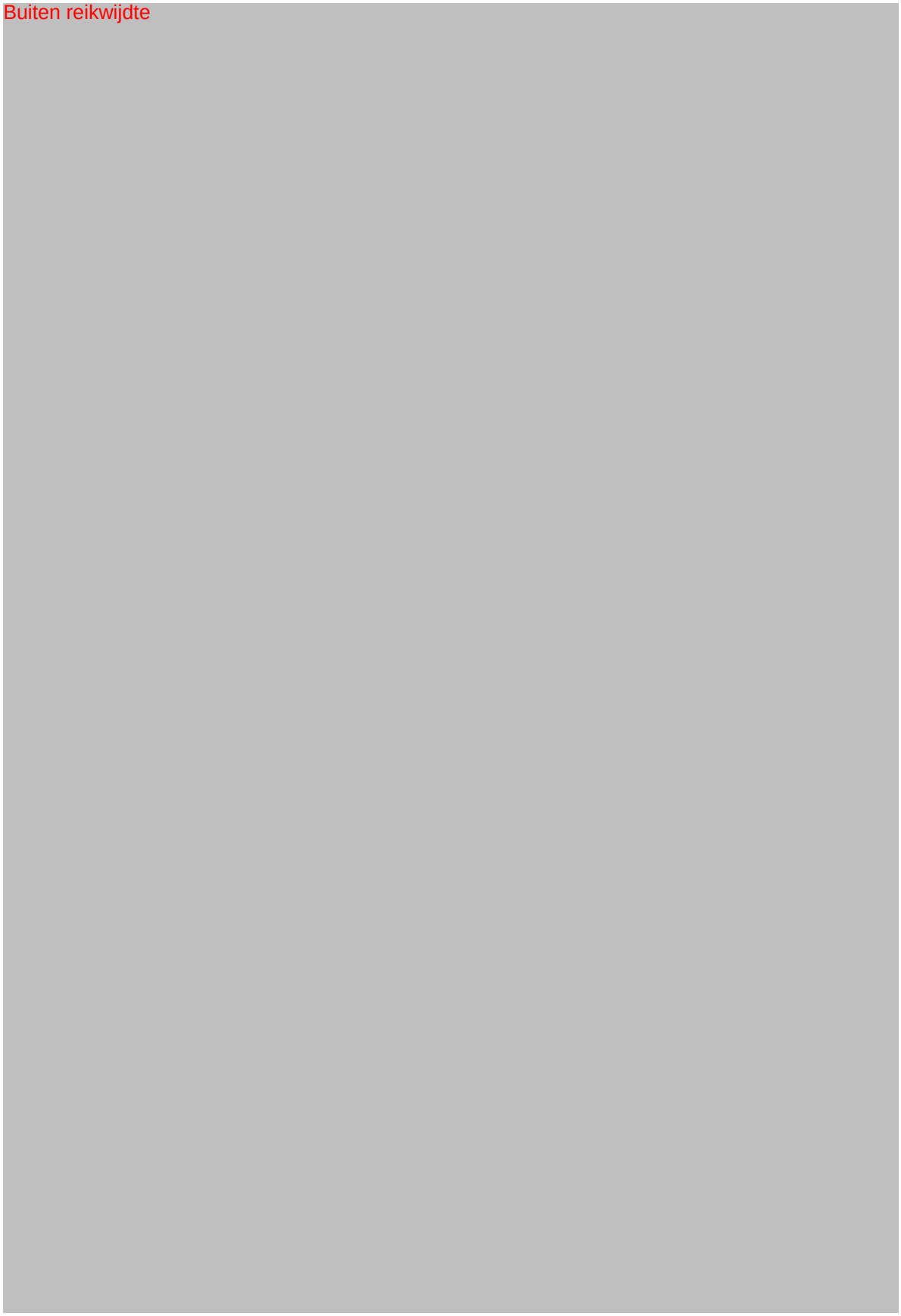
Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz 2012; Sachsen-Anhalt 2008.

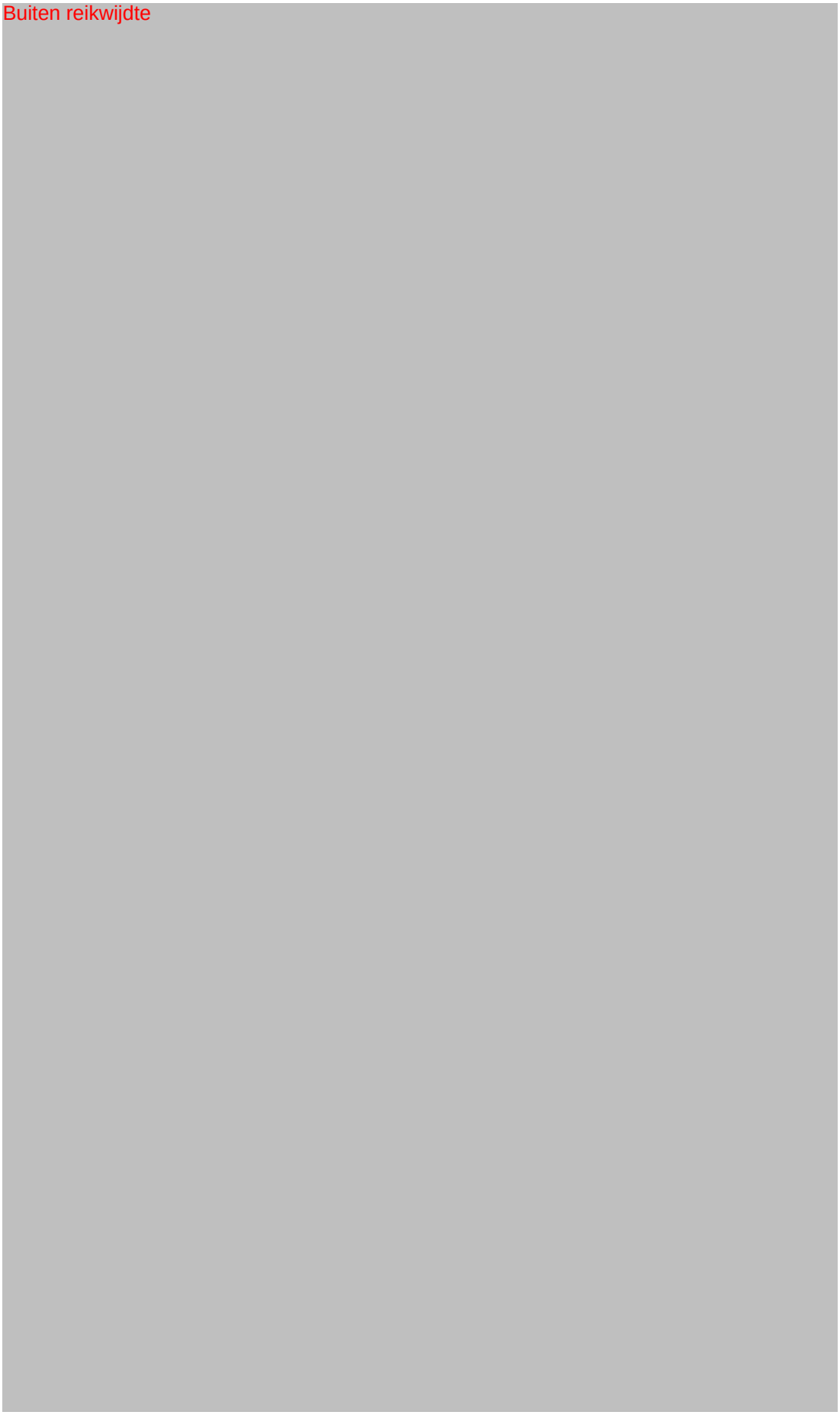
Ministère de l'Ecologie, de l'Energie, du Développement durable et de l'Aménagement du territoire & Ministère de l'Agriculture et de la Pêche 2008.
Ministère de l'Ecologie, de l'Energie, du Développement durable et de l'Aménagement du territoire & Ministère de l'Agriculture et de la Pêche 2008. 2008-2012 National wolf action plan, in the French context of substantial and traditional livestock farming.
Ministry of Agriculture and Forestry 2005. Management plan for the wolf in Finland.
Nelson, M E. and L.D. Mech 1986. Relationship between snow depth and gray wolf predation on white-tailed deer. Journal of Wildlife Management 50(3): 471-474.

Niedersächsisches Ministerium für Umwelt und Klimaschutz 2010. Der Wolf in Niedersachsen. Grundsätze un Massnahmen im Umgang mit dem Wolf. Hannover.
Reinhardt, I. & G. Kluth 2007. Leben mit Wölfen. Leitfaden für den Umgang mit einer konfliktträchtigen Tierart in Deutschland. BfN-Skripten 201, Bonn.
Sachsen-Anhalt 2008. Leitlinie Wolf. Grundsätze zum Umgang mit Wölfen in Schsen-Anhalt. Magdeburg.
Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landschaft 2009. Managementplan für den Wolf in Sachsen. Thieme GmbH & co, Meissen.
Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landschaft 2009; StMUGV 2007;
StMUGV 2007. Managementplan Wölfe in Bayern – Stufe 1. München.
Smith, M.E., J D.C. Linnell , J. Odden & J.E. Swenson 2000. Review of Methods to Reduce Livestock Depredation II. Aversive conditioning, deterrents and repellents, Acta Agriculturae Scandinavica, Section A – Animal Science, 50(4): 304-315.
Stikvoort, B., M. Poortvliet & B. Elands 2013. Wolven en wilde zwijne. Acceptabel risico? Landschap (in voorber.).
Trouwborst, A., C J. Bastmeijer en Ch.W. Backes 2013. Wolvenplan voor Nederland: naar een gedegen juridische basis. Een juridisch onderzoek ter ondersteuning van de opstelling van een Nederlands wolvenplan. Rapport in opdracht van het Faunafonds. Tilburg University/Maastricht University.
Wing 2013. Verslag Toetsingsbijeenkomst Wolvenplan, 1 oktober 2013. Wing rapport 1308.

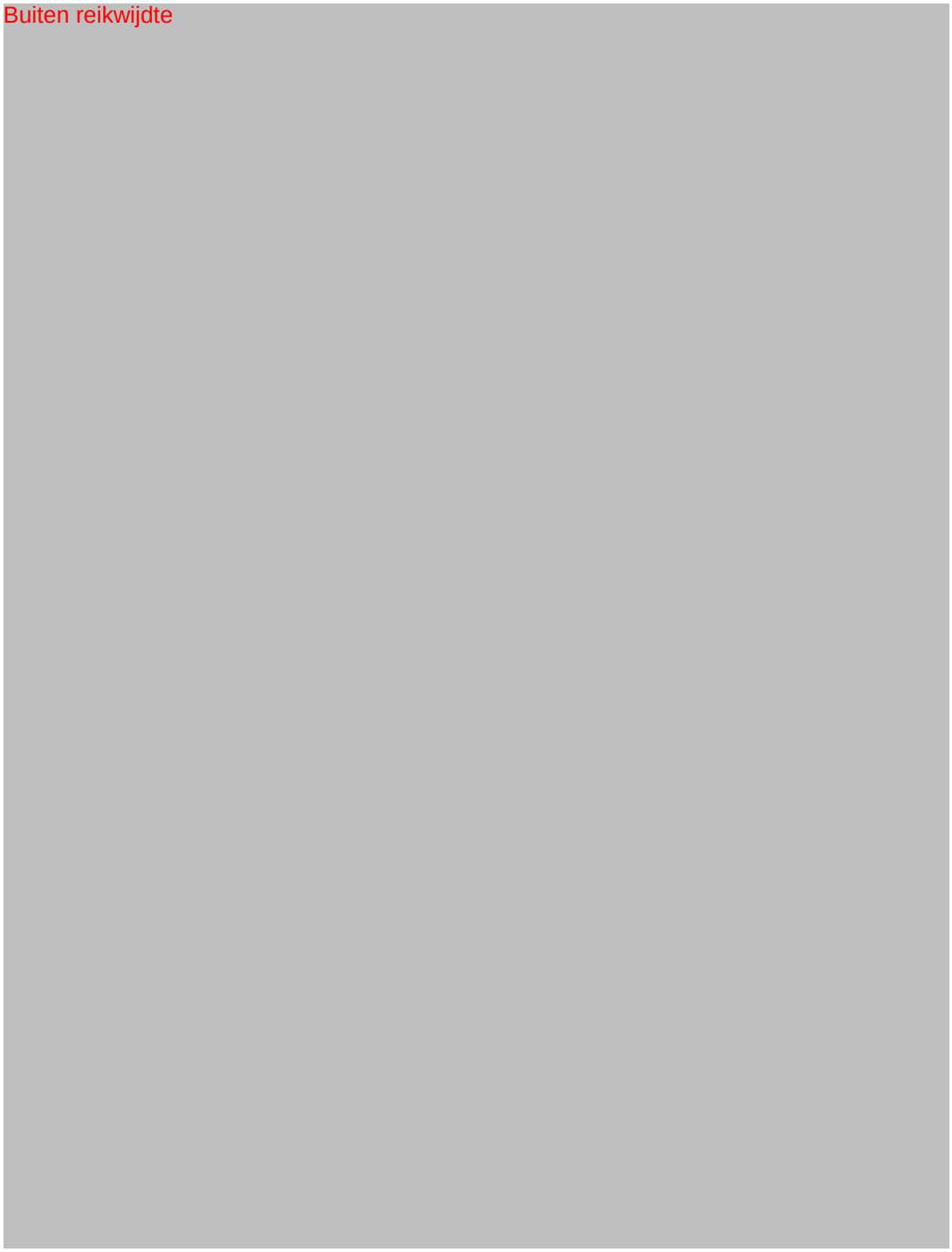
De volgende websites over managementplannen werden geraadpleegd:
http //www.wolfsbetreuer de/managementplan-sh-1.html http //www sachsen-anhalt.de/index.php?id=48565
http //www.wolfsbetreuer de/mediapool/99/996877/data/PositionspapierWolfV2010Endfassung pdf;
http //www.wolfsbetreuer de/mediapool/99/996877/data/Wolfsrichtlinie_SH_2012 pdf)

Buiten reikwijdte

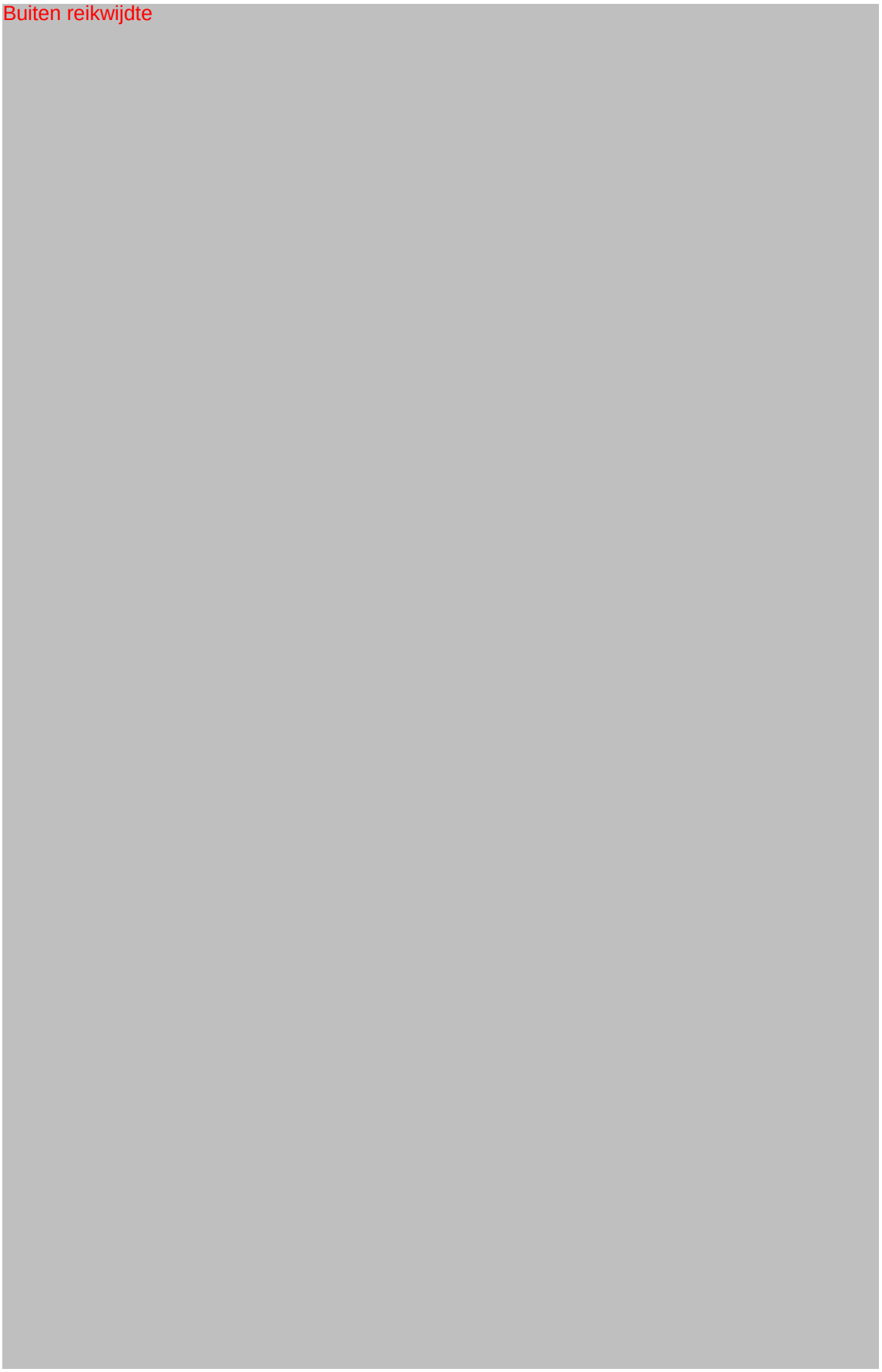

Buiten reikwijdte

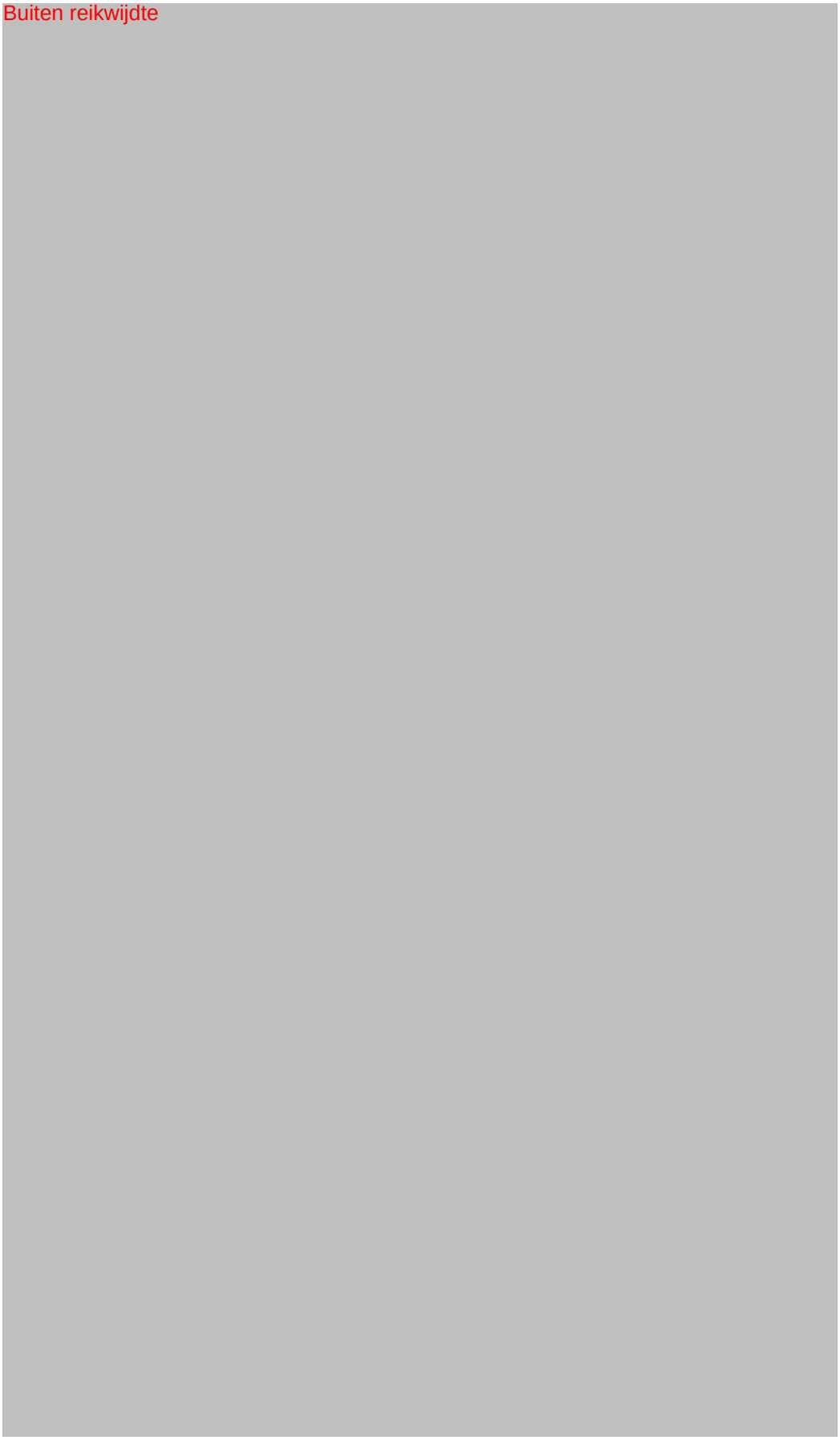

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

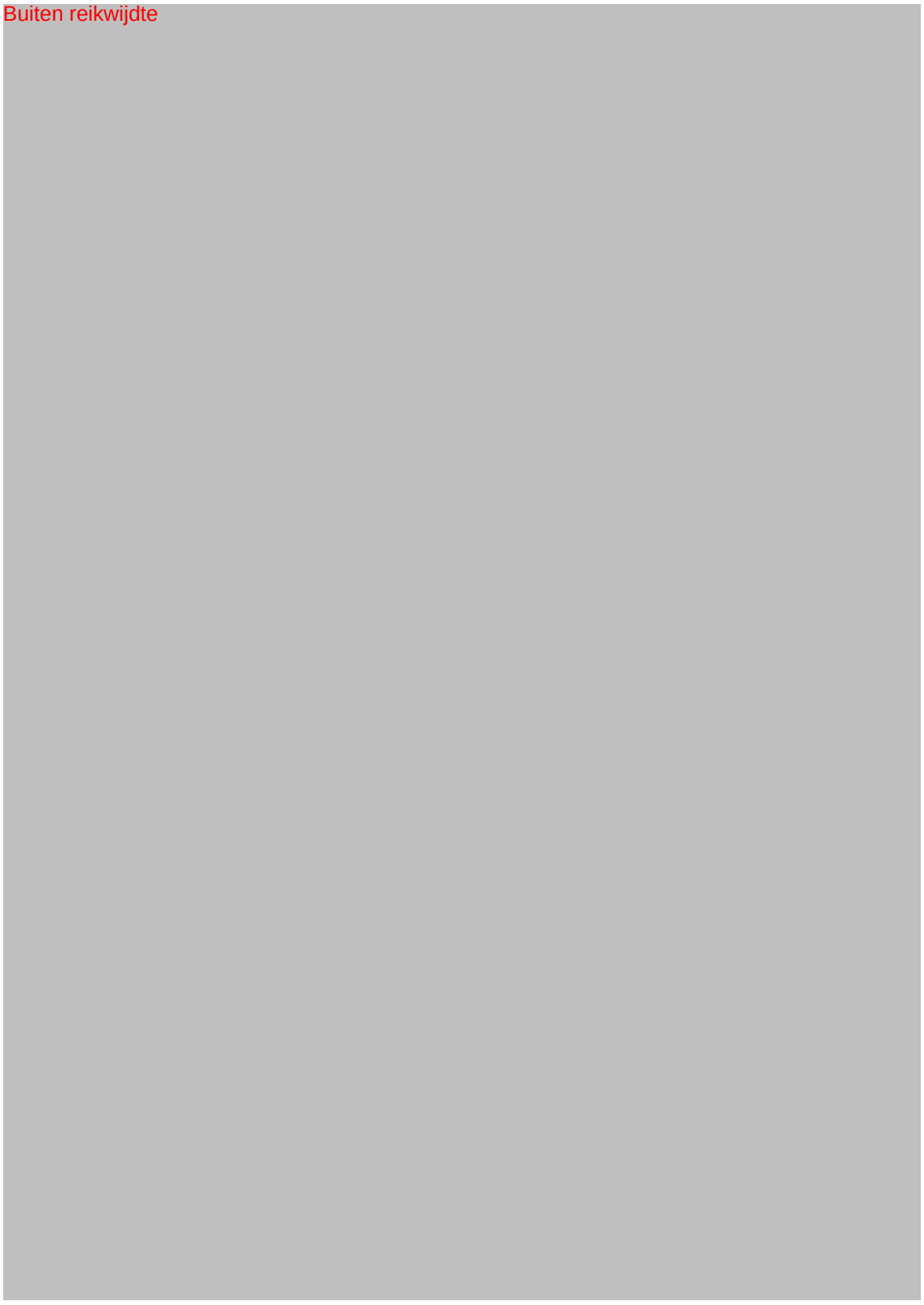

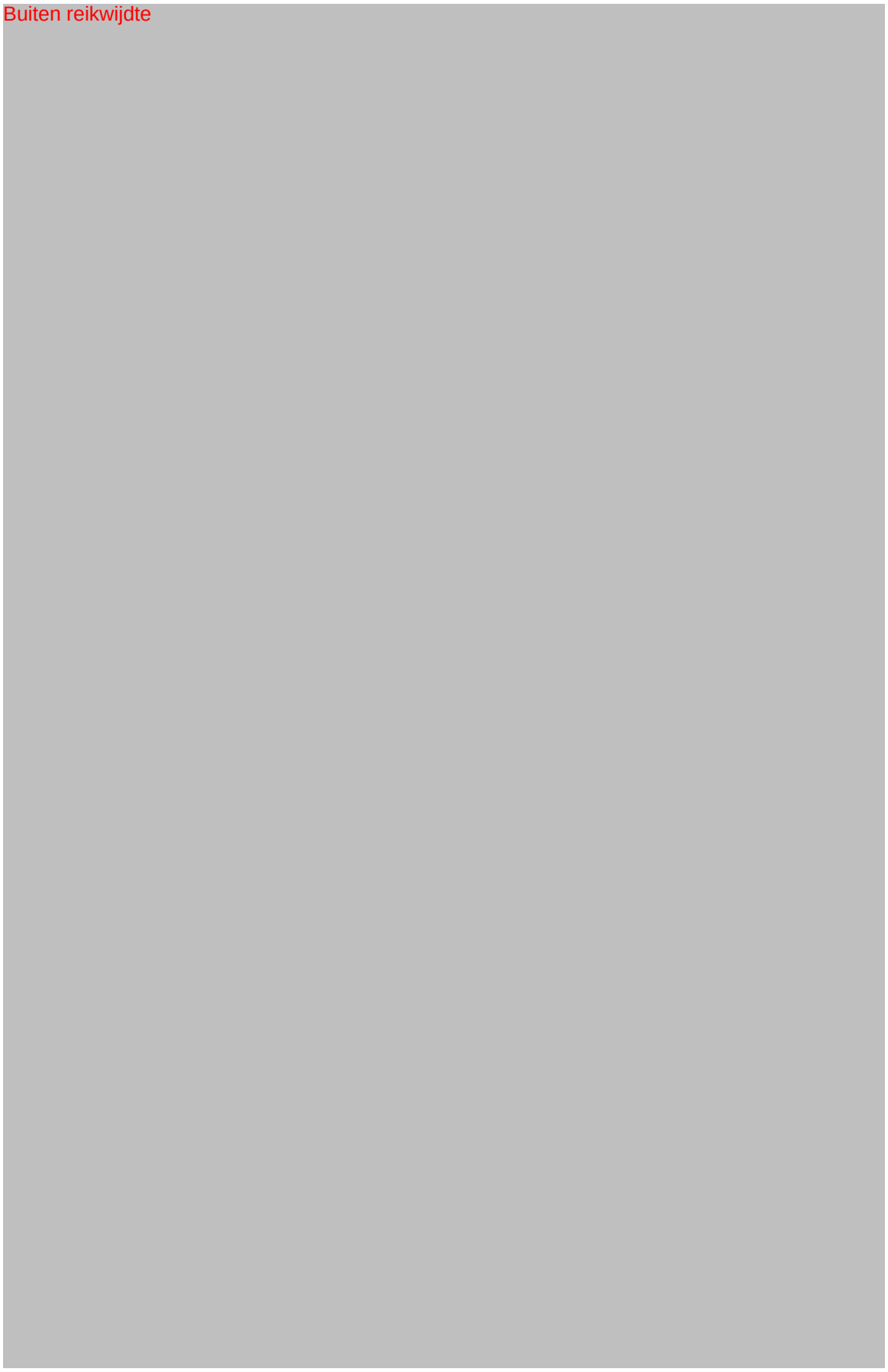
1

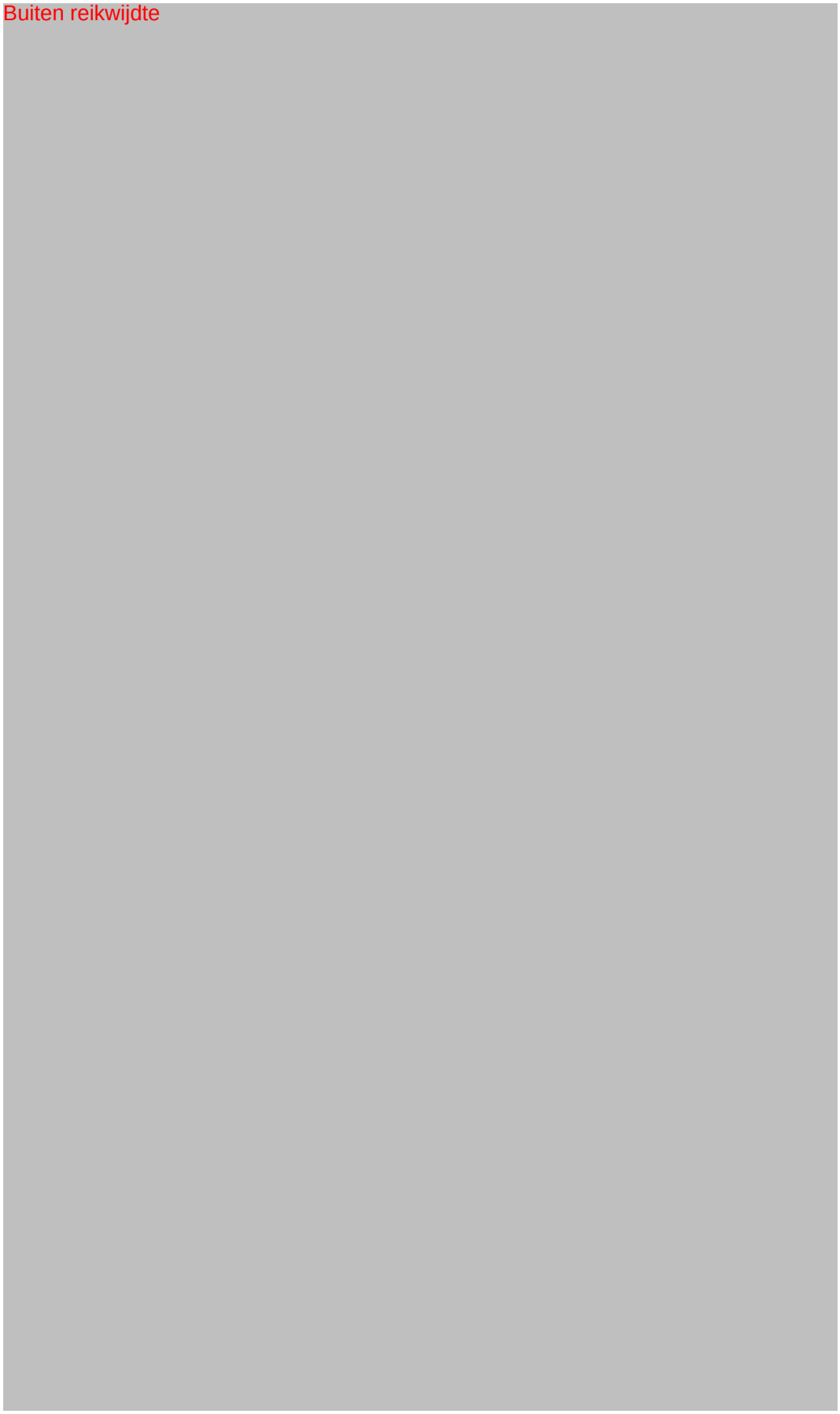

Buiten reikwijdte

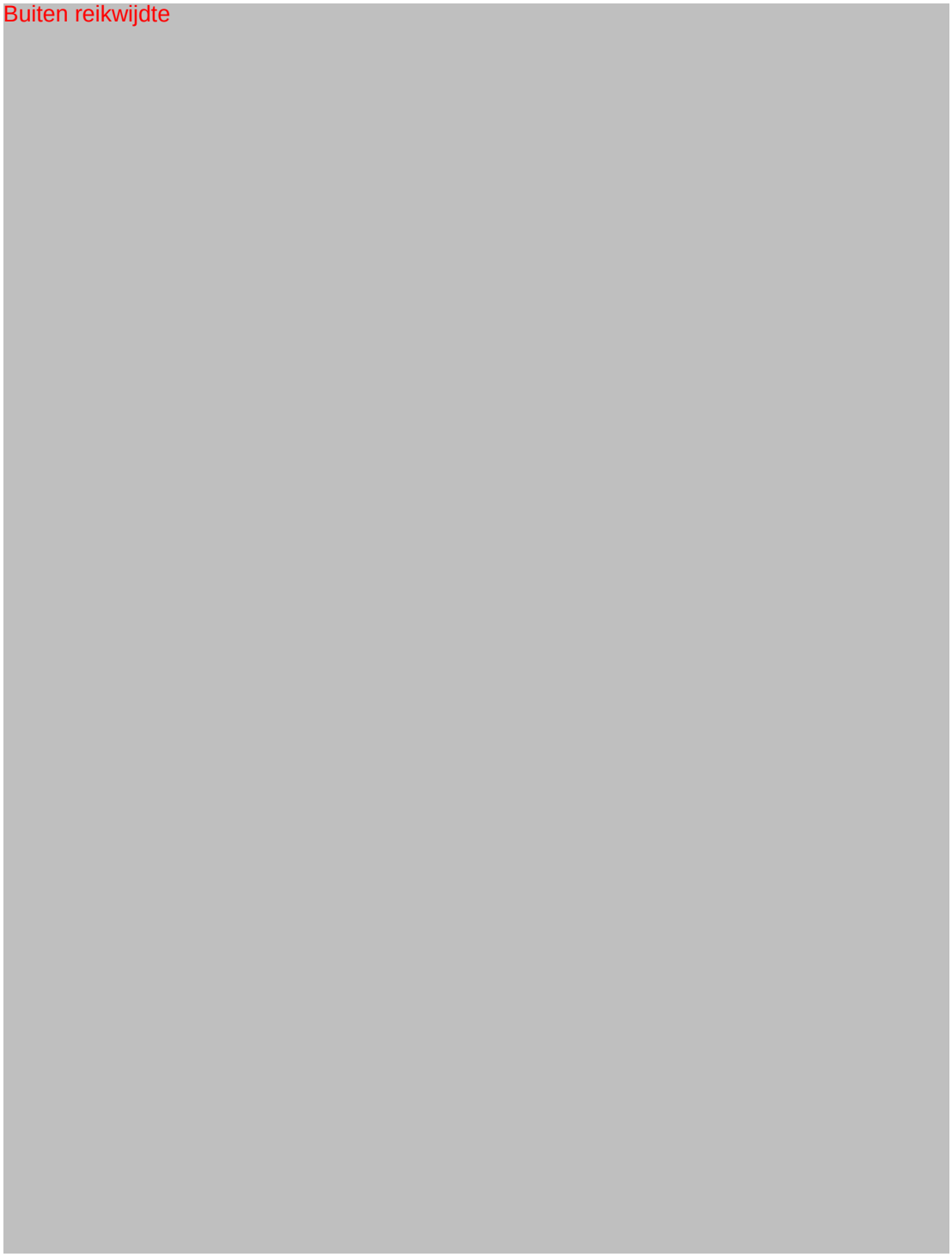

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

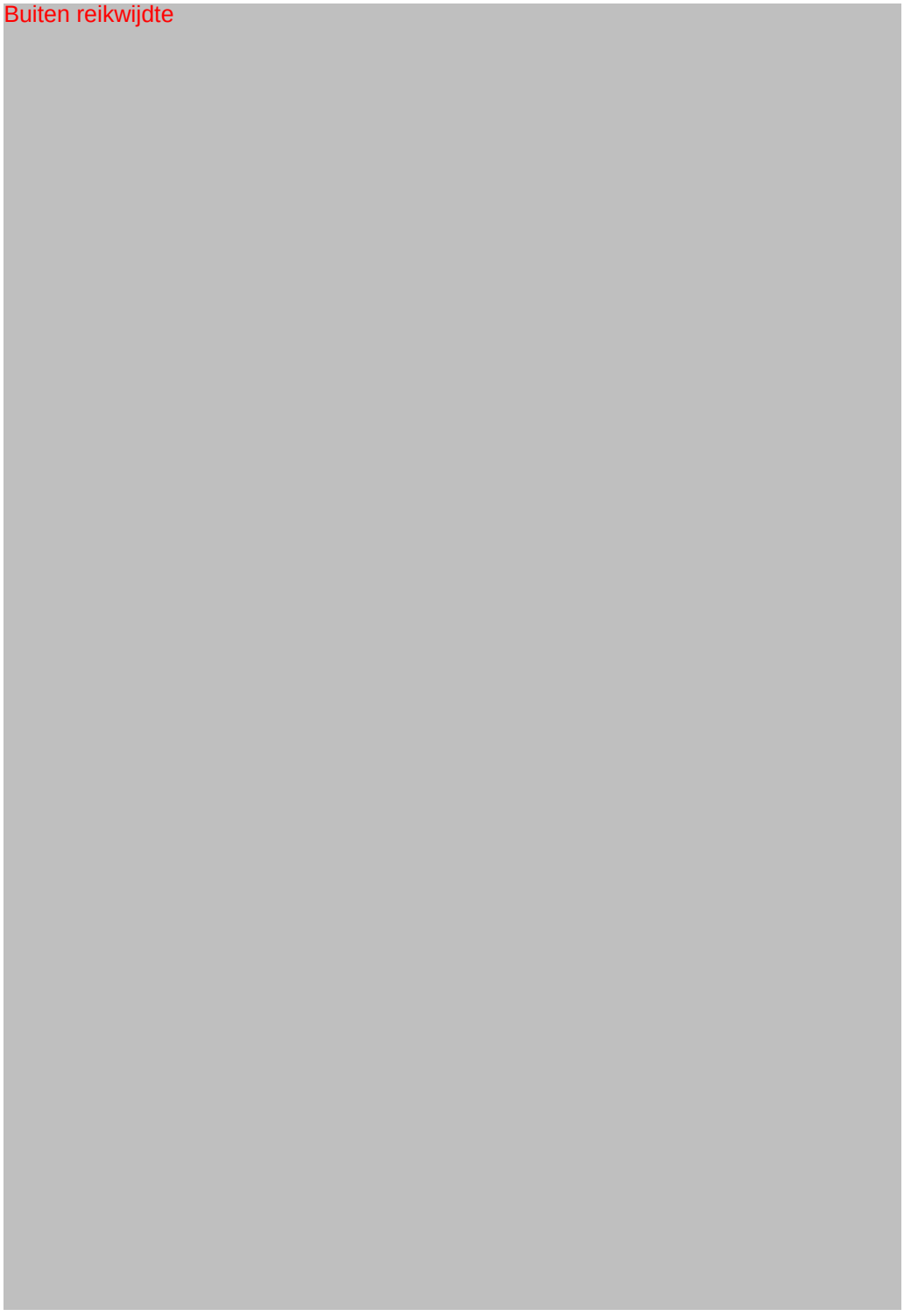

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

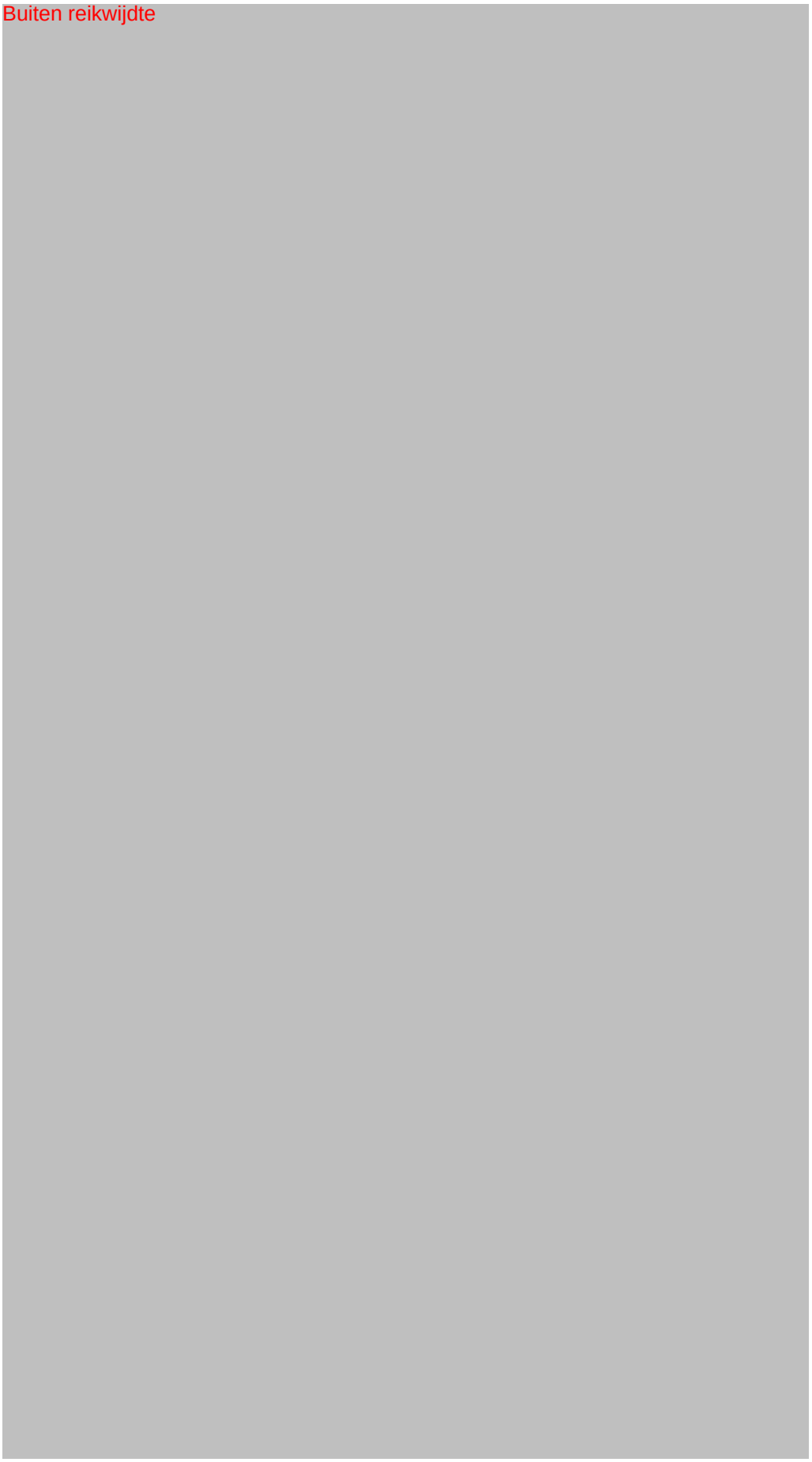

Buiten reikwijdte

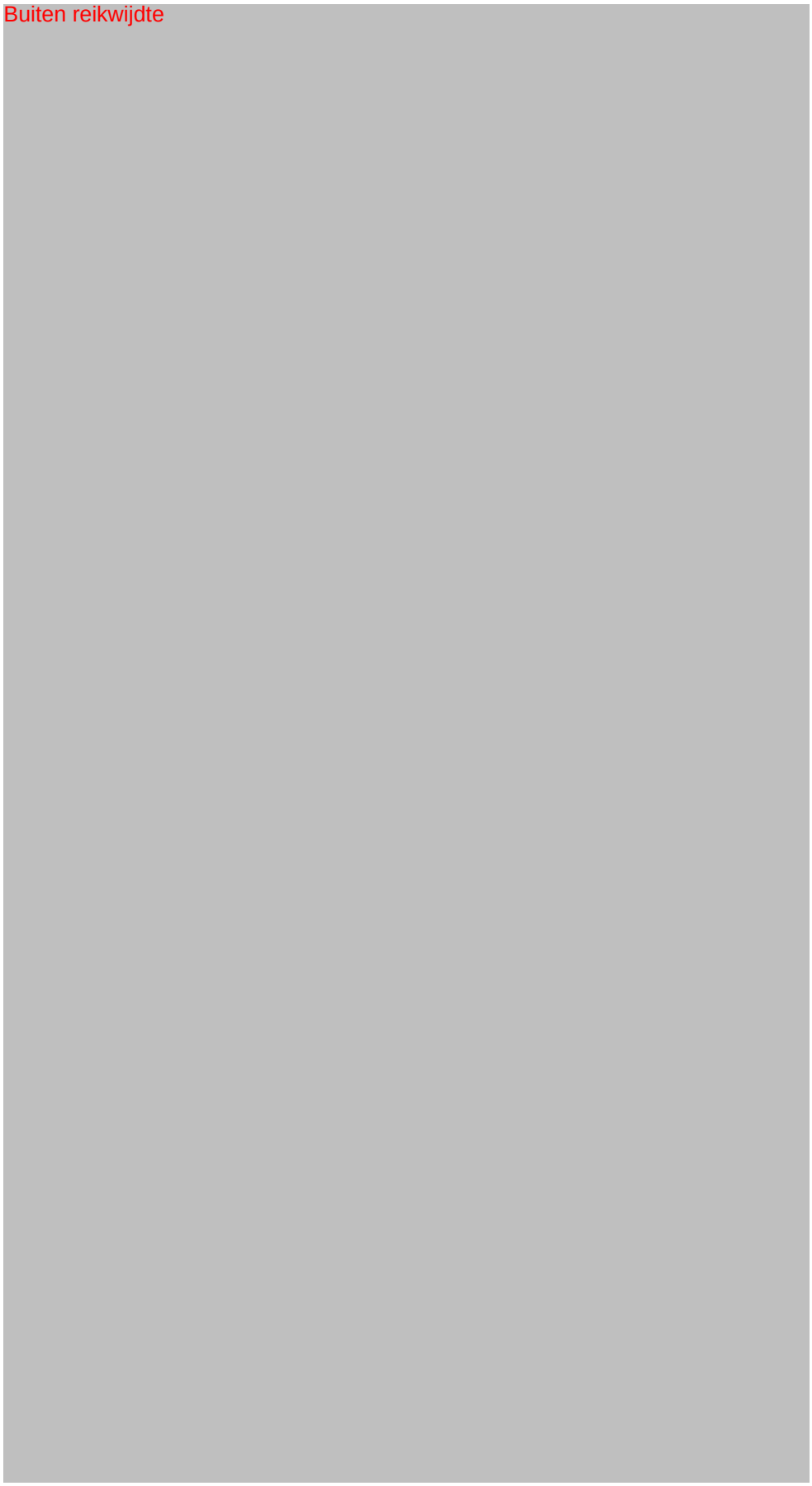

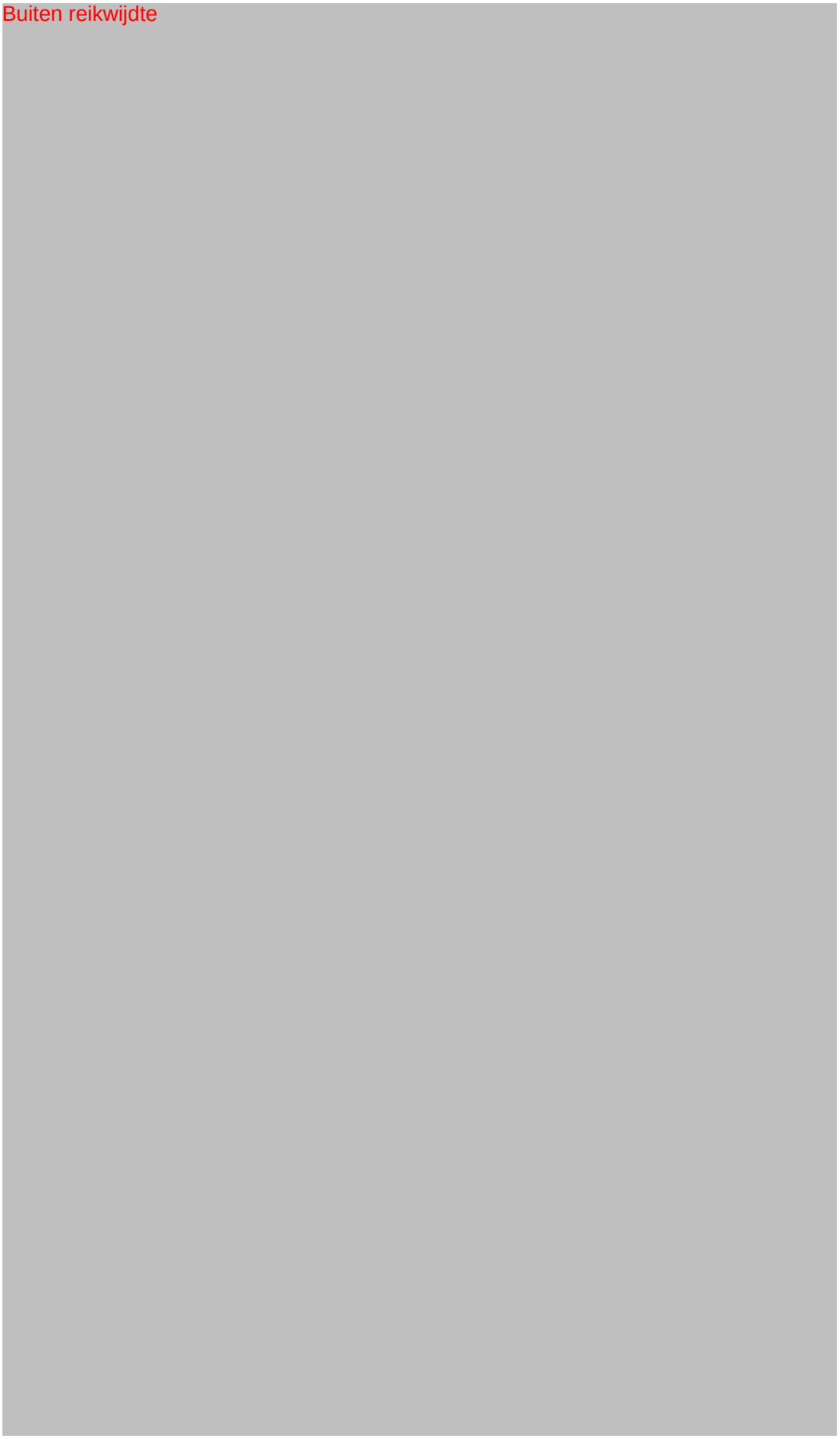
4

5

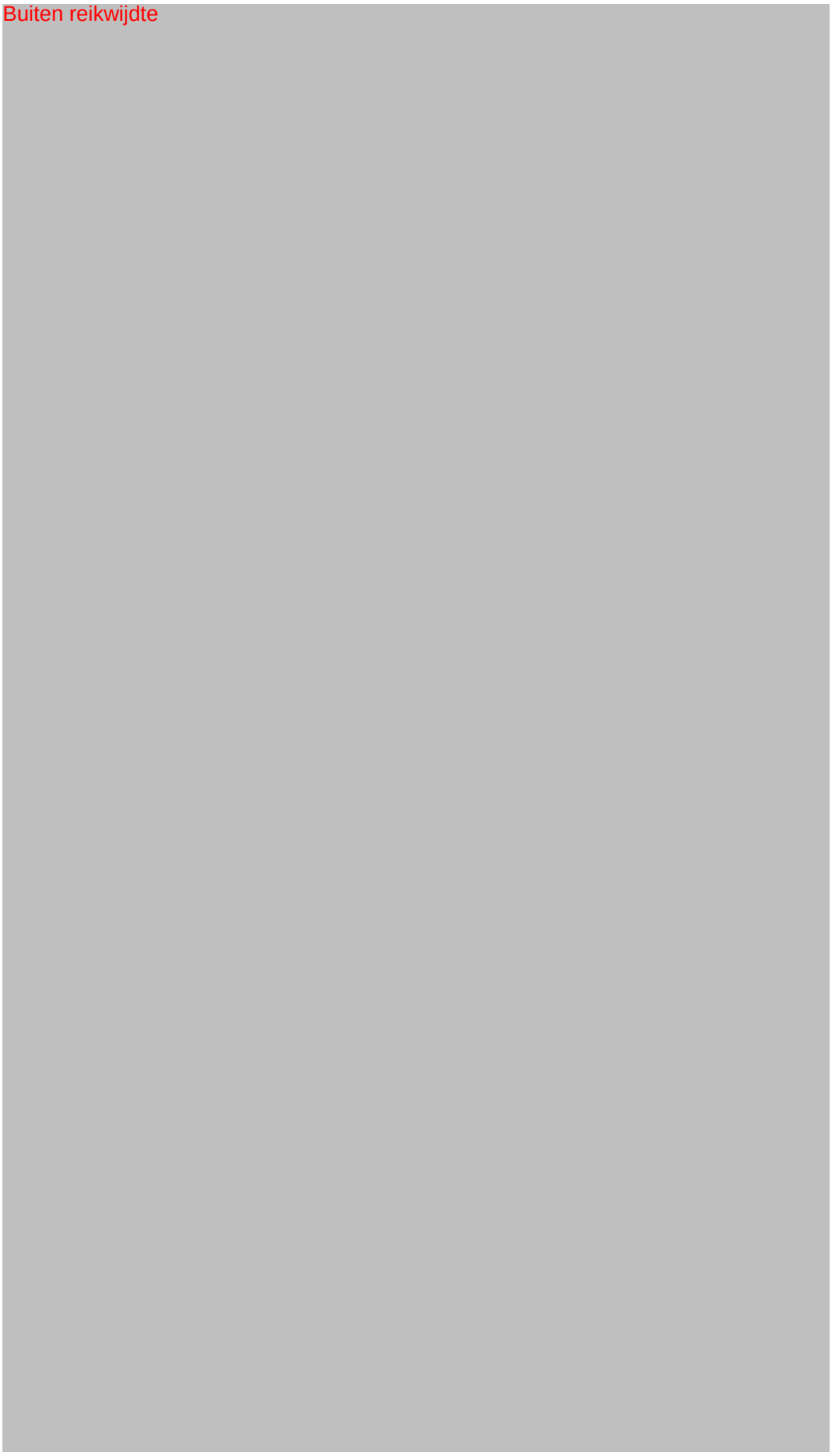

Buiten reikwijdte

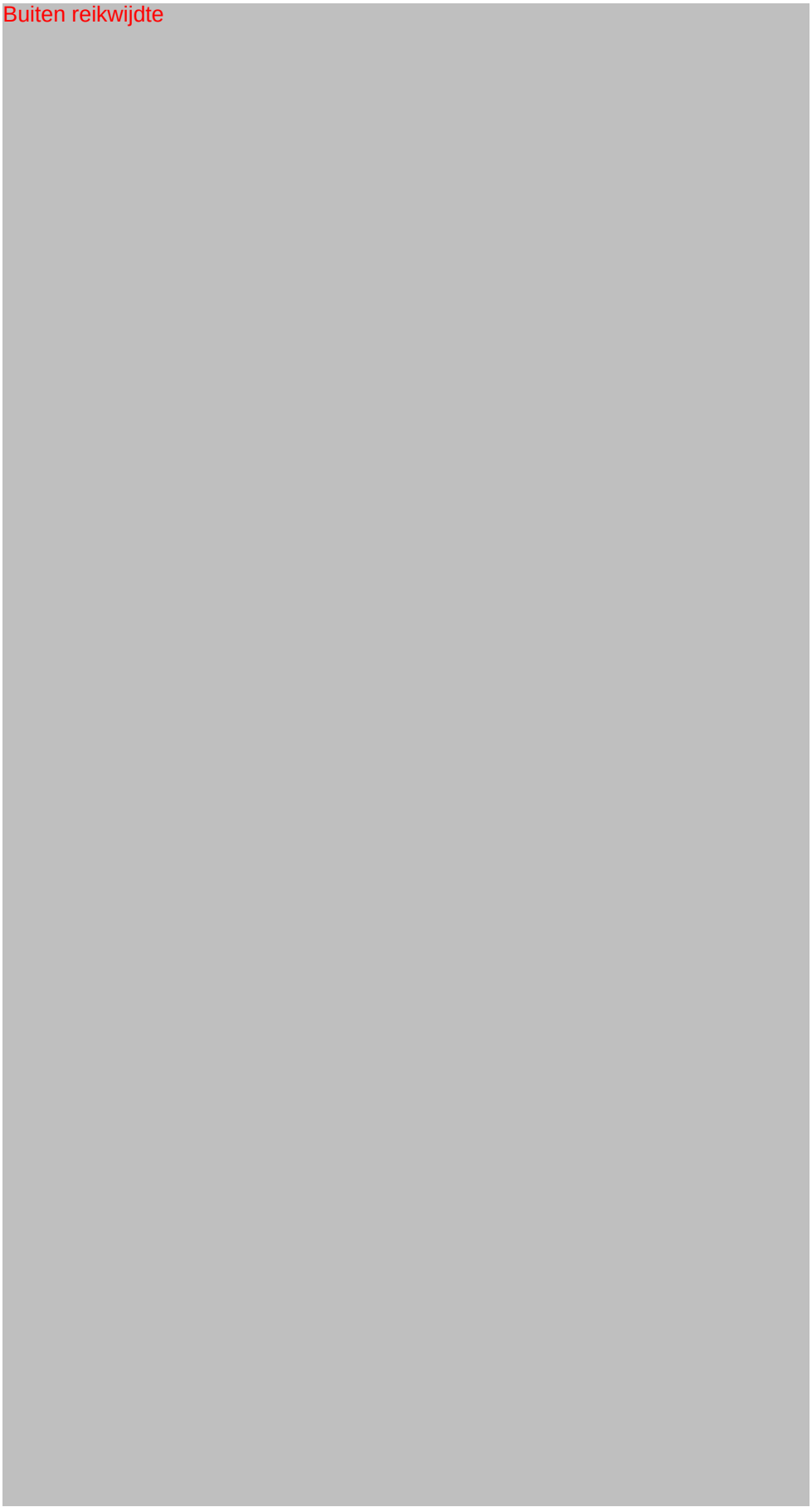

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

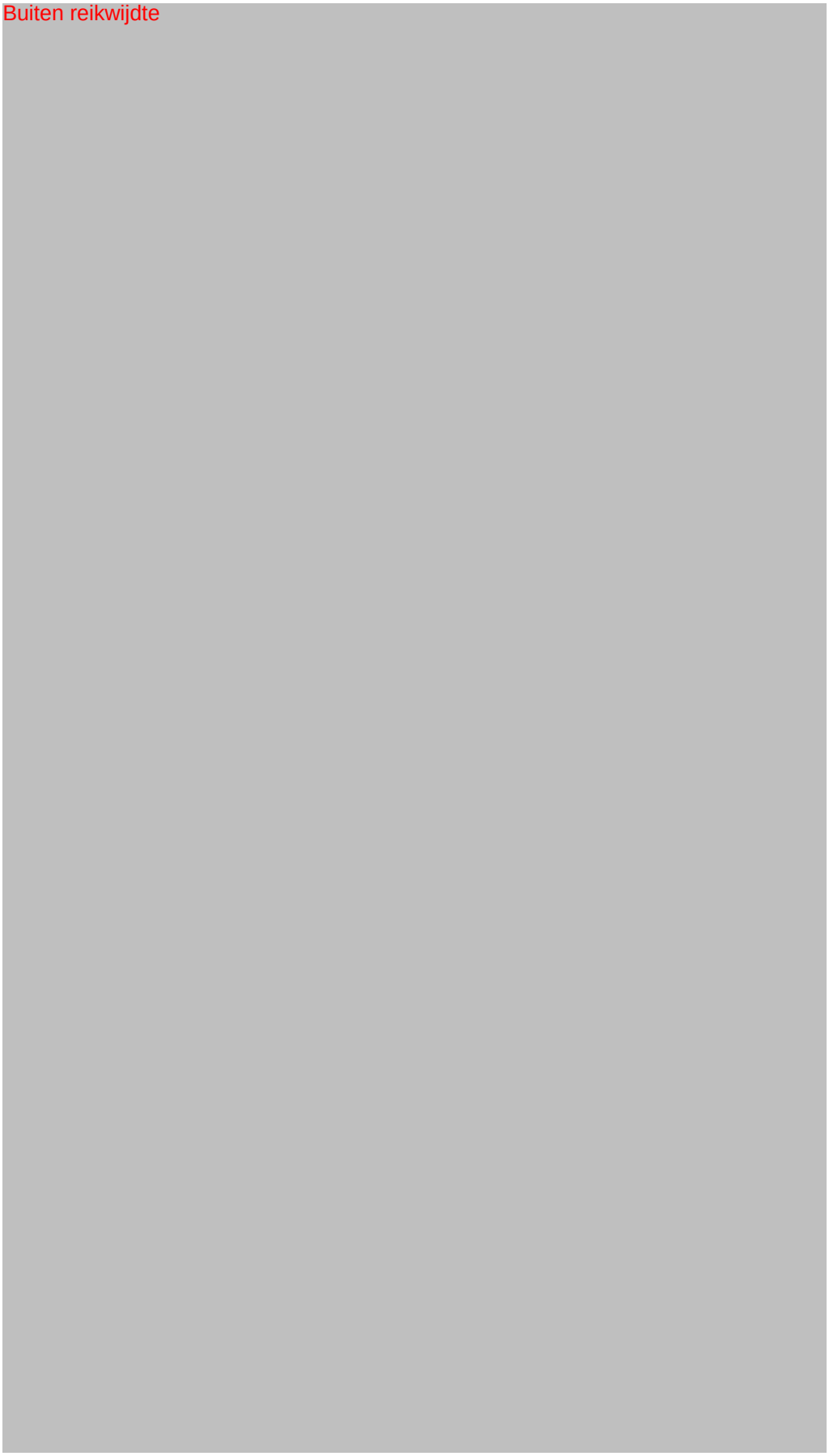
9

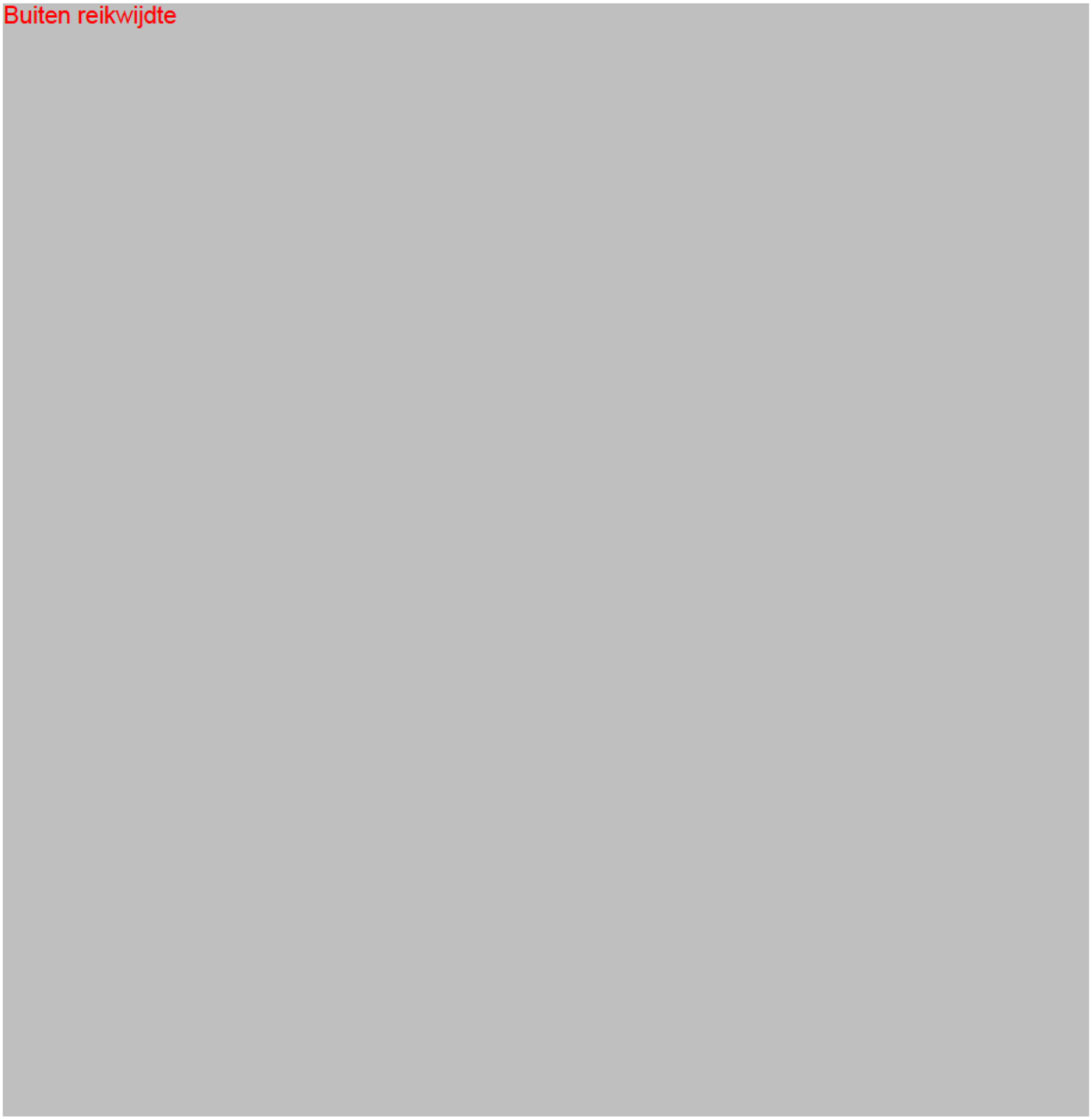

Buiten reikwijdte

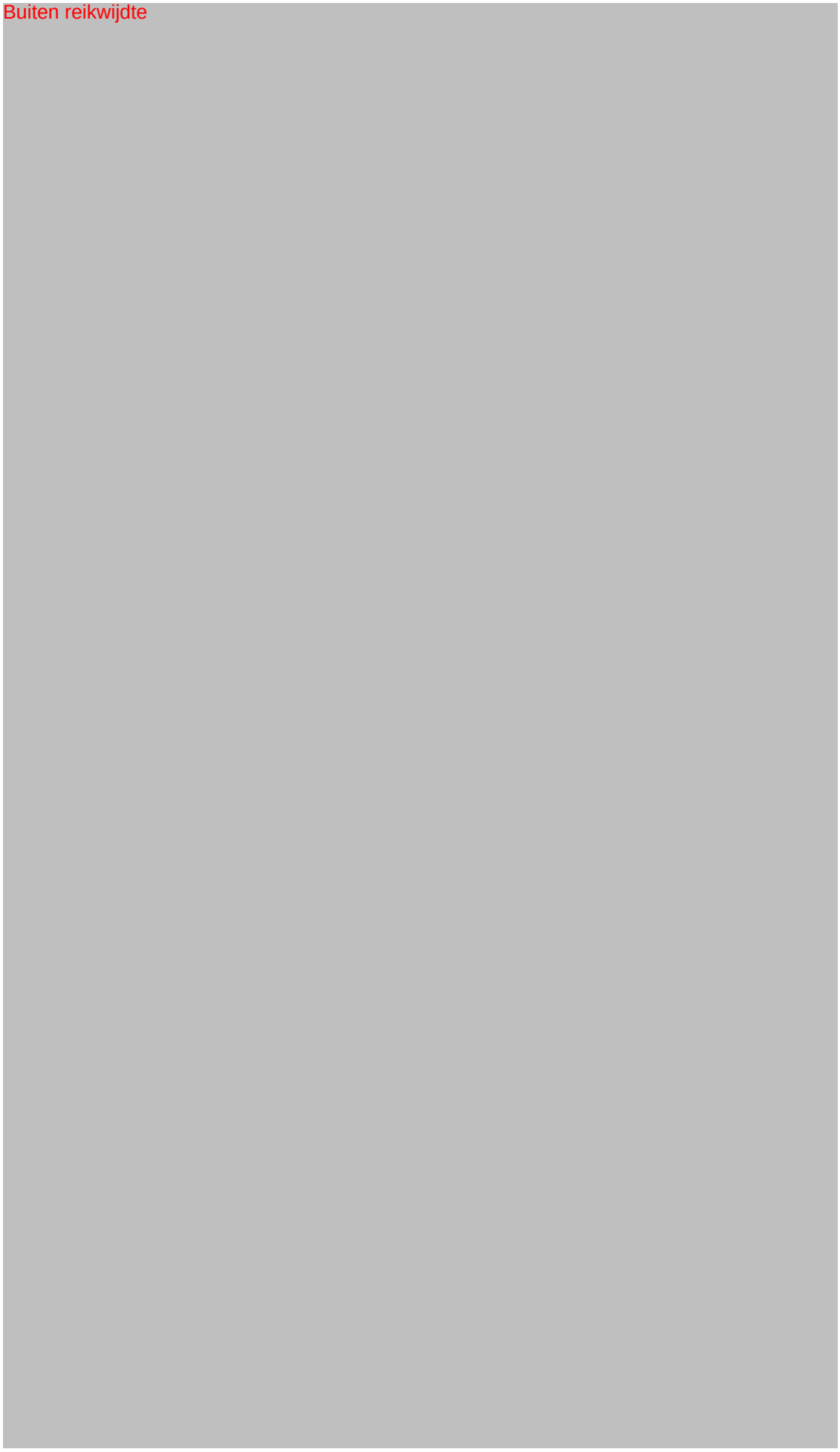

Buiten reikwijdte

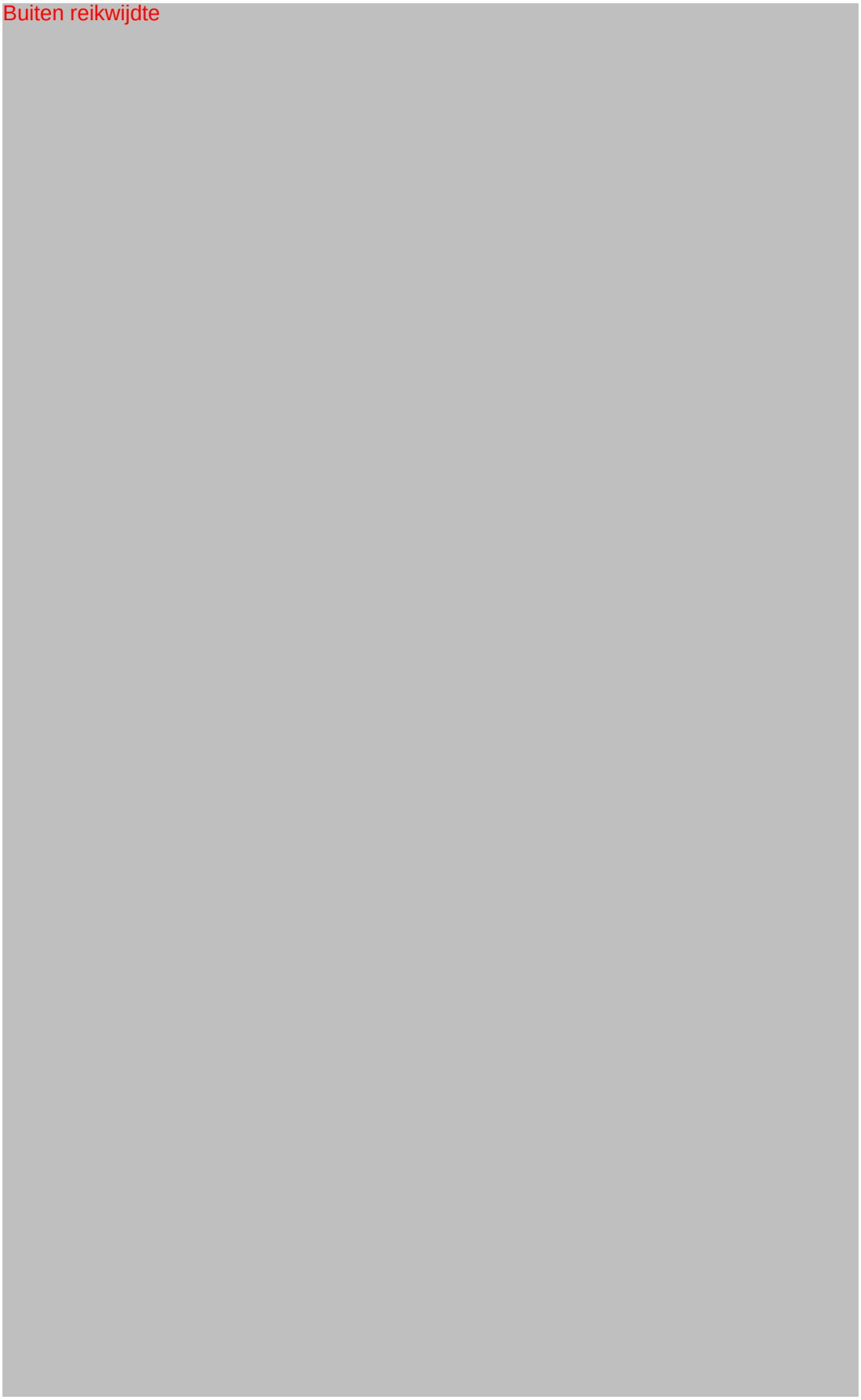

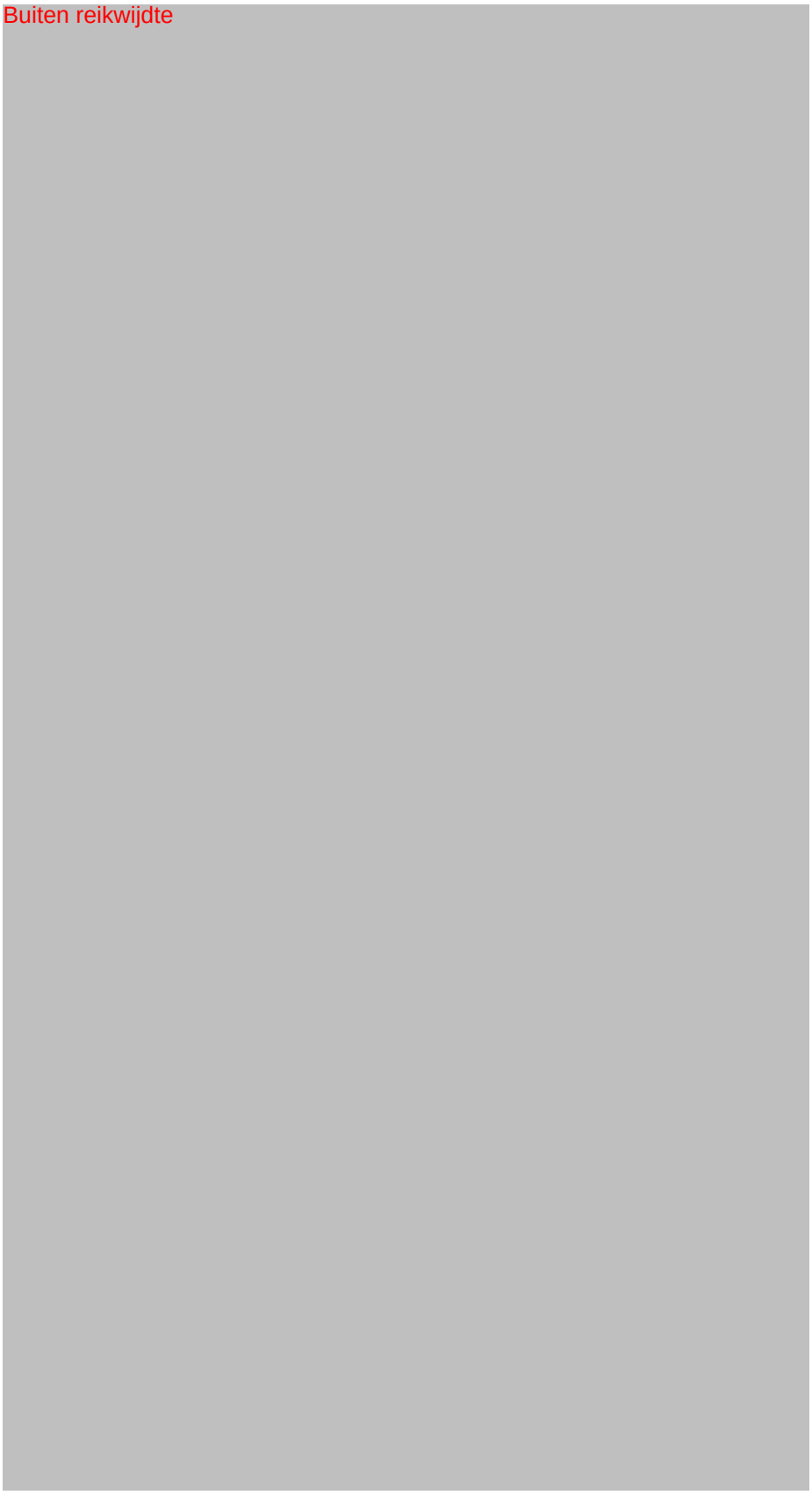
12

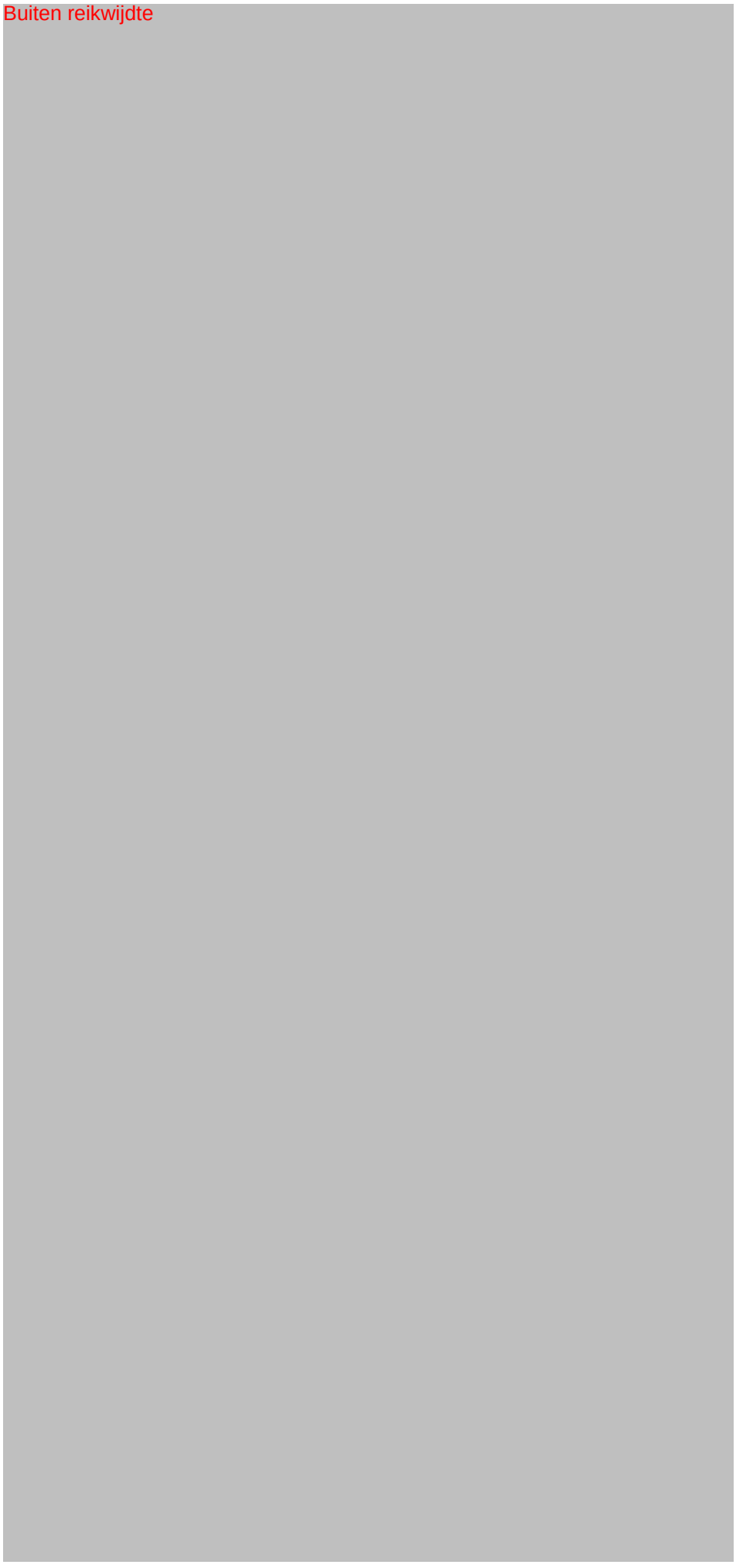

Buiten reikwijdte

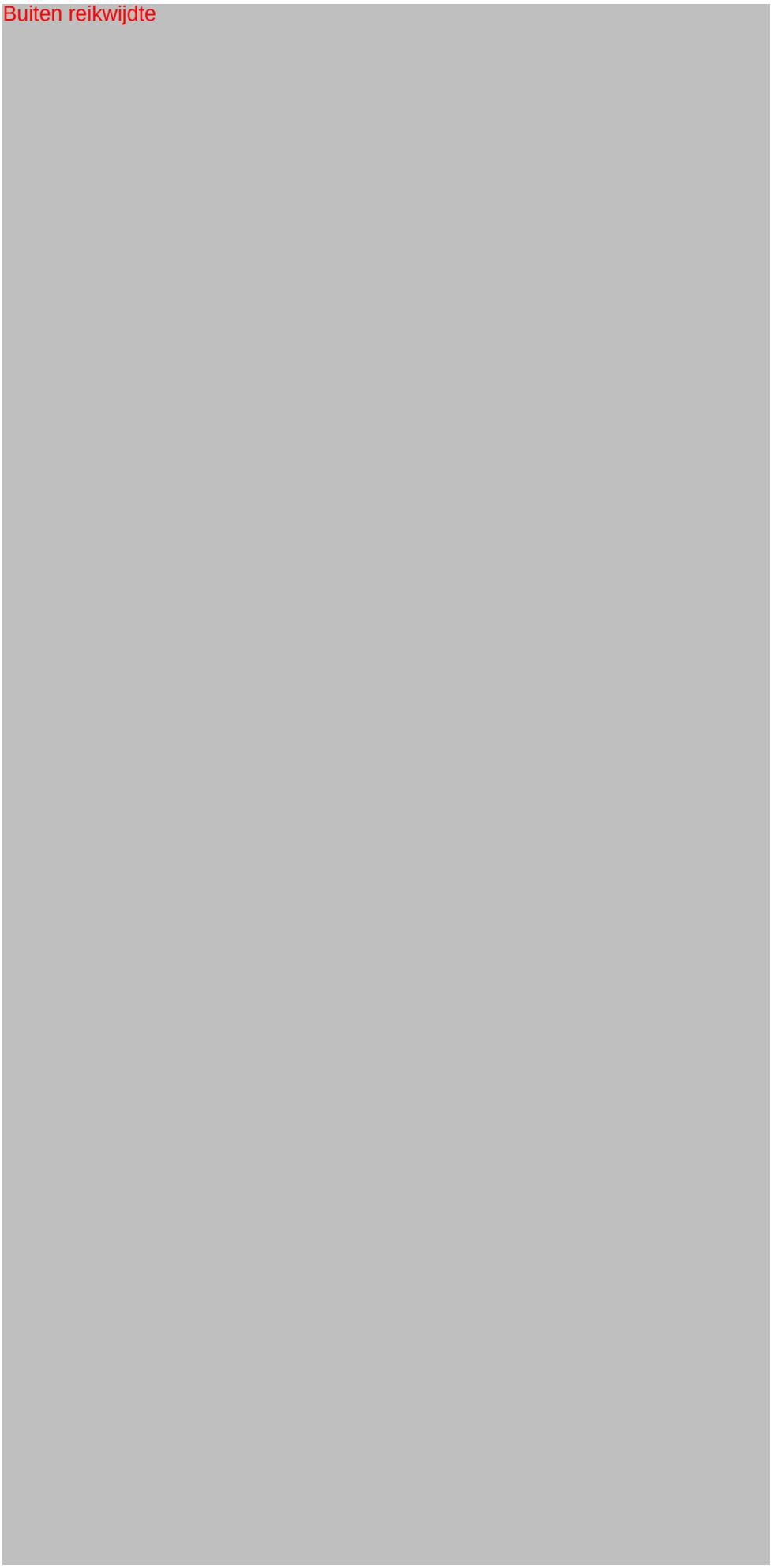

Buiten reikwijdte

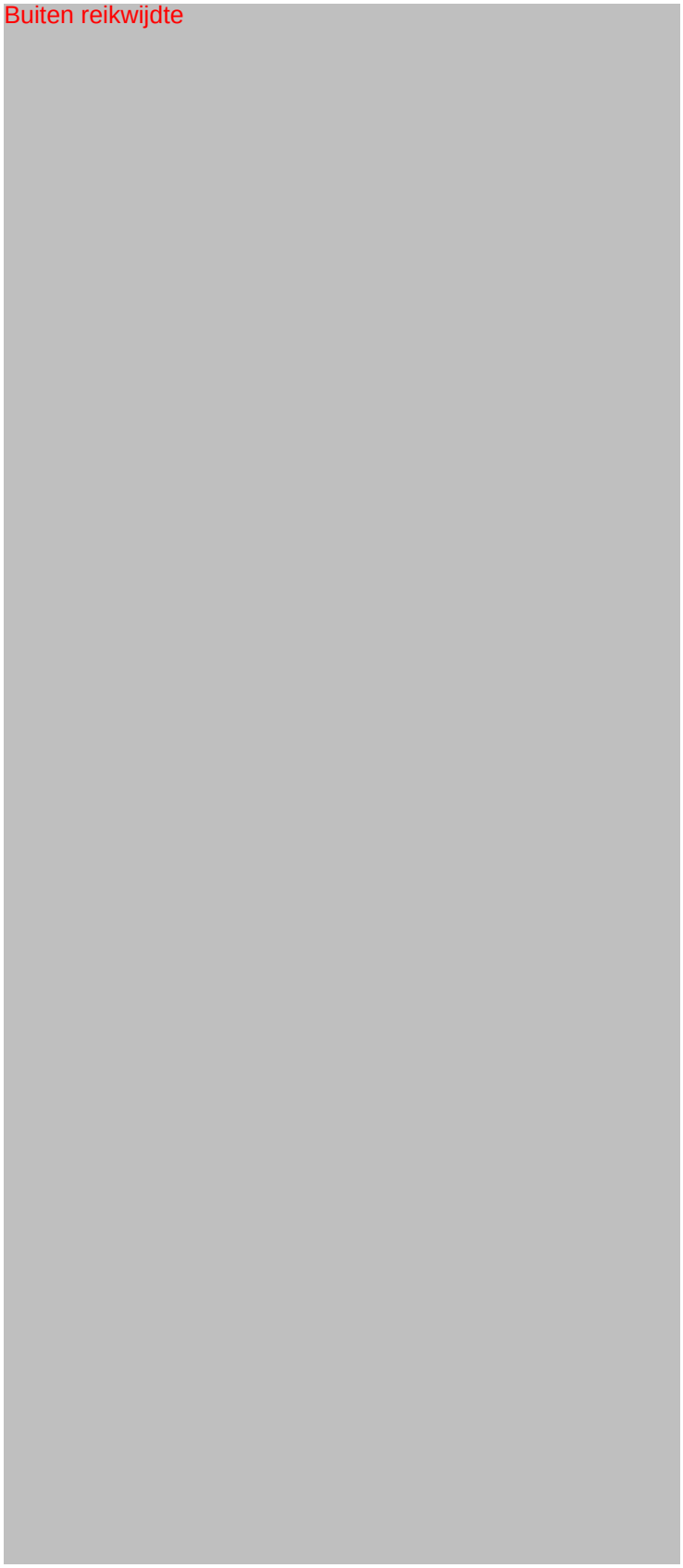

Buiten reikwijdte

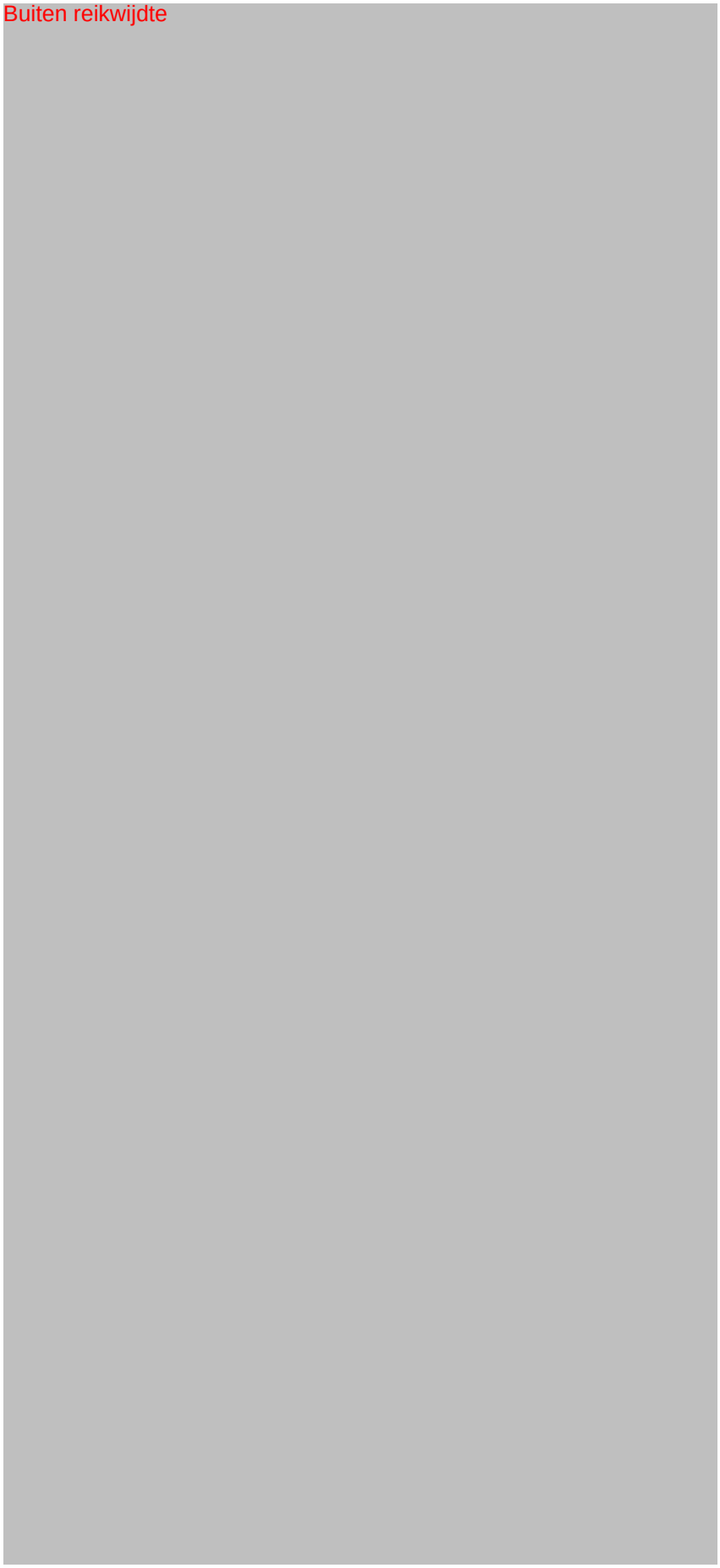

Buiten reikwijdte

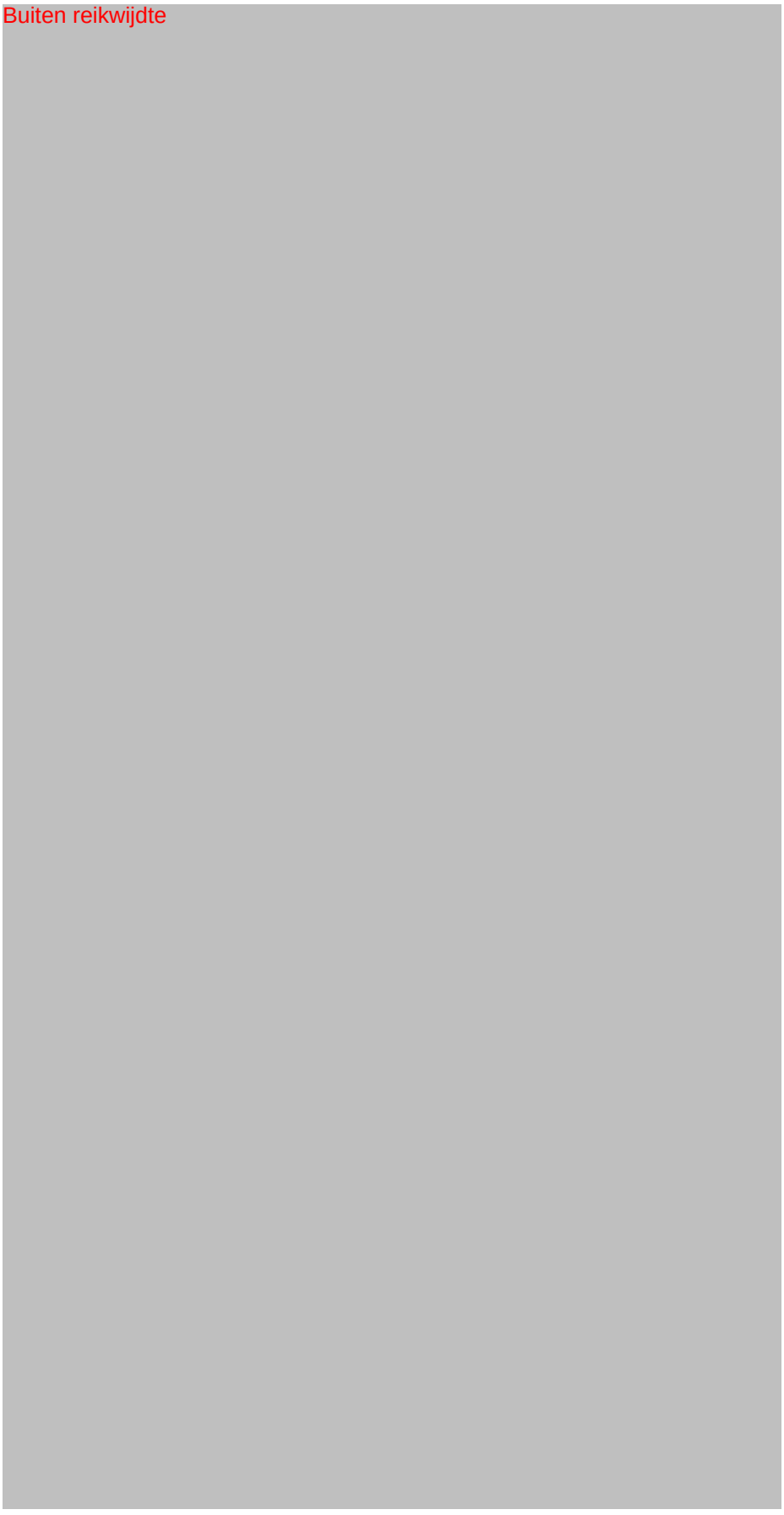

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Verslag Derde Ronde Tafel Wolf

7 mei 2019, provinciehuis

Deelnemers:

- [redacted], schapenhouder uit Leek
- [redacted] provincie Gelderland
- [redacted] fauna Staatsbosbeheer
- [redacted] LTO (vervang [redacted])
- [redacted] schaapskudde Het Stroomdal
- [redacted] (Vereniging Drentse Boermaker)
- [redacted] (Vereniging Drentse Boermarken)
- [redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
- [redacted], Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
- [redacted], vrijwilliger Wolf Fencing
- Henk Jumelet, gedeputeerde provincie Drenthe
- [redacted] provincie Drenthe)
- Jordan Jumelet (teammanager Natuur provincie Drenthe)
- [redacted] provincie Drenthe), verslag

Het gesprek op hoofdlijnen

- De situatie is veranderd doordat er veel meer wolven de grens over kwamen sinds voorjaar 2018 dan verwacht. Daar speelt het IPO Wolvenplan 2.0 op in. Dit plan legt de beleidsmatige kaders voor 3 jaar vast. Dit gesprek is niet bedoeld om tot een beleidsadvies te komen, maar gaat over hoe we in Drenthe kunnen omgaan met de bestaande situatie, waarin de kans bestaat dat een wolf zich gaat vestigen.
- Daarnaast is de kans dat er steeds meer zwervers Drenthe binnen komen groot. Er komen elk jaar zo'n 100 zwervers bij in Duitsland. Die kunnen overal vandaan komen. De roedel bij Meppen en de twee andere in Noord-Duitsland zijn niet per se de leveranciers van zwervers. Er is contact met Duitsland/Nedersaksen over de aanpak, we kunnen van hen leren. De provincie kan geen preventieve maatregelen nemen tegen zwervers, omdat zwervers overal kunnen opduiken. Dierhouders moeten zelf zorgen voor bescherming van hun dieren, voor zover dat redelijkerwijs mogelijk is.
- Acteren op toename zwervers? Is niet volgens IPO-draaiboek. Is wel de realiteit dat er behoefte is om iets te doen.
- Gelderland is bezig met een gebiedsproces. Er zijn daar sinds kort (januari dit jaar) twee territoria, waarvan één met een vermoedelijk koppeltje, dat mogelijk voor een roedel gaat zorgen. Gelderland heeft aan Wageningen gevraagd het gebied van de twee gevestigde wolven vast te stellen. Wageningen heeft op zijn beurt gevraagd aan Duitsland hoe dat aan te pakken. Gelderland is uitgekomen op een gebied van 13 km rond gebied wolf, 670 km2 voor twee roedels.
- GS heeft in Gelderland die 670 vierkante kilometer Veluwe begrensd als wolvengebied, waarbinnen de twee territoria liggen en waarbinnen het gebiedsproces speelt. Het gebied

omvat ook de randen van de Veluwe, met boerenland. Er is een compacte gebiedscommissie ingesteld (7 of 8 leden) om slagvaardig te kunnen werken. Daarnaast wordt gedacht aan een grotere schil/klankbordgroep zodat de implementatie ook op voldoende draagvlak kan rekenen.

- Henk Jumelet wil graag dat de provincies op dezelfde manier te werk gaan om van elkaar te kunnen leren. We willen in Drenthe geen nieuwe dingen doen, als elders al ervaring is. We kennen de filmpjes van vreselijke slachtingen onder vee. Dat willen we voorkomen. Hoe kunnen we dat in Drenthe doen?
- Verschillende malen wordt benoemd dat het tijd is om te beginnen met preventieve maatregelen. Niet wachten, maar een handje helpen van de dierhouders die daar al mee willen beginnen. Henk Jumelet zegt dat daar veel kosten aan zitten. Dat het daarom nodig is om eerst met de belanghebbenden uit te zoeken wat er nodig is. Wat moet er gebeuren voor we maatregelen kunnen nemen? Aan welke knoppen willen we kunnen draaien?
- Gebiedsplan voor de roedel (en zwervers vanuit) Meppen nodig? Nee, want de wolven uit dat gebied zijn tot op heden niet ten westen van de Ems aangetroffen.
- Beginnen met een pilot? Gebied vaststellen? Welk gebied dan? Tegen welke kosten? Beter is om nu te beginnen met kennis verwerven en met voorbereiden van acties voor het geval een wolf zich vestigt of er sprake is van een vaste zwerfroute (corridor) van de wolf.

Conclusies en afspraken

- We stellen een werkgroep (naam?) samen die een advies voorbereidt voor de provincie over wat er nodig is in Drenthe. Op het moment dat een wolf zich vestigt, kunnen we dit advies benutten bij het eventueel starten van een gebiedsproces. Wat moeten we daarvoor voorbereiden, hoe willen we het aanpakken.
- De werkgroep formuleert haar opdracht in overleg met de provincie.
- Het kan van belang zijn om Overijssel te betrekken bij het advies (afhankelijk van de uiteindelijke opdracht en/of gebiedsafbakening).
- Voor de werkgroep melden zich aan:
  - [redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden), stelt zich voor het eerste half jaar ook beschikbaar als voorzitter.
  - SSB ([redacted])
  - [redacted] (Vereniging Drentse Boermarken)
  - [redacted] schaapkudde)
  - [redacted] Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
  - Beleidsmedewerker provincie (naam volgt)
- In deze werkgroep wordt ook nagedacht over een vervolg en over de vraag of (als er gekozen wordt voor een gebiedsproces) er een onafhankelijke voorzitter nodig is.
- Voor het formuleren van de opdracht schuift ook de teammanager natuur van de provincie bij het eerste overleg aan.

Van: [redacted]@b j12.n [redacted]
Onderwerp: Vers ag IPO wo venwerkgroep 6 ju 2021 + thes s [redacted]
Datum: 7 september 2021 om 11:37
Aan: [redacted]@ po.n , [redacted]@ge der and.n , [redacted]@prov nc egron ngen.n [redacted]@prov nc egron ngen.n [redacted]@frys an.fr [redacted]@frys an.fr , [redacted]@drenthe.n , [redacted]@drenthe.n [redacted]@drenthe.n , [redacted]@over jsse .n , [redacted]@over jsse .n , [redacted]@brabant.n , [redacted]@prv mburg.n , [redacted]@flevo and.n , [redacted]@zee and.n , [redacted]@b j12.n [redacted]@b j12.n , [redacted]@b j12.n [redacted]@b j12.n , [redacted]@m n nv.n , [redacted]@m n nv.n

AV

Beste leden van de IPO wolvenwerkgroep,

Bijgaand vinden jullie vast het verslag van afgelopen wolvenwerkgroep van 6 juli 2021, alsmede de thesis van studen [redacted].

Met vriendelijke groet,

[redacted]
[redacted] *Faunazaken*

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I bij12.nl
M +31 (0) 6[redacted]
E [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

Volg ons op LinkedIn en Twitter.

PDF Verslag IPO wolven...21.pdf

PDF [redacted] Thesis L iving i...AL.pdf

Wolvenwerkgroep 15 juni 2021

1. Welkom en opening

[redacted] heet iedereen welkom. [redacted] (Ministerie van LNV) wordt in het bijzonder welkom geheten. Hij stelt zichzelf voor. Hij is [redacted] faunabeleid bij het Ministerie van LNV sinds 1 mei. Hij zal tijdelijk het wolvendossier voor zijn rekening nemen.

2. Stand van zaken master thesis UU [redacted]

[redacted] geeft een presentatie met de voorlopige resultaten van zijn uitgevoerde onderzoek.

Opmerkingen/vragen naar aanleiding van de presentatie:

- Er zijn nog wel weinig respondenten onder de schapenhouders. Heeft [redacted] meer suggesties nodig voor welke schapenhouders hij eventueel kan benaderen?
    - [redacted] geeft aan dat hij hier geen tijd meer voor zal hebben.
- Heeft [redacted] een idee hoe groot de aanpassingsbereidheid met betrekking tot bedrijfsvoering is onder de schapenhouders?
    - [redacted] geeft aan dat hij hier verschil ziet tussen de verschillende typen bedrijfsvoering: een grootschalig weidebedrijf heeft bijvoorbeeld aangegeven dat zij het niet als mogelijkheid zien om overal hekken van 1,20 meter te zetten. Bij kleinschaligere schapenhouders is de bereidheid wat groter, heeft [redacted] het idee.
- Vaak komt het geluid naar voren dat de overheid informatie achterhoudt, [redacted] linkte dat aan zwervende wolven, kan hij dat uitleggen?
    - [redacted] legt uit dat bij twee schapenhouders sterk naar voren kwam dat zodra er een zwervende wolf is, zij daarvan op de hoogte gehouden willen worden. Het beeld bij deze schapenhouders was dat BIJ12 en Wolven in Nederland weten waar iedere wolf is, maar deze informatie niet vrij willen geven.
- Wat zullen de schapenhouders met deze informatie doen?
    - Dan kunnen ze maatregelen nemen. Zodra schapenhouders continu geinformeerd blijven worden over waar een wolf zich bevindt, kunnen ze ook vaker bij hun schapen gaan checken of er iets aan de hand is bijvoorbeeld.
- Hebben de schapenhouders ook aangegeven wat ze graag zouden willen van de overheid? Nu is het idee dat de schapenhouders vaak het gevoel hebben dat er dingen door de overheid opgelegd worden en ze geen andere keuze hebben, zoals bijvoorbeeld wolfwerende preventieve maatregelen. Waar lopen ze tegenaan?
    - Er zijn al schapenhouders die bijvoorbeeld kijken naar kuddebewakingshonden. Ze hadden geen specifieke voorbeelden over wat zij de beste opties voor preventieve maatregelen zouden vinden, ze weten het zelf ook niet zo goed.
- In het onderzoek komt ook achterdocht richting de overheid naar voren. Dit is iets wat nu in zijn algemeenheid speelt, in allerlei beleid. Word deze algemene achterdocht ook meegenomen in het onderzoek?
    - [redacted] heeft dit tot op zekere hoogte meegenomen, namelijk voor het gehele natuurbeleid. Hij verwacht niet dat hij het nog breder zal trekken.
- Binnen BIJ12 zal er een nieuwe website voor de wolf opgesteld gaan worden. Daar zal ook bijvoorbeeld informatie over de ecologie van de wolf gedeeld gaan worden. [redacted] noemde net een aantal voorbeelden waar schapenhouders vragen

over hebben. Komt daarvan een overzicht? Daar kan dan op ingespeeld worden met het opstellen van de nieuwe website.
    - [redacted] vindt het een goed idee, en zal dit meenemen.

3. Vaststelling agenda en mededelingen

Er zijn geen aanvullende agendapunten. [redacted] bedankt iedereen die nog stukken hebben nagezonden.

3.1 Terugmelding WiN bijeenkomst

Er is een bijeenkomst geweest van Wolven in Nederland, [redacted] is hier vanuit BIJ12 bij aangesloten. Op de bijeenkomst is gesproken over de website van Wolven in Nederland. Nu is het nog onduidelijk wie de doelgroep van de website is en waarvoor zij precies naar de website komen. Er zal een plan opgesteld gaan worden waar dit naar voren zal gaan komen, en waarin waarschijnlijk ook zal worden geconcludeerd of de website uberhaupt wel in de lucht zal blijven.

3.2 Voortgang actualisatie wolvenplan

- De fact finding study en juridische analyse worden op dit moment opgesteld. De concept rapportages hiervan worden verwacht, dat zal ook worden teruggekoppeld in deze werkgroep.

- Binnen BIJ12 wordt er gekeken naar het aanpassen van de taxatierapporten, om deze verder te verbeteren.

- De uitvraag voor de actualisering van schapenrassen en overige diersoorten moet er nog uit.

- [redacted] en [redacted] zullen met een planningsvoorstel komen; wanneer is wat gereed? Zij zullen ook kijken naar een goede inhoudsopgave voor het herziende wolvenplan.

4. Openbaarheid wolvendata (schade en monitoring)

Dit punt is tijdens het kwartaaloverleg ook ter sprake gekomen. De Zoogdiervereniging plaatste toen wat kanttekeningen bij de notitie, zoals eventuele risico's. Naar aanleiding daarvan is er een geüpdatete versie.

Iedereen is het erover eens dat, naast schadedata, ook monitoringsdata gedeeld zal gaan worden op leefgebied niveau. Actualisatie van deze data zal één keer per maand plaatsvinden, aangezien deze data ook gevalideerd dient te worden.

Zullen ook C2 waarnemingen meegenomen moeten worden in de monitoringsdata op de website? In het monitoringsplan staat dat C2 waarnemingen alleen worden meegenomen als er minimaal twee C2 waarnemingen zijn gedaan. Opgemerkt wordt dat het protocol voor monitoring veel duidelijkheid geeft voor de verslaglegging van monitoringsgegevens voor bijvoorbeeld data over de verspreiding van wolven in Europa, maar dat in dit geval goed naar het doel van de openbaarheid van de gegevens gekeken moet worden. De sector heeft behoefte aan kennis over waar wolven zijn waargenomen, iedere waarneming die zeker of bevestigd is, is er dan één. Kanttekening hierbij wel is dat wolvenkeutels en pootafdrukken indirecte bewijzen zijn voor de aanwezigheid van een wolf. Dit moet wel goed toegelicht worden bij de data.

5. Uitwerking draaiboek handelingsperspectief

[redacted] licht de notitie verder toe.

De handelingsprotocollen worden verder uitgewerkt. De focus wordt gelegd op een handelingsprotocol voor een wolf die goed beschermd vee doodt. De planning daarvan wordt versneld. Tijdens de uitwerking van het protocol komen er veel vragen naar boven. De huidige escalatieladder mist veel concreetheid.

De documentatie moet goed opgebouwd worden. Er moet een goede analyse zijn van de situatie en feiten. Dit begint bij de taxatie van de schade. Dit is het eerste moment dat feiten worden vastgelegd. Daar zijn afspraken over en is een protocol voor. Voorzien die afspraken en het protocol in het goed opbouwen van de documentatie?
Het taxatierapport zal worden geactualiseerd. Hier zal ook in worden meegenomen dat er een meer gestandaardiseerde manier komt van het noteren van de genomen preventieve maatregelen.

In het besluit houders van dieren staat dat dieren goed beschermd moeten worden tegen onder andere roofdieren (Artikel 1.6, lid 3). Als er een melding van vermoedelijke wolvenschade binnenkomt, is het voor die melding al te laat om goede preventieve maatregelen te treffen. Hoe kijkt het Ministerie van LNV aan tegen het, van te voren, controleren en handhaven op dit punt (in gebieden waarvan bekend is, dat daar wolven zijn)? **zal dit na gaan binnen het Ministerie.**

Een vraag die naar voren kwam tijdens het opstellen van het handelingsprotocol is wanneer vee goed beschermd is. Op de website van BIJ12 staan Faunaschade Preventie Kits (FPK's). In de FPK staan afmetingen, aantal draden, stroomwattage etc. beschreven. Werkt dat in de praktijk ook? Als een veld niet helemaal effen is, gaat de plaatsing van preventieve maatregelen al een stuk lastiger. Voldoet het dan wel op alle plekken aan de vereisten? Voorkomen moet worden dat de beleidsmakers met goede bedoelingen eisen stellen, maar het vervolgens in de praktijk onwerkbaar is of niet het gewenste effect heeft. Uitgangspunt is nu de FPK, als soort van waaier van mogelijkheden. Het goed beschermen van vee kan meerdere maatregelen omvatten.

Een tweede deskundige, naast de taxateur, die goed kijkt naar de preventieve maatregelen en het gedrag van de wolf, zou een nuttige aanvulling kunnen zijn. Ook om eventueel verder te kijken naar vormen van negatieve conditionering.

Zenderen is ook een punt die toegevoegd zal kunnen worden aan dit specifieke handelingsprotocol. Zenderen komt in de overige handelingsprotocollen ook terug, en zou hier ook van toegevoegde waarde kunnen zijn.

Naar aanleiding van dit handelingsprotocol wordt opgemerkt dat er ook een gerede kans is dat er, in welke provincie dan ook, een wolf wordt aangereden, die daardoor gewond raakt. Dat is ook een belangrijk handelingsprotocol, moet daar niet ook prioriteit aan worden gegeven? Uitgelegd wordt dat daar ook een handelingsprotocol voor opgesteld zal gaan worden, er zelfs al een conceptversie voor is opgesteld, maar zolang deze nog niet verder uitgewerkt is, de provincies kunnen handelen naar bevinden. **biedt aan hier, samen met , en , naar te kijken.**

6. Tussenbalans van eerste ervaringen met gevestigde wolven

Dit agendapunt zal volgend overleg opnieuw op de agenda komen en dan besproken worden.

Het verzoek aan iedereen die hiervoor een notitie heeft opgesteld is om tot één gezamenlijke notitie te komen. zal vragen om dit te organiseren.

7. Mogelijkheden Europese cofinanciering (LIFE/GLB)

[redacted] en [redacted] hebben hierover gesproken met een IPO-collega uit de werkgroep GLB. Daarnaast zijn eerdere e-mailwisselingen over dit onderwerp opgezocht. Pijler 1 (ecoregelingen) van het GLB zou niet geschikt zijn voor preventieve maatregelen. Dat past niet bij het karakter van dat fonds. Pijler 2 blijft over, hier passen preventieve maatregelen wel in. Hier zal dan wel cofinanciering voor nodig zijn. Dit zal dan wel afgewogen moeten worden. Geld wat naar preventieve maatregelen voor wolvenschade gaat, zal dan namelijk wel ergens anders weggehaald moeten worden.

[redacted] zal verder gaan met het uitzoeken van de mogelijkheden, samen met degenen die hier oorspronkelijk ook mee bezig zouden gaan. [redacted] zal zich hierbij ook aansluiten. In het volgende overleg in juli komt hier een terugkoppeling over.

8. Nieuws uit de provinciale wolvencommissies

Dit agendapunt zal, omwille van de tijd, worden overgeslagen.

[redacted] wil iedereen herinneren aan de afspraak dat [redacted] en [redacted] op de hoogte worden gehouden van stukken van de provinciale wolvencommissies.

9. Verslag d.d. 18 mei 2021

Het verslag wordt akkoord bevonden.

10. Rondvraag en sluiting

Niemand heeft een rondvraag.

11. Datum volgende vergadering

De voorlopige datum en tijd zijn: dinsdag 6 juli 2021 om 13.30 uur.

Wolvenwerkgroep 16 maart 2021

- Welkom en opening

[redacted] ([redacted] BIJ12) stelt zichzelf voor. Zij zal met enkelen ook nog kennismakingsgesprekken inplannen.

- Master thesis UU – 'Samenleven wolf en mens in Nederland'

[redacted] licht het onderzoeksvoorstel van zijn master thesis toe.

Vragen naar aanleiding van zijn toelichting:
Is er op dit moment een goed genoeg beeld van de subsidieregelingen? [redacted] geeft aan dat het op dit moment nog niet het geval is van alle provincies. Hij zal nog contact opnemen met bijvoorbeeld [redacted] van provincie Drenthe om hier meer informatie over te krijgen.
Hoelang zal het onderzoek gaan duren?
De deadline is ergens eind juli. De dataverzameling zal plaatsvinden in april, mei en gedeeltelijk in juni. Er wordt aangegeven dat dit een ambitieuze planning is, het is een breed onderzoek in weinig tijd. Het advies wordt gegeven om het nader af te bakenen.
Is dit onderzoek niet wat aan de vroege kant, alleen in Gelderland een lopende subsidieregeling, hoe representatief is het databestand straks?
Kan nog altijd nuttig zijn op dit moment. Wat is de gedachtegang van schapenhouders om wel of geen preventieve maatregelen te treffen? Dit zal onderzocht gaan worden .
Wie gaat [redacted] begeleiden?
De begeleiding zal plaatsvinden vanuit de universiteit, door de coördinator van de master. Vanuit BIJ12 is er nog geen begeleider, [redacted] neemt waar, dit was [redacted] en wordt [redacted] .

- Ingekomen stuk: LIFE wolf aanvraag

[redacted] licht de notitie LIFE wolf aanvraag toe.

Vragen naar aanleiding van haar toelichting:
Kan deze notitie met de wolvencommissies worden gedeeld?
Ja, dat kan. De Zoogdiervereniging zou dan wel een korte mondelinge toelichting willen geven. Ook in het Landelijk Overleg Wolf zal het besproken en toegelicht gaan worden.
Wat zijn concrete voordelen voor de provincies om mee te werken aan het LIFE project? Worden er duizend veehouders uitgenodigd? Wordt naar aanleiding van het LIFE project ook daadwerkelijk door 500 veehouders preventieve maatregelen toegepast? Hoe realistisch is het om de EU wetgeving te harmoniseren?
Bilateraal contact met de Zoogdiervereniging over dit soort vragen is altijd mogelijk. Komende maanden zal er samen met de projectpartners worden gekeken naar detaillering. Enerzijds zoveel mogelijk 'value for money', maar anderzijds moet het ook haalbaar blijven.
Opmerkingen naar aanleiding van de twee externe toelichtingen:
Er komen zowel positieve als terughoudendere geluiden over het LIFE project. Het gaat om veel geld voor een ambitieus project. Anderzijds is het wellicht goed om het in handen van een niet-overheidsinstantie te leggen, maar bij een maatschappelijke organisatie, zodat zij de kar kunnen trekken, dat werkt soms beter.
Oproep wordt gedaan om met een reactie vanuit de provincies te komen of er steun is voor dit project. Reacties kunnen naar [redacted] doorgestuurd worden.

- Vaststelling agenda en mededelingen

Er zijn geen aanvullende agendapunten.
[redacted] had de BAC terugmelding ook al via de mail gestuurd, maar wil wel nog terugkomen op de opmerking van Provincie Overijssel op één van de notities, terwijl deze notitie al naar de AAC en BAC waren gegaan.
Problemen zaten voor Overijssel vooral bij bijlage 2. Ze zijn nog niet zo ver om overal hekken neer te zetten of te subsidiëren. Sommige dingen gaan wat Overijssel betreft te snel, zoals breed inzetten op wolfwerende maatregelen.

Dit had van te voren besproken moeten worden met het secretariaat IPO.
komt, vanuit Overijssel, met een voorstel hoe het anders zou moeten in de notitie om er verder uit te komen.

- Voorstel uitwerking handelingsprotocol

Er is een oplegnotitie opgesteld met meerdere bijlagen, namelijk een plan van aanpak met daarin een voorbeeld van een melding aangereden wolf en een bijlage die meer gaat over beleidsmatige keuzes en discussiepunten.

Opmerkingen naar aanleiding van het plan van aanpak:

Hoe wordt de ontheffing en vergunning verweven met dit stuk?
Wordt zeker naar gekeken, staat nu nog niet in het voorbeeld, omdat het nog uitgezocht moet worden en ook verband houdt met de juridische analyse. Per handelingsprotocol zal worden aangegeven welke toestemmingen, ontheffingen of vergunningen er al zijn of wat nog aanvullend geregeld zou moeten worden.
Eerder heeft ook een schema opgesteld van hoe te handelen, wordt dit schema ook nog meegenomen?
Wordt ook zeker naar gekeken, maar dit schema is nog niet helemaal compleet. Roepen wel nog veel vragen op, zeker vragen die je niet wil beantwoorden op het moment dat zo'n situatie zich voordoet.
Plan van aanpak zal als stuk doorgestuurd worden naar het Landelijk Overleg Wolf en daar besproken worden.

Opmerkingen naar aanleiding van de melding aangereden wolf:

Opmerking bij het schema: de dierenambulance zal door de politie worden getipt, en niet via het wolvenmeldpunt.

Opmerkingen naar aanleiding van de beleidsmatige keuzes en discussiepunten:

Handig om een protocol op te stellen wat ook draait zonder een provincieambtenaar. Mocht het 's avonds of in het weekend gebeuren en provincieambtenaren zijn moeilijker bereikbaar, dan kan de uitvoering van het protocol in ieder geval wel doorgaan.
Ten allen tijde vermijden dat boa's een gewonde wolf doden. Altijd die beslissing aan een dierenarts overlaten. Maar aan de andere kant ook niet onderschatten in welke mate een wolf in staat is zich in de natuur te redden en er weer bovenop te komen. Goed bepalen wanneer welke situatie van toepassing is: wolf verzorgen, wolf 'aan lot overlaten' en wolf doden. Daarbij ook in acht nemend wat het doden van een wolf voor impact kan hebben op de structuur van een roedel.
Afspraken instellen over maximale aanrijdtijden. Niet alle verantwoording bij één deskundige leggen. Poule van deskundigen die digitaal geraadpleegd kunnen worden om advies in te winnen. Bepaalde tijdslimiet hanteren. Goed omschrijven wie deskundig is en wie niet.
Waarom voor een wolf een ander handelingsprotocol bij een aanrijding dan voor bijvoorbeeld een das? Goede insteek om nog even na te gaan.
Ook meenemen wat er moet gebeuren met welpen als er bijvoorbeeld een zogend vrouwtje wordt aangereden. Hoe, wie, etc.
De wens voor een opvang voor gewonde wolven is ook geweest. Op dit moment niet beschikbaar in Nederland. Is dit nog gewenst? Moet dit dan in Nederland zijn of in het buitenland?
Als uit het protocol handelingsperspectief blijkt dat een gewonde wolf verzorgd moet gaan worden, dan moet die wolf toch ergens opgevangen worden. Er is ooit contact geweest met een opvanglocatie, maar daar is destijds niets uitgekomen. In België is een opvangcentrum, maar er moet ook rekening gehouden worden met bijv. CITES. Als CITES het enige probleem zou zijn, moet dit geregeld worden met het Ministerie van LNV. Wel moet ook rekening gehouden worden met hoe lang een wolf maximaal opgevangen gaat worden. Voor twee dagen opvang hoeft een wolf niet helemaal van Drenthe naar België gebracht te worden.
zal als trekker de uitwerking nader vorm geven in samenwerking met en

- Aanpak communicatie activiteiten wolf

Er ligt een communicatieplan, deze is nog opgesteld door . **zal deze aanpassen waar zij dit nodig acht en meer haar eigen maken.**

Opmerkingen naar aanleiding van het communicatieplan:

Pagina 8 Handelingsperspectieven iets te veel 'wild west'. Wat neutralere zinnen en woorden gebruiken. Met voorbeelden voorzichtig zijn, het is tamelijk suggestief.
Er staat nog in het plan dat het wolvenmeldpunt in april 2021 naar BIJ12 zal komen, maar dat gaat niet lukken. Dat moet aangepast worden naar een andere termijn, [redacted] zal nog met [redacted] overleggen wanneer dit gaat zijn.
Onder punt 8 wordt gesproken over een landelijk wolvenplatform: waar zit de expertise? Door de verschillende landbouworganisaties is de wens voor een expertiseteam ook uitgesproken. Apart discussiepunt waar later nog een keer over gesproken moet worden.
Bij de begroting staat € 15.000 euro aan fotomateriaal begroot. Vanuit communicatie al wel ooit bedacht om foto's te laten maken, maar hoe op dit bedrag is gekomen moet even uitgezocht worden.
Afbakening mist; wat doet BIJ12, wat doen de provincies, wat doen de maatschappelijke organisaties? Daar is al eens een notitie van geweest, maar het zal prettig zijn als deze ook terug kan komen in het communicatieplan.

- Notitie monitoren probleem wolf

FBE Gelderland heeft al aangeboden ontheffingshouder te willen zijn voor het monitoren van eventuele probleemwolven.
Opmerkingen naar aanleiding van deze notitie:
In wolvenplan is gezegd dat het monitoren van een probleemwolf niet wordt gezien als onderzoek, maar als maatregel. Met die gedachte past die taak bij een FBE. Als de conclusie gaat zijn dat het geen maatregel is, maar onderzoek, dan is de FBE niet de juiste organisatie voor de monitoring, maar zou bijvoorbeeld WENR of een vergelijkbaar instituut beter passen.
Is het effectief om een wolf die veel vee doodt ook te zenderen, of zal het in de praktijk zo zijn dat wolven alleen als probleemwolf aangeduid kunnen worden zodra zij minder dan 30 meter in de buurt van mensen zullen komen? Hoe realistisch en functioneel is het om dit te doen? Dit moet gezien worden als tussenstap voor het doden van een probleemwolf.
WENR heeft een ontheffing aangevraagd, maar alleen voor het doen van onderzoek, niet voor het uitvoeren van een maatregel met als eventueel gevolg het doden van een probleemwolf.

- Ingekomen stuk: notitie vergoeding preventiemaatregelen overige dieren

Dit stuk wordt ook ingebracht in het Landelijk Overleg Wolf.
In Vlaanderen is net een nieuwe regeling in gebruik genomen, goed om daar kennis van te nemen. Uiteindelijk geconcludeerd dat in de volle breedte subsidie gefinancierd moet worden, voor alle dieren, ook alpaca's etc. Voorkomen moet worden dat wolven zich gaan specialiseren in gehouden dieren.
Eerst focussen op (perfectioneren) van de subsidieregelingen voor preventieve maatregelen van schapen en geiten? Ook voor hobbyhouders of niet? In Drenthe en Gelderland komen hobbyhouders al in aanmerking voor de subsidieregeling.
In Vlaanderen hebben ze een splitsing gemaakt: hobbyhouders krijgen subsidie door middel van natuurgeld, professionele houders krijgen preventieve maatregelen via GLB.

- Landelijk Overleg Wolf (LOW)

Aantal agendapunten geduid (handelingsperspectief, master thesis, notitie vergoeding preventiemaatregelen overige dieren), LIFE komt daar nog bij.
Volgend LOW zal de samenstelling, taak, rol etc. ook bediscussieerd worden.
Afspraak is dat vergaderstukken LOW gedeeld worden met deze werkgroep.

- Jaarplanning

Geen op- of aanmerkingen over de jaarplanning. De jaarplanning wordt vastgesteld.

- Nieuws uit de provincies (provinciale wolvencie's)

Oproep om nieuws uit de provincies/provinciale wolvencie's met elkaar te delen. Zeker ook met [redacted] en [redacted], zodat zij voorbereid zijn tijdens een Landelijk Overleg Wolf.
Afspraak is dat secretarissen van de provinciale wolvencie's de vergaderstukken delen met [redacted] en [redacted].

- Overige bijlagen ter kennisname

Fact finding-study zit er nog niet bij, volgt later. Juridische analyse wolf zit er wel bij. De beoogde persoon zal de juridisch analyse niet gaan uitvoeren, wordt nu een ander voor gezocht.

- Rondvraag en sluiting

Het leefgebied van de wolf op de Veluwe wordt uitgebreid, zowel aan de noord- als de zuidzijde.

Van: [redacted]@bij12.nl
Onderwerp: Verslag wolvenwerkgroep 160321
Datum: 14 april 2021 om 09:07
Aan: [redacted]@ipo.nl, [redacted]@gelderland.nl, [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl, [redacted]@brabant.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@overijssel.nl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]fryslan.frl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@flevoland.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted], [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

Beste allen,
Bijgaand, met dank aan [redacted] het verslag van onze vorige bijeenkomst.
Ook dit staat vanmiddag op de agenda.;-)
Tot dan,
Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
[redacted]Faunazaken
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade
[redacted]Wolf

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht I www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 I F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] I E [redacted]@bij12.nl

Werkt voor provincies

Verslag Wolven...1.docx

Verslag Workshop
WOLVEN in Nederland

Waarom een dag over wolven in Nederland?

[redacted], FREE Nature.

De aanleiding zijn de wolven zelf! Het verspreidingsgebied van de wolf groeit en Nederland komt binnen bereik van de eerste zwervende exemplaren. Dat is iets dat we ons zo'n twintig jaar geleden onmogelijk konden voorstellen. In natuurvisies stonden vaak tot de verbeelding sprekende soorten die op een mooie dag in Nederland zouden terugkeren, zoals bever, otter, zeearend en kraanvogel. Wolven waren zelfs voor de grootste optimist of dromer buiten het voorstelbare. Die andere soorten zijn er allemaal weer, ook al wordt Nederland steeds voller en drukker. En nu dienen wolven zich zelf aan. Velen reageren vol ongeloof. Kan dat, wolven in Nederland? Eerst zien, dan geloven. De ervaringen in Duitsland leren dat wolven in cultuurlandschappen naast mensen kunnen leven. En ook dat wolven over grote afstanden kunnen zwerven en zich weinig aantrekken van barrières als wegen en kanalen, laat staan landsgrenzen. Daarom kijken we vandaag wat dat betekent: wolven in Nederland. Is ons landschap daar klaar voor? Is onze maatschappij daar klaar voor?

Wolven in Nederland, ecologische consequenties

, ARK Natuurontwikkeling.

De wolf komt er aan!

Aan het eind van de middeleeuwen was wild zeldzaam en grotendeels verdwenen uit Nederland. Wat er nog zat aan roofdieren leefde van ratten en muizen of maakte jacht op het vee van kleine keuterboertjes. Het verlies van één dier betekende voor dergelijke keuterboertjes het verschil tussen redelijk rond kunnen komen of honger. Wolven waren dan ook niet geliefd bij de bevolking. Na eeuwen van vervolging waren wolven uit grote delen van Europa verdwenen en teruggedrongen tot diep in Rusland en enkele kleine relictpopulaties in berggebieden in Zuid-Europa.

In de loop van de vorige eeuw vond langzaam een omslag in het denken plaats. De bevolking werd steeds rijker en minder afhankelijk van veeteelt en agrarisch grondgebruik. Van iets dat bestreden moest worden veranderde natuur in iets wat het beschermen waard is. Vanwege hun zeldzaamheid kregen roofdieren extra beschermingsaandacht, onder andere in de conventie van Bern. Wilde hoefdieren, zoals reeën, namen en nemen nog steeds toe in Europa en in hun voetspoor konden ook wolven weer langzaam toenemen. Inmiddels zit er een kleine populatie wolven in het uiterste oosten van Duitsland, die samen met de Poolse populatie jaarlijks voor een klein aanbod aan zwervende jongvolwassen dieren zorgen. Jonge wolven op zoek naar een eigen leefgebied en een geschikte, onverwante partner. Deze dieren kunnen gemakkelijk de ruim 500 km tot aan de Nederlandse grens overbruggen, zoals de kolonisatie van Zuid Zweden vanuit Rusland over meer dan 1000km heeft aangetoond. Inmiddels komen er jaarlijks meer (solitaire) wolven in Midden Duitsland, die zich her en der ook permanent vestigen.

Foto 1: Europese wolven.

Roedeldier

Wolven zijn sociale dieren die in roedels leven, bestaande uit één volwassen reu, één volwassen teef, de jongen van dit jaar en de halfwas jongen van vorig jaar. In Europa zijn de meeste roedels 2 tot 10 dieren groot, afgezien van de welpen vaak maar 4 tot 5 dieren. Met een leeftijd van gemiddeld 2 jaar verlaten deze halfwas jongen het ouderlijk territorium en zwerven in alle richtingen op zoek naar een eigen leefgebied en een geschikte partner. Omdat prooidieren in noordelijke leefgebieden schaars zijn, kunnen wolventerritoria hier meer dan 1000 km2 groot zijn. In Oost Polen, Oost Duitsland en Roemenië is meer prooi aanwezig en zijn de leefgebieden tussen de 120 en 320 km2 groot, afhankelijk van de kwaliteit van het gebied. ’s Zomers zijn de territoria fors kleiner, omdat de dieren dan welpen hebben en aan de omgeving van het nest gebonden zijn. Bovendien is er dan relatief veel prooi in de vorm van jonge, onervaren dieren en een overvloed aan muizen en dergelijke.

Voedsel

Een wolf in het wild eet circa 4 tot 9 kg vlees per dag, maar kan flinke hoeveelheden in een keer eten en dan dagen lang zonder voedsel. Wolven jagen op hoefdieren, van ree tot eland of wisent, maar ook op knaagdieren, zoals muizen, hazen en bevers. Wolven specialiseren zich vaak en jagen dan vooral op één of enkele algemene prooisoorten, die relatief gemakkelijk te vangen zijn en relatief veel voedsel bieden. In Oost Duitsland zijn dit reeën, in Zuid Zweden jonge elanden en edelherten in Oost Polen en Roemenië. In Zuid Europa is een gebrek aan wilde prooidieren en daardoor worden in die landen relatief veel schapen en geiten gegeten door wolven. Van grote prooidieren worden vooral oude, zieke, zwakke of jonge, onervaren dieren gevangen.

Ecologische consequenties

Wolven bemachtigen elke 3 tot 7 dagen een verse prooi. De resten daarvan vormen een aantrekkelijke voedselbron voor tal van aaseters, van de diverse soorten aaskevers tot aan grotere soorten als zeearend en de af en toe naar Nederland afdwalende vale gieren en monniksgieren. Niet voor niets was de monniksgier in de Romeinse tijd niet zeldzaam in Nederland. De hernieuwde komst van wolven in Nederland zal dan ook een stimulans betekenen voor alle aaseters die Nederland nog rijk is en de terugkeer van ooit verdwenen soorten aaseters mogelijk maken.

Daarnaast heeft de komst van wolven ook een direct effect op het gedrag van zijn prooidieren. Geen enkele potentiële prooi wil zijn leven eindigen als wolvenvoer en vertoont dus predatormijdend gedrag. Zo zal bijvoorbeeld de omgeving van een wolvennest gemeden worden in de welpentijd, worden randen van gebieden gemeden en oevers van meren en rivieren. Veel van de effecten van de aanwezigheid van predators is (nog) niet bekend, maar uit buitenlands onderzoek is wel duidelijk dat prooidiersoorten als gems en bighorn sheep dichter bij hun kernhabitat blijven, omdat steile rotswanden ontsnappingsmogelijkheden bieden als een predator in de nabijheid ontdekt wordt. Mogelijk dat ook andere hoefdieren sterker kiezen voor hun natuurlijke habitat, omdat dit voordeel biedt in de aanwezigheid van roofdieren.

Naast ruimtelijke effecten zal er ook sprake zijn van minder vetopslag door hoefdieren, onder andere omdat meer tijd nodig is om op te letten voor predators, tijd die dan niet meer in voedsel zoeken gestoken kan worden. Ook is uit Amerikaans onderzoek bekend dat bij herten anticonceptie plaats vindt door stress ten gevolge van de aanwezigheid van predators. Maar of het aantal prooidieren nu door de beschikbaarheid van gras (voedsel) of door de aanwezigheid van wolven (predator) bepaald wordt, blijft een onderwerp van wetenschappelijke discussie. Uit een Amerikaanse modelstudie

bleek vooral de strengheid van de winter in Yellowstone het aantal grazers te bepalen, wat met enige vertraging door de wolf gevolgd zou worden. Bovenop deze basale variatie zorgen wolven voor extra variatie in aantallen prooidieren.

Is er ruimte voor de wolf?

Ondanks uitspraken in de pers dat Nederland te klein zou zijn voor grote roofdieren, blijkt bij nadere inspectie lokaal wel degelijk ruimte voor kleine populaties grote roofdieren, populaties die bovendien niet geheel geïsoleerd zijn, maar via een EHS gekoppeld met elkaar. Een greep uit wat geschikte gebieden geeft het volgende beeld: De Amsterdamse Waterleidingduinen met circa 700 damherten en 200 reeën biedt voldoende voedsel aan een roedel van 5 volwassen wolven. Samen met de omliggende gebieden en de voorspelde populatieontwikkeling bij met name damhert, biedt in de nabije toekomst ruimte aan 11 tot 19 wolven, mogelijk in meerdere roedels. Op de Veluwe biedt een populatie van 6000 wilde zwijnen en 2600 edelherten voedsel aan 140 wolven en ruimte aan zeker 5 roedels. Ook de Oostvaardersplassen kan met zijn grote aantallen prooidieren een populatie van vele tientallen wolven ondersteunen, waarbij ook hier gebiedsuitbreidingen gepland zijn en er dus in de toekomst meer ruimte voor een predator komt. Verder moeten we niet vergeten dat verspreid over heel Nederland in natuurgebieden en cultuurland zo'n 60.000 reeën voorkomen. Ook die vormen een prima basis voor wolven om van te leven. Per 2000 reeën is er ruimte voor een roedel wolven. Ook in ons cultuurlandschap en in kleinere natuurgebieden kunnen dus wolven overleven. Het biedt voldoende voedsel aan rondtrekkende solitaire wolven om van het ene naar het andere geschikte gebied te komen en lokaal zelfs voldoende voedsel voor wolventerritoria.

Is de natuur er klaar voor?

Ja, want er zijn voldoende gebieden met grote grazers en dus prooi. Deze begraasde gebieden worden bovendien groter en gekoppeld aan elkaar. Reeën zijn overal aanwezig, het wild zwijn neemt toe in diverse grensregio's, het damhert neemt her en der toe en edelhert komt in de toekomst wellicht op meer plekken voor dan nu het geval is. Kortom, aan het voedsel ligt het niet. De wolf hoort er ook bij in de Nederlandse natuur. Hij maakt procesnatuur completer door de rol van predator in te vullen. Predatie is immers ook een landschapsvormend proces door de sturing die het geeft aan gedrag en verspreiding van prooidieren. Predatie is ook een sleutelproces voor aaseters, doordat dode dieren niet alleen aan het einde van de winter massaal aanwezig zijn, maar jaarrond en op een constanter niveau. Bovendien is in internationaal onderzoek duidelijk geworden dat toppredators een sleutelrol vervullen in het behoud van biodiversiteit.

Echter, de natuur is er nog niet helemaal klaar voor. Veel natuurgebieden worden immers begraasd met ingeschaard vee, waarbij het niet de bedoeling is dat bijvoorbeeld kalfjes gepredeerd worden. Ook staan om alle begraasde gebieden rasters en soms zijn er zelfs deelrasters, die prooidieren hinderen in het ontwijken van wolven. Er is geen sprake van vrije uitwisseling van herbivoren en roofdieren tussen de verschillende natuurgebieden en zijn er tal van barrières tussen deze gebieden. De EHS kan helpen deze barrières te slechten, maar dan moet hij wel vormgegeven worden conform de gedachten van de oorspronkelijke bedenkers ervan. Dus robuust en minimaal geschikt voor migratie van edelherten.

Wolf en mens

[redacted], FREE Nature.

De wolf roept al eeuwen sterke emoties op bij de mens. Sprookjes als Roodkapje en de wolf en de zeven geitjes hebben sterk ons beeld van de wolf gevormd. Nu de wolf de laatste tijd regelmatig in de media komt, zien we dan ook gemengde reacties. Sommige mensen vinden de wolf een verrijking voor de natuur, anderen zijn bang om hun kinderen buiten te laten spelen. Boeren vrezen voor hun vee en jagers voor hun wild. Wat is nu waar van deze emoties en wat is fictie?

Zijn wolven gevaarlijk voor mensen?

Aanvallen van de wolf op de mens zijn zeer zeldzaam. Zo leven er sinds 2000 wolven in Duitsland, maar is er nog nooit iemand aangevallen. Binnen heel Europa, Rusland en Noord-Amerika zijn er sinds 1950 'slechts' 17 slachtoffers gevallen door aanvallen van wolven op mensen, waarvan 9 door hondsdolheid. Over het algemeen mijden wolven mensen. Dit wil niet zeggen dat ze menselijke structuren als wegen of huizen vermijden, maar de mens zelf gaan ze uit de weg.

Er zijn in totaal vier verschillende type aanvallen van wolven op mensen mogelijk:

1. Verdediging: Dit kan voorkomen bij in het nauw gedreven dieren. Bijvoorbeeld een boer die een wolf bij zijn schapen ontdekt en hem in een hoek weet te drijven. Bij dit type aanval zet de wolf niet door en bestaat de schade veelal uit enkele bijwonden en schrammen. Feitelijk is dit het laatste redmiddel van een wolf. Dat een wolf niet snel tot de verdediging over zal gaan blijkt ook wel uit verhalen van wolvennesten die leeg worden geroofd waarbij de moeder wel rond het nest blijft lopen maar niet tot de verdediging over gaat. In het verleden werd vee regelmatig gehoed door kinderen en was de familie afhankelijk van enkele dieren. De waarde van een individuele koe, vaak een levensbron voor een hele familie, was toen vele malen groter dan nu. Dit betekende ook dat vaak jonge mensen veel verder gingen in het verdedigen van hun vee, met meer conflicten tot gevolg.
2. Predatie op mensen is zeer zeldzaam maar kwam in het verleden wel voor. Hier lagen zeer extreme omgevingsfactoren aan ten grondslag. Zo was er in de middeleeuwen nauwelijks aanbod van wilde prooidieren. Ook vee was beperkt aanwezig. In bijna alle gevallen was er ook nog eens sprake van één enkele wolf, vaak erg groot en zonder angst voor mensen. Mogelijk lagen wolf-hondhybriden hier aan ten grondslag. Na het uitschakelen van dit dier stopten ook de aanvallen op mensen. Vooral kinderen en (kleinere) vrouwen die zich alleen in het veld begaven waren hiervoor gevoelig. Tegenwoordig komt dit niet meer voor.
3. Hondsdolheid is veruit de belangrijkste oorzaak van wolvenaanvallen. Tijdens de laatste fase van de ziekte trekt een wolf in een blinde bui rond, verliest alle angst en valt alles aan wat hij tegen komt. Hierbij kan hij ook door dorpen trekken en mensen aanvallen. Enkele uren later sterft de wolf als gevolg van de ziekte.
   Tot 1890 was een aanval van een dier (of mens) met hondsdolheid voor het slachtoffer altijd dodelijk. Sindsdien is er medicatie beschikbaar en zijn alleen nog bijtwonden rondom hoofd en nek dodelijk. De ziekte zit dan te snel in het centrale zenuwstelsel. Tegelijk heeft de mens hondsdolheid de afgelopen jaren met succes bestreden waardoor het nauwelijks meer voor komt. West-Europa en dus ook Nederland is vrij van hondsdolheid.
4. Opdringerig na voeren; Vanuit Amerika is onder andere bekend dat wolven opdringerig werden op plaatsen waar ze regelmatig gevoerd worden. Zo'n wolf valt mensen lastig nadat het dier geleerd heeft mensen met voer te associëren.

Een aparte categorie vormt predatie op slagvelden. Vanuit de middeleeuwen, maar ook de eerste en tweede wereldoorlog is ook bekend dat wolven zich soms op slagvelden begeven om zich aan dode dieren en mensen tegoed toe doen. Voor een opportunist als de wolf is hier gemakkelijk voedsel te halen . Zeker als de rondtrekkende legers ook de wildstand gedecimeerd hadden. Vergelijkbaar opportunisme zien we tegenwoordig ook met wolven rondom de Roemeense stad Braşov waar wolven (en beren) naar vuilnisbelten trekken voor voedsel.

De Belangrijkste redenen voor afnamen van wolvenaanvallen zijn samen te vatten als:

- Geen kinderen meer als herders
- Sterke toename natuurlijke prooidieren
- Sterke afname hondsdolheid
- Nauwelijks hybriden
- Selectie door bejaging

Verdere preventie bestaat uit:

- Bestrijding hondsdolheid
- Beheer leefgebied en prooidieren
- Het “wild” houden van de wolven

Wolven en vee

Behalve angst voor menselijke slachtoffers bestaat er ook de vrees voor aanvallen op vee. Boeren en hobbyisten zijn bang voor de schade die hun dieren oplopen. Wolven in Europa maken vooral slachtoffers onder schapen en geiten. Sporadisch wordt in gebieden met een lage wildstand ook gejaagd op runderen en paarden (vooral kalveren en veulens). Groot verschil met de Duits populatie en de populaties van bijvoorbeeld Polen en Roemenie is dat de eerste solitair jagen tegenover jacht in groepen elders. Voornaamste prooidiersoort in Duitsland is ree, in Polen is dit edelhert. Jacht op schapen wordt in Duitsland vooral waargenomen aan het einde van de nacht en vroeg in de ochtend. Vermoedelijk na een niet succesvolle jacht eerder die nacht.

Er zijn meerdere manieren om vee te beschermen tegen de wolf:

- Het allerbelangrijkste is dat er voldoende aanbod moet zijn van wilde prooidieren. In Nederland leven momenteel 60.000 á 70.000 reeën en lokaal ook damherten, wilde zwijnen en edelherten; een ruim voldoende aanbod.
- Een andere simpele maatregel is om de dieren ’s nachts op stal te zetten en niet buiten te laten staan.
- Met schrikdraad of zogenoemde euronetten tot 1,20 m hoog kunnen ook wolven tegen gehouden worden. Een spanning van rond de 5 kV wordt aanbevolen. Belangrijk is de netten dicht genoeg op de grond aan te laten sluiten, zodat wolven hier niet onderdoor kunnen. Een extra lint op 1,50 m hoogte zorgt voor een visuele barrière tegen springen.
- Een andere maatregel is de inzet van waakhonden. Hiervoor zijn specifieke hondenrassen, die opgroeien tussen de schapen daardoor hen als soortgenoten zien. Bij aanvallen van wolven of andere predators zullen zij hun ‘groep’, de schaapskudde, verdedigen. Deze waakhonden zijn niet te verwarren met herdershonden die vee bijeen moet drijven en dus een totaal andere rol spelen.
- Een tijdelijk maatregel kan het inzetten van linten met felgekleurde fladders zijn. Dit vormt een visuele barrière voor wolven, die ze niet snel passeren. Helaas werkt dit slechts tijdelijk. Als de dieren eenmaal geleerd hebben geen angst voor de gekleurde linten te hebben kunnen ze deze moeiteloos passeren.

- Ervaringen met natuurlijke begrazing (rund en paard) in onder andere Letland en Bulgarije leert ook dat de samenstelling van de groep prooidieren een belangrijke rol kan spelen. Daar waar gewerkt wordt met een natuurlijke kuddeopbouw, variabele leeftijdsopbouw en gelijke aantallen van beide geslachten vallen minder slachtoffers onder de kalfjes en veulens dan wanneer dit niet het geval is. Blijkbaar speelt de aanwezigheid van meerdere mannelijke dieren een belangrijke rol bij de verdediging van de groep.

Samengevat is schade aan vee te voorkomen door:

- Voldoende aanbod natuurlijke prooidieren
- Dieren ‘s nacht ophokken
- Vee achter schriklint
- Gebruik van waakhonden
- Vee achter gekleurde fladders
- Sociale kuddeopbouw

Wanneer er toch schade onder vee is zijn er twee belangrijke maatregelen om te nemen. Ten eerste dient het kadaver zo snel mogelijk te worden verwijderd. Hierdoor heeft de wolf slechts beperkt kunnen eten van dit dier. Zo leert de wolf dat jacht op vee niet lonend is. Ten tweede moeten er goed bekeken worden of het werkelijk om een aanval van een wolf gaat, en niet om bijvoorbeeld verwilderde honden. Hiervoor moet autopsie worden gepleegd op het kadaver. Belangrijkste verschil tussen predatie door wolven en honden is de schone “kill” van een wolf. Een wolf heeft veel langere hoektanden en een krachtiger beet dan een hond waardoor hij veel beter in staat is de keel af te knijpen. Een hond daar in tegen heeft veel beten nodig omdat hij niet goed grip kan krijgen op zijn prooi. De prooi sterft dan vaak door de vele, vaak interne, bloedingen. Door een kadaver compleet te villen kunnen alle bijtwonden en bloedingen zichtbaar gemaakt worden.

Foto 2: waakhond en schrikdraad in het Oost-Duitse Lausitz om een schaapskudde tegen wolven te beschermen.

Faunafonds: voor landbouw én natuur

[redacted] Faunafonds.

In het bestuur van het Faunafonds is deskundigheid aanwezig op het gebied van wetgeving, landbouw, jacht, natuurterreinbeheer, soortbescherming, dierenwelzijn en onderzoek. Tot de taken van het Faunafonds behoren onder andere adviezen aan de minister van LNV met betrekking tot de Flora & Faunawet, adviezen aan de provincies over faunabeheerplannen en ontheffingen, onderzoek en voorlichting om landbouwschade te voorkomen en het verlenen van tegemoetkomingen voor landbouwschade door beschermde inheemse diersoorten. Het Faunafonds heeft diverse onderzoeksrapporten uitgebracht, zoals over analyses van fruitschade en testen van nieuwe middelen om schade te voorkomen (holografische linten, lazers, etc.). Er is een website en Handboek Faunaschade en sinds kort ook een Handreiking Faunaschade.

Ondanks al deze inspanningen zien we dat er sprake is van toenemende landbouwschade, zoals te zien aan de toename van de uitgekeerde tegemoetkomingen. Oorzaken zijn onder andere de toename van ganzen in zomer en winter, fruitschade door zangvogels en wroet- en vraatschade door wild zwijn.

Om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming moet er sprake zijn van bedrijfsmatige schade aan landbouw door beschermde diersoorten. En de grondgebuiker moet de schade niet kunnen voorkomen of beperken door het treffen van afweermaatregelen. Schade bij hobbyhouders of veroorzaakt door niet beschermde diersoorten komt dus niet in aanmerking voor een schadevergoeding. Bij landbouwschade geldt er een stappenplan:

1. Welke diersoort veroorzaakt de schade
2. Uitvoeren van preventieve maatregelen
3. Toch schade, dan ontheffing aanvragen bij FBE of provincie voor afschot (Ook voor beschermde soorten moet een ontheffing worden aangevraagd, die vervolgens niet zal worden verleend. Deze stap is echter noodzakelijk voor financiële tegemoetkoming)
4. Verzoekschrift indienen bij Faunafonds (www.faunafonds.nl of LNV loket) binnen 7 dagen.
5. 1ste beoordeling door het Faunafonds
6. Taxatie door een taxateur
7. 2de beoordeling door het Faunafonds
8. Beslissing

Er zijn diverse redenen om geen tegemoetkoming te geven. Tijdens de 1ste beoordeling wordt onder andere gelet of landbouw wel het hoofdbestaan is van de grondgebruiker en of de schade viel op landen buiten landbouwkundig gebruik of met een natuurbestemming. Tijdens de tweede beoordeling valt tegemoetkoming af als de schade niet meer vast te stellen is, de schade door onbeschermde soorten is veroorzaakt (soorten waarvoor de jacht is geopend of waarvoor vrijstelling geldt) en als het schadebedrag lager is dan het eigen risico.

Het Faunafonds vergoedt alle schade die door bijzondere soorten wordt veroorzaakt, zoals door dassen, bevers en lynx. In deze gevallen wordt 100% van de getaxeerde landbouwschade uitgekeerd en is er geen sprake van een eigen risico. Voorwaarde is wel dat er geen afweermiddelen zijn (of dat deze gebruikt zijn, maar niet afdoende bleken), er geen afschotregeling geldt en de dieren op eigen

kracht Nederland bereikt hebben en hier van nature voorkomen. Wat het Faunafonds betreft valt de spontaan verschenen wolf in de toekomst ook onder deze regeling. Op lange termijn, wanneer de wolf een geïntegreerde diersoort is en kennis over afweermethoden als algemeen bekend mag worden aangenomen, kan deze regeling weer veranderen.

Wolves in Germany;

Back home in our woods, still arriving in our minds

[redacted], NABU.

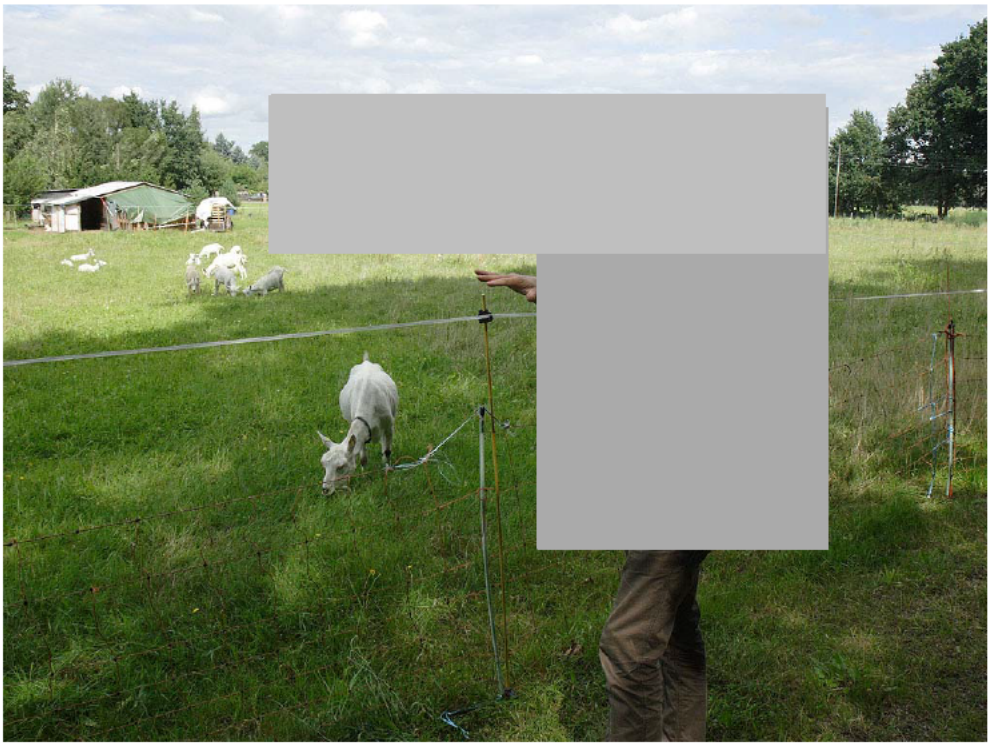

Foto 3: Geiten achter schrikdraad met extra lint erboven; een effectief middel om wolven bij vee weg te houden.

Wolven in Duitsland

Duitsland heeft de afgelopen eeuw voortdurend te maken gehad met wolven die vanuit Polen het land in trokken. Ten tijde van de DDR werden deze als "ongedierte" consequent afgeschoten. Na de val van de muur veranderde dit. Sinds 1990 heeft de wolf een officiële beschermde status in Europa en sinds die tijd gaat het bergopwaarts met de wolf in Duitsland. Sinds 2000 leeft er een langzaam groeiend aantal roedels wolven in de Duitse regio Lausitz: van één roedel in 2000 naar vijf roedels in 2009. Daarnaast is er één paar wolven dat nog niet tot voortplanting is gekomen. Er wordt pas over een roedel gesproken als een ouder paar voor het eerst jongen heeft. Bij het paartje in Brandenburg is dit de afgelopen twee jaar niet gelukt, maar ze zijn nog wel aanwezig. Verder zijn er wolven waargenomen in Noord-Hessen, Saksen-Anhalt en in de omgeving van Bremen. In totaal leven er rond de 50 wolven in Duitsland waarmee het het zeldzaamste dier van het land is.

Reeën vormen de voornaamste voedselbron van de wolven in Duitsland. In tegenstelling tot de wolven in bijvoorbeeld Polen jagen de Duitse wolven solitair. Uit mestonderzoek is gebleken dat in 66% van de keutels sporen van ree gevonden zijn, gevolgd door wild zwijn (in 36% van de keutels aanwezig), edelhert (32%), haas (8%) en kleinere knaagdieren (3%). Slechts in 0,6% van de keutels zijn sporen van gevonden van kleinvee, vooral schapen.

Zelf doet [redacted] nu zo'n zes jaar onderzoek aan wolven. In al die tijd heeft hij slechts eenmaal een wolf gezien. Ook andere onderzoekers nemen het dier zelden waar. Wolven zijn dan ook erg schuw en mijden mensen. Wel zijn ze goed in staat om in een cultuurlandschap te overleven. De regio Lausitz bestaat uit een afwisseling tussen bruinkoolmijnen, militaire oefenterreinen, bossen en kleinschalige akkers en weilanden. Het is dan ook een misvattingen dat wolven wildernis nodig hebben om te kunnen overleven. Uit onderzoek aan gezenderde dieren is onder andere gebleken dat wolven 's nachts ook door de dorpen trekken, zonder overigens te worden waargenomen.

Weerstand en emoties

Misschien wel het allerbelangrijkst voor een succesvolle terugkeer van wolven is voorlichting. Emoties en angsten, gegrond of niet, bepalen voor een belangrijk deel het beeld van het dier. Slechts door voorlichting kan dit beeld bijgesteld worden. Een veel gehoorde term hierbij is het "Roodkapje-syndroom." Feitelijk is dit echter een foute term en zou deze niet moeten worden gebruikt. Een syndroom duidt namelijk op een ziekte. Angst voor de wolf is echter geen ziekte, er is vooral sprake van onvoldoende kennis. Roodkapje-denken zou een betere bewoording zijn.

De NABU zet zich op dit moment in voor het maken van wolvenmanagementplannen voor de verschillende bondsstaten. Het natuur- en jachtbeleid wordt in Duitsland op het niveau van de bondstaten bepaald en is dus niet landelijk. Daarom moet er in iedere staat een managementplan worden opgesteld. De ervaring leert dat in staten waar de wolf nog niet is teruggekeerd dit een stuk makkelijkre gaat dan in staten waar hij al wel aanwezig is. Dit heeft vooral met emoties te maken. Daar waar wolven sinds lange tijd weer aanwezig zijn, wordt meer vanuit de emotie gedacht en minder vanuit de ratio. Bij het opstellen van wolfsmanagementplannen en bij de acceptatie van de wolf in het algemeen zijn er drie belangrijke potentiële tegenstanders te onderscheiden; burgers, veehouders en jagers.

Terecht of niet, de angsten die onder sommige burgers leven zijn echt. Mensen zijn echt bang voor wolven en durven soms zelfs hun kinderen niet meer buiten te laten spelen. Voorlichting speelt hier een hele belangrijke rol. Constant maar weer vertellen wat een wolf is en hoe hij leeft. Helaas is in Duitsland inmiddels een actiegroep tegen wolven opgericht. De drijvende kracht hierachter is een burgemeester, die roept dat kinderen door de wolven worden opgegeten. Ook sensatiegerichte kranten zoals Bild dragen niet bij aan het imago van de wolf. Aan de andere kant vormen kinderen een heel belangrijke doelgroep om de angst op de wolf te overwinnen. Een wedstrijd striptekenen met wolven in de hoofdrol leverde zeer veel inzendingen op. Daarnaast worden er in de verschillende dorpen in het wolfsgebied geregeld lezingen gegeven en worden de mensen bewust opgezocht. Feit is dat in de 10 jaar dat wolven weer terug gekeerd zijn in Duitsland zich geen enkel incident tussen wolf en mens heeft voorgedaan.

Anders is dit bij veehouders. Nog steeds worden jaarlijks schapen aangevallen door wolven. Veelal gebeurt dit vroeg in de ochtend. In het begin werden alle dode schapen vergoed. Na vele jaren voorlichting is iedereen op de hoogte van de aanwezigheid van de wolf en de voorzorgsmaatregelen die genomen moeten worden. Hierdoor kon dit beleid veranderen en wordt tegenwoordig alleen nog schade vergoed als de schapen goed beschermd waren tegen wolven. Dit kan onder andere door de dieren op stal te zetten, schriklinten te plaatsen en "lifestock guarding dogs" in te zetten. Bij schade worden alle dieren op sporen onderzocht om te zien of er sprake is van dood door wolven of honden.

Ook hier is er weer een belangrijke rol voor voorlichting weggelegd. Onder andere zijn boeren met ervaring met “lifestock guarding dogs” uit Zwitserland naar Duitsland gehaald om lokale boeren voor te lichten en te trainen in de omgang met deze honden. Eenmalige subsidies worden verstrekt voor de aanschaf van schriklinten en honden. Feit blijft echter het plaatsen van schriklinten en omgang met de honden veel tijd en dus geld kost. Vrijwilligers bieden hier voorlopig uitkomst. Langzaam maar zeker vindt bij een aantal veehouders nu een omschakeling in mentaliteit plaats.

Misschien wel de belangrijkste tegenstanders van wolven zijn jagers. Zij zien de wolf als concurrent voor de jacht of als jachtobject. Een veel gehoorde opmerking is dat wolven al het wild opeten en er niets overblijft, ook al toont onderzoek anders aan. Een ander argument is dat boeren wel worden gecompenseerd voor hun verliezen maar jagers niet voor hun verlies aan wild. Behalve de vraag of er inderdaad minder wild voor jagers beschikbaar is zit hier het knelpunt dat vee een eigenaar heeft en wild van niemand is. Jagers ervaren dit echter niet zo.

De jachtwereld is bovendien van nature conservatief en zeer gesloten. Jagers met afwijkende meningen worden met een de nek aangekeken. Als jager vindt [redacted] makkelijk ingang in de jachtwereld. Discussies moeten vooral niet uit de weg worden gegaan, maar leiden wel vaak tot een hoop emoties. Opvallend is dat nieuwe kolonisaties van wolven in Duitsland vooral plaatsvinden op militaire oefenterreinen. Elders wordt de jacht vaak vele malen onderverpacht waardoor er een hoge dichtheid aan jagers is. Op militaire oefenterreinen is er vaak maar een jachthouder en vindt er geen verpachting plaats. Voorlichting blijft ook hier het belangrijkste middel.

Al met al moet de emotionele impact van de komst van de wolf niet onderschat worden. Niet alleen gevoelens van angst voor het dier zelf spelen hierin een rol, ook andere emoties kunnen overheersen. Een goed voorbeeld hiervan vond plaats tijdens een lezing aan een wat ouder publiek. Bij het tonen van een sheet van de migraties wolven van hun leefgebieden in het Oosten van Europa richting het Westen trok het publiek bleek weg. Wat was het geval? De pijlen op de kaart leken op de routes die de Russische legers aan het einde van WWII volgden. Zo kunnen ook andere emoties de toekomst van de wolf bepalen. Onder andere door het NABU project “Willkomen wolf”, brede publieksvoorlichting en het opstellen van beheersplannen voor verschillende bondsstaten neemt de acceptatie van de wolf toe.

Wolven in Nederland

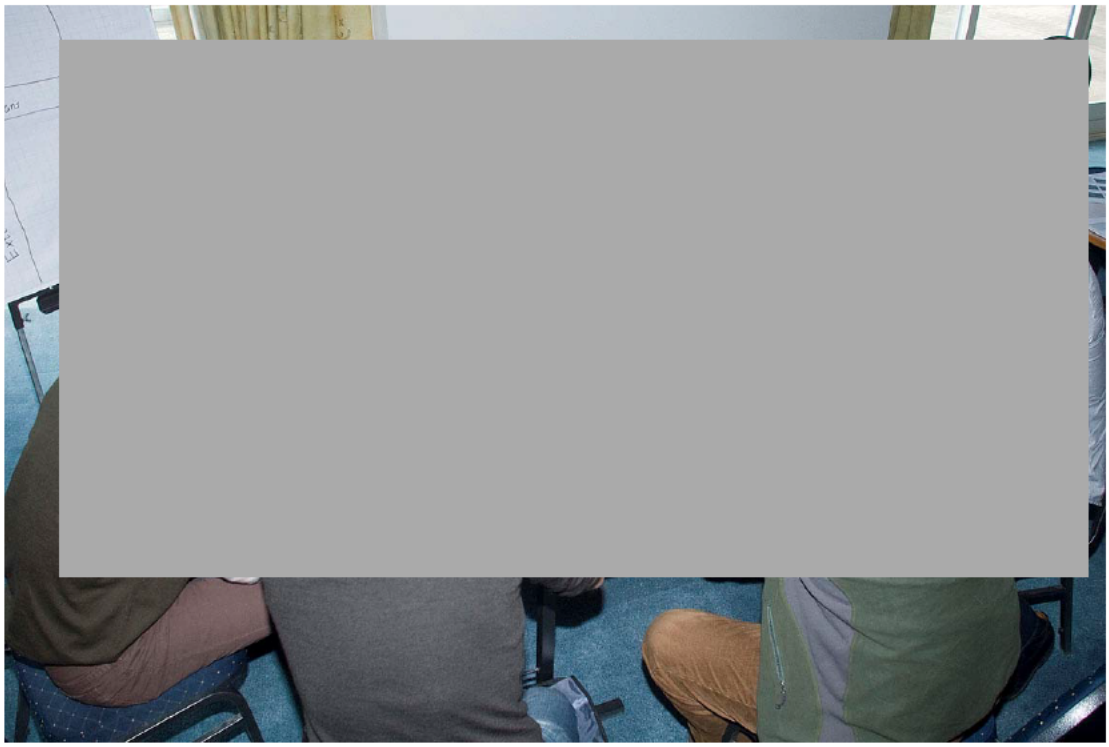
In Nederland ziet [redacted] zeker toekomst voor wolven. De dieren kunnen tijdens hun trektochten makkelijk enkele honderden kilometers afleggen. Bekend voorbeeld is de populatie in Zweden die is ontstaan uit een viertal founders die ieder afzonderlijk een afstand van meer dan 1000 kilometer hebben afgelegd. Een recenter voorbeeld komt uit Duitsland zelf. Een jonge gezenderde wolf trok in drie weken tijd 150 kilometer richting het westen om vervolgens in drie dagen weer terug te lopen en zich weer bij het ouderlijk roedel aan te sluiten. Een nog indrukwekkender voorbeeld kwam kort na de workshop. Een andere gezenderde wolf liep vanuit Lausitz in enkele weken tijd meer dan 1000 kilometer en bevindt zich nu in Wit-Rusland. Deze afstand spiegelend zou dit dier in de Randstad hebben gezeten. Beide dieren passeerden tijdens hun trektochten meerdere drukke snelwegen en grote rivieren. Ook de uitbreiding van nieuwe roedels in Lausitz neemt een onverwachte wending. Nieuwe roedels lijken zich vooral te vestigen richting het meer gecultiveerde Zuiden i.p.v. naar het rustigere Noorden en Oosten.

Voor vestiging in Nederland zijn er meerdere routes mogelijke. Een aannemelijke route gaat vanuit de Frans populatie in de Alpen, via de Vogezen en Eifel, richting Ardennen en de Kempen, waarna Limburg en Brabant nog maar een kleine stap zijn. De Oost-Europese (Duitse populatie) en de Italiaans - Franse populatie zouden elkaar dan bij het Zwarte Woud of de Eifel kunnen ontmoeten. Een route via het Noorden van Duitsland lijkt minder aannemelijk. Wanneer wolven deze route volgen dan zouden de dieren een breed stuk cultuurlandschap van zo'n 200 km moeten doorkruisen. Een wolf heeft volgens [redacted] toch echt bos en rust nodig. Uiteindelijk is het echter aan het dier zelf om te bepalen welke route hij volgt. Aan de mens de vraag of we hem deze route laten volgen. De wolf als opportunist kan zich aan vele typen landschappen aanpassen. Eindconclusie van [redacted] [redacted] luidt dan ook: "To manage wolves means to manage people!".

Foto 4: Lausitzer wolvenkeutel op een kenmerkende plek: midden op een bospad om het territorium te markeren.

Middagprogramma: groepsgewijze analyses

Voor het middagprogramma is de zaal onderverdeeld in 4 groepen met als opdracht om kansen en bedreigingen bij de komst van wolven te analyseren; een zogeheten SWOT-analyse. Hierbij worden zowel de sterke en zwakke punten van de eigen organisatie of groep (intern) geanalyseerd, als de kansen en bedreigingen extern. Bij interne zaken kan zelf invloed worden uitgeoefend op oorzaak of gevolgen, bij externe situaties is er een afhankelijkheid van derden. Bij het invullen van de SWOT-analyse stonden twee vragen centraal:

1. Welke ecologische gevolgen heeft komst van wolven binnen het eigen werkveld?
2. Welke potentiële maatschappelijke raakvlakken zijn binnen het eigen werkveld aanwezig?

Nadat ieder voor zich de analyse had ingevuld werd dit per groep besproken, waarna gezamenlijk zwaktes en bedreigingen omgezet werden in sterktes en kansen. Deelnemers is gevraagd actief samen na te denken en toe te werken naar de centrale vraag:

- Wat moet er nog gebeuren voordat de eerste wolf een voet over de Nederlandse grens zet?

Conclusie SWOT analyses

Algemene conclusie van de groep is dat we nu moeten beginnen met voorlichten, om angst en onbekendheid bij publiek, bestuurders, boeren en jagers weg te nemen en vragen te beantwoorden. Een aantal partijen (ARK, VZZ, IVN, SBB, NM, FREE, NHG) wil daar aan mee werken; ieder vanuit zijn eigen sterke kanten en eigen manier van werken. (Veld)lesprogramma's met een wolvenonderdeel worden als een belangrijk middel gezien. Door dit met meerdere organisaties op te pakken kunnen we veel kinderen bereiken en via de kinderen ook hun ouders.

Een andere doelgroep zijn de boeren. Het beste kunnen we deze doelgroep van binnen uit voorzien van informatie. Laat de voorlichting plaats vinden via LTO of buitenlandse boeren. Hetzelfde bij de jagers, laat faunabeheer eenheden zelf voor de voorlichting zorgen. In beide gevallen neemt men meer aan van vakgenoten dan van buitenstanders. Acceptatie speelt hierbij een belangrijke rol in potentiële conflicten. Een van die conflicten kan de boerenbegrazing in natuurgebieden zijn. Hier blijft de boer een productiedoel houden en worden vaak extra rasters aangelegd, maar vanuit natuuroogpunt zijn extra rasters e.d. niet acceptabel. Het blokkeert immers de vrije uitwisseling van dieren tussen (delen van) natuurgebieden en hindert prooidieren om aan wolven te ontsnappen. Schadevergoeding kan hierdoor ook in het geding komen. Bij natuurlijke begrazing is daarentegen geen sprake van schade bij verlies van dieren. De wolf helpt hier de beheerder met onder andere het gezond houden van de wildlevende dieren. Bij inscharing zullen er echter onvermijdelijk wel financiële verliezen zijn door schade aan vee. Vooraf moeten ook duidelijk de baten in beeld worden gebracht. Cijfers uit het jaar van de `Veluwse poema' of uit Yellowstone kunnen hier zeker bij helpen. Presenteer ook de mogelijkheden die de wolf met zich mee brengt.

De komst van de wolf zorgt niet alleen voor problemen, maar biedt ook kansen, zoals een natuurlijker terreingebruik en beheer van wild in natuurgebieden, een natuurlijke rem op ongebreidelde populatiegroei terugkoppeling van sommige soorten (zomerganzen, bevers, reeën, vossen) en daarmee mogelijk ook minder schade aan de landbouw. Ook liggen er kansen voor onderzoek door studenten en voor publieke acceptatie van dode dieren in de vorm van prooiresten. Dat honden in de toekomst dan in wolvenleefgebied voor hun eigen veiligheid aan de lijn moeten, zorgt voor aanzienlijk minder verstoring en is daarmee een zegen voor de rest van de natuur.

Er moet een actieplan komen met twee fases: voorbereiding en realisatie. Als de wolven er zijn (realisatie), dan moet in een wolvenmanagementplan geregeld zijn hoe om te gaan met schade. Niet alleen voor de landbouw, maar ook voor hobbydierhouders, die momenteel niet door het Faunafonds gecompenseerd worden.

Bij de voorbereiding gaat het om verschillende dingen (doelen):

- tegengaan van "onzin" verhalen zoals verspreiden rabiës, schade verkeer en hondenziektes;
- oplossen van serieuze knelpunten: schade hobbydieren en landbouwvee.

Daar kunnen nog allerlei punten bijkomen waar we nog niet aan gedacht hebben.

Middelen die gebruikt kunnen worden:

- Inhoudelijke website met tips om schade te voorkomen, weetjes en nieuwtjes.
- Een werkpakket voor spreekbeurten en presentaties
- 'populariteitsshow' te denken valt aan:
  1. verkiezing: leukste positieve nieuwe sprookje

2. voorlichting op scholen
3. voorlichting in bezoekerscentra natuurorganisaties
4. Stukken in de krant
5. via hondenscholen

- Werkgroep oprichten met deelnemers met taken: vullen website, welkomst comitee oprichten (met bekende Nederlanders), contact houden de Duitsers, in verband met gezenderde wolven enz. Belangrijk: door alle organisaties heen laten lopen dus én VZZ, én NM én SBB én ARK én FREE én last but not least FBE's. Mag ook als privé persoon.

De eigen sterke punten:

- Terreinbeheerders (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en De Landschappen) hebben samen zo'n 400.000 hectare in beheer waar ruimte kan zijn voor wolven
- Terreinbeheerders hebben communicatiemiddelen met een groot publiek bereik (bezoekerscentra, bladen als Natuurbehoud en Onverwacht Nederland) en kunnen kinderen middels veldlessen betrekken bij acceptatie wolf
- Samen een groot netwerk met vrijwilligers om data te verzamelen en kennis te delen.
- Contacten met overheden en politiek voor lobby
- Internationale samenwerking en uitwisseling is nu al gestart
- De *wil*, de motivatie om aandacht te geven aan de mogelijkheid van voorkomen van wolven in Nederland
- Terreinbeheerders willen graag een natuurlijker populatiebeheer van herten en zwijnen en in de toekomst ook van bevers e.d.
- Faunabeheerplannen en FBE's zijn een platform om de komst van wolven voor te bereiden.
- Studenten en scholen kunnen met onderzoek inspelen op de komst van de wolf in relatie tot vernieuwend natuurbeheer

De eigen zwakke punten:

- Geen optimale samenwerking tussen verschillende organisaties en terreinbeheerders: nog te veel eigen koninkrijkjes en wens tot profilering
- Geen volledige vrijheid van handelen door afhankelijkheid van ministerie LNV voor subsidie
- Organisaties afhankelijk van leden/donateurs: willen zij die wolven wel? Gaat het leden kosten?
- Potentiële conflicten met behoud weidevogels en cultuurhistorie (agrarische natuur) en boerenbegrazing. Angsten: “kunnen paarden of koeien nog wel buiten in de wei?”
- Schaderegeling moet nog opgesteld worden
- Jachtlobby is sterk
- Communicatieplan moet nog opgesteld worden.

De kansen:

- Nederlandse landschap is nu in principe al geschikt!
- Eindelijk in Nederland een grote predator bovenaan de voedselpiramide
- Wolf is goed voor gezondere populaties herbivoren (dus minder dierenleed), verminderen concentraties grazers (o.a. van reeën), meer biodiversiteit, locale afname van vossen en een natuurlijke bestrijding van zomerganzen. Ze maken het ecosysteem in natuurgebieden compleet (het kan in Nederland!).
- Wolven zorgen voor verdwijnen van zwakkere dieren uit de populatie en dragen bij aan ontwikkeling van een populaties grazers die optimaal zijn aangepast aan het leefgebied. Wolven zorgen voor meer dynamiek in populaties en terreingebruik grote grazers. Wolven geven invulling aan het natuurlijke proces predatie en maken het ecosysteem compleet.
- Wolven maken een natuurlijker beheer van wild in natuurgebieden mogelijk. Door de invulling van de predatorrol in Oostvaardersplassen en Veluwezoom is in dergelijke grote natuurlijke eenheden geen geschiet meer nodig
- Door wolven ook meer prooiresten die weer voedsel zijn voor aaseters. Hierdoor ook publieke acceptatie van dode dieren in de vorm van prooiresten
- Door komst wolf ook meer maatschappelijke acceptatie van zijn prooidieren hert en zwijn buiten de huidige officiële leefgebieden.
- Wolven geven een hogere belevingswaarde aan de natuur en daarmee kansen voor media en ecotoerisme, zelfs al zal zelden iemand echt een wolf zien.
- Dat honden in de toekomst in wolvenleefgebied voor hun eigen veiligheid aan de lijn moeten, zorgt voor minder verstoring van vogels en wild en is daarmee een zegen voor de natuur.
- Wolf zet door z’n komst denken in grootschalige ecosystemen op de agenda en kan stimuleren om de EHS af te maken.
- Geen grote problemen met landbouwbelangen: risico’s zijn op te vangen en vee staat groot deel van de tijd binnen
- Kennis over wolven kan ervoor zorgen dat honden beter begrepen worden en vice versa
- Wolven zorgen voor een natuurlijke terugkoppeling van sommige soorten (zomerganzen, bevers, reeën, vossen) en daarmee mogelijk ook minder schade aan de landbouw. De afname van vossen biedt kansen voor andere diersoorten en kan een potentieel positief argument voor jagers zijn.
- Natuurbeleving: wolf als symbool voor spannende natuur, ook al zie je het beest zelf niet. Het geeft een wildernisgevoel in Nederland. Bezoekersaantallen zullen stijgen. Een impuls dus voor ecotoerisme en een impuls voor natuurbeleving

- Regionaal kunnen recreatie-, toerisme- en horecabedrijven profiteren van landelijke aandacht door de wolf
- Mogelijkheden voor natuurfotografen
- De komst van wolven is een kans voor uitleg en dus meer begrip voor natuur.
- Educatie: wolvensporen zoeken, webcams, onderzoek door studenten
- Wolven kunnen in Nederland voorkomen als we belangen van betrokken organisaties al vroegtijdig bij elkaar brengen en samenwerken.
- De komst van wolven biedt een kans om een bijdrage te leveren aan de instandhouding van deze bedreigde en beschermde soort
- Nederland goed voorbeeld voor duurzame gebiedsontwikkeling

De risico's:

- De EHS is nog niet klaar, ook niet in Duitsland. Risico op verkeersslachtoffers?
- Extra rasters om wolven weg te houden, werkt als versnippering de EHS tegen
- Nu rasters weg voor natuur, straks rasters terug om vee te beschermen
- Angst bij boeren en hobbydierhouders voor hun schapen en geiten, extra kosten voor rasters en extra werk.
- Vrijwillige preventie mogelijk onderschikt aan schadevergoeding
- Ons platteland is zo dicht bevolkt met mensen en vee dat er vroeg of laat botsingen met wolven optreden
- Predatie van huisdieren, waarvoor geen schaderegeling geldt en waarvoor de waarde voor de eigenaar ook meer emotioneel is dan bij landbouwvee
- Bescherming vee in Nederland erg duur.
- Wolf als zondebok
- Weinig draagvlak bij jagers en boeren en dus kans op illegaal doden van wolven en pups
- Te druk in Nederland, zeker op mooie zondagen. Waar vindt een wolf rust?
- Wolf eet ook beschermde dieren, misschien wel korhoenders…
- Loslopende honden kunnen door wolven gedood worden
- Meer 'dierenleed' doordat wolven andere dieren doden.
- Angst van recreanten voor het onbekende
- wolventoerisme kan een (te) hoge druk leggen op een gebied
- Sensatiebeluste berichtgeving in de pers kan leiden tot consternatie. Emotie voert dan de boventoon in de maatschappelijke discussie
- Plaatselijk komen er minder prooidieren of zijn ze minder zichtbaar.
- Wild gaat mogelijk naar kwetsbare gebieden om wolf te ontlopen.
- Ongelukken. Eén met rabies besmette wolf of één aanval op een mens is genoeg om het draagvlak te verpulveren. Vergelijkingen met aantallen mensen die omkomen in bv. verkeer gaan niet op, die ook niet gebruiken! Is Hondsdolheid wel voldoende verdwenen?
- Afschrikwekkend op toerisme door onwetendheid.
- Er is steeds minder plek voor ons, daardoor ondermijning draagvlak natuur
- Ongeduld: wanneer komt íe nou?
- Geen goede wet- en regelgeving
- Preventief schieten

Aanzet tot een actieplan

Grootste taak ligt op het vlak voor voorlichting en samenwerking. Ecologisch is Nederland niet optimaal, maar wel voldoende geschikt voor de eerste wolven. Samenhang en omvang natuurgebieden neemt de komende jaren toe. Net als in Duitsland moeten we alle bij het platteland betrokken partijen om de tafel hebben, ook zij die sceptisch of afwijzend tegenover de komst van de wolf staan. Landbouworganisaties, natuurbeheerders, jagers, hobbydierhouders, recreatieorganisaties, overheden.

- Feitelijke informatie over wolven gemakkelijk beschikbaar stellen (website, downloads)
- Rol van de wolf in ecosysteem laten zien, ook in relatie tot populatiebeheer en terreingebruik planteneters
- De vraag of Nederland groot genoeg is voor een populatie wolven is niet aan de orde: Nederland is onderdeel van een NW-Europees leefgebied.
- Bekendheid geven aan schadepreventie en schadevergoeding (Faunafonds)
- Jeugd informeren via scholen
- Hobbydierhouders informeren
- Jagers vroegtijdig en apart benaderen: is een hele specifieke doelgroep

Foto 5: tijd voor actie?

Hoe nu verder na vandaag?

ARK en FREE hebben met financiële steun van het WNF deze dag en een website in de wereld gezet. De volgende zaken nemen ARK en FREE op zich:

1. Verslag van deze workshop (bij dezen)
2. Website www.wolveninnederland.nl
3. Trainen veldwaarnemers in herkenning wolvensporen (i.s.m. Zoogdiervereniging VZZ)
4. Persexcursie organiseren
5. Informatief verhaal houden voor faunabeheereenheden (op aanvraag) en voor de IPO werkgroep Flora en Fauna

Met deze stappen zijn we er nog niet. Net als in Duitsland moeten meer partijen in de discussie betrokken worden. Daar ligt een rol voor de provincies en voor de Faunabeheereenheden. Om dat proces in gang te zetten willen we na vandaag aan de slag met een kleine kerngroep om de komst van de wolf in Nederland verder voor te bereiden.

Foto 6: Wolvenpootafdruk?

Colofon

Redactie: [redacted], ARK

Foto's: [redacted].

Mede mogelijk gemaakt door het INNO fonds van het Wereld Natuur Fonds.

BIJ12-Faunazaken
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht

T: +31 (0)85 486 22 22
F: +31 (0)85 486 22 33
E: bezwaar@bij12.nl
www.bij12.nl

Rechtbank Noord-Nederland
Afdeling Bestuursrecht
Postbus 150
9700 AD Groningen

Datum	19 februari 2020
Contactpersoon	[redacted] (T: 085 [redacted])
Ons kenmerk	FF 25928/142168
Uw kenmerk	Zaaknummer LEE 19 / 4343 NATUUR
Onderwerp	het beroep van [redacted]
Bijlagen	3

Geachte griffier,

Namens het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe (hierna: verweerder) maken wij gebruik van de gelegenheid om een verweerschrift uit te brengen inzake het beroep van [redacted] (hierna: eiser) gericht tegen de beslissing op bezwaar van 5 november 2019.

1. Procesverloop, feiten en omstandigheden

Op 25 maart 2018 heeft eiser schade geconstateerd aan zijn schapen, veroorzaakt door de wolf. Op 25 maart 2018 heeft verweerder de melding van eiser ontvangen. Op 26 maart 2018 heeft er een taxatie van de schade plaatsgevonden. De schade is vastgesteld op € 930,00. Bij besluit van 28 augustus 2018 heeft verweerder aan eiser een tegemoetkoming verleend ter hoogte van € 930,00.

Op 27 september 2018 heeft verweerder het bezwaarschrift van eiser ontvangen. Eiser heeft ingestemd met uitstel van de beslissing op het bezwaarschrift, in afwachting van de vaststelling van de richtlijn voor de waardebepaling van schapen bij schade veroorzaakt door de wolf. Op 22 oktober 2019 heeft eiser zijn bezwaren mondeling toegelicht op een hoorzitting. Op 5 november 2019 heeft verweerder middels de beslissing op bezwaar een aanvullende tegemoetkoming verleend ter hoogte van € 28,00.

Op 19 december 2019 heeft verweerder het beroep van uw rechtbank ontvangen. Op 2 januari 2020 heeft verweerder u het procesdossier met alle op de zaak betrekking hebbende stukken opgestuurd. Op 6 januari 2020 heeft verweerder nogmaals het beroep van uw rechtbank ontvangen.

2. Wettelijk kader en uitgangspunten

Op grond van artikel 6.1 van de Wet natuurbescherming (hierna: "Wnb") heeft verweerder tot taak om in voorkomende gevallen tegemoetkomingen in faunaschade te verlenen. Voornoemd artikel biedt beoordelingsruimte waarin invulling is gegeven door middel van beleidsregels.[1] Er bestaat geen ongelimiteerd recht op een vergoeding van schade. De benadeelde moet alles in het werk stellen om schade te voorkomen of beperken. Daarbij is het uitgangspunt van de Wnb dat de verantwoordelijkheid tot het voorkomen en beperken van faunaschade bij de aanvrager zelf ligt,[2] hetgeen de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: "Afdeling") onderschrijft.[3] Als de aanvrager de schade kan voorkomen of beperken dan komt de schade niet voor een vergoeding in aanmerking. Pas als schadebestrijding niet in enigerlei vorm is of kan worden toegestaan, zal besloten worden tot het eventueel toekennen van een vergoeding.[4] Verder komt schade die tot het normale bedrijfsrisico behoort niet voor een vergoeding in aanmerking,[5] waarbij geldt dat een zekere mate van schade door in het wild levende dieren voor lief

[1] Memorie van toelichting Wet natuurbescherming, Kamerstukken II, 2011-2012, 33 348, nr. 3, p. 211.
[2] Memorie van antwoord Flora- en faunawet, Kamerstukken I, 1997-1998, 23 147, nr. 104b, p. 21.
[3] Zie o.a. ABRvS 18 januari 2012, 201103944/1/H3, r.o. 2.3.1, ECLI:NL:RVS:2012:BV1191.
[4] Memorie van antwoord Flora- en faunawet, Kamerstukken I, 1997-1998, 23 147, nr. 104b, p. 21.
[5] Memorie van toelichting Flora- en faunawet, Kamerstukken II, 1992-1993, 23 147, nr. 3, p. 83.

genomen moet worden.[6] Met dit idee als uitgangspunt geeft verweerder invulling aan de beleidsregels (bijlage 1). Voorts stelt verweerder de taxatierichtlijnen vast.[7]

Dierenhouders zijn zelf wettelijk verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen om gehouden dieren zoals schapen, te beschermen tegen mogelijke roofdieren als de wolf. Bescherming van vee tegen aanvallen van buitenaf is niet nieuw. Van honden of vossen is bekend dat zij ook schapen kunnen aanvallen. Waar het gaat om het voorkomen van schade aan schapen gaat het dus in principe om het nemen van aanvullende maatregelen om ook schade door wolven te voorkomen. Schade door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor eenieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met extra inspanningen en preventieve middelen (elektrisch gaas, kuddewaakhonden, 's nachts ophokken, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk. De voorzienbaarheid van de schade is van belang voor de beoordeling of en in welke mate een tegemoetkoming aan de orde is. Zwervende wolven kunnen in korte tijd enorme afstanden afleggen en doen dat vaak ongemerkt. Het is dan redelijkerwijs niet voorzienbaar of en waar een wolf bijvoorbeeld schapen aan zal vallen. Bij een zwervende wolf worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood.

Een aanvraag om een tegemoetkoming in faunaschade moet door aanvrager langs elektronische weg bij verweerder worden ingediend op een daartoe vastgesteld formulier. De aanvraag moet uiterlijk binnen 7 werkdagen nadat aanvrager de schade heeft geconstateerd worden ingediend.[8]

Voor schade veroorzaakt door de wolf wordt afgeweken van de reguliere werkwijze. Indien er sprake is van een (vermoedelijke) schade door een wolf dient dit zo spoedig mogelijk (binnen 24 uur) bij verweerder te worden gemeld. Aan de hand van deze melding wordt eerst bepaald of nader onderzoek (foto's, sporenonderzoek, sectie kadaver, DNA-afname) noodzakelijk is. Bij een deel van de meldingen is namelijk op voorhand uit te sluiten dat de schade is veroorzaakt door de wolf. Er wordt dan geen DNA-onderzoek gedaan. Als aan de hand van de melding wordt beoordeeld dat met zekerheid of zeer waarschijnlijk de schade door een wolf is veroorzaakt, wordt er binnen 24 uur een bezoek gebracht door een deskundige van BIJ12 en wordt er DNA afgenomen. Tijdens dit bezoek wordt een aanvraagformulier ingevuld. Er hoeft dus geen digitale aanvraag bij verweerder te worden ingediend.

In januari 2019 heeft het IPO-bestuur (Interprovinciaal Overleg) het Interprovinciaal wolvenplan[9] vastgesteld. In hoofdlijnen is in het wolvenplan richting gegeven aan de beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf. Per 1 oktober 2019 heeft verweerder een richtlijn vastgesteld, voor de taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij (bijlage 2). De richtlijn bestaat uit elf uitgangspunten voor de uitvoering van de taxatie, waardebepaling van schapen en het verlenen van tegemoetkomingen. Verweerder heeft de richtlijn opgesteld en hiervoor advies ingewonnen bij de Gezondheidsdienst voor Dieren en de Wageningen University & Research. De richtlijn is voorzien van drie bijlagen: het taxatierapport, het advies van de Wageningen University & Research (Waardebepaling Stamboekschapen) en het advies van de Gezondheidsdienst voor Dieren (Taxatie bij wolvenschade aan schapen in Nederland).

3. Gronden van beroep samengevat

a. vaststelling richtlijn
Eiser is van mening dat zijn bedrijfstak (de grootschalige schapenhouderij) niet voldoende betrokken is geweest bij de totstandkoming van de richtlijn. Eiser is van mening dat LTO betrokken had moeten worden als algemene standsorganisatie van de professionele agrarische sector of mensen die zich dagelijks bezighouden met het berekenen van agrarische schades. In oktober 2019 is de richtlijn vastgesteld terwijl in maart 2018 de schade is veroorzaakt. Dit heeft te lang geduurd en heeft veel onduidelijkheid en stress opgeleverd. Eiser wil graag weten wie er betrokken is geweest bij de klankbordgroep.

b. hoogte tegemoetkoming
Eiser is van mening dat kosten die gemaakt zijn zoals tijdbesteding voor het opruimen van de dode schapen ook vergoed moeten worden. Eiser vraagt zich af wat directe kosten zijn. Een agrariër heeft geen

[6] Memorie van toelichting Flora- en faunawet, Kamerstukken II, 1992-1993, 23 147, nr. 3, p. 83.
[7] Artikel 5.2, derde lid, Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe, Provinciaal blad 2016 nr. 6940, 23 december 2016.
[8] Artikel 4.29, Provinciale Omgevingsverordening Drenthe, Provinciaal blad 2016 nr. 7044, 29 december 2016.
[9] https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/01/Interprovinciaal-wolvenplan.pdf

uurloon maar heeft wel vennoten en medewerkers. Voorts vraagt eiser zich af wat andere partijen uitbetaald hebben gekregen in verband met de schade afhandeling. Eiser is van mening dat iedereen die betrokken is bij de wolf betaald krijgt, behalve de schapenboer.

Eiser stelt dat door een lid van Gedeputeerde Staten gezegd is dat de schade vergoed zou worden, en niet slechts een tegemoetkoming. Eiser begrijpt niet waar de bedragen vandaan komen zoals de destructiekosten van € 30,00. Eiser is van mening dat verweerder dezelfde rekenwijze dient te hanteren als een verzekeringsmaatschappij. Hij verwijst hierbij naar het expertiserapport van Univé uit 2012.

c. drachtigheid
De scan binnen twee weken uitvoeren is volgens eiser niet haalbaar en kan dus ook geen voorwaarde zijn. De schapen moeten worden gevangen en dat levert veel stress op. Deskundigen zeggen dat de vrucht eerst moet afsterven en vergaan voordat meetbaar is dat er geen vrucht meer in het schaap zit. Eiser geeft aan dat er nooit met 100% zekerheid kan worden aangetoond dat de niet-drachtigheid door toedoen van de wolf is veroorzaakt. In dit geval is het wel veroorzaakt door de stress bij de schapen door de wolf. Er zijn meerdere verwerpers en niet-drachtige ooien aangetroffen in dit koppel schapen. Dat de schapen niet drachtig zijn is aangetoond door de scan van de dierenarts.

d. opmerkingen op verslag hoorzitting
Eiser is van mening dat de verslaglegging onder de maat is en niet gedaan is door iemand met verstand van de schapenhouderij. Eiser heeft de volgende vragen/opmerkingen over het verslag:
- Eiser vraagt zich af welke regels verruimd zijn.
- Eiser ziet geen vergoeding voor de dierenartskosten voor de scan op drachtigheid. Extra toeslagen voor de status zwoegervrij worden niet genoemd.
- De afgeslachte ooien betroffen ooien uit een meerlingengeboorte (drie- en vierlingen). Deze ooien zijn een maand later bij de ram gebracht om goede ontwikkelde ooien te krijgen voor de fok.
- Swifterschapen kunnen nooit onder de stamboekschapen vallen volgens de richtlijn. Volgens eiser sluit verweerder ze uit in de tabel norm-waarde voor schapen.

4. Reactie van verweerder op gronden van beroep

a. vaststelling richtlijn
Tegen de totstandkoming van de door verweerder vastgestelde richtlijn kan geen beroep worden aangetekend (voor zover de richtlijn al beschouwd kan worden als beleidsregel).[10] Derhalve is de beroepsgrond over de totstandkoming van de richtlijn niet-ontvankelijk.

Verweerder is van mening dat de belangen van eiser voldoende zijn behartigd bij de totstandkoming van de nieuwe richtlijn en het wolvenbeleid in zijn geheel. Diverse organisaties (Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie, de Gezamenlijke Stamboeken Nederland, de Vereniging van Speciale Schapenrassen en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders) hebben een "richtsnoer marktwaarde stamboekschapen" opgesteld. Dit richtsnoer is meegenomen in het externe advies wat door Wageningen University & Research is opgesteld. Voorts heeft Wageningen University & Research klankbordbijeenkomsten georganiseerd waarbij ook diverse schapenfokkers zijn gevraagd. Daarnaast is eiser aanwezig geweest bij een stakeholdersdag waarbij verschillende vertegenwoordigers van de schapensector, terreinbeherende organisaties, jachtverenigingen, politie etc. hun aandachtspunten en kaders voor het te vormen wolvenbeleid naar voren hebben gebracht. Eiser heeft daarna nog twee maal de mogelijkheid tot inspraak gehad op het beleid. Naast dit traject worden er sessies georganiseerd door verweerder met vertegenwoordigers van de schapensector, waarbij eiser ook aanwezig is. In deze sessies worden actualiteiten met betrekking tot de wolf besproken en hebben de vertegenwoordigers een adviesrol richting de provincies. De adviezen heeft verweerder ook betrokken bij de besluitvorming van het Wolvendraaiboek.

Door een Gedeputeerde zijn geen toezeggingen gedaan over dat alle indirecte schade ook vergoed zou worden.

b. hoogte tegemoetkoming
Zoals in de beslissing op bezwaar al is aangegeven voorziet de Wet natuurbescherming (en daarop vastgestelde beleidsregels) in een tegemoetkoming in de schade, en niet op een volledige schadevergoeding. Deze regeling kan ook niet vergeleken worden met de werkwijze van een verzekeringsmaatschappij. Een

[10] Artikel 8.3 Algemene wet bestuursrecht.

toezegging dat alle kosten vergoed worden is nooit gedaan. Alleen directe schade komt voor een tegemoetkoming in aanmerking. Directe schade is de schade die rechtstreeks wordt aangericht aan het gewas en het dier zelf. Geen tegemoetkoming wordt dus verleend voor indirecte schade of gevolgschade.[11] In het geval van schade door de wolf is directe schade dus schade aan de schapen. Al het overige is indirecte schade. Voor schade veroorzaakt door de wolf zijn hierop enkele uitzonderingen bepaald in de richtlijn. In artikel 8 van de richtlijn staat welke andere schades wel in aanmerking komen voor een tegemoetkoming en in artikel 9 staat welke andere schades in ieder geval niet in aanmerking komen voor een tegemoetkoming.

Bij het primaire besluit is een tegemoetkoming verleend ter hoogte van € 930,00. Hierbij zijn de volgende bedragen gehanteerd[12]:
- € 100,00 per schaap (ooi-fokkerij-enter 1 jaar-adult).
- € 50,00 per schaap voor drachtigheid (schapen waren 3,5 maanden drachtig).
- € 25,00 per schaap voor dubbel ARR.
- € 25,00 per schaap voor zwoegervrij.
- € 25,00 per schaap voor extra toeslag kruisingsschaap.
- € 30,00 vergoeding voor afvoerkosten.

Er is een tegemoetkoming van € 30,00 verleend voor de afvoerkosten van de kadavers. Omdat verweerder geen factuur heeft ontvangen van eiser is dit bedrag gebaseerd op de KWIN-gegevens voor destructie. Hierbij is vier maal € 2,48 gerekend en eenmaal € 18,97. Dit bedrag is afgerond naar boven.

Er is geen tegemoetkoming verleend voor de uitgevoerde scan door de dierenarts. In artikel 9 van de richtlijn staat dat dierenartskosten die gemaakt worden om dieren te controleren op verwondingen of te scannen bij drachtcontrole niet worden vergoed.

Bij de beslissing op bezwaar is een aanvullende tegemoetkoming verleend ter hoogte van € 28,00 (totale herziene tegemoetkoming bedraagt € 958,00). Ingevolge de nieuwe richtlijn is een herberekening van de tegemoetkoming gemaakt:
- [redacted]per schaap (ooi-1-5 jaar).
- [redacted]er schaap voor dubbel ARR.
- [redacted]er schaap voor zwoegervrij.
- [redacted]ergoeding voor afvoerkosten.
- [redacted]er schaap voor drachtigheid (4 schapen : 5 maanden drachtig x 0,2= 16% van totaal per schaap).

Naar aanleiding van het beroepsschrift van eiser en nadere bestudering van beide taxatierapporten is gebleken dat bij het primaire besluit € 25,00 extra toeslag per schaap is toegekend omdat het een kruisingsschaap betreft. De taxateur heeft in dit geval (bij primair besluit en zonder toepassing van de nieuwe richtlijn) geoordeeld dat de schapen van eiser een hoger rendement opleveren en waardevoller zijn dan "gewone" schapen van het ras Texelaar. Daarom heeft de taxateur een extra toeslag berekend die normaliter wordt verleend wanneer het gaat om stamboekdieren. Bij de herziene tegemoetkoming is deze extra toeslag niet meegenomen.

Voorts is gebleken dat er een foutieve berekening is gemaakt voor de extra toeslag voor drachtigheid. Per abuis is er een correctiefactor voor het aantal maanden drachtigheid meegenomen. In de waardebepaling van schapen behorende bij de richtlijn is een factor van 1,2 opgenomen. Conform de nieuwe richtlijn had dit een toeslag moeten zijn van € 40,00 per schaap (totale waarde schaap € 200,00 x 1,2 = € 240,00).

De totale tegemoetkoming had € 1.090,00 moeten zijn. Eiser heeft nog recht op een aanvullende tegemoetkoming ter hoogte van € 132,00.

c. drachtigheid
Conform de richtlijn wordt een extra tegemoetkoming verleend indien de geleden schade is veroorzaakt door optreden van abortus, mits dit binnen twee weken bewijsbaar aangetoond wordt. Eiser heeft niet binnen twee weken aangetoond dat hier sprake van is. De scan van de dierenarts is vier weken later

[11] ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o. 2.5, ECLI:NL:RVS:2005:AT1995 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4, ECLI:NL:RVS:2008:BC7605 en ABRvS, 8 augustus 2018, 201707597/1/A2, r.o. 4.2, ECLI:NL:RVS:2018:2636.
[12] Kwantitatieve Informatie Veehouderij KWIN 2018-2019, p. 212 (bijlage 3).

uitgevoerd. Niet kan worden vastgesteld dat de vijf schapen gust zijn verklaard, dit door de wolf is veroorzaakt.

Bovendien is verweerder van mening dat, zeker bij de omvang van het aantal schapen van eiser, het niet uitzonderlijk is dat er niet-drachtige of gust verklaarde schapen of doodgeboren lammeren in de kudde zitten. Eiser heeft een bedrijfsomvang van meer dan duizend schapen. Het mogelijk economische verlies van de door eiser geclaimde lammeren is naar de mening van verweerder geen disproportioneel bedrijfsrisico wat voor rekening van eiser dient te komen.

d. opmerkingen op verslag hoorzitting
In het verslag van de hoorzitting kan worden volstaan met een beknopte vermelding van hetgeen dat tijdens de hoorzitting met betrekking tot de zaak is gezegd. Er kan niet worden geëist dat het verslag een woordelijke weergave inhoudt van al hetgeen dat tijdens de hoorzitting is besproken. Verweerder is van mening dat alle relevante punten opgenomen zijn in het verslag van de hoorzitting. Bovendien is het verslag een weergave van de punten die eiser heeft aangegeven. Mochten er naar de zin van eiser punten ontbreken dan zijn deze niet ter sprake gekomen tijdens de hoorzitting.

Tijdens de hoorzitting is door verweerder aangegeven dat, met de vaststelling van de nieuwe richtlijn voor schade aan schapen door wolven, de regels eigenlijk verruimd zijn ten opzichte van de beleidsregels bij reguliere aanvragen om een tegemoetkoming. Verweerder heeft aangegeven dat ook sommige indirecte schade in aanmerking komt voor een tegemoetkoming. Bij tegemoetkomingen in schade veroorzaakt door andere dieren is dit niet het geval.

Eiser heeft geen stamboekschapen. De opmerking over dat Swifterschapen volgens de richtlijn nooit onder stamboekschapen kunnen vallen kan verweerder daarom ook niet plaatsen.

De hoogte van de tegemoetkoming is gespecificeerd in het taxatierapport in de bijlage bij de beslissing op bezwaar. Hier staat aangegeven waar een tegemoetkoming voor is verleend (waaronder een extra toeslag voor zwoegervrij). Per brief van 8 oktober 2019 is ook een specificatie van de tegemoetkoming aangegeven. Verweerder kan de opmerking van eiser dat hij niet begrijpt waar de bedragen vandaan komen en er geen vergoeding voor status zwoegervrij is verleend dus niet begrijpen.

5. Conclusie
Gezien het voorgaande verzoekt verweerder uw rechtbank om het beroep van eiser gegrond te verklaren voor zover het ziet op de onjuiste berekening van verweerder waardoor er een aanvullende tegemoetkoming ter hoogte van € 132,00 wordt verleend en voor het overige ongegrond en niet-ontvankelijk te verklaren.

Gedeputeerde staten van Drenthe,
voor deze;

[redacted]

De directeur van BIJ12,
ir. J.D.C. van der Endt MPA

Bijlagen

1	*Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe*
2	*Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij*
3	*KWIN Veehouderij 2018-2019 p.212*

Bijlage 1

provincie Drenthe

PROVINCIAAL BLAD

Officiële uitgave van provincie Drenthe.

Nr. 6940

23 december

2016

Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 20 december 2016, kenmerk 3.3/2016005213, team Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving, tot bekendmaking van hun besluit tot vaststelling van de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

BESLUITEN:

vast te stellen de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

dr.h.c. J. Tichelaar, voorzitter
mevrouw mr. A.M. van Schreven, secretaris

Uitgegeven 23 december 2016

Hoofdstuk 1 INLEIDING

1.1 Inleiding

Vanaf 1 januari 2017 is de Wet natuurbescherming in werking getreden. Deze wet heeft de Flora- en faunawet (Ffw), de Natuurbeschermingswet 1998 (Nbw) en de Boswet vervangen. Door deze wet is de provincie Drenthe, naast al bestaande bevoegdheden op het gebied van groene regelgeving, ook bevoegd gezag geworden voor soortenbeleid (voormalige Ffw) en taken uit de voormalige Boswet. In dit document zijn alle bestaande beleidsregels, die gebaseerd zijn op regelgeving die in de Wet natuurbescherming samen komen, in één document samengevoegd. Daarnaast zijn voor de nieuwe taken enkele nieuwe bepalingen opgenomen.

1.2 Leeswijzer en achtergrond beleidsregels

In deze paragraaf wordt toegelicht welke beleidsregels door Gedeputeerde Staten zijn vastgesteld en wat hiervan de achtergrond is. Dit wordt per hoofdstuk aangegeven.

Hoofdstuk 2

In hoofdstuk 2 zijn de beleidsregels voor de gebiedsbescherming overgenomen. Gedeputeerde Staten hadden voor de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming vijf separate beleidsregels vastgesteld welke allen betrekking hebben op de Natuurbeschermingswet 1998 (gebiedsbescherming). Vanwege de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming is beoordeeld of de beleidsregels nog actueel en nodig zijn. Uit deze screening is gebleken dat per inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming drie van de vijf beleidsregels volledig ingetrokken kunnen worden. Twee beleidsregels moesten worden aangepast aan de nieuwe wetgeving (toedeling ontwikkelingsruimte PAS en gebruik maken van de uitgebreide voorbereidingsprocedure) en zijn opgenomen in hoofdstuk 2.

Hoofdstuk 3

In hoofdstuk 3 zijn beleidsregels gerelateerd aan soorten en faunabescherming opgenomen. Omdat enkele van deze beleidsregels niet nieuw zijn wordt eerst ingegaan op de bestaande beleidsregels. In 2014 hebben Provinciale Staten het Flora- en faunabeleidsplan vastgesteld. In dat beleid hebben Provinciale Staten geanticipeerd op de nieuwe taken op het gebied van soortenbeleid uit de Wet natuurbescherming. Bij de implementatie van de nieuwe taken uit de Wet natuurbescherming en de totstandkoming van deze beleidsregels is het Flora- en faunabeleidsplan zodoende leidend geweest. Enkele van de beleidsregels in dit document zijn rechtstreeks overgenomen uit het Flora- en faunabeleidsplan (sluiten jacht, beheer van reeën en regels voor faunabeheerplan). Door vaststelling van deze beleidsregels verbinden Gedeputeeerde Staten zich hier eveneens aan. Ten opzichte van het Flora- en faunabeleidsplan

is verduidelijkt voor welke wettelijke bevoegdheid de beleidsregels gebruikt worden en waar nodig is de opmaak verbeterd.

De bevoegdheid om aanvullende regels te stellen waar een faunabeheerplan aan moet voldoen is, voor zover het gaat om regels voor reeën, expliciet gedelegeerd aan Gedeputeerde staten. Dit is geregeld in artikel 4.16, lid 3 van de Provinciale omgevingsverordening. In juridische termen spreek je hier niet van beleidsregels maar van door Gedeputeerde Staten vastgestelde regels. Juridisch technisch zijn deze regels aangepast aan de vereisten van de Wet natuurbescherming. Inhoudelijk komen de regels en de beleidsregels echter overeen met de beleidsregels in het Flora en faunabeleidsplan. In de paragrafen 3.2 tot en met 3.4 zijn deze zaken opgenomen.

Voor zaken die niet al in een beleidsregel waren vastgelegd is de keuze gemaakt om, rekening houdend met het collegeprogramma, deze beleidsarm te implementeren. Waar het niet nodig is zijn geen extra Drentse regels opgesteld. Waar het vanuit het oogpunt van efficiency goed is om beleid te formuleren is dit gedaan.

Voor een aantal beschermde soorten is door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (hierna RVO) een soortenstandaard ontwikkeld. Hierin is snel en overzichtelijk terug te vinden wat onder welke voorwaarden mag en wanneer een ontheffing aangevraagd moet worden. Gelet op de meerwaarde (het vergemakkelijken van het bepalen van een vergunningplicht) is in het beleid (paragraaf 3.1) aangegeven dat de soortenstandaard gebruikt gaat worden. Omdat de soortenstandaard kan verouderen is in IPO-verband ingestemd met het op landelijke schaal bijhouden van deze soortenstandaard (die nu factsheets gaat heten) door BIJ12. Omdat de RVO op dit moment ontheffingsaanvragen ook toets aan de soortenstandaard kan deze bepaling als een beleidsarme implementatie worden gezien.

Hoofdstuk 4
Om meer duidelijkheid te geven over de invulling van onze bevoegdheden met betrekking tot houtopstanden zijn in hoofdstuk 4 de kaders weergegeven. Deze kaders zijn grotendeels gebaseerd op bestaande praktijk. Immers voor inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming had de provincie al een toezichthoudende en adviserende rol voor het RVO. De gehanteerde principes zijn vastgelegd in beleidsregels. Op deze manier is voor iedereen vooraf duidelijk wanneer Gedeputeerde Staten een ontheffing verlenen en wanneer niet. Ook wordt in het beleid aangegeven wanneer Gedeputeerde Staten een kapverbod op gaan leggen. Door dit vooraf te communiceren wordt meer draagvlak gecreëerd en wordt het naleefgedrag bevorderd. Procedures over een kapverbod worden vergemakkelijkt omdat daarbij verwezen kan worden naar beleid. Voor generieke ontheffingen is beleid gemaakt omdat dit veel efficiency oplevert voor de melder en beoordelaar. Dit betekent dat de huidige generieke ontheffing van Staatsbosbeheer wordt ingetrokken.

Hoofdstuk 5
In hoofdstuk 5 zijn beleidsregels voor tegemoetkoming faunaschade opgenomen. In IPO-verband is afgesproken dat alle provincies de afhandeling van faunaschade bij BIJ12 beleggen. Om voor BIJ12 een werkbare situatie te krijgen is afgesproken dat alle provincies dezelfde beleidsregels hanteren. Om deze reden zijn de modelbeleidsregels van het IPO inhoudelijk ongewijzigd overgenomen.

Hoofdstuk 6
Ten slotte worden de beleidsregels in hoofdstuk 6 afgesloten met enkele slotbepalingen ten aanzien van inwerkingtreding en de citeertitel.

Hoofdstuk 2 GEBIEDSBESCHERMING

Beleidsregel toedeling ontwikkelingsruimte PAS Drenthe 2015 segment 2

2.1. Begripsbepalingen beleid toedeling ontwikkelingsruimte PAS
In hoofdstuk 2 van deze beleidsregel wordt verstaan onder:
a. ontwikkelingsruimte: ontwikkelingsruimte als bedoeld in artikel 1.13, derde lid van de Wet natuurbescherming;
b. PAS-programmaperiode: het tijdvak waarbinnen een Programma Aanpak Stikstof gelding heeft;

c. segment 2: ontwikkelingsruimte die resteert na aftrek van ontwikkelingsruimte die is gereserveerd voor toestemmingsbesluiten die betrekking hebben op bij ministeriële regeling afzonderlijk of per categorie genoemde of beschreven projecten of andere handelingen, zoals opgenomen in het programma bedoeld in artikel 2.1, eerste lid van het Besluit natuurbescherming;
d. toestemmingsbesluit: besluit als bedoeld in artikel 2.7, eerste lid, onder a tot en met g van het Besluit natuurbescherming waarbij ontwikkelingsruimte wordt toegedeeld.

Toelichting algemeen toedeling ontwikkelingsruimte PAS Drenthe 2015 segment 2
De stikstofbelasting van Natura 2000-gebieden neemt de komende twintig jaar af door al ingezette maatregelen, zoals schonere auto's en het in de PAS opgenomen aanvullende pakket van emissiebeperkende maatregelen in de landbouw. Een deel van deze afname komt ten goede aan de natuur (ecologie); een ander deel wordt ingezet als ontwikkelingsruimte voor initiatiefnemers (economie). Daarbij is door het Rijk met de agrarische sector afgesproken dat de helft van emissiebeperking door landbouwmaatregelen ook weer als ontwikkelingsruimte voor die sector beschikbaar komt.

Van de depositieruimte die AERIUS berekent per Natura 2000-gebied is een deel apart gezet voor activiteiten waarvoor geen toestemmingsbesluit hoeft te worden genomen (autonome ontwikkelingen, projecten en andere handelingen onder de grenswaarden). Daarnaast is een deel van de depositieruimte beschikbaar als ontwikkelingsruimte voor toestemmingsplichtige activiteiten. Een deel van de ontwikkelingsruimte wordt gereserveerd voor prioritaire projecten van het Rijk en prioritaire projecten van de provincies. Het overige deel van de ontwikkelingsruimte (segment 2) is vrij beschikbaar. Deze beleidsregel heeft betrekking op toedeling van ontwikkelingsruimte uit segment 2.

Gedeputeerde Staten kunnen bevoegd gezag zijn voor; toestemmingsbesluiten waarbij ontwikkelingsruimte wordt toegedeeld, dan wel daarvoor instemming verlenen, dan wel daarvoor een verklaring van geen bedenkingen afgeven. Voor de uitoefening van deze bevoegdheden kunnen Gedeputeerde Staten beleidsregels vaststellen. Provincies hebben een gezamenlijke set van beleidsregels vastgesteld voor de verdeling van de ontwikkelingsruimte uit segment 2. Doel hiervan is de toedeling van ontwikkelingsruimte eenvoudig en eerlijk uit te voeren en om te voorkomen dat enkele aanvragers in één keer de beschikbare ontwikkelingsruimte verbruiken. Ook voorkomt dit dat ongelijkheid tussen provincies ontstaat. Daarbij wordt ruimte gelaten voor nuancering en maatwerk per provincie. Wanneer een aanvraag om toestemming niet voldoet aan de beleidsregels, kan dat voor Gedeputeerde Staten reden zijn de gevraagde ontwikkelingsruimte te weigeren. Toebedeelde ontwikkelingsruimte is gekoppeld aan een toestemmingsbesluit en is niet verhandelbaar.

2.2 Reikwijdte werking beleid toedeling ontwikkelingsruimte PAS
Deze beleidsregel is van toepassing op besluitvorming door Gedeputeerde Staten met betrekking tot projecten en andere handelingen waarvoor een beroep wordt gedaan op segment 2.

Toelichting
Toestemmingsbesluiten op grond van artikel 2.7 van de Wet natuurbescherming kunnen door verschillende bevoegde gezagen worden vastgesteld. Voor de Drentse Natura 2000-gebieden zijn dit in veel gevallen Gedeputeerde Staten van Drenthe (hierna: Gedeputeerde Staten). Het kan echter ook zijn dat Burgemeester en Wethouders bevoegd gezag zijn (artikel 5.13 Besluit natuurbescherming). In dat geval moeten Gedeputeerde Staten beslissen omtrent een verklaring van geen bedenkingen. Uit de toepassing van artikel 1.3 Wet natuurbescherming kan ook voortvloeien dat Gedeputeerde Staten van een andere provincie bevoegd gezag zijn, maar dat Gedeputeerde Staten instemming moeten verlenen. Het artikel is zodanig geformuleerd dat deze beleidsregel van toepassing is op alle besluitvorming door Gedeputeerde Staten met betrekking tot projecten en andere handelingen waarvoor een beroep wordt gedaan op segment 2 (dus ook verklaringen van geen bedenkingen en instemmingsbesluiten).

2.3 Uitgangspunten toedeling ontwikkelingsruimte segment 2
1. Aan een project of andere handeling wordt bij een toestemmingsbesluit niet meer dan 3 mol stikstof per hectare per jaar aan ontwikkelingsruimte toegedeeld per PAS-programmaperiode. Ingeval het project of de andere handeling betrekking heeft op een inrichting als bedoeld in artikel 1.1, derde lid, van de Wet milieubeheer, geldt de waarde van 3 mol stikstof per hectare per jaar per PAS-programmaperiode in cumulatie met andere projecten of handelingen met betrekking tot dezelfde inrichting, met inbegrip van projecten en handelingen in de PAS-programmaperiode die ingevolge artikel 2.12 van het Besluit natuurbescherming zijn uitgezonderd van het verbod van artikel 2.7, tweede lid, van de Wet natuurbescherming.
2. Het project of de andere handeling waarvoor ontwikkelingsruimte is toegedeeld, dient binnen twee jaar, na het onherroepelijk worden van het toestemmingsbesluit waarbij de ontwikkelings-

ruimte is toegedeeld, te zijn gerealiseerd onderscheidenlijk verricht. Na twee jaar kunnen Gedeputeerde Staten het door hen hiervoor vastgestelde toestemmingsbesluit (al dan niet gedeeltelijk) intrekken of wijzigen of, indien het om een omgevingsvergunning gaat, Burgemeester en Wethouders verzoeken het toestemmingsbesluit (al dan niet gedeeltelijk) in te trekken of te wijzigen.

3. Voor de toedeling van ontwikkelingsruimte in segment 2 geldt de volgorde van ontvangst van de volledige en ontvankelijke aanvraag voor een toestemmingsbesluit. Bij binnenkomst via de post geldt het tijdstip van 12.00 uur.
4. Gedeputeerde Staten kunnen de leden 1, 2 en/of 3 van dit artikel buiten toepassing laten of daarvan afwijken, wanneer onverkorte toepassing ervan voor een of meer belanghebbenden gevolgen zou hebben die onevenredig zijn in verhouding tot de met deze beleidsregel te dienen doelen.

Toelichting algemeen
Gedeputeerde Staten zien in dat ontwikkelingsruimte in het kader van de PAS een schaars goed is. Gedeputeerde Staten willen de beschikbare ruimte inzetten om de bedrijfsontwikkeling van ondernemers mogelijk te maken. Gedeputeerde Staten willen voorkomen dat een nieuwe activiteit op een slecht gekozen locatie of uitbreiding een onevenredig groot deel van de beschikbare ontwikkelingsruimte gebruikt, waardoor voor bestaande ondernemingen in de regio onvoldoende ruimte overblijft. Gedeputeerde Staten willen ook voorkomen dat ontwikkelingsruimte wordt toebedeeld die vervolgens niet wordt gebruikt, terwijl voor andere ontwikkelingen dan onvoldoende ruimte beschikbaar is. Gedeputeerde Staten hebben een aantal uitgangspunten geformuleerd om te bewaken dat de schaarse ontwikkelingsruimte goed gebruikt wordt.

Maximum aan toe te kennen ontwikkelingsruimte binnen een programmaperiode
Doel van deze bepaling is het ontmoedigen van aanvragen om toestemming voor projecten of andere handelingen waarvoor een onevenredige hoeveelheid ontwikkelingsruimte nodig is. Hiertoe is een maximumhoeveelheid aan ontwikkelingsruimte opgenomen van 3 mol stikstof/ha/jaar per PAS-programmaperiode per project of andere handeling.

Bij een uitbreiding van een bestaande inrichting als bedoeld in artikel 1.1, derde lid, van de Wet milieubeheer dient de stikstofdepositie te worden opgeteld bij de stikstofdepositie van de daaraan voorafgaande uitbreidingen ten aanzien van dezelfde inrichting in dezelfde PAS-programmaperiode. Hierbij dienen ook de uitbreidingen te worden meegeteld die onder de uitzondering van de vergunningplicht vallen (artikel 2.12 Besluit natuurbescherming). Gemelde ruimte weegt dus mee voor het maximum dat bij segment 2 wordt gehanteerd. Met deze toevoeging wordt voorkomen dat een initiatiefnemer de maximale waarde van 3 mol stikstof/ha/jaar per PAS-programmaperiode overschrijdt door het opknippen van een groter project in kleine deelprojecten.

Limitering aan gebruikslengte ontwikkelingsruimte
Doel van deze bepaling is het voorkomen van onnodige toedeling van ontwikkelingsruimte door aan het verlenen van toestemming als voorwaarde een termijn te stellen, waarbinnen het project of de andere handeling is gerealiseerd, onderscheidenlijk is verricht. Op grond van artikel 2.7, vierde lid Besluit natuurbescherming kan het bestuursorgaan dat bevoegd is tot het nemen van een toestemmingsbesluit, dit besluit intrekken of wijzigen indien het project of de andere handeling waarop dit besluit betrekking heeft, nadat het besluit onherroepelijk is geworden, niet is gerealiseerd, onderscheidenlijk is verricht binnen de daarvoor gestelde termijn. In deze beleidsregel is een termijn van twee jaar opgenomen. Deze termijn vangt aan vanaf het moment dat het toestemmingsbesluit onherroepelijk is. Indien sprake is van een omgevingsvergunning waarvoor Gedeputeerde Staten een verklaring van geen bedenkingen hebben afgegeven, kunnen Gedeputeerde Staten Burgemeester en Wethouders verzoeken het toestemmingsbesluit al dan niet gedeeltelijk in te trekken.

Toekennen van ontwikkelingsruimte op volgorde van de datum en tijdstip van ontvangst van een ontvankelijke aanvraag
In het PAS-programma staat dat als Gedeputeerde Staten geen nadere beleidsregels hebben vastgesteld, bij de toedeling van ontwikkelingsruimte door Gedeputeerde Staten voor activiteiten binnen segment 2 de volgorde van ontvangst van de aanvraag van een toestemmingsbesluit bepalend is. Dat kan betekenen dat een aanvraag die niet volledig is, bij toedeling van ontwikkelingsruimte voorrang heeft op een aanvraag die wel volledig is. Dit is een onwenselijke situatie. Voor de toedeling van ontwikkelingsruimte is het van belang dat de aanvraag ontvankelijk is; dat houdt in dat de juiste gegevens zijn overgelegd en dat ook de inhoud van de aanvraag op orde is. Het is dus in het belang van de initiatiefnemer dat de ingediende aanvraag zowel formeel als inhoudelijk op orde is. Is dat niet het geval, dan wordt de initiatiefnemer in de gelegenheid gesteld zijn aanvraag aan te vullen binnen een bepaalde periode. Pas als de benodigde gegevens op tijd zijn ingediend, wordt de status van de aanvraag omgezet in een ontvankelijke aanvraag en is de datum van ontvankelijkheid bepalend voor de volgorde van toekenning

van ontwikkelingsruimte. Omdat een aanvrager niet verplicht is zijn aanvraag digitaal in te dienen, is een tijdstip bepaald wanneer een aanvraag per post wordt ingediend.

Hardheidsclausule
In de Algemene wet bestuursrecht zit een inherente afwijkingsbevoegdheid. Jurisprudentie wijst uit dat daarvan alleen gebruik kan worden gemaakt in gevallen die niet konden worden voorzien. Door in de beleidsregel zelf een grondslag op te nemen voor afwijking, creëren Gedeputeerde Staten (meer) ruimte om af te wijken van de beleidsregels in gevallen waarin toepassing van de beleidsregel oneven-redig zou zijn.

2.4 Van toepassing verklaren uniforme openbare voorbereidingsprocedure
Op de voorbereiding van de beschikking op een aanvraag om een vergunning ingevolge artikel 2.7 van de Wet natuurbescherming verklaren Gedeputeerde Staten afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuurs-recht van toepassing.

Toelichting
Vanaf de inwerkingtreding van de PAS (1 juli 2015) hanteert de provincie Drenthe de uitgebreide procedure voor aanvragen voor Natuurbeschermingswet 1998 vergunningen. Dit was geregeld in de beleidsregels 'Beleidsregel emissiearme huisvesting en toepassing uniforme openbare voorbereidings-procedure NB-wet-vergunningen'. Als gevolg van het vervallen van de Natuurbeschermingswet 1998 per inwerkingtreden van de Wet natuurbescherming moeten deze beleidsregels worden geactualiseerd.

In IPO-verband/DUO-overleg is met de provincies gezamenlijk afgesproken om vanaf 1 juli 2015 de UOV uit de Algemene wet bestuursrecht toe te passen bij aanvragen ingevolge de Natuurbeschermings-wet 1998. De reden hiervan is het terugdringen van de juridisering van het provinciaal bestuur, tegemoet komen aan het 'klantdenken' en bekorten van de rechtsbeschermingsprocedure doordat de bezwaarfase komt te vervallen. De Algemene wet bestuursrecht biedt de mogelijkheid om de uniforme openbare voorbereidings-procedure van toepassing te verklaren op de vergunningenprocedure Natuurbescher-mingswet 1998. In diverse provincies wordt deze voorbereidingsprocedure reeds enige jaren toegepast. De voorbereidingsprocedure heeft een aanvullende werking op de procedure van hoofdstuk 5 van de Wet natuurbescherming, waarin bijzondere regels zijn gegeven met betrekking tot de procedure ver-gunningverlening. Als gevolg van het van toepassing verklaren van de uniforme uitgebreide voorberei-dingsprocedure ziet de procedure er straks als volgt uit. Op basis van een ontvankelijke aanvraag nemen Gedeputeerde Staten een ontwerpbesluit tot het verlenen, weigeren of aanpassen van een Wet natuur-bescherming vergunning, die zes weken ter inzage wordt gelegd. In deze terinzageleggingsperiode kunnen belanghebbenden een zienswijze indienen. Ingediende zienswijzen worden meegenomen in de definitieve besluitvorming. Belanghebbenden kunnen tegen het definitieve besluit beroep instellen bij de rechtbank Noord-Nederland.

De Wet natuurbescherming blijft van toepassing op de termijn voor het nemen van een besluit, zijnde 13 weken. Deze termijn kan eenmaal worden verlengd met 7 weken. Dit is ten opzichte van de Natuur-beschermingswet 1998 een 6 weken kortere termijn. Aangezien de uniforme uitgebreide voorbereidings-procedure een zienswijzeprocedure kent van minstens zes weken, wordt in de praktijk de termijn voor het nemen van een besluit standaard worden verlengd naar totaal 20 weken. In jurisprudentie is aanvaard dat deze verlenging ongemotiveerd wordt aangekondigd bij de ontvangstbevestiging.

Hoofdstuk 3 SOORTEN EN FAUNABEHEER

3.1 Ontheffing verlening voor ruimtelijke inrichting, ontwikkeling, beheer en onderhoud
1. Een aanvraag om ontheffing als bedoeld in artikel 3.3, eerste lid of 3.8, eerste lid of 3.10, lid 2 van de Wet natuurbescherming wordt in ieder geval beoordeeld aan de hand van de door BIJ12 op te stellen factsheets per diersoort.
2. Indien ten aanzien van de diersoort waarvoor ontheffing wordt gevraagd geen factsheet als bedoeld in het eerste lid beschikbaar is wordt in ieder geval gebruik gemaakt van de soortenstandaards zoals gepubliceerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.
3. Indien ten aanzien van de diersoort waarvoor ontheffing wordt gevraagd geen factsheet als bedoeld in het eerste lid of soortenstandaard als bedoeld in het tweede lid beschikbaar is, kan gebruik worden gemaakt van andere voorhanden zijnde literatuur.

Toelichting
De verlening van ontheffingen en vrijstellingen in het kader van ruimtelijke ingrepen, gebiedsontwikke-ling, beheer, onderhoud en dergelijke is een nieuwe bevoegdheid voor de provincies. Bij het verlenen van ontheffingen in het kader van ruimtelijke ingrepen wordt in eerste instantie het rijksbeleid aange-

houden zoals dat gevolgd werd door RVO. Dit houdt onder meer in dat de aanvrager in ieder geval gebruik dient te maken van de landelijke soortenstandaards op grond waarvan ook de inhoudelijke toetsing plaatsvindt. Deze soortenstandaards bevatten algemene informatie over de soort, het benodigde onderzoek en eventueel te nemen maatregelen ten behoeve van de soort en/of om het negatieve effect van de desbetreffende activiteit te voorkomen of te verminderen. Met de andere provincies zijn afspraken gemaakt over het actueel houden van genoemde soortenstandaards door BIJ12. Vanwege de gedeelde wens onder provincies om de beleidsmatige kanten uit de soortenstandaards te verwijderen en de standaards te beperken tot feitelijkheden, wordt in het vervolg gesproken over 'factsheets'.

3.2 Beheer van reeën

Het ree is een wettelijk beschermde diersoort op grond van artikel 3.10 Wnb. De Wnb voorziet in artikel 3.17 in de mogelijkheid om ontheffing te verlenen aan een faunabeheereenheid of wildbeheereenheid ten behoeve van de beperking van de omvang van de populatie van de ree. Gedeputeerde Staten kunnen alleen ontheffing verlenen op grond van een aantal in artikel 3.17 Wnb genoemde belangen. De relevante wettelijke belangen voor het ree zijn overgenomen gevolgd door het beleidskader:

a. in het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats;

   Aangezien door reeën geen (belangrijke) schade wordt aangericht aan flora en fauna verlenen Gedeputeerde Staten voor dit aspect in beginsel geen ontheffing.

b. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden en wateren en andere vormen van eigendom, of

   In het afgelopen decennium is door reeën in Drenthe maar incidenteel belangrijke schade aan landbouwgewassen vastgesteld (dit is althans niet gemeld). Dit biedt onvoldoende aanknopingspunten om op grond van dit belang voor de hele provincie een ontheffing te verlenen. Een ontheffing wordt voor dit aspect alleen verleend voor specifieke knelpunten waarvoor geen andere bevredigende oplossing bestaat .

c. in het belang van de volksgezondheid en de openbare veiligheid of om andere dwingende redenen van groot openbaar belang, of

   Het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid is voor de provincie Drenthe veruit het belangrijkste argument om af te wijken van de bescherming en afschot toe te staan. Het gaat daarbij primair om het stabiliseren en uiteindelijk terugdringen van het aantal verkeersongevallen met reeën.

   Voor veiligheid van het luchtverkeer hoeft in de praktijk maar incidenteel ingegrepen te worden. Het gaat immers om afgerasterde terreinen waar een ree niet of moeilijk toegang heeft.

d. ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, industrieterreinen of begraafplaatsen,

   In Drenthe is geen schadehistorie door reeën aan sportvelden, industrieterreinen of begraafplaatsen bekend. Dit biedt onvoldoende aanknopingspunten om op grond van dit belang voor de hele provincie een ontheffing te verlenen.

e. ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren, en
   Er bestaat geen maatschappelijke discussie over het belang om onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren te bestrijden. De noodzaak voor dit aspect is voldoende aangetoond. De Faunabeheereenheid kan op dit onderdeel volstaan met een jaarlijkse verantwoording achteraf.

   In het kader van het voorkomen van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren is beheer van populaties alleen van toepassing bij grote hoefdieren die zich bevinden in relatief kleine gebieden die door afrasteringen of infrastructurele barrières zijn afgesloten. Binnen een dergelijk gebied kan overbevolking ontstaan en daarmee dierenwelzijn in het geding komen (verhongering). In Drenthe ontbreken dergelijke kleine leefgebieden en kunnen reeën zich voldoende vrij verplaatsen. Daarom verlenen Gedeputeerde Staten in beginsel geen ontheffing voor beheer van populaties van deze soort

f. in het algemeen belang.
   Het 'algemeen belang' is bedoeld als restcategorie ten opzichte van de voorgaande genoemde algemene belangen.

Als bovengenoemde punten in het geding zijn verstrekken Gedeputeerde Staten op grond van artikel 3.17 Wnb alleen op basis van een faunabeheerplan een ontheffing aan de faunabeheereenheid Drenthe. In afwijking hiervan wordt een ontheffing rechtstreeks aan de luchthavenbeheerders van Groningen Airport Eelde of van vliegveld Hoogeveen verleend in geval van het belang veiligheid van luchtverkeer.

De ontheffing aan de faunabeheereenheid wordt verleend voor de duur van 6 jaar. In de ontheffing wordt als voorschrift opgenomen dat het afschot plaatsvindt overeenkomstig de jaarlijks goed te keuren afschotplannen. In de uiteindelijke afschotplannen, die worden opgesteld door de afzonderlijke WBE's, gaat het daarbij om de verkeersveiligheid (ad c) en om eventueel aantoonbare economische schade waarvoor geen andere bevredigende oplossing kan worden gevonden (ad b).

3.3 Regels Faunabeheerplan

Vanwege maatschappelijke controverse over afschot van reeën en de uiteenlopende belangen geeft de provincie op voorhand een aantal punten mee voor dit faunabeheerplan. De bevoegdheid om regels te stellen aan een faunabeheerplan (artikel 3.12, negende lid, Wnb) is specifiek voor reeën in de POV neergelegd bij Gedeputeerde Staten.

Afschot moet gestuurd worden op basis van (verkeers-)knelpunten. In het faunabeheerplan zal door de FBE, per WBE regio, worden berekend hoeveel reeën een gebied kan bevatten (draagkracht). De aantoonbare relaties tussen de populatieomvang (doelstand volgens draagkrachtberekening en tellingen), de feitelijke verkeersknelpunten en plaats en tijd waarop afschot plaatsvindt worden hierdoor beter benut.
Het faunabeheerplan moet voorzien in een methode van afschot die duidelijk stuurt naar locaties met knelpunten. In het faunabeheerplan, en de daarop gebaseerde werk/afschotplannen, moet de beoogde streefstand dus bereikt worden in relatie met de verkeersveiligheid en/of schade (knelpunten).

Als basis voor het faunabeheerplan dient gebruik gemaakt te worden van de door Vereniging het Reewild opgestelde uniforme richtlijn (juli 2014). In afwijking daarvan stelt de provincie, in lijn met de bepalingen uit het Flora- en faunabeleidsplan, dat:

- de draagkrachtberekening wordt uitgevoerd volgens de door de provincie in 2013 verbeterde methode Van Haaften dan wel op eventueel toekomstige versies daarvan;
- het bepalen van de populatieomvang per WBE wordt gebaseerd op het lopend driejarig gemiddelde van de voorjaarstellingen;
- basisgegevens van de tellingen volledig openbaar zijn en binnen twee maanden na de telling worden opgenomen in de database van de NDFF. Hiertoe kan ook gebruik worden gemaakt van bestaande invoerportalen van telmee.nl of waarneming.nl;
- bij het bepalen van het minimum aantal aanwezige reeën wordt gebruik gemaakt van de methode uit het vigerende universele reewildbeheerplan voor Groningen, Friesland en Drenthe dan wel opvolger van dat plan;
- bij berekening van afschot in relatie tot de draagkrachtberekening blijft het populatieaandeel in gebieden waarin feitelijk geen afschot plaatsvindt (wegens niet verhuren van jachtvelden voor dit doel) buiten beschouwing. Als zich in en om dergelijke terreinen problemen voordoen met betrekking tot de in de wet genoemde aspecten spreekt de provincie de grondgebruiker/eigenaar hierop aan om een oplossing te realiseren;
- het faunabeheerplan moet voorzien in een duidelijke sturing van afschot naar locaties met knelpunten. Afschot moet gestuurd worden op basis van (verkeers-)knelpunten;
- in het faunabeheerplan moet ingegaan worden op de afschotperiodes van reebokken en –geiten. Deze periodes kunnen in beperkte mate worden verruimd. Het faunabeheerplan moet hier een onderbouwing voor geven;
- de geslachtsverhouding van 1:1 geen hard uitgangspunt is bij de berekening van afschot tussen reebokken en -geiten. Afhankelijk van de feitelijke geslachtsverhouding bij het valwild kan per WBE worden bijgestuurd in de sex-ratio van de lokale populatie. Worden relatief veel bokken aangereden, dan kan het aandeel bokken in de plaatselijke populatie worden teruggebracht. Voor geiten geldt hetzelfde. Om extreme geslachtsverhoudingen te voorkomen moet de verhouding tussen (bok: geit) komen op 1:1 en 1:1,5. Voor het bepalen van de geslachtverhouding in de populatie én de geslachtsverhouding in het valwild dient het lopend driejarig gemiddelde als uitgangspunt. Daarmee worden toevallige schommelingen door een (te) kleine steekproef voorkomen en het streven naar bepaalde sex-ratio nadrukkelijk alleen gebaseerd op trends.

3.4 Sluiten jacht bij bijzondere weersomstandigheden

In deze beleidsregel wordt invulling gegeven aan de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten die voortvloeit uit de artikel 3.22, vierde lid, Wnb. Gedeputeerde Staten kunnen op grond van artikel 3.22, vierde lid, Wnb de jacht voor de hele provincie, of een gedeelte daarvan, voor een bepaalde tijd sluiten zolang de weersomstandigheden dat vergen.

Gedeputeerde Staten sluiten de jacht en schorten ontheffingen en vrijstellingen op als de weersomstandigheden daartoe aanleiding geven. Voor wat betreft winterse omstandigheden wordt aangesloten bij een in interprovinciaal verband ontwikkeld stroomschema (bijlage1). Met dien verstande dat het beleid ook delen van de provincie kan omvatten als regionale verschillen in weersomstandigheden in de provincie daartoe aanleiding geven.

Het sluiten van jacht en opschorten van ontheffingen en vrijstellingen bij (streng) winterweer is ingegeven vanuit opvattingen over dierenwelzijn en ethiek. Vanuit beheerdoelstellingen is er geen reden om dit op enig moment te doen. Deze ethiek maakt geen onderscheid in beheerdoelstellingen van soorten maar volgt de vraag of individuen van een bepaalde soort als gevolg van bijzondere weersomstandigheden verzwakt raken of dat de dieren door een noodgedwongen verandering van gedrag te gemakkelijk geraakt kunnen worden. IJs- en sneeuwbedekking kunnen in delen van de provincie soms flink verschillen. Voor de beoordeling van de gegevens van de KNMI-meetstations worden de volgende gebruikt: Ter Apel, Dedemsvaart, Giethoorn en Appelscha.

Als de jacht is gesloten en ontheffingen en vrijstellingen vanwege weersomstandigheden zijn opgeschort blijft het toegestaan om ernstig verzwakte dieren middels afschot uit hun lijden te verlossen als er geen reële mogelijkheid is deze dieren (op) te vangen en te verzorgen. Voor ernstig verzwakte dieren kan vanuit dierenwelzijn worden beargumenteerd dat afschot dieren uit hun lijden kan verlossen. Dat laatste moet altijd mogelijk blijven, weer of geen weer. In dergelijke situaties wordt ervan uit gegaan dat de betrokken jachthouder of BOA goed kan beoordelen of opvang een reëel alternatief is.

Hoofdstuk 4 HOUTOPSTANDEN

4.1 Wanneer leggen Gedeputeerde Staten een kapverbod op?

Om voor één ieder duidelijk te maken in welke gevallen de provincie in ieder geval overgaat tot het opleggen van een kapverbod hebben Gedeputeerde Staten deze gevallen benoemd. De grondslag voor het opleggen van een kapverbod is te vinden in artikel 4.2, derde lid, van de Wet natuurbescherming.

Een kapverbod wordt opgelegd als bijzondere natuur- en landschapswaarden die kenmerkend zijn voor Drenthe door de kap worden weggenomen. Ook wordt een kapverbod opgelegd als de kap de cultuurhistorische samenhang of de herkenbaarheid van landschapskenmerken onherstelbaar wegneemt.

4.2 In welke situaties geven Gedeputeerde Staten ontheffing voor (de termijn van) de herplantplicht?

Op grond van artikel 4.3, eerste lid, Wet natuurbescherming moet een gevelde houtopstand binnen drie jaar herplant worden. In niet alle gevallen is dit wenselijk. Gedeputeerde staten hebben op grond van artikel 4.5, derde lid, Wet natuurbescherming de mogelijkheid om ontheffing te geven van de termijn van herplant dan wel een ontheffing te geven voor de herplant in zijn geheel. De gevallen waarbij Gedeputeerde Staten hier aan mee willen werken zijn hieronder beschreven. Ook wordt beschreven waar een aanvraag aan moet voldoen.

Natuurlijke verjonging

Een ontheffing voor het verlengen van de termijn, als bedoeld in artikel 4.5 derde lid jo. 4.3, eerste lid, van de Wet natuurbescherming, voor de herplant wordt in geval van natuurlijke verjonging verleend voor een termijn van 5 jaar. Dit gebeurt echter alleen in geval de natuurlijke verjonging op het moment van aanvragen kansrijk lijkt te zijn om te voldoen aan de criteria van een bosbouwkundig verantwoorde wijze van herbeplanten, zoals gedefinieerd in artikel 4.33 van de POV.

De aanvraag voor deze ontheffing geschiedt uiterlijk twee jaar na de kap.

Ontheffing herplantplicht

Een ontheffing van de herplantplicht, als bedoeld in artikel 4.5, derde lid jo. 4.3, eerste lid, van de Wet natuurbescherming, wordt verleend indien deze aangevraagd wordt voor:

a. de uitvoering van een door Gedeputeerde Staten goedgekeurd hydrologisch herstelplan, voor zover de provincie ruimte heeft binnen natuurontwikkelingsprojecten hiervoor een zelfde oppervlakte bos aan te leggen;
b. voor herstel van achterstallig onderhoud op natuurterreinen van opslag jonger dan 10 jaar.

De aanvraag voor deze ontheffing geschiedt uiterlijk op het moment van de kap.

Vereisten aanvraag
Een aanvraag voor een ontheffing, als bedoeld in deze paragraaf, wordt gedaan door middel van een door Gedeputeerde Staten vastgesteld aanvraagformulier. Het aanvraagformulier wordt digitaal op de website van de provincie Drenthe ingediend en ondertekend met DigiD en/of eHerkenning dan wel ondertekend en schriftelijk verzonden aan Gedeputeerde Staten.

4.3 Wanneer verlenen Gedeputeerde Staten een generieke ontheffing?

Onder de Boswet waren door de minister twee 'generieke' ontheffingen verleend aan Rijkswaterstaat (RWS) en Staatsbosbeheer (SBB) . Deze ontheffingen maakten het voor deze organisaties mogelijk om te vellen zonder melding en gaven de mogelijkheid elders te compenseren of zelfs helemaal niet te compenseren. In beide ontheffingen was een jaarlijkse rapportageplicht aan RVO opgenomen. Beide ontheffingen blijven op basis van het overgangsrecht, artikel 9.9, zesde lid, van de Wet natuurbescherming, van kracht. De ontheffing voor RWS wordt nog voor de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming gewijzigd, zo is aangekondigd. De voorgestelde wijzigingen zijn afgestemd met de provincies en kunnen op de instemming van de provincie Drenthe rekenen. Bovendien leidt een activiteit van RWS bijna nooit tot een melding bij de provincie omdat het rijk bijna altijd bevoegd gezag is voor handelingen van RWS. De ontheffing van SBB wordt niet voor 1 januari 2017 aangepast. Dit betekent dat ook na 1 januari 2017 de jaarlijkse rapportageplicht nog steeds bij RVO blijft. Dit is ongewenst. Om deze reden trekken Gedeputeerde Staten na inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming deze ontheffing in. Hiervoor in de plaats kunnen alle grondeigenaren met meer dan 1000 hectare bos in beheer in de provincie Drenthe in aanmerking komen voor een generieke ontheffing. Omdat grondeigenaren met meer dan 1000 hectare bos relatief veel meldingen op jaarbasis moeten indienen achten Gedeputeerde Staten een generieke ontheffing wenselijk. In Drenthe betreft dit Natuurmonumenten, Drents Landschap en SBB. Dit zijn allemaal SNL gecertificeerde bedrijven waardoor maatschappelijk verantwoord bosbeheer gewaarborgd is. Er wordt geen generieke ontheffing verleend voor een ontheffing van de compensatieverplichting zoals op dit moment het geval is aan SBB. Dit wordt per geval aangevraagd en beoordeeld op grond van paragraaf 4.2 van de beleidsregels.

Meldplicht
Een generieke ontheffing, voor de meldplicht als bedoeld in artikel 4.2, eerste lid, van de Wet natuurbescherming, en de plicht om op hetzelfde perceel te herplanten, als bedoeld in artikel 4.3, eerste lid, van de Wet natuurbescherming, kan door Gedeputeerde staten, op grond van artikel 4.5, eerste en derde lid, van de Wet natuurbescherming, worden verleend indien de aanvrager een areaal bos in de provincie Drenthe in beheer heeft groter dan 1000 hectare bos.

Herplant op andere grond
Een generieke ontheffing ten behoeve van herbeplanting op andere grond, als bedoeld in artikel 4.5, eerste lid, van de Wet natuurbescherming, wordt verleend onder de voorwaarden als genoemd in artikel 4.34 van de POV. In dat artikel staan de voorwaarden opgenomen waaronder Gedeputeerde Staten ontheffing voor de herplant op andere gronden willen verlenen. Deze voorwaarden moeten als voorwaarden aan de ontheffing worden verbonden.

Voorwaarden
De ontheffinghouder verstrekt in januari van ieder jaar aan Gedeputeerde Staten een overzicht van de houtopstanden die het voorgaande kalenderjaar zijn geveld. In het overzicht wordt aangegeven:
a. de oppervlakte houtopstand die ten behoeve van natuurlijke verjonging en/of ten behoeve van de aanplant van bosplantsoen is geveld en de plaats, aangeduid met plaatsbepaling waar deze vellingen hebben plaatsgevonden;
b. de oppervlakte houtopstand die ten behoeve van andere vegetatie dan bos is geveld en de plaats, aangeduid met plaatsbepaling waar deze vellingen hebben plaatsgevonden en de oppervlakte houtopstand en de plaats waar, aangeduid met plaatsbepaling waar voldaan is of wordt voldaan aan de herplantplicht.

Bij deze jaarlijkse rapportage hoort een evaluerend gesprek tussen de ontheffinghouder en een vertegenwoordiger van de provincie. Hierbij is aan de orde de gang van zaken rond de gevelde opstanden,

het proces van herbebossing en eventuele compensaties. Tijdens dit gesprek komen ook bijzondere/vermeldenswaardige zaken aan de orde die het komende jaar zullen spelen.

Indien blijkt dat de ontheffingvoorwaarden niet of niet voldoende worden nageleefd kan de ontheffing worden ingetrokken.

Hoofdstuk 5 TEGEMOETKOMINGEN FAUNASCHADE

5.1. Begripsbepalingen tegemoetkomingen faunaschade

In hoofdstuk 5 van deze beleidsregels wordt verstaan onder:

- de wet: de Wet natuurbescherming;
- landbouw: akkerbouw, weidebouw, veehouderij, pluimveehouderij, tuinbouw - daaronder begrepen fruitteelt en het kweken van bomen, bloemen en bloembollen - en elke andere vorm van bodemcultuur hier te lande;
- aanvrager: de grondgebruiker die een aanvraag om tegemoetkoming indient;
- meldingsjaar: het jaar waarin een aanvrager een aanvraag om tegemoetkoming indient;
- taxateur: een taxateur die werkzaam is voor een door BIJ12 aangewezen taxatiebureau of een consulent faunazaken van BIJ12;
- vollegrondsgroenteteelt: de teelt in open grond van groentegewassen;
- kwetsbaar gewas: de onder 'landbouw' en 'vollegrondsgroenteteelt' beschreven teelten, met uitzondering van weide-, hooi- of graszaadpercelen waarvan het grasgewas minimaal zes maanden oud is en granen en graszaad in de periode waarin het gewas afrijpt;
- kapitaalintensieve teelten: kwetsbare gewassen die tevens kapitaalintensief zijn;
- hoofdproduct: alle gewassen die geen bijproduct zijn van het hoofdproduct;
- bijproduct: producten die afkomstig zijn van het hoofdproduct.

Toelichting beleidsregels tegemoetkoming faunaschade

In artikel 6.1 van de wet is bepaald dat Gedeputeerde Staten in voorkomende gevallen tegemoetkomingen verlenen in geleden schade door natuurlijk in het wild levende:

a. vogels van vogelsoorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, of
b. dieren die worden genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern, bijlage I bij het Verdrag van Bonn of de bijlage, onderdeel a, bij deze wet.

Ter invulling van deze taak en bevoegdheid hebben Gedeputeerde Staten beleidsregels vastgesteld op grond van artikel 4:81, eerste lid van de Algemene wet bestuursrecht.

Grondgebruikers die schade van beschermde dieren ondervinden, kunnen onder omstandigheden een tegemoetkoming in deze schade krijgen. Uitgangspunt is dat de schade die de grondgebruiker of zijn jachthouder had kunnen voorkomen of beperken niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt. Aanknopingspunt voor het beleid is dat een belanghebbende alles in het werk moet stellen om schade ter voorkomen of te beperken. Het moet voorts gaan om schade die niet tot het normale bedrijfsrisico en het normale maatschappelijke risico van de betrokkene behoort. Een zekere mate van schade door in het wild levende beschermde dieren dient een ieder voor lief te nemen. De bescherming van have en goed tegen schade door dieren is primair de verantwoordelijkheid van de grondgebruiker zelf. Daarbij is het nemen van maatregelen gericht op het voorkomen van schade een eerste aandachtspunt. Pas als dergelijke maatregelen tekort schieten, is schadebestrijding aan de orde. Indien, ondanks een deugdelijke en tijdige inspanning van de grondgebruiker om schade te voorkomen en beperken, schade ontstaat, kunnen Gedeputeerde Staten besluiten een tegemoetkoming toe te kennen.

In IPO-verband hebben de gezamenlijke provincies ervoor gekozen het verlenen van tegemoetkomingen in faunaschade te mandateren aan de uitvoeringsorganisatie BIJ12. Uit oogpunt van efficiëntie is een landelijke uitvoering met één loket en gebundelde kennis te prefereren. Daarnaast wordt uniformiteit in de uitvoering en rechtsgelijkheid over heel Nederland nagestreefd. Daar waar in de beleidsregels of in deze toelichting sprake is van Gedeputeerde Staten moet in veel gevallen dan ook 'BIJ12' worden gelezen. Bij besluit van 6 december 2016 is bepaald dat de bevoegdheid met betrekking tot het verlenen van een tegemoetkoming bij faunaschade vanaf 1 januari 2017 gemandateerd is aan de directeur van BIJ12.

5.2 Taxatie van de schade

1. De hoogte van de door één of meer natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten aangerichte schade en de schadeveroorzakende diersoort wordt, zodra daaromtrent een definitief oordeel kan worden gegeven, door de taxateur vastgesteld.
2. De taxateur stelt, met inachtneming van de door BIJ12 vastgestelde taxatierichtlijnen, van zijn bevindingen een rapport samen en ondertekent dat. De eindverantwoordelijke persoon van het bureau waarvoor de taxateur werkzaam is, parafeert het taxatierapport voor interne controle en zendt het taxatierapport aan BIJ12. Bij de eindtaxatie overhandigt de taxateur het formulier 'bevestiging taxatie grondgebruiker' aan de aanvrager of deponeert het bedoelde formulier in de brievenbus van de aanvrager of zendt dit per e-mail aan de aanvrager.
3. BIJ12 kan de taxateur vragen de reactie van de aanvrager van commentaar te voorzien. In dat geval zendt de taxateur dat commentaar zo spoedig mogelijk naar BIJ12. BIJ12 zendt een afschrift van dat commentaar aan de aanvrager.

Toelichting
Artikel 5.2 regelt in samenhang met de provinciale verordening tegemoetkoming faunaschade de wijze waarop de schade wordt vastgesteld. BIJ12 heeft een raamovereenkomst met taxatiebureaus die schade veroorzaakt door in het wild levende beschermde dieren taxeren. Voor het uitvoeren van taxaties gelden taxatierichtlijnen die worden gevolgd door de taxateurs. De taxateur stuurt zijn bevindingen direct na de eindtaxatie bij de grondgebruiker achter laten of deze zo spoedig mogelijk toe. Voorts is voorzien in de mogelijkheid dat de aanvrager zijn opmerkingen over de taxatie kan vermelden, dat de taxateur die opmerkingen van commentaar voorziet en dat de aanvrager kennis kan nemen van het commentaar van de taxateur.

5.3 Tegemoetkoming alleen bij schade aan bedrijfsmatige landbouw

1. Gedeputeerde Staten verlenen uitsluitend een tegemoetkoming voor schade veroorzaakt door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten als genoemd in artikel 6.1, eerste lid onder a en b van de wet, welke door vraat, graven, wroeten of vegen aan bedrijfsmatige landbouw is veroorzaakt.
2. Uitsluitend aanvragers die hun hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van hun bestaan vinden of plegen te vinden in de landbouw, kunnen voor een tegemoetkoming in aanmerking komen. Wanneer een aanvrager verplicht is bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland een gecombineerde opgave te doen, is dat een aanwijzing dat hij zijn hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van zijn bestaan in de landbouw vindt of pleegt te vinden.
3. De percelen waarop schade is aangericht, dient de aanvrager op titel van eigendom, (erf)pacht dan wel een door de grondkamer goedgekeurde of ter registratie ingezonden (teelt)pachtovereenkomst in gebruik te hebben voor de uitoefening van bedrijfsmatige landbouw.

5.4 Beoordeling van de aanvraag om een tegemoetkoming

1. Gedeputeerde Staten verlenen slechts een tegemoetkoming, indien en voor zover naar hun oordeel de aanvrager de schade niet had kunnen voorkomen en beperken door het treffen van maatregelen of inspanningen waartoe hij naar eisen van redelijkheid en billijkheid was gehouden.
2. Maatregelen of inspanningen ter voorkoming of beperking van schade, waarvan Gedeputeerde Staten menen dat deze naar eisen van redelijkheid en billijkheid door de aanvrager kunnen worden genomen, zijn:
   a. voor kwetsbare gewassen de inzet van zowel visuele als akoestische middelen in voldoende aantallen;
   b. voor kapitaalintensieve teelten de inzet van een deugdelijk raster;
   c. voor overige gewassen verjaging door menselijke aanwezigheid;
   d. alternatieve middelen waarvan het gebruik vooraf schriftelijk aan BIJ12 is voorgelegd en BIJ12 daarmee heeft ingestemd.

Ter ondersteuning van de voorgaande maatregelen dient een ontheffing als bedoeld in het derde lid van deze bepaling te worden aangevraagd.

3. Een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten en waarvoor ingevolge artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of artikel 3.17, eerste lid van de wet een ontheffing kan worden verleend, wordt slechts toegekend indien:

a. de ontheffing tijdig op deugdelijke wijze is aangevraagd en op inhoudelijke gronden door de provincie is geweigerd;
b. de ontheffing (of toestemming) tijdig, dat wil zeggen uiterlijk op de dag van schadeconstatering, is aangevraagd en nadat deze is verleend daarvan op adequate wijze gebruik is gemaakt, en desondanks, bedrijfsmatige schade aan gewassen, teelten of overige producten is opgetreden.

4. Ten aanzien van aanvragen om een tegemoetkoming in schade veroorzaakt door overwinterende ganzen volgen Gedeputeerde Staten het door hen vastgestelde beleid.

5.5 De hoogte van de tegemoetkoming

1. De hoogte van de tegemoetkoming wordt door Gedeputeerde Staten vastgesteld na kennisneming van het door de aanvrager ingezonden aanvraagformulier met bijlagen, het door de taxateur opgestelde taxatierapport eventueel voorzien van opmerkingen van de aanvrager en eventueel overige op de aanvraag betrekking hebbende stukken.
2. Op de door de taxateur vastgestelde schade wordt een eigen risico ingehouden van 5%, met een minimum van € 250,00 per bedrijf per meldingsjaar.
3. In afwijking van het tweede lid wordt geen eigen risico ingehouden als het gaat om:
   a. schade die is aangericht in een ganzenrustgebied in de periode dat de schadeveroorzakende diersoort niet mag worden verontrust en gedood;
   b. schade die is aangericht in een Natura 2000-gebied in de periode van 1 november tot 1 april;
   c. schade die is aangericht door de wolf, das of bever.
4. In bijzondere gevallen kunnen Gedeputeerde Staten bepalen dat geen eigen risico wordt ingehouden.
5. Voor gewassen, teelten, overige producten, of bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren, welke door de plaats, het moment of de wijze van telen of houden, bijzonder kwetsbaar zijn voor schade veroorzaakt door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten, kunnen Gedeputeerde Staten een verhoogd eigen risico instellen.
6. Tegemoetkomingen lager dan € 50,00 worden niet uitgekeerd.

Toelichting bij artikelen 5.3 tot en met 5.5

In de artikelen 5.3 tot en met 5.5 is vastgelegd hoe de aanvraag om een tegemoetkoming wordt beoordeeld. Daarbij hebben Gedeputeerde Staten ter invulling van artikel 6.1 wet bepaald welke schade in aanmerking wordt genomen. Het gaat hierbij om vraat-, graaf-, wroet- of veegschade. Geen tegemoetkoming wordt bijvoorbeeld verleend voor structuurschade aan gronden doordat natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten die gronden hebben betreden. Verder komen uitsluitend personen die hun hoofdberoep in de landbouw hebben voor een tegemoetkoming in aanmerking. Daartoe is besloten op grond van de overweging dat door het hoge beschermingsniveau van de wet bepaalde individuen in de samenleving schade lijden doordat bij de wet natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten schade toebrengen aan gewassen of bepaalde teelten. Als die personen voor wat betreft hun inkomen (mede) afhankelijk zijn van de opbrengsten van die gewassen of die teelten dan achten Gedeputeerde Staten het redelijk dat die personen (gedeeltelijk) voor die schade worden gecompenseerd. Hierbij geldt dat de aanvrager het perceel waarop schade is aangericht op titel van eigendom, erfpacht of (teelt)pachtovereenkomst in gebruik dient te hebben.
Voorts is van belang dat de grondgebruiker zelf al het mogelijke dat in redelijkheid van hem kan worden verwacht, heeft ondernomen om schade zoveel mogelijk te voorkomen of beperken.
BIJ12 heeft daartoe ter voorlichting van grondgebruikers de Handreiking Faunaschade en de Faunschade Preventie Kit opgesteld en op haar website geplaatst. Daarin worden voor de verschillende schadeveroorzakende diersoorten per gewas maatregelen opgesomd die de grondgebruiker, en soms zijn jachthouder, kan treffen om schade zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken. Gedeputeerde Staten verlangen niet dat de grondgebruiker alle in de Handreiking en de Faunaschade Preventie Kit opgesomde maatregelen treft, alvorens voor een tegemoetkoming in aanmerking te komen. Wel kan in redelijkheid van de grondgebruiker worden gevergd dat hij een aantal van de in de Handreiking voor het betreffende gewas of teelt opgesomde maatregelen heeft getroffen of dat hij andere maatregelen om schade te voorkomen of te beperken heeft getroffen, waarvan de effectiviteit naar het oordeel van Gedeputeerde Staten afdoende wordt onderbouwd. De maatregelen dienen gevarieerd te worden aangewend. De taxateur vermeldt bij zijn taxatie de door de grondgebruiker aangewende maatregelen ter voorkoming of beperking van schade in zijn taxatierapport. Teneinde innovatieve verjaagmaatregelen te stimuleren bestaat de mogelijkheid ook niet in de Handreiking vermelde verjaagmethoden toe te passen. Wel is het daarbij noodzakelijk dat de grondgebruiker, voordat hij het nieuwe middel gaat uittesten, de verwachte werking schriftelijk motiveert aan BIJ12. Eventueel kan de consulent faunazaken van BIJ12 ter

plaatse nader onderzoek instellen. Indien BIJ12 de grondgebruiker toestemming verleent het door hem voorgestelde middel te testen, wordt de faunabeheereenheid in wiens werkgebied het schadeperceel is gelegen van die toestemming in kennis gesteld.

Blijkens de wetsgeschiedenis is de grondgebruiker degene die verantwoordelijk is voor het voorkomen en beperken van door in het wild levende beschermde dieren aangerichte schade, met uitzondering van schade veroorzaakt door de vijf bejaagbare soorten. Voor die bejaagbare soorten draagt de jachthouder mede een verantwoordelijkheid. Voor schadeveroorzakende diersoorten dient de grondgebruiker tijdig een ontheffing krachtens artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of een toestemming krachtens artikel 3.17, vierde lid van de wet aan te vragen ten behoeve van zijn jachthouder om die diersoorten te doden. Indien de provincie op voorhand al een ontheffing heeft verleend aan de faunabeheereenheid, kan de grondgebruiker volstaan met het aanvragen van een toestemming bij deze faunabeheereenheid. Gedeputeerde Staten menen dat het tijdig aanvragen van een ontheffing krachtens artikel 3.3, eerste lid of artikel 3.8, eerste lid van de wet of een toestemming krachtens artikel 3.17, vierde lid van de wet één van de mogelijkheden is om (dreigende) belangrijke landbouwschade te voorkomen of te beperken. Als de grondgebruiker een dergelijke ontheffing of toestemming niet of niet tijdig heeft aangevraagd dan wordt in beginsel geen tegemoetkoming verleend. Tijdig aanvragen van een ontheffing of toestemming houdt in dat deze uiterlijk op de dag dat de schade van enige omvang is geconstateerd, wordt aangevraagd. Op dat moment wordt immers van de grondgebruiker verwacht dat hij direct actie onderneemt. Gedeputeerde Staten bezien in welke gevallen het aanvragen van een ontheffing krachtens artikel 3.3, eerste lid of artikel 3.8, eerste lid of een toestemming op grond van artikel 3.17, vierde lid van de wet achterwege kan blijven, bijvoorbeeld indien kan worden aangetoond dat afschot van schadeveroorzakende diersoorten nauwelijks of geen effect sorteert op het voorkomen of beperken van de schade door die diersoort of omdat een ontheffing gezien de duurzame instandhouding van de soort ongewenst is. Wordt een ontheffing verleend dan wordt ook de schade die gedurende de behandelingsperiode van de ontheffingsaanvraag, welke ondanks de inspanningen van de grondgebruiker nog is ontstaan, bij de taxatie van de omvang van de schade betrokken. Als een ontheffing op inhoudelijke gronden wordt geweigerd, achten Gedeputeerde Staten een tegemoetkoming in de schade op zijn plaats. Van een verleende ontheffing moet adequaat gebruik worden gemaakt. Dit houdt in dat minimaal twee keer per week aan verjaging ondersteunend afschot, of pogingen tot afschot, dient plaats te vinden. Om te kunnen toetsen of er sprake is van adequaat gebruik wordt een aanvrager gevraagd een rapportage van de jachthouder ten aanzien van het gebruik van de ontheffing te overleggen.
Het eigen risico is gesteld op 5% van de getaxeerde schade met een minimum van € 250,00 per bedrijf per meldingsjaar. Dit betekent dat een eigen risico van € 250,00 berekend wordt over het totale aantal aanvragen van een grondgebruiker per jaar, tot een bedrag van € 5.000,00 is getaxeerd. Boven dit bedrag wordt 5% van de getaxeerde schade als eigen risico berekend. Om de administratieve lasten te beperken worden tegemoetkomingen die lager zijn dan € 50,00 niet uitgekeerd. Voor diersoorten welke op geen enkele wijze mogen worden ver- of bejaagd kunnen Gedeputeerde Staten besluiten de schade volledig te vergoeden.

In bepaalde perioden geldt in ganzenrustgebieden en Natura 2000-gebieden rust voor aangewezen diersoorten. Dat wil zeggen dat er in die periode geen gebruik mag worden gemaakt van ontheffingen voor het verontrusten en doden van de aangewezen in het wild levende beschermde dieren. Er bestaat dan in de regel geen mogelijkheid om de schadeveroorzakende diersoort te bestrijden. Om die reden moet de schade niet ten laste van de grondgebruiker blijven en wordt geen eigen risico gehanteerd.

Gedeputeerde Staten kunnen ook een verhoogd eigen risico hanteren. Bij het opleggen van een verhoogd eigen risico gelden de volgende richtlijnen:

1. een verhoogd eigen risico, zoals bedoeld in artikel 5.5, vijfde lid, van deze beleidsregels, kan worden opgelegd in de volgende gevallen:
   a. indien op de website van BIJ12 of de provinciale website of op andere wijze openbaar is gemaakt dat in bepaalde gevallen een verhoogd eigen risico wordt toegepast;
   b. indien aan een grondgebruiker vooraf kenbaar is gemaakt dat in de toekomst een verhoogd eigen risico kan worden toegepast;
   c. indien door handelingen of keuzes van de grondgebruiker de kans op schade voorzienbaar was;
   d. in overige gevallen waarvan op basis van de feiten en omstandigheden het redelijk is om een verhoogd eigen risico toe te passen;

1. het verhoogde eigen risico kan worden vastgesteld op 25%, 50%, 75% of 100% van de schade.

Het toepassen van een verhoogd eigen risico gebeurt in het algemeen alleen bij kapitaalintensieve teelten. In de afweging of aan een individuele grondgebruiker wordt medegedeeld dat in de toekomst een verhoogd eigen risico kan worden opgelegd speelt, onder andere, mee of de schade (telkens) is veroorzaakt op percelen die tijdelijk (één teeltseizoen) in gebruik zijn of op percelen in eigendom of op

basis van langjarige contracten in gebruik zijn. In de eerste situatie is ondernemer in staat om zelf een afweging te maken welke voordelen maar ook risico's hij heeft om op een bepaalde plaats percelen te huren en een (schadegevoelig en/of kapitaalintensief) gewas te telen. Dit moet voor de grondgebruiker een aanleiding vormen om een risico inschatting (rendement versus kans op schade) te maken. Het risico op schade kan hij dan niet vervolgens (onbeperkt) afschuiven op de provincie, omdat hij dit risico zelf willens en wetens heeft genomen. Voor zover toepassen van deze richtlijn strijdig is met de beleidsregels, gaan de beleidsregels voor.

5.6 Gevallen waarin geen tegemoetkoming wordt verleend

In de volgende gevallen wordt geen tegemoetkoming verleend:

a. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort welke krachtens artikel 3.15, eerste lid van de wet bij algemene maatregel van bestuur is aangewezen als soort welke in het gehele land schade veroorzaakt en voor het verontrusten en doden van de schadeveroorzakende diersoort een vrijstelling geldt;

b. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort welke krachtens de provinciale verordening op grond van artikel 3.15, derde lid van de wet is aangewezen als soort die schade veroorzaakt en voor het bestrijden van die soort een vrijstelling geldt, tenzij aan deze vrijstelling voorwaarden, beperkingen of clausules zijn verbonden waardoor de vrijstelling feitelijk gelijk gesteld moet worden aan een ontheffing verleend op basis van artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of artikel 3.17, eerste lid van de wet;

c. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort waarvoor Gedeputeerde Staten krachtens artikel 3.18 van de wet opdracht hebben gegeven om de omvang van de populatie van soorten te beperken;

d. indien de schade is aangericht door de huisspitsmuis, de mol, de bosmuis of de veldmuis en voor het verontrusten en doden van de schadeveroorzakende diersoort een vrijstelling geldt in verband met de bestrijding van schade aan landbouwgewassen;

e. voor schade veroorzaakt door diersoorten, vermeld in artikel 3.20, tweede lid van de wet, waarop de jacht kan worden geopend, met uitzondering van de wilde eend buiten de periode waarop de jacht op deze diersoort is geopend;

f. voor schade veroorzaakt door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort waarvoor een ontheffing krachtens artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of 3.17, eerste lid van de wet is verleend, waarbij in de verleende ontheffing geen bepalingen zijn opgenomen die de schadebestrijding in de weg staan;

g. schade door vogels:
   I. aan bessen- en kleinfruitteelt, kersen, druiven/wijnbouw;
   II. aan zacht fruit en pit- en steenvruchten;
   III. de tegemoetkomingen door vogelschades bedoeld onder II worden voor het jaar 2016 bepaald op 30% van de getaxeerde schade;

h. voor schade op gronden welke zijn gelegen binnen de bebouwde kom;voor schade op gronden welke zijn gelegen binnen een straal van 500 meter van een vuilstortplaats, tenzij de schade is aangericht op gronden die zijn aangewezen als ganzenrustgebied door aangewezen soorten die in de periode dat de schade is veroorzaakt niet mochten worden verontrust en gedood;

i. voor schade welke is aangericht aan materialen welke worden aangewend voor het (tijdelijk) afdekken van gewassen;

j. indien het risico van schade door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort verzekerbaar is bij ten minste twee in Nederland werkzame verzekeringsmaatschappijen;

k. indien schade is aangericht aan gewassen op gronden:
   I. waarvoor met een publiekrechtelijke rechtspersoon of een bij koninklijk besluit aangewezen particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisatie een pachtovereenkomst ingevolge artikel 7:388 BW tot verpachting binnen reservaten is afgesloten, of
   II. waarvoor een erfpachtovereenkomst of pachtovereenkomst is gesloten en aan deze gronden beperkingen in het landbouwkundig gebruik zijn verbonden of beperkingen ten aanzien van het bestrijden van schadeveroorzakende diersoorten, of
   III. die feitelijk niet voor landbouwkundige doeleinden worden aangewend, of
   IV. die een functie hebben als waterkering;

m. indien de schade is aangericht aan blijvend grasland in de maand oktober;

n. indien de schade is aangericht aan blijvend grasland in de periode 1 oktober tot en met 31 januari daaropvolgend en het grasgewas bestemd is voor beweiding met schapen;
o. indien de schade is aangericht aan knol-, bol- en wortelgewassen die na 1 december van het teeltseizoen worden geoogst, met uitzondering van onderdekkersteelten en van bloembollen;
p. indien de schade is aangericht aan bijproducten van gewassen;
q. indien de schade is aangericht door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde gewassen in een kas of bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren in een stal;
r. indien schade is aangericht aan gebouwen, installaties, bouwwerken, geoogste gewassen, opgeslagen voedergewassen of verpakte voedergewassen;
s. indien schade is aangericht aan voertuigen, (lucht)vaartuigen of overige vervoermiddelen;
t. indien, door handelingen of het nalaten daarvan door de aanvrager, de taxateur de schade niet meer kan taxeren;
u. indien de aanvrager het beschadigde gewas niet meer zal oogsten;
v. indien de aanvrager het betreffende perceel niet meer in gebruik zal nemen;
w. indien de schade is veroorzaakt door een ziekte;
x. in andere gevallen waarin Gedeputeerde Staten oordelen dat de schade redelijkerwijs ten laste van de grondgebruiker behoort te blijven.

Toelichting
Artikel 6.1 van de wet bevat het uitgangspunt dat een tegemoetkoming slechts wordt verleend voor zover de schade redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van een belanghebbende behoort te blijven. In artikel 5.6 is een aantal gevallen vastgesteld waarvoor Gedeputeerde Staten geen tegemoetkoming verlenen. Deze gevallen sluiten aan bij de voorzieningen die de wet of de provinciale verordening bieden om schade te voorkomen of te beperken.

Voor schade aangericht door diersoorten waarvoor het gehele jaar voor zowel grondgebruiker als jachthouder voldoende mogelijkheden bestaan om schade aan de landbouw door die diersoorten te voorkomen dan wel te beperken, wordt geen tegemoetkoming verleend. Er kan sprake zijn van provinciale vrijstellingen waarin voorwaarden, beperkingen of clausules zijn opgenomen met betrekking tot schadebestrijding. Van dergelijke vrijstellingen kan gezegd worden dat zij in de praktijk hetzelfde werken als een ontheffing gebaseerd op artikel 3.3, eerste lid, 3.8, eerste lid of 3.17, eerste lid van de wet. Gedeputeerde Staten behandelen dergelijke vrijstellingen in het kader van beleidsregels daarom als ware het ontheffingen.

Geen tegemoetkoming wordt verleend indien er sprake is van een ontheffing, op basis van artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of artikel 3.17 van de wet, zonder voorwaarden, beperkingen of clausules ten aanzien van de schadebestrijding. Een dergelijke ontheffing is qua werking in de praktijk vergelijkbaar en daarom beleidsmatig gelijk te stellen aan een vrijstelling.

Sinds 31 juli 2014 hanteerde het Faunafonds op verzoek van de provincies een afbouwregeling ten aanzien van tegemoetkomingen in vogelschade aan zacht fruit en pit- en steenvruchten. Deze voorzag in een tegemoetkoming van 30% van de getaxeerde schade in 2016. Omdat deze beleidsregels van kracht zijn op de op het moment van inwerkingtreding van de wet lopende aanvragen en bezwaarprocedures, is de regeling voor 2016 opgenomen in het kader van een beleidsneutrale overgang. De vanaf 1 januari 2017 veroorzaakte schade door vogels aan fruit komt niet meer voor een tegemoetkoming in aanmerking. Het hoge risico op deze schade is algemeen bekend bij ondernemers. Desondanks zijn de arealen van zeer schadegevoelige fruitsoorten uitgebreid, waarmee bewust risico op schade is genomen. Het is de keuze van de ondernemer en niet de beperkingen van de overheid die tot de schade leiden.

Schade veroorzaakt door diersoorten op gronden die zijn gelegen binnen de bebouwde kom of binnen een straal van 500 meter afstand van een vuilstortplaats, komt evenmin voor een tegemoetkoming in aanmerking. Binnen de bebouwde kom kan de grondgebruiker voorzien dat bepaalde maatregelen om schade te voorkomen of te beperken niet mogen worden aangewend. In geval van een vuilstortplaats is de aanwezigheid van schadeveroorzakende dieren voorzienbaar.

Evenmin wordt schade vergoed aan materialen welke worden gebruikt om gewassen af te dekken om daarmee een vroegere en naar verwachting hogere opbrengst te krijgen. Het risico van die schade dient voor rekening van de grondgebruiker te blijven. Eventuele schade dient gecompenseerd te worden geacht door een hogere opbrengst voor het betreffende gewas. Wordt die hogere opbrengst niet gerealiseerd, dan is dat ondernemersrisico.

Schade die in redelijkheid verzekerbaar is bij minimaal twee in Nederland werkzame verzekeringsmaatschappijen komt niet voor een tegemoetkoming in aanmerking.

Schade aangericht op gronden die verpacht zijn in een reservaat dient niet voor een tegemoetkoming in aanmerking te komen. Dit geldt ook voor schade op gronden waarvoor een (erf)pachtovereenkomst met een natuurterreinbeherende instantie is afgesloten, al ligt dit anders als er geen beperkingen aan het landbouwkundig gebruik van de gronden zijn verbonden. Bij landbouwkundige beperkingen gaat het bijvoorbeeld om de situatie waarin het agrarisch gebruik van de gronden ondergeschikt is aan het natuurbeheer. Hetzelfde dient te gelden voor die gronden waarvoor met anderen dan een natuurterreinbeherende instantie een (erf)pachtovereenkomst is afgesloten en indien uit deze overeenkomst beperkingen ten aanzien van het landbouwkundig gebruik of beperkingen ten aanzien van het bestrijden van schade volgen. Dit kan blijken uit de (erf)pachtovereenkomst of uit de bestemming die op de percelen berust. Het gaat in die zin in artikel 5.6, onder I, sub I, II en III van de beleidsregels om die gevallen waarbij schade of is te verwachten, of niet (of minder) is te beperken, of waar het landbouwkundig gebruik ondergeschikt is gemaakt aan natuurdoelstellingen en dit consequenties zijn van een bedrijfskeuze door het aangaan van een dergelijke (erf)pachtovereenkomst.

Schade op gronden waarvan het feitelijk gebruik niet agrarisch is of op gronden die een functie als waterkering hebben, komt evenmin in aanmerking voor een tegemoetkoming. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om schade aan sport- en golfvelden of op zeedijken die door schapen worden begraasd. Reden hiervoor is dat op die gronden geen sprake is van normale agrarische productie en dat de kans op schade door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten op die gronden voorzienbaar is, dan wel dat de grondgebruiker zelf zich bij overeenkomst heeft verbonden bepaalde schadebestrijdingsmaatregelen niet toe te passen. Gedeputeerde Staten achten het redelijk dat de schade in dergelijke gevallen tot het ondernemersrisico behoort en dat de grondgebruiker daarvoor niet wordt gecompenseerd.

Geen tegemoetkoming wordt verleend als op de betreffende gronden beperkingen rusten ten aanzien van het landbouwkundig gebruik of ten aanzien van de schadebestrijding. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om een braakliggend terrein dat een grondgebruiker tijdelijk om niet gebruikt.
Geen tegemoetkoming wordt verstrekt voor de schade aan blijvend grasland in de maand oktober. Evenmin wordt een tegemoetkoming verstrekt voor de schade aan blijvend grasland in de herfst- en winterperiode bestemd voor de voederwinning van schapen.

Indien de schade is aangericht aan knol-, bol- en wortelgewassen, die langer dan gebruikelijk op het land hebben gestaan en daarom ook later dan gebruikelijk worden geoogst, komt deze niet in aanmerking voor een tegemoetkoming. Als de aanvrager het risico neemt om de gewassen langer dan gebruikelijk op het land te laten staan, stijgt de kans dat dieren schade aan de gewassen toebrengen. De mogelijkheden om te foerageren nemen elders immers af. Tevens wordt het kwaliteitsverlies bij deze gewassen later in het seizoen door nattigheid en vorst steeds groter. De verhoogde kans op schade die dit oplevert, dient voor rekening van de grondgebruiker te blijven. Dit is anders bij bloembollen en bij onderdekkersteelten, waarbij de gewassen juist in de wintermaanden worden geteeld en waarbij de gewassen met bijvoorbeeld stro of plastic worden afgedekt.

Verder wordt geen tegemoetkoming verstrekt voor schade aangericht aan bijproducten. Voorbeelden van bijproducten zijn stro (bij het hoofdproduct granen en peulvruchten) en hooi (bij het hoofdproduct graszaad).
Schade aan gebouwen, installaties en voertuigen etc. wordt niet vergoed. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om schade ten gevolge van aanrijdingen of aanvaringen met beschermde diersoorten.
Schade door beschermde dieren aan dieren in een stal komt niet voor een tegemoetkoming in aanmerking. Alvorens een schadeveroorzakende diersoort de stal of het gebouw bereikt, kunnen er voldoende barrières opgeworpen worden om de schade te voorkomen. Bovendien zijn stallen en andere bouwwerken af te sluiten en is het voor rekening van een grondgebruiker indien dit niet goed gebeurt.

Daarnaast is bepaald dat indien de aanvrager handelingen verricht of nalaat handelingen te verrichten waardoor de taxateur niet (meer) in staat is de omvang van de schade te taxeren, de aanvrager zijn aanspraak op een tegemoetkoming verliest.

Een tegemoetkoming wordt ook niet verleend in de gevallen dat de grondgebruiker het gewas niet meer oogst of dat het beschadigde perceel niet meer in gebruik wordt genomen en dit (mede) het gevolg

is van andere omstandigheden dan schade door beschermde dieren. Voorbeelden zijn het niet oogsten maar onderploegen van gewassen of het niet meer beweiden van grasland met vee vanwege natte omstandigheden.

Schade veroorzaakt door ziektekiemen valt niet onder de reikwijdte van artikel 6.1 van de wet. Vaak is het causale verband tussen een ziekte en de aanwezigheid van een beschermde diersoort niet aanwezig of (achteraf) te bepalen zijn. Voor de duidelijkheid is besloten om in de beleidsregels de uitsluiting van ziekte voor tegemoetkomingen op te nemen.
De beleidsregels bevatten geen limitatieve opsomming van situaties waarin geen tegemoetkoming wordt verleend. In dit verband geldt dat in de beleidsregels niet op voorhand alle (toekomstige) situaties kunnen worden benoemd waarin de schade voor rekening van de aanvrager behoort te blijven. Uit artikel 6.1 van de wet vloeit voort dat een tegemoetkoming alleen wordt verstrekt als de schade redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de aanvrager behoort te blijven. Het is dan ook niet met de wet te verenigen dat Gedeputeerde Staten een tegemoetkoming zouden verstrekken voor schade die ten laste van de aanvrager behoort te blijven. In de beleidsregels is dit uitgangspunt expliciet vastgelegd.

Ten slotte geldt dat Gedeputeerde Staten zijn gehouden aan artikel 4:84 van de Algemene wet bestuursrecht. Gedeputeerde staten handelen overeenkomstig deze beleidsregels, tenzij dat voor één of meer belanghebbenden gevolgen zou hebben die wegens bijzondere omstandigheden onevenredig zijn in verhouding tot de met de beleidsregel te dienen doelen.

5.7 Terugbetalen behandelbedrag

1. De retributie voor het in behandeling nemen van een aanvraag wordt gerestitueerd als de schade door de das, bever, wolf, wilde kat, lynx of otter is aangericht.
2. In afwijking van paragraaf 5.3, eerste en derde lid komt schade aangericht door de wolf aan hobbymatig gehouden schapen en geiten tevens in aanmerking voor een tegemoetkoming. Paragraaf 5.3, tweede lid is niet van toepassing als het gaat om schade aangericht door de wolf mits de aanvrager een particulier is die geen onderneming drijft.

Toelichting
De wolf heeft een strikt beschermde status waardoor bestrijding verboden is. Om acceptatie van de komst van de wolf in Nederland te bevorderen wordt geen eigen risico gehanteerd en wordt het behandelbedrag gerestitueerd als is vastgesteld dat de schade door de wolf is aangericht. Daarbij speelt mee dat de kosten van een gedood schaap of een gedode geit of veterinaire kosten beperkt zijn in verhouding tot het behandelbedrag.

Omdat er tot nu toe sprake is van een enkele zwervende wolf in Nederland wordt schade door de wolf als onvoorzienbaar aangemerkt. Daarom wordt om voor een tegemoetkoming in aanmerking te komen van grondgebruikers niet verlangd dat zij preventieve middelen inzetten om het risico op wolvenschade te verkleinen.

Grondgebruikers kunnen een tegemoetkoming aanvragen voor schade aangericht door een zwervende wolf aan zowel landbouwhuisdieren als hobbymatig gehouden schapen en geiten. Zodra er sprake is van een territoriaal wolvenpaar in Nederland vervalt deze aanspraak op een tegemoetkoming met betrekking tot schade aan hobbymatig gehouden schapen en geiten en wordt deze beleidsregels ingetrokken.

Indien een gehouden schaap of geit verwond is door een wolf en is behandeld door een dierenarts, kan een tegemoetkoming van maximaal 80% van de kosten worden aangevraagd met een maximum van de marktwaarde van het prooidier. Wanneer het prooidier na behandeling door een dierenarts overlijdt, bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de marktwaarde: de tegemoetkoming in dierenartskosten en de marktwaarde van het dier.

Naast de wolf is door Gedeputeerde Staten besloten in gevallen met getaxeerde landbouwschades door das, bever, otter, wilde kat en lynx het geheven behandelbedrag van € 300,-terug te betalen aan agrariërs. Dit is besloten omdat het om zwaar beschermde diersoorten gaat, waarbij grondgebruikers vanwege deze bescherming zelf niet of nauwelijks preventieve maatregelen kunnen nemen.

Hoofdstuk 6 SLOTBEPALINGEN

6.1 Bekendmaking en inwerkingtreding

Deze beleidsregels treden in werking op 1 januari 2017.

6.2 Intrekking

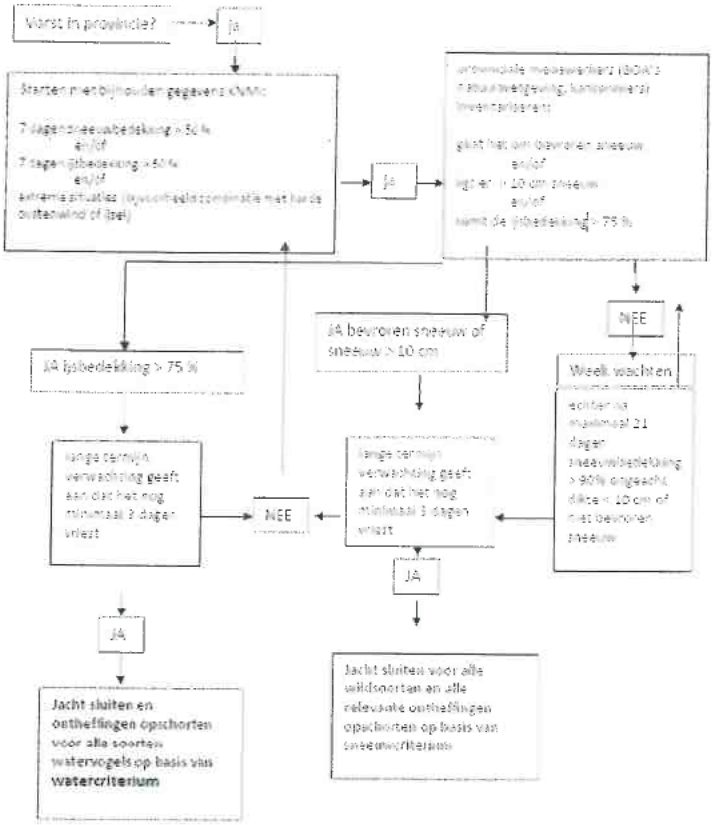
De volgende beleidsregels worden ingetrokken:

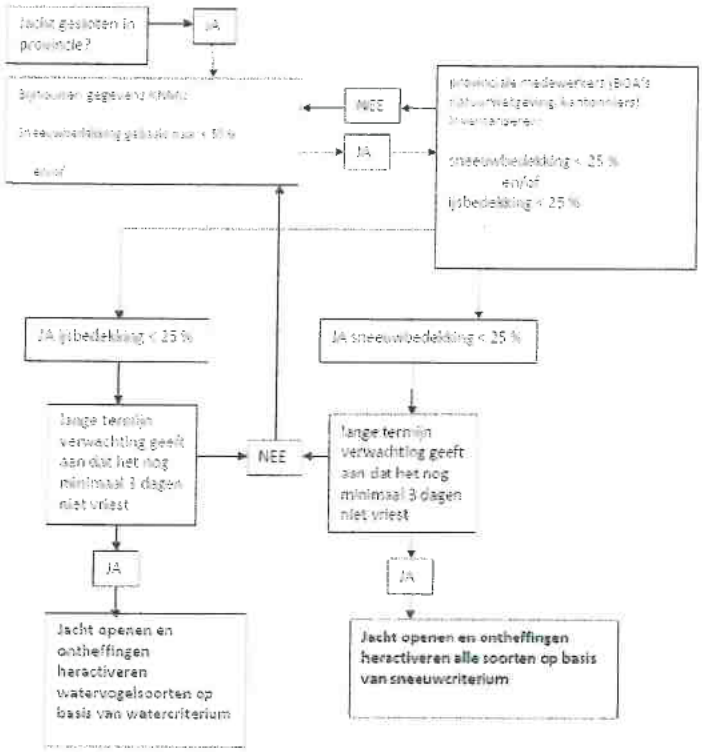
- Beleidsregel toedeling ontwikkelingsruimte PAS Drenthe 2015 segment 2
- Beleidsregel emissiearme huisvesting en toepassing uniforme openbare voorbereidingsprocedure
- Beleidsregel vaststelling een- en driejaarsvoorschriften NB-wetvergunningen
- Beleidsregel verbod op saldering van niet gerealiseerde capaciteit
- Beleidsregel toetsingskader ammoniak en Natura 2000

6.3 Citeertitel

Deze beleidsregels worden aangehaald als: Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe

Bijlage 1 behorende bij paragraaf 3.4 beleidsregels

Jacht gesloten in provincie?
JA
NEE
JA
sneeuwbedekking < 25 %
en/of
ijsbedekking < 25 %
JA ijsbedekking < 25 %
JA sneeuwbedekking < 25 %
lange termijn verwachting geeft aan dat het nog minimaal 3 dagen niet vriest
NEE
lange termijn verwachting geeft aan dat het nog minimaal 3 dagen niet vriest
JA
JA
Jacht openen en ontheffingen heractiveren watervogelsoorten op basis van watercriterium
Jacht openen en ontheffingen heractiveren alle soorten op basis van sneeuwcriterium

provincie Drenthe

PROVINCIAAL BLAD

Officiële uitgave van de provincie Drenthe

Nr. 9327

14 december

2018

Wijziging Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 11 december 2018, kenmerk 4.1/2018002857, team Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving, tot bekendmaking van hun besluit tot wijziging van de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op;
- de artikelen 2.7, lid 2 en 6.1 van de Wet natuurbescherming;
- artikel 4:81 van de Algemene wet bestuursrecht;

overwegende dat;
- het wenselijk is voor vergunningverlening onder artikel 2.7, lid 2 van de Wet natuurbescherming de uitgebreide voorbereidingsprocedure te volgen, en voor weigeringen en intrekkingen de reguliere procedure;
- het wenselijk is de Beleidsregel Bewezen effectieve maatregelen Proeftuin Natura 2000 te integreren in de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe;
- het Flora- en faunabeleidsplan 2014 eist dat de beheerders van de (burger)luchthavens een beheerplan opstellen dat kan dienen als basis voor ontheffingverlening onder hoofdstuk 3 van de Wet natuurbescherming, voor welk beheerplan wij beleidsregels moeten stellen;
- invulling wordt gegeven aan de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 9 mei 2018, ECLI:NL:RVS:2018:1488, inzake hoger beroep inzake schade veroorzaakt door vogels aan zacht fruit, pit- en steenvruchten;

BESLUITEN:

de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe, zoals vastgesteld bij besluit van 20 december 2016, kenmerk 3.3/2016005213, gepubliceerd in het Provinciaal Blad nummer 6940 van 23 december 2016, als volgt te wijzigen:

Artikel I

A. Paragraaf 2.4 komt te luiden:op de voorbereiding van de beschikking op een aanvraag om een vergunning ingevolge artikel 2.7, lid 2 van de Wet natuurbescherming verklaren Gedeputeerde Staten afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Voor een weigering of intrekking van een vergunning ingevolge artikel 2.7, lid 2 van de Wet natuurbescherming hanteren wij de reguliere procedure.

B. De toelichting op paragraaf 2.4 komt te luiden:vanaf de inwerkingtreding van de PAS (1 juli 2015) hanteert de provincie Drenthe de uitgebreide procedure voor aanvragen voor Natuurbeschermingswet 1998 vergunningen. Dit was geregeld in de beleidsregels 'Beleidsregel emissiearme huisvesting en toepassing uniforme openbare voorbereidingsprocedure NB-wet-vergunningen'. Als gevolg van het vervallen van de Natuurbeschermingswet 1998 per inwerkingtreden van de Wet natuurbescherming is deze beleidsregel geactualiseerd.

In IPO-verband/DUO-overleg is met de provincies gezamenlijk afgesproken om vanaf 1 juli 2015 de UOV uit de Algemene wet bestuursrecht toe te passen bij aanvragen ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998. De reden hiervan is het terugdringen van de juridisering van het provinciaal bestuur, tegemoet komen aan het 'klantdenken' en bekorten van de rechtsbeschermingsprocedure doordat de bezwaarfase komt te vervallen. De Algemene wet bestuursrecht biedt de mogelijkheid om de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van toepassing te verklaren op de vergunningenprocedure uit de Wet natuurbescherming. De voorbereidingsprocedure heeft een

aanvullende werking op de procedure van hoofdstuk 5 van de Wet natuurbescherming, waarin bijzondere regels zijn gegeven met betrekking tot de procedure vergunningverlening. Als gevolg van het van toepassing verklaren van de uniforme uitgebreide voorbereidingsprocedure ziet de procedure er straks als volgt uit. Op basis van een ontvankelijke aanvraag nemen Gedeputeerde Staten een ontwerpbesluit tot het verlenen of aanpassen van een Wet natuurbescherming vergunning, die zes weken ter inzage wordt gelegd. In deze terinzageleggingsperiode kunnen belanghebbenden een zienswijze indienen. Ingediende zienswijzen worden meegenomen in de definitieve besluitvorming. Belanghebbenden kunnen tegen het definitieve besluit beroep instellen bij de rechtbank Noord-Nederland.

Wij kiezen ervoor om weigeringen van een gevraagde vergunning en intrekkingen van vergunningen niet via de uitgebreide procedure te laten lopen. In die gevallen is er vaak maar één belanghebbende en zullen wij een besluit voorbereiden met een voornemen tot weigeren of intrekking die naar de belanghebbende wordt verstuurd. Vervolgens zal rekening houdende met de zienswijze van deze belanghebbende een besluit genomen worden waar bezwaar tegen ingediend kan worden.

De Wet natuurbescherming blijft van toepassing op de termijn voor het nemen van een besluit, zijnde dertien weken. Deze termijn kan eenmaal worden verlengd met zeven weken. Dit is ten opzichte van de Natuurbeschermingswet 1998 een zes weken kortere termijn. Aangezien de uniforme uitgebreide voorbereidingsprocedure een zienswijzeprocedure kent van minstens zes weken, wordt in de praktijk de termijn voor het nemen van een besluit standaard worden verlengd naar totaal twintig weken. In jurisprudentie is aanvaard dat deze verlenging ongemotiveerd wordt aangekondigd bij de ontvangstbevestiging.

Artikel II

A. Paragraaf 2.5 wordt ingevoegd, en komt te luiden:Bewezen effectieve maatregelen Proeftuin Natura 2000

Bij de aanvraag en bij de beoordeling van aanvragen voor vergunningen als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, Wet natuurbescherming kan gebruik worden gemaakt van de volgende effectieve maatregelen:

a. voor melkvee: automatisch gecontroleerde natuurlijke ventilatie, dakisolatie, of een combinatie van beide;
b. voor varkens: het verlagen van het ruw eiwitgehalte in voer voor kraamzeugen, guste- en dragende zeugen, biggen en vleesvarkens en het toevoegen van benzoëzuur aan voer van biggen en vleesvarkens;
c. voor vleeskuikens (pluimvee): het verlagen van het ruw eiwitgehalte in voer en het bijvoeren van hele tarwe.

B. De toelichting op artikel 2.5 wordt ingevoegd, en komt te luiden: bij de aanvraag en beoordeling van aanvragen in het kader van artikel 2.7, lid 2 van de Wet natuurbescherming kan gebruik worden gemaakt van het in deze beleidsregel vastgestelde maatregelenpakket. De onderliggende documenten van de ondersteunde effectieve maatregelen zijn te raadplegen op http://agriconnect.nl/.

Artikel III

A Paragraaf 3.5 wordt ingevoegd, en komt te luiden:
Eisen faunabeheerplan (burger)luchthavens

1. Een faunabeheerplan voor (burger)luchthavens binnen de provincie Drenthe beschrijft eenplanmatige, gecoördineerde en duurzame bestrijding van schadeveroorzakende dieren op luchthavens door grondgebruikers.
2. Een faunabeheerplan bevat ten minste de volgende gegevens:
   a. de omvang van het werkgebied van het faunabeheerplan;
   b. een kaart waarop de begrenzing van het werkgebied van het faunabeheerplan is aangegeven.
3. Voor wat betreft schadebestrijding bevat het beheerplan ten minste de volgende gegevens:
   a. een beschrijving van de wijze waarop de planmatigheid en de coördinatie van de uitvoering van schadebestrijding is gewaarborgd;
   b. kwantitatieve gegevens van de diersoorten ten aanzien waarvan sprake is van schadebestrijding op luchthavens door grondgebruikers met inbegrip van verspreidingsgegevens over de aanwezigheid van de populaties in het betrokken gebied gedurende het jaar;

c. een onderbouwing van de noodzaak van schadebestrijding;
d. een beschrijving van de mate waarin de veiligheid van het luchtverkeer in de zes jaren voorafgaand aan het ter goedkeuring indienen van het faunabeheerplan zijn geschaad;
e. per diersoort een beschrijving van de handelingen die in de zes jaren voorafgaand aan het ter goedkeuring indienen van het faunabeheerplan, zijn verricht om het schaden van de in onderdeel b bedoelde belangen te voorkomen, alsmede, voor zover daarover redelijkerwijs kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn, een beschrijving van de effectiviteit van die handelingen;
f. per diersoort een beschrijving van de aard, omvang en noodzaak van de handelingen die zullen worden verricht om de schade zoals bedoeld in onderdeel d te voorkomen dan wel te beperken;
g. voor zover daarover kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn, een onderbouwde inschatting van de verwachte effectiviteit van de in onderdeel f bedoelde handelingen;
h. een beschrijving van de wijze waarop de effectiviteit van de voorgenomen handelingen zal worden bepaald;
i. een gestructureerd plan waarin de inzet van passende en doeltreffende preventieve maatregelen wordt beschreven waarmee schade wordt voorkomen;
j. een beschrijving van de taken en verantwoordelijkheden van het personeel op de luchthaven verantwoordelijk voor en belast met vogelaanvaringspreventie.

4. Een faunabeheerplan voldoet voorts aan het navolgende:
   a. gebruikte telgegevens van voorgaande jaren zijn gecontroleerd en gevalideerd;
   b. relevante wetenschappelijke literatuur is gebruikt om conclusies te ondersteunen;
   c. bronvermeldingen en referenties zijn conform wetenschappelijke richtlijnen op heldere en gestructureerde wijze vermeld en een literatuurlijst is aanwezig.

5. In het faunabeheerplan voor (burger)luchthavens binnen de provincie Drenthe wordt aangegeven dat het plan een geldigheidsduur van ten hoogste zes jaren heeft.

B De toelichting op artikel 3.5 komt te luiden:
De regeling voor een faunabeheerplan sui generis voor (burger)luchthavens binnen de provincie Drenthe is afgeleid van de eisen die in paragraaf 4.4.2 van de Provinciale Omgevingsverordening Drenthe zijn gesteld aan een faunabeheerplan als bedoeld artikel 3.12, lid 1 Wet natuurbescherming die door de Faunabeheereenheid Drenthe wordt vastgesteld. Daarbij geeft de provincie, vanwege het belang van de bescherming van het vliegverkeer en vogelaanvaringspreventie, op voorhand een aantal aanvullende punten mee voor dit plan. Gedeputeerde Staten verlenen alleen rechtstreeks, in geval van het belang veiligheid van luchtverkeer, een ontheffing op basis van dit faunabeheerplan aan de luchthavenbeheerders van Groningen Airport Eelde of van vliegveld Hoogeveen. Deze bevoegdheid ontlenen wij aan artikel 3.17, lid 5 van de Wet natuurbescherming. In het Flora- en Faunabeleidsplan hebben Provinciale Staten uitdrukkelijk opdracht gegeven aan Gedeputeerde Staten om op dit punt beleidsregels op te stellen.

Het neerleggen van de bevoegdheid bij Gedeputeerde Staten om regels te stellen aan een faunabeheerplan voor luchthavens volgt uit het nadrukkelijk neerleggen van deze bevoegdheid door Provinciale Staten in het Flora- en Faunabeleidsplan.

Artikel IV

A. Artikel 5.5, derde lid, wijzigt en komt te luiden:
   3. In afwijking van het tweede lid:
      a. bedraagt het eigen risico 40% als het gaat om schade die is aangericht door vogels aan zacht fruit en pit- en steenvruchten;
      b. wordt geen eigen risico ingehouden in de volgende gevallen:
         i. schade die is aangericht in een ganzenrustgebied in de periode dat de schadeveroorzakende diersoort niet mag worden verontrust en gedood;
         ii. schade die is aangericht in een Natura 2000-gebied in de periode van 1 november tot 1 april;
         iii. schade die is aangericht door de wolf, das of bever.

B. Artikel 5.6 wijzigt en komt te luiden: 5.6 Gevallen waarin geen tegemoetkoming wordt verleendIn de volgende gevallen wordt geen tegemoetkoming verleend:

a. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort welke krachtens artikel 3.15, eerste lid van de Wet bij algemene maatregel van bestuur is aangewezen als soort welke in het gehele land schade veroorzaakt en voor het verontrusten en doden van de schadeveroorzakende diersoort een vrijstelling geldt;
b. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort welke krachtens de provinciale verordening op grond van artikel 3.15, derde lid van de wet is aangewezen als soort die schade veroorzaakt en voor het bestrijden van die soort een vrijstelling geldt, tenzij aan deze vrijstelling voorwaarden, beperkingen of clausules zijn verbonden waardoor de vrijstelling feitelijk gelijk gesteld moet worden aan een ontheffing verleend op basis van artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of artikel 3.17, eerste lid van de wet;
c. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort waarvoor Gedeputeerde Staten krachtens artikel 3.18 van de wet opdracht hebben gegeven om de omvang van de populatie van soorten te beperken;
d. indien de schade is aangericht door de huisspitsmuis, de mol, de bosmuis of de veldmuis en voor het verontrusten en doden van de schadeveroorzakende diersoort een vrijstelling geldt in verband met de bestrijding van schade aan landbouwgewassen;
e. voor schade veroorzaakt door diersoorten, vermeld in artikel 3.20, tweede lid van de wet, waarop de jacht kan worden geopend, met uitzondering van de wilde eend buiten de periode waarop de jacht op deze diersoort is geopend;
f. voor schade veroorzaakt door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort waarvoor een ontheffing krachtens artikel 3.3, eerste lid, artikel 3.8, eerste lid of 3.17, eerste lid van de wet is verleend, waarbij in de verleende ontheffing geen bepalingen zijn opgenomen die de schadebestrijding in de weg staan;
g. schade door vogels aan bessen- en kleinfruitteelt, kersen, druiven/wijnbouw;
h. voor schade op gronden welke zijn gelegen binnen de bebouwde kom;
i. voor schade op gronden welke zijn gelegen binnen een straal van vijfhonderd meter van een vuilstortplaats, tenzij de schade is aangericht op gronden die zijn aangewezen als ganzenrustgebied door aangewezen soorten die in de periode dat de schade is veroorzaakt niet mochten worden verontrust en gedood;
j. voor schade welke is aangericht aan materialen welke worden aangewend voor het (tijdelijk) afdekken van gewassen;
k. indien het risico van schade door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort verzekerbaar is bij ten minste twee in Nederland werkzame verzekeringsmaatschappijen;
l. indien schade is aangericht aan gewassen op gronden:
    I. waarvoor met een publiekrechtelijke rechtspersoon of een bij koninklijk besluit aangewezen particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisatie een pachtovereenkomst ingevolge artikel 7:388 BW tot verpachting binnen reservaten is afgesloten; of
    II. waarvoor een erfpachtovereenkomst of pachtovereenkomst is gesloten en aan deze gronden beperkingen in het landbouwkundig gebruik zijn verbonden of beperkingen ten aanzien van het bestrijden van schadeveroorzakende diersoorten; of
    III. die feitelijk niet voor landbouwkundige doeleinden worden aangewend; of
    IV. die een functie hebben als waterkering;

m. indien de schade is aangericht aan blijvend grasland in de maand oktober;
n. indien de schade is aangericht aan blijvend grasland in de periode 1 oktober tot en met 31 januari daaropvolgend en het grasgewas bestemd is voor beweiding met schapen;
o. indien de schade is aangericht aan knol-, bol- en wortelgewassen die na 1 december van het teeltseizoen worden geoogst, met uitzondering van onderdekkersteelten en van bloembollen;
p. indien de schade is aangericht aan bijproducten van gewassen;
q. indien de schade is aangericht door natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde gewassen in een kas of bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren in een stal;
r. indien schade is aangericht aan gebouwen, installaties, bouwwerken, geoogste gewassen, opgeslagen voedergewassen of verpakte voedergewassen;
s. indien schade is aangericht aan voertuigen, (lucht)vaartuigen of overige vervoermiddelen;
t. indien, door handelingen of het nalaten daarvan door de aanvrager, de taxateur de schade niet meer kan taxeren;
u. indien de aanvrager het beschadigde gewas niet meer zal oogsten;
v. indien de aanvrager het betreffende perceel niet meer in gebruik zal nemen;
w. indien de schade is veroorzaakt door een ziekte;

x. in andere gevallen waarin Gedeputeerde Staten oordelen dat de schade redelijkerwijs ten laste van de grondgebruiker behoort te blijven;
y. Indien de schade is aangericht aan kapitaalintensieve teelten.

Artikel V

Deze beleidsregel treedt in werking op de dag na publicatie in het Provinciaal Blad.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven: 14 december 2018

Toelichting

Uniforme uitgebreide voorbereidingsprocedure (UOV)
In IPO-verband/DUO-overleg is met de provincies gezamenlijk afgesproken om vanaf 1 juli 2015 de UOV uit de Algemene wet bestuursrecht toe te passen bij aanvragen ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998. De reden hiervan is het terugdringen van de juridisering van het provinciaal bestuur, tegemoetkomen aan het 'klantdenken' en bekorten van de rechtsbeschermingsprocedure doordat de bezwaarfase komt te vervallen. De Algemene wet bestuursrecht biedt de mogelijkheid om de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van toepassing te verklaren op de vergunningenprocedure uit de Wet natuurbescherming. In diverse provincies wordt deze voorbereidingsprocedure reeds enige jaren toegepast. De voorbereidingsprocedure heeft een aanvullende werking op de procedure van hoofdstuk 5 van de Wet natuurbescherming, waarin bijzondere regels zijn gegeven met betrekking tot de procedure vergunningverlening. Als gevolg van het van toepassing verklaren van de uniforme uitgebreide voorbereidingsprocedure ziet de procedure er straks als volgt uit. Op basis van een ontvankelijke aanvraag nemen Gedeputeerde Staten een ontwerpbesluit tot het verlenen, weigeren of aanpassen van een Wet natuurbeschermingvergunning, die zes weken ter inzage wordt gelegd. In deze terinzageleggingsperiode kunnen belanghebbenden een zienswijze indienen. Ingediende zienswijzen worden meegenomen in de definitieve besluitvorming. Belanghebbenden kunnen tegen het definitieve besluit beroep instellen bij de rechtbank Noord-Nederland. Wij kiezen ervoor om weigeringen van een gevraagde vergunning en intrekkingen van vergunningen niet via de uitgebreide procedure te laten lopen. In die gevallen is er vaak maar één belanghebbenden en zullen wij een besluit voorbereiden met een voornemen tot weigeren of intrekking die naar de belanghebbende wordt verstuurd.

De Wet natuurbescherming blijft van toepassing op de termijn voor het nemen van een besluit, zijnde dertien weken. Deze termijn kan eenmaal worden verlengd met zeven weken. Dit is ten opzichte van de Natuurbeschermingswet 1998 een zes weken kortere termijn. Aangezien de uniforme uitgebreide voorbereidingsprocedure een zienswijzeprocedure kent van minstens zes weken, wordt in de praktijk de termijn voor het nemen van een besluit standaard worden verlengd naar totaal twintig weken. In jurisprudentie is aanvaard dat deze verlenging ongemotiveerd wordt aangekondigd bij de ontvangstbevestiging.

Bewezen effectieve maatregelen Proeftuin Natura 2000
De Beleidsregel Bewezen effectieve maatregelen Proeftuin Natura 2000 is in 2017 vastgesteld als een afzonderlijke beleidsregel. Ten behoeve van de overzichtelijkheid kiezen wij nu voor integratie van deze beleidsregel in de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe. Hiervoor is een herformulering van de tekst van de beleidsregel noodzakelijk. Inhoudelijk wijzigt de beleidsregel niet, en dat is ook niet beoogd.

Beheerplan vliegveld
Een groot aantal eisen aan het Faunabeheerplan is vastgelegd in de Wet natuurbescherming zelf. Aanvullend daarop kunnen specifiek voor de provincie Drenthe aanvullende eisen worden gesteld. De vliegbasis kan zelf een faunabeheerplan sui generis indienen voor het beheer van fauna op het vliegveld, waarin de aanwezige soorten dieren, de bedreigingen voor het luchtverkeer en de noodzaak voor ontheffingen wordt beschreven. Met deze beleidsregels stellen wij dezelfde eisen aan dit Faunabeheerplan sui generis voor de (burger)luchthavens als de eisen die op basis van paragraaf 4.4.2

van de Provinciale Omgevingsverordening Drenthe zijn gesteld aan Faunabeheerplannen die door de Faunabeheereenheid Drenthe worden opgesteld. Hierbij geldt: in eerste instantie zoveel mogelijk voorkomen dat dieren een gevaar voor het luchtverkeer kunnen gaan vormen door verstoring etc., en aanvullend daarop mogelijkheden voor vangen of afschot. Afstemming op het Faunabeheerplan van de Faunabeheereenheid wordt hierbij aanbevolen.

Fruitschade
Per 1 januari 2017 zijn de provincies op grond van artikel 6.1 van de Wet natuurbescherming volledig bevoegd geworden tot het verlenen van tegemoetkomingen in de schade door in het wild levende dieren. Bij besluit van 20 december 2016 hebben Gedeputeerde Staten de Beleidsregel Wet natuurbescherming provincie Drenthe vastgesteld, op grond waarvan per 1 januari 2017 geen tegemoetkoming meer wordt verleend bij schade door vogels aan zacht fruit of pit- en steenvruchten. Die beleidsregel werd voorafgegaan door de Beleidsregels tegemoetkoming faunaschade van het voormalig Faunafonds, gepubliceerd op 31 juli 2014, waarin een afbouw is ingezet van 60% tegemoetkoming in de fruitschade in 2015 naar 30% in 2016 en 0% in 2017 en verder.

Naar aanleiding van bezwaar en beroep tegen diverse tegemoetkomingsbesluiten over 2015 en 2016 is de toepassing van de beleidsregels getoetst in beroep en hoger beroep. In het hoger beroep bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft deze bij uitspraak van 9 mei 2018 bevestigd dat een tegemoetkoming in 2015 mocht worden vastgesteld op 60% van de geleden schade.

In lijn met deze jurisprudentie wijzigen wij de Beleidsregel Wet natuurbescherming provincie Drenthe. Wij volgen daarin het oordeel van de Afdeling dat het vergoeden van 60% van de schade die door mezen en meesachtigen wordt toegebracht aan appels en peren niet leidt tot een onevenredig zware last voor fruittelers.

Indien schade is aangericht aan een kapitaalintensief gewas komt deze niet in aanmerking voor een tegemoetkoming. Eventuele schade dient daarmee voor rekening van de grondgebruiker te komen. Onder kapitaalintensieve teelten worden in ieder geval verstaan de teelt van: bloemen, bloembollen, bomen, graszoden, fruit en hoog salderende groentes. Het gaat bij kapitaalintensieve teelten om teelten die meerdere jaren op een plek staan en/of teelten die per hectare hoge financiële opbrengsten opleveren (hoog salderen). Dit zijn gewassen waar in redelijkheid een grotere inspanning van de grondgebruiker mag worden verlangd om deze gewassen te beschermen.

Bijlage 2

Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij

Richtlijn van BIJ12 ten behoeve van de taxatie en het verlenen van een tegemoetkoming in wolvenschade in de schapenhouderij

---

Inleiding
Het bepalen van de waarde van gedode schapen is afhankelijk van meerdere factoren zoals ras, geslacht, leeftijd, dracht en stadium van de dracht, gebruiksdoel (slacht, fokkerij, melkproductie), wel of niet opname in stamboek, wel of niet biologische bedrijfsvoering, gezondheidsstatus van het bedrijf (zwoegerziektevrij, CL-vrij, scrapieresistent) of van het individuele dier (scrapieresistent met genotype ARR/ARR). Daarnaast is er discussie met de sector over welke factoren die onderdeel zijn van de waardebepaling meegenomen moet worden.

BIJ12 heeft daarom aan de Wageningen University & research (WUR) en aan de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) advies gevraagd. Zie bijlage 2 en 3 bij deze richtlijn, aan deze advies-bijlagen kunnen geen rechten worden ontleend. Op basis daarvan heeft BIJ12 in deze richtlijn, prijzen en berekeningsmethodiek vastgesteld. Zie bijlage 1 bij deze richtlijn.

Richtlijn
BIJ12 hanteert, op basis van het Interprovinciaal Wolvenplan, beleidsmatig de volgende uitgangspunten voor de uitvoering van de taxatie, waardebepaling van schapen en het verlenen van tegemoetkomingen:

1. BIJ12 is gemandateerd om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming bij wolvenschade en draagt ook zorg voor voorlichting over schadepreventie;

2. De dierhouder is verantwoordelijk voor een goede bescherming van zijn dieren;

3. Een dierhouder met dood of verwond vee die een wolf als veroorzaker vermoedt dient binnen 24 uur na de gebeurtenis hiervan melding te doen bij BIJ12;

4. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood;

5. Tot 1 januari 2022 wordt voor schade door wolven een tegemoetkoming verleend, ongeacht of er preventieve maatregelen zijn gebruikt om de wolf op afstand te houden;

6. Tegemoetkoming in wolvenschade geldt voorlopig voor zowel bedrijfsmatige houders als voor hobbydierhouders;

7. Alleen de directe schade komt in aanmerking voor tegemoetkoming; dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komen;

8. Indien de schade is veroorzaakt door de wolf komen, in afwijking van het onder punt 7 genoemde, (ook) de volgende (bijkomende) schade en/of kosten voor een tegemoetkoming in aanmerking:

    a. Taxatiewaarde van het gedode dier. Indien bijzondere factoren een rol spelen zal dit met bewijslast dienen te worden aangetoond.
    b. Dierenartskosten bij een verwond landbouwhuisdier tot maximaal de taxatiewaarde van het dier. Dit betreft de kosten voor het eerste bezoek, zoals voorrijkosten en onderzoekskosten van de dierenarts en dient te worden aangetoond door een factuur. Wanneer het dier na behandeling alsnog overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de taxatiewaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de taxatiewaarde van het dier;
    c. Voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar Rendac, aangetoond door bewijsmateriaal (factuur).

d. Geleden schade door optreden van abortus mits binnen twee weken bewijsbaar aangetoond. Bijv. door het gebruik van 'dekblokken' en een langjarige administratie van de verwerpingen.
e. Gederfde melkproductie (minus de niet gemaakte kosten) op een melkschapenbedrijf. Mits bewijsbaar aangetoond.

9. Zonder uitputtend te kunnen zijn (de positieve lijst is bepalend voor wat wel wordt vergoed) is het voor alle duidelijkheid goed om te vermelden waar geen tegemoetkoming voor kan worden verkregen. Bij12 ziet deze kosten als vervolgschade en dergelijke (indirecte) kosten worden in principe niet vergoed. Dit betreft o.a.:
   a. Herstel van (door schapen of wolven) beschadigde omheiningen of andere zaken (uren en materialen).
   b. De tijd die de veehouder kwijt is om de wolvenschade af te handelen.
   c. Dierenartskosten die worden gemaakt om alle dieren te controleren op verwondingen of te scannen bij dracht controle. Ook pathologische onderzoek wordt niet vergoed.
   d. Kosten gemaakt voor 'aangekochte dieren' zoals aanschaf, importkosten, aanvoerkosten, quarantaine e.d. M.a.w. 'de aanschafwaarde' wordt in principe niet gehanteerd bij de waardering. BIJ12 gaat uit van de waarde die de dieren in het normaal economisch verkeer hebben (KWIN waardetabellen).
   e. Eveneens is niet voorzien in de mogelijkheid dat een losgebroken schaap (na de aanval van een wolf) een straat op zou kunnen rennen en hier ongelukken zou kunnen veroorzaken.

10. Bepaling taxatiewaarde van het dier:

    De waarde tabel schapenhouderij van Wageningen Economic Research wordt door zowel de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) als Wageningen University & Research (WUR) gezien als het beste uitgangspunt. Het doel hiervan is een waarderingssysteem voor schapen dat een reële waardering van de dieren geeft, juridisch robuust, transparant is en voldoende draagvlak heeft in de sector. Het basis uitgangspunt is een waardering conform marktprijzen. Deze waarde tabel is in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) gemaakt en wordt landelijk gebruikt (bijv. ook in het kader van besmettelijke dierziekten). En is in overleg met taxateurs en de sector, door Wageningen Economic Research opgesteld. BIJ12 sluit daarbij aan. Jaarlijks vindt een update plaats, zodat met actuele cijfers snel een waarde tabel met marktconforme waarden kan worden gemaakt.

    De WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen vormt daarbij de basis om tot een meer specifiekere waardebepaling te kunnen komen. Op basis hiervan kan een berekening worden uitgevoerd voor de waardebepaling van de onderscheiden dieren. Op deze basis is BIJ12 gekomen tot een Taxatierapport waarin via een Excel berekening de waardebepaling en prijsvorming voor de taxatie tot stand komt.

    Met betrekking tot de waardebepaling van de 10% of 1 % norm zal de beslissing over de evt. toekenning hiervan door BIJ12 genomen worden na advisering van verschillende adviseurs.

    Dit taxatierapport is onderdeel van deze richtlijn. Zie bijlage 1.

11. Onderstaande prijzen worden gehanteerd bij de berekening van de tegemoetkoming:

Tabel Norm-waarden van schapen

***Waardebepaling** van schapen (€) voor taxatie bij verlies door wolven*

Lam slacht/weide	0 - 4 wkn	35	45
Lam slacht/weide	5 - 10 kg	55	65
Lam slacht/weide	10 - 15 kg	75	85
Lam slacht/weide	16 - 19 kg	95	105
Lam slacht/weide	20 - 21 kg	100	112
Lam slacht/weide	22 - 25 kg	-	120
Lam slacht/weide	> 25 kg	-	125
Lam fokkerij[1)]	< 1 jaar	100	125
Schaap[1)]	1 x gelamd of 1 - 5 jaar	150	200
Schaap[1)]	6 - 9 jaar	125	200
Schaap[1)]	> 10 jaar	100	200
[1)] **Toeslagen/kortingen:**			
stamboek		+50	+50
zwoegervrij		+25	+25
dubbel ARR		+25	+25
stamboek ras[1)]	< 1 jaar	+/-25	+/-25
	1 x gelamd of > 1 jaar	+/-50	+/-50
top 10% stamboek		+50-200	+100-400
10 beste lammeren regio-/nationale keuring	< 1 jaar	+50-100	+50-100
(reserve-)kampioen	> 1 jaar	+100-250	+100-250
overig waardevol stamboek genotype		+50	+50
dracht[1)]		totaal waarde * 1,20	

[1)] Stamboekdieren behorende tot de rassen (Blauwe) Texelaar, Charolais, Suffolk en Hampshire Down krijgen de toeslag. Stamboekdieren behorende tot heideschapen en de rassen met een **gemiddeld** volwassen gewicht van de ooien < 50 kg krijgen een korting. Niet genoemde rassen krijgen geen toeslag.

[1)] De waarderingsfactor van de dracht neemt voor elk tiende lam boven een **gemiddelde** worpgrootte van 2 met éénhonderste toe. Bijvoorbeeld een gemiddelde worpgrootte van 3,1 resulteert in de waarderingsfactor van 1,31.

Bron: Wageningen Livestock Research

Bovenstaande tabel is gebaseerd op KWIN-V Wageningen Livestock Research.

Bijlagen:

1. Taxatierapport 'Prooidier door wolf'
2. Rapport WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen – Wageningen University & Research, mei 2019.
3. Rapport Taxatie bij wolvenschade aan schapen in Nederland – Gezondheidsdienst voor Dieren, mei 2019.

Bijlage 1

Behorende bij de Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij

Protocol wolf specifiek beoordeling prooi BIJ12/Faunazaken (veldformulier)

Veldgegevens wolfsprooi specifiek

NDFF volgnummer (later in te vullen):			
Verricht door/Waarnemer:			
Waarnemingsdatum:			
Tijd:			
Coördinaten:	X:	Y:	
Plaats:			
GRS/UBN nummer (bij landbouwhuisdieren)			
Oormerken			
Transpondernummer			
Vertegenwoordiger Faunazaken (bij gehouden dieren)			
Omschrijving vindplaats (weiland, tuin, bos,dekking, anders):			

Prooi

Soort prooi/aantal	
Geslacht prooi/aantal	
Conditie prooi (bijv. geschat aan merg):	
Dode of nog levende prooi/aantal	
Prooi aangeraakt	
Prooi locatie verplaatst	
Vermoedelijke datum en tijd (ochtend/avond/schemring) predatie:	
Bestemming nog levende prooi:	
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:	
Dier getransporteerd door:	
Leeftijd geschat:	
Bijzondere kenmerken:	

Veldsectie wolfsprooi

Veldsectie (ja/nee):	
Bijtwonden (afstand tussen hoektanden):	
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.)	
Krabsporen:	
Sleepspoor naar dekking:	
Versleping lichaamsdelen:	
Medebenutting door aaseters (vos,kraaiachtigen,wild zwijn,anders):	

Overige aanwijzingen

Omgevingssporen keutels/haar/prenen/anders:	
Aanwijzingen veehouder/waarnemer:	

Uitslag/conclusie:

Predator zeker/onzeker (leg uit waarom):	
Huisdier/vee: verwijderen	
Wilde fauna: terug in natuur (cameraval)	

Opmerkingen:	

Taxatie prooidier door wolf

dossier

A. Grondgebruiker/veehouder

1	**Naam**	
2	**Adres**	
3	**Poscode/Woonplaats**	
4	Telefoon mobiel	
5	Email	
6	UBN/BRS nummer	
7	KVK-nummer	
8	Relatienummer Bij12	
9	IBAN nummer (rekeningnummer)	

B. Datum en tijd

		datum	tijd
10	Constatering schade		
11	Ontvangst melding		
12	Bedrijfsbezoek		
13	DNA opgestuurd		
14	DNA uitslag		

13. beschrijving gebeurtenis

C. Vindplaats

15	Adres vindplaats	
16	Poscode/gemeente vindplaats	
17	Coordinaten	X: Y:
18	Omschrijving locatie	
19	Afrastering (uitvoering omheining,	
20	spanning)	

meten volstaat, aantal draden, afstanden en foto's

D. Veldsectie

21	Prooi aangeraakt	*(ja/nee door wie)*
22	Prooi locatie verplaatst	*(ja/nee door wie)*
23	Status prooien (dood/levend)	*(aantallen noemen)*
24	Oormerken	*(nummers noteren) ontbrekende nummers uit I&R)*
25	aantal zonder oormerk + reden geen oormerk	

E. Prooi (en)

26 diersoort, ras en kenmerken

ras	geslacht	leeftijd	stamboek*	toeslag**	zwoegervrij	dubb. ARR	drachtig	aantal

** raszuiver en geregistreert bij een Europees of Brits stamboek*

*** extra korting of toeslag stamboek zelf te berekenen met tabblad toelichting extra*

F. Schadeberekening

basisprijs	toeslagen stamboek	extra	zwoegervrij	dubbel AR	drachtig	aantal	prijs
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00
	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	0%	0	€ 0,00

27	kosten dierenarts	---------->	*factuur toevoegen*	
28	destructiekosten	---------->	*factuur toevoegen*	
29	overige kosten (abortus, gederfde melkproductie, biologisch)	---------->		
				€ 0,00

29 **Bijzonderheden** prooi(en)

aldus opgemaakt d.d. ____ te ____

naam taxateur ____ handtekening taxateur ____

Toelichting extra toeslag of korting stamboekschapen

Correctie op basis van ras voor verschillen in marktwaarde fokdieren. In deze correctie is ook verdisconteerd de meerwaarde van het stamboekdier indien het behoort tot een zeldzaam ras in Europa (populatie kleiner dan 6000 stamboek geregistreerde dieren in Europa). Indien het ras niet is genoemd, is een toeslag of korting niet van toepassing in eerste instantie niet aan de orde. Zie ad 5a en 5b

Correctie Ras	Texelaar, Blauwe Texelaar, Charolais, Suffolk, Hampshire Down	Swifter, Flevolander Noordhollander, Rijnlam, Zwartbles Ned. Melkschaap (Fries en Zeeuws), Romanov, Kerryhill, Scottish Blackface, Ruisschaap,	Soay, Ouessant, Kameroen, Heideschaap (o.a. Mergellander, Kempisch, Groot, Drents Heideschaap, Schoonebeker), Kameroen,Karakul, Castlemilk Moorit, Shetland
oeilam tot 1 jaar, niet gelamd	€ 25,00	€ 0,00	-€ 25,00
1 keer gelamd of ouder 1 jaar	€ 50,00	€ 0,00	-€ 50,00

Vul hier correcties in

€ 0,0

		ook	ram	
top 10% stamboek		€50-€200	€100-€400	€ 0,0
10 beste lammeren regio-/nationale	< 1 jaar	€50-100	€50-€100	€ 0,0
(reserve-)kampioen	> 1 jaar	€100-€250	€100-€250	€ 0,0
overig waardevol stamboek genotype inclusief rammoeders en rammen in rammencirkel bij heideschapen		€ 50	€ 50	€ 0,0

totaal extra

€ 0,00

invullen in taxatierapport in kolom extra

Bijlage 2

Behorende bij de Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij

WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen

Jan Verkaik
Wageningen Livestock Research

Jan 2018

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen

Inleidend

- De waarden als genoemd in deze "WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen" zijn gebaseerd op een inventarisatie van aan- en verkoopprijzen onder 20 schapenhouders met, stamboekfokkers van, handelaren in en importeurs van verschillende rassen.
- Deze 20 zijn ook gevraagd naar de criteria die voor hen de waarde van fokdieren bepalen. Geslacht, leeftijd, ras, wenselijke genotypen, zwoegerziekte status, dracht (productiestadium), stamboek en stamboekbeoordelingen en fokwaarden zijn de criteria aan de hand waarvan zij de waarden van dieren vaststellen.
- Bij een aantal rassen liggen de aan- en verkoopprijzen tot €25,- tot €50,- hoger. Bij een aantal hobbyrassen en de heideschapen liggen de aan- en verkoopprijzen tot €50,- lager.
- De waarden van fokdieren in KWIN-V vormden het vertrekpunt en zullen in de volgende versie in lijn worden gebracht met deze richtlijn.
- Belangrijk inzicht is het gegeven dat een fokker nooit (of bij hoge uitzondering) zijn beste fokooien verkoopt. Zij vormen de ruggengraat van zijn fokkerij. Deze dieren vormen het fundament onder zijn fokkerijactiviteiten. Het is dan ook reëel een extra waarde toe te kennen aan fokdieren.
- Stamboekdieren hebben een meerwaarde omdat ze van belang zijn voor het in stand houden van het ras. Schapenhouders leveren hiertoe extra inspanning in de vorm van selectie, administratie en keuringen.
- Stamboekdieren van zeldzame rassen houden het genetisch erfgoed in stand. Ondertussen is de populatie van 10 van de 13 Nederlandse rassen zeldzaam (aantal geregistreerde stamboekdieren < 6000).

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Validatie

- Het validatie overleg voor de WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen heeft plaatsgevonden in mei 2019 met 10 stamboekschapenhouders. Het validatie overleg vormde een afspiegeling van de Nederlandse stamboekschapenhouderij. Aanwezig waren 3 Texelaarfokkers, 1 Texelaar- en Swifterfokker, 1 Swifterfokker, 1 Suffolkfokker, 1 Shetlandfokker, 1 Castlemilk Moorit- en Portlandfokker, 1 Heideschaapfokker. 1 Flevolanderfokker was verhinderd en heeft samen met een andere Flevolanderfokker schriftelijk gereageerd. In het overleg zaten 2 topfokkers en 2 fokkers van speciale schapenrassen. Geen van hen had op dit moment een schadedossier met wolven.
- Het validatie overleg heeft vastgesteld dat de WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen voldoet voor 99% van de stamboekschapen.
- Een kleine fractie van de stamboekschapen (1%) is onvervangbaar en vertegenwoordigt een waarde ver boven de waarden die deze richtlijn geeft voor topdieren. Deze 1% van de dieren bevindt bij 5% van de stamboekfokkers, de topfokkers. Waarden voor deze dieren variëren bovendien sterk. Eén vervangingswaarde of richtlijn voor een dergelijke speciaal dier is er niet. Voor deze 1% van de dieren stelt het overleg een individuele waardebepaling voor. De verwachting bestaat dat deze waardebepaling maar voor een zeer beperkt aantal gevallen nodig zal zijn.
- Een aanbeveling is het om aan de hand van meerdere schadegevallen onafhankelijk te evalueren of deze richtlijn voldoet en voorziet in de schadegevallen die zich voordoen. Door deze evaluatie te baseren op de feitelijke schadegevallen kan de richtlijn mogelijk worden aangescherpt en verbeterd.
- In verband met toekomstige prijsontwikkelingen is het belangrijk de richtlijn regelmatig te actualiseren.
- De vervolgschade voor de houderij door het wegvallen van (een deel van) de fokdieren en door verwerpen kan substantieel verlies aan omzet in het daarop volgende jaar (of jaren) geven. De vervolgschade bestaat uit het productieverlies (vlees, melk, wol, fokmateriaal) verminderd met de productiekosten én uit de inkomsten uit activiteiten waarbij schapen worden ingezet als productiemiddel. Een voorbeeld van laatstgenoemde zijn inkomsten uit terreinbeheer met schapen. Deze vervolgschade is niet verdisconteerd in deze richtwaarden voor stamboekdieren. De vervolgschade kan worden berekend met behulp van deze richtlijn en KWIN Veehouderij. Let op! Wanneer sprake is van vergoeding van drachtige dieren wordt een deel van het omzetverlies reeds vergoed en zal een nader te bepalen omzetverlies hiervoor moeten worden gecorrigeerd.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Aanpak Waardebepaling

De waarden als genoemd in deze "WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen" zijn vervangingswaarden waarvoor een vergelijkbaar dier kan worden terug gekocht. Alle genoemde waarden zijn exclusief btw. Er is geen vergoeding voor leed verdisconteerd in deze waarden.

De waarden van schapen bij wolvenschade zijn vast te stellen via:

1. De "op boerderij" prijzen voor de aangekochte dieren en "af boerderij' prijzen in geval van verkoop van fokdieren. In geval herleidbaar uit de boekhouding en I&R kan/mag de feitelijke aanschafwaarde van het dier/de dieren worden gebruikt als vergoeding bij wolvenschade.
2. De "WUR-richtlijn Waardebepaling Stamboekschapen". Een waardebepaling voor stamboekooien en -rammen.
3. Mix van 1 en 2 al naar gelang van toepassing.

Aangekochte dieren; indien ze zijn aangekocht dan is de marktwaarde de "op boerderij" prijs (= aankoopprijs + gemiddelde aanvoerkosten per dier). Met name wanneer de aankoopbedragen afwijken van waarde volgens deze richtlijn is wenselijk om uit te gaan van de feitelijke "op boerderij" prijs van het dier (de dieren) mits herleidbaar met behulp van de I&R-aanvoermutaties en de boekhouding. Met waardering op basis van de feitelijke aankoopgegevens kunnen aankopen van top fokmateriaal, van geïmporteerde dieren en van rassen die in de mode zijn eerlijk worden vergoed.

Gezien de grote range in hoge aanschafprijzen van importdieren is een vergoeding conform de op boerderijprijs (=de specifieke aanschafwaarde inclusief kosten) de enige manier om de geleden schade juist te compenseren.

Kenmerkend voor rassen die in de mode zijn, zijn een geringe omvang van de populatie en een grote vraag naar dit ras met als gevolg (tijdelijk) hogere aan- en verkoopprijzen. Een eerlijke vergoeding kan voor moderassen het best worden gebaseerd op recente aan- en verkoopprijzen (herleidbaar uit I&R en boekhoudingen).

Een substantieel deel van met name de professionele slachtlamproducenten fokt zelf geen nieuw fokmateriaal voor vervanging maar koop jaarlijks een partij nieuwe ooilammeren bij stamboekfokkers. Dit komt regelmatig voor bij de rassen Swifter, Noordhollander, Rijnlam maar ook Texelaar en Melkschaap. Een vergoeding gebaseerd op de "op boerderij" prijs volstaat mits de aankoop is gedaan in het voorliggende half jaar en het productiestadium (gedekt/drachtig, lacterend, gespeend/niet dragend) waarin het dier is aangekocht niet is gewijzigd sinds de aanschaf.

Ook voor topfokkers die regulier alle/veel fokooilammeren en/of veel ramlammeren ver boven gemiddeld prijzen verkopen is een vergoeding op basis van jaarlijks gerealiseerde verkoopprijzen (herleidbaar uit I&R en boekhoudingen) de meest eerlijke waardering.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Richtlijnen Waardebepalingen

Waarde stamboek ooi = Marktwaarde fokooi staffel leeftijd (1) + (stamboek (2) + scrapie-ongevoelig (3) + zwoegervrij (4) + correctie ras (5) + fokprestatie/fokwaarden (6a) + exterieur (6b) + kampioenstoeslagen (6c) + waardevol genotype (7)) * dracht (8) + importkosten (9)

1) Marktwaarde fokooi (excl. btw): is de waarde voor een fokooi zonder stamboekpapieren en met een onbekende gezondheidstatus voor de fokkerij. Bij sommige rassen kan de slachtwaarde van het dier, de marktwaarde als fokooi overstijgen omdat er geen vraag is naar deze ooien voor de fokkerij. Dit geldt name voor de ooilammeren tot 1 jaar.

€100,-	ooilam tot 1 jaar, niet gelamd
€150,-	1 keer gelamd of 1-5 jaar oud
€125,-	6 - 9 jaar oud
€100,-	10 jaar en ouder

De stamboekschapen die bij verlies door wolven in aanmerking komen voor een vergoeding als omschreven onder 2 t/m 9 zijn alle afgelamde ooien, alle ooien van 1 jaar en ouder én de zelfgefokte ooilammeren die de schapenhouder heeft aanmerkt als vervanging van de schapenstapel met een maximum van 25% van het gemiddeld aantal gehouden ooien in voorgaande jaar/jaren. De overige 75% aan ooilammeren worden vergoed op basis van normprijs voor slachtlammeren conform KWIN Veehouderij. Voor uitzonderingen zie ad 1A.

2) €50,- voor elk raszuiver dier geregistreerd bij een Europees of Brits stamboek.
3) €25,- Dier op basis van afstamming scrapie-ongevoelig (ARR/ARR).
4) €25,- De actuele status van alle dieren van de houder is zwoegervrij
5) Correctie op basis van ras voor verschillen in marktwaarde fokdieren. In deze correctie is ook verdisconteerd de meerwaarde van het stamboekdier indien het behoort tot een zeldzaam ras in Europa (populatie kleiner dan 6000 stamboek geregistreerde dieren in Europa). Indien het ras niet is genoemd, is een toeslag of korting niet van toepassing in eerste instantie niet aan de orde. Zie ad 5a en 5b.

Ras	Texelaar, Blauwe Texelaar, Charolais, Suffolk, Hampshire Down	Swifter, Flevolander Noordhollander, Rijnlam, Zwartbles Ned. Melkschaap (Fries en Zeeuws), Romanov, Kerryhill, Scottish Blackface, Ruischaap,	Soay, Ouessant, Kameroen, Heideschaap (o.a. Mergellander, Kempisch, Groot, Drents Veluws, Schoonenbeker), Kameroen,Karakul, Castlemilk Moorit, Shetland
ooilam tot 1 jaar, niet gelamd	+ €25,-	+/- €0,-	-€25,-
1 keer gelamd of ouder 1 jaar	+ €50,-	+/- €0,-	-€50,-

6) 6a+6b maximaal 200,-; De top 10% van de dieren in elk stamboek met uitmuntende eigenschappen en fokwaarden vertegenwoordigen een extra waarde. Hiervoor kan elk stamboek 2 of 4 kenmerken benoemen (2 keer €100,- of 4 keer €50,-), i.o.m. stamboeken de items en kenmerken, fokwaarden en parameters benoemen die in aanmerking komen. Zie ad 6.
   6c; Kampioensdieren en reservekampioenen op nationale keuringen krijgen €250,- toeslag. Op regionale keuringen €100,-. Beste 10 ooi lammeren nationaal en regionaal respectievelijk plus €100,- en plus €50,-.
7) €50,- voor maximaal 1 stamboek erkend (vastgelegd) waardevol genotype of voor elke door stamboek aangewezen rammoeder bij toepassing van een rammencirkel.
8) Waardering van de dracht; optelling 1 tot en 7 maal 1,2. Naarmate het fokooi meer waard is ook de dracht meer waard mits ooi is gepaard met een stamboek ram van hetzelfde ras. Bij een ras (KWIN V), houderij en/of oudere ooien met een worpgrootte boven de 2 gemiddeld, vertegenwoordigt de dracht een hogere waarde. In die gevallen wordt de KWIN-V-norm voor de worpgrootte van het ras of de recent door de houderij gerealiseerde worpgrootte gebruikt om de dracht te waarderen. Elk (tiende) lam boven de 2 maakt de dracht waardevoller. Per ééntiende lam boven de gemiddelde worpgrootte van 2 neemt de waarderingsfactor met éénhonderste toe (zie voorbeeld). Zie ad 8A + 8B.

Gemiddelde worpgrootte	Waarderingsfactor dracht
2	1.2
2.1	1.21
2.5	1.25
3	1.3
4	1.4

9) De gemiddelde importkosten per dier exclusief het aankoopbedrag met een afschrijving over 5 jaar. Dit zijn de transportkosten, de veeartskosten, de gezondheidstests en de invoerrechten indien van toepassing.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Waarde stamboek ooi = Marktwaarde fokooi staffel leeftijd (1) + (stamboek (2) + scrapie-ongevoelig (3) + zwoegervrij (4) + correctie ras (5) + fokprestatie/fokwaarden (6a)+exterieur (6b)+kampioenstoeslagen(6c) + overige waardevolle genotypen (7)) * dracht (8A) + importkosten (9)

Voorbeelden waarden stamboekdieren (excl. btw)

- Swifter ooilam (1 t/m 5) = (100+50+25+25+0) = €200,-
- Swifter tweejarig ooi (1 t/m 5) = (150+50+25+25+0) = €250,-
- top Swifter tweejarig ooi (1 t/m 6) = (150+50+25+25+0+200) = €450,-
- tweejarig, drachtig top Swifter (1 t/m 8) = (150+50+25+25+0+200) * 1,25 = €562,50
- Texelaar ooilam (1 t/m 5) = (100+50+25+25+25) = €225,-
- Texelaar tweejarig ooi (1 t/m 5) = (150+50+25+25+50) = €300,-
- top Texelaar tweejarig ooi (1 t/m 6) = (150+50+25+25+50+200) = €500,-
- tweejarig, drachtig top Texelaar (1 t/m 8) = (150+50+25+25+50+200) * 1,2 = €600,-
- Heideschaap ooilam (1 t/m 5) = (100+50+25+25-25) = €175,-
- Heideschaap tweejarig ooi (1 t/m 5) = (150+50+25+25-50) = €200,-
- Geselecteerde rammoeder Heideschaap tweejarig ooi (1 t/m 7) = 150+50+25+25-50+200) = €450,-
- tweejarig, drachtig Heideschaap (1 t/m 8) = (150+50+25+25-50) * 1,2 = €240,-

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Waarde stamboek ram = Marktwaarde dekram jong/oud (1) + (stamboek (2) + scrapie-ongevoelig (3) + zwoegervrij (4) + correctie ras (5) + fokprestatie/fokwaarden (6a) + exterieur (6b) +kampioenstoeslagen (6c) + waardevol genotype (7)) + importkosten (9)

1. Marktwaarde rammen (excl. btw): is de waarde voor een ram zonder stamboekpapieren en met een onbekende gezondheidstatus voor de fokkerij. Bij sommige rassen kan de slachtwaarde van het dier de marktwaarde als dekram overstijgen omdat er geen vraag is naar deze rammen voor de fokkerij. Dit geldt name voor de ramlammeren tot 1 jaar.

€125,-	ramlammeren tot 1 jaar
€200,-	rammen ouder dan 1 jaar

De stamboekrammen die bij verlies door wolven in aanmerking komen voor een vergoeding als omschreven onder 2 t/m 9 zijn alle oudere rammen en de zelfgefokte ramlammeren die de schapenhouder heeft aanmerkt als dekram voor eigen gebruik met een maximum van 10 ramlammeren of evenzoveel als aantoonbaar zijn gepaard met de eigen dieren. De overige 75% aan ooilammeren worden vergoed op basis van normprijs voor slachtlammeren conform KWIN Veehouderij. Voor uitzonderingen zie ad 1B.

2. €50,- voor elk raszuiver dier geregistreerd bij een Europees of Brits stamboek.
3. €25,- Dier op basis van afstamming scrapie-ongevoelig (ARR/ARR).
4. €25,- De actuele status van alle dieren van de houder is zwoegervrij
5. Correctie op basis van ras voor verschillen in marktwaarde fokdieren. Deze correctie is voor rammen en ooien gelijk (zie tabel bij marktwaarde fokooi onder 5) In deze correctie is ook verdisconteerd de meerwaarde van het stamboekdier indien het behoort tot een zeldzaam ras in Europa (populatie kleiner dan 6000 stamboek geregistreerde dieren in Europa). Indien ras niet is genoemd, is een toeslag of korting niet van toepassing. Zie ad 5a en 5b
6. 6a+6b maximaal €400,-; De top 10% van de dieren in elk stamboek met uitmuntende eigenschappen en fokwaarden vertegenwoordigen een extra waarde.

Hiervoor kan elk stamboek 2 of 4 kenmerken benoemen (2 keer 200,- of 4 keer 100,-), I.o.m. stamboeken de items en kenmerken, fokwaarden en parameters benoemen die in aanmerking komen.
6c; Kampioensdieren en reservekampioenen op nationale keuringen krijgen €250,- toeslag. Op regionale keuringen €100,-. Beste 10 ramlammeren nationaal en regionaal respectievelijk plus €100,- en plus €50,-. Zie ad 6

7. €50,- voor maximaal 1 stamboek erkend (vastgelegd) waardevol genotype of voor elke door stamboek aangewezen dekram in een rammencirkel.
8. N.v.t.
9. De gemiddelde importkosten per dier exclusief het aankoopbedrag met een afschrijving over 5 jaar. Dit zijn de transportkosten, de veeartskosten, de gezondheidstests en de invoerrechten indien van toepassing

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Waarde stamboek ram = Marktwaarde **dekram** jong/oud (1) + (stamboek (2) + scrapie-ongevoelig (3) + zwoegervrij (4) + correctie ras (5) + fokprestatie/fokwaarden (6a)+exterieur (6b)+kampioenstoeslagen(6c) + overige waardevolle genotypen (7)) + importkosten (9)

Voorbeelden waarden stamboekdieren (excl. btw)

- Swifter ramlam voor de fokkerij (1 t/m 5) = (125+50+25+25+0) = €225,-
- Swifter oudere dekram (1 t/m 5) = (200+50+25+25+0)= €300,-
- top Swifter oudere dekram (1 t/m 5) = (200+50+25+25+400)= €700,-
- Texelaar oudere dekram (1 t/m 5) = (200+50+25+25+50) = €350,-
- top Texelaar dekram (1 t/m 6) = (200+50+25+25+50+400) = €750,-
- Heideschaap oudere dekram (1 t/m 5) = (200+50+25+25-50) = €250,-
- top Heideschaap dekram (1 t/m 7) = (200+50+25+25-50+400) = €650,-

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Waarde stamboek top 1% van de dieren

- Een kleine fractie van de stamboekschapen (1%) is onvervangbaar en vertegenwoordigt daardoor voor hen een waarde ver boven de waarden die deze richtlijn geeft voor de top 10% dieren. Deze 1% van de dieren bevindt bij 5% van de stamboekfokkers, de topfokkers. Waarden voor deze dieren variëren sterk. Eén vervangingswaarde of richtlijn voor een dergelijke speciaal dier is niet te noemen.
- Topfokkers kenmerken zich door regelmatige verkopen met structureel hogere verkoopprijzen. Deze prijzen zijn vergelijkbaar of hoger zijn als genoemd in deze richtlijn voor de top 10% van de dieren.
- De top 1% van de dieren in het stamboek is gebaseerd op fokkerijprestaties en/of fokkerij-indexen van het betreffende dier en zijn nakomelingen.
- Het stamboek waartoe het dier behoort zal daarnaast schriftelijk kunnen bevestigen dat het dier tot de top 1% van hun stamboek behoort.
- Uitgangspunt voor de waardebepaling van deze dieren kunnen zijn: 1) verkoopprijzen van vergelijkbare dieren van de houder zelf, 2) verkoopprijzen van vergelijkbare dieren van andere topfokkers van het betreffende ras en/of 3) eerdere waardebepaling van vergelijkbare dieren in dit verband.
- De hoogte van een wenselijke opslag bovenop verkoopprijzen of bovenop een eerdere waardebepaling omdat vergelijkingsmateriaal ontbreekt, zal de taxateur afstemmen met één of meerdere onafhankelijke experts op het gebied van de waarde van top stamboekfokdieren.
- Eerste richtwaarden of ranges worden niet in deze richtlijn genoemd omwille van zorgvuldigheid van de vaststelling van de waarden van deze uitzonderingsgevallen.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Ad 1A) Uitzondering op het maximum van 25% van het gemiddeld aantal gehouden ooien dat aan ooilammeren in aanmerking komen voor vergoeding als genoemd onder 2 t/m 7 vormen de vermeerderaars, schapenhouders die jaarlijks ooilammeren verkopen voor de fokkerij blijkens I&R mutaties en boekhouding. De I&R mutaties zijn nodig voor de vaststellingen van het gemiddelde percentage van de ooilammeren dat wordt verkocht voor de fokkerij. Dit kan sterk variëren per vermeerderaar (10-100%). De verkoopfacturen zijn nodig voor de hoogte van de gemiddelde verkoopprijzen van ooilammeren voor de fokkerij.

Alle ooilammeren die niet worden aangehouden ter vervanging of worden verkocht aan andere schapenhouders zijn slachtlammeren. Deze ooilammeren kunnen gewaardeerd conform de waarden als genoemd in KWIN-V geschat geslacht gewicht. Het omzetverlies bij verlies van ooilammeren bestemd voor de slacht kan rechtstreeks worden verdisconteerd door de waardebepaling te baseren van het eindgewicht.

Ad 1B) Uitzondering op maximum van 10 zelf gefokte dekrammen die in aanmerking komen voor vergoeding als genoemd onder 2 t/m 7 vormt de fokkers die jaarlijks een aantal ramlammeren voor fokkerij verkopen aan andere schapenhouders blijkens I&R mutaties en boekhouding. De I&R mutaties zijn nodig voor de vaststellingen van het gemiddelde percentage van de ramlammeren dat wordt verkocht voor de fokkerij. Dit kan sterk variëren. De verkoopfacturen zijn nodig voor de hoogte van de gemiddelde verkoopprijzen van ramlammeren voor de fokkerij.

Alle ramlammeren die niet worden aangehouden voor de fokkerij worden verkocht, zijn slachtlammeren. Deze ramlammeren kunnen gewaardeerd conform de waarden als genoemd in KWIN-V geschat geslacht gewicht. Het omzetverlies bij verlies van ramlammeren bestemd voor de slacht kan rechtstreeks worden verdisconteerd door de waardebepaling te baseren van het eindgewicht.

Ad 5) Naar inzicht kan de taxateur (na beraad met WLR) niet genoemde rassen een toeslag of korting geven. Als richtlijn voor een korting kan het volwassen gewicht tot 50 kg van ooien dienen. Ter voorkoming van ongelijke behandeling verkrijgen andere fokdieren van het betreffende ras vervolgens ook die toeslag of korting op basis van ras.

Ad 6) De verifieerbaarheid van het behoren tot de top 10% binnen het stamboek op bepaalde kenmerken en voor fokwaarden is een punt van aandacht. Uitgangspunt bij de selectie van te waarderen kenmerken is voorkoming van over- en onderwaardering. Dit kan door uitsluitend die kenmerken en fokwaarden in de waardebepaling van het dier te kiezen die verbetering van het ras en instandhouding van het ras ten goede komen. Pas wanneer de top 10% binnen een stamboek niet individueel herleidbaar of aantoonbaar is kan de taxateur er voor kiezen om afhankelijk van de situatie of 1) de eerste 10% van de gehouden dieren aan schadegevallen aan te merken als zijnde de top of 2) 10% van de schadegevallen aan te merken als zijnde top. Alle stamboeken krijgen een jaar de tijd hieraan invulling te geven alvorens de taxateurs uitsluitend optie 2 gaan hanteren.

Ad 8A) Sommige stamboeken registreren de paringen voor werpen. Hoe constateer je in andere gevallen (vroege) dracht? Gekleurde konten door het aanspringen van de ram. Het

dekseizoen kan flink variëren. Traditioneel is dat eind september begin oktober met aflammen in februari tot en met april. Aflammen kan echter jaarrond aan de orde zijn. Er zijn fokkers die bewust de ooilammeren het eerste jaar gust houden, de zogenaamde overhouders. Een voorkomend fenomeen in met name de texelaarfokkerij maar wellicht ook bij andere rassen. Ook kunnen bij een schapenhouder tegelijkertijd zowel dragende als zogende als gespeende koppels ooien aanwezig zijn.

Ad 8B) Bij rassen met een worpgrootte boven de 2 kan de norm in KWIN-V als uitgangspunt worden genomen voor het bepalen van de waarderingsfactor voor de dracht. Niet genoemde rassen met worpgrootte boven de 2 zijn de Zwartbles, het Melkschaap, de Romanov en de Texelaars die het Booroola gen dragen. De gemiddelde worpgrootte varieert tussen houders van hetzelfde ras en varieert tussen eerste worps en oudere ooien. De uitgangsworpgrootte voor de waardering van het drachtige ooi kan in deze gevallen worden gebaseerd 1) op KWIN-V of 2) op de gerealiseerde gemiddelde worpgrootte van het bedrijf of 3) op de gerealiseerde gemiddelde worpgrootte door de oudere ooien. Indicaties voor een worpgrootte van boven de 2 zijn te verkrijgen van I&R stallijsten vlak na aflammen of kunnen blijken uit management-/stamboekadministraties. De aantoonverplichting ligt daartoe bij de schapenhouder. Individuele differentiatie in worpgrootte is niet van toepassing tenzij de feitelijke grootte van de worp is vastgesteld.

Ad 9) De gemaakte aanvoerkosten alleen binnen het eerste jaar na aanvoer volledig vergoeden en daarna een afschrijvingsstaffel erop loslaten (20% afschrijving per jaar). Indien meerdere dieren tegelijkertijd zijn geïmporteerd moet hiervoor worden gecorrigeerd.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Bijlage 1. Tabel Norm-waarden van schapen

Norm

Waardebepaling van schapen (€) voor taxatie bij verlies door diefstal of door honden/wolven

Lam slacht/weide	0 - 4 wkn	35	45
Lam slacht/weide	5 - 10 kg	55	65
Lam slacht/weide	10 - 15 kg	75	85
Lam slacht/weide	16 - 19 kg	95	105
Lam slacht/weide	20 - 21 kg	100	112
Lam slacht/weide	22 - 25 kg	-	120
Lam slacht/weide	> 25 kg	-	125
Lam fokkerij[1)]	< 1 jaar	100	125
Schaap[1)]	1 x gelamd of 1 - 5 jaar	150	200
Schaap[1)]	6 - 9 jaar	125	200
Schaap[1)]	> 10 jaar	100	200
[1)] **Toeslagen/kortingen:**			
stamboek		+50	+50
zwoegervrij		+25	+25
dubbel ARR		+25	+25
stamboek ras[2)]	< 1 jaar	+/-25	+/-25
	1 x gelamd of > 1 jaar	+/-50	+/-50
top 10% stamboek		+50-200	+100-400
10 beste lammeren regio-/nationale keuring	< 1 jaar	+50-100	+50-100
(reserve-)kampioen	> 1 jaar	+100-250	+100-250
overig waardevol stamboek genotype		+50	+50
dracht[3)]		totaal waarde * 1,20	

[2)] Stamboekdieren behorende tot de rassen (Blauwe) Texelaar, Charolais, Suffolk en Hampshire Down krijgen de toeslag. Stamboekdieren behorende tot heideschapen en de rassen met een gemiddeld volwassen gewicht van de ooien < 50 kg krijgen een korting. Niet genoemde rassen krijgen geen toeslag.

[3)] De waarderingsfactor van de dracht neemt voor elk tiende lam boven een gemiddelde worpgrootte van 2 met éénhonderste toe. Bijvoorbeeld een gemiddelde worpgrootte van 3,1 resulteert in de waarderingsfactor van 1,31.

Bron: KWIN-V Wageningen Livestock Research

Bijlage 2. Lammerenproductie per ras

Geboren	1,52	1,98	2,37	2,80	3,04
Grootgebracht	1,33	1,72	2,02	2,70	2,64
Voor vervanging	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
Voor verkoop	1,08	1,47	1,77	2,45	2,39

Bron: KWIN-V Wageningen Livestock Research

Bijlage 3

Behorende bij de Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij

VOOROP IN
DIERGEZONDHEID

Taxatie bij wolvenschade aan schapen in Nederland

Gezondheidsdienst voor Dieren

Missie

Samen werken aan **diergezondheid**, in het belang van dier, dierhouder en **samenleving**. Dat is de missie waar we bij Royal GD (**Gezondheidsdienst** voor Dieren, GD) al honderd jaar voor staan.

Met ruim 400 medewerkers werken we elke dag op een innovatieve manier aan de gezondheid van **landbouwhuisdieren** en gezelschapsdieren. We doen dit samen met dierhouders, **dierenartspraktijken**, overheden en bedrijfsleven. GD is gevestigd in Deventer en is actief op de **Nederlandse** markt en onderneemt **daarnaast** steeds vaker internationale activiteiten. In 2018 realiseerde GD een omzet van 57 miljoen euro.

Voor de vijf miljoen laboratoriumbepalingen die we per jaar doen, **hebben** we één van de grootste veterinaire laboratoria ter **wereld** tot onze beschikking. Daarnaast beschikt GD over een team van dierenartsen, specialisten en **wetenschappers**. Zij voeren diergezondheidsmonitoring uit, doen **praktijkgericht** onderzoek en ontwikkelen programma's voor dierziektepreventie en –bestrijding.

De combinatie van diagnostiek en **diergezondheidsexpertise** is wat GD zo uniek maakt. Hiermee kunnen we **producten** en diensten aanbieden die niet alleen zorgen voor verbetering van de diergezondheid, maar die ook klantgemak en een goed rendement **opleveren**.

Ons laboratorium beschikt over de modernste apparatuur. Ongeveer 600 **verschillende** bepalingen worden routinematig uitgevoerd, variërend van postmortaal onderzoek (sectie) tot het uitvoeren van moleculair diagnostische testen.

Internationaal staat GD bekend als Royal GD, een organisatie met een goede reputatie als contract research organisatie voor toegepast onderzoek, onderwijs en consultancy. Ons opleidings- en trainingsinstituut GD Academy organiseert trainingen over diergezondheid voor veehouders en hun **dierenartsen** en voor de farmaceutische- en de veevoederindustrie. De cursussen omvatten zowel de theorie als de praktijk van veterinaire diagnostiek en laboratoriumonderzoek.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van BIJ12

Auteurs: [redacted]
Projectleider:
Intern opdrachtgever: GD
Datum: Mei 2019

Copyright © 2019. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze publicatie mag worden verveelvoudigd of openbaar **gemaakt**, in enige vorm of op enige wijze, **zonder** voorafgaande schriftelijke toestemming van GD.

Inhoud

SAMENVATTING ____ 4
1. RAPPORT ____ 5
2. LITERATUUR ____ 9
3. BIJLAGEN ____ 10

Samenvatting

Huidige situatie wolvenbeleid

De terugkomst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland leidt tot stevige discussies. Het risico op faunaschade neemt toe zoals ook blijkt uit data van BIJ12, de gezamenlijke uitvoeringsorganisatie van de provincies. In 2018 zijn in Nederland ruim 160 schapen door wolven gedood, maar ingrijpen is verboden vanwege de beschermde status van de wolf. Getroffen dierhouders kunnen via BIJ12 een tegemoetkoming aanvragen voor de geleden schade. Onder deze tegemoetkoming valt de volgende directe en indirecte schade:

- de taxatiewaarde van het gedode dier;
- de dierenartskosten van een gewond dier tot maximaal de taxatiewaarde van het dier;
- maximaal tweemaal de taxatiewaarde wanneer het gewonde dier na behandeling alsnog overlijdt;
- voorrij- en afvoerkosten van Rendac.

Opdracht vanuit BIJ12

Het is ingewikkeld om de hoogte van tegemoetkomingen bij wolvenschade te bepalen. Daarom heeft BIJ12 GD gevraagd om op basis van de uitgangspunten in het INTERPROVINCIAAL WOLVENPLAN een rapport op te stellen over het afhandelen van schades en het uitkeren van tegemoetkomingen, dit alles binnen de door de provincies en BIJ12 gehanteerde beleidskaders en uitgangspunten.
Dit rapport is opgesteld na overleg me[redacted]van Wageningen Economic Research en met [redacted] LTO-vakgroep Schapenhouderij.

Adviesrapport van GD

Wageningen Economic Research stelt jaarlijks voor alle landbouwhuisdieren waardebepalingen op in het kader van uitbraken van besmettelijke dierziekten en actualiseert deze wanneer een uitbraak plaatsvindt. GD adviseert om op basis van geactualiseerde waardebepalingen van Wageningen Economic Research de waarde van door wolven gedode of verwonde schapen te bepalen.
Tussen wolvenschade en uitbraken van besmettelijke dierziekten bestaan verschillen. GD adviseert daarom om naast de bovengenoemde schade ook de volgende kosten te vergoeden:

- dierenartskosten die worden gemaakt om dieren te controleren op verwondingen en om dieren te behandelen;
- geleden schade door optreden van abortus, bijvoorbeeld op basis van een schatting van het aantal abortussen op basis van gegevens in de centrale I&R-database van RVO;
- gederfde melkproductie op een melkschapenbedrijf wegens uitval of verlaagde productie bij de overlevende schapen door stress of verwondingen, bijvoorbeeld op basis van door de houder aangeleverd bewijs.

Kosten die verband houden met herstel van omheiningen of andere zaken en de tijd die de veehouder kwijt is om wolvenschade af te handelen, worden vanuit de beleidskaders die provincies en BIJ12 hanteren als indirecte schade gezien en komen derhalve niet voor een tegemoetkoming in aanmerking.

Aanbevelingen

Het verdient aanbeveling om zo snel mogelijk tot afhandeling van het geval en vaststelling van de hoogte van de tegemoetkomingen te komen om ruis achteraf te beperken of te voorkomen. Mocht een houder niet akkoord gaan met de getaxeerde hoogte van de tegemoetkomingen dan kan hij binnen 8 dagen na ontvangst van het taxatierapport bedenkingen op de taxatie indienen bij BIJ12. Echter, de bewijslast ligt in dit geval bij de houder. Het bewijs moet zijn gebaseerd op feitelijke informatie en bijvoorbeeld worden ondersteund door data uit de centrale I&R-database en bankafschriften of andere documenten. De uitwerking van dit rapport kan als uitgangspunt dienen bij overleg met beleidsmedewerkers van provincies, die verantwoordelijk zijn voor het wolvenbeleid in Nederland.

1. Rapport

1.1 Introductie

De wolf (*Canis lupus*) is terug in Nederland. Dit zoogdier uit de orde *Carnivora* (**roofdieren**) en de familie *Canidae* (hondachtigen) komt van origine op het noordelijk halfrond voor en kwam van oudsher vrijwel overal in Europa voor. Door gebrek aan wilde prooidieren en bestrijding zijn ze in veel landen verdwenen. De laatste wolf in Nederland is in 1897 waargenomen; in diezelfde **periode** verdween de wolf ook uit onze buurlanden. Vooral door **beschermingsmaatregelen** en een toename van herten, reeën en wilde zwijnen is de **wolvenpopulatie** zich aan het herstellen, en sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is de wolf terug in Duitsland. In 2015 is na een lange afwezigheid de eerste wolf weer in Nederland **gesignaleerd** en in februari 2019 heeft de eerste wolvin zich **officieel** gevestigd op de Noord-Veluwe. Een tweede wolvin wordt hier sinds augustus 2018 waargenomen en heeft zich in maart 2019 officieel gevestigd op de Zuid-Veluwe. DNA sporen en een **cameraval** hebben uitgewezen dat er sprake is van een derde, mannelijke, wolf die zich heeft aangesloten bij de wolvin op de **Noord-Veluwe**. Mogelijk zal dit leiden tot voortplanting van de wolf in Nederland. In totaal zijn er in 2018 tien **verschillende** wolven gesignaleerd in Nederland. Niet iedereen juicht de komst van de wolf toe, mede omdat naar verwachting ook de kans op faunaschade toeneemt.

De wolf is een beschermde diersoort, op basis van artikel 6 van het Verdrag van Bern. De invulling hiervan binnen Europa **verschilt**. In Nederland is de wolf aangewezen als beschermde inheemse soort, waardoor het doden of verstoren van de wolf niet is toegestaan. Afschieten is alleen mogelijk wanneer er bijvoorbeeld sprake is van agressief gedrag naar mensen of naar honden. Wolven jagen vooral op hoefdieren en maken daarbij geen onderscheid tussen wild of gehouden vee; van de gehouden dieren zijn vooral schapen vaak slachtoffer.

Provincies zijn verantwoordelijk voor het wolvenbeleid in Nederland en ook voor het uitkeren van tegemoetkomingen bij schade veroorzaakt door de wolf. BIJ12 is de gezamenlijke **uitvoeringsorganisatie** van de provincies en fungeert als opdrachtgever bij onder andere het taxeren van schades ten behoeve van tegemoetkomingen. In de periode van januari tot en met oktober 2018 zijn in **Nederland** ruim 160 schapen gedood door de wolf, en voor deze dieren is gemiddeld € 181,- per dier uitgekeerd.
Het INTERPROVINCIAAL WOLVENPLAN dat op 24 januari 2019 is vastgesteld door het bestuur van het Interprovinciaal Overleg (IPO), geeft richting aan gezamenlijke beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf en vormt de basis om beleid formeel te verankeren. In dit plan staan ook de uitgangspunten voor uitkering van schade.

1.2 Opdracht

Het bepalen van de hoogte van tegemoetkomingen bij wolvenschade is ingewikkeld en kan leiden tot discussie. BIJ12 heeft GD gevraagd om op basis van de vastgestelde uitgangspunten in het INTERPROVINCIAAL WOLVENPLAN van januari 2019 een voorzet te geven om schades goed en snel af te handelen. Dit rapport is de uitwerking daarvan en is uitgangspunt bij overleg met **beleidsmedewerkers** van provincies als verantwoordelijke voor het wolvenbeleid in Nederland.

1.3 Vastgestelde uitgangspunten

Het INTERPROVINCIAAL WOLVENPLAN is het kader waarbinnen dit advies wordt gegeven en hanteert de volgende uitgangspunten voor tegemoetkomingen bij wolvenschade:

- BIJ12 is gemandateerd om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming bij wolvenschade en draagt ook zorg voor voorlichting over schadepreventie;
- de dierhouder is verantwoordelijk voor een goede bescherming van zijn dieren;
- een dierhouder met dood of verwond vee die een wolf als veroorzaker vermoedt dient binnen 24 uur na de gebeurtenis hiervan melding te doen bij BIJ12;
- een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood;

- tot 1 januari 2022 wordt alle schade door wolven **vergoed**, ongeacht of er preventieve maatregelen zijn gebruikt om de wolf op afstand te houden;
- vergoeding van wolvenschade geldt voorlopig voor zowel **bedrijfsmatige** houders als voor **hobbydierhouders**;
- de directe schade (zie voor definitie provincies en BIJ12, Bijlage 1) komt in aanmerking voor vergoeding; dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende **schade** niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komen;
- voor een gedood dier geldt een **vergoeding** van de taxatiewaarde van het dier;
- dierenartskosten bij een **verwond** landbouwhuisdier komen voor vergoeding in aanmerking tot **maximaal** de taxatiewaarde van het dier; wanneer het dier na behandeling alsnog overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de **tegemoetkoming** maximaal twee keer de taxatiewaarde: **tegemoetkoming** in de dierenartskosten plus de taxatiewaarde van het dier;
- voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar Rendac worden beschouwd als directe schade.

1.4 Waar hangt schade van af

Het bepalen van de hoogte van tegemoetkomingen bij wolvenschade is complex en afhankelijk van meerdere factoren zoals ras, geslacht, leeftijd, dracht en stadium van de dracht, **gebruiksdoel** (slacht, fokkerij, melkproductie), wel of niet opname in stamboek, wel of niet biologische bedrijfsvoering, gezondheidsstatus van het bedrijf (zwoegerziektevrij, CL-vrij, **scrapieresistent**) of van het individuele dier (scrapieresistent met genotype ARR/ARR).

1.5 Waardetabel schapen bij uitbraken van besmettelijke dierziekten

In **Nederland** zijn Wageningen Livestock Research en Wageningen Economic Research elk op hun eigen manier betrokken bij waardebepaling van dieren. Het door Wageningen Livestock Research uitgegeven handboek Kwantitatieve **Informatie** Veehouderij (KWIN-Veehouderij) bevat actuele statistische prijsinformatie van verschillende diersoorten, waaronder melkvee, vleesvee, geiten, schapen, paarden, varkens en pluimvee. Wageningen Economic Research stelt sinds 2007 in opdracht van het ministerie van LNV waardetabellen voor **verschillende landbouwhuisdieren** op die als uitgangspunt dienen bij de waardebepaling in het kader van uitbraken van besmettelijke dierziekten. Jaarlijks vindt een update plaats waarbij **taxateurs** en **vertegenwoordigers** van de sector zijn betrokken. Deze tabellen zijn juridisch robuust **gebleken** en hebben een groot draagvlak, niet alleen nationaal maar ook in Europees verband. De tabellen voor schapen houden rekening met de meeste van de hierboven genoemde factoren. Voor een nadere uitwerking van deze werkwijze om tot waardetabellen te komen, zie Bijlage 2. Inmiddels zijn voor alle landbouwhuisdieren vergelijkbare waardetabellen beschikbaar en bij wolvenschade aan andere diersoorten is een vergelijkbare werkwijze mogelijk als omschreven in dit rapport voor schapen.

1.6 Waardetabel schapen in kader van wolvenschade

De waardebepaling van schapen in het kader van uitbraken van besmettelijke dierziekten komt in veel opzichten overeen met de waardebepaling bij wolvenschade. Tussen wolvenschade en uitbraken van besmettelijke dierziekten bestaan verschillen:

- nadat een koppel schapen in contact is geweest met een wolf, is het van belang dat een dierenarts de dieren controleert op verwondingen; controle op botbreuken en op schade aan het **strottenhoofd** verdient daarbij extra aandacht; de kosten voor dit eerste bezoek, **bestaande** uit de voorrijkosten en onderzoekskosten van de dierenarts, vormen directe schade;
- schapen kunnen na contact met een wolf gewond raken; dierenartskosten komen voor vergoeding in aanmerking tot maximaal de taxatiewaarde van het dier; deze taxatiewaarde wordt bepaald met behulp van de waardetabel voor schapen (paragraaf 1.5); wanneer het dier na behandeling alsnog overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de taxatiewaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de taxatiewaarde van het dier;
- schapen kunnen na contact met een wolf aborteren; indien abortus optreedt na contact met een wolf vindt dit in de regel binnen een week na dit voorval plaats; bij een eventueel geschil kan een schatting van het aantal abortussen worden gemaakt op basis van het verschil in gemiddeld

drachtigheidspercentage over de voorgaande vijf jaren op basis van registratie in de centrale I&R-database van RVO en het drachtigheidspercentage in het aflamseizoen volgend op contact met een wolf; het drachtigheidspercentage kan berekend worden op basis van het aantal op dat moment aanwezige ooien en het aantal geregistreerde lammeren in de centrale I&R-database; de bewijslast hiervoor ligt bij de houder; de houder kan er ook voor kiezen om bewijs voor het drachtigheidspercentage op een andere manier te leveren, bijvoorbeeld op basis van stamboekgegevens en/of data uit SG-Online (registratieprogramma voor schapen en geiten);

- op een melkschapenbedrijf is bij wolvenschade waarbij een relatief laag percentage van de dieren is getroffen, de aankoop van dieren voor vervanging niet aan te raden vanwege het risico op insleep van dierziekten; dit geldt niet alleen voor bedrijven met een hoge gezondheidsstatus, maar ook voor bedrijven die dit niet hebben; wegens uitval van de getroffen schapen en stress of verwondingen onder de overgebleven dieren, is de kans op verlaagde melkproductie aannemelijk; gederfde melkproductie (opbrengst min kosten op basis van door veehouder aangeleverde informatie, bij voorkeur in gemiddeldes per dier) gedurende de rest van de lactatie is daarmee ook directe schade;
- bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte regelt de NVWA de afvoer van dieren naar Rendac; bij wolvenschade regelt de veehouder dit; de voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar Rendac worden beschouwd als directe schade;
- schapen kunnen na contact met een wolf in paniek raken en omheiningen of andere zaken beschadigen; herstel hiervan brengt kosten met zich mee; dit betreft een combinatie van uren en materialen. Vanuit de beleidskaders die provincies en BIJ12 hanteren worden deze kosten gezien als indirecte schade;
- om een door wolven aangerichte schade af te handelen is de veehouder tijd kwijt voor het bijeendrijven van zijn dieren die door een wolf zijn opgejaagd en uitgebroken, voor het melden van de schade, voor het aanwezig zijn bij monstername voor DNA-onderzoek, voor het opruimen van dode dieren en het behandelen van gewonde dieren; deze schade is moeilijk te kwantificeren maar zou geschat kunnen worden op bijvoorbeeld €18-€20/uur, op basis van KWIN-veehouderij 2014/2015. Vanuit de beleidskaders die provincies en BIJ12 hanteren worden deze kosten gezien als indirecte schade;
- de emotionele schade bij de veehouder die het gevolg kan zijn van door wolven aangerichte schade is schade waarvoor geen vergoeding geldt, mede op basis van de beleidskaders die provincies en BIJ12 hanteren.

1.7 Advies GD wolvenschade

Uitgangspunten waardetabellen schapenhouderij van Wageningen Economic Research
Wageningen Livestock Research en Wageningen Economic Research werken onafhankelijk van elkaar, en daardoor niet helemaal op basis van dezelfde uitgangspunten, aan waardebepaling van dieren. De waardebepaling van Wageningen Economic Research in het kader van uitbraken van besmettelijke dierziekten neemt alleen directe schade mee in de beoordeling, is nationaal en internationaal juridisch robuust gebleken en kan rekenen op een groot draagvlak. Na overleg met Peter van Horne van Wageningen Economic Research en Jan Verkaik van Wageningen Livestock Research komt GD tot het volgende advies. Voor de bepaling van de hoogte van tegemoetkomingen bij wolvenschade zijn de waardetabellen schapenhouderij van Wageningen Economic Research het beste uitgangspunt. Een omschrijving van uitgangspunten en de berekening hiervan staat vermeld in Bijlage 2. Aan het eind van ieder jaar vindt een actualisatie van de waardetabellen schapenhouderij plaats die vervolgens een jaar geldig zijn. Bij de actualisatie van de waardetabellen vindt afstemming plaats met taxateurs en vertegenwoordigers van de sector; GD en Wageningen Livestock Research nemen hieraan voortaan ook deel. Taxatie van de schade in het kader van uitbraken van besmettelijke dierziekten vindt plaats door taxateurs van DLV. Wageningen Economic Research heeft in opdracht van BIJ12 een waardetabel speciaal voor de taxatie van schapen bij wolvenschade opgesteld.

Andere schade
Naast de tegemoetkomingen op basis van bovenstaande waardetabellen adviseert GD ook om onderstaande schade te beschouwen als direct schade en dus te vergoeden in het kader van tegemoetkomingen bij wolvenschade:

- dierenartskosten die worden gemaakt om dieren te controleren op verwondingen nadat een koppel schapen in contact is geweest met een wolf;
- dierenartskosten bij een verwond landbouwhuisdier tot maximaal de taxatiewaarde van het dier; wanneer het dier na behandeling alsnog overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de taxatiewaarde;
- geleden schade door optreden van abortus;
- gederfde melkproductie op een melkschapenbedrijf;
- de voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar Rendac.

De directe schade volgens de definitie van provincies en BIJ12 (zie Bijlage 1) komt in aanmerking voor vergoeding. Dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade, zoals de kosten die verband houden met herstel van omheiningen of andere zaken alsmede de tijd die de veehouder kwijt is om wolvenschade af te handelen (bijeendrijven van dieren, melden van schade, tijd voor DNA-onderzoek en opruimen van dode dieren en het behandelen van gewonde dieren) niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komen.

Vergoeding van wolvenschade geldt voorlopig voor zowel bedrijfsmatige houders als voor hobbydierhouders; omdat de grens tussen beide arbitrair is zou het wenselijk zijn om dat in de toekomst zo te houden.

De emotionele schade bij de veehouder die het gevolg kan zijn van door wolven aangerichte schade is schade waarvoor geen vergoeding geldt, mede op basis van de beleidskaders die provincies en BIJ12 hanteren.

Snelle afhandeling

Bij het vermoeden van wolvenschade moet een houder die in aanmerking wil komen voor vergoeding binnen 24 uur melding doen van het voorval en daarbij het aantal gedode of verwonde schapen aangeven. Een deskundige beoordeelt vervolgens of de schade inderdaad mogelijk is aangericht door een wolf. Het verdient aanbeveling om vervolgens zo snel mogelijk tot afhandeling van het geval en vaststelling van de hoogte van de tegemoetkomingen te komen. Mocht een houder niet akkoord gaan met de getaxeerde hoogte van de tegemoetkomingen dan kan hij binnen acht dagen na ontvangst van het taxatierapport bezwaar maken bij BIJ12. Echter, de bewijslast ligt in dit geval bij de houder. Het bewijs moet zijn gebaseerd op feitelijke informatie en bijvoorbeeld worden ondersteund door data uit de centrale I&R-database en bankafschriften of overige documenten.

Pathologisch onderzoek

Verwondingen en sterfte bij dieren veroorzaakt door een hond, vos of wolf grijpen een deel van de houders zodanig aan dat zij graag zouden zien dat deze dieren direct worden afgevoerd. GD beschikt over een ophaaldienst voor kadavers en zou daarin een rol kunnen spelen door de gestorven dieren op te halen. Bij aankomst op GD zouden pathologen van GD ook monsters kunnen nemen voor DNA-onderzoek. In gevallen waarin wolvenschade minder aannemelijk is zou ook pathologisch onderzoek op de aangeboden schapen kunnen worden uitgevoerd. Dit onderzoek valt buiten de kaders die door provincies en BIJ12 worden gehanteerd en komt derhalve niet voor een tegemoetkoming in aanmerking. Indien er op dit moment sprake is van DNA onderzoek laten de provincies en BIJ12 dit door andere partijen uitvoeren.

1.8 Formulier om snelle afhandeling te bevorderen

Het verdient aanbeveling om wolvenschade zo snel mogelijk af te handelen en een indicatie te geven van de hoogte van de tegemoetkomingen en de doorlooptijd. Het via internet in kunnen vullen van een formulier dat direct een indicatie geeft van de mogelijke hoogte van tegemoetkomingen kan daarbij helpen. In Bijlage 2 staat een voorbeeld van zo'n in te vullen formulier op basis waarvan in veel gevallen de schade direct kan worden gekwantificeerd. BIJ12 zal zelf, mede aan de hand van de nu reeds beschikbare protocollen, nadere invulling geven aan de te gebruiken formulieren.

2. Literatuur

1. IPO 2019, Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag
2. https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/
3. [redacted] Wageningen Economic Research. Emailcontact vanaf 12-02-2019.
4. Handboek Kwantitatieve Informatie Veehouderij 2014/2015. Wageningen Livestock Research.

3. Bijlagen

Bijlage 1. Directie schade

De op basis van **jurisprudentie** door provincies en BIJ12 **gehanteerde** definitie van directe schade is schade die rechtstreeks aangericht wordt door de dieren aan het gewas (en dieren) zelf. Geen tegemoetkoming wordt dus verleend voor indirecte schade of gevolgschade. De Afdeling **Bestuursrechtspraak** van de Raad van State heeft meerdere malen **bevestigd** dat het niet onredelijk is dat alleen schade die door dieren aan de gewassen zelf is aangericht voor een tegemoetkoming in aanmerking komt en dat **bijvoorbeeld** meer- en vervolgschade zoals een lagere omzet of kosten die gemaakt worden voor **sortering** en extra **onkruidbestrijding** slechts een afgeleide is van schade **veroorzaakt** door dieren en dat het verband tussen het **schadeveroorzakende** gedrag en die schade te ver is verwijderd om van een rechtstreeks gevolg te kunnen spreken. Die schade is niet direct gerelateerd is aan de bedrijfsmatig uitgeoefende landbouw. Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan structuurschade aan gronden doordat dieren die gronden hebben betreden. Schade aangericht aan materialen die **worden** aangewend voor het (tijdelijk) afdekken van gewassen behoren ook niet tot directe schade die voor een tegemoetkoming in aanmerking komt (ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o. 2.5, ECLI:NL:RVS:2005:AT1995 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4, ECLI:NL:RVS:2008:BC7605 en ABRvS, 8 augustus 2018, 201707597/1/A2, r.o. 4.2, ECLI:NL:RVS:2018:2636). In het kader van wolvenschade is directe schade dus schade aan de schapen; overige schade is indirecte schade.

Bijlage 2. Waardetabel Wageningen Economic Research

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Waardetabel schapen

[redacted]earch, Wageningen

Achtergrond

Bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte op een bedrijf of bij een **gedwongen** ruiming bij een ernstige verdenking van een besmettelijke dierziekte is het zaak de ruiming snel en voorspoedig te laten verlopen. Echter voor dat tot ruiming over kan worden gegaan moet het vee geïdentificeerd, geteld en getaxeerd zijn. Pas daarna kan met de daadwerkelijke ruiming worden begonnen.
In opdracht van het ministerie van LNV zijn, na overleg met taxateurs en de sector, door Wageningen Economic **Research** waardetabellen schapenhouderij opgesteld. Het doel is een waarderingssysteem voor schapen dat een *reële* waardering van de dieren geeft, *juridisch robuust, transparant* is en *voldoende draagvlak* heeft in de sector. Het basis uitgangspunt is een waardering conform marktprijzen. Jaarlijks vindt een update plaats, zodat bij een uitbraak met de **actuele** cijfers snel een waardetabel met marktconforme waarden kan worden gemaakt.

Schapenbedrijf

Op een schapenbedrijf kunnen op een moment x de volgende dieren aanwezig zijn: ooien, dekrammen en lammeren. Alleen voor de slachtlammeren is er duidelijk een **marktmoment**. Op het merendeel van de bedrijven zijn in het najaar de lammeren slachtrijp en worden deze dieren verkocht aan een slachterij. De slachtprijzen worden in de landbouwpers gepubliceerd. Alle bedragen in deze nota zijn exclusief BTW.

Waardering ooien

Op schapenbedrijven worden allerlei rassen gebruikt. De waardetabellen hebben betrekking op alle gangbare kruisingen en kunnen worden samengevat onder de term 'boerenschaap'. Voor fokmateriaal (stamboek) is de waardering hoger. Naar schatting is dit voor minder dan 10% van de schapenstapel het geval. In Nederland is er geen marktnotering voor fokooien.

Slachtschapen

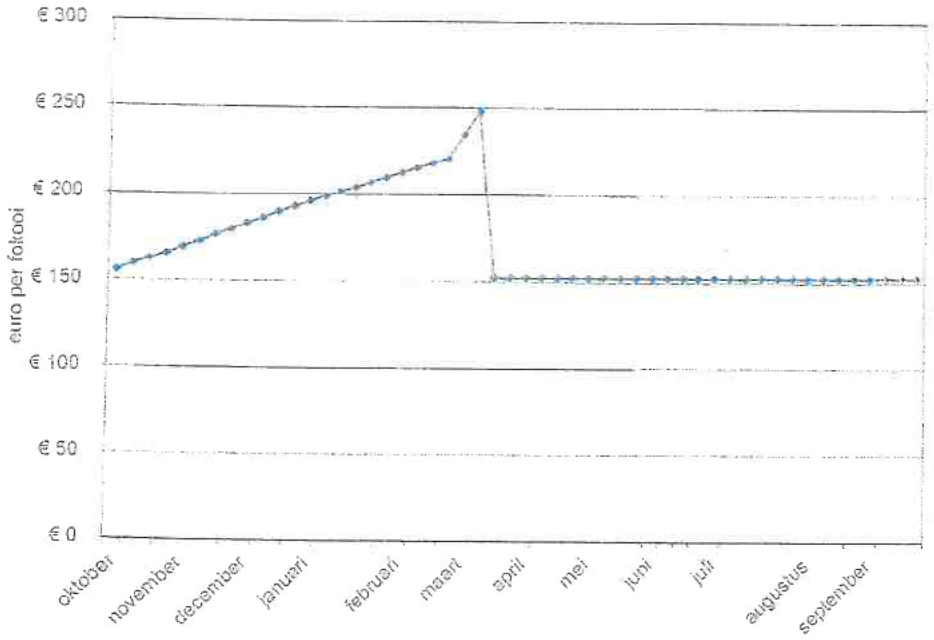
De prijs voor een slachtdier wordt op meerdere markten genoteerd (o.a. Leeuwarden, Utrecht en Purmerend). Het verschil tussen de minimum- en maximumprijs voor slachtdieren is echter groot. Wageningen Economic Research noteert een prijs voor schapen en lammeren per kg geslacht gewicht en berekent de gemiddelde prijs op basis van informatie van marktnoteringen. Op basis van een standaard gewicht wordt de waarde per dier berekend.

Waarde fokooien

In de praktijk worden oudere en uitgeselecteerde ooien verkocht als slachtschaap. De op een bedrijf aanwezige fokooien zullen vaak een hogere waarde vertegenwoordigen dan de waarde als slachtschaap. Daarom wordt de waarde van de fokooi verhoogd met vast bedrag.

Drachtige ooien

In het najaar worden de fokooien gedekt. De draagtijd is 147 dagen (5 maanden min 5 dagen). Tijdens de dracht zal de waarde van de fokooi toenemen. In het laatste deel van deze periode nemen de kosten voor de schapenhouder toe. Vooral in de periode voor en rond het aflammeren zijn er extra kosten voor krachtvoer, diergezondheid, huisvesting en arbeid. Wageningen Economic Research heeft de kosten hiervan ingeschat en berekend. Figuur 1 geeft een voorbeeld.

Figuur 1. Waarde van fokooien met het verloop van de kosten tijdens de dracht.

In de praktijk zal de taxateur niet op weekniveau nauwkeurig de periode van de dracht kunnen schatten. Om deze reden wordt een tabel opgesteld waarbij de dracht wordt uitgedrukt in maanden. Tabel 2 geeft de waardetabel voor fokooien juist voor het aflammeren.

Tabel 2. Fokooien juist voor het aflammeren.

beschrijving	**Waarde toeslag voor dracht (euro)**	Waarde fokooi; ≤ 2,3 lam /ooi	Waarde fokooi; > 2,3 lam /ooi
Fokooi vlak voor aflammeren	+ xx	xx	xx

De waarden in Tabel 3, de tabel voor de taxateurs, hebben betrekking op een periode van een maand. Hierdoor zijn er verschillen met de waarden op weekbasis, zoals weergegeven in Figuur 1.
Bedrijven met een gemiddeld aantal lammeren van 2,3 of minder, worden gewaardeerd via de basiswaarde zoals hierboven beschreven en in Figuur 1 is getoond. Van bedrijven met gemiddeld meer lammeren dan 2,3 per ooi krijgen de ooien een meerwaarde, zoals in de laatste kolom van Tabel 3 is weergegeven. Zo'n ooi (gemiddeld meer lammeren dan 2,3 per worp) is vlak voor het aflammeren € 10 meer waard.

Tabel 3. Waardetabel drachtige fokooien.

beschrijving	**Waarde toeslag voor dracht (euro)**	Waarde fokooi; ≤ 2,3 lam /ooi	Waarde fokooi; > 2,3 lam /ooi
Fokooi, niet drachtig	Basiswaarde		
Fokooi+1 maand dracht			
Fokooi+2 maand dracht			
Fokooi+3 maand dracht			
Fokooi+4 maand dracht			
Fokooi+5 maand dracht			

Waardering fokrammen

De **waarde** van fokrammen is redelijk **constant**. Er is voor **fokrammen** geen **marktnotering beschikbaar**. De waarde van een fokram (**'boerenschaap'**) is **vastgesteld** op xx euro excl. BTW per dier. Dit is een **richtprijs** waarvan de taxateur, met argumentatie, kan afwijken in positieve (hogere waarde) of negatieve (lagere waarde) zin. Hoewel dit geldt voor alle taxaties is dit zeker van toepassing bij de fokrammen. De genoemde prijzen zijn exclusief toeslagen voor stamboek en **gezondheidsstatus**.

Lammeren

Eindwaarde

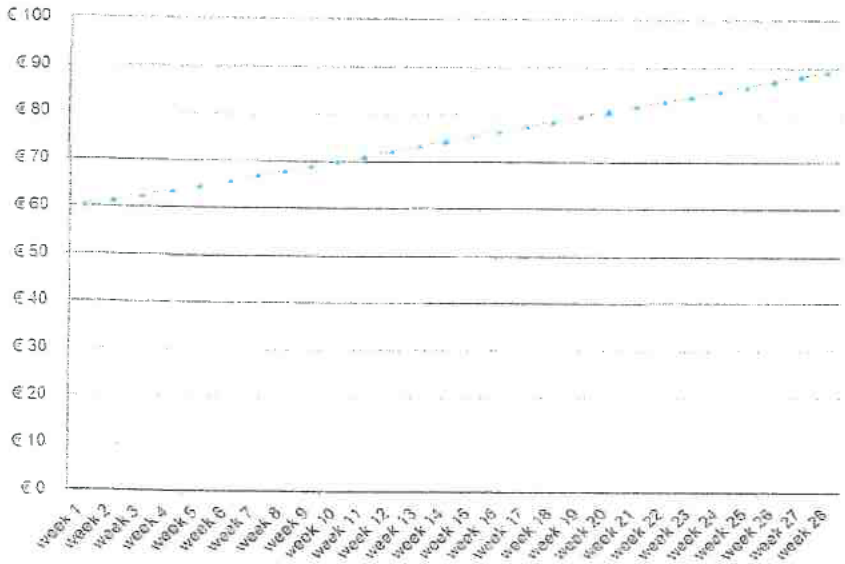
Wageningen Economic Research berekent de marktprijs voor **slachtooien** (boven 20 kg) en slachtrammen (22 tot 25 kg) gebaseerd op cijfers van marktnoteringen. Tabel 1 geeft naast de prijzen voor slachtschapen ook een overzicht van de **maandprijzen** voor ooi- en **ramlammeren**.
WUR heeft de marktprijzen voor lammeren, zoals maandelijks gepubliceerd op www.agrimatie.nl aangepast. De prijzen van slachterijen zijn met een groter aandeel **meegewogen** en er vinden enkele **aanpassingen** plaats voor provisies en transport.

Beginwaarde

Voor lammeren die pas geboren zijn is geen marktwaarde beschikbaar. In de **waardetabel** worden voor het pasgeboren lam de kosten van dracht gerekend verhoogd met kosten rondom het lammeren (o.a. arbeid) en perinatale uitval (7%). Bij een gemiddelde van 1,84 lammeren per ooi (1,98 geboren minus 7% uitval in **beginperiode**) is de waarde na de eerste risicoperiode na aflammeren berekend per lam.

Verloop van de waarde voor lammeren

Voor de tussenliggende periode van begin naar eindwaarde is geen marktwaarde bekend. De kosten voor de schapenhouder hebben vooral betrekking op **voerkosten** (melk van de ooi, **weidegras**) en arbeid van de schapenhouder. In de eerste weken na de geboorte heeft de schapenhouder extra kosten voor huisvesting, diergezondheid en arbeid. Tevens is er in de beginperiode lammerensterfte. Dit betekent dat in de eerste 4 weken na de geboorte de waarde van het lam relatief snel toeneemt. In de periode daarna gaan de lammeren met de ooi naar buiten. Tot aan de slacht is het verloop van deze kosten voor de gehele periode redelijk constant. Er mag dus een lineair verband verondersteld worden. Figuur 2 geeft een voorbeeld van het verloop van de waarde.

Figuur 2. Waardeverloop van lammeren (leeftijd is indicatief).

In de praktijk zal de taxateur de **lammeren** beoordelen op gewicht. Dit betekent dat er voor lammeren niet gewerkt kan worden met een waardetabel op basis van een indeling in weken (leeftijd). Tabel 4 geeft de waardetabel van lammeren.

Tabel 4: Waardetabel voor lammeren: 50% ooilam, 50% ramlam.

leeftijd	geslacht gewicht	levend gewicht	waarde (euro / lam)
0 tot 4 weken			
	5-10	10-20	
	11-15	20-30	
	16-20	30-40	
	21-25	40-50	marktwaarde*

Als er een aanleiding voor is, kan de taxateur een andere waarde hanteren voor de zwaardere ramlammeren (26 tot 30 kg geslacht gewicht). In dat geval kan deze tabel niet voor de overige lammeren gebruikt worden, omdat de verhouding rammen/ooien waarschijnlijk niet meer 50/50 is.

Zuiglammeren
Een aparte categorie vormen de zuiglammeren. Een zuiglam is lam dat maximaal drie tot vier maanden oud is. Wageningen Economic Research registreert de actuele maandprijzen voor zuiglammeren. Taxatie zuiglammeren kan tot uiterlijk begin juni. Daarna zijn er geen zuiglammeren meer die voor deze hoge prijzen worden verkocht.

Weidelammeren
In de periode tussen juli en september/oktober kunnen lammeren verkocht worden als weidelam. Er is echter geen officiële marktnotering voor weidelammeren. Voor weidelammeren kunnen de prijzen uit Tabel 5 als maatstaf dienen. De categorieën 20– 30 en 30 – 40 kg levend gewicht kunnen daarbij als richtlijn worden aangehouden.

Toeslagen
De taxateur kan een toeslag toerekenen aan fokooien voor extra fokwaarde (stamboek) of voor gecertificeerd vrij van bepaalde ziekten. De volgende toeslagen kunnen worden toegerekend:

Rassen:
Stamboekschapen: toeslag per fokooi (alle rassen, uitsluitend dieren met stamboekpapieren).

Gezondheidsstatus:
Zwoegerziektevrij: toeslag per fokooi.
Scrapieresistent (met genotype ARR/ARR): toeslag per fokooi.

De genoemde toeslagen gelden ook voor fokrammen.

Beoordeling door taxateurs
De waardetabellen zijn opgesteld voor de meest voorkomende situaties op schapenbedrijven in Nederland ('het boerenschaap'). De waardetabel geeft een richtprijs waarvan de taxateur, met argumentatie, kan afwijken in positieve (hogere waarde) dan wel negatieve (lagere waarde) zin. In alle gevallen zal een taxateur de exacte situatie op het bedrijf moeten beoordelen. Hierbij is van groot belang dat de taxateur deskundig is op het terrein van de schapenhouderij.

Bijlage 3. Invulformulier voor dierhouders bij verdenking van wolvenschade

Voorbeeld van een in te vullen formulier op basis waarvan in veel gevallen de schade direct kan worden gekwantificeerd

Algemene informatie

Naam:	
Adres:	
Postcode en woonplaats:	
UBN:	
Telefoonnummer:	
Emailadres:	
Verdenking wolvenschade (ja/nee):	
Datum aanval wolf:	
Schapenras:	
Stamboek (ja/nee):	
Indien 'ja', naam stamboek:*	
Status gezondheidsprogramma's	
- scrapieresistent (ja/nee)*	
- zwoegerziektevrij (ja/nee)*	
- CL-vrij (ja/nee)*	
Grootte van de kudde (vóór de aanval)	
Aantal gedode schapen	

Achtergrondinformatie van gedode dieren:

	Invullen wat van toepassing is						
Dieridentificatie (volledig diernr.)	Geslacht (ooi/ram)	Lam/ volwassen dier	Geboorte datum	Gebruiksdoel dier (melkschaap/fokdier/ vleeslam/anders)	Indien anders, doel invullen: (bijv. hobby, therapie of begrazing)	Drachtig (ja/nee)	Indien drachtig, aantal maanden invullen:

Achtergrondinformatie van gewonde dieren:

	Invullen wat van toepassing is						
Dieridentificatie (volledig diernr.)	Geslacht (ooi/ram)	Lam/ volwassen dier.	Geboorte datum	Gebruiksdoel dier (melkschaap/fokdier /vleeslam/anders)	Indien anders, doel invullen: (bijv. hobby, therapie of begrazing)	Drachtig (ja/nee)	Indien drachtig, aantal maanden invullen:

*Documentatie aanleveren op basis waarvan controle plaats kan vinden.

Bijlage 3

7.2.3 Rente

Norm

De rentekosten zijn 4,5% over het gemiddeld geïnvesteerd vermogen. De rentekosten zijn afhankelijk van het houderijsysteem, ras en gezondheidstatus:

Texelaarbedrijf	4,5% x {125 + (1,33 x 170 / 365 x 105)} =	€ 8,55
Flevolanderbedrijf	4,5% x {100 + (2,64 x 180 / 365 x 95)} =	€ 10,05

7.2.4 Overige toegerekende kosten

Norm

Destructie

De ophaalkosten van kadavers van schapen en lammeren vanaf 40 kg bedragen € 18,97 per stop buiten de vaste ophaaldagen. De ophaalkosten van kadavers van schapen en lammeren vanaf 40 kg en tonnen met kadavers van lammeren tot 40 kg op de vaste ophaaldagen bedragen € 13,73 per stop.
Het verwerkingstarief bedraagt € 2,48 per schaap en € 6,58 per vat van max. 200 liter.
De genoemde tarieven gelden voor 2018 en zijn exclusief BTW.

Identificatie en registratie

Sinds 2010 is elektronische I&R verplicht. Voor de uitvoering van I&R heft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) jaarlijks een bijdrage per UBN. Deze heffing wordt opgelegd om de kosten te financieren van de dierregistraties in het elektronische identificatiesysteem I&R schapen en geiten, overige I&R diensten en informatieproducten. De heffing bestaat uit het aantal meldingen (geboorten, aangevoerde dieren, foutmeldingen en vermissingen) á € 0,16 per melding en een vast bedrag per UBN van € 19,-.
De kosten van de oormerken hangen af van het type en het te bestellen aantal (quantumkorting). Een set elektronische oormerken kost gemiddeld tussen de € 1,- en € 2,-.

Diergezondheidsfonds

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heft jaarlijks bij alle schapen- en geitenhouders met 26 of meer dieren hebben een bijdrage voor het Diergezondheidsfonds (DGF) ter bestrijding, preventie en monitoring (van uitbraken) van dierziekten. De hoogte van de bijdrage is gebaseerd op het aantal gehouden schapen en geiten en is voor 2018 vastgesteld op € 1,23 per dier. Het aantal dieren wordt vastgesteld op basis van de gegevens uit het I&R systeem schapen en geiten op de volgende data: 1 november, 1 februari, 1 mei en 1 augustus.

Afleverkosten van slachtdieren

De kosten van transport, commissie en heffing, wanneer deze niet in de opbrengstprijs van de lammeren is verdisconteerd. Per afgeleverd dier € 7,00.

Voorstel voor een Wolvenplan voor Nederland: versie 1.1

Dit onderzoek is gefinancierd door het ministerie van Economische Zaken en uitgevoerd binnen het kader van het Beleidsondersteunend Onderzoek, Thema BO-11 Natuur en Regio, Projectcode BO-11-011.01-033

Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 1.1

Auteurs

Alterra, Wageningen UR

Logo's EZ, Faunafonds, WolvenInNederland en IPO (of prv Limburg?).

Fotos

Alterra-rapport XX [Stijl rapportnummer]

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2013

Referaat

p.m.
[redacted] 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 1.1. Alterra, Alterra-Document3. 113 blz.; 5 fig.; 6 tab.; 36 ref.

Referaat [stijl referaat] Voeg hier referaat in: 100 -120 woorden.

Trefwoorden: Wolf, Nederland, voorstel voor een draaiboek versie 1.1

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2013 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
– Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport XX
Wageningen, augustus 2013

Inhoud

Contents

1 Inleiding 9
1.1 Werkwijze 10

2 Voorstel wolvenplan voor Nederland: versie 1.1 15

3 Wet- en regelgeving 27
3.1 Soortbeschermingsrecht 27
3.1.1 Probleemwolven en hybriden 32
3.2 Gebiedenbeschermingsrecht 40
3.3 Actieve bescherming 42
3.4 Internationale samenwerking 43

4 Taken en verantwoordelijkheden 46
4.1 Overheid 46
4.2 Het wolvenbureau 51
4.3 Financiering 53

5 Informatie en communicatie 55
5.1 Een framework voor Communicatie over wolf en mens 61

6 Monitoring en onderzoek 66
6.1 Leefgebied van wolven 67
6.2 Passieve en actieve monitoring, ecologisch onderzoek 68
6.3 Wolf gerelateerde waarnemingen 72

7 Schadepreventie en compensatie 84
7.1 Preventieve maatregelen 88
7.2 Procedure preventie Faunafonds 90
7.3 Procedure compensatie Faunafonds 92

8 Literatuur 97

Bijlage 1. Protocol vondst dode wolf 100

Bijlage 2. Protocol zichtwaarnemingen 103

Bijlage 3. Protocol keutelvondst 104

Bijlage 4. Protocol huilen 105

Bijlage 5. Protocol actief speuren 106

Bijlage 6. Protocol cameraval 107

Bijlage 7. Protocol wolfsspoor 108

Bijlage 8. Protocol wolfsprooi 109

Bijlage 9 Protocol gevangen wolf 111

Bijlage 10 Contactpersonen onderzoek 113

1 Inleiding

Eind 19e eeuw (waarschijnlijk 1869) werd in Nederland de laatste wolf (*Canis lupus*) geschoten in de provincie Limburg en in de 20ste eeuw was de wolf in bijna geheel Europa uitgeroeid. Vanaf het einde van de 20ste eeuw is de wolf echter bezig aan een opmars vanuit de resterende brongebieden, welke vaak in afgelegen en bergachtig gebied waren gelegen (Spanje, Italië, Griekenland, Balkan, Oost Europa; EC 2013a). Naar schatting leven er inmiddels weer ca. 10.000 Wolven in Europa, verspreid over 10 populaties. Dit succes hangt o.a. samen met het vermogen van de wolf zich aan te passen aan uiteenlopende habitats, prooisoorten en aan de aanwezigheid van de mens (EC 2013a). De grootste bedreiging voor wolven in Europa bestaat uit (il)legaal doden.

Vanaf 1990 keert de wolf vanuit Polen terug in Duitsland. In 2002 werden de eerste welpen aangetroffen in de Lausitz (Sachsen) en inmiddels is sprake van een West Pools - Duitse populatie. Noordwest Europa heeft te maken met instroom vanuit een aantal populaties: de Frans – Italiaanse, de Pools – Duitse en, naar het zich laat aanzien, in de toekomst wellicht ook uit de Iberische populatie. Dieren uit de Pools – Duitse populatie rukken sinds 2000 met een snelheid van ca. 100 km/jr en ca. 5 nieuwe roedels/jr op richting Nederland. In Meppen, dicht bij de grens met Nederland, werd in mei 2013 een wolf gefotografeerd met een cameraval. In juli 2013 werd in de berm van een provinciale weg bij Luttelgeest in Nederland een dode wolf gevonden.

Europese wetgeving verplicht Nederland om actieve maatregelen te nemen op het gebied van de bescherming van de wolf en zijn leefgebied. Inmiddels is de wolf echter ruim 100 jaar verdwenen uit Nederland en is de kennis over de wolf en over de manier waarop met wolven kan worden samengeleefd, vervaagd. Elders in Europa is deze kennis nog wel en in toenemende mate aanwezig en daarmee kunnen wij ons voordeel doen.

In vervolg op het onderzoek van Alterra, in opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ, destijds EL&I), provincies (Interprovinciaal Overleg IPO) en het Faunafonds over mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland (Groot Bruinderink *et al.*2012) en op

CONFIDENTIAL

het onderzoek van bureau Intomart over de publieke opinie (Intomart Gfk 2012), werd op 8 november 2012, in opdracht van dezelfde drie partijen, een workshop gehouden met een groot aantal, mogelijk in de toekomst betrokken partijen. Deze kwamen gezamenlijk tot de conclusie dat het goed is om, middels het opstellen van een wolvenplan, voorbereid te zijn op de komst van de wolf naar Nederland (Groot Bruinderink *et al.* 2013). Het ministerie van Economische Zaken, de provincies (IPO) en het Faunafonds verstrekten daarom in februari 2013 opdracht aan Alterra tot het schrijven van voorliggend rapport: een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Het doel van het wolvenplan is … *het bieden van de kaders voor het samenleven van wolf en mens…* (Groot Bruinderink *et al.* 2013). Opnieuw werd de samenwerking gezocht met maatschappelijke organisaties om het draagvlak voor een wolvenplan te vergroten.

Voor de beschrijving van de biologie, verspreiding en ecologie van de wolf wordt verwezen naar Groot Bruinderink *et al*. (2012).

1.1 Werkwijze

Elk hoofdstuk begint met een korte inleiding waarin worden samengevat de belangrijkste thema's die naar voren zijn gekomen in het rapport 'Wolven in Nederland' (Groot Bruinderink *et al.* 2012) en wat hierover wordt gezegd in het verslag van de workshop van 8 november 2012 (Groot Bruinderink *et al.* 2013), de informatie uit bestaande wolvenplannen in Europa, vooral in Duitsland en Frankrijk, richtlijnen van het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE 2000)[1], het verslag van de Stakeholder Workshop on EU Action on Large Carnivores gehouden in Brussel op 25 januari 2013 onder auspiciën van het DG Environment of the European Commission (EU 2013b) en andere, relevante documenten.

1) Het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) is een comité van deskundigen dat onder meer de Europese Commissie en het Permanent Comité van het Verdrag van Bern adviseert over de toepassing van respectievelijk de Habitatrichtlijn en het Verdrag van Bern op grote roofdieren, waaronder de wolf.

In een volgende integratieslag is per hoofdstuk de informatie verwerkt uit het wolvensymposium, georganiseerd door WolvenInNederland en Alterra op 19 juni 2013 (Linnartz *et al*. 2013). Bij dit symposium waren opnieuw de stakeholders van 8 november 2012 aanwezig, aangevuld met anderen. Ook verwerkt is het rapport van Trouwborst *et al.* (2013),

geschreven in opdracht van het Faunafonds, waarin wordt ingegaan op de juridische basis voor een Nederlands wolvenplan. In de derde week van september 2013 werd dit wolvenplan door bureau Wing voorgelegd aan de stakeholders, die daarbij werden uitgenodigd schriftelijk te reageren en zich op deze wijze voor te bereiden op de Toetsingsbijeenkomst Wolvenplan op 1 oktober 2013. Parallel werd in de maanden augustus en september door WolvenInNederland overleg gevoerd met Faunafonds, EZ en IPO, zodat hun reactie op hoofdlijnen bekend was en kon worden verwerkt. Dit geldt ook voor het verslag van een bezoek aan de Lausitz met enkele stakeholders van 11-13 juli 2013, georganiseerd door WolvenInNederland. In de eerste helftvan september 2013 bogen [redacted] en [redacted] zich over de interpretatie van de juridische paragraaf. Tenslotte zijn de schriftelijke reacties en het rapport van de Toetsingsbijeenkomst van 1 oktober 2013 verwerkt (ref. Wing).
Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat er, lopende het proces, drie bijeenkomsten zijn geweest waarbij, naast de opdrachtgevers en de uitvoerders, een groot aantal maatschappelijke organisaties ('stakeholders') aanwezig waren. Vertegenwoordigers van deze partijen is daarmee de gelegenheid geboden te reageren op tekstvoorstellen voor het wolvenplan (Tabel 1).

Tabel 1. Maatschappelijke organisaties (alfabetisch) betrokken bij de drie bijeenkomsten gehouden ten behoeve van het wolvenplan. Leeg vakje: niet uitgenodigd; 0: uitgenodigd, niet aanwezig; 1: uitgenodigd en aanwezig

Naam organisatie	Workshop 08.12.12	Symposium 19.06.13	Workshop 01.10.13
Alterra	1	1	1
ANWB		1	1
CABWIM		1	1
CVI	1	1	1
Dierenbescherming	0	1	1
DWHC	1	1	1
Faunabescherming		1	1
Faunafonds	1	1	1
FBE Drenthe		0	1
FBE Flevoland		0	1
FBE Gelderland		0	1
FBE Groningen		0	1
FBE Noord-Brabant	1	0	1
FBE Overijssel		?	
FBE-Limburg	1	1	1
FPG	0	0	1
FREE Nature	1	1	1

CONFIDENTIAL

GAN		0	1
Gem. NOP			1
Gem. Losser			1
Gescheperde kuddes		0	1
Het Reewild		1	1
IPO	1	1	1
IVN		1	1
KLN		1	1
KNJV	1	1	1
Kontaktbüro Wolfsregion Lausitz	1	1	1
Kroondomeinen		?	1
LTO Noord	0	0	1
LTO Schapenhouderij	1	1	1
LWPS		1	1
Ministerie van AZ	1	0	1
Ministerie van Defensie		1	1
Ministerie van EL&I/EZ	1	1	1
Ministerie van VWS		0	1
Naturalis		?	1
Natuurplaza		1	1
NBVH		1	1
NOJG		1	1
NP De Hoge Veluwe	0	1	1
nVWA	1		
PKSGH		1	1
Provincie Drenthe		1	
Provincie Gelderland		1	1
RECRON	0	?	1
RF		1	1
RIVM		1	1
Staatsbosbeheer	1	1	1
Stichting ARK	1	1	1
Stichting Wolverine	1	1	1
Unie van Landschappen	1	1	1
Universiteit Ljubljana		1	
Universiteit Maastricht		0	1
Universiteit Tilburg	1	1	1
Vereniging Het Edelhert	0	0	1
Vereniging Natuurmonumenten	1	1	1
VWV		0	1
Wageningen UR/OW	1	1	1
Wing	1	1	1
Wolfonderzoek reizen		1	1
WolvenInNederland.nl	1	1	1
Zoogdiervereniging	1	1	1
Totaal aantal organisaties	24	40	58

Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 1.1

Ofschoon op deze wijze vertegenwoordigers van een groot aantal maatschappelijke organisaties betrokken zijn bij de totstandkoming van voorliggend voorstel voor een wolvenplan, houdt dit niet automatisch in dat dit voorstel ook door hun respectievelijke achterbannen gedragen wordt. Dit laatste is een ander, langduriger proces met ongewisse uitkomst. Dit wolvenplan kan dan ook gezien worden als een startpunt

voor vervolgstappen. Het wolvenplan is daarmee geen statisch gegeven want er kunnen zich ontwikkelingen voordoen waardoor het op onderdelen moet worden aangepast. Het is een voorbeeld van een 'levend document'. Vandaar ook de status van dit plan: een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland: versie 1.1. Het is vervolgens aan de bestuurders (het beleid) om dit plan goed te keuren alvorens het in de praktijk kan worden gebruikt.

Plan met Achtergronddocument

In alle hoofdstukken worden aanbevelingen gepresenteerd voor de samenstellers en uitvoerders van het wolvenplan voor Nederland, welke er gezamenlijk toe moeten leiden dat in Nederland mens en wolf naast elkaar zullen kunnen leven. In het hoofdstuk Samenvatting zijn ze bijeen gebracht. De overige hoofdstukken krijgen daarmee de status van 'achtergronddocument'.

Regiegroep, projecteam en auteurs

Door de opdrachtgevers is voor dit project een regiegroep in het leven geroepen, bestaande uit de volgende personen: , en (EZ), , en (IPO, werkgroep Flora en Fauna), en (Faunafonds). Het projectteam bestond uit mel, (ARK), (Alterra WUR), (UvT) en (Wing). Auteurs van het wolvenplan zijn en .

Woord van dank

Tekstvoorstellen werden becommentarieerd en aangereikt door (CVI), en (DWHC), en (RIVM), en , en (Zoogdiervereniging), en (WolvenInNederland, ARK, FREE Nature) en , en (Alterra).
Door een subsidie van de provincie Limburg zijn en in de gelegenheid gesteld te participeren in dit project. Zo kon ARK de organisatie en verslaglegging van het wolvensymposium op 19 juni 2013 op zich nemen. Ook leverde ARK een bijdrage aan het hoofdstuk Informatie en Communicatie en aan de afsluitende

CONFIDENTIAL

Toetsingsbijeenkomst. Het Faunafonds financierde een studie door de Universiteiten van Tilburg en Maastricht naar de juridische aspecten van de terugkeer van de wolf in Nederland. De auteurs, [redacted], [redacted] en [redacted], stelden al in een vroeg stadium hun manuscript ter beschikking van het wolvenplan. Hetzelfde geldt voor de vertegenwoordigers van de stakeholdergroepen die bij de workshop, het wolvensymposium en de Toetsingsbijeenkomst aanwezig waren en hun bijdrage, mondeling en op schrift, leverden aan voorliggend wolvenplan. [redacted], [redacted] en [redacted] raadpleegden in augustus-september 2013 EZ, Faunafonds en IPO. Bureau Wing organiseerde, samen met Alterra en WolvenInNederland, de Toetsingsbijeenkomst op 1 oktober 2013 en bracht tijdig verslag daarvan uit zodat dit kon worden verwerkt. [redacted] en [redacted] voerden een finale juridische check uit. Op een aantal vragen kregen wij antwoord van [redacted] (Kontaktburo Wolfsregion Lausitz) en [redacted] (Wald und Holz, Nordrhein Westfalen).

2 Voorstel wolvenplan voor Nederland: versie 1.1

Dit Hoofdstuk 2 is gebaseerd op de aanbevelingen uit de hierna volgende hoofdstukken die tesamen het Achtergronddocument vormen van dit rapport en beschrijft de situatie wanneer de aanbevelingen daaruit zijn uitgevoerd. Het is daarom in de tegenwoordige tijd opgesteld. De hoofdstukindeling volgt de opeenvolging van de gebeurtenissen die plaatsvinden wanneer wolven Nederland op eigen kracht binnenkomen. De wolf is een internationaal beschermde soort (Hoofdstuk 3). Dit vereist duidelijke afspraken over taken en verantwoordelijkheden (Hoofdstuk 4) en over de communicatie en informatie over wolven (Hoofdstuk 5). Het onderzoek dient direct te worden opgestart (Hoofdstuk 6) en de overheid weet hoe om te gaan met preventie en compensatie van geleden verliezen (Hoofdstuk 7).

1. Wet- en regelgeving

Om verwarring over zijn juridische status weg te nemen, voegt het ministerie van Economische Zaken de wolf toe aan de Bekendmakingslijst Flora en faunawet en verzorgt de voorlichting inzake de beschermde status en de daarmee samenhangende verboden. Rijk en provincie spannen zich in om verbindingen met het buitenlands brongebied veilig te stellen, als onderdeel van een grensoverschrijdend wolvenplan. Het ministerie onderneemt initiatieven op het gebied van een grensoverschrijdend wolvenplan en biedt snel duidelijkheid over de geografische en ecologische schaalniveaus waaraan de richtlijnverplichtingen worden afgemeten.

De wolf is een prioritaire soort (Europees recht), waarvoor bepaalde regels gelden over monitoring, waarborgen van instandhouding en van voldoende voedsel. De taken die hieruit voortvloeien zijn niet ondergebracht bij een Faunabeheereenheid of in een Faunabeheerplan, maar gewaarborgd binnen de constructie van een wolvenbureau (zie § 2).

Er is vanuit ecologisch oogpunt sprake van een wolvenleefgebied wanneer in een gebied de aanwezigheid van wolven wordt vastgesteld

CONFIDENTIAL

volgens de SCALP criteria. Zodra het verspreidingsgebied (IUCN: extent of occurrence) bekend is, wordt het leefgebied vastgesteld. Van belang is in ieder geval om rustige gebiedsdelen veilig te stellen in een door de wolven uitgekozen leefgebied als een belangrijke voorwaarde voor vestiging. Het gegeven dat de wolf onder het Europees recht de ruimte moet krijgen om zelf zijn gebiedskeus te bepalen kan leiden tot het ontstaan van lastige wolven en zelfs een probleemwolf, omdat sommige regio's weinig geschikt zijn voor wolven, gelet op mogelijke conflicten met de mens. In eerste instantie betekent dit verhoogde alertheid. Zolang er geen acute, gevaarlijke situaties ontstaan behoeft niet te worden ingegrepen. De provincies enhet ministerie verkennen gezamenlijk op voorhand de mogelijkheid of en hoe een wolf uit een bepaalde regio kan worden geweerd door bijvoorbeeld het nemen van preventieve maatregelen, ontmoediging, verjaging of verwijdering en hoe dit zich verhoudt tot internationaal en Europese recht.

Het gebiedenbeschermingsspoor van Natura 2000 draagt effectief bij aan het bereiken van een GvI voor de wolf omdat adequaat wordt ingespeeld op de dynamiek in verspreiding van de wolf in Noordwest Europa. Daarom worden, op het moment dat is vastgesteld dat de wolf in Nederland voorkomt, de instandhoudingsdoelstellingen van het N2000 gebied in kwestie, gericht op de GvI van de wolf, aangepast. Indien wolven zich vestigen buiten bestaande N2000-gebieden, zal aanmelding van het gebied op enig moment plaatsvinden. Voor het moment van aanpassing van de instandhoudingsdoelstellingen of aanmelding zou het gehanteerde beleidscriterium van 10 jaar ingekort moeten worden tot het moment van territoriumvorming, waarbij de wolf direct op de Referentielijst van dat Natura 2000 gebied wordt opgenomen. Om goed voorbereid te zijn buigen de provincies zich op voorhand over de bescherming van wolven die opduiken in en buiten N2000 gebieden. In dit kader is het van belang dat de internationale bescherming wordt vertaald in nationale wet- en regelgeving inclusief handhaving, zodat bijvoorbeeld hoge straffen zijn verbonden aan illegale vervolging van wolven.

Voor de criteria waaraan een wolf moet voldoen om hem tot een probleemwolf te bestempelen wordt aangesloten bij Duitsland. In het kader van voorkómen is beter dan genezen is op nationaal niveau een verbod op (bij)voeren van wolven geregeld.

Het plaatsen van een volwassen wilde wolf in quarantaine, bijvoorbeeld ten behoeve van revalidatie, wordt in het algemeen als niet realistisch gezien. Voor een volwassen wilde wolf is dit een zeer traumatische optie. Het doden van een probleemwolf lijkt een meer voor de hand liggende optie te zijn dan translocatie naar een ander leefgebied. De provincies zijn hier beslissingsbevoegd. Ze zijn voorbereid op de mogelijkheid dat een probleemwolf moet worden gedood. Het kan ook zijn dat een burgermeester in het kader van de openbare veiligheid snel moet optreden in geval van een probleemwolf. Vanuit het perspectief van het internationale en Europese natuurbeschermingsrecht is het doden van een wolf echter problematisch. Harde voorwaarden voor een dergelijk ingrijpen zijn dat alternatieven ontbreken en de staat van instandhouding niet wordt verslechterd of het bereiken van een gunstige staat niet wordt bemoeilijkt. Bij een prioritair beschermde soort, waarvan de populaties in een ongunstige staat van instandhouding verkeren, wordt aan deze voorwaarden niet snel voldaan wanneer deze soort zelfstandig probeert het leefgebied uit te breiden. Voor deze discussie is van belang dat niet voldoende duidelijk is op welk niveau het begrip gunstige staat van instandhouding moet worden ingevuld. Om de kans op juridische problemen in de toekomst te verkleinen, buigen de provincies zich dan ook samen met het ministerie over de vraag wat het juiste referentieniveau is voor Nederland bij derogaties voor afschot of vangen van een wolf, alvorens een definitieve keuze te maken.

Conform de situatie in het buitenland wordt ook in Nederland hybridisatie van wolven met honden tegen gegaan. Wanneer de aanwezigheid van een hybride in Nederland wordt vastgesteld, wordt deze gevangen of gedood. Hierbij wordt het advies van specialisten ingewonnen en nagegaan of de mogelijkheid bestaat om hybriden in gevangenschap op te vangen. Ook hybride wolven zijn strikt beschermd. Voor het vangen of doden ervan is dus een ontheffing nodig onder de Ff-wet. De hierboven genoemde problemen zullen in een dergelijk geval minder relevant zijn omdat ingrijpen de staat van instandhouding in beginsel niet negatief zal beïnvloeden.

2. Taken en verantwoordelijkheden

Nauw samenhangend met het voorafgaande onderdeel is de vraag hoe taken en verantwoordelijkheden zijn verdeeld.

Rijksoverheid

CONFIDENTIAL

Het ministerie van Economische Zaken communiceert naar stakeholders over zijn centrale rol in het beheer van wolven. Die bestaat uit het vertalen van verplichtingen voortvloeiend uit internationale verdragen in nationale wetgeving, de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie, de financiering van de monitoring en het ecologisch onderzoek en de daartoe benodigde ontheffingen in het kader van de FF-wet en CITES. De rijksoverheid draagt mede de kosten van het wolvenbureau. Nederland buigt zich cf. de *Carnivore guidelines* met de buurlanden over één of meer grensoverschrijdende wolvenplannen op populatieniveau en regelt haar vertegenwoordiging binnen de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' die zich onder het Verdrag van Bern bezig houdt met wolven en andere grote roofdieren op Europese schaal. Deze vertegenwoordiging maakt deel uit van het wolvenbureau. Een Engelstalige versie van het Nederlandse wolvenplan is beschikbaar.

Provincies

De provincies geven duidelijkheid op het vlak van beheer en schadebestrijding van de wolf. Daartoe behoort ook de definitie van en de omgang met een lastige wolf of een probleemwolf. De provincies hebben op dit moment geen specifieke regels voor de wolf. Mochten zich problemen voordoen dan zal het Faunafonds hierop reageren. Omdat de wolf geen provinciegrenzen kent dienen aspecten als het beheer van prooidieren van de wolf en de omgang met een probleemwolf provinciegrensoverschrijdend te worden geregeld en een verankering te krijgen in de provinciale faunabeheerplannen. Daarnaast verzorgen de provincies, in overleg met het wolvenbureau (zie onder), de financiering van het relevante deel van de monitoring en het ecologisch onderzoek.

Wolvenbureau

De overheden stellen een 'wolvenbureau' in. Dit bureau zorgt voor:

1) coördinatie van de monitoring en het onderzoek, daarbij ondersteund door een wetenschappelijke instelling i.c. instellingen,
2) centrale dataregistratie en voor
3) de communicatie rond de wolf in Nederland.

Het betreft een onafhankelijk (neutraal) bureau, bemenst door 1) wolvendeskundigen, 2) een vertegenwoordiger van het Faunafonds en 3) deskundigen op het gebied van communicatie. Een continu volledig bemand bureau is niet direct noodzakelijk. Betrokken organisaties

leveren een persoon voor het bureau, met zijn/haar specifieke kennis. Het bureau is zeker in het begin een virtueel (slapend) orgaan, gevoed door de verschillende organisaties, met een duidelijke structuur zodat, als het moet, het bureau direct aan de slag kan. Bij groei van de taken en werkzaamheden ontstaat een permanent bemand bureau. De ervaring in bijvoorbeeld Duitsland leert dat dit al snel onontbeerlijk wordt. Het wolvenbureau kan dan de constructie van een onafhankelijke stichting hebben.

Het wolvenbureau werkt vanaf de instelling aan naamsbekendheid, zodat de vinder (particulieren, meldkamer politie, gemeentes, NGO's, wegbeheerder en weggebruiker, BOA's) van 1) sporen van een wolf, de waarnemer van 2) een levende wolf, de vinder van 3) een prooidier van een wolf en de vinder van 4) een dode wolf, de weg weet en zijn waarneming meldt bij het wolvenbureau.

Het wolvenbureau brengt jaarlijks verslag uit over haar werkzaamheden in het afgelopen jaar. Het wolvenbureau onderhoudt nauwe contacten met organisaties en vergelijkbare instellingen in binnen- en buitenland. Het wolvenbureau werkt mee aan de zesjaarlijkse verslaglegging op EU-niveau en aan het Europees wolvenplan.

Het wolvenbureau werkt samen met het samenwerkingsverband WolvenInNederland dat streeft naar een conflictarm samenleven van mens en wolf. Daarnaast met onderzoekinstituten zowel op het gebied van de monitoring als het ecologisch onderzoek. De monitorings- en onderzoeksinspanning zullen groeien met het aantal wolven in Nederland. Op dit moment zijn de volgende onderzoeksinstituten actief betrokken: DWHC, Alterra, CVI, RIVM en Naturalis.

Gemeenten
De burgemeester is, samen met de provincie, verantwoordelijk voor de openbare veiligheid. Hij kan dus in beeld komen bij een wolf die voor een acuut veiligheidsprobleem zorgt.

Faunafonds
Het Faunafonds verzorgt samen met het wolvenbureau de voorlichting aan veehouders over de taxatie van schade, preventieve maatregelen en over compensatie van geleden verliezen. Het Faunafonds communiceert welke de eisen zijn waaraan een veehouder moet voldoen om voor dit

CONFIDENTIAL

laatste in aanmerking te komen, hoe om te gaan met vervolgschade en op welke categorieën dieren een eventuele compensatie van toepassing is. Daarnaast verzorgt het Faunafonds de financiering van het deel van de monitoring en het onderzoek dat betrekking heeft op preventie en compenseren van schade.

Andere overheden
Monitoring van op de mens overdraagbare zieketen valt onder het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport via het RIVM. Voor de op landbouwhuisdieren overdraagbare ziekten valt dit onder het ministerie van Economische Zaken via de nVWA.

Uitvoerende diensten
- Incidenten- en Crisiscentrum (NVIC); aangifteplichtige ziekten, aansturing: ministerie van EZ. Taken: monitoring, surveillance, bestrijding, bronopsporing, beleidsondersteuning, signalering.
- Bureau Risicobeoordeling en onderzoeksprogrammering (BuRO) Taken: gevraagde en ongevraagde kennis onderbouwde advisering van de ministers van VWS en EZ
- Central Veterinary Institute (CVI). Financiering, aansturing: ministerie van EZ. Taken: onderzoek aangifteplichtige ziekten bij dieren en onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven.

De ministeries van Economische Zaken (NVIC; BuRo; CVI) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (RIVM) checken of de in het wolvenplan voorgestelde bemonstering voldoet uit het oogpunt van een optimale bescherming van de volksgezondheid.

Financiering
De aanwezigheid van wolven kan geld genereren, maar kost ook geld. Met de uitvoering van het wolvenplan voor Nederland kan op termijn een substantieel bedrag gemoeid zijn. Veel hangt af van het aantal wolven dat naar Nederland zal komen. Drie partijen zijn in principe financieel betrokken bij de financiering van de implementatie van het wolvenplan voor Nederland: de Rijksoverheid, de provincies en het Faunafonds. Aanbevolen wordt dat deze partijen een overeenkomst sluiten betreffende de verdeling van de te dragen kosten. Het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie ondersteunde al tal van studies betreffende het beheer van wolven, maar tot op heden werd geen onderzoek gefinancierd aan de populaties in het Midden Europees

Laagland. Een Engelstalige uitvoering van het wolvenplan kan helpen bij het vinden van fondsen nodig voor implementatie ervan.

3. Informatie en communicatie

De behoefte aan informatie- en communicatie over de wolf is groot en zal toenemen met de mate waarin de wolf erin slaagt zich in ons land te vestigen. Er is dan ook een goed plan voor informatie en communicatie over de wolf in werking, dat inspeelt op specifieke situaties, zoals een wolf dicht bij bebouwing, veel of weinig bezoekers in een wolvengebied etc. Daarnaast wordt geïnvesteerd in educatieve programma's. De activiteiten op dit gebied zijn provincie- en landsgrensoverschrijdend. De verstrekte informatie is 'waardevrij', met onderkenning van de belangen en attitudes van maatschappelijke groeperingen. Het met enige regelmaat vaststellen van de attitudes van mensen in gebieden waar de wolf zich wil vestigen, dus ook in Nederland, is mede daarom een belangrijke voorwaarde voor acceptatie van wolven.

In de communicatie en informatievoorziening is naast identificatie van doelgroepen ook de doelgroep specifieke boodschap van belang. Dat geldt in het bijzonder voor de schapenhouders. Aangezien de bestudeerde wolvenplannen geen informatie geven over kansen in economische zin die samenhangen met de aanwezigheid van wolven, ligt hier een braak terrein voor onderzoek.

Het ministerie van Economische Zaken communiceert naar stakeholders over haar centrale rol en de provincies over hun specifieke taken en verantwoordelijkheden in het beheer van de wolf. Het Faunafonds verzorgt samen met het wolvenbureau de voorlichting aan veehouders over de taxatie van schade, preventieve maatregelen en compensatie en wanneer die van toepassing is. Tussen de diverse overheden en het wolvenbureau worden regieafspraken gemaakt over de communicatie bij uiteenlopende scenario's (een enkele wolf zwerft rond of vestigt zich, meerdere wolven trekken rond en vestigen zich, een individuele wolf wordt lastig e.d.).

4. Monitoring en onderzoek

Onderzoek en monitoring in Nederland sluiten inhoudelijk aan bij de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen t.b.v. grensoverschrijdende wolvenplannen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland.

CONFIDENTIAL

In een vroege fase is tenminste de passieve monitoring geregeld welke wordt uitgevoerd door deskundigen verbonden aan het wolvenbureau c.q. werkend in opdracht van het wolvenbureau. Veelvuldige meldingen van waarnemingen van wolven uit één gebied zijn aanleiding tot nader onderzoek door het wolvenbureau. Er wordt daarbij systematisch gezocht naar aanwijzingen op bijvoorbeeld bospaden, langs rasters en andere lijnvormige landschapselementen. Ook spoorsneeuw en cameravallen kunnen worden benut.De bemensing van dit ecologisch waarnemingsteam is al ineen vroeg stadium geregeld.

De diverse typen van waarnemingen worden gestandaardiseerd vast gelegd volgens standaard protocollen uit het wolvenplan. Deze betreffen 1) de vondst van een dode wolf, 2) zichtwaarnemingen van een wolf, 3) de vondst van uitwerpselen, 4) het (inventariseren d.m.v.) huilen van wolven, 5) het actief speuren naar wolven, 6) het gebruik van cameravallen, 7) het herkennen van een wolfsspoor, 8) de vondst van een prooidier van een wolf en 9) de omgang met een levende wolf. Voor de opslag en analyse van data van wolf gerelateerde waarnemingen is aangesloten bij SCALP criteria.

Het wolvenbureau registreert de informatie van de wolf gerelateerde waarnemingen, plaatst de waarneming op de site waarneming.nl en geeft e.e.a. door aan de Zoogdiervereniging. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarneming.

Vestiging van wolven in een nieuw leefgebied betekent dat zij daar prooien vinden. Onderzoek werpt licht op de belangrijkste prooidieren voor wolven in Nederland. Als 0-meting is het goed om de stand van de meest voor de hand liggende prooidiersoorten te monitoren en dat te blijven doen. In Nederland zijn dit ree, edelhert, wild zwijn en damhert (met lokaal wellicht ook vrijlevend rund en paard, moeflon, konijn en haas). De aanwezigheid van rustgebieden voor wilde hoefdieren kan als een magneet op wolven gaan werken.

Veiligheid en bescherming van de mens heeft bij de vondst van sporen van een wolf, een kadaver van een wolf, een prooidier van een wolf of bij een gewonde wolf de hoogste prioriteit. Wolven kunnen bacteriën, schimmels en virussen bij zich dragen, inclusief organismen die

overdraagbaar zijn op mensen (zoönosen). Daarom dienen de nodige veiligheidsmaatregelen te worden getroffen. Daarbij gaat het om:

- het dragen van handschoenen en gepast schoeisel wanneer men met het dier, karkas, of onderdelen daarvan werkt;
- het wassen van blootgestelde huid en kleding na contact met het dier en het bedekken van eventuele verwondingen met geschikte pleisters om infectie te voorkomen.

Zodra er sprake is van enkele roedels wolven in Nederland, wordt het onderzoek opgeschaald en wordt extra informatie verzameld. Telemetrisch onderzoek is van belang voor het verzamelen van kennis over de wolf (teritoriumgrootte, onderscheid roedels, dichtheid aan wolven, terreingebruik, dispersie, inzicht in het lot van afzonderlijke dieren) en kan helpen bij het vergroten van het maatschappelijk draagvlak. Het kan ook licht werpen op de vraag in hoeverre mitigerende maatregelen ter voorkoming van sterfte van wolven in het verkeer genomen kunnen worden. Bij aanwezigheid van een wolf in Nederland is het om die reden gewenst om een GPS-zender onder handbereik te hebben in het geval dat de mogelijkheid zich voordoet om een dier te zenderen (toevalskans). In dit kader is een studie vereist over de methode waarmee wolven (hybriden) kunnen worden gevangen.

5. Preventie en compensatie

Wat ook zal toenemen met de toename van het aantal wolven in Nederland is de overlast. In welhaast de gehele EU bestaan er om die reden schaderegelingen van overheidswege, die hand in hand gaan met regelingen en activiteiten op het gebied van preventie.

Grondgebruikers en eigenaren van het vee zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen tegen wolvenoverlast. Zij melden hun schade bij het Faunafonds. Het Faunafonds verzorgt met het wolvenbureau de communicatie over preventie en compensatie van geleden verliezen. De procedures van het Faunafonds worden gevolgd en de meldingen worden volgens een strak protocol beoordeeld. Het Faunafonds verschaft in een vroeg stadium duidelijkheid over de eisen waaraan de grondgebruiker moet voldoen m.b.t. preventie van schade door wolven, om in een later stadium in aanmerking te kunnen komen voor vergoeding van geleden schade (in de vestigingsfase/de komende jaren).

CONFIDENTIAL

Als gevolg van decentralisatie van taken worden de provincies het bevoegd gezag op nationaal niveau voor natuurzaken en wordt het Faunafonds een uitvoerende partij vanuit de provincies. Dit vereist heldere afspraken met de provincies.

Vanaf de eerste schade of concrete dreiging van schade door wolven, bij vastgetelde vestiging, stimuleren het wolvenbureau en het Faunafonds de inzet van tijdelijke ('ad hoc') preventieve middelen om (nieuwe) schades zoveel mogelijk te voorkomen. Het Faunafonds ondersteunt het gebruik van en het onderzoek naar de effectiviteit van preventieve middelen door middel van een financiële tegemoetkoming of uitleen van materiaal. Daarvoor is het nodig om te weten hoeveel schapen jaarlijks per provincie door honden worden gedood.

De wolf is opgenomen in de lijst van diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en Faunawet. Omdat op de wolf het zwaarste beschermingsregiem van toepassing is, wordt in uitzondering op het beleid, maar met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 8, derde lid van de beleidsregels, voor de wolf geen eigen risico berekend. Een belangrijke overweging hierbij is dat het draagvlak voor wolven wordt vergroot door een passende vergoeding van schade aan honden en hobbydieren en het voordeel van de twijfel over de dader. In alle gevallen geldt voor een vergoeding de voorwaarde dat de vereiste preventiemaatregelen waren genomen en de verblijfplaats van de dieren is geregistreerd via het UBN (Uniek Bedrijfs Nummer) of het BRS (Bedrijfsrelatienummer).

Behalve een onderzoeksteam richt het wolvenbureau ook een team op dat uitrukt ingeval van schademeldingen. In dit team bevindt zich een deskundige van het wolvenbureau, een geautoriseerde dierenarts, een vertegenwoordiger van het Faunafonds dan wel een bevoegd taxateur. Elk dood gevonden prooidier wordt door het schadeteam veiliggesteld. Zo mogelijk worden ook gewonde prooidieren ter beschikking gehouden voor onderzoek. Het team zorgt voor het vastleggen van sporen in de omgeving volgens een standaard protocol. IPO, wolvenbureau en Faunafonds werken gezamenlijk toe naar een systeem waarbij de vinder van een prooidier van een wolf de vondst binnen 24 uur meldt. Voor DNA-onderzoek aan de hand van beetsporen (slijm) is snelheid gewenst, binnen 24 uur moet een monster zijn genomen om nog een DNA-profiel

vast te stellen (al of niet wolf en welke wolf). Alle prooidieren, wild en gehouden, waarbij mogelijk de wolf als dader is betrokken, worden onderzocht volgens een standaard protocol.

Bij het vinden van een dode, wilde prooi wordt door de deskundige van het wolvenbureau de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol. De wilde prooi blijft in overleg met de lokale beheerder in het veld achter. Ook bij het vinden van een 'gehouden prooi' wordt de omgeving door de deskundige van het wolvenbureau afgespeurd en wordt het standaard protocol gevolgd. De vertegenwoordiger van het Faunafonds dan wel een daartoe aangewezen taxateur stelt de schade vast. Dit laatste houdt in dat alle dode dieren, kosten van de dierenarts, kosten van destructie en vervolgschade vergoed worden conform EU regelingen, onder de voorwaarde dat de grondgebruiker aan zijn, door het Faunafonds geformuleerde verplichtingen tot preventie heeft voldaan.

De deskundige regelt de sectie in het veld volgens standaard protocol. Het kadaver gaat naar het destructiebedrijf. Onderzoek aan gewonde prooidieren verloopt, eveneens via standaard protocol, ter plaatse, door de deskundige van het wolvenbureau en de geautoriseerde dierenarts. Indien noodzakelijk en mogelijk worden gewonde prooidieren behandeld of geëuthanaseerd. In alle gevallen worden de bevindingen door de deskundige teruggekoppeld met en geregistreerd door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de vondst van het (de) prooidier(en).

Om te voorkomen dat bedrijven ongewenst bezoek krijgen dient in alle gevallen de anonimiteit van de grondgebruiker in kwestie te zijn gewaarborgd.

De compensatiesystemen van geleden verliezen door wolven gaan hand in hand met voorlichting en hulp bij het nemen van preventieve maatregelen. Wat betreft dit laatste bestaat behoefte aan veldtesten van potentieel geschikte 'ad hoc' middelen. In dit kader kan ook vroegtijdig een expert uit het buitenland worden uitgenodigd om te bezien hoe relevant het werken met wolfshonden tegen predatie in Nederland van toepassing zou kunnen zijn. Voor de Nederlandse situatie wordt als permanente afweer tegen wolven aanbevolen vee 's nachts op te hokken achter:

CONFIDENTIAL

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90 cm en afstand tot de grond <20 cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of
3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Ophokken in goed afgesloten schuren is vanzelfsprekend ook een optie.

3 Wet- en regelgeving

Inleiding
De wolf wordt internationaal beschermd en wanneer hij op eigen kracht Nederland bereikt, is hij een beschermde inheemse diersoort. Relevante aspecten daarbij zijn de aanwijzing van beschermd leefgebied en de omgang met 'probleemwolven' (waaronder de vraag in hoeverre wolven geweerd kunnen worden uit gebieden waar zijn aanwezigheid leidt tot disproportionele overlast). De implementatie van een wolvenplan is gediend met op nationaal niveau toegesneden wet- en regelgeving, bijvoorbeeld sancties op illegaal afschot. Zo zijn in Duitsland de internationale en Europese wetgeving doorgevoerd in het Bundesnaturschutzgesetz (streng beschermde soort conform §§ 10 en 44) en het Tierschutzgesetz (§ 1). Op deelstaatniveau is de wolf beschermd in het Naturschutzgesetz. Ook zijn in Duitsland voor de wolf Natura 2000-gebieden aangewezen. De wolf is op nationaal- en op deelstaatniveau niet opgenomen in de jachtwet. In Nederland is de bescherming van de wolf geregeld in de Flora- en faunawet. Aangezien de wolf een beschermde inheemse diersoort is, is het nu reeds strafbaar om zonder ontheffing een wolf te doden, vangen, verstoren, etc. Belangrijk aandachtspunt is duidelijkheid over de verantwoordelijkheid van Rijk, provincies, gemeentes en Faunafonds m.b.t. beheer en schadebestrijding, inclusief het legaal doden van een (probleem)wolf, wanneer dit aan de orde is. De ervaring in het buitenland leert dat wetgeving gericht op bescherming van individuen meer dan op de soort, kan leiden tot afbrokkeling van draagvlak.

3.1 Soortbeschermingsrecht

Centraal in het vervolg van dit hoofdstuk staat de studie van Trouwborst *et al.* (2013). In navolging daarvan wordt in het navolgende onderscheid gemaakt tussen bescherming van de soort, van indiviuen, van leefgebied en aspecten die samenhangen met deze perspectieven.

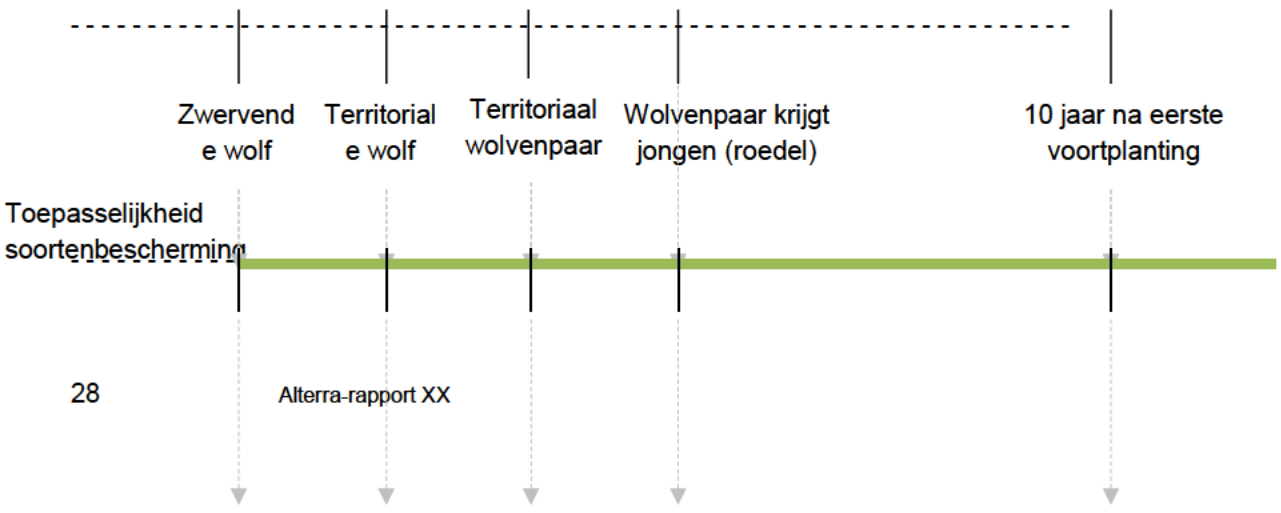
Status wolf
Zwervende wolven die ons land bereiken komen uit buurland Duitsland of België. Een wolf die in Nederland opduikt valt onder hetzelfde internationaal beschermingsregime als in Duitsland en België: het is een

CONFIDENTIAL

beschermde inheemse diersoort onder de Flora- en faunawet (art. 4), conform het Verdrag van Bern (Bijlage II), de Europese Habitatrichtlijn (Bijlage II, 'prioritaire soort waar het gaat om bescherming van leefgebied' en Bijlage IV, 'strikt te beschermen soorten'), en CITES (Bijlage II) en bijbehorende EU-regels (EG verordening 338/97; Bijlage A; Fig. 1). Het verdrag van Bern is richtinggevend bij de uitlegging en toepassing van de Habitatrichtlijn en de Flora- en faunawet (Trouwborst *et al.* 2013). Belangrijke aanvullende, maar zelf niet juridisch bindende documenten in dit verband zijn:
- Het *Action Plan for Wolves.* Dit plan werd in 2000 onder auspiciën van het Verdrag van Bern opgesteld en behelst belangrijke richtsnoeren voor de interpretatie en toepassing van het Europese en Nederlandse recht en beleid met betrekking tot de wolf (2000).
- De *Guidelines on population level management plans for large carnivores* (kortweg: *Carnivore guidelines*). Deze richtlijnen werden in opdracht van de Europese Commissie opgesteld door het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) en bevatten specifieke aanwijzingen voor de toepassing van de Habitatrichtlijn op de wolf en andere grote roofdiersoorten (Linnel *et al.*2008).

De wolf is van rechtswege een 'beschermde inheemse diersoort' onder de Flora- en faunawet. Het plaatsen van de wolf op de 'Bekendmakingslijst beschermde inheemse diersoorten' is voor het verkrijgen van deze status niet nodig, maar is wel aan te bevelen om elke eventuele verwarring over de beschermde status van de wolf weg te nemen. Uit een enquête onder Nederlanders blijkt dat ca. 10-15% van de Nederlanders één wolf al teveel vindt, 6% is voor afschot van wolven zodra ze in Nederland komen en 7-9% vindt dat wolven mogen worden afgeschoten als ze 'zwijnen of herten' doden (Intomart 2012). De kans op illegaal afschot is dus ook in ons land reëel.

Figuur 1. Toepasselijkheid soorten- en gebiedenbeschermingsrecht t.a.v. wolf volgens regering (Uit Bastmeijer *et al.* 2013; ©)

Aanbeveling
Om verwarring over zijn juridische status weg te nemen, verdient het aanbeveling dat het ministerie van Economische Zaken de wolf toevoegt aan de Bekendmakingslijst onder de Flora en faunawet. Ook voorlichting inzake de beschermde status en de daarmee samenhangende verboden is van belang.

De bescherming van een immigrerende wolf wordt geregeld in de artikelen 9 t/m 11 van de Flora- en faunawet. Deze artikelen houden verbodsbepalingen in op het doden, verwonden, vangen, bemachtigen of met het oog daarop opsporen van wolven. Daarnaast op het opzettelijk verontrusten van wolven en op het beschadigen, vernielen, uithalen, wegnemen of verstoren van hun nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen.

Afwijkingen van de verbodsbepalingen, zogenaamde derogaties, kunnen onder *cumulatieve voorwaarden* door de overheid worden toegestaan. Twee van de drie cumulatieve voorwaarden waaraan in een dergelijk geval moet worden voldaan houden in dat:
(a) bevredigende alternatieven voor de beoogde handeling ontbreken en
(b) de uitzondering het bereiken van een 'gunstige staat van instandhouding' (GvI) van de wolf niet in de weg mag staan aan.

De derde voorwaarde is dat sprake is van een maatschappelijk belang, bijvoorbeeld:
(c1) de bescherming van de wilde flora en fauna en de instandhouding van de natuurlijke habitats;
(c2) het voorkómen van ernstige schade aan gewassen, veehouderijen, bossen [..] en andere vormen van eigendom;

CONFIDENTIAL

(c3) de volksgezondheid en de openbare veiligheid of een andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard [..];
(c4) onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie [..];
(c5) het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk maken om op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde nationale instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de in bijlage IV genoemde soorten te vangen [..].

De inschatting van Trouwborst *et al.* (2013) luidt, dat onder Nederlandse omstandigheden belang c5 waarschijnlijk niet voldoende zwaar zal wegen. Belang c2 en c3 achten zij voor de Nederlandse situatie meer relevant. Belang c1 kan zwaar wegen wanneer bijvoorbeeld hybriden of rabide wolven moeten worden verwijderd in het belang van de populatie wolven zelf. Belang c4 tenslotte is relevant vanwege de verplichting tot wetenschappelijk onderzoek.

Kader FCS, FRP en FRR
Uit Kaczenski *et al.* (2009) en Linnel *et al.* (2008) leiden we af dat een populatie wolven zich in een GvI (Favourable Conservation Status) bevindt wanneer is voldaan aan onderstaande criteria (1 t/m 8):
1. de populatie is stabiel of neemt toe;
2. de omvang van het leefgebied van de populatie is stabiel of neemt toe;
3. de kwaliteit van dit leefgebied is duurzaam verzekerd;
4. de omvang van de gunstige referentiepopulatie is bereikt (Favorable Reference Population, FRP) onder verwijzing naar de Rode lijst criteria D of E van de IUCN;
5. de populatie is even groot of groter als/dan bij het van kracht worden van de Habitatrichtlijn;
6. het geschikte referentiegebied (Favorable Reference Range, FRR) is bezet;
7. een uitwisseling wordt bevorderd van individuen binnen de populatie c.q. tussen populaties (tenminste één genetisch-efficiënte migrant per generatie) en
8. een efficiënte en robuuste monitoring is gegarandeerd.

Onder de Favourable Reference Population in een bepaalde biogeografische regio wordt verstaan de minimum populatie nodig om het duurzaam voortbestaan van de soort te waarborgen.

Onder de Favourable Reference Range wordt verstaan het verspreidingsgebied waarbinnen alle significante variaties van habitats en soorten aanwezig zijn voor een bepaalde geografische regio en dat voldoende groot is om het duurzaam voortbestaan van de soort te waarborgen. Voor zowel FRP als FRR geldt dat ze tenminste de omvang hebben die gold ten tijde van het in werking treden van de Habitatrichtlijn.

In Finland wordt voor de GvI uitgegaan van een minimum viable population van 20 roedels (Ministry of Agriculture and Forestry 2005). Om de genetische variatie te waarborgen i.v.m. de lange termijn overleving van de populatie wordt gestreefd naar immigratie van 1-2 wolven per jaar, waarbij de internationale populatie (grensoverschrijdend met Rusland) niet beneden de 150-200 wolven dient te komen. Uit dit voorbeeld wordt duidelijk dat een GvI op populatieniveau alleen voor Nederland (niveau: nationaal, lidstaat, onderdeel leefgebied, deelpopulatie) mogelijk niet kan worden bereikt. Een eventueel in Nederland ('sink') levende, deelpopulatie kan niet los worden beschouwd van de grotere Pools-Duitse bronpopulatie of andere bronpopulaties, zoals de Westelijke Alpenpopulatie ('source'). Vanuit ecologisch perspectief ligt het daarom het meest voor de hand dat de GvI wordt belicht in het geografische en ecologische perspectief van de grensoverschrijdende populatie (niveau: internationaal, lidstaat-overstijgend, gehele leefgebied; Groot Bruinderink *et al.* 2012; Trouwborst *et al.* 2013). Vanuit juridisch perspectief is echter niet geheel helder of dit de juiste uitleg van de Habitatrichtlijn betreft (zie hierna). Ondanks een gestage toename zijn ook de meest relevante grensoverschrijdende populaties nog zeer kwetsbaar en dragen het predicaat 'Endangered' (Kaczensky *et al.* 2013).

Het aantal wolven in Nederland is naar verwachting altijd lager dan de drempelwaarde voor een levensvatbare populatie. Het veilig stellen van verbindingen met de 'bronpopulaties', inclusief de gewenste optimale bescherming van die bronpopulaties, dient onderdeel te zijn van één of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans').

CONFIDENTIAL

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling verbindingen voor wolven met het buitenlands brongebied veilig te stellen. In combinatie met de bescherming van de bronpopulaties vormt dit onderdeel van het opstellen van grensoverschrijdende 'population level management plans'.

De centrale boodschap van de *Carnivore guidelines* luidt dat samenwerking tussen lidstaten op populatieniveau de aangewezen weg is (Linnel *et al.* 2008). Het opstellen van dergelijke grensoverschrijdende beheerplannen, in overeenstemming met de *Carnivore guidelines*, wordt sterk aanbevolen door zowel de Europese Commissie als het Permanent Comité van het Verdrag van Bern.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat het ministerie van Economische Zaken initiatieven neemt op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking op populatieniveau ('population level management plans').

In juridische zin is het, in afwezigheid van ondubbelzinnige Europese jurisprudentie hieromtrent, niet helder aan welk(e) van de hierboven aangegeven schaalniveau(s) de richtlijnverplichtingen van lidstaten afgemeten dienen te worden (Trouwborst *et al.* 2013; ook de opvattingen van de auteurs lopen hier uiteen).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat het ministerie van Economische zaken de Europese Commissie snel om meer duidelijkheid verzoekt over de geografische en ecologische schaalniveaus waaraan de richtlijnverplichtingen door de Commissie worden afgemeten.

3.1.1 Probleemwolven en hybriden

In de meeste Europese landen waar wolven in substantiële aantallen voorkomen (> 100) vindt in de regel een door de overheid gereguleerde vorm van jaarlijks afschot plaats, meestal gebaseerd op een wolvenbeschermingsplan en buiten Natura 2000 gebied. Nut, noodzaak en gevolg zijn daarbij lang niet altijd duidelijk en de GvI wordt daarbij niet altijd in het oog gehouden (Groot Bruinderink *et al.* 2012). Als

reden voor afschot wordt opgegeven:
- recente kolonisatie van een gebied door wolven en gevoeligheid voor predatie van landbouwhuisdieren,
- de preventieve maatregelen die moeten worden getroffen vormen een serieuze beperking voor de uitvoering van het veehouderij systeem,
- de kosten van preventie en compensatie zijn disproportioneel t.o.v. bescherming van de wolf,
- ernstige herhaalde schade en
- de gebruikte preventieve maatregelen werken niet.

In verschillende landen, of delen ervan, geldt een uitzondering op de strikte bescherming van de wolf, en geldt de wolf als bejaagbare soort. Een afschotbeleid is dan juridisch bezien weinig problematisch, zolang een GvI maar gewaarborgd is. In landen waar wel het strikte beschermingsregime geldt (waaronder Nederland), is afschot problematisch. Uitzonderingen op de bescherming van de wolf (derogatie) kunnen namelijk slechts worden toegestaan met inachtneming van de betreffende regels onder het Verdrag van Bern en (in EU-lidstaten) de Habitatrichtlijn, waarbij in elk voorkomend geval op basis van maatwerk aan drie cumulatieve criteria voldaan moet worden: (1) er dient sprake te zijn van een in het Verdrag van Bern c.q. Habitatrichtlijn genoemd doel (bijv. onderzoek, openbare veiligheid of het voorkomen van ernstige schade aan vee); (2) bevredigende alternatieven voor het beoogde ingrijpen ontbreken; en (3) het ingrijpen staat niet in de weg aan het bereiken van een GvI. Met name deze laatste twee eisen maken afschot van een gezonde wolf al snel problematisch. Het Permanent Comité van het Verdrag van Bern en (in EU-lidstaten zoals Nederland) de Europese Commissie houden een vinger aan de pols m.b.t. de naleving van deze regels (de Commissie kan een zgn. 'inbreukprocedure' starten tegen een in overtreding zijnde lidstaat, hetgeen kan leiden tot een veroordeling door het Hof van Justitie van de EU). Het is in het verleden al regelmatig voorgekomen dat staten in dit verband op de vingers getikt zijn voor afschot van wolven of andere grote roofdieren dat niet in overeenstemming met de internationale regels was (Finland, Noorwegen, Slowakije, Zweden, Zwitserland).

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die zich specialiseert op vee en/of zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie).

CONFIDENTIAL

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de inschatting van probleemgedrag van wolven en de te nemen maatregelen op basis van enkele Duitse managementplannen (Tabel 2; fig 1). In Duitsland heeft zich tot op heden geen geval van een probleemwolf voorgedaan (*Linnartz et al.* 2013).

Tabel 2. Probleemwolven, gedrag van wolven en maatregel. Uit: 1) Wolfmanagementpläne van Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen en Brandenburg en 2) Verslag van het Wolvensymposium 16 juni 2013 (Linnartz *et al.* 2013)

Gedrag	**Oorzaak**	**Inschatting**	**Maatregel**
Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen
Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen
Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren	Geen/ oppassen voor habituatie
Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Voedselbronnen 3) Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habitueringsprobleem, hybridisatie, letsel hond	Oorzaak opsporen, zenderen en verjagen
Wolf benadert meermaals mensen	Sterke voerconditionering en habituering	Kritisch, kans op habituering, agressief gedrag en letsel	Zenderen en verjagen, indien geen resultaat verwijderen
Wolf benadert meermaals mensen met honden	Ziet in hond soortgenoot	Monitoren, gevaar voor hond niet uitgesloten	Zenderen en verjagen
Wolf benadert meermaals mensen met honden en is agressief naar honden	Ziet in hond soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Kritisch, kans op letsel hond, stressvol voor mensen	Wolf verwijderen
Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk	Wolf verwijderen
Wolf doodt onbeschermd vee	Normaal gedrag, wolf maakt geen onderscheid in prooisoort	Ongevaarlijk/ oppassen voor specialisatie	Preventieve maatregelen
Wolf doodt herhaaldelijk beschermd vee	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat verwijderen afhankelijk van populatiestatus
Wolf doodt herhaaldelijk honden	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurent	Kritisch, grote acceptatieschade	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat verwijderen

In Frankrijk wordt in relatie tot het fenomeen probleemwolf jaarlijks 10% van de populatie wolven afgeschoten. Dit structuurlijk karakter geeft al aan, wat elders door onderzoek wer daangetoond, dat het doodschieten van een problemwolf niet altijd leidt tot het verdwijnen van het probleem (Linnartz *et al.* 2013). Probleem daarbij is de ondeskundigheid van jagers/boeren om wolven te bejagen (Het Laatste Nieuws.be, 27-8-2013, bron: The local France). In Zwitserland mag onder nationale wetgeving worden geschoten op iedere wolf waarvan aangenomen mag worden dat deze minstens 35 schapen in een periode van 4 maanden heeft gedood of 25 schapen in een periode van een maand (nadere uitwerking per kanton van het Konzept Wolf, BAFU 2008).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om in een vroeg stadium eensgezindheid te bereiken tussen het ministerie van Economische Zaken, de provincies, gemeenten, het Faunafonds en wolvendeskundigen over de criteria waaraan een wolf moet voldoen om hem tot een probleemwolf te bestempelen. Voorgesteld wordt om ook voor de Nederlandse situatie aan te sluiten bij de (Duitse) criteria uit tabel 2.

Aanbeveling
Het vooraf regelen van een verbod op voeren van wolven (door een Algemene Politieverordening APV) kan de kans op een probleemwolf verkleinen. Hierbij hoort goede voorlichting en handhaving.

Probleemwolven worden gemeld bij het wolvenbureau, wolvenexperts beoordelen de situatie. Probleemwolven worden gevangen, gezenderd en/of verjaagd, afhankelijk van de situatie. Daarnaast is doden in beginsel een legitiem middel als er sprake is van rabiës of van een hybride exemplaar. In een situatie waarin sprake is van acuut levensgevaar voor mensen zal hiertoe ook moeten kunnen worden overgegaan, ondanks de hiervoor besproken spanning met het juridisch kader. In andere situaties druist het doden van een wolf in tegen de verplichtingen van Nederland onder het Verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn, met name gezien de huidige ongunstige staat van instandhouding van de wolf, zowel binnen Nederland als op grensoverschrijdend populatieniveau. Maatregelen mogen alleen door geautoriseerde personen worden getroffen. De overheid wordt vooraf geïnformeerd en het hele proces wordt uitvoerig gedocumenteerd i.v.m.

CONFIDENTIAL

de meldingsplicht aan de EU. Bij een probleemwolf zijn meerdere partijen betrokken. Bijvoorbeeld een burgemeester vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de openbare veiligheid, of de voorzitter van de veiligheidsregio. Deze functionaris heeft daarmee in dit gebied ook een verantwoordelijkheid voor de crisiscommunicatie. Bij betrokkenheid van meerdere partijen is nauwe afstemming met de overige betrokken partijen en de eindverantwoordelijke voor crisiscommunicatie van het Ministerie van Economische Zaken van essentieel belang.

Aanbeveling
Het antwoord op de vraag of een wolf kan worden beschouwd als een probleemwolf wordt bepaald door de provincie(s). Hetzelfde geldt voor de vervolgvraag: òf, hoe en door wie hij wordt verwijderd en waar naartoe. Dit geldt ook voor hybride nakomelingen van hond en wolf. Het inwinnen van advies van specialisten is hierbij van belang.

Aanbeveling
Het doden van een probleemwolf kan in bepaalde situaties een meer voor de hand liggende optie zijn dan translocatie naar een ander leefgebied of het plaatsen in quarantaine. Deze optie is vanuit juridisch perspectief echter zeer problematisch. Indien er beleidsmatig grote behoefte aan deze optie bestaat, wordt voorafgaand overleg met de Europese Commissie aanbevolen.

In de praktijk kan zich een acuut geval van een probleemwolf voordoen waarbij snelheid van optreden van belang is, bijvoorbeeld i.v.m. het risico voor de openbare veiligheid. Dan kan een burgermeester aan zet zijn, echter altijd geflankeerd door experts van het wolvenbureau.

Aanbeveling
Het wolvenbureau geeft aan wanneer de burgemeester aan zet is, bijvoorbeeld bij een probleemwolf die een acuut gevaar voor mensen vormt en waarbij snel optreden gewenst is. In overige zaken is de provincie beslissingsbevoegd. De verantwoordelijke burgemeester zet een crisisteam op en wordt door het wolvenbureau voorzien van inhoudelijke en procesmatige adviezen. De burgemeester zit dit team dan voor. Het wolvenbureau blijft expert en autoriteit op kennis.

Hybriden
De Flora- en faunawet stelt vast dat onder het begrip ‘soort’ zoals

gehanteerd in de wet, 'kruisingen' mede begrepen worden. Hybriden van wolf en hond vallen dus in beginsel binnen de reikwijdte van het begrip 'beschermde inheemse diersoort', en daarmee tevens onder boven vermelde verbodsbepalingen. Dit is conform de *Carnivore guidelines* (Linnel *et al.* 2008). De *Carnivore guidelines* vermelden dat hybridisatie vooral kan spelen aan de rand van het verspreidingsgebied waar populaties klein en kwetsbaar zijn (Linnel *et al.* 2008). Nederland kan zich hierdoor aangesproken voelen. Hybriden hebben een verhoogde kans op probleemgedrag. Voor het verwijderen van een hybride exemplaar uit de wilde populatie – middels afschot als meest voor de hand liggende optie – is een derogatie nodig.

Aanbeveling
Conform de situatie in het buitenland wordt ook in Nederland hybridisatie van wolven tegen gegaan. Wanneer de aanwezigheid van een hybride in Nederland wordt vastgesteld, wordt aanbevolen deze weg te vangen of te doden (zie als voorbeeld de Italiaanse aanpak (http://www.ibriwolf.it/en).

Voor het verslag t.b.v. rapportage aan de EU voor afwijking van de HR (doden probleemwolf, doden hybride) wordt het volgende geregistreerd:
a) soort en om welke reden de afwijking is toegestaan, met inbegrip van de aard van het risico, met in voorkomend geval een opgave van de alternatieve oplossingen die niet zijn gekozen en van de gebruikte wetenschappelijke gegevens;

b) welke middelen, inrichtingen of methoden mogen worden gebruikt voor het vangen of doden en om welke redenen;

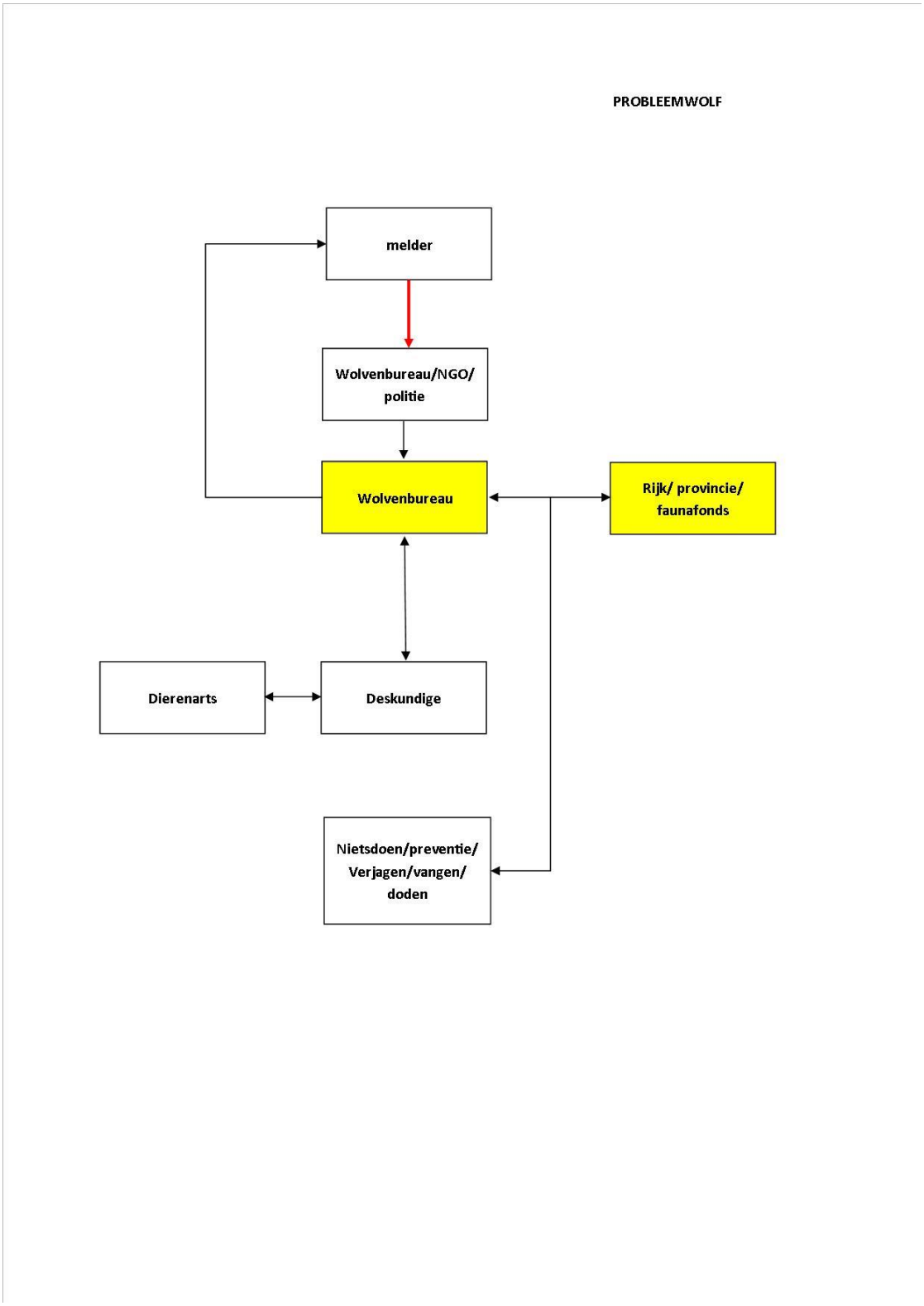
c) waar en wanneer worden dergelijke afwijkingen toegestaan;

d) welke autoriteit heeft de bevoegdheid om te verklaren en te controleren dat aan de desbetreffende voorwaarden is voldaan en om te beslissen welke middelen, inrichtingen of methoden mogen worden gebruikt, door welke diensten en binnen welke grenzen, en wie met de uitvoering belast zijn;

e) welke controlemaatregelen zijn genomen en welke resultaten zijn verkregen.

CONFIDENTIAL

Figuur 2. De omgang met een probleemwolf

Uitgaande van de *nationale staat van instandhouding* zullen derogaties voor afschot of wegvangen van wilde wolven in de afzienbare toekomst in beginsel niet verleend kunnen worden, tenzij het gaat om een rabide of hybride wolf (Trouwborst *et al.* 2013). Uitgaande van de *internationale staat van instandhouding* uit de *Carnivore guidelines* (Linnel *et al.* 2008), kan afschot of permanente gevangenschap onder twee voorwaarden als beleidsoptie gelden:
1) het opstellen en uitvoeren van internationale 'population level management plans' voor de twee relevante populaties, samen met de landen waarmee deze populaties gedeeld worden;
2) aantonen dat een voorgenomen derogatie – in combinatie met de derogaties in de andere betrokken staten – geen afbreuk zal doen aan het bereiken van een GvI voor de betreffende populatie.

Aanbeveling
Vanwege het belang voor de praktijk van een keuze voor de nationale of internationale benadering, en om de kans op juridische problemen in de toekomst te verkleinen, verdient het aanbeveling dat de provincies zich buigen over de vraag wat het juiste referentieniveau is voor Nederland bij derogaties voor afschot of wegvangen van een wolf, alvorens een definitieve keuze te maken. Het ligt hierin voor de hand om hierin gaan te sluiten bij België en Duitsland. Om de kans op juridische problemen (met name een inbreukprocedure voor het Hof van Justitie) te verkleinen, is sterk aan te raden de Europese Commissie om advies te verzoeken inzake het na te streven referentieniveau.

Middelen voor vangst of doden
Vangen of doden van een wolf vormt een derogatie waarbij onder het verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn alle *niet selectieve middelen* zijn verboden, bijvoorbeeld vallen en giftig of verdovend lokaas. Voor eventuele uitzonderingen op deze regel gelden de drie hierboven beschreven, cumulatieve voorwaarden. Pootklemmen mogen in geen geval worden gebruikt, ook niet voor wetenschappelijke doeleinden (Europese Commissie, Verordening 3254/91). In het buitenland wordt daarentegen wel degelijk gebruik gemaakt van deze vangmethode.

Faunabeheerplannen
Omdat een Faunabeheereenheid

- op geografisch kleine schaal opereert (meestal binnen de grenzen van een provincie)

CONFIDENTIAL

- geen wolven beheert maar wel een aantal prooidiersoorten

kan worden volstaan met het opnemen van een hoofdstuk 'wolf' in de Faunabeheerplannen, waarin wordt ingegaan op de mogelijke invloed van de wolf op de prooidieren (aantallen, terreingebruik) en de reactie van het faunabeheer hierop. Een onderdeel populatiebeheer en/of schadebestrijding is niet aan de orde.

Aanbeveling
De wolf is een prioritaire soort (Europees beleid), waarvoor bepaalde regels gelden over monitoring, waarborgen van instandhouding en van voldoende voedsel. Het verdient aanbeveling deze materie niet onder te brengen bij een Faunabeheereenheid en in een Faunabeheerplan, maar te waarborgen binnen de constructie van een wolvenbureau

3.2 Gebiedenbeschermingsrecht

Of en hoe de wolf Nederland zal gaan koloniseren en of Nederland op termijn zal blijken te beschikken over geschikt(e) leefgebied(en) voor de wolf, zijn vragen die ten tijde van het schrijven van dit voorstel (zomer 2013) niet zijn te beantwoorden. Na een eventuele kolonisatie is, naast de bescherming van de soort, ook de bescherming van leefgebied aan de orde omdat de wolf wordt vermeld in de voor gebiedenbescherming bepalende Bijlage II van het Verdrag van Bern (Trouwborst *et al.* 2013). Ook is de wolf als bijlage II-soort aangewezen onder de Habitatrichtlijn, hetgeen inhoudt dat de lidstaten toezien op het selecteren en instellen van 'speciale beschermingszones' (Natura 2000-gebieden) die vervolgens bescherming krijgen volgens het regime van artikel 6 uit de richtlijn. Dit artikel handelt over instandhoudingsmaatregelen, kwaliteitsborging (voorkoming van verslechtering), passende beoordeling van plannen en projecten en compenserende maatregelen. Wat betreft leefgebied voor de wolf in Nederland vragen [redacted] (2013) zich af vanaf welk moment de verplichting bestaat, vanuit het in Nederland geïmplementeerde Natura 2000 regime leefgebieden te beschermen. De wolf staat (nog) niet op de zg. Referentielijst voor Nederland (Bijlage II HR, bescherming habitattypen en soorten van communautair belang). Deze lijst heeft echter een dynamisch karakter en kan bijvoorbeeld worden aangepast wanneer is vastgesteld dat de wolf in Nederland *voorkomt*. Wat betreft het begrip 'voorkomen' hanteert het ministerie van EZ haar eigen, niet rechtstreeks

uit het internationale of Europese recht voortvloeiende criterium. Dat komt er op neer dat het gebiedenbeschermingsrecht pas van toepassing wordt wanneer de soort minimaal 10 aaneengesloten jaren in ons land voorkomt, gerekend vanaf de eerste natuurlijke voortplanting (2013; Fig. 1). In het licht van onder meer artikel 4 van het Verdrag van Bern en met name het belang dat in het internationale en Europese natuurbeschermingsrecht aan herstel wordt gehecht, vraagt dit beleidsmatig criterium (dat bijv. ook wordt gehanteerd voor uitgezette dieren) herziening (2013).

Aanbeveling
Om het gebiedenbeschermingsspoor van Natura 2000 effectief te laten bijdragen aan het bereiken van een GvI voor de wolf, verdient het aanbeveling in te spelen op de dynamiek in verspreiding van de wolf in Noordwest Europa. Op het moment dat is vastgesteld dat de wolf in Nederland voorkomt, is het in dit licht belangrijk dat de instandhoudingsdoelstellingen van bestaande N2000 gebieden in kwestie, gericht op de gunstige staat van instandhouding van de wolf, worden aangepast. Voor wat betreft de uitleg van het begrip 'voorkomen' vraagt het huidig criterium herziening. De periode van 10 jaar zou ingekort moeten worden tot het moment van territoriumvorming, een moment waarop de wolf ook op de Referentielijst van dat Natura 2000 gebied kan worden opgenomen.

N2000 gebied of niet
Ingeval een wolf opduikt buiten een bestaand Natura 2000 gebied is de vraag aan de orde of en op welke termijn zo'n gebied als nieuw N2000 gebied moet worden aangemeld. Ook in deze situatie is de uitleg van het begrip 'voorkomen' en hetgeen hierover hierboven is opgemerkt van toepassing. Indien een gebied waar de wolf voorkomt nog geen Natura 2000-status heeft, zal aanmelding van het gebied overwogen moeten worden. Trouwborst *et al.* (2013) geven aan dat tot dat moment het *loyaliteitsbeginsel* met zich brengt dat verslechtering van de omstandigheden voor de wolf in zo'n gebied moet worden voorkómen.

Aanbeveling
Het is van belang dat het ministerie van Economische Zaken zich op voorhand buigt over de bescherming van wolven die opduiken in en buiten N2000 gebieden. In dit kader is het tevens van belang dat de

CONFIDENTIAL

internationale bescherming wordt vertaald in nationale wet- en regelgeving inclusief handhaving, zodat bijvoorbeeld hoge straffen zijn verbonden aan illegale vervolging van wolven.

3.3 Actieve bescherming

Naast de implementatie van het hierboven beschreven verbodstelsel is de Nederlandse overheid niet verplicht tot proactief habitatmanagement om daarmee het proces van kolonisatie door de wolf te faciliteren. Als het eenmaal zo ver is verplicht het Europees recht Nederland wel tot het 'vaststellen van coherente en gecoördineerde preventieve maatregelen' met als doel om confictarm samenleven van wolf en mens te faciliteren. Ook geldt een onderzoekverplichting naar de staat van instandhouding. Ook dit is in lijn met de *Carnivore guidelines*, met de nadruk op internationale samenwerking (Linnel *et al.* 2008).

Proactief beleid
Het schrijven van een voorstel voor een wolvenplan voor Nederland is een voorbeeld van proactief beleid: Nederland brengt in een vroeg stadium in beeld hoe we kunnen proberen om samen te leven met de wolf. Dit is in lijn met het verdag van Bern en de Habitatrichtlijn (Trouwborst *et al.* 2013). In het licht van deze instrumenten is het tevens van belang om de nodige voorbereidingen voor actieve bescherming te treffen.

Aandachtregio's
Uit de diverse wolvenbeschermingsplannen leiden we af dat wetgeving welke meer is gericht op bescherming van individuen dan van de soort, kan leiden tot afbrokkeling van draagvlak. Dit kan spelen in het geval van een probleemwolf maar ook in regio's die in relatie tot de wolf bijzondere aandacht vergen. Trouwborst *et al.* (2013) komen tot de conclusie dat juridisch de gebiedskeus aan de wolf is en niet aan de mens. Dit behelst echter een risico omdat deze habitatgeneralist zich wellicht weet te handhaven in gebieden waar zijn aanwezigheid minder is gewenst. De vraag ligt dus voor hoe wolven te weren, ontmoedigen, verjagen of te verwijderen uit gebieden die om extra aandacht vragen. Dit kan het geval zijn in stedelijk gebied en wellicht ook in gebieden waar sprake is van een ruim aanbod aan landbouwhuisdieren en weinig wilde prooi. In eerste instantie zou dit vooral moeten leiden tot verhoogde alertheid en zolang er geen geen acute, gevaarlijke situaties

ontstaan behoeft niet te worden ingegrepen. Vrijwel overal in Europa en Amerika gaat dit goed, alleen als mensen wolven gaan voeren niet. Het is zaak juist hier sterk op te sturen.

Aanbeveling
Het gegeven dat de wolf zelf zijn gebiedskeus bepaalt kan leiden tot het ontstaan van een probleemwolf omdat sommige regio's weinig geschikt zijn voor wolven, gelet op mogelijke conflicten met de mens. In eerste instantie zou dit vooral moeten leiden tot verhoogde alertheid en zolang er geen geen acute, gevaarlijke situaties ontstaan behoeft niet te worden ingegrepen. Om op alles voorbereid te zijn verdient het aanbeveling dat de provincies op voorhand de mogelijkheid verkennen of en hoe een wolf uit een bepaalde regio kan worden geweerd door bijvoorbeeld het nemen van preventieve maatregelen, ontmoediging, verjaging of verwijdering en hoe dit zich verhoudt tot de verplichting van een GvI.

3.4 Internationale samenwerking

In Europa zijn de meeste wolvenpopulaties grensoverschrijdend waarmee impliciet een GvI en een wolvenplan internationale aangelegenheden worden (Groot Bruinderink *et al.* 2012; Trouwborst *et al.* 2013). Dit internationale aspect komt in voorliggend wolvenplan herhaaldelijk aan de orde. Ook de *Carnivore guidelines* zijn hierover helder in hun aanbeveling over het opstellen en uitvoeren van 'population level management plans' ten behoeve van een gezamenlijk beheer op populatieniveau (Linnel *et al.* 2008). Ook thans nog wolvenvrije landen dienen hierbij betrokken te worden (Trouwborst *et al.* 2013).

Aanbeveling
Naast het opstellen van een nationaal wolvenplan en het opzetten van een voorlichtingscampagne verdient het aanbeveling dat in een vroeg stadium stappen worden gezet in de richting van grensoverschrijdende beheerplannen op populatieniveau ('population level management plans').

Aanbeveling
ConcreetHet verdient het aanbeveling dat Nederland zich samen met de buurlanden buigt over een dergelijk plan voor elk van de twee

CONFIDENTIAL

dichtstbijzijnde populaties, nl. de Duits-Westpoolse populatie ('Central European Lowlands' en de Frans-Italiaanse populatie ('Alpine'). Het belang daarvan wordt herhaaldelijk door de EC en het Permanent Comité van het Verdrag van Bern onderstreept (Ec 2013a). Het is o.a. van groot belang voor de toekomstige beleidsruimte om op te treden tegen 'probleemwolven'. De onderdelen van een dergelijk plan staan beschreven in de Carnivore guidelines (Linnel et al. 2008).

CONFIDENTIAL

4 Taken en verantwoordelijkheden

4.1 Overheid

In Frankrijk, Zweden, Duitsland en Polen is het ministerie van Milieu verantwoordelijk voor bescherming en beheer van wolven, inclusief het vaststellen van afschotquata. In Nederland is de Staatssecretaris van Economische Zaken verantwoordelijk voor invulling van internationale verplichtingen en afspraken over de biodiversiteit en de bescherming van in het wild levende bedreigde diersoorten (Ministerie van EZ 2013). De overheid in Nederland beschermt dan ook de wolf, maar gaat ook om met andere maatschappelijke belangen zoals genoemd in de Flora en faunawet. De provincies zijn verantwoordelijk voor het verlenen van de benodigde ontheffingen van de Flora- en faunawet voor de opvang van aangereden dode of gewonde wolven en voor het eventueel doden van een wolf (Ministerie van EZ 2013). De veiligheidsregio's, provincies en gemeenten zijn bevoegd om de nodige maatregelen te nemen ten behoeve van de openbare orde en veiligheid en de bescherming van de volksgezondheid. De rol van het Rijk wordt kleiner, die van provincies tegelijkertijd groter. Ook het Faunafonds bevindt zich momenteel (2013) in een decentralisatieproces van rijksoverheid naar provincies. Met betrekking tot de wolf speelt bij het Faunafonds de vraag hoe om te gaan met preventie en tegemoetkoming in bedrijfsmatig geleden schade. Hetzelfde geldt voor schade aan hobbydieren. Het begrip hobbydier behelst een groot scala aan soorten varierend van cavia, konijn tot landgeit en Herefordrund.

Wat betreft het thema rollen en verantwoordelijkheden zijn er in Nederland een aantal belangrijke 'spelers'.

Rijksoverheid
- implementeren EU-Habitatrichtlijn / stellen kaders (wetgeving)
- verantwoording naar Europese Commissie/ internationale verdragen
- initiëren/ financieren beleidsondersteunend onderzoek
- ondersteunen van decentrale overheden en Faunafonds
- communicatie vanuit rijk

Aanbeveling
Het ministerie van Economische Zaken communiceert naar stakeholders over haar centrale rol in het beheer van wolven. Die bestaat uit het vertalen van verplichtingen voortvloeiend uit internationale verdragen in nationale wetgeving, de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie, het oordeel of een wolf een probleemwolf is of niet en wat er mee moet gebeuren, de financiering van de monitoring en het ecologisch onderzoek en de daartoe benodigde ontheffingen in het kader van de FF-wet en CITES. Dat houdt tevens in dat de rijksoverheid de kosten draagt van het wolvenbureau.

LCIE en Nederland
Het 'Actionplan for the Conservation of the Wolves in Europe', opgesteld door het Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) in opdracht van de Raad van Europa, vermeldt voor een groot aantal EU landen de op die landen toegesneden maatregelen om de bescherming van de wolf te bevorderen (Boitani 2000). Nederland, Denemarken en België staan niet op die lijst, een indicatie hoe snel de ontwikkelingen de laatste jaren zijn gegaan: ca. 13 jaar na dato zijn in deze drie landen ook waarnemingen van wolven. Dit maakt de in het Actionplan voorgestelde maatregelen *op hoofdlijnen* ook van toepassing op Nederland. Ze zijn daarmee nog niet vertaald naar landspecifiek.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat Nederland haar vertegenwoordiging regelt binnen de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern die zich, in nauwe samenwerking met het LCIE, bezig houdt metwolven en andere grote roofdieren waaronder de lynx op Europese schaal. De Nederlandse vertegenwoordiging maakt deel uit van het wolvenbureau.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling een Engelstalige versie ter beschikking te hebben van het definitieve Nederlandse wolvenplan.

Een aantal van de '*overige aanbevelingen*' uit het Actionplan zijn inmiddels ook van toepassing op Nederland. Ze zijn zonder uitzondering verwerkt in voorliggend wolvenplan.

Provincies

CONFIDENTIAL

- beheer en schadebestrijding
  De provincies hebben op dit moment geen specifieke regels voor de wolf. Mocht zich schade voordoen dan zal het Faunafonds hierop reageren.
- goedkeuren faunabeheerplannen
- soortenbescherming
- initiëren/ financieren beleidsondersteunend onderzoek
- meedenken met -/ ondersteunen van andere overheden
- communicatie vanuit provinciale rol

Aanbeveling
De provincies communiceren naar stakeholders hun specifieke taken en verantwoordelijkheden in het beheer van de wolf. Omdat de wolf geen provinciegrenzen kent dienen aspecten zoals het beheer van prooidieren van de wolf provinciegrensoverschrijdend te worden afgesproken en hun weerslag te vinden in de respectievelijke faunabeheerplannen. Daarnaast verzorgen de provincies de financiering van het relevante deel van de monitoring en het ecologisch onderzoek.

Gemeente
De burgemeester is verantwoordelijk bij acute veiligheidssituaties. Hij komt in beeld bij een wolf die voor acute veiligheidsproblemen zorgt.

Faunafonds
- initiëren/financieren onderzoek mogelijkheden schadepreventie
- meedenken met en adviseren van overheden en betrokkenen vooral over preventie en faunabeheerplannen
- voorlichting over preventie
- schadetaxatie (vaststellen veroorzaker en omvang)
- tegemoetkoming bij schade

Aanbeveling
Het Faunafonds verzorgt samen met het wolvenbureau de voorlichting aan veehouders over de taxatie van schade, preventieve maatregelen en over compensatie en wanneer die van toepassing is. Het Faunafonds communiceert aan welke de eisen een veehouder moet voldoen om in aanmerking te komen voor een schadetegemoetkoming in geleden verliezen, hoe om te gaan met vervolgschade en op welke categorieën dieren de compensatieregeling van toepassing is. In de relevante gevallen compenseert het Faunafonds de geleden verliezen. Daarnaast

verzorgt het Faunafonds de financiering van het deel van de monitoring en het onderzoek dat betrekking heeft op schadepreventie en de omgang met wolven door veehouders.

Aanbeveling
Drie partijen zijn in principe financieel betrokken bij de financiering van de implementatie van het wolvenplan voor Nederland: de Rijksoverheid, de provincies en het Faunafonds. Aanbevolen wordt dat deze partijen een overeenkomst sluiten betreffende de verdeling van de te dragen kosten.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om de verdeling van verantwoordelijkheden tussen Rijk, Provincies, gemeenten en Faunafonds in een vroeg stadium van een eventuele kolonisatie van Nederland door de wolf te regelen. Overdracht van taken en verantwoordelijkheden van Rijk naar Provincie (Decentralisatie) en de nieuwe Wet Natuur (in voorbereiding) spelen hierbij een rol.

Andere overheden
Gezondheid

- op mensen overdraagbare ziekten (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport: RIVM)
- op landbouwhuisdieren overdraagbare ziekten (Ministerie van Economische Zaken: NVWA)

Ziekten

- Potentiële ziekten waarvan wolven reservoir kunnen zijn en dus als risico kunnen worden gezien voor overdracht naar andere dieren of mensen (artikel 6 van de regeling ~ artikel 15 GWWD). Meldingsplichtig en bestrijdingsplichtig; plicht voor dierenartsen, dierenhouders en onderzoeksinstellingen):
    - rabiës (hondsdolheid)
    - brucellose (Maltakoorts of ziekte van Bang);
    - tuberculose ten gevolge van *Mycobacterium tuberculosis* complex
    - miltvuur

- Potentiële ziekten waarvan wolven reservoir kunnen zijn en dus als risico kunnen worden gezien voor overdracht naar andere dieren of

CONFIDENTIAL

mensen bij wolven (artikel 10 van de regeling ~ artikel 100 GWWD).
Meldingsplichtig voor dierenartsen en onderzoeksinstellingen:

- salmonellose
- campylobacteriose
- listeriose
- toxoplasmose
- echinococcose (vossenlintworm)
- yersiniose

Uitvoerende diensten

- Incidenten- en Crisiscentrum (NVIC); aangifteplichtige ziekten, aansturing: ministerie van EZ. Taken: monitoring, surveillance, bestrijding, bronopsporing, beleidsondersteuning, signalering.
- Bureau Risicobeoordeling en onderzoeksprogrammering (BuRO) Taken: gevraagde en ongevraagde kennis onderbouwde advisering van de ministers van VWS en EZ
- Central Veterinary Institute (CVI). Financiering, aansturing: ministerie van EZ. Taken: onderzoek aangifteplichtige ziekten bij dieren en onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven.

Aanbeveling
De ministeries van Economische Zaken (NVIC; BuRo; CVI) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (RIVM) checken of de in het protocol voorgestelde bemonstering (Bijlagen 1 en 9) voldoet uit het oogpunt van een optimale bescherming van de volksgezondheid.

Openbare veiligheid: gemeente, burgemeester

- vastgesteld draaiboek
- bij incidenten vooraf gelden voorzieningen zoals neergelegd in beleidsnota's en beleids- en uitvoeringsregels

Aanbeveling
Herhaaldelijk komt in voorliggend wolvenplan 'het wolvenbureau' terug als overkoepelende, neutrale en gezaghebbende organisatie. Het verdient aanbeveling dat de Rijksoverheid, de provinciale en gemeentelijke overheden, het Faunafonds en andere onderzoeksinstellingen zich buigen over hun relatie met dit bureau.

4.2 Het wolvenbureau

Meldingen over wolven vereisen een vast meldpunt. In de Duitse 'deelstaat-managementplannen' voor de wolf, is er sprake van één centrale organisatie die, in opdracht van de deelstaatoverheid, 1) de monitoring coördineert (al dan niet ondersteund door een wetenschappelijke instelling), 2) zorgdraagt voor voldoende deskundigen en 3) voor de centrale data registratie. In relatie tot de monitoring en het ecologisch onderzoek aan de wolf is het van belang te kunnen beschikken over deskundigen die bij een wolf-gerelateerde waarneming kunnen vaststellen of het gaat om een levende wolf, een dode wolf of een mogelijke prooi van een wolf. Deskundigen stellen sporen, inclusief een DNA-monster, veilig. Sectie op een kadaver en gegevensopslag verloopt volgens standaard procedure. Tussen partijen bestaan afspraken over publiciteit en wetenschappelijke publicaties. Secties op prooidieren worden in het veld uitgevoerd waarna kadavers van vee worden verwijderd en van wilde fauna blijven liggen. De uitslag heeft een relatie met de vergoedingensystematiek.

Vanwege het risico van schade en ten behoeve van een correcte informatievoorziening naar de bevolking, is er behoefte aan één landelijke organisatie die, in opdracht van de overheid,
1) de monitoring en het onderzoek coördineert, daarbij ondersteund door een wetenschappelijke instelling i.c. instellingen,
2) zorg draagt voor centrale data registratie en
3) de communicatie rond de wolf in Nederland verzorgt.

We denken hierbij aan een onafhankelijk bureau met als werktitel 'wolvenbureau'. Het wolvenbureau is bemenst door 1) wolvendeskundigen, 2) een vertegenwoordiger van het Faunafonds en 3) deskundigen op het gebied van communicatie. Wetenschappelijke ondersteuning van het wolvenbureau dient de rapportages op EU-niveau en de daartoe noodzakelijke analyses en interpretaties van de data. Daarnaast ligt er een taak bij de hierboven aangegeven monitoring en ecologisch onderzoek. Een continu bemand bureau is niet direct noodzakelijk en betrokken organisaties kunnen een persoon leveren voor het bureau, met specifieke kennis. Het bureau is aanvankelijk keen virtueel (slapend) orgaan, gevoed door de verschillende organisaties, met een duidelijke structuur zodat, als het moet, het bureau direct aan de slag kan. Bij groei van de taken en werkzaamheden ontstaat een

CONFIDENTIAL

permanent bemand bureau. De ervaring in het buitenland leert dat dit al snel onontbeerlijk wordt. Het wolvenbureau kan dan de constructie van een onafhankelijke stichting hebben, opdat op tenminste twee punten belangenverstrengeling wordt vermeden:
1) ten eerste wordt het hierdoor eenvoudiger om meerdere financiers of andere belangstellenden bij elkaar te brengen. Niemand kan het onderwerp dan 'claimen' wat bij anderen weer tegenreacties kan oproepen.
2) ten tweede worden de relaties met de wetenschap eenduidiger. Het wolvenbureau zorgt dan voor onderzoek, maar onderzoekt niet zelf. Daarvoor kan het bureau opdrachten aan andere instellingen geven. Dit geeft ook een duidelijkere positie ten opzichte van functies als preventie en schadevergoeding. Wat betreft deze laatste twee functies ligt eerder een adviesfunctie voor het wolvenbureau voor de hand dan een besluitfunctie. Dan blijft het wolvenbureau een kenniscentrum.

Aanbeveling
De aanwezigheid van wolven vereist een pakket van monitoring en onderzoek. Voor een optimale uitvoering daarvan verdient het aanbeveling hier een duidelijk herkenbare en onafhankelijke organisatie omheen te bouwen, bijvoorbeeld in de vorm van een onafhankelijke stichting die wordt gesteund door wetenschappelijke instellingen en die zorgt voor een centrale dataregistratie. De werktitel hiervoor luidt: het wolvenbureau. Aangezien de eerste wolf in juni 2013 is gevonden bij Luttelgeest is het zaak om het wolvenbureau op korte termijn in te stellen, in eerste instantie in beperkte omvang (virtueel, slapend) maar wel met een duidelijke structuur opdat snel kan worden gehandeld.

De wolvendeskundigen die in dienst zijn bij of 'aangetakt' zijn aan het wolvenbureau beschikken over ervaring en zijn belast met de validatie van aan wolven gerelateerde waarnemingen en de registratie van data die daarop betrekking hebben. Dit behelst ook eventuele schade door wolven toegebracht. Vanaf het begin dienen deskundigen uit Nederland te worden opgeleid die jaarlijks in het buitenland hun expertise opnieuw op peil brengen, zolang de wolf nog niet gevestigd is in Nederland.

Aanbeveling
De bemensing van het wolvenbureau bestaat uit ervaren wolvendeskundigen en communicatiedeskundigen. Aangetakt is een vertegenwoordiger van het Faunafonds.

Aanbeveling
Het wolvenbureau brengt jaarlijks verslag uit over haar werkzaamheden in het afgelopen jaar. Het wolvenbureau onderhoudt nauwe contacten met organisaties en vergelijkbare instellingen in binnen- en buitenland. Het wolvenbureau werkt mee aan de zesjaarlijkse verslaglegging op EU-niveau en aan het Europees wolvenplan.

WolvenInNederland
WolvenInNederland is opgezet door ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature en de Zoogdiervereniging als open samenwerkingsverband om Nederland voor te bereiden op de komst van de wolf. Het samenwerkingsverband streeft naar een conflictarm samenleven van mens en wolf.

Onderzoeksinstituten
Ten behoeve van het onderzoek aan kadavers van dode wolven is verregaande overeenstemming bereikt over de samenwerking tussen DWHC, Alterra, CVI, RIVM en Naturalis. De monitorings- en onderzoeksinspanning zullen groeien met het aantal wolven in Nederland.

4.3 Financiering

Wolven kunnen geld genereren (zie boven), maar ook geld kosten. Om de kosten van het verlies van door wolven gedood vee in het Yellowsone NP en omgeving te compenseren is door de Defenders of Wildlife een speciaal fonds opgezet. In ruim 10 jaar tijd werd door dit fonds in totaal 440.000 dollar uitgekeerd (Bade *et al.* 2012). Met de uitvoering van het wolvenplan voor Nederland kan op termijn een substantieel bedrag gemoeid zijn. Hoe groot dit is hangt nauw samen met de kosten gepaard gaande met de oprichting van het wolvenbureau, de monitoring en het ecologisch onderzoek en de preventie en compensatie van geleden verliezen. Veel hangt af van het aantal wolven dat naar Nederland zal komen. Het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie ondersteunde al tal van studies betreffende het beheer van grote predatoren waaronder de wolf (Linnel *et al.* 2008). Tot op heden werd geen onderzoek gefinancierd aan de populaties in het Midden Europees Laagland (EC 2013a). De Commissie organiseert discussies met milieu- en landbouwdepartementen bij de evaluatie van nationale programma's over de ontwikkeling van het landelijk gebied op een moment

CONFIDENTIAL

voorafgaand aan het overleg met de lidstaten. Deze discussies zijn gericht op samenwerking o.a bij de implementatie van Natura 2000 afspraken in nationale programma's gericht op platteland ontwikkeling (EU Rural Programmes Funding; EC 2013a). Het blijven echter de nationale autoriteiten die beslissen welke onderdelen en maatregelen worden gefinancierd.

Aanbeveling
Het wolvenplan kan helpen bij het vinden van fondsen nodig voor implementatie ervan, bijvoorbeeld uit het LIFE-Natuur programma van de Europese Commissie. Fondsenwerving op bijvoorbeeld EU-niveau vereist de vertaling van het wolvenplan naar het Engels. Preventieve maatregelen worden in het buitenland gesubsidieerd, veelal conform EU regelingen.

5 Informatie en communicatie

Inleiding
Communicatie over de terugkeer van de wolf richt zich op kennis, houding en gedrag. Voorlichting over wolven, een vorm van gericht communiceren met een bepaalde doelgroep, kan niet zonder objectieve informatie. Oprechte en rationele onderkenning en behandeling van alle aspecten van de conflicten die te maken hebben met de aanwezigheid van wolven, vormen de basis voor informatie en communicatie over de wolf. In zijn algemeenheid geldt dat communicatie wordt gericht op groepen uit de samenleving, met bekende attitudes, overtuigingen, emoties en daarom ook informatiebehoeften. Combinatie met economische prikkels is daarvan onderdeel. Als voorbeeld de professionele schapenhouders: zij leven van de schapen en moeten alles doen om niet getroffen te worden in hun financiële middelen. Van belang is hier om duidelijk te maken dat de wolf beschermd is en bezig is met een opmars in Europa. Dat wij er verder niks aan kunnen doen. En dat de schapenhouder er mee moet leren leven.

Aanbeveling
In de communicatie en informatievoorziening is naast identificatie van doelgroepen ook de doelgroep specifieke boodschap van belang. Het is van belang dat de informatie 'waardevrij' is, met onderkenning van de belangen en attitudes van maatschappelijke groeperingen.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om in de communicatie de volgende doelgroepen te onderscheiden:
- *Diereigenaren*
    - *Schapen- en geitenhouders (professioneel en hobbymatig)*
    - *Rundveehouders*
    - *Paardeneigenaren*
    - *Hondeneigenaren*
- *Jagers, natuurorganisaties, terreinbeheerders en grondeigenaren*
- *Pers*
- *Grote publiek, omwonenden, ouders, (jonge) kinderen*
- *Recreanten en recreatieondernemers*

CONFIDENTIAL

    - *Ruiters, hondenbezitters, wandelaars (al dan niet met loslopende hond), trimmers, fietsers, etc.*
- *Overheid (beleidsambtenaren c.q. bestuurders van Rijk, Provincies en Gemeenten)*
- *Waterschappen, Rijkswaterstaat (wegbeheerders)*
- *Brandweer, politie en dierenambulance*

Burgerparticipatie vormt een sleutelbenadering in het beheer van wolf-mens conflicten en vereist ook voorlichting over zaken die met de aanwezigheid van wolven samenhangen. Een voorbeeld zijn de regels bij een ontmoeting met een wolf. Zo geeft het managementplan van Neder-Sachsen richtlijnen voor de situatie waarin een mens, al dan niet vergezeld door een hond, een wolf ontmoet:

1) Respecteer de wolf
2) Neem langzaam afstand
3) Hond aan de lijn
4) Als de wolf te dichtbij komt luid spreken en gesticuleren
5) Niet achternalopen
6) Niet voeren
7) In wolvenkerngebied hond niet los laten lopen
8) Honden ’s avonds binnen halen (vooral in de paartijd: jan-maart)

Aanbeveling
Een optimale burgerparticipatie vraagt om het vroegtijdig betrekken van de burger bij de (mogelijke) komst van de wolf naar Nederland. De vorm waarin dit gebeurt kan zijn het oprichten van fora van stakeholders ten behoeve van een constructieve dialoog. Hiertoe zijn nodig deskundigen, ook op het gebied van attitudevorming, en objectief en onafhankelijk voorlichtingsmateriaal. De rol van het wolvenbureau is duidelijk.

Herhaald onderzoek naar attitudes onder bevolkingsgroepen t.a.v. de wolf is van belang. Na eeuwen elkaar sprookjes over wolven vertellen, is het lastig om feitelijke informatie te laten doordringen in de publieke opinie. Ook feitelijke informatie zal niet kunnen verhinderen dat er bevolkingsgroepen blijven die ‘tegen’ of ‘voor’ zijn en altijd zal onder een deel van de bevolking angst bestaan voor wolven (Stikvoort *et al.* 2013; maar zie voor een peiling onder Nederlanders ook http://www.telegraaf.nl/watuzegt/wuzstelling /21716930/ Bangvoordewolf.html). In Frankrijk is zelfs een zone-indeling

voorgesteld als beheerstrategie om het conflict tussen wolf en mens te verminderen c.q. beheersbaar te houden. Feitelijke informatie betekent ook een beschrijving van de ecologie van wolven en hun plaats in het ecosysteem. Het lijkt een vast gegeven dat de mening van mensen over de wolf varieert in de tijd (lees: voor en na de komst van de wolf) en in de ruimte (lees: afstand tot het wolvengebied; Jacobs in: Linnartz *et al.* 2013).

Mensen kunnen participeren door waarnemingen door te geven, lezingen te geven of artikelen te schrijven. Participatie wordt belangrijker nadat een of meerdere wolven zich gevestigd hebben. Het doorgeven van meldingen, het helpen met informatie verspreiden, maar ook door op vrijwillige basis schapenhouders te helpen met wolvenwerende maatregelen zijn allemaal vormen van burgerparticipatie. Mensen kunnen ook participeren door anderen te wijzen op (de risico's van) ongewenst gedrag, zoals voeren van wolven of het los laten lopen van een hond in een wolvenleefgebied.

Aanbeveling
Het vaststellen van de attitudes van mensen in gebieden waar de wolf zich wil vestigen, dus ook in Nederland, is belangrijk voor de acceptatie van wolven en de communicatie rondom wolven. Het verdient aanbeveling om dit met enige regelmaat te doen.

Hoe haalt de wolf in Europa de pers

[redacted], werkzaam bij Staatsbosbeheer, verzamelt en verspreidt al enkele jaren berichten over de wolf in de pers in Europa, met de nadruk op Duitsland waar dit fenomeen relatief 'nieuw' is. Het betreft meldingen in dagbladen en vaktijdschriften voor jacht, natuurbeheer, berichten uit Nationale Parken, verslagen van Kamerdebatten e.d. Artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, volledige monitoringsprogramma's en documentaires zijn niet opgenomen. Dit overzicht is zeker niet volledig, mist bijvoorbeeld de berichtgeving in de meeste lokale media en is zeer op Duitsland gericht, maar inmiddels wel zeer uitgebreid. De berichten hebben soms een meervoudige boodschap, bijvoorbeeld de wolf breidt zijn verspreidingsgebied uit richting onze woonomgeving, wat kan dat voor ons betekenen? We hebben getracht de berichten terug te brengen tot een kernthema (in dit geval 'terugkeer'), waarom ze zijn gepubliceerd. We maken daarbij onderscheid in landen. Dit terugbrengen was niet altijd goed mogelijk,

CONFIDENTIAL

alles haakt vaak in elkaar. Het overzicht is dus indicatief en beslaat de periode december 2011-juni 2013. Berichten n.a.v. de vondst van de 'wolf van Luttelgeest' die in de nacht van 4 juli 2013 werd doodgereden, zijn dus niet in dit overzicht meegenomen. We gebruiken in dit overzicht de term 'jacht', maar zijn ons ervan bewust dat dit strikt genomen in Nederland op een beperkt aantal wildsoorten slaat (Tabel 3).

Het betreft in totaal 357 vermeldingen, waarvan 253 in de Duitse pers, op afstand gevolgd door Zwitserland (27), Zweden (22) en Frankrijk (14), Nederland (10) en Denemarken (9). Het patroon is duidelijk: de aandacht in de pers neemt toe vanaf de eerste waarnemingen naar de vestigingsfase. Verreweg de meeste vermeldingen (113) hebben betrekking op de uitbreiding van het verspreidingsgebied i.c. de komst van de wolf in nieuw leefgebied. Ook de omgang met wolven, inclusief het aspect recreatie (48), de relatie met de schapenhouderij (40), ecologie en gedrag (30) en de relatie met de jacht (27) nemen een prominente plaats in. Als we aan de relatie met de jacht ook het legaal (21) en illegaal (22) afschot toevoegen, blijkt dit het op één na belangrijkste thema (70). De berichtgeving in landen met al langer bestaande populaties (bijvoorbeeld Polen, Tsjechië, delen van Zweden, Noorwegen, Finland) is anders van aard dan in landen waar de wolf een nieuw fenomeen is (bijvoorbeeld Duitsland, Zwitserland, Frankrijk). Gelet op de hierboven geschilderde beperking in deze benadering willen we hieruit verder geen conclusies trekken.

Tabel 3. Hoe de wolf in de afgelopen jaren in Europa de pers haalde. Het cijfer staat voor het aantal keren dat de wolf per kernthema de pers haalde in de periode 9 december 2009 – 18 juni 2013

Kernthema	D	NL	S	N	SF	DK	BG	B	CZ	RUS	PL	CH	SLO	IT	AU	F	H	TOT
toename/terugkeer	79	8	1			6		1	1		2	11	1		1	1	1	113
illegaal afschot	9		4	2	2						2					3		22
legaal afschot	2		8	1						2		7				1		21
overig jacht	26											1						27
gebruik giftig aas														1				1
omgang met wolven	45		1													2		48
verkeersslachtoffers	7											1				1		9
gevaar voor mens	2						1											3
risico voor schapen	24	2										7	1		2	4		40
predatie groter vee																1		1
schaderegeling schapen	6		2			2												10
herkenning	4		1															5
bescherming/beheer	8																	8
wet- en regelgeving	9																	9
zenderwolven	7																	7
ecologie en gedrag	22		5	1		1										1		30
informatiepunt	3																	3
TOT	253	10	22	4	2	9	1	1	1	2	4	27	2	1	3	14	1	357

Aanbeveling
Aangezien de media-aandacht voor wolven toeneemt met de mate waarin ze erin slagen om zich te vestigen, verdient het aanbeveling zich in een vroeg stadium voor te bereiden op gerichte communicatie over het fenomeen 'terugkeer van de wolf', de relatie met het faunabeheer en met de schapenhouderij, de omgang met wolven en informatie over de ecologie van de wolf.

In alle managementplannen is altijd sprake van één bureau dat over informatie m.b.t. wolven beschikt en zorg draagt voor eenduidige communicatie. Vooral het beschikbaar maken van de actuele verspreiding van de wolf via een website is van belang. Daarnaast informeert dit bureau alle stakeholders en draagt het zorg voor rapportages, voordrachten, websites, brochures en folders. Bijzondere aandacht gaat uit naar doelgroep-specifieke voorlichting zoals de bevolking (vooroordelen, angst en onzekerheid wegnemen), publieke organisaties (politie etc.) en naar voorlichting van veehouders over schadepreventie. Voor scholen wordt bv. lesmateriaal ontwikkeld, jagers krijgen bij hun opleiding informatie en veehouders worden op de hoogte gehouden en ondersteund. Voorlichting door externe organisaties en personen wordt afgestemd met dit communicatiebureau. Periodieke informatieuitwisseling tussen stakeholders wordt georganiseerd in daartoe opgezette overleggroepen. Informatie-uitwisseling in het geval van een grensoverschrijdende populatie vindt plaats door periodiek

CONFIDENTIAL

overleg, via bv. een wolf management comité en een technische onderzoeksgroep.

Aanbeveling
Informatie en communicatie vereisen de aanwezigheid van communicatiedeskundigen, bij voorkeur op een centraal en onafhankelijk aanspreekpunt. De activiteiten op dit gebied zijn provincie- en landsgrensoverschrijdend.

Goede, multidisciplinaire analyses van (economische en niet economische) kosten en baten in relatie tot de aanwezigheid van grote carnivoren in multifunctionele landschappen zijn schaars. In 1995 werden 14 wolven afkomstig uit Canada uitgezet in Yellowstone NP. In 2002 werd door de universiteit van Montana berekend dat door de terugkeer van de wolf alleen al in het Yellowstone NP jaarlijks 23 miljoen dollar aan extra toeristische inkomsten wordt gegenereerd (Bade *et al.* 2012). Economisch voordeel bij de aanwezigheid van wolven, bijvoorbeeld door het organiseren van excursies en de inrichting van een 'wolvencentrum' voor voorlichting en informatie (ecotoerisme), kan leiden tot snellere en grotere acceptatie.

Aanbeveling
Aangezien de bestudeerde wolvenplannen geen informatie geven over kansen in economische zin die samenhangen met de aanwezigheid van wolven, ligt hier een braak terrein voor onderzoek.

Aanbeveling
De voorlichting en communicatie over de wolf kan voor een belangrijk deel worden uitgevoerd door het wolvenbureau. Dit is dan ook uitgerust met deskundigen op dit gebied. Het platform WolvenInNederland voert dit voor een deel al uit en heeft bewezen hierin van grote waarde te zijn.

Het wolvenbureau regelt, samen met het Faunafonds, de voorlichting over preventie, de taxaties en de afwikkeling van schade. Het Faunafonds zal, in samenwerking met het wolvenbureau, door middel van een nieuwsbericht per regio aangeven of preventieve maatregelen voor wolven noodzakelijk zijn om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen. Voorlichting hierover zal, in afstemming met het wolvenbureau, plaatsvinden via de Faunafonds site, de website van het wolvenbureau en betrokken organisaties zoals LTO. Het Faunafonds

geeft, in overleg met het wolvenbureau, voorlichting aan bedrijfsmatige grondgebruikers en eventuel andere belanghebbenden door: informatie op de Faunafonds website, uitgifte van nieuwsbrieven, voorlichting door de consulenten faunazaken en contacten met andere organisaties zoals LTO, TBO's en KNJV.

Aanbeveling
Het wolvenbureau verzorgt samen met het platform WolvenInNederland, het Faunafonds, de rijksoverheid, de provincies en de gemeenten de informatie aan en communicatie met de burger over de wolf in het algemeen en de relatie met de veehouderij, de jacht en de recreatie in het bijzonder.

Aanbeveling
Tussen de diverse overheden en het wolvenbureau worden regieafspraken gemaakt over de communicatie bij uiteenlopende scenario's (een enkele wolf zwerft rond, een enkele wolf vestigt zich, een roedel wolven vestigt zich, een wolf wordt wel erg lastig e.d.).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om niet alleen te investeren in informatie en communicatie over de wolf, maar ook een educatieprogramma hieraan te wijden.

5.1 Een framework voor Communicatie over wolf en mens

Doel
De communicatie telt in principe twee hoofddoelen:
1. Streven naar een conflinctarm samenleven van wolf en mens en
2. Een nuchtere, rationele kijk op de komst van de wolf uitdragen.

Subdoelen daarbij kunnen zijn:
- Aanbieden van objectieve kennis aan doelgroepen als 'basis' voor oordeelsvorming en discussie. Context bieden (bijv. vergelijking met hondenbeten).
- Communicatieproces (middelen en wijze) bij de terugkeer wolf schetsen in twee fases:
    - Bij de eerste zwervers
    - Bij vestiging territorium

CONFIDENTIAL

- Helderheid bieden over de rol van de overheid (belang van vertrouwen)
- Verstrekken van concrete informatie over mogelijke consequentie van wolf voor mens en mogelijke oplossingen.
- Niet per sé 100% draagvlak, wel streven naar 100% geïnformeerd.
- Doelgroepen aanzetten tot wenselijk gedrag (o.a. participatie)

Kernboodschappen

Kernboodschappen kunnen zijn:

1. De wolf komt en wat zijn de gevolgen?
    a. De wolf 'komt er aan' en is wettelijk beschermd
    b. Wolven zijn in principe niet gevaarlijk voor de mens, mits men zorgt dat er geen habituatie optreedt
    c. Er zal schade optreden richting vee (schaap en geit)
2. Hoe gaan we met problemen en kansen om?
    a. Voor schade is/komt compensatie
    b. Preventie is in principe effectief en van groot belang om wolven bij schapen weg te houden
    c. Uitgezocht moet worden welke preventiemaatregelen voor Nederland bruikbaar zijn
    d. In zeer grote uitzonderingsgevallen kan ingegrepen worden
3. Waar kan ik met mijn vragen terecht? Wie is verantwoordelijk?

Strategie

Er kunnen een aantal scenario's worden onderscheiden met betrekking tot het voorkomen en het gedrag van de wolf. We onderscheiden er hier vier, maar meer is ook mogelijk. Elk scenario vergt specifieke, daarop toegesneden vormen van communicatie (A t/m D). Inmiddels is er een dode wolf in Nederland gevonden, de eerste wolf sinds 144 jaar. Het dier werd waarschijnlijk in de ochtend van 4 juli doodgereden bij Marknesse. De aanbevelingen voor deze fase blijven relevant en worden daarom hieronder onverkort weergegeven.

A. De wolf is er nog niet
B. De wolf is er
C. Een wolf brengt onverwacht veel schade toe
D. Een wolf bedreigt mens of menselijk slachtoffer

In alle gevallen is de communicatie gebaseerd op vragen als wat is werkelijk het geval, wat kunnen de gevolgen zijn, wat is de

handelingsruimte en hoe wordt gehandeld?

Belangrijke aspecten onder A t/m D zijn dan de volgende:
Ad A.
Er zijn veel vragen. De politiek werkt samen met stakeholders aan een wolvenplan, Alterra schrijft dit in concept, WolvenInNederland informeert het publiek en verzamelt waarnemingen. De communicatie kan volgens de volgende lijn worden aangepakt:

- Bereikbaar zijn voor vragen
- Waarnemingen melden
- Lezingen verzorgen
- Social media benutten
- Informatieverstrekking via schriftelijke media
- Informatieverstrekking via internet (attentie via tijdschriften en email)
- Discussieprogramma's op TV
- Uitdelen folders
- Materiaal voor spreekbeurten
- Lespakket

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat de rijksoverheid reeds in dit stadium uitdraagt dat ze met dit proces bezig is en de centrale regie op zich neemt. Een voorbeeld hiervan is de opdracht tot het schrijven van het wolvenplan. Andere partijen zijn de provincies en het Faunafonds. Belangrijk in dit vroege stadium is de oprichting minimaal de structueren van het wolvenbureau.

Ad B.
Er is een wolf gezien, er zijn veel vragen, een wolf kan schade veroorzaken, schade moet gecompenseerd worden, er worden waarnemingen gemeld. Implementatie van het wolvenplan wordt urgenter. Van belang is om in gesprek te blijven met de stakeholders. Er is een communicatie loket en een website met antwoorden op veel gestelde vragen. De aanwezige wolven worden gevolgd (monitoring) en het publiek wordt hierover geïnformeerd. Voor informatie over schadepreventie en schadecompensatie kan men bij het Faunafonds terecht, voor informatie bij het wolvenbureau en WolvenInNederland, waarnemingen melden bij info@WolvenInNederland.nl.

CONFIDENTIAL

Aanbeveling
In dit geval is het van belang dat het wolvenbureau operationeel is en de belangrijkste aanbevelingen uit het wolvenplan zijn overgenomen door het beleid.

Ad C.
Er is sprake van een wolf, die ondanks preventieve maatregelen schade oplevert. Dit leidt tot veel media-aandacht, mogelijk verlies aan draagvlak en de roep om ingrijpen. Het wolvenbureau zet in op verbeteren van preventieve maatregelen, communiceert dit en houdt de vinger aan de pols. De definitie van een probleemwolf is duidelijk en hetzelfde geldt voor de handelingsruimte.

Aanbeveling
In dit geval fase is het van belang dat het wolvenbureau operationeel is en de aanbevelingen uit voorliggend wolvenplan in uitvoering zijn. De rol van het Faunafonds is daarbij evident.

Ad D.
Er is sprake van een wolf, die ondanks dat dit zeldzaam is, toch een mens bedreigt heeft of zelfs een (vermeend) slachtoffer heeft gemaakt. Er is veel media-aandacht en verlies aan draagvlak dreigt. Er is een roep om in te grijpen. Het 'protocol probleemwolf' treedt in werking. Immers als een wolf een mens dood, dan is het doodschieten van de wolf de beste optie. De communicatie naar het publiek moet o.a. duidelijk maken dat het voeren van wolven gelijk staat met vragen om problemen. Het wolvenbureau adviseert de verantwoordelijke burgemeester om een crisisteam op te zetten en voorziet hem van inhoudelijke en procesmatige adviezen.

Aanbeveling
In dit geval is het van belang dat alle partijen langs afgesproken lijnen en binnen afgesproken kaders samenwerken en dat de voorgestelde taken en verantwoordelijkheden helder zijn belegd. Het wolvenbureau is ten volle operationeel.

Middelen
Specifieke middelen in de communicatie kunnen zijn:
- Wolvenplan (gereed einde 2013)

- Publieke uitingen van de overheid (introductie wolvenproblematiek)
- Op maat gesneden presentaties
- Algemene en toegespitste folders
- Website(s), persberichten, social media
- Publicaties en interviews in vak-/doelgroep magazines
- Lespakketten voor scholieren

Organisatie
De staatssecretaris van Economische Zaken is, samen met de provincies, de VNG en Faunafonds verantwoordelijk voor de communicatie en regie rondom wolven en besteedt de uitvoering hiervan uit aan het wolvenbureau.

Aanbeveling
Overheden (rijk, provincie, gemeenten, Faunafonds) verzorgen elk vanuit de eigen verantwoordelijkheid de communicatie over de wolf en doen dit in samenwerking en onderlinge afstemming met het wolvenbureau.

Evaluatie, feedback en bijsturen
Communicatie vergt onderzoek naar het resultaat, opdat de communicatie inspanning tijdig kan worden aangepast.

Aanbeveling
Elk halfjaar wordt het communicatieplan geëvalueerd.

CONFIDENTIAL

6 Monitoring en onderzoek

Inleiding

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de organisatie van de passieve monitoring van wolven zoals weergegeven in de geraadpleegde managementplannen in Duitsland en Frankrijk (Tabel 4).

Tabel 4. Organisatie van de monitoring van wolven in Duitsland en Frankrijk

Gebied	Wie	Centrale organisatie	Methode/wat
Duitsland			
Bayern	*Jagers, Staatsforsten, Luchs-wolfberater*	*LfU*	*Passieve monitoring, schade*
Sachsen	*LRA, NMG, Lupus, LfULG, IZW, NMG, BfN, per Landkreis 2 deskundigen*	*SMUL*	*Standaard protocol; passieve monitoring, veterinair-pathologisch, telemetrie, genetisch onderzoek, dieetkeus, schade*
Niedersachsen	*NLWKN, 67 deskundigen in 16 landkreisen*	*NLWKN*	*Passieve monitoring, schade*
Mecklenburg-Vorpommern	*TU Dresden, IZW, LLLF, Müritzeum, 43 deskundigen*	*LUNG*	*Passieve monitoring, veterinair-pathologisch, zoönosen, schade*
Brandenburg	*LUGV, 30 deskundigen*	*LUGV*	*Passieve monitoring, genetisch onderzoek, schade*
Schleswig-Hollstein	*MLUR*	*MLUR, WildpARKEekholt*	*Passieve monitoring, schade*
Sachsen-Anhalt	*LfU, Bundesforstbetrieb, LUPUS*	*-*	*Passieve monitoring, telemetrie*
Frankrijk	*ONCFS, 1000 deskundigen in 12 departementen*	*ONCFS (CNERA-PAD)*	*Standaard protocol; passieve monitoring, genetisch onderzoek, dieetkeus, schade actieve monitoring: snowtracking, wolf howling,*

Afkortingen bij tabel 4

SMUL Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft
LRA Landratsamt
NMG Senkenberg Museum für naturkunde Görlitz
BfN Bundesamt für Naturschutz
IZW Leibnitz-institut für Zoo und Wildtierforschung im Forschungsverbund Berlin
LfULG Landesamt für Umwelt, Landwirtschaft und Geologie
LfU Landesamtes für Umwelschutz (Sachsen-Anhalt)
LfU Landesamt für Umwelt (Bayern)

6.1 Leefgebied van wolven

Migrerende wolven zijn niet gebonden aan natuurgebieden en belangrijke sterfte van wolven door het verkeer is in Nederland aannemelijk. De wolf van Luttelgeest past binnen dit plaatje. Bij de keuze van nieuw leefgebied zijn van belang het aanbod aan prooi, in het bijzonder wilde hoefdieren, en aan rust. Als deze voorwaarden in voldoende mate aanwezig zijn, kan een wolf zich vestigen in een nieuw leefgebied. Een wolf kan territoriaal worden en een deel van zijn/haar leefgebied verdedigen tegen soortgenoten (Krebs 1985). Bij voldoende geschiktheid en de aanwezigheid van een partner zal de wolf zich voortplanten in het nieuwe leefgebied (voor definitie van leefgebied Hoofdstuk 3).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling rustige gebiedsdelen veilig te stellen in een door de wolven uitgekozen leefgebied als een belangrijke voorwaarde voor vestiging. Dit geldt in het bijzonder voor het recreatief medegebruik, de verkeersintensiteit en de snelheid van het verkeer.

Aanbeveling
Vestiging van wolven betekent dat zij prooien in het nieuwe leefgebied vinden. Het is zaak uit te vinden welke dit zijn en hun voorkomen veilig te stellen. De aanwezigheid van rustgebieden voor wilde hoefdieren kan als een magneet op wolven gaan werken.

Voor de opslag en analyse van waarnemingen van wolven kan worden aangesloten bij SCALP criteria (*Status and Conservation of the Alpine Lynx Population*, Kaczensky *et al.* 2009). Deze criteria spelen tevens een rol bij de definiering van het begrip leefgebied. De letter 'C' staat voor categorie:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)

CONFIDENTIAL

C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf gerelateerde waarneming.

De SCALP criteria voor door wolven 'bezet gebied' zijn 5*5 km hokken met of een C1 of minimaal 3 C2 waarnemingen. In Duitsland wordt een gebied als leefgebied van wolven beschouwd wanneer in een cel van 10x10 km gedurende een jaar tenminste één C1 of drie C2 waarnemingen zijn gedaan. Tenminste twee van deze drie aanwijzingen moeten van verschillende aard zijn (spoor, uitwerpselen, prooi), anders zijn tien aanwijzingen vereist (BfN 2009). Het managementplan van Sachsen definieert wolvenleefgebied als volgt: er is sprake van een wolvenleefgebied zodra een territoriale wolf of territoriale wolven zich gevestigd hebben. Onder een roedel verstaan we een wolvenpaar met jongen in een vast territorium, bevestigd door C1 en C2 gegevens (BfN 2009).

Aanbeveling
In ecologische zin is sprake van een wolvenleefgebied wanneer in een gebied tenminste één C1 of drie C2 waarnemingen van verschillend type zijn gedaan, volgens de SCALP criteria. Het is niet zinvol om hieraan vooraf een minimum oppervlakteëis te stellen.

6.2 Passieve en actieve monitoring, ecologisch onderzoek

Bij het volgen van de aanwezigheid van wolven in Nederland en de effecten daarvan kan onderscheid worden gemaakt tussen passieve en actieve monitoring en ecologisch onderzoek. Er bestaat tussen beide een nauw verband: de monitoring is gericht op de beantwoording van de in het onderzoek gestelde vragen en houdt o.a. in een gestandaardiseerde omgang met wolf gerelateerde waarnemingen. Het moge duidelijk zijn dat de overgang van passieve naar actieve monitoring en ecologisch onderzoek een glijdende schaal is: de onderzoeksinspanning groeit met de vordering van de vestiging van wolven.

In gebieden waar de wolf nog niet voorkomt of in de vestigingsfase zit, is minimaal de passieve monitoring geregeld: het verzamelen en valideren van meldingen van prenten, zichtwaarnemingen,

huilwaarnemingen, prooi en doodvondsten van wolven door deskundigen van het wolvenbureau.

Wanneer wolven zich permanent hebben gevestigd wordt de passieve monitoring gecontinueerd maar uitgebreid met ecologisch, veterinair, forensisch en pathologisch onderzoek aan dode wolven. Het onderzoek is gericht op het vaststellen van de populatiegrootte (roedels, territoriale paren, eenlingen), verspreiding, reproductiestatus, dieetkeus en schade. Bij secties op dode wolven wordt ecologisch, veterinair, pathologisch en forensisch onderzoek gedaan. De opslag van onderzoeksmateriaal vindt gecentraliseerd plaats. Actieve monitoring vindt nu op uitgebreidere schaal plaats en meer onderzoeksinstituten zijn betrokken bij de analyse van data en monsters. Genetisch onderzoek aan weefsel en excrementen (herkomst en verwantschap) wordt geïntensiveerd en geeft informatie over soort, geslacht, populatiegrootte en samenstelling van het roedel. Daarnaast wordt actief gespeurd naar de aanwezigheid van wolven en wordt telemetrisch onderzoek en de inzet van cameravallen ter hand genomen. In aansluiting bij wat gebeurt in enkele Duitse deelstaten kunnen afschotaantallen van wilde hoefdieren (prooidieren) worden geanalyseerd in relatie tot de aanwezigheid van de wolf en zijn dieetkeus (kader).

Kader relatie populatiebeheer hoefdieren
Vestiging van wolven heeft mogelijk gevolgen voor de jacht op hoefdieren (schadebestrijding en populatiebeheer). Hoefdieren passen hun gedrag en terreingebruik aan aan de aanwezigheid van predatoren (landscape of fear, gebruik door wolven van voerplekken en wildweides waar hoge concentraties hoefdieren zijn). Afhankelijk van de wijze van bejagen kan dit de effectiviteit van het afschot beïnvloeden. Op voorhand is een effect op het gedrag van prooidieren en hun bewegingen in het landschap niet te voorspellen.

Aanbeveling
In een vroege fase is tenminste de passieve monitoring geregeld welke wordt uitgevoerd door deskundigen verbonden aan het wolvenbureau. Zodra er sprake is van enkele roedels wolven in Nederland, wordt het onderzoek opgeschaald en moet extra informatie worden verzameld over roedelgrootte, territoriumgrootte, voortplantingssucces e.d.

CONFIDENTIAL

Voor voorbeelden en details over hoe de monitoring en het ecologisch onderzoek in Duitsland en andere Europese landen is opgezet verwijzen we naar Reinhardt & Kluth (2007), Kaczenski *et al.* (2009) en naar de *guidelines* (Linnel *et al.* 2008). Richtinggevend hierbij is de zesjaarlijkse verantwoording van Nederland naar de EU (Assessment, monitoring and reporting under Article 17 of the Habitats Directive: Explanatory notes and guidelines. Final Draft 2006 und DocHab-04-03/03 rev.3).

Aanbeveling
Het is wenselijk dat onderzoek en monitoring in Nederland inhoudelijk aansluit bij dat van de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland. Dit raakt ook aan de aanbeveling dat Nederland zich, cf. de Carnivore guidelines, met de buurlanden buigt over een grensoverschrijdend wolvenplan.

De belangrijkste onderdelen van het ecologisch onderzoek zijn (1 t/m 5):

<u>1. Verspreidingsgebied (IUCN: extent of occurence) met gegevens over:</u>
- oppervlakte (in km2)
- datum waarop dit werd vastgesteld
- kwaliteit van gebruikte gegevens
- trend (veranderingen in leefgebied)
- omvang trend
- tijdspanne van trend
- reden van trend

<u>2. De populatie, met gegevens over:</u>
- omvang in biogeografische regio
- methode waarmee dit is vastgesteld
- kwaliteit van de gebruikte gegevens
- trend (stabiel, toename, afname, onbekend)
- omvang trend
- tijdspanne van de trend
- reden voor de trend
- criteria voor trendwijziging (gewoonlijk 1%)
- invloeden op duurzaam voortbestaan
- bedreigingen duurzaam voortbestaan
- populatiestructuur

In relatie tot punt 1 en 2 geldt specifiek voor het ecologisch onderzoek aan wolven het systematisch speuren bij aanwezigheid van een sneeuwdek, genetische analyses, huilimitaties (’s zomers; soms bewust niet om wolven niet te verstoren en de relatie mens-wolf zuiver te houden), het verzamelen van bewijs voor presentie (cameravallen), telemetrie, analyse van afschotgegevens van prooidieren en autopsie op dode dieren. Op deze wijze ontstaat inzicht in het verspreidingsgebied, de aantallen roedels, het aantal markerende paartjes, het aantal territoriale wolven, de omvang van de roedels en de reproductie. Precieze schattingen van de populatieomvang van wolven zijn lastig. Het is beter en praktischer zich te richten op het aantal reproducerende roedels.

Aanbeveling
Ecologisch onderzoek moet licht werpen op de belangrijkste prooidieren voor wolven in Nederland. Als 0-meting is het goed om de stand van de meest voor de hand liggende prooidiersoorten te monitoren en dat te blijven doen. In Nederland zijn dit ree, edelhert, wild zwijn en damhert (met lokaal wellicht ook vrijlevende runderen, paarden, moeflon, konijnen en hazen).

Aanbeveling
Telemetrisch onderzoek is van belang voor het verzamelen van kennis over de wolf (teritoriumgrootte, onderscheid roedels, dichtheid aan wolven, terreingebruik, dispersie, inzicht in het lot van afzonderlijke dieren) en kan in veel opzichten helpen bij het vergroten van het maatschappelijk draagvlak. Het kan ook licht werpen op de vraag in hoeverre mitigerende maatregelen ter voorkoming van sterfte van wolven in het verkeer genomen kunnen worden. Bij aanwezigheid van een wolf in Nederland is het om die reden gewenst om een GPS-zender onder handbereik te hebben in het geval de mogelijkheid zich voordoet om een dier te zenderen (toevalskans).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling zich te buigen over de vraag hoe wolven te vangen bijvoorbeeld t.b.v. wetenschappelijk onderzoek. In de praktijk wordt dit veelal gedaan m.b.v. de (verboden!) pootklem en of een verdovingsgeweer (http://www.ibriwolf.it/en).

CONFIDENTIAL

3. Habitat, met gegevens over:
- habitatbeschrijving
- een schatting van het bezette en het geschikte habitat
- trend in oppervlak
- tijdspanne van de trend
- reden voor de trend

In relatie tot de habitat is de ontwikkeling van habitatgeschiktheidsmodelllen (habitat suitability models) van belang, gevoed door data uit bezet gebied en toegepast, geëxtrapoleerd op/naar te bezetten gebied (Linnel *et al.* 2008).

4. Perspectief, met gegevens over:
- de lange termijn overlevingskansen van de populatie in de biogeogeografische regio.

5. Aanvullende informatie over:
- referentiewaarden voor een FRP (Favourable Reference Population; zie ook bij GvI; Linnel *et al.* 2008).

Aanbeveling
Het is wenselijk dat monitoring en onderzoek in Nederland inhoudelijk aansluiten bij dat van de ons omringende landen, opdat op Europees niveau gegevensreeksen worden verkregen en Nederland optimaal profiteert van ervaringen in het buitenland. Dit raakt ook aan de aanbeveling dat Nederland zich, cf. de Carnivore guidelines, met de buurlanden buigt over een grensoverschrijdend wolvenplan.

6.3 Wolf gerelateerde waarnemingen

Er worden vier typen van aan wolven gerelateerde waarnemingen onderscheiden (Fig. 3):
1. sporen van een wolf
2. de waarneming van een levende wolf
3. de vondst van een prooidier van een wolf en
4. de vondst van een dode wolf

Het type waarneming van een probleemwolf is uitvoerig hierboven behandeld.

Aanbeveling
Het is onmogelijk (en niet wenselijk) om vanaf heden bij elke melding uit te rukken om sporenonderzoek te verrichten. Het advies luidt dan ook om pas bij de 'verdenking van de aanwezigheid van een wolf', al dan niet in combinatie met schademeldingen, actief ter plekke sporenonderzoek te gaan doen om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake is van (schade door) een wolf. Invulling van het criterium 'verdenking van de aanwezigheid van een wolf' berust bij het wolvenbureau.

Aanbeveling
Eenieder die betrokken is bij het transport van wolven (dood of levend) of onderdelen van wolven (mest, haren, karkas e.d.) beschikt daartoe over een toegesneden ontheffing van de FF-wet en van CITES.

Aanbeveling
Voor de opslag en analyse van data van wolf gerelateerde waarnemingen kan worden aangesloten bij SCALP criteria (Kaczensky et al. 2009).

Aanbeveling
Het Ministerie van Economische Zaken bekostigt inzet van personen en middelen van WolvenInNederland, NFI, Alterra, DWHC, RIVM, CVI en Naturalis, welke samenhangen met een correcte uitvoering van alle in het wolvenplan opgenomen protocollen (Bijlagen 1 t/m 9).

Aanbeveling
Het wolvenbureau werkt vanaf de instelling aan naamsbekendheid, zodat de vinder (particulieren, meldkamer politie, gemeentes, NGO's, wegbeheerder en weggebruiker, BOA's) van 1) sporen van een wolf, de waarnemer van 2) een levende wolf, de vinder van 3) een prooidier van een wolf en de vinder van 4) een dode wolf, de weg weet en zijn waarneming meldt bij het wolvenbureau of bij WolvenInNederland. Feitelijk moet overal waar een melding kan binnenkomen een poster hangen met 'bel het wolvenbureau' of 'bel WolvenInNederland' (en laat de 'plaats delict' intact) die daarna het protocol uit de kast kunnen trekken en over kunnen gaan tot het veilig stellen van het kadaver, sporenonderzoek, etc. alles volgens standaardprotocollen (Bijlagen 1 t/m 9).

CONFIDENTIAL

1. Sporen van een wolf

Het wolvenbureau stuurt bij een melding van sporen van een wolf een deskundige op locatie. Sporen worden volgens een standaardprotocol vastgelegd.

Aanbeveling
Het wolvenbureau registreert, vanaf de komst van de eerste wolf in Nederland, informatie m.b.t. aan wolf gerelateerde waarnemingen, plaatst de waarneming op de site waarneming.nl waardoor ze bekend zijn bij de Zoogdierverening.

Aanbeveling
Veelvuldige meldingen van waarnemingen van wolven uit één regio vormen aanleiding tot nader onderzoek door de deskundigen van of aangetakt aan het wolvenbureau. Die zoeken daarbij systematisch naar aanwijzingen op bijvoorbeeld bospaden, langs rasters en andere lijnvormige landschapselementen. Ook spoorsneeuw en cameravallen kunnen worden benut. Speuren naar welpen voor het vaststellen van reproductie kan het best gebeuren vanaf einde juni.

Aanbeveling
Sporen worden volgens standaard (SCALP) protocol vastgelegd (Kaczensky & Huber 1994; Kaczensky et al. 2008): spoorlengte, individuele prenten, foto inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint), gipsafdruk, registratieformulier, datum, vindplaats (gps), omschrijving vindplaats. Er worden zo mogelijk haren en mest verzameld ten behoeve van het DNA-onderzoek. De deskundige zorgt voor archivering van zijn ervaringen door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarneming.

Aanbeveling
Microscopisch onderzoek van haren kan licht werpen op de vraag of een wolf kan worden uitgesloten, maar microscopisch kunnen haren van wolven niet worden onderscheiden van hondeharen. Daartoe is een genetische analyse vereist. Monsters worden daartoe in papier droog opgeslagen (met sicagel) of ingevroren (Bijlage 5).

Aanbeveling
Nabootsen van huilen door wolven levert vaak een reactie op welke

tevens aanwijzigen kan bevatten over reproductie (Bijlage 4).

Aanbeveling
Veiligheid en bescherming van de mens heeft bij de vondst van keutels, een prooidier of een kadaver van een wolf (zie onder bij 4) of bij een gewonde wolf (zie onder bij 2) de hoogste prioriteit. Wolven en hun prooidieren kunnen bacteriën, schimmels en virussen bij zich dragen, inclusief organismen die overdraagbaar zijn op mensen (zoönosen). Hoewel het zelden voorkomt dat deze overgedragen worden op mensen, dienen de nodige veiligheidsmaatregelen te worden getroffen. Daarbij gaat het om:

- *het dragen van handschoenen en gepast schoeisel wanneer men met het dier, karkas, of onderdelen daarvan werkt;*
- *het wassen van blootgestelde huid en kleding na contact met het dier en het bedekken van eventuele verwondingen met geschikte pleisters om infectie te voorkomen.*

2. Een waarneming van een levende wolf
Levende wolven kan slaan op zichtwaarnemingen van wolven maar ook op wolven die worden gevangen t.b.v. onderzoek, gewonde of zieke wolven of verweesde welpen die tijdelijk moeten worden opgevangen.

Zichtwaarnemingen
Het gevaar voor verwisseling met honden ligt op de loer, in het bijzonder met Tsjechische en Saarlose wolfhonden. Daarom moet bij gevangen wolven de identiteit zorgvuldig worden aangetoond, bij voorkeur middels DNA-onderzoek (zie ook bij SCALP-criteria).

Aanbeveling
De deskundige van het wolvenbureau regelt de validatie van de waarneming. De deskundige zorgt, bij een positieve uitslag, voor het vastleggen van locatie, film, foto, sporen en ander 'bewijsmateriaal' volgens een standaard protocol en voor registratie van zijn ervaringen door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de waarneming (Bijlagen 2;4;5;6;7;9).

Gevangen wolven
Het is mogelijk dat een wolf wordt gevangen, bijvoorbeeld voor het telemetrisch onderzoek. Levend gevangen wolven zijn een belangrijke bron van informatie en worden dan ook volgens gestandaardiseerd

CONFIDENTIAL

protocol behandeld, waarbij foto's worden genomen en een bloed-, haar- en/of speekselmonster wordt genomen t.b.v. genetische identificatie. De aanwezigheid van een geautoriseerde en deskundige dierenarts is hierbij vereist.

Aanbeveling
Een geautoriseerde en deskundige dierenarts is lid van het team dat zich bezighoudt met de vangst van wolven (Bijlage 9).

Gewonde wolven en pups
Gewonde wolven worden gemeld bij het wolvenbureau. Eventuele behandeling vindt plaats door een bevoegd en deskundig dierenarts die in overleg met een wolvenexpert bepaalt of vrijlating mogelijk is of dat het dier wordt geëuthanaseerd. De maatstaf voor het doden van een gewonde volwassen wolf ligt hoog, ook invalide wolven (deels blind, mank) kunnen probleemloos terug naar de natuur en jarenlang pups grootbrengen. Dieren die niet terug kunnen naar de natuur worden gedood (Bijlage 9).

Aanbeveling
Het plaatsen van een volwassen wilde wolf in quarantaine, bijvoorbeeld ten behoeve van revalidatie, wordt in het algemeen als niet realistisch gezien.Voor een volwassen wilde wolf is dit een zeer traumatische en daarmee dieronvriendelijke optie.

Pups die voor 1 oktober worden gevonden mogen worden opgefokt en gehouden omdat deze nog kunnen wennen aan een leven in gevangenschap. Voor noodgevallen kan een catalogus met criteria opgesteld worden die geraadpleegd kan worden via de politie, waarna indien noodzakelijk ingegrepen kan worden zonder de tussenkomst van een dierenarts. De overheid wordt vooraf geïnformeerd en het hele proces wordt uitvoerig gedocumenteerd i.v.m. de meldingsplicht aan de EU. Eventuele tijdelijke quarantaine kan alleen plaatsvinden bij door de Dienst Regelingen geautoriseerde opvangcentra (http://www.hetlnvloket.nl/xmlpages/page/lnvloket/actueel/document/fileitem/2202001).

Aanbeveling
Gewonde wolven die niet terug kunnen naar de natuur worden gedood. Pups die voor 1 oktober zijn geboren mogen worden opgefokt en

gehouden in een opvangcentrum of dierentuin. Beoordeling van de situatie is mede aan een bevoegd en deskundig dierenarts.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling op voorhand de bevoegdheid om een wolf te doden te regelen, zodat bij urgentie meteen gehandeld kan worden.

Aanbeveling
Het doden van een gewonde wolf kan m.b.v. het geweer of een dodelijke injectie, afhankelijk van de situatie welke door de deskundigen, inclusief een geautoriseerde dierenarts, wordt beoordeeld.

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

3. De vondst van een prooidier van een wolf
Een prooidier van een wolf kan zijn een dier dat behoort tot de wilde fauna, een landbouwhuisdier (vee als schaap, koe e.d.), een huisdier (hond) of een hobbydier (bijvoorbeeld van een kinderboerderij). In het navolgende wordt dit onderscheid gecomprimeerd tot wilde en gehouden prooien.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling te werken naar een systeem waarbij de vinder van een prooidier van een wolf de vondst van zowel een wilde prooi als een gehouden prooi binnen 24 uur meldt bij het wolvenbureau of het Faunafonds. Beide partijen werken nauw samen zodat ook het Faunafonds een goed overzicht heeft van het verspreidingsgebied van wolven.

Aanbeveling
Een dood gevonden prooidier wordt door de deskundige van het wolvenbureau veiliggesteld. Zo mogelijk worden door de deskundige ook gewonde prooidieren ter beschikking gehouden voor onderzoek. De aanwezigheid van een geautoriseerde dierenarts hierbij is wenselijk. De deskundige zorgt voor het vastleggen van sporen in de omgeving volgens een standaard protocol. Voor DNA-onderzoek aan de hand van beetsporen (slijm) is snelheid gewenst, binnen 24 uur moet een monster zijn genomen om nog een DNA-profiel vast te stellen (wel of niet wolf en welke wolf; (Bijlage 8).

CONFIDENTIAL

Aanbeveling
Wilde prooi
Bij het vinden van een wilde prooi wordt door de deskundige van het wolvenbureau de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (mest, sporen, haren; Bijlagen 3, 4, 5, 6, 7). Er worden, ook door de deskundige, foto's gemaakt van: omgeving, vindplaats, prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd. De prooi blijft in overleg met de lokale beheerder in het veld achter (camera plaatsen, ook al komt een wolf waarschijnlijk niet terug bij een naar mens ruikende prooi; Bijlage 8).

Aanbeveling
Gehouden prooi
Ook bij het vinden van een 'gehouden prooi' wordt de omgeving door de deskundige van het wolvenbureau afgespeurd (mest, sporen, haren; Bijlagen 3, 4, 5, 6, 7) en worden foto's gemaakt van: omgeving, vindplaats, prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, vraatbeeld worden genoteerd. Voor een taxatie van de schade laat de deskundige zich vergezellen door de vertegenwoordiger van het Faunafonds in het wolvenbureau dan wel door een daartoe aangewezen taxateur. De deskundige regelt de sectie in het veld. Hierbij worden o.a. doodsoorzaak, vraatbeeld (bijtwonden) en onderhuidse sporen geregistreerd. Het kadaver gaat naar het destructiebedrijf (Bijlage 8).

Aanbeveling
Onderzoek aan gewonde prooidieren verloopt, eveneens via standaard protocol, door de deskundige van het wolvenbureau en een geautoriseerde dierenarts ter plekke. Indien noodzakelijk en mogelijk worden gewonde prooidieren behandeld of geëuthanaseerd. Daarom is de aanwezigheid van een geautoriseerde dierenarts gewenst (Bijlage 8).

Aanbeveling
Voor een taxatie van de schade laat de deskundige zich vergezellen door de vertegenwoordiger van het Faunafonds in het wolvenbureau dan wel door een daartoe aangewezen taxateur. In alle gevallen worden de bevindingen door de deskundige teruggekoppeld met en geregistreerd

door het wolvenbureau. Het wolvenbureau verzorgt de berichtgeving rond de vondst van het (de) prooidier(en).

Aanbeveling
Om duidelijkheid te creëren is het gewenst dat het Faunafonds zich buigt over de vraag op basis van welke criteria de schade kan worden vergoed (in de vestigingsfase/de komende jaren).

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

4. De vondst van een kadaver van een wolf
Aanbeveling
Het ministerie van Economische Zaken zorgt voor de noodzakelijke ontheffingen van de FF-wet (Art. 75) en een EU-CITES-certificaat voor alle, hieronder genoemde betrokken partijen. Dit geldt ook voor het verzamelen van onderdelen van de wolf (DNA-monsters, speekselmonsters etc.) en het transporteren daarvan.

Aanbeveling
Het wolvenbureau stuurt een validatiedeskundige op locatie, vergezeld door een technisch rechercheur van de politie en/of een BOA. De technische recherche kan in een later stadium desgewenst het NFI inschakelen. Een gevonden kadaver wordt door de deskundige altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet diepgevroren). Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd (mest, sporen, haren, speekselmonsters, necrofiele entomofauna). Er worden foto's gemaakt van de omgeving, vindplaats, wolf, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (1 euro/ meetlint). De datum wordt geregistreerd, de vindplaats (gps) en de vinder (Bijlage 1,3,4,5,6,7).

Aanbeveling
Bij autopsie op een dood gevonden wolf is het zaak om optimaal te profiteren van de deskundigheid die bij diverse instellingen en instituten aanwezig is. Voor de hand liggend zijn WolvenInNederland, Alterra, DWHC, Naturalis, RIVM en het CVI.

Aanbeveling
De sectie levert zekerheid omtrent de vraag of aangifteplichtige ziekten kunnen worden uitgesloten. Wanneer bij sectie of anderszins komt vast te staan dat het dier illegaal werd gedood dan wel sterke vermoedens

CONFIDENTIAL

daarover bestaan, wordt door het wolvenbureau aangifte gedaan bij de politie en stelt Justitie nader onderzoek in. Het ministerie van EZ maakt vooraf afspraken met het Openbaar Ministerie over eisen bewijsvoering, financiën en organisatie.

Aanbeveling
In alle andere gevallen bericht de deskundige DWHC te Utrecht en regelt samen met DWHC het transport van het kadaver naar Utrecht. DWHC is voor dit doel altijd (7x24) bereikbaar. DWHC meldt de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft de lead bij deze sectie. Naturalis opent het dier opdat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven t.b.v. het prepareren/conserveren. Alle partners volgen bij sectie het standaard protocol. De sectie wordt m.b.v foto en/of film vastgelegd (Bijlage 1; 10).

Aanbeveling
Er zal aan de hand van een sampleplan een biobank worden aangelegd, waarin organen en weefsels van het kadaver worden veiliggesteld volgens een standaard protocol. DWHC zorgt voor een voor alle partners toegankelijke database en de beschikking over samples van monsters (aliquots) voor aanvullend onderzoek. De toekomst zal uitwijzen om hoeveel wolven dit gaat.

Aanbeveling
Het Senckenberg Research Institute in Gelnhausen, verbonden aan de universiteit van Frankfurt, doet de DNA analyses voor wolven in Duitsland, Polen en Denemarken en beschikt over een databank die onderzoek naar herkomst mogelijk maakt. Omdat de Pools-Duitse populatie een zeer waarschijnlijke bron vormt voor Nederland, gaat een DNA monster naar dit instituut. Tegelijkertijd gaat een DNA-monster naar het ISPRA dat beschikt over een databank van Italiaans-Franse wolven. Alterra en Naturalis treden hierin gezamenlijk op.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat vanuit Nederland initiatief wordt genomen voor, dan wel aansluiting wordt gezocht bij EU-brede samenwerkingsverbanden om te zorgen voor een EU-brede referentieset voor wolven-DNA. Dit zou in de toekomst de mogelijkheid bieden om dergelijke analyses altijd bij één standaardinstituut te laten uitvoeren. Alterra en Naturalis werken hierin samen.

Aanbeveling
De uitslag van sectie en analyses gaat naar alle betrokken partners en naar het wolvenbureau. Het restant van het kadaver na sectie (zoveel mogelijk in tact skelet en huid) wordt voor nader onderzoek gedurende 2 weken bewaard bij DWHC. De uiteindelijke bestemming is de natuurhistorische collectie van Naturalis.De geprepareerde wolf kan daarna op verzoek worden uitgeleend, bijvoorbeeld aan bezoekerscentra o.i.d.

Aanbeveling
Het wolvenbureau verzorgt de communicatie over de vondst van het kadaver van de wolf en de resultaten van het onderzoek. Communicatie door anderen gaat in afstemming met het wolvenbureau. Zolang het wolvenbureau nog niet operationeel is neemt EZ deze taak op zich.

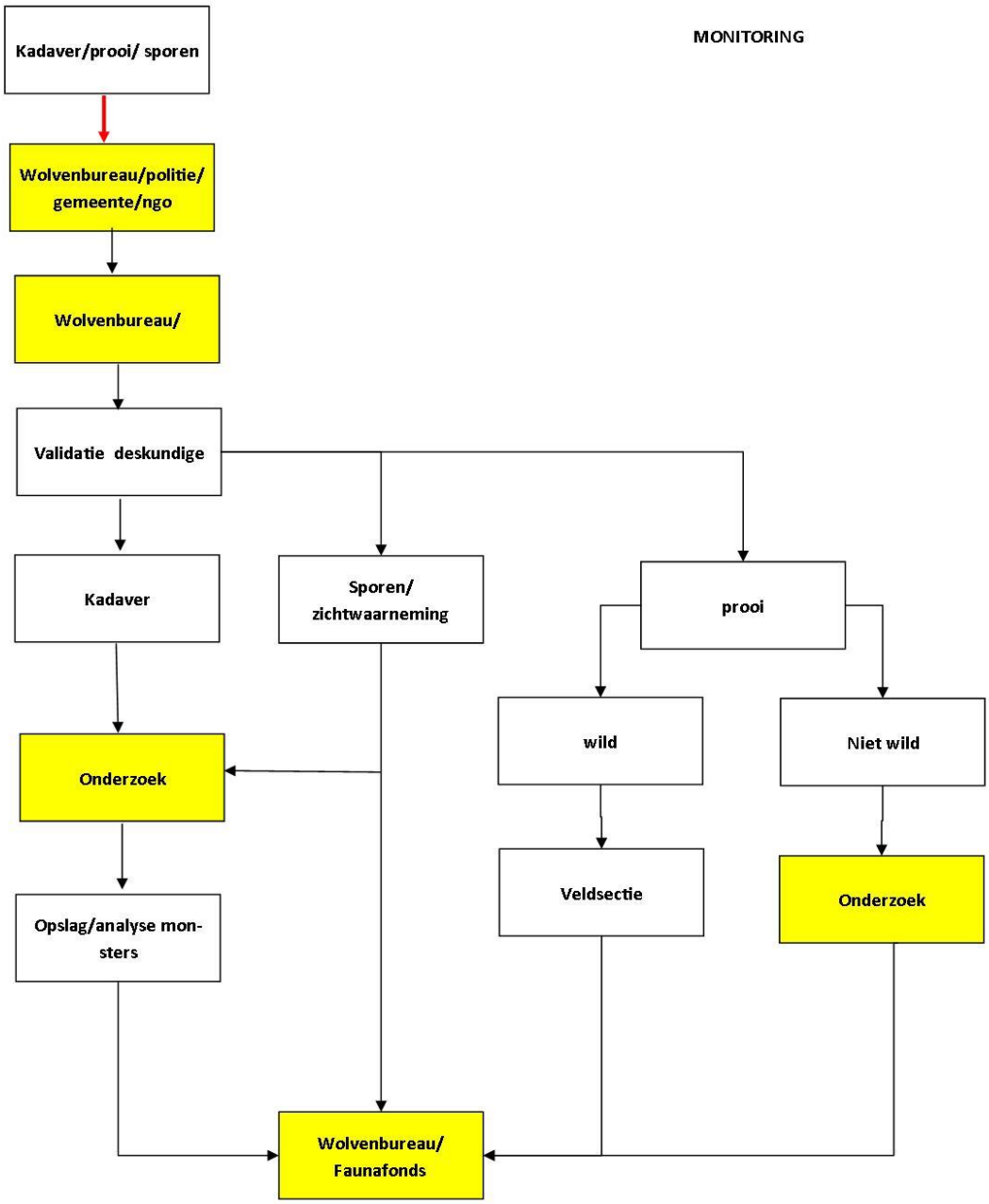
Samenwerking tussen partijen
De 'wolf van Luttelgeest' heeft aangetoond dat een verbeterslag mogelijk is in de samenwerking tussen betrokken partijen, waarbij afspraken op directieniveau van de betrokken wetenschappelijke instituten en een centrale regie van het ministerie van Economische Zaken onontbeerlijk is.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om a) op directieniveau en b) onder de centrale regie van het ministerie van Economische Zaken, de samenwerking tussen de betrokken onderzoeksinstituten te regelen. Aanbevolen wordt om duidelijke afspraken te maken over:
- *de verdeling van de onderzoektaken (wie doet wat?),*
- *het gebruik van het verzamelde onderzoekmateriaal voor analyses buiten de toegewezen onderzoekstaken om,*
- *de omgang met de media,*
- *de wetenschappelijke publicatie van de onderzoeksresultaten, waarbij de wetenschappelijke onafhankelijkheid voorop staat.*

Voor veiligheid en bescherming zie onder '1 Sporen van een wolf' hierboven.

Figuur 3. Stroomschema voor de afwikkeling van aan wolven gerelateerde waarnemingen

CONFIDENTIAL

MONITORING
Kadaver/prooi/ sporen
Wolvenbureau/politie/ gemeente/ngo
Wolvenbureau/
Validatie deskundige
Kadaver
Sporen/ zichtwaarneming
prooi
wild
Niet wild
Onderzoek
Veldsectie
Onderzoek
Opslag/analyse mon-sters
Wolvenbureau/ Faunafonds

CONFIDENTIAL

7 Schadepreventie en compensatie

Inleiding
In landen in Europa waar wolven op populatieniveau voorkomen vormt predatie van landbouwhuisdieren een terugkerend fenomeen. De mate waarin dit type schade wordt toegebracht hangt samen met het aantal wolven, hun al dan niet intacte sociale structuur, het aanbod aan wilde hoefdieren, de aantallen landbouwhuisdieren en de manier waarop deze worden gehouden en het gebruik van preventieve middelen. In Duitsland leren de boeren hun vee te beschermen waardoor de schade afneemt. Tegelijk neemt leefgebied toe waardoor schade toeneemt. Per saldo houdt dit elkaar min of meer in evenwicht. Duitsland is dan ook niet vergelijkbaar met situaties met langdurig stabiele wolvenpopulaties.

Bij lage aantallen wolven is de schade veelal gering en irrelevant voor de veehouderij als geheel (<1% van de veestapel; Gazzola *et al.* 2008). De impact op individuele boeren kan echter groot zijn. Met uitzondering van de Baltische staten zijn er in de gehele EU schaderegelingen van staatswege, die hand in hand gaan met preventieregelingen (Reinhardt & Kluth 2007). Beide vereisen voorlichting, communicatie en klachtenafwikkeling door een centrale organisatie. Aspecten daarbij zijn tijdige melding, juist gebruik van preventieve middelen, de ligging van de veehouderij t.o.v. de kern van het wolvengebied (is het fenomeen wolf nieuw of al langer bekend), de werkwijze bij twijfel over de 'dader' (hond of wolf) en of dieren beroepsmatig of hobbymatig worden gehouden. In het algemeen worden alle gedode gehouden dieren onderzocht volgens een standaard protocol. Het nemen van preventieve maatregelen in een wolvengebied wordt veelal gesubsidieerd. Schade veroorzaakt door honden wordt niet vergoed (en kan op de eigenaar worden verhaald als die bekend is).

Wanneer we de resultaten van een onderzoekin Limburg extrapoleren blijkt dat schapenhouderij in Nederland jaarlijks een verlies kent van bijna 5000 dode schapen door vos en hond. Dat wordt nu niet vergoed.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om in een vroeg stadium per provincie inzicht

te verwerven in het aantal schapen dat door honden en/of vossen wordt gedood.

Aanbeveling
Gelet op de kans op predatie van gehouden dieren verdient het aanbeveling om een centraal meldpunt in te richten waar de burger met dit type klachten terecht kan. Dit centraal meldpunt verzorgt ook de communicatie over preventie en compensatie van geleden verliezen. Aanbevolen wordt daarbij de procedures van het Faunafonds te volgen. Wolvenbureau en Faunafonds kunnen hier elkaar versterken.

Preventie is in alle Duitse managementplannen de verantwoordelijkheid van grondeigenaren (Tabel 5). Zij zijn verplicht om afdoende preventieve maatregelen te nemen in een straal van 30 km rondom bekend wolvengebied, met een overgangstermijn van 1 jaar waarin schade altijd wordt vergoed. In Frankrijk is preventie niet verplicht, maar preventieve maatregelen worden wel gesubsidieerd, veelal conform EU regelingen. Voor *ad hoc* preventie worden soms preventieve middelen uitgeleend (flexinetten, vlaggetjeslinten) daar waar wolven nieuw gebied koloniseren. Vergoedingen voor het nemen van preventieve maatregelen beslaan over het algemeen slechts de materiaalkosten. In meerwerk in uren door de boer wordt niet voorzien. Lokaal zijn vrijwilligersnetwerken actief om hierin te ondersteunen.

Tabel 5. Overzicht verantwoordelijkheden ingeval van preventie en schade in Duitsland en Frankrijk

Gebied	preventie	schade
Duitsland		
Bayern	-	BN
Sachsen	Grondeigenaar, LfULG	LRA, LfULG, LD DD
Niedersachsen	Grondeigenaar, NLWKN	-
Mecklenburg-Vorpommern	Grondeigenaar, LU	LUNG, StALU
Brandenburg	Grondeigenaar, LUGV, MIL	LUGV, LBB
Schleswig-Hollstein	Grondeigenaar, MLUR	MLUR
Sachsen-Anhalt	-	-
Frankrijk	MEEDDAT	MEEDDAT, ONCFS, DDAF

Afkortingen bij tabel 5

LRA Landratsamt
LfULG Landesamt für Umwelt, Landwirtschaft und Geologie
NLWKN Niedersächsische Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten und Naturschutz
LUNG Landesamt für Umwelt, Naturschutz und Geologie
LUGV Landesamt für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz

CONFIDENTIAL

MLUR Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume
LU Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz M-V
StALU Staatliches Amt für Landwirtschaft und Umwelt/Obere Naturschutzbehörde
LBB Landeslabor Berlin_Brandenburg
LD DD Landesdirektion Dresden
ONCFS Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage
MEEDDAT Ministry of Ecology, Energy, Sustainable Development and the Development of the Territory
DDAF Direction départementale de l'Agriculture et de la Forêt

De meeste EU landen hebben schaderegelingen op nationaal niveau (Tabel 6).

Tabel 6. Overzicht van schaderegelingen in Europa (Reinhardt & Kluth 2007; Kaczensky *et al.* 2013)

Land	**Financiering**	**Organisatie**	**Diersoort**	**Hoeveel**
Albanië	-	-	-	-
Bulgarije	Jagers	Jagers	"schade"	0
Duitsland	Bundesland	divers	Landbouwhuisdieren, jachthonden, hobbydieren divers	85-100% marktwaarde
Estland	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Finland	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	100% marktwaarde
Frankrijk	DDAF	DDAF	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Griekenland	verzekering	ELGA	Landbouwhuisdieren	<90% marktwaarde
Hongarije	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	
Italië	Provincie	Provincie	Landbouwhuisdieren	divers
Kroatie	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Letland	-	-	-	-
Litouwen	-	-	-	-
Macedonië	-	-	-	-
Noorwegen	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	?
Oostenrijk	Jachtverzekering	jagers	Landbouwhuisdieren	?
Polen	Staat	Provincie, Nationale Parken	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Portugal	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Roemenie	Jachtverzekering		Landbouwhuisdieren	?
Servie	Jagers	Jagers		0
Slowakije	Staat	Regionale milieuorganisaties	Landbouwhuisdieren, honden wilde hoefdieren in Nationale Parken	?
Slovenië	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	>100% marktwaarde
Spanje	Regio	Regio	Landbouwhuisdieren	divers
Tsjechië	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde
Turkije	-	-	-	-
Zweden	Staat	Staat	Landbouwhuisdieren, rendieren, honden	?
Zwitserland	Staat 80%, Kanton 20%		Landbouwhuisdieren	100% marktwaarde

Afkortingen bij Tabel 6
ELGA = National organization for Agricultural Insurance

DDAF = Departmental Direction of Agriculture and Forests

In Frankrijk wordt ook indirecte schade (bij ons ook wel vervolgschade genoemd) door stress, productieverlies, abortus en vermiste dieren na een aanval vergoed. Bij vastgestelde schade door wolven of bij twijfel vindt compensatie plaats. In Spanje, Italië en Polen is schade gedelegeerd naar regio's/ provincies met deels verschillende regelingen. Griekenland heeft een schadefonds ingesteld dat door grondbezitters wordt gevuld, waarbij de staat bijspringt indien de fondsen tekort schieten. In Duitsland vergoeden de deelstaten de schade bij de betreffende veehouders op vrijwillige basis. De Bondsregering is hierbij niet betrokken. In Duitsland moet schade binnen 24 uur gemeld worden aan de schade-uitvoeringsorganisatie of schade-experts. Schade aan landbouwhuisdieren (schapen, geiten, gehouden wilde hoefdieren) en jachthonden wordt vergoed. Deelstaten zoals Brandenburg vergoeden daarnaast schade aan hobbydieren. Compensatie van schade aan honden is normaliter in alle deelstaten uitgesloten. De schadebeoordeling vindt plaats door experts waarna de rapportage tot taxatie en uitkering leidt. Alle dode dieren, kosten van de dierenarts en kosten van destructie worden vergoed conform EU regelingen(VO (EG) Nr. 1535/2007; maximum van 7500 euro in 3 jaar). Bij overschrijding van deze regeling wordt gezocht naar additionele (private) middelen. Compensatie wordt gegeven voor dode en gewonde dieren conform marktprijzen. In Bayern is gekozen voor een schadevergoeding voor 85% door het Bayerische Naturschutzfonds (BN), de overige 15% zou door private financiering moeten worden opgebracht. Schade aan landbouwhuisdieren wordt vergoed als er 1 jaar nadat wolven zich hebben gevestigd afdoende preventieve maatregelen zijn getroffen.

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling dat compensatiesystemen van geleden verliezen door wolven hand in hand gaan met voorlichting en hulp bij het nemen van preventieve maatregelen.

Aanbeveling
Aanbevolen wordt grondgebruikers (of eigenaren van vee) verantwoordelijk te maken voor het nemen van preventieve maatregelenmaateregelen tegen wolvenoverlast.

CONFIDENTIAL

7.1 Preventieve maatregelen

Bij preventieve maatregelen kan onderscheid worden gemaakt tussen:
1) ad hoc maatregelen voor het tijdelijk verjagen van wolven en
2) permanente maatregelen in te voeren binnen 1 jaar.

Ad 1. Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade
Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:
- optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood)
- akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen)
- mobiel waakhondenteam
- mobiel schriknet
- geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion)
- lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsbandGPS met electroshock en virtual fence)

In Duitsland zijn mobiele kuddewaakhondenteams beschikbaar en commercieel interessant voor particulieren om te verhuren. Het gebruik van optische en akoestische afweermiddelen werkt alleen op korte termijn (habituatie), maar kan soelaas bieden in de periode dat nog onvoldoende deugdelijke preventieve maatregelen zijn getroffen.

GPS virtual fence halsbanden zijn nog niet getest op wolven in de praktijk (Licht *et al.* 2010). Een ouder systeem met ingegraven draden is soms effectief. M.b.t. het conditioneren van wolven is onvoldoende onderzoek gedaan naar Conditioned Taste Aversion (Smith *et al.* 2000). Het veel geteste LiCl werkt niet (of alleen op de korte termijn). Toepassing van het ontwormingsmiddel TBZ leidde tot divers gedrag van wolven.

Aanbeveling
Omdat veldtesten van veel potentieel geschikte 'ad hoc' middelen tot op heden ontbreken, verdient het aanbeveling om het effect van preventieve maatregelen nauwkeurig te monitoren.

Ad 2. Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade
Om wolven zeker tegen te houden geeft het 'best practice manual' voor Noord-Amerika een rasterhoogte aan van 2.4 m (http://environment.fhwa.dot.gov/ecosystems/wvc/ch4.asp#four-2). In

Banff NP hebben ze deze 2.4 m ook aangehouden en daarnaast is het raster daar 1,5 m onder een hoek van 45^0 ingegraven.

In Duitsland bestaat inmiddels al weer ruim 10 jaar ervaring met het nemen van preventieve maatregelen tegen aanvallen van wolven op vee. Daar worden als afdoende maatregelen voor landbouwhuisdieren beschouwd:

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of
3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Aanbeveling
Aanbevolen wordt voor de Nederlandse situatie dat de sector uitwerkt welke methodes inpasbaar en effectief zijn. Aanvankelijk kan worden teruggevallen op de methode die in Duitsland als effectief wordt gezien, namelijk ophokken achter:

1. *(5 draads, linten) elektrisch raster > 90 cm en afstand tot de grond <20 cm of*
2. *90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of*
3. *gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.*

Ook ophokken in een goed afgesloten stal kan natuurlijk een optie zijn. Andere afrasteringsconstructies worden door deskundigen beoordeeld op afdoende werking. In elk geval moet de afrastering 100% dicht zijn, dus ook langs slootkanten en door beken heen. Om schapen binnen te houdenis een spanningsniveau op schikdraad van 2,5 kV voldoende, om wolven buiten houden is minimaal 4,5 kV gewenst. Wanneer wolven leren om over (elektrisch) raster te springen kan een klapperende band 30 cm boven het raster worden aangebracht of dienen waakhonden te worden ingezet. Voor hobbydierhouders geldt dat de dieren 's nachts op stal moeten worden gezet. Ook honden dienen 's nachts in een afgesloten, niet voor wolven toegankelijke ruimte te worden geplaatst. Voor vrijlevende schaapkuddes geldt de inzet van waakhonden, lama's en ezels als preventieve maatregel. Inzet van deze honden is echter in veel gebieden problematisch omdat ze veel blaffen en de kudde beschermen tegen alle indringers inclusief wandelaars al dan niet met

CONFIDENTIAL

honden. M.b.t. het ophokken is de effectiviteit van preventie met waakhonden het hoogst in gebieden met extensieve schapenhouderij wanneer de dieren ’s nachts worden opgehokt met 3-4 honden (95% minder predatie dan bij vrijgehouden schapen zonder honden, 79-94% minder predatie bij vrijgehouden schapen met honden; Espuno *et al.* 2004). In Slovenië bleek het inzetten van waakhonden een goede optie om surplus doden tegen te gaan. Er worden dan nog maar 1 a 2 dieren gedood (Linnartz *et al.* 2013). Dit wordt ook bevestigd uit Pools onderzoek. Honden gaan daar in de aanval tegen de wolf. Daarentegen blijkt ook uit onderzoek dat een hond niet altijd preventief werkt, waarschijnlijk bij gebrek aan goede training. Al dit soort middelen worden ook in Frankrijk toegepast (Cerpam *et al.* 2012).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling om vroegtijdig een expert uit het buitenland uit te nodigen om schapenhouders, desgewenst, te trainen in het gebruik van de juiste honden en andere preventieve middelen tegen wolvenpredatie.

Surplus killing
Schapen in een kleine ruimte waar een wolf binnen dringt blijven een vluchtreactie vertonen maar kunnen eigenlijk niet weg. De wolf blijft getriggerd om te jagen en dood in korte tijd meerdere schapen. Een vos in een kippenhok vertoont vergelijkbaar gedrag. Honden kunnen wolven weer naar buiten jagen. In Slovenië vondt in 10% van wolven aanvallen surplus killing plaats: 10 tot 15 schapen werden gedood waarvan er 1 wordt gegeten. Ze komen dan steeds terug om het restant van de gedode dieren op te eten (Linnartz *et al.* 2013). In Duitsland is de ervaring dat je een wolf pas opmerkt in een nieuw gebied als hij schapen gaat pakken (Linnartz *et al.* 2013). Volgens de wolvenplannen in Duitsland moeten permanente maatregelen door de grondgebruiker binnen 1 jaar na vestiging van de wolf worden getroffen in een straal van 30 km rondom het wolvengebied of in het activiteitsgebied met een buffer van 30 km.

7.2 Procedure preventie Faunafonds

In Duitsland gaat het wat betreft gehouden dieren die ten prooi vallen aan de wolf om schapen, geiten, damherten en kalveren. Volwassen runderen en paarden werden tot op heden nog niet bemachtigd. In Polen en Bulgarije is dit laatste incidenteel wel het geval. In Nederland

kan met name schade verwacht worden aan schapen, geiten (kader), damherten, rundvee, honden en hobbydieren (Gazzola *et al*. 2008). Het Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren.

Kader Geiten en Schapenhouderij in Nederland.
In Nederland leven geiten in stallen of in een weitje bij het huis. Een marginaal gedeelte leeft in natuurgebieden van natuurorganisaties. Schapen leven in veenweidegebieden waar sloten de omheining vormen. Daarnaast gerasterd in de natuur (heidebegrazing) of ze worden ingezet voor dijkbegrazing. Het raster van een nachtweide in een natuurgebied is meestal 50cm tot 80cm hoog zonder stroom. Veel hobbyhouders hebben een paar schaapjes bij huis. Grote schapenhouders hebben een herdershond als hulp. Er zijn ongeveer 40.000 schapen- en geitenhouders met 1 miljoen schapen en 200.000 geiten. Er zijn ongeveer 1000 bedrijven met meer dan 100 schapen die 10 maanden per jaar buiten lopen. Het zwaartepunt van hun voorkomen ligt in de noordelijke provincies, maar ze komen voor over geheel Nederland. Relevant is de vraag of een elektrisch raster in de zomer in een veengebied of in een natuurgebied overal voldoende spanning krijgt, ongeacht welke stroomsterkte er op zit.

In de Flora- en Faunawet is onder meer bepaald dat grondgebruikers in eerste instantie verantwoordelijk zijn voor de voorkoming van faunaschade. Omdat in nieuw leefgebied onbekendheid heerst over de omgang met wolven, zal de eis dat preventieve maatregelen ter voorkoming van schade getroffen dienen te zijn om voor vergoeding van schade in aanmerking te komen, geleidelijk worden ingevoerd.

Er zijn ook argumenten aan te voeren voor het vergoeden van de kosten welke met preventie gepaard gaan: de wolf is een Habitatrichtlijnsoort (waarvan je afblijft) en het kan worden gezien als een stimuleringssubsidie voor een nieuwe situatie.

Aanbeveling
Vanaf de eerste schade door wolven en bij vastgestelde vestiging stimuleren het wolvenbureau en het Faunafonds de inzet van tijdelijke preventieve middelen om nieuwe schades zoveel mogelijk te voorkomen. Het Faunafonds ondersteunt het gebruik van preventieve

CONFIDENTIAL

middelen door middel van een financiële tegemoetkoming of uitleen van materiaal.

7.3 Procedure compensatie Faunafonds

Belanghebbenden die schade ondervinden, aangericht door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren, hobbydieren of huisdieren (honden) en ondanks het nemen van preventieve maatregelen (niet noodzakelijk in beginperiode bij onbekendheid met aanwezigheid van wolven), kunnen zich tot het Faunafonds wenden met een verzoek voor een tegemoetkoming in de schade (www.faunafonds.nl). De schade is altijd inclusief de vervolgschade. De schademelding dient binnen 24 uur bij het Faunafonds gedaan te worden voor onderzoek ter plaatse inclusief de taxatie van de schade. Het daarop gebaseerde verzoek om een tegemoetkoming dient binnen 7 werkdagen te worden ingediend bij het Faunafonds.

Aanbeveling
Het in situ onderzoek na een wolf-gerelateerde schademelding wordt uitgevoerd door deskundigen van het Faunafonds en het wolvenbureau.

Aanbeveling
Om te voorkomen dat bedrijven bezoek krijgen van nieuwsgierigen dient de anonimiteit van de grondgebruiker in kwestie te zijn gewaarborgd.

Uitsluitend voor schade veroorzaakt door diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en Faunawet genoemde soorten, kan het bestuur een tegemoetkoming verlenen. Het bestuur zal een tegemoetkoming, als bedoeld in artikel 2, slechts verlenen, indien en voor zover naar zijn oordeel de grondgebruiker de schade niet had kunnen voorkomen en beperken door het treffen van maatregelen of inspanningen waartoe hij naar eisen van redelijkheid en billijkheid was gehouden. In alle gevallen geldt de voorwaarde dat de verblijfplaats van de dieren is geregistreerd via het UBN (Uniek Bedrijfs Nummer) of het BRS (Bedrijfsrelatienummer).

Aanbeveling
Het verdient aanbeveling de wolf op te nemen in de lijst van diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de Flora- en Faunawet

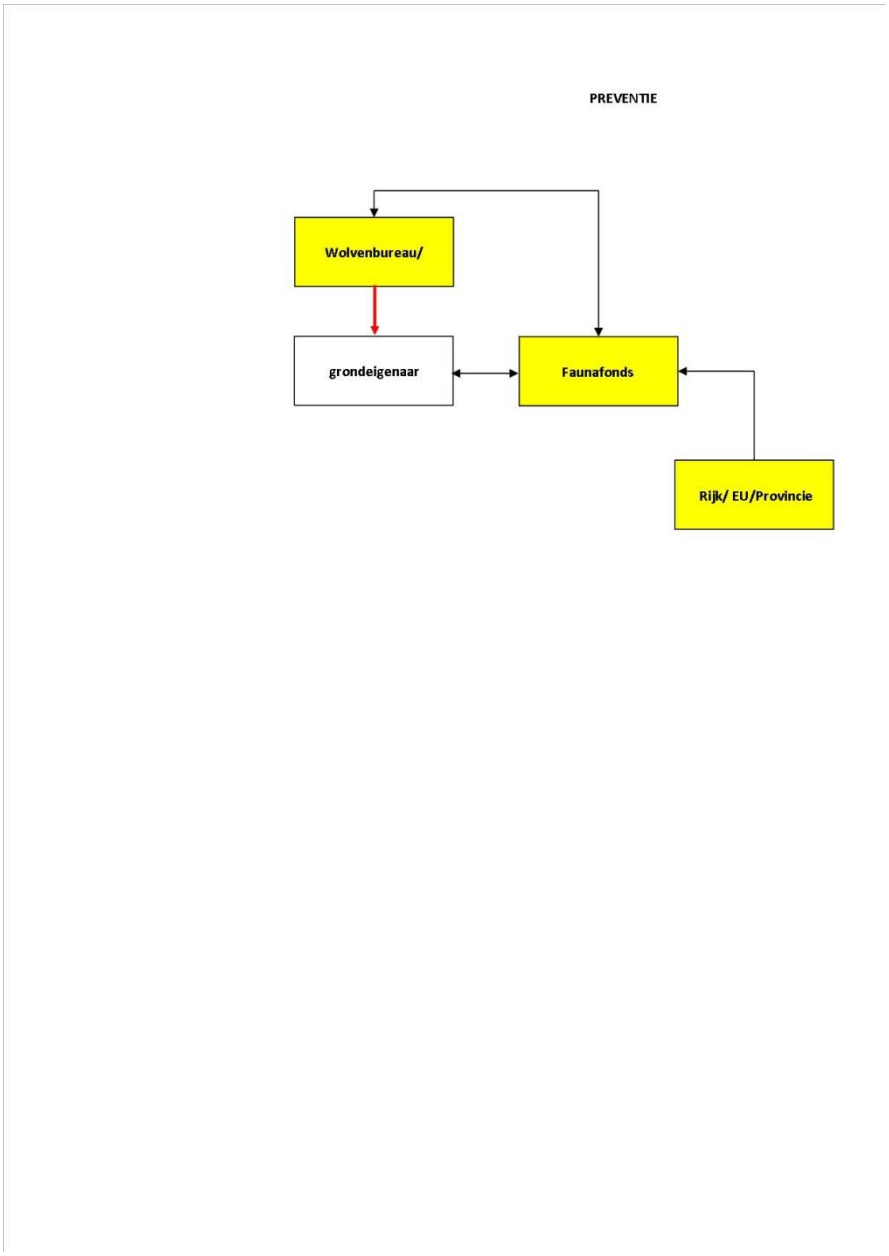
Aanbeveling
Het Faunafonds verschaft in een vroeg stadium duidelijkheid over de eisen waaraan de grondgebruiker moet voldoen m.b.t. preventie van schade door wolven, om in een later stadium in aanmerking te kunnen komen voor vergoeding van geleden bedrijfsmatige verliezen.

Aanbeveling
Op de wolf is het zwaarste beschermingsregime van toepassing. Daarom wordt aanbevolen om, in uitzondering op het beleid, maar met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 8, derde lid van de beleidsregels voor de wolf geen eigen risico te berekenen. Een belangrijke overweging hierbij is dat het draagvlak voor wolven kan worden vergroot door een ruimhartige vergoeding van schade aan huisdieren (honden) en hobbydieren, het voordeel van de twijfel over de dader en het vergoeden van vervolgschade.

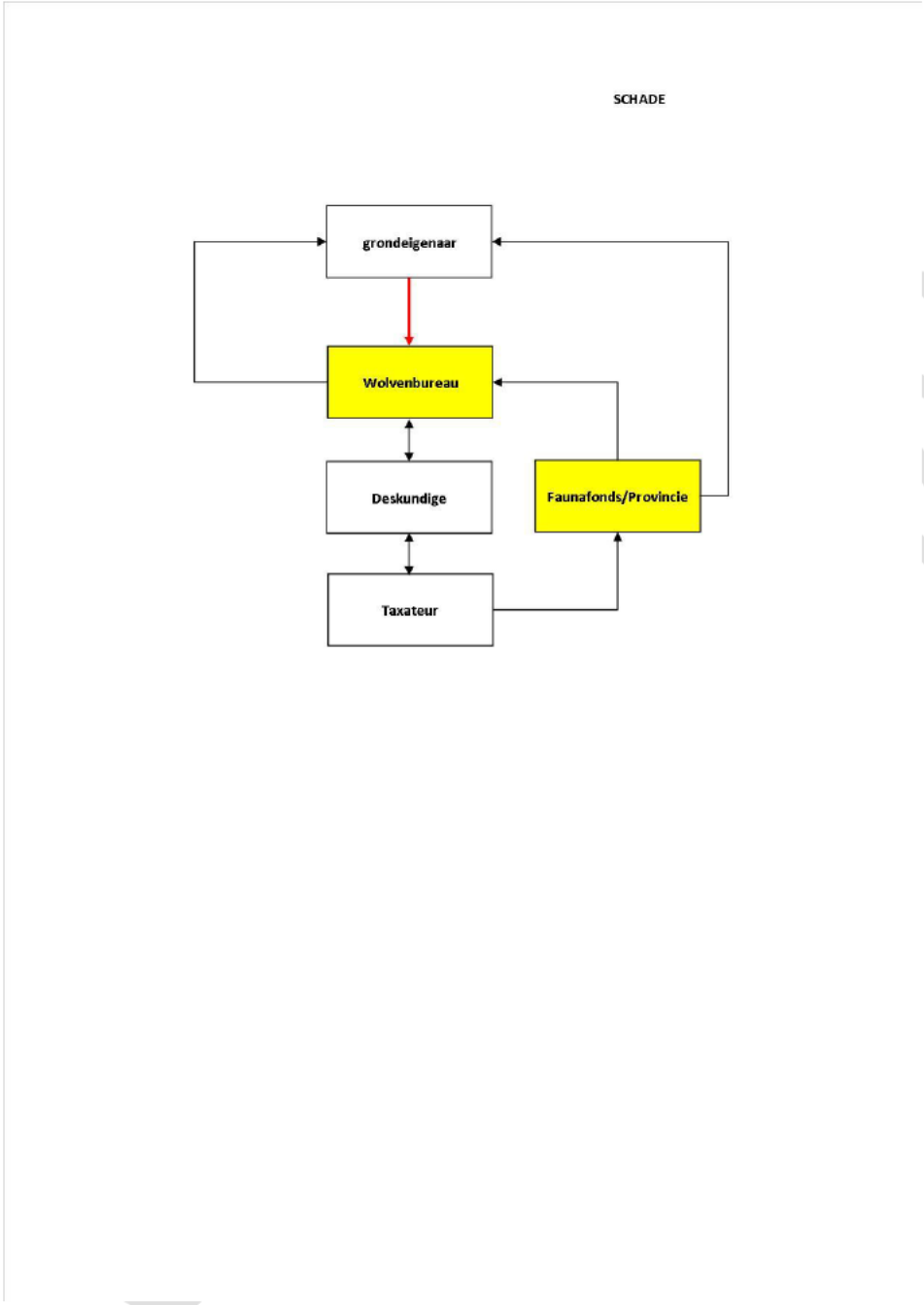
Aanbeveling
Het wolvenbureau en het Faunafonds zien toe op een correcte uitvoering van een regeling voor preventie en compensatie voor schade door wolven (Fig. 4 en 5). Dit laatste houdt in dat alle dode dieren, kosten van de dierenarts, kosten van destructie en vervolgschade vergoed worden conform EU regelingen, onder de voorwaarde dat de grondgebruiker aan zijn, door het Faunafonds nog nader te formuleren, verplichtingen tot preventie heeft voldaan.

CONFIDENTIAL

Figuur 4. De organisatie van het aspect schadepreventie in relatie tot de wolf

Figuur 5. De omgang met het aspect schade door 'wolven'

8 Literatuur

Bade, T., R. Enzerink, B. van Middendorp & G. Smid 2010. Wild van de Economie. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Bastmeijer, C. & A. Trouwborst 2013. Welkom terug? De relevantie van het Europees gebiedenbeschermingsrecht voor de wolf en andere 'terugkomers'. Milieu en Recht 2: 80-91.

Boitani, L. 2000. Action Plan for the Conservation of the Wolves (*Canis lupus*) in Europe, Nature and Environment No. 113, Council of Europe.

Bundesamt für Naturschutz BfN 2009. Monitoring von Großraubtieren in Deutschland. BfN-Skripten 251. 89p.

BAFU Bundesamt für Umwelt 2008. Konzept Wolf. Managementplan für den Wolf in der Schweiz. Schweizerische Eidgenossenschaft. Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK, Bern, Zwitserland.

Cerpam-OIER-Suamme-Adem-DDT/M 04-05-06-38-73-Idele 2012. Technique pastorales. Protection des troupeaux contre la predation.

Espuno, N., B. Lequette, M. Poulle, P. Migot & J.Lebreton 2004. Heterogeneous response to preventive sheep husbandry during wolf recolonization of the French Alps. Wildl. Soc. Bull. 32(4): 1195-1208.

EU 2013a. LIFE and human coexistence with large carnivores. European Commission, Environment Directorate-General.

EU 2013b. Report from a Stakeholder Workshop on EU Action on Large Carnivores Brussels, 25 January, 2013.Executive Summary.

Gazzola, A., Capitani, C., Mattioli, L. and Apollonio, M. (2008), Livestock damage and wolf presence. Journal of Zoology, 274: 261–269.

Groot Bruinderink, G.W.T.A. , H.A.H. Jansman, M.H. Jacobs en M. Harms 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., D.R. Lammertsma, C. Hoon, A. Kruft en R. Lanters 2012. Verslag workshop 'De komst van de wolf in Nederland'. Alterra/Wing-rapport 2403.

Intomart Gfk 2012. Appreciatie-onderzoek naar de komst van de wolf. Kwalitatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Rapport 28393.

Kaczensky, P. en T. Huber, 1994. Wer war es? Dokumentation und IdentifikationvonRaubtierrissen. Institut für Wildbiologie und Jagdwirtschaft der Universität für Bodenkultur in Wien.

Kaczensky, P., G. Kluth, F. Knauer, G. Rauer, I. Reinhardt en U. Wotschikowsky, 2009. Monitoring von Grosraubtieren in Deutschland

CONFIDENTIAL

– Rahmenplan Wolf. Bundesamt fur Naturschutz, Skripten 251.Bonn. www.bfn.de
Kaczensky, P., G. Chapron, M. von Arx, D. Huber, H. Andren & J. Linnell 2013. Status, management and distribution of large carnivores- bear, lynx, wolf & wolverine in Europe. European Commission.
Krebs, C.J. 1985. Ecology. The experimental analysis of distribution and abundance. Harper & Row, publishers, New York.
Licht, D.S., J.J. Millspaugh, K.E. Kunkel, C.O. Kochanny & R.O. Peterson 2010. Using small populations of wolves for ecosystem restoration and stewardship. BioScience 60 (2): 147-153.
Linnartz, L., L. Floor, C. Vergeer, M. Montizaan, M. La Haye, B. Houben & T. Teunissen 2013. Verslag Wolvensymposium 13 juni 2013: Naar een conflict arm samenleven.
Linnell, J., V. Salvatori & L. Boitani 2008. Guidelines for population level management plans for large carnivores. LCIE, Istituto di Ecologia Applicata, Roma, Via Arezzo 29 – IT 00161, samengesteld in opdracht van de Europese Commissie.
Ministerie van Economische Zaken 2013. Protocol stranding levende grote walvisachtigen. Versie 1.1. Den Haag.
Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz Mecklenburg-Vorpommern 2010. Managementplan für den Wolf in Mecklenburg-Vorpommern. Landesamt für Innere Verwaltung Mecklenburg-Vorpommern, Schwerin.
Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz 2012. Managementplan für den Wolf in Brandenburg.
Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz Mecklenburg-Vorpommern 2010.
Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz 2012; Sachsen-Anhalt 2008.
Ministère de l'Ecologie, de l'Energie, du Développement durable et de l'Aménagement du territoire & Ministère de l'Agriculture et de la Pêche 2008.
Ministère de l'Ecologie, de l'Energie, du Développement durable et de l'Aménagement du territoire & Ministère de l'Agriculture et de la Pêche 2008. 2008-2012 National wolf action plan, in the French context of substantial and traditional livestock farming.
Ministry of Agriculture and Forestry 2005. Management plan for the wolf in Finland.
Niedersächsisches Ministerium für Umwelt und Klimaschutz 2010. Der Wolf in Niedersachsen. Grundsätze un Massnahmen im Umgang mit dem Wolf. Hannover.
Reinhardt, I. & G. Kluth 2007. Leben mit Wölfen. Leitfaden für den Umgang mit einer konfliktträchtigen Tierart in Deutschland. BfN-Skripten 201, Bonn.
Sachsen-Anhalt 2008. Leitlinie Wolf. Grundsätze zum Umgang mit Wölfen in Schsen-Anhalt. Magdeburg.

Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landschaft 2009. Managementplan für den Wolf in Sachsen. Thieme GmbH & co, Meissen.
Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landschaft 2009; StMUGV 2007;
StMUGV 2007. Managementplan Wölfe in Bayern – Stufe 1. München.
Smith, M.E., J.D.C. Linnell , J. Odden & J.E. Swenson 2000. Review of Methods to Reduce Livestock Depredation II. Aversive conditioning, deterrents and repellents, Acta Agriculturae Scandinavica, Section A – Animal Science, 50(4): 304-315.
Stikvoort, B., M. Poortvliet & B. Elands 2013. Wolven en wilde zwijne. Acceptabel risico? Landschap (in voorber.).
Trouwborst, A., C.J. Bastmeijer en Ch.W. Backes 2013. Wolvenplan voor Nederland: naar een gedegen juridische basis. Een juridisch onderzoek ter ondersteuning van de opstelling van een Nederlands wolvenplan. Rapport in opdracht van het Faunafonds. Tilburg University/Maastricht University.

De volgende websites over managementplannen werden geraadpleegd:
http://www.wolfsbetreuer.de/managementplan-sh-1.html ;
http://www.sachsen-anhalt.de/index.php?id=48565;
http://www.wolfsbetreuer.de/mediapool/99/996877/data/PositionspapierWolfV2010Endfassung.pdf;
http://www.wolfsbetreuer.de/mediapool/99/996877/data/Wolfsrichtlinie_SH_2012.pdf)

CONFIDENTIAL

Bijlage 1. Protocol vondst dode wolf

Zoals overeengekomen tussen partijen op 4 september 2013 te Wageningen.

Monitoring wolf- protocol doodvondst Sectienummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:

Omgevingssporen:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:
Technisch rechercheur aanwezig:
NFI ingeschakeld:
Necrofiele entomofauna verzameld door:

Soort: Geslacht:
Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's wolf:

Dier getransporteerd door:

Samenvatting sectie bij DWHC
Sectie op foto en ander beeldmateriaal vastgelegd door:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Leeftijd geschat: Leeftijd jaaringen:
Geslacht:
Lichaamsmaten:
- lengte (cm)
- gewicht
- kop-staart zonder pluim:
- staart zonder pluim:

Pollenmonsters gekamd/verzameld door:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor (inclusief schets):
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:

Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:

Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden, röntgenfoto :
Röntgenfoto gemaakt door:
Maaginhoud
Gewicht: Inhoud: soort Vol%

Ectoparasieten**:**
Conditie:
Doodsoorzaak:
Voortplantingsstatus:

Te verzamelen monsters (t.b.v. partijen 1 t/m 5)

1. DWHC
Alle organen in Formaline 4%; histologisch onderzoek
Optioneel Glutaaraldehyde: Elektronenmicroscopie
Monsters - 80°C (Flat bottom tube)
Long
Hart
Lever
Milt
Nier
Maag
Darm
Brein
Uterus (if)
Gonade
Beenmerg
Feces
Lesions/abcessen
Monsters -20°C
Darm
Epiphyse bot
onderkaak
(tubes)
Urine
Bloed

2. Alterra (op onderdelen samen met Naturalis)
DNA monster, samen met Naturalis:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:
Monsters -20 °C

CONFIDENTIAL

Lever
Nier
Vet
Alcohol: Feces (prooidieranalyse macroscopisch)
Maaginhoud (macroscopische analyse), samen met Naturalis
Isotopenonderzoek (herkomstgebied) samen met Naturalis
Baculum (lengte & gewicht > ~leeftijd); is bij mustelidae interessant….
Kies/tand incl wortel (leeftijdsbepaling); naar Naturalis want met micro CT scan in Leiden kan leeftijdsbepaling sneller en non-destructief.

3. CVI

2 x anale swabs ;	anitibioticum resistentie
Faeces ;	Hepatitis
2x Lever ;	Hepatitis, TBC
Ln long ;	TBC
Milt ;	TBC
Maaginhoud ;	Intoxicatie
Dunne darm ; -20°C en -80°C	
(spoel)wormen op alc. 70%	
Onderkaak	
Botje van de poot epifyse	

4. RIVM

Monsters -80°C	
Dunne darm ; afgebonden ;	Echinococcus multilocularis
Coloninhoud	
(spoel)wormen op ethanol 70%	
Spierweefsel voorpoot (>20 g) -20C;	Trichinella

5. Naturalis

Zoveel mogelijk intacte huid en skelet: uiterlijk 14 dagen na sectie

<u>Opmerkingen:</u>

Bijlage 2. Protocol zichtwaarnemingen

Monitoring wolf- zichtwaarneming Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Omschrijving vindplaats: straat/bos /open terrein/heide/ anders:

Methode: auto/fiets/lopen/aanzit/speuren/met hond/ anders:
Methode: blote oog/verrekijker/telescoop/camera/anders:
Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht
Aantal dieren: Bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend
Kleur: Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:
Gedrag:

Foto's/ filmopnamen: Ja/nee
SCALP score:

Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:

Relatie Protocol Bijlage 3, 4, 5, 6, 7.

CONFIDENTIAL

Bijlage 3. Protocol keutelvondst

Monitoring wolf- protocol keutel Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats: kruising/berm/bandenspoor/midden op weg/ verhoogde plaats/nabij wilde prooi/nabij gehouden prooi/ anders:

Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's keutel(s) met referentie (€ munt o.i.d.)

Ouderdom keutel: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ >1 week
Lengte: Doorsnede: Geur:
Samenstelling macroscopisch: Haren/ Botmateriaal/Tanden/Hoeven

Samenstelling microscopisch:

DNA monster: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:

Bijlage 4. Protocol huilen

Monitoring wolf- protocol huilen Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Methode: lopen/hoogzit/huilen uitgelokt/anders:

Tijd: Duur waarneming:

Geluidsopname: Ja/nee
Minimaal aantal dieren: Afstand:
Richting:
SCALP score:

Andere sporen: zichtwaarneming/prooi/spoor/keutel (ander protocol invullen)

Opmerkingen:

CONFIDENTIAL

Bijlage 5. Protocol actief speuren

Monitoring wolf- actief speuren Volgnummer:
Waarnemers: Datum:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Afgelegde route:
Methode: auto/fiets/lopen
Weer:
Roedel(?):
Spoor gevolgd over lengte van (km):
Maximaal aantal (sub)adulte dieren: Aantal jongen:

Sporen: keutel/urine/oestrusbloed/haren/prooi/zichtwaarneming/huilen/(ander protocol invullen)

Locatie sporen: soort: X Y

DNA monsters:
Uitslag DNA analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:

Bijlage 6. Protocol cameraval

Monitoring wolf- cameraval
Verricht door:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:

Volgnummer:
Datum:
Cameratype:
Winter/zomertijd:

Plaats: Tijd:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y

Duur waarneming:
Aantal beelden:

Omschrijving plaats: straat/bos /open terrein/heide/ wissel/ onverhard/ anders:

Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht/infrarood/flits
Aantal dieren:
Grootte:

Bijzondere kenmerken:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend

Kleur:

Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:

Gedrag/looprichting:

SCALP score:
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:

CONFIDENTIAL

Bijlage 7. Protocol wolfsspoor

Monitoring wolf- spoor Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/ /open terrein/ anders:

Substraat: zand/ klei/ veen/ sneeuw/ droog/vochtig/nat
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's met referentie (meetlint cm): Overzicht, Spoor, Spoorgroep (4 prenten), details
Enkel/ dubbelprenten:

Spoor gevolgd over lengte van (m):
Lengte poot (zonder nagel): Breedte poot:

Gang: stap/ gesnoerd spoor/ dwarsdraf/ galop
Paslengte:
Leeftijd spoor: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ > 1 week

Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen (ander protocol invullen)
SCALP score:

Opmerkingen:

Bijlage 8. Protocol wolfsprooi

Monitoring wolf- protocol prooi
Veldvalidatie

Sectienummer:

Verricht door:
Datum:
Vertegenwoordiger Faunafonds
(bij gehouden dieren):
Omgevingssporen: keutels/ haar/ prenten
Veehouder/Waarnemer:
Kontaktgegevens:
BRS-nummer:

Soort:
Geslacht:
Dode of nog levende prooi:
Bestemming nog levende prooi:
Omschrijving vindplaats: weiland, straat/bos/open terrein/
anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Veldsectie: ja/nee
Dier getransporteerd door:

Transponder: Ja/Nee
Transponder nummer:
Leeftijd geschat:
Bijzondere kenmerken:
Sleepspoor naar dekking:

Sectie

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden):
Krabsporen:
Versleping lichaamsdelen:
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.):

Uitslag:
Predator zeker/onzeker:

DNA monster bijtwond:
DNA monster omgevingssporen:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:
SCALP score:

Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)
Huisdier (hond)/vee: verwijderen
wilde fauna: terug in natuur (cameraval)

CONFIDENTIAL

Opmerkingen:

Bijlage 9 Protocol gevangen wolf

Monitoring wolf, omgang met gevangen wolf Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:
Waarnemer:
Kontaktgegevens:
Geautoriseerd dierenarts:
Dier gevangen door (ontheffing FF-wet; CITES):

Soort: Geslacht:
Omschrijving vangplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaat: X Y
Foto's vangplaats:
Foto's wolf:
Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Dier getransporteerd/behandeld door (bevoegdheid):
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Wolf gerevitaliseerd:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:

Lichaamsmaten
Leeftijd geschat:
Lengte (cm):
Kop-staart zonder pluim: Gewicht:
Staart zonder pluim:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor:
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:
Ectoparasieten:

CONFIDENTIAL

Conditie:
Voortplantingsstatus:

Monsters
DNA bloedmonster:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:

Monsters -20 °C
Isotopenonderzoek (herkomstgebied)
Mest:
Urine:
Bloed:
Monsters doorgestuurd aan:

Zender
Type:
Frequentie:
Volgnummer:
Zenderfunctionerend:

Opmerkingen:

Bijlage 10 Contactpersonen onderzoek

WolvenInNederland
[redacted]@ark.eu, 06[redacted]
[redacted]@ark.eu, 06[redacted]

NFI
[redacted]@nfi.minvenj.nl, 070[redacted]

Alterra
[redacted]@wur.nl, 0317[redacted]
[redacted]@wur.nl, 0317[redacted]
[redacted]@wur.nl, 0317[redacted]

DWHC
[redacted]@uu.nl, 06[redacted]

Naturalis
[redacted]@naturalis.nl, 071[redacted]
[redacted]@naturalis.nl, 071[redacted]

CVI
[redacted]@wur.nl, 0320[redacted]
[redacted]@wur.nl, 0320[redacted]

RIVM
[redacted]@rivm.nl, tel. ...
[redacted]@rivm.nl, 030[redacted]

CONFIDENTIAL

VOORZET 1e ACTUALISATIE/VOORJAARSNOTA 2021

Inleiding

< algemene bestuurlijke inleiding nog toevoegen >

Financieel perspectief

< nog invullen (zie groslijst) >

1e ACTUALISATIE 2021

1. Besturen en samenwerken: kijkend over grenzen heen

IDA (1)
Op 9 september 2020 is de IPO-begroting 2021vastgesteld in het IPO-bestuur. De Interprovinciale Digitale Agenda (IDA) 2021 maakt inhoudelijk en financieel onderdeel uit van deze begroting. De IDA ondersteunt provincies concreet bij de digitale transformatie in de provinciale opgaven. In de IDA werken provincies samen langs de sporen: datadienstverlening, bedrijfsvoering en innovatie.
Via IDA wordt ook samengewerkt met de VNG en Unie van Waterschappen, dat geeft meer slagkracht in het kader van Europese subsidieaanvragen. De totale kosten voor IDA bedraagt € 3,3 miljoen (€ 1,25 miljoen voor producten en diensten binnen de IDA, 1,27 miljoen voor personeelsinzet IDA en € 0,82 miljoen overhead IPO). De kosten worden volgens de vaste kostenverdeelsleutel (7,3%) verdeeld over de provincies.
Beoogde resultaten: gezamenlijke inkoop van data - software en informatiesystemen, het vormgeven van standaarden, invullen geven aan en voldoen aan wetgeving m.b.t. e-overheid, ontwikkelen van data gestuurd werken door informatie en data in te zetten voor maatschappelijke opgaven, voorbereid zijn op grote ontwikkelingen in de digitale wereld.
De IDA betreft een nieuwe reeds besloten ambitie, waarvoor nog geen middelen in de begroting waren opgenomen.
Voor de jaarschijf 2021 is de Interprovinciale Digitale Agenda vastgesteld door het IPO-bestuur, daarmee is de bijdrage voor 2021 onvermijdelijk. Voor de overige jaarschijven moet de IDA nog worden vastgesteld. Wij gaan uit van continuering van de IDA- ambities en daarmee een structurele verhoging van de bijdrage.

Tekort IPO-budget (2)
Op 9 september 2020 is de IPO-begroting 2021vastgesteld in het IPO-bestuur. In deze begroting en de Meerjarenraming van het IPO is een nieuwe verdeelsleutel voor de provincies vastgesteld. Hierdoor gaat de bijdrage van de provincie Drenthe omhoog naar 7,3%. Dit heeft voor de provincie als gevolg dat we een tekort van € 97.138 in 2021 hebben en in 2022 een tekort van €98.000. Vanaf 2023 neemt de IPO-begroting in omvang af. Daarbij past de winstwaarschuwing, dat we niet verwachten dat dit leidt tot een lagere IPO-bijdrage. In de betreffende jaren zullen weer nieuwe posten worden opgevoerd. Een aantal bijdragen die nu via de IPO-begroting lopen zullen dan via BIJ12 gaan lopen en we zullen hiervoor een vergoeding aan BIJ12 betalen. Ook is de compensatie Zeeland t/m 2022 in de IPO-begroting opgenomen maar zal daarna naar verwachting via het provinciefonds worden verrekend als gevolg van de herziene verdeelsystematiek.

Participatie Omgevingswet (6)
Op 1 januari 2022 gaat de Omgevingswet van start. De Omgevingswet stimuleert het samenspel rond inrichting en gebruik van de publieke ruimte en leefomgeving. Daarbij hoort een aantal wettelijke verplichtingen op het gebied van participatie:

- Een kennisgeving- en/of motiveringsverplichting bij een omgevingsvisie, programma, omgevingsplan, omgevingsverordening en projectbesluit. Hierin legt de initiatiefnemer uit wie hij waarover betrekt, vanuit welke rol en hoe de resultaten worden gewogen.
- Inspraak- en participatieverordening.
- Oproep tot het opstellen van participatiebeleid met visie en uitgangspunten (motie Nooren), ambitie bestuur, hoeveel ruimte geeft de provincie aan initiatiefnemers? Waarover gaat de politiek? Hoe zorgen we voor inclusiviteit etc.

Dit vraagstuk raakt niet alleen de terreinen van de Omgevingswet, maar ook andere beleidsthema's. Op advies van het programmateam Omgevingswet start in 2021 een concernproject om visie en uitgangspunten van participatiebeleid uit te werken in een advies aan de organisatie. Hiervoor willen we een deskundige inhuren.
De kosten worden gedekt door een kostenbesparing die voorkomt uit de vernieuwing van het intranet van de provincie Drenthe ("Huisnet"). In eerste instantie was het de bedoeling het bestaande internet aan te passen en te integreren met Microsoft365. Nieuwe ontwikkelingen binnen het Microsoft-platform maakten het mogelijk om het vernieuwde intranet geheel binnen het bestaande Microsoft 365 op te bouwen.

Jongerenraad (25)
Op 11 november 2020 heeft Provinciale Staten ingestemd met motie Jongerenadviesraad Drenthe (M 2020-30) waarin het Drents parlement zich heeft uitgesproken om een jongerenadviesraad in Drenthe te ondersteunen én heeft het college en de werkgroep 'veranderende samenleving' verzocht om met het jongereninitiatief verdere afspraken te maken. Naar aanleiding van deze motie hebben er diverse gesprekken plaatsgevonden met de jongeren en krijgt het initiatief steeds meer gestalte. Zo heeft de Jongerenadviesraad een set met spelregels en begroting voor dit jaar opgesteld. Daarnaast hebben ze in de Statenvergadering van 16 december jl. – op basis van een enquête onder jongeren - een toelichting gegeven op wat jongeren belangrijk vinden als het gaat om openbaar vervoer.
Organisatorisch zit de Jongerenadviesraad nog in de 'opstartfase' en zijn ze bezig met het mobiliseren en verbinden van jongeren aan de Jongerenraad. Hiervoor is een website ontwikkeld en is het idee om aanvullend hierop promotiemateriaal te laten maken. Daarnaast willen de jongeren graag financiële ruimte hebben om middels cursus en training te groeien in hun rol én om activiteiten uit te kunnen voeren gericht op het mobiliseren van jongeren en/of inhoudelijk advies. Om genoemde ontwikkeling en activiteiten mogelijk te maken, worden de staten om een financiële bijdrage gevraagd van €10.000,-.
Het betreft een eerste (ruwe) inschatting van de benodigde (opstart)kosten voor dit jaar. Met het bestuur van de Jongerenraad is daarom afgesproken dat een financiële uitgave toestemming vraagt van de ambtelijke begeleiders van de provincie. Tevens is afgesproken om in het najaar te bepalen welke financiële bijdrage voor de komende jaren nodig is.
Conform toezegging wordt de Statencommissie Financiën, Cultuur, Bestuur en Economie op 14 april 2021 bij brief nader geïnformeerd over de organisatorische en inhoudelijke ontwikkelingen van de Jongerenraad in Drenthe.

Meerjarig aframen regio Groningen-Assen (64)
Het bedrag dat de provincie in de regeling Regiovisie Groningen-Assen moet bijdragen betreft een jaarlijks bedrag van € 921.732,--. In de meerjarenbegroting is er jaarlijks een bedrag van € 927.773,-- geraamd. Dat betekent dat er € 6.041,-- structureel kan vrijvallen aan de vrije bestedingsruimte.

2. Stad en Platteland: ruimte bieden en richting geven

Agrarisch natuurbeheer (36)
"In het kader van de transitieperiode zijn landelijk bestuurlijke financiële afspraken gemaakt in het kader van POP3. Het ANLb maakt hier onderdeel van uit. Voor de gehele periode is dit een bedrag van € 24.414.274,--. Jaarlijks betreft dit een bedrag van € 4.069.046,-- ten laste van het budget, 3621122/440646 Agrarisch Natuurbeheer (projectnummer 62079024/01). De helft van deze lasten worden gedekt door een EU-bijdrage zodat een provinciaal aandeel ontstaat van € 2.034.523. De begroting 2021 en verder, waarin een provinciaal aandeel is geraamd van € 1.661.885,-- dit wordt

aangepast in deze actualisatie. Agrarisch Natuurbeheer komt ten laste van het budget van het Programma Natuurlijk Platteland (PNP) en daarmee tlv. de reserve Natuurbeleid."

Subsidieregeling preventiemaatregelen wolf (37)
De subsidieregeling voor preventieve maatregelen voor de wolf bedraagt € 200.000,-. Dit gaat ten laste van het budget R-Soortenbescherming 3621105/440871. De begroting 2021 zal in deze actualisatie worden aangepast. Soortenbescherming komt ten laste van het budget van het Programma Natuurlijk Platteland (PNP) en daarmee tlv. de reserve Natuurbeleid.

Subsidie grondverwerving NNN (60)
De openstelling van de lopende subsidieregeling "Grondverwerving Natuur Netwerk Nederland (NNN)-Drenthe is verlengd t/m 31-12-2021. Het subsidieplafond voor 2021 bedraagt 2.298.000,--.
Wij stellen voor om in de begroting rekening te houden met deze subsidieregeling en voor 2021 tlv. de reserve natuur een bedrag van 2.298.000,-- te ramen.
Storting Leader in reserve revolverend financieren
Vastgestelde GS-nota waarin leningen kunnen worden verstrekt aan LEADER-projecten. Er is een lening verstrekt als voorfinanciering van een LEADER-project. Het betreft een totaalbedrag van € 50.000,--. Voor de afdekking van het risico dat een lening niet kan worden afgelost, wordt 10% ofwel € 5.000,-- gestort in de Reserve opvang revolverend financieren. Dit bedrag wordt gedekt uit het budget Leader Zuidoost.

Uitvoering regeling provinciaal beleid aankoop veehouderijen (75)
De aankoopregeling veehouderijen maakt het voor provincies mogelijk eenmalig een uitkering aan te vragen voor aankopen van veehouderijen met het oog op een blijvende vermindering van de stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. De eerste tranche van deze regeling is van kracht tot 1 november 2021. Deze eerste tranche wordt gebruikt om ervaring op te doen. Daarna volgen nog twee tranches met een aangepaste regeling op basis van monitoring en evaluatie. LNV financiert het waardeverschil dat ontstaat door de functiewijziging. Het totaalbudget is landelijk € 95 miljoen, voor Drenthe is € 12,4 miljoen beschikbaar. Door het aankopen van bedrijven neemt het bezit van de provincie toe, de gekochte gronden en gebouwen worden verantwoord op de provinciale balans bij de materiële vaste activa in het investeringskrediet grondbezit Programma Natuurlijk Platteland. Het waardeverschil dat ontstaat door de functieverandering(lasten) kan gedekt worden uit de specifieke uitkering van LNV (baten). Bij deze actualisatie wordt deze budgetneutrale begrotingswijziging verwerkt.

3. Regionale economie en werkgelegenheid: kansen benutten

Bijdrage overbrugging Groningen Airport Eelde (26)
De centrale boodschap vanuit Noord-Nederland is "Zonder een Rijksbijdrage voor het beheer en instandhouding van de infrastructuur van Groningen Airport Eelde (direct of indirect via aandeelhouderschap en financiering via de Schiphol Group) is Groningen Airport Eelde niet levensvatbaar en is vanuit de regio voldoende draagvlak, maar onvoldoende financieringskracht om GAE in de benen te houden. Tevens is een nationaal systeem van luchthavens met nationale centrale regie noodzakelijk."
De lobby hiervoor is ingezet en een gesprek met minister Van Nieuwenhuizen en de Schiphol Group over dit onderwerp is nu voor 4 maart 2021 gepland. De inzet is vooralsnog dat deze partijen richting de luchthaven en de aandeelhouders van GAE steun uitspreken voor het behoud van GAE en een rol zien weggelegd van GAE in één nationaal systeem. Die steun moet voor alle aandeelhouders

voldoende comfort geven om politiek-bestuurlijk een overbruggingsperiode voor 2 jaar voor elkaar te krijgen.
De verwachting is dat de minister in lijn met de inhoud van de luchtvaartnota zal aangeven dat voor GAE een belangrijke rol is weggelegd voor lesvluchten, duurzaamheid en innovatie in één systeemgedachte en dat ze zich hier hard voor wil maken. Om de tijd te overbruggen voordat begonnen kan worden met het maken van daadwerkelijke afspraken over de dekking van de vaste kosten (brandweer, investeringen etc.), zal voor GAE extra steun financiële steun nodig zijn. Dit om een levensvatbaar bedrijf op basis van een realistisch verdienmodel op lange termijn overeind te houden. Deze steun dient volgens ons bekostigd te worden vanuit de oorspronkelijk beschikbaar gestelde gelden. In 2016 is vanuit de gezamenlijke aandeelhouders een bijdrage beschikbaar gesteld van 46 miljoen, waarvan de provincie Drenthe 30% voor haar rekening zou nemen. De dekking kan dan ook gevonden worden vanuit de Reserve Investeringsbijdrage Groningen Airport Eelde.

4. Mobiliteit en bereikbaarheid: slim en veilig

RSP Spoor Zwolle-Coevorden-Emmen (62)
Een bedrag van € 978.048,-- (is ook verwerkt in de jaarrekening) is niet besteed is in 2020. Deze € 978.048,-- moet worden ingezet in 2021.

Doortrappen (65)
In 2020 hebben provincie, alle gemeenten in Drenthe en het Rijk afspraken gemaakt over deelname aan het landelijk programma Doortrappen. De ambitie van dit programma is dat ouderen zo lang mogelijk op een verkeersveilige wijze kunnen deelnemen aan het verkeer. Om hier een goede invulling aan te geven, stellen wij voor om aanvullend aan het jaarlijks budget een extra bedrag van € 200.000,-- beschikbaar te stellen.

Waterstofbussen (66)
Door het rijk is een bedrag toegezegd van € 750.000,--, voor de inzet van 10 waterstofbussen in de dienstregeling in Drenthe, dit wordt ingezet door OV-bureau.

Herplantplicht (67)
De provincie is in een aantal gevallen verplicht om bomen die zijn verwijderd te herplanten (herplantplicht). Er is grond beschikbaar zodat hieraan invulling kan worden gegeven. De totale kosten worden geschat op circa € 900.000,--; waarvan in 2020 reeds € 80.000 -- is verantwoord. We stellen voor het restant van de kosten te dekken uit de Reserve Investeringen Verkeer en vervoer, welke overgaat in de Reserve mobiliteit.

Stimulering door werkgevers van gebruik van de fiets (70)
Het rijk betaalt maximaal 50% van de kosten voor de stimulering van werkgevers, met een maximum van € 27.548,=. In 2020 is dit bedrag van € 27.548, - ontvangen en op de balans gezet en kan nu gebudgetteerd worden op 63071070/02/831009.

Afkoop glasvezel Hoogeveensche vaart (83)
In 2018 is besloten tot de aanleg van Glasvezel voor bediening op afstand bruggen en sluizen Hoogeveense vaart. Er is samenwerking gezocht met Glasvezel de Wolden en Rennet.
De huur van glasvezelverbinding is hierbij afgekocht. Dit brengt € 105.000 aan kosten met zich mee, waarvan € 52.500 voor rekening komt van het waterschap WDOD.
Voorbereidingskosten Rotonde Gieten (mer)

We stellen voor om van de gereserveerde kredietruimte op 6323001 Verkeersplein Gieten van € 40 miljoen (startdatum afschrijving 2024) nu € 500.000 te verschuiven naar krediet 6317004 Partiele verdubbeling N34 (start afschrijving 2022) voor de voorbereiding van de verdubbeling N34 en aanpak verkeersplein Gieten. Indien de aanpak van het verkeersplein gieten en verdubbeling N34, niet doorgaan dan moeten deze voorbereidingskosten eenmalig in de exploitatie genomen worden.

Bijhouden BGT (77)
De Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT) vormt de basiskaart van Nederland. Het actualiseren van de BGT is een wettelijke taak. Het budget zat hiervoor bij de team I&A, dit valt nu onder team Beheer Wegen & Vaarwegen. Het bijhouden van de BGT wordt duurder door verhoogde kwaliteitseisen.

Bijstelling groot variabel onderhoud: BGT en fietspad F471 Hoogersmilde (78)
We stellen voor € 588.383,-- aan de Reserve groot (variabel) onderhoud te onttrekken. Het budget zal worden ingezet voor groot variabel onderhoud wegen € 558.680,-- (bijhouden van Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT), variabel onderhoud fietspad F471 Hoogersmilde) en variabel onderhoud vaarwegen € 29.703,--.

Variabel onderhoud F371 Hoogersmilde (79)
In 2020 is de hoofdrijbaan van de N371 ter hoogte van Hoogersmilde onderhouden. In 2021 moet het fietspad op dit traject worden gedaan. Het werk aan het fietspad kan nu gecombineerd worden met vervangingswerkzaamheden van nutsbedrijven (gas & waterleiding).

Investeringskrediet oevers projecten 2022 en 2023 (81)
Hierbij verzoeken wij u om de beschikbare gestelde kredieten voor vervanging van beschoeiing voor de jaren 2022 en 2023 vrij te geven.
In de voorbereiding van de verschillende deelprojecten moet vroegtijdig worden gestart met voorbereidingswerkzaamheden: De kosten van deze voorbereiding bestaan uit onderzoekskosten (waaronder sonderingen en grond- en waterbodem onderzoek) en ureninzet vanuit een nader inventarisatie en projectvoorbereiding voor deze projecten.
Voorbereiding in uitvragen voor onderzoek en inventarisatie voor de jaren 2022 en 2023 kunnen waar mogelijk worden gecombineerd.
Voor het jaar 2022 betreft het prestatie 6332011 vervangen staal € 3.997348,-
prestatie 6332010 vervangen hout € 194.265,-
prestatie 6332009 vervangen beton € 400.894,-
Voor het jaar 2023 betreft het prestatie 6332016 vervangen houten paalbeschoeiing € 101.041,-
prestatie 6332015 vervangen staal € 911.815,-
prestatie 6332014 vervangen hout € 9186,-
prestatie 6332013 vervangen beton € 2.628,347,-

Gewenningsbijdrage Velt en Vecht (86)
De bijdrage was van tijdelijke aard als gevolg van de overdracht van de niet-scheepvaart kanalen specifiek aan het waterschap. De kosten worden niet meer gemaakt. Abusievelijk blijven staan in de begroting. Er valt een bedrag vrij van € 5.735,-- structureel.

Tarieven OV (inclusief dekking Reserve VV) (88)
Ter extra promotie van de hubtaxi in de huidige coronacrisis wordt het tarief van de hubtaxi in ieder geval de eerste drie maanden voor kosten van de provincies Drenthe (max. € 150.000,--) en Groningen (max. € 300.000,--) verlaagd naar 1 x OV-tarief. We stellen voor 150.000 uit de Reserve Investeringen Verkeer en Vervoer (toekomstige reserve Mobiliteit) beschikbaar te stellen.

Dynamische reisinformatie openbaar vervoer (inclusief dekking Reserve VV)(89)
Aan het OV-bureau is in 2012 de opdracht verleend tot de aanleg van Dynamische reisinformatie openbaar vervoer. Nu het beheerscontract afloopt moet een nieuwe Europese aanbesteding worden voorbereid ten behoeve van de ondersteunende werkzaamheden. Het totaal geraamde bedrag € 1.114.000,- wordt gedeeld tussen de beide provincies Groningen en Drenthe en het OV-bureau Groningen (ieder 33,3%). Dit betekent voor ons een totale bijdrage van € 360.000. We stellen voor dit over de jaren 2021 tot en met 2024 beschikbaar te stellen en te dekken uit de Reserve IVV (toekomstige Mobiliteitsreserve).

5. Klimaat en energie: op zoek naar ruimte en draagvlak

Geen actualisatie voor 2021.

6. Levendig en sociaal: gezond, gelukkig en veilig

Huurinkomsten RLS (27)
Voor de verhuur van de voormalig Rijksluchtvaartschool worden voor 2021 inkomsten geraamd van € 90.000,--. Er is nog geen budget geraamd, dat wordt met deze actualisatie aangepast.

Internationalisering (30)
Mede door de Coronacrisis is het Interreg-project Grenzkultur nog niet helemaal afgerond. Met het instellen van dit budget van € 38.000,-- kunnen ook in 2021 boekingen worden verwerkt. De dekking komt voor dit budget wordt gevormd door teruggave van een deel van het reeds betaalde voorschot.

Jong leren eten (31)
Door het Ministerie van LNV is een specifieke uitkering beschikt voor het project Jong Leren eten 2020. Op 18-12-2020 is de aanvraag van IVN bij provincie voor subsidie Jong Leren Eten (JLE) schooljaar 20/21 ingediend. Zowel de last als de bate zal zich volledig in 2021 voordoen. Zowel de bate (SPUK) als de last (subsidie IVN) is nog niet geraamd voor 2021.

7. Middelen en mensen

Bijstelling rentebaten (7, 8, 9, 10)
De rentebaten op hypotheken aan ambtenaren zijn jaarlijks op een gelijk niveau begroot. Door aflossingen wordt de portefeuille jaarlijks afgebouwd; nieuwe hypotheken worden niet verstrekt. Daarom wordt nu een afbouw in rentebaten begroot voor de komende jaren.
De begrote rentebaten op langlopende geldleningen (uitzettingen) worden neerwaarts bijgesteld. Dit komt met name doordat Coöperatie Sterk Midden-Drenthe haar glasvezelnetwerk eind 2020 heeft verkocht, de door de provincie verstrekte leningen zijn afgelost. Dit resulteert voor 2021 in een lagere renteopbrengst van circa € 148.000,--. Daarnaast zijn er een aantal kleinere bijstellingen doorgevoerd. De begrote rente uit deze posten valt hierdoor lager uit en bedraagt in 2021 € 851.395,--. Het nadeel, per saldo € 130.022,-- in 2021, komt ten laste van de vrije ruimte.

Aanpassing algemene uitkering provinciefonds (12)
Op basis van de decembercirculaire 2020 is zoals gebruikelijk de bevoorschotting van de uitkering uit het provinciefonds aangepast. De decentralisatie-uitkering Monumentenzorg blijkt ten onrechte als

onrechtmatige uitkering te zijn aangemerkt. Het stopzetten van de bevoorschotting van deze uitkering per 2021 daarom worden teruggedraaid. Omdat de eerstvolgende circulaire nog even op zich laat wachten, zullen we deze correctie tussentijds verwerken. Besloten is om de bevoorschottingsbedragen met ingang van april in plaats van juli aan te passen. Voorafgaand hieraan zullen de provincies vanuit het ministerie van BZK door middel van een brief worden geïnformeerd.

Lager dividend Enexis Holding NV (13)
Inmiddels is het Jaarverslag 2020 van Enexis Holding NV verschenen.
De nettowinst van Enexis Holding NV over 2020 bedroeg € 108 miljoen (2019: € 210 miljoen). Deze afname wordt met name veroorzaakt door een stijging van de inkoopkosten TenneT ter hoogte van € 63 miljoen en een toename van de latente belastingverplichtingen van € 42 miljoen vanwege het terugdraaien van een aangekondigde tariefverlaging van de vennootschapsbelasting per 2021. De netto omzet steeg naar € 1.516 miljoen (2019: €1.491 miljoen). De coronacrisis heeft in 2020 geen materiële impact gehad op het financieel resultaat."
Aan de aandeelhouders wordt voorgesteld, als onderdeel van de resultaatbestemming over 2020 een dividend van in totaal € 75 miljoen uit te keren aan de aandeelhouders.
Het aandeel Drenthe van 2,37% van € 75 miljoen = € 1.792.500,-- als te verwachten dividend.
Dat is dan € 472.500,-- minder dan de geraamde € 2.250.000,-- in de Begroting 2021.
Het valt te verwachten, dat de toekomstige dividenden ook lager zullen zijn dan het meerjarig geraamde bedrag. Over deze kwestie wordt de AvA van Enexis nog even afgewacht. Voorlopig nemen we e.e.a. nog even "PM" mee.

Herstelplan lekkage Drents Museum (onderzoek en herstelwerkzaamheden) (15, 16)
In het Drents Museum is lekkage ontstaan. Om te beoordelen wat de werkelijke schade is en tot een gedegen herstelplan te komen voor de ontstane lekkage in het Drents Museum wordt door een gespecialiseerd bureau een onderzoek uitgevoerd. Op basis van het herstelplan kunnen kosten worden aanbesteed; dan wordt ook duidelijk wat de nog te begroten herstelkosten zijn.

Upgrade servers voor thuiswerken met GIS en AutoCad (17)
In 2020 is gestart met het vervangen van de werkplekken. Lopende het project kregen we te maken met de Corona problematiek. Met diverse aanpassingen is het project toch redelijk tot goed doorgelopen. We lopen er wel tegen aan dat het (structureel) thuiswerken voor 'zware toepassingen' (GIS en AutoCad) door de sterkt gewijzigde omstandigheden andere eisen stelt dan bij de start van het project was in te schatten. Op dat moment werd met deze toepassingen niet/nauwelijks buiten het provinciehuis gewerkt.
Om ook voor deze zware toepassingen een verantwoord werkende thuiswerkplek te kunnen bieden zijn er aanvullende investeringen in de centrale technische servercapaciteit benodigd.

Duurzame inzetbaarheid (19)
2020 is aan uw Staten de uitvraag gedaan om invulling te geven aan duurzame inzetbaarheid. Dit omdat er financiële middelen nodig zijn om het beleid vorm te geven en de daaruit voortvloeiende (personeels)instrumenten of faciliteiten uit te voeren. Om die reden is er één miljoen incidentele middelen beschikbaar gesteld voor dit doel. Hiermee konden wij een begin maken om duurzame inzetbaarheid vorm te geven en een aantal acute knelpunten op te lossen.
Het afgelopen jaar zijn wij ingehaald door de actualiteiten in het Stikstofdossier en verwacht tekort in het generatiepact. Het miljoen voor duurzame inzetbaarheid is, na aftrek van de personele kosten voor stikstof, gestort in de reserve generatiepact. De middelen voor generatiepact (storting in de reserve) bedroegen 3 miljoen. Twee jaar geleden is besloten om de regeling generatiepact te beëindigen op 31-12-2019 en te vervangen door duurzame inzetbaarheid. Op basis van de toen geëxtrapoleerde cijfers tot ca, 2027 is gedacht dat het bedrag van 3 miljoen niet volledig zou worden benut voor

generatiepact. Er is toen binnen die reserve 1 miljoen (5 jaar €200.000) gereserveerd voor duurzame inzetbaarheid. Op dit moment wordt daar invulling aangegeven door het verstrekken van faciliteiten voor duurzame inzetbaarheid.
Op basis van een recente extrapolatie berekeningen op basis van de definitieve deelname en tot de formele pensioneringsdatum blijkt dat de totale kosten voor generatiepact toch dicht bij de 3 miljoen zullen uitkomen. Inclusief de faciliteiten voor duurzame inzetbaarheid is dat dus ca. 4 miljoen. De reserve lijkt op dit moment van voldoende omvang om deze beide doelen te kunnen financieren. Het tekort in 2025 wordt vast ingelopen doordat niet iedereen uittreedt op de formele pensioneringsdatum. Momenteel is er budget aanwezig voor generatiepact en de faciliteiten duurzame inzetbaarheid. Er is geen post begroot voor de kosten voortvloeiende uit de faciliteit vitaliteitsverlof. Vitaliteitsuren kunnen ook na de looptijd van het beleid (31 december 2023) worden opgenomen. Vitaliteitsverlof kan alleen onder voorwaarden worden ingezet als het bijdraagt aan de duurzame inzetbaarheid van werknemers op lange termijn en dient niet te worden verward met gespaard verlof. De kosten hiervoor zijn begroot op € 400.000, -- structureel (m.i.v. 2021) Dit is gebaseerd op een geschatte deelname van in totaal 55 deelnemers

Weidgraafgelden (21)
We verwachten dat in de discussie met de vakbonden omtrent de ‘Weidgraafgelden’ leidt tot een structurele kostenpost. De twist die de vakbonden met ons als werkgever aan zullen gaan is dat de afspraak uit het verleden nageleefd moet worden en dat iedere medewerker het volledige bedrag van € 300 jaarlijks blijft toekomen. Deze post staat niet meer op de begroting. Het betreft de vaste kostenvergoeding voor woon-werkverkeer in de reisregeling van de provincie Drenthe.

Loonontwikkeling cao (22)
Gelet op de gemiddelde loonstijgingen van de afgelopen cao’s stellen wij voor om voor 2021 rekening te houden met een loonsomontwikkeling van 2,5%. De cao-onderhandelingen voor 2021 zijn nog niet afgerond.

8. Integrale opgaven (Regiodeals)

Geen bijzonderheden.

9. Investeringsagenda PLUS

Geen bijzonderheden.

1. Besturen en samenwerken: kijkend over grenzen heen

Wet Open Overheid (3)
In 2023 zal zoals het er nu naar uitziet, de Wet Open Overheid inwerkingtreden. Hiervoor moeten voorzieningen worden getroffen. Uiterst onzeker is welke voorzieningen nodig zijn en hoe groot het benodigde budget daarvoor is. De verwachte vergoeding van het Rijk speelt daarin mee. Ook daarover is nog niets duidelijk. Ook het gebruik van de applicatie Platform Open Overheidsinformatie (= Plooi) daarvoor is nog onzeker.

SNN (4)
De afgelopen EFRO-programma's is een groot deel van de uitvoeringskosten gefinancierd vanuit de rentereserves van het SNN. Inmiddels zijn de rentereserves vrijwel geheel uitgeput, waardoor de noodzaak was om te komen tot een toekomstbestendige financiering van het SNN voor de komende jaren. In 2020 en begin 2021 heeft het SNN met de provincies gesproken over de toekomstbestendige financiering. .Als gevolg van de gewijzigde financiering vanaf 2022 is de deelnemersbijdrage verhoogd. Deze verhoging wordt veroorzaakt doordat de rentereserves van het SNN niet meer ingezet kunnen worden ter dekking van de uitvoeringskosten. De nieuwe bijdrage voor het SNN wordt € 1,7 miljoen. Structureel was dit € 826.346,-. Dit betekent een extra jaarlijkse bijdrage aan het SNN van € 873.654,--.

Beveiligingsproblematiek BIJ12
Er is een beveiligingsproblematiek bij BIJ12. Hiervoor worden onderzoek uitgevoerd en reparaties/updates uitgevoerd om e.e.a. weer op een veilig en betrouwbaar niveau te brengen. Daarbij is tevens gesignaleerd dat, om iets als de ontstane situatie te voorkomen, een structurele verbetering(uitbreiding) van de BIJ12 organisatie nodig lijkt. Kortom dit zal een aanzienlijke hoeveelheid geld vragen die via de IPO-verdeelsleutel ook in onze provincie zal landen.

2. Stad en Platteland: ruimte bieden en richting geven

Implementatie Omgevingswet
Er wordt gewerkt aan de implementatie van de Omgevingswet zodat we als provinciale organisatie op het moment van inwerkingtreding van de Omgevingswet (vooralsnog) op 1 januari 2022 klaar zijn om de Omgevingswet adequaat uit te kunnen voeren. Dat betekent dat het vereiste nieuwe juridische instrumentarium en het provinciale deel van het nieuwe digitale stelsel Omgevingswet (DSO) op tijd gereed zijn en werkbaar voor de organisatie.
Na de inwerkingtreding van de wet zal ondanks alle voorbereidingen daadwerkelijk blijken wat de gevolgen van het anders werken onder de Omgevingswet. Het integraal financieel beeld geeft met de nodige bandbreedtes aan dat er een uitzetting van kosten voor lokale en regionale overheden is te verwachten. Een deel daarvan zal terugkomen via het heffen van leges. Het is daarom nog niet met zekerheid te zeggen wat de precieze financiële gevolgen zullen zijn.

Derving legesinkomsten (61)
Als gevolg van de uitspraak door de Raad van State in de zaak Logtsebaan (20 januari 2021), zullen we minder legesinkomsten ontvangen dan begroot en moeten we eerder betaalde leges (gedeeltelijk) terugbetalen.
De wijziging als gevolg van de uitspraak heeft zowel betrekking op de nog aanwezige werkvoorraad van natuurvergunningaanvragen (plusminus 175) en op nieuwe, nog te ontvangen aanvragen.
De RvS heeft geoordeeld, dat voor situaties die betrekking hebben op het onderdeel ‘intern salderen’ niet langer een natuurbeschermingswetvergunning kan worden verleend. Dit, omdat er geen extra negatief effect op de N2000 gebieden ontstaat (de depositie blijft onder het bestaande referentieniveau). Dit heeft tot direct gevolg dat initiatiefnemers voor projecten met een stikstofcomponent 2 keuzemogelijkheden hebben:
1. ze kunnen op eigen verantwoordelijkheid het initiatief/project realiseren zonder vergunning aan te vragen (in deze situaties ontvangen wij geen leges),
2. ze kunnen toch een aanvraag om vergunning indienen, welke wij uiteindelijk moeten weigeren omdat er geen vergunning nodig is. Dit besluit heet een positieve weigering, waarvoor 50% van de reguliere leges verschuldigd is.
Het gevolg is dat aan alle (plusminus) 175 initiatiefnemers van de lopende vergunningaanvragen gevraagd is aan te geven wat zij met de in behandeling zijnde aanvraag willen doen: intrekken of laten beoordelen. In het eerste geval zullen we reeds betaalde leges terug moeten betalen, in het tweede geval zullen we 50% van de leges terug moeten betalen. Daarnaast zullen we minder leges dan geraamd ontvangen voor nieuwe aanvragen die betrekking hebben op het onderdeel intern salderen.
De exacte financiële gevolgen zijn nog niet in beeld. Initiatiefnemers zijn eerst aan zet om aan te geven welke weg ze willen gaan bewandelen. Ten aanzien van de lopende vergunningaanvragen is de inschatting dat zo’n 80% van de initiatiefnemers zal besluiten de aanvraag te willen laten beoordelen. Dit, omdat een positieve weigering een (appellabel) besluit is waar rechtszekerheid aan kan worden ontleend. Een kleiner deel van de aanvragers zal de aanvraag intrekken is de heersende verwachting. Het totaal aan geraamde legesinkomsten ihkv de Nbwet voor nieuwe aanvragen in het jaar 2021 is €210.000,-. Dit zijn naast stikstof gerelateerde vergunningen ook leges in het kader van soortenbescherming en houtopstanden. Bij een volgende actualisatie hopen we het financiële gevolg in beeld te hebben.
Voorstel voor (deel) van de dekking:
Binnen team VTH loopt een dwangsomprocedure, waarvan met zekerheid valt te stellen dat binnen afzienbare tijd het eerste deel van de verbeurde dwangsom (€225.000,- van in totaal €1.200.000,-) overgemaakt gaat worden. Verbeurde dwangsommen worden toegevoegd aan de algemene middelen, in dit geval kan gekozen worden om (een deel van) de inkomstenderving tav de leges te dekken.

Toekomstgerichte landbouw (34)
Door de gemeente Emmen en de provincie Drenthe zijn in het verleden financiële middelen beschikbaar gesteld voor de Stimuleringsregeling Revitalisering Landbouw Emmen (SRLE), die het tuinders mogelijk maakt verouderde glasopstanden (kassen) te vervangen door nieuw glas, dat voldoet aan de eisen van de moderne tuinbouw, waaronder verduurzaming in relatie tot energie. De SRLE is vastgesteld door de gemeente Emmen in 2015, en was de opvolger van de Stimuleringsregeling Revitalisering Glastuinbouw Emmen, die van 2011 tot 2015 van kracht was.
Het is in principe aan de ondernemers zelf om dergelijke investeringen te doen, maar het saneren van oude kassen en de hoge investeringen ten behoeve van energievraagstukken, vormen vaak een drempel voor ondernemers. Gemeente en provincie ondersteunen de ondernemers hierbij in financiële zin, om hen over die drempel te krijgen. Met de modernisering en verduurzaming die met de SRLE wordt gerealiseerd, blijft de glastuinbouwsector in beweging, hetgeen een positief effect heeft op de marktkansen van de tuinders, en tegelijkertijd ook op de uitstraling van het kassengebied in Zuid Oost Drenthe en de positie van het Emmense kassengebied in de nationale glastuinbouwsector.
De SRLE had een looptijd van 2 jaar, van 2015 tot en met 2017 en bevatte een totaalbudget van 1,2 miljoen euro. In 2017 bleek de regeling nog niet uitgeput en de animo bij de tuinders om te revitaliseren gestegen; daarom is ervoor gekozen om de regeling van de gemeente Emmen en de provincie Drenthe gezamenlijk, te verlengen tot 2020.
Het totale budget is inmiddels nagenoeg geheel besteed. De regeling lijkt een succes te zijn geweest en gemeente en provincie overwegen een nieuwe regeling open te stellen. In het 1e kwartaal van 2021 is de evaluatie van de SRLE gestart. De evaluatie bekijkt voor welke specifieke activiteiten budgetten zijn aangevraagd en welke behoefte er leeft onder de tuinders. Ook wordt gekeken naar de doelstellingen van gemeente en provincie, wat nodig is om die doelen te halen, en of een dergelijke regeling daaraan kan bijdragen. Op voorhand is duidelijk, dat verduurzaming - in de breedste zin - zowel voor de ondernemers als voor de overheden hoog op de agenda staat.
De grote schade die in februari 2021 is ontstaan door de sneeuwval leidt tot de urgentie om herbouw van kassen plaats te laten vinden. Idealiter gaat die herbouw gepaard met verduurzaming van kassen. Wij stellen voor om op basis van de resultaten van de evaluatie om samen met de gemeente Emmen, een nieuwe regeling voor de jaren 2021-2025 te activeren om ondernemers in financiële zin kunnen ondersteunen.
Onderzocht wordt om naast de middelen van de provincie, ook gebruik te maken van Europese cofinanciering uit het POP3+-programma (2021-2022) en het GLB-NSP (2023-2025). Het gaat dan om de maatregel M04j, Investeringen in infrastructuur voor de ontwikkeling, modernisering of aanpassing van landbouwbedrijven.

Klimaatadaptatie/Klimaatakkoord (46)
In het coalitieakkoord is het thema ‘Klimaat’ een van de prominente speerpunten. Het college van Gedeputeerde Staten heeft de opdracht gekregen om het Drentse aandeel in het nationale klimaatakkoord te leveren om zo te werken aan klimaatmitigatie. Daarnaast zet het college in op het aanpassen aan het veranderende klimaat: klimaatadaptatie. Ook hierover zijn op nationaal niveau afspraken gemaakt via het Bestuursakkoord Klimaatadaptatie. Het college is begonnen om – in lijn met het coalitieakkoord – de opgaven uit het Klimaatakkoord en het bestuursakkoord Klimaatadaptatie door te vertalen en te verbinden met onder andere economie, mobiliteit, energie, de wateropgave en het natuur- en landbouwbeleid. Daarnaast heeft het college van GS op 30 maart 2021 de nota Klimaatadaptatie vastgesteld. Klimaatadaptatie en -mitigatie zijn dwarsdoorsnijdende thema’s die in samenhang moeten worden opgepakt. Dit vraagt extra inspanningen vanuit de provincie, terwijl tegelijkertijd nog niet exact duidelijk is hoe groot deze inzet moet en kan zijn.
Voor de uitvoering van het Klimaatakkoord is op nationaal niveau door de Raad voor Openbaar Bestuur (ROB) onderzocht wat er nodig is bij alle decentrale overheden om het klimaatakkoord tussen

2022 en 2030 uit te kunnen voeren (ROB-advies ‘Van Parijs naar Praktijk’ januari 2021). In dit advies wordt geconcludeerd dat de provincies in de periode 2022-2024 fors extra moeten inzetten:
“In totaal onderscheiden we 23 verschillende taken die provincies moeten gaan uitvoeren … Afgezien van veenweide hebben de provincies een breed takenpakket met duidelijke inzet rond alle vijf de pijlers van het Klimaatakkoord. Taken die relatief veel inzet vergen zijn ondersteuning van boerenbedrijven, een regierol rond warmtebronnen, rond RES’en, klimaatgericht landbouwbeleid en het stimuleren van (grotere) windmolenparken.”
Het ROB-advies wordt door de koepels (IPO, VNG, UvW) benut om te komen tot een nieuw financieel arrangement tussen decentrale overheden en het Rijk. Onzeker is of en in welke mate het Rijk /het nieuwe kabinet hier gehoor aan zal geven. Het is in geen geval waarschijnlijk dat deze middelen tijdig beschikbaar worden gesteld om al in 2022 de extra impuls aan de uitvoering te kunnen geven. In onze provinciale begroting en in de investeringsagenda is al op onderdelen geanticipeerd op deze extra inzet. Echter: op basis van de ROB-analyse kunnen we stellen dat dat een fractie is van datgene wat nodig zal zijn. Om dit op te vangen en niet nu al een achterstand op te lopen is het noodzakelijk nu al middelen beschikbaar te stellen. Het gaat dan om met name om inzet op de RES, warmte, duurzame mobiliteit, klimaatgericht landbouwbeleid, veenweidegebieden en water op beperkte schaal te anticiperen. Een samenhangende aanpak met het de opgave klimaatadaptatie wordt hierdoor ook mogelijk gemaakt. Deze laatste opgave vraagt vooral ook nog veel kennisontwikkeling gericht op de Drentse situatie en veel agendasetting, samen met de partners als gemeenten, waterschappen en natuur- en landbouworganisaties.

Drentse Woonagenda, vervolg (49)
Er komen steeds meer opgaven op Drenthe af die ergens in de provincies een plek moeten krijgen. De energietransitie, klimaatverandering en woningnood strijden om voorrang. We zetten onder meer met ons energie-, woon- en landschapsbeleid in op robuust ruimtegebruik. Uiteindelijk zullen veel plannen uit gemeentelijke warmtevisies en de Regionale Energie Strategie immers (ook) moeten landen in dorpen en wijken. Deze complexe samenhang vraagt om een strategische inzet op urgentie, doelen, rollen, verantwoordelijkheden, kwaliteiten, financiering en draagvlak.
We zien dat dit vraagt om gebiedsontwikkeling: het combineren van onder meer de woningbouwopgave met andere beleidsopgaven: concrete nieuwe projecten waarbinnen aandacht moet zijn voor klimaatverandering (waterberging, hittestress), de energietransitie (energievoorzieningen) verduurzaming mobiliteit, behoud en versterken biodiversiteit en landschapsontwikkeling.
Met de Woonagenda worden gemeenten, corporaties en marktpartijen ondersteund om meer, sneller en betere woningen te realiseren in Drenthe. Om te verduurzamen zijn wij aan de slag met de Energie Expedities. Het Impulsteam Wonen is aan de slag om binnen de bestaande plancapaciteit 10.000 woningen te realiseren. Maar naast bestaande plannen zijn ook nieuwe nodig -in aansluiting op en in navolging van de versnellingsagenda van het Rijk.
We zien dat de opgave groter is dan enkel woningen binnen de bestaande plannen. Ook de ontwikkeling van wijkfuncties (scholen, wijkcentra e.d.), publieke ruimte, werklocaties, groen, energievoorziening en infrastructuur vraagt aandacht. Er zijn nieuwe plannen nodig in het kader van de verstedelijking van de Regio Groningen Assen en de Regio Zwolle. In Zuidoost Drenthe en de grote steden is een gebiedsgerichte aanpak aanvullend van belang om bestaande stadsdelen te vernieuwen. Met het Regiostedenfonds en de Regiodeal ZO Drenthe is ook investeringskapitaal beschikbaar.
We zien de forse opgave voor gemeenten en lokale partners en zouden deze graag versterken door extra expertise beschikbaar te stellen voor integrale gebiedsontwikkeling. Zo kunnen nieuwe plannen in Drenthe worden ontwikkeld, bovenop de bestaande plannen en ter uitvoering van de verschillende strategieën voor werken, wonen en mobiliteit. Hiermee willen we de gemeenten ondersteunen. We

willen dit niet alleen doen en vragen ook het Rijk om bij te dragen, onder meer door samen met Groningen en Friesland in te zetten op een Deltaplan voor het Noorden.

Versterking toezicht en handhaving (76)
Met het uitbreken van de corona-crisis zagen we afgelopen zomer en ook daarna, een toename van de recreatie in eigen land. Met name de natuurgebieden zijn populair. De grotere toestroom van recreanten en toeristen in de natuur leidt ook tot een toenemende druk op de natuurgebieden. In de media verschenen berichten over agressie richting schaapskuddes, verkeersdrukte en parkeerproblemen, te drukke natuurgebieden met de bijbehorende overlast en toename van zwerfafval. De terreinbeherende organisaties in Drenthe geven signalen af dat het steeds drukker wordt in de natuurgebieden en dat de huidige inzet op toezicht en handhaving tekortschiet.
Door voor de komende zomerperiode een beroep te doen op de stelpost Corona gericht op het versterken van het toezicht en de handhaving in het buitengebied, willen we de hierboven beschreven overlast zoveel mogelijk beperken, zodat we op een verantwoorde wijze kunnen blijven recreëren in en genieten van de Drentse natuur. We zetten in eerste instantie in op een budget van 2,5 ton voor 1 jaar en afhankelijk van het verloop van de Corona-crisis zou dit met een jaar verlengd kunnen worden.

Cofinancieringsreserve (90)
We hebben, mede dankzij een goede lobby, veel EU-middelen voor Noord-Nederland beschikbaar gekregen. Deze raken veel provinciale portefeuilles.
Willen we Europese middelen in Drenthe kunnen benutten dan is er provinciale cofinanciering nodig. Zonder cofinanciering zal er geen of in ieder geval veel minder EU-middelen voor Drenthe beschikbaar zijn.
In de voorgaande periode hebben we daarvoor een mix van middelen uit de reserve EU-cofinanciering en beleidsmiddelen ingezet en daarover afspraken met PS gemaakt (spelregelkader). Deze werkwijze werkt goed en naar tevredenheid van PS en zouden we dan ook willen voortzetten
Wij schatten in dat we voor de komende begroting in totaal circa € 30 mln aan cofinanciering nodig hebben, waarvan 50% uit de reserve moet komen en 50% uit beleidsbudgetten.
De aanvullend benodigde middelen bedragen een toevoeging van in totaal 15 miljoen aan de reserve verdeeld over de jaren, te beginnen met een storting van 10 mln in 2022. En daarnaast een toevoeging voor de budgetten Economie (10,5 mln), Leader (1,625 mln), Toekomstgerichte landbouw (0,48 mln).

3. Regionale economie en werkgelegenheid: kansen benutten

Regionale economie en werkgelegenheid: kansen benutten
Wonen, werk en welzijn zijn kernbegrippen in onze samenleving. Vanuit economisch oogpunt zien wij het als onze opgave om dat goed voor elkaar te krijgen. Zodat iedereen de kans heeft zijn of haar talenten te ontplooien en te participeren in de maatschappij waarin technologische ontwikkelingen samengaan met voldoende aandacht voor bredere maatschappelijke aspecten en een sociale samenleving. Dat betekent dat wij streven naar een (duurzame, dynamische en innovatieve)robuuste en toekomstbestendige economie. Met kansrijke sectoren die passen bij het profiel van Drenthe. Maar ook met aandacht voor de internationale context waarin Drenthe opereert. Voor welvaart én welzijn van alle inwoners van deze provincie!

De rode draad ‘groen, slim met impact’ is daarbij onsompas dat richting geeft aan de investeringen die wij in 2022 willen doen om de weerbaarheid en veerkracht van onze economie te versterken en de gevolgen van de aanhoudende coronacrisis het hoofd te bieden.

De economische impact van deze crisis laat zich voelen via meerdere kanalen. Zo zijn ook in Drenthe veel sectoren waaronder de detailhandel, vrijetijdsbesteding, toerisme, horeca, transport, evenementen en de cultuursector sterk getroffen door de sluiting van de fysieke winkels en andere noodmaatregelen. In 2020 kromp de Drentse economie ten opzichte van een jaar eerder met ongeveer 3 procent zo blijkt uit cijfers van het CBS. Wat de Drentse arbeidsmarkt betreft tonen de laatste cijfers voor het vierde kwartaal van 2020 een lichte daling (-0,1%) van de werkloosheid aan en kwam deze uit op 3,9%. Ter vergelijking: landelijk kromp de economie in 2020 met 3,8 procent en was het werkloosheidspercentage 4,0%.

De vooruitzichten voor de economie in 2022 zijn nog steeds uiterst onzeker (CPB). Het achterblijven van investeringen en de stijging van de werkloosheid na de afbouw van de steunmaatregelen mag zeker niet uitgesloten worden. Ook is de vraag naar arbeid de afgelopen maanden sneller en ingrijpender verandert dan vóór de coronacrisis werd verwacht. Deze verschuiving komt voornamelijk voor rekening van lager-opgeleiden, in beroepen die het traditionele werken ondersteunen. Werkenden in deze beroepen zullen steeds vaker van baan moeten veranderen. Ook in 2022 willen we daarom samen met onze partners van de Scholingsalliantie Noord alle zeilen bijzetten en mensen aan het werk houden.

De Economische Koers 2020-2023: Samen voor een sterke, slimme en groene economie met impact
Om ons beleid meer richting te geven en in te spelen op de veranderende omgeving hebben wij vorig jaar de Economische Koers 2020-2023 opgesteld. In deze beleidsagenda zijn de prioriteiten van het economische beleid voor de komende jaren aangegeven. Samen met onze partners willen wij inspelen op trends en ontwikkelingen die van invloed zijn op de Drentse economie, zoals digitalisering en vergroening. We zetten in op thema's en sectoren waar we sterk in zijn en/ of massa hebben: chemie, (maak)industrie en agribusiness en hebben aandacht voor groeibriljanten: health & life sciences, logistiek en vrijetijdseconomie.

Momenteel wordt de Economische Koers verder uitgewerkt in een aantal - uitvoeringsagenda's (o.a., Impact Ondernemen, de Groene Economische Agenda, Gezondheidseconomie en een Arbeidsmarktagenda). Dit geeft ons de mogelijkheid om flexibel in te spelen op de dynamische omgeving waarin wij opereren. Voor de korte termijn betekent dit bedrijven gaande te houden en bedrijvigheid daar waar mogelijk te stimuleren. Daarnaast sorteren wij voor op meer structurele versterking en herstel van de economie na corona.

Drenthe wordt dé circulaire en groene provincie
Een belangrijk aandachtspunt gaat daarbij uit naar het versterken van de innovatiekracht van bedrijven op het gebied van (groene) kunststoffen, vezels, composieten en circulair bouwen. Het Schone Noorden – een noordelijke samenwerking op het vlak van circulaire plastics – is daarbij een belangrijk project. Dit zal ook in 2022 de vlag gaan vormen waaronder noordelijk bedrijfsleven, onderwijs en overheden gezamenlijk opereren teneinde te komen tot een optimale vergroening van kunststoffen.

Europese kansen en middelen voor het realiseren van onze Drentse beleidsdoelstellingen
Door onze succesvolle lobby voor aanvullende Europese middelen waaronder EFRO en JTF kent de komende periode ruime financiële kaders voor het realiseren van onze provinciale doelen. De nieuwe noordelijke programma's bieden veel financiële mogelijkheden over een breed scala van terreinen. De verwachte effecten variëren van een vergroting van de innovatiegerichtheid, verhoging van het investerings- en omzetniveau in Drenthe tot aan positieve effecten op de Drentse werkgelegenheid. Onze pijplijn aan mogelijke projecten is omvangrijk. Om onze ambities op het economische domein en

de kansen en te verzilveren zullen wij in 2022 actief inzetten op het gebruik van de beschikbare middelen voor Drenthe

Drenthe is dé MKB¬provincie
De provincie Drenthe heeft met Ik Ben Drents Ondernemer (IBDO) een veelzijdig programma met als doel het stimuleren van kansrijk en innovatief (jong) ondernemerschap, bestaande uit uiteenlopende instrumenten ter ondersteuning van het brede mkb in de provincie. In 2020 is het programma in samenwerking met onze partners de Drentse gemeenten en kennisinstellingen tot eind 2024 verlengd. Dat betekent dat wij de komende jaren onze mkb-ondernemingen blijven ondersteunen in hun ambitie te groeien, te innoveren of nieuwe doelgroepen te bereiken.

Het fundament op orde - Versterking van het Drentse vestigingsklimaat
Een van de voorwaarden om de doelen van de Economische Koers Drenthe 2020-2023 te realiseren, is een goed vestigingsklimaat binnen Drenthe. Om dit te realiseren zorgen wij ervoor dat het fundament op orde is. Toekomstbestendige bedrijventerreinen en een breed gedragen acquisitiestrategie dragen hieraan bij. In 2022 willen wij daarom samen met onze strategische partners (ondernemers(verenigingen), parkmanagers, gemeenten, kennisinstellingen en VNO-NCW/MKB Noord), een aanpak ontwikkelen en implementeren om bestaande bedrijventerreinen te revitaliseren naar toekomstbestendige werklocaties voor bedrijven (duurzaam en slim). Daarnaast zien wij dat in het kader van het acquisitiebeleid de (inter)nationale profilering via Top Dutch haar vruchten begint af te werpen. Zo komen er steeds meer leads binnen die wij ruimte willen geven. In de praktijk betekent dit faciliteren via ruimtelijk (bedrijventerreinen)beleid, vergunningen, en financieel stimuleren.

Digitaliseringsagenda (55)
Op 21 april hebben uw Staten de Digitaliseringsagenda Drenthe Digitaal vastgesteld. Om invulling te geven aan de ambities gelinkt aan digitale transformatie van de provincie als digitale overheid (o.a. datahuis, digitale vaardigheden, gebruik digitale technologieën en data gedreven werken) verzoeken wij om voor de periode van drie jaar 833.400 beschikbaar te stellen.
Hiermee wordt onder meer een “datalake” ingericht, een omgeving waarin grote hoeveelheden provinciale gegevens samengebracht worden. Deze worden vervolgens gekoppeld en verrijkt. Het gaat hierbij om data voor vrijwel alle beleids- en uitvoeringsdomeinen. De data zijn vrijwel zonder uitzondering openbaar en zal worden ingezet om bestaand beleid verder te helpen ontwikkelen en om te delen met bedrijven en onderzoekers. Dit vergt investeringen in IT, digitale infrastructuur, databeveiliging en de ontsluiting van datasets.
Voorbeelden zijn de telgegevens van het fiets- en autoverkeer, de ontsluiting van data over en voor het MKB, het samenbrengen van data over dorpen- en wijken en monitors voor onder meer de energietransitie en ons klimaatbeleid Het grote voordeel van het centraal ontsluiten van sectorale data is dat gegevens meervoudig (her)gebruikt kunnen worden. Verkeerstellingen zijn bijvoorbeeld niet enkel nuttig om congestie op te lossen, maar kunnen ook worden ingezet om te zien welke locaties aantrekkelijk zijn om te ontwikkelen als werklocatie, om te relateren aan faunaslachtoffers, de uitstoot van stikstof, enz. Daarnaast worden de gevraagde middelen ingezet om te werken aan de digitale vaardigheden, toepassing van digitale technologieën en data gedreven werken.

Subsidie Kompasplein Wildlands (47)
Wildlands opende haar poorten in maart 2016. In 2019 is een flink aantal punten in het park aangepakt waardoor de dierzichtbaarheid werd vergroot. Het Kompasplein voldoet nog niet aan de verwachtingen van bezoekers en Wildlands. Door realisering van de plannen worden gasten direct meegenomen in een andere belevingswereld, met speeltoestellen, horeca en zicht op apen en andere dieren. Door aanpassing van het plein wordt jaarlijks € 160.000 extra omzet verwacht.

Wildlands is de grootste publiekstrekker van Drenthe en van belang vanuit zowel economisch als maatschappelijk perspectief.
Wildlands heeft de provincie om een subsidie van 625.000 euro gevraagd voor de aanpak van de entree, het Kompasplein.
Van de gevraagde € 625.000 van de provincie kan € 312.500 worden gedekt uit de Uitwerking Investeringsagenda, kwaliteitsimpuls Toerisme en Recreatie 2020-2023. Via de voorjaarsnota wordt de ontbrekende € 312.500 gevraagd.

Afronden wandelknooppunten (48)
Sinds 2016 wordt er in Drenthe gewerkt aan de uitrol van een provincie dekkend wandelknooppuntennetwerk. De voortgang van de uitvoering wordt vertraagd enerzijds omdat het erg arbeids-en tijdintensief is en anderzijds omdat gemeenten steeds meer moeite hebben om hun aandeel van 2/3 in de kosten beschikbaar te stellen. De provincie neemt nu 1/3deelvan de kosten, die geraamd zijn op 3 miljoen voor haar rekening. Inmiddels is in 5 jaar 30% van het netwerk gerealiseerd, met name in zuid Drenthe. Drenthe, als wandelprovincie, is gebaat bij een goede ontsluiting van het buitengebied voor wandelende inwoners en bezoekers en het knooppuntennetwerk is hiervoor een basisvoorziening. Versnelde uitvoering van het netwerk is van provinciaal belang, zeker nu de behoefte aanwandelen zo groot geworden is. Voorgesteld wordt om met dubbele provinciale inzet, van 1/3 naar 2/3 van de kosten, de gemeenten tegemoet te komen en een versnelde afronding te bevorder en zo mogelijk in 3 jaar. Hiervoor is een extra budget van1 miljoen euro nodig. De dekking van de resterende oorspronkelijke inzet, nu nog € 640.000 zal gedekt worden uit de reguliere VTE-budgetten.

4. Mobiliteit en bereikbaarheid: slim en veilig

Aan de slag met integrale mobiliteit
Op 16 december 2020 hebben wij het nieuwe Mobiliteitsprogramma (MP) 2021-2030 gepresenteerd met een nieuwe kijk op mobiliteit. Iedereen doet mee, veiligheid voorop en we zetten vol in op de fiets. Anders reizen: niet meer allemaal in de auto op weg in de spits maar andere werk- en leertijden, de fiets en het openbaar vervoer als duurzaam alternatief. In het nieuwe MP hebben wij aangekondigd in 2021 drie uitvoeringsagenda's op te stellen en een investeringsplan te maken voor 'mobiliteit op maat': de uitbreiding en verbetering van de overstapmogelijkheden (hubs). We doen dat ook in nauw overleg met onze partners in de Mobiliteitsraad Drenthe.

Uitvoeringsagenda Fiets! 2021-2024
In maart 2021 bent u ingelicht over het Nationaal Toekomstbeeld Fiets (NTF) op hoofdlijnen. Een initiatief van overheden en partners, die landelijk samenwerken in het programma Tour de Force om de fiets nog meer als volwaardig vervoermiddel in te zetten. Daarin opgenomen is ook een Drents plan op hoofdlijnen van alle overheden in Drenthe met een investeringsambitie van ca. 500 miljoen tot 2040 in een maximale variant. De Uitvoeringsagenda Fiets! baseert zich op dit plan en werkt een eerste tranche uit voor hoogwaardige utilitaire fietsverbindingen naar de grote kernen in Drenthe, in ieder geval van en naar de HEMA kernen en -voor het Drentse deel- naar Groningen. Wij verwachten in de nog resterende collegeperiode 20 miljoen uit de reserve Mobiliteit hiervoor nodig te hebben voor (co)financiering. De Uitvoeringsagenda Fiets! wordt voor de zomer opgeleverd. Via de lijnen van het NTF proberen provincies en gemeentes aanvullende middelen te krijgen uit het landelijke Mobiliteitsfonds en uit (EU-) steunpakketten.

Strategisch plan Verkeersveiligheid 2021-2024
Ook hiervoor is een Uitvoeringsagenda in voorbereiding. Een verkeersveiligheidsanalyse is afgerond en wordt nu omgezet in een Uitvoeringsagenda op basis van een afwegingskader waarin urgentie, prioriteit en haalbaarheid, zowel ruimtelijk als financieel zijn meegenomen. Lastig is dat we nu nog geen zicht hebben op de inzet van het rijk, zowel als het gaat om de omvang van rijksmiddelen als om de daaraan verbonden voorwaarden. Wij verwachten na de zomer de Uitvoeringsagenda te kunnen aanbieden. Vooruitlopend zullen we een aantal urgente veiligheidsprojecten alvast starten. Het betreft aanpassingen aan de weg Dieverbrug Frederiksoord N855 (inrichten als 60 km weg), Roden (aanleg rotonde N372-Dwazziewegen), een nieuwe rotonde in Meppel (nabij de watertoren) en ondertunneling van de Groene As bij de Vriezerbrug. U zult hierover aparte voorstellen ontvangen, waaronder subsidieverstrekking en kredietaanvragen. De dekking wordt voorzien uit de reserve Mobiliteit (subsidies) en kredieten die passen binnen de in het MP genormeerde kapitaalslasten.

Regionaal mobiliteitsplan duurzaamheid (RMP)
Het betreft hier de uitwerking van de afspraken in het kader van het Klimaatakkoord in een regionale uitvoeringsagenda, dat samen met diverse partners in 2021 wordt opgesteld. Onderdelen zijn onder andere: het verbeteren van de CO2 prestatie bij investeringen en aanbesteding, de uitrol van laadinfrastructuur, het stimuleren van logistieke hubs, zero emissie vervoer en het beïnvloeden van duurzaam mobiliteitsgedrag. De provincie heeft hierin een regierol. Er is landelijk overleg over het RMP en de inzet op deze nieuwe taken vanuit het Klimaatakkoord. De behandeling van het advies van de Raad voor het Openbaar bestuur in de Tweede Kamer over de toekenning van extra middelen voor regionale en lokale overheden zal van invloed zijn op de ambities in het definitieve RMP.

Openbaar vervoer en mobiliteit op maat
In februari is de ontwikkelagenda Toekomstbeeld OV2040 landelijk gepresenteerd. Waar eerst een Randstedelijke agenda dreigde is door een effectieve regionale inzet het belang van Noord-Nederland geborgd. Zowel als het gaat om inzet voor snelle verbindingen naar het Noorden als ook onderzoek naar verbeteringen in Noord-Nederland zelf (zoals de Nedersaksenlijn).
Het is nu nog onzeker of de provincies in het kader van de Covid-maatregelen ook extra middelen moeten reserveren om de problemen in het openbaar vervoer te mitigeren. Eventuele extra middelen kunnen we in eerste instantie opvangen via de reserve Mobiliteit. De effecten van de Covid periode zullen echter lang doorwerken en een transitieplan naar meer flexibiliteit qua inzet van OV is nodig.
Om de MIRT afspraken rond personenvervoer op het spoor Emmen - Rheine gestand te doen, reserveren wij 3 miljoen binnen de reserve Mobiliteit. Het doortrekken van lijn 27 naar de ziekenhuizen van Hoogeveen en Emmen zal een extra beslag op de begroting leggen van ca. € 200.000,-- per jaar tot 2023. Daarna gaat het op in de begroting van het OV-bureau.

Stelselwijziging inzet rijksmiddelen voormalige Brede doeluitkering (BDU) Verkeer en vervoer
In het nieuwe MP hebben we aangekondigd de voormalige BDU gelden anders in te willen zetten. Een bestedingsplan en verdeelbesluit voor de rijksgelden is niet meer verplicht. Het deel dat bedoeld is als bijdrage aan gemeentelijke projecten die regionale doelen ondersteunen financieren we vanaf 2022 uit de reserve Mobiliteit. We voeden deze reserve met het betreffende deel van de voormalige BDU gelden. We wegen in de Mobiliteitsraad op de kwaliteit van de projecten en een eerlijke verdeling over de gemeenten wordt geborgd. Voor de komende vier jaar betreft het hier een voorziene uitgave van € 10-14 miljoen voor gemeentelijke mobiliteitsprojecten. We contineren ook onze jaarlijkse bijdrage van € 75.000,-- aan het kennisplatform Verkeer en Vervoer (KpVV) via het IPO. Met alle veranderingen en innovaties is het noodzakelijk te blijven investeren in onderzoek, monitoring en experimenten.

Mobility as a Service (MaaS) (69)
De totale kosten van het project zijn geraamd op € 913.223,--. Het rijk heeft voor de uitvoering van MaaS pilots totaal € 413.223,-- beschikbaar gesteld. Daarbij doet de provincie Groningen nog een bijdrage van 250.000,-- en onze bijdrage komt uit op 250.000,--. In 2020 is het project gestart en is een deel van de kosten en opbrengsten verantwoord. Het resterende deel wordt door deze begrotingswijziging verwerkt.
Een investeringsprogramma voor de uitbouw van de hub-strategie wordt opgesteld, waarin ook aandacht is voor wandelen, sociale veiligheid en deelmobiliteit. Het hub-programma wordt verbreed van overstappunt van openbaar en publiek vervoer naar verbindende knooppunten die bijdragen aan een inclusieve samenleving (brede welvaart). Het investeringsprogramma Hub Drenthe! zal voor de zomer worden aangeboden. Om het uitvoeringsprogramma te bekostigen wordt voor de periode 2021 –2022 een krediet gevraagd van € 2,1 miljoen, te dekken binnen de in het MP opgenomen ruimte. Er wordt geïnvesteerd in voorzieningen op hubs (o.a. DRIS-dynamische reisinformatie, P+R, watertappunten, pakketkluizen, berging kiosk Gieten), meer vervoerswijzen op hubs (o.a. aansluiten op fietsroutes, wandelroutes, deelfietsen, deelauto's, deel-scootmobielen, deelscooters) en de verder ontwikkeling van het hub-netwerk (wijkhubs, dorpshubs, deelmobiliteithubs, logistieke hubs).

Luchtvaart (72)
Uitvoeringsagenda Luchtvaartnota € 20.000
Actualisatie provinciaal luchtvaartbeleid € 50.000
Ad 1 Een eerste raming van € 20.000 zal worden besteed aan inhuur van een externe voor het tot stand brengen van een overzicht van de uit te werken onderdelen uit de uitvoeringsagenda waar onze Drentse belangen in ieder geval actief moeten worden ingebracht.
Ad 2 Als gevolg van de vaststelling van het nationale beleid voor het vliegverkeer in de Luchtvaartnota 2020-2050 is een actualisatie van het provinciale luchtvaartbeleid noodzakelijk. De raming bevat kosten voor externe inhuur voor uitvoering van de verschillende onderdelen en voor het (laten) organiseren van externe participatiebijeenkomsten en de verslaglegging daarvan.VRI Meppel
Het vervangen van 3 verkeersregelinstallaties (VRI's) van de N851 te Meppel staat in het MJOP gepland voor dit jaar. Het staat onder variabel onderhoud, het betreft echter vervanging die geactiveerd dient te worden. Daarom stellen we voor het gereserveerde budget ad € 513.700,-- via - de vrije ruimte - om te zetten in een vervangingskrediet. De VRI's schrijven we af in 20 jaar, dit betekent een jaarlijkse afschrijvingslast van € 25.685,--.

Vervangen VRI's N851 Meppel (80)
Het vervangen van 3 verkeersregelinstallaties (VRI's) van de N851 te Meppel staat in het MJOP gepland voor dit jaar. Het staat onder variabel onderhoud, het betreft echter vervanging die geactvieerd dient te worden. Daarom stellen we voor het gereserveerde budget ad € 513.700,-- via - de vrije ruimte - om te zetten in een vervangingskrediet. De VRI's schrijven we af in 20 jaar, dit betekent een jaarlijkse afschrijvingslast van € 25.685,--.

Investeringskrediet oevers (81)
Hierbij verzoeken wij u het bruto krediet te verhogen met € 120.000, -- dat gedekt wordt uit een bijdrage van waterschap Hunze en Aa's. In dit project worden op initiatief van het waterschap extra maatregelen getroffen voor het inrichten van natuurvriendelijke oevers Noord-Willemskanaal conform de Kader Richtlijn Water.
Na realisatie zal het onderhoud van de oeverinrichting – volgens overeenkomst – worden uitgevoerd door het waterschap.

Bijdrage proefstuk natuurvriendelijke oever Noord-Willemskanaal (82)
Het waterschap Hunze en Aas heeft vanuit de kaderrichtlijn water de verplichting om binnen en buiten de kanaaloevers van het provinciale Noord-Willemskanaal natuurvriendelijke oevers in te richten.
De provincie als eigenaar van het vaarwater en de oevers en het waterschap zoeken in dit project de samenwerking om (toekomstige) werkzaamheden te combineren.
In de uitwerking van de planvorming van deze oeverinrichting wordt door het waterschap een uitwerking voorgesteld waarbij een vervanging van bestaande oeverbeschoeiing niet meer noodzakelijk kan zijn.
Om deze inrichting te onderzoeken is onderling afgestemd dat er een proefstuk van deze inrichting noodzakelijk is om de te kunnen beoordelen of een dergelijke oplossing kan worden toegepast.
De kosten van een bijdrage aan deze proef bedragen € 25.000, --. Bij het slagen van de proef kan worden bespaard op vervangingskosten van oever-beschoeiing.
De werkzaamheden voor uitvoering zijn voorzien eind 2021 met een doorloop naar 2022.

Aanleg glasvezel tbv Hoogeveensche vaart (87)
Er was een krediet van € 100.000, -- beschikbaar gesteld voor de aanleg van glasvezel ten behoeve van de bediening van bruggen en sluizen op de Hoogeveensche vaart. In verband met eisen van het waterschap (waterkering) moest het aanleg traject wijzigen. De verwachte kosten komen nu uit op € 180.000,-- waarvan het waterschap € 11.500 bijdraagt. De afschrijvingsperiode bedraagt 10 jaar, waardoor de jaarlijkse afschrijvingslast met € 6.850, -- toeneemt.

Vervanging Sluisdeuren Ossensluis (84)
In 2011 is een vervangingskrediet kunstwerken van circa 14 miljoen beschikbaar gesteld. In dit krediet was rekening gehouden met het Vervangen van de sluisdeuren Ossensluis. De kosten worden geraamd op ad € 560.000, --. Deze uitgaven zijn opgenomen onder prestatie 6332608; waarvan nu nog beschikbaar is € 3.594.564, --. De afschrijvingen van dit totale krediet gaan in 2030 en hebben een looptijd van 90 jaar. Het project wordt uitgevoerd in de winterperiode 2021/2022, daarom zullen de afschrijvingen voor de € 560.000,- starten vanaf 2023

Uitvoeringsagenda's Mobiliteitsprogramma 2021-2030 (73) ***NB!***
Vooruitlopend op enkele Uitvoeringsagenda's en investeringen worden enkele projecten op basis van urgentie en bestuurlijke afspraken alvast voorbereid waarbij de financiële consequenties alvast in beeld worden gebracht.

Onderwerpen	**Kosten**	**Toelichting**
Dieverbrug - Frederiksoord N855 inrichten 60 km weg	€ 7.500 (kap)	In verband met veiligheidssituatie, dekking via een kredietaanvraag (PS nota), betreft € 150.000
N372 Rotonde Roden Noordenveld (Dwazziewegen)	€ 125.000 (eenmalig) € 12,500 (kap)	In verband met veiligheidssituatie, dekking via een kredietaanvraag (PS nota): 250.000 krediet en 125.000 dekking regelen via reserve Mobiliteit
Rotonde voor verkeersveilige aansluiting N371/N375 (watertoren Meppel)	€ 50.000 (kap)	In verband met veiligheidssituatie, dekking via een kredietaanvraag (PS nota), betreft € 1.000.000.

Emmen-Rheine, bijdrage aan realisatie personenvervoer	€ 3.000.000	Betreft het voorlopige bestemmen van 3 miljoen binnen de reserve Mobiliteit op basis van MIRT-afspraken (najaar 2020 PS reeds geïnformeerd over de ze afspraak)
Groene As Tunnel Vriezerbrug, aandeel van Drenthe	€ 210.000 (kap)	Onderdeel van toekomstig SPV, dekking via een kredietaanvraag (PS nota) € 4.200.000, bijdrage rijk 2,1 miljoen (impuls regeling veiligheid)
Doortrekken van lijn 27 naar de ziekenhuizen van Hoogeveen en Emmen	€ 200.000 (tot 2023)	Breed gedragen wens om deze lijn te versterken, dekking uit Mobiliteitsfonds
Eerste tranche investeringsagenda Hub strategie	€ 105.000 (kap)	Betreft investeringen (2,1 miljoen) voor het uitbreiden van hub voorzieningen en P+R (Beilen)
Inzet voor mobiliteit klimaatakkoord (RMP)	-	Gaat via separaat format naar GS (via REW)

5. Klimaat en energie: op zoek naar ruimte en draagvlak

Verlenging rentekorting energielening (56)
Vanaf 2017 heeft de provincie aan de Stichting Nationaal Energiebespaarfonds (St. NEF) subsidie verstrekt. Door deze financiële bijdrage is de Energiebespaarlening vanaf 1 januari 2017 met een laag rentetarief beschikbaar voor woningeigenaren en VvE's in Drenthe
Voor 2021 is nog een budget van € 800.000, -- beschikbaar. De verwachting is dat dit bedrag aan het eind van 2021 volledig is benut. We hebben dan over de hele looptijd €3.400.000,- subsidie verstrekt. Het aantal verstrekte leningen stijgt nog steeds.
Met deze subsidie zijn de volgende resultaten gehaald:

- 2500 verstrekte leningen op 31 december 2020
- Geïnvesteerd bedrag € 35.000.000, -
- Marktaandeel Drenthe 10%
- Multiplier 10

De provincie Drenthe heeft in december 2020 een Elena subsidie aanvraag bij de EIB ingediend voor € 1.800.000, - . Deze subsidie is bedoeld als proces geld waarmee Drentse woningeigenaren worden geadviseerd, begeleid en ontzorgd bij het energiezuinig maken van hun woning. Beoogd resultaat is een investering van €65.000.000,- in energie-efficiënte maatregelen door Drentse woningeigenaren. Van deze woningeigenaren zal een groot deel gebruik maken van de energiebespaarlening om de maatregelen te financieren. Om het succes van de rentkorting na 2021 voort te zetten en woningeigenaren in Drenthe te stimuleren hun woning energiezuinig te maken is het nodig om budget beschikbaar te stellen voor subsidie aan SvN.
De rentekorting geeft woningeigenaren extra motivatie om hun woning energiezuiniger te maken.
Met een marktaandeel van 10% wordt er in Drenthe veel gebruik gemaakt van de rentekorting.
De rentekorting draagt bij aan de doelstelling om de energietransitie haalbaar en betaalbaar te maken voor de inwoners van Drenthe
Maatregelen die het meest genomen worden zijn hoogrendementsglas, zonnepanelen en gevelisolatie. Dit zijn de eerste stappen die worden genomen en kunnen worden terugverdient op de energierekening. En zet aan tot het nemen van vervolg stappen.
De investeringen leveren een flinke impuls voor de Drentse bedrijven op. Het overgrote deel van de werkzaamheden wordt uitgevoerd door Drentse bedrijven.

De rentekorting draagt bij aan de doelstelling het hebben van een energie neutrale woonomgeving in 2040. Isoleren van de woning zorgt voor minder warmtevraag. Waardoor het gebruik van fossiel energiegebruik afneemt.

Uitvoeringskosten subsidieregeling duurzame terrasverwarming (58)
Op 8 december 2020 heeft uw college vastgesteld de Subsidieregeling energiezuinig en duurzaam warm buiten zitten horeca Drenthe. De regeling treedt per 1 april aanstaande in werking en wordt uitgevoerd door het SNN. Het in december geraamde uitvoeringsbudget bedroeg € 22.000,--. Dit blijkt in tweede instantie echter te kunnen oplopen tot € 38.943,--. Declaratie zal plaatsvinden op basis van gemaakte uren. Het voorstel is daarom € 16.943,-- beschikbaar te stellen.
Aanleiding voor het vaststellen van de subsidieregeling is de wens van de Drentse horeca om het buitenseizoen te verlengen. Door de twee lockdowns en de anderhalve meter maatregel heeft de horeca te kampen met een groot omzetverlies. Om toch enige omzet te kunnen draaien vergroot de horeca zijn terrassen, plaatst gasgestookte en elektrische terrasverwarmers en schaft duurzame warmtekussens aan. Voor uw college reden om bij besluit van 8 december 2020 de Subsidieregeling ‘energiezuinig en duurzaam warm buiten zitten horeca Drenthe’ vast te stellen met als doel de horeca tegemoet te komen in de kosten van aanschaf- en gebruik van deze voorzieningen.
Bij besluit van 15 maart 2021 heeft uw college de terugwerkende kracht verruimd tot 15 maart 2020. Ook is gewijzigd dat de uitbater van een terras nu op meerdere manieren kan aantonen dat hij/zij daadwerkelijk gerechtigd is tot het exploiteren van een terras.

6. Levendig en sociaal: gezond, gelukkig en veilig

Zomerprogrammering 2.0 (uitvoering: zomer 2021) (32)
In de zomer 2020 is een succesvol project uitgevoerd voor en door jongeren. Doel was het organiseren van zomeractiviteiten om de eenzaamheid onder jongeren tijdens de coronacrisis tegen te gaan. De kosten (€ 85.000) zijn destijds gedekt uit de incidentele middelen sociale agenda (investeringsagenda) via het budget van € 1.000.000 voor het werkplan 2020, thema Onderwijs. Een vervolg werd toegejuicht en is nu meer dan ooit gewenst. Omdat er in het kader van de Drenthe-brede projecten geen budget is gereserveerd voor een dergelijk project, ligt nu een keuze ter tafel. Gevraagd budget is € 88.110. Naar onze mening is de Zomerprogrammering 2.0 een goed project met als opgave: Eenzaamheid tegengaan en mentale weerbaarheid vergroten van jongeren ten tijde van corona. Om de dekking daarvan rond te krijgen is ons voorstel om € 88.110 te dekken uit de stelpost Corona.

Project Vitamine A (33)
Op 17 december jl. heeft GS een handreiking geboden aan gemeenten waar, als gevolg van de tweede lockdown, actie noodzakelijk is voor kwetsbare Drenten. De gemeente Aa en Hunze heeft hierop ambtelijk gereageerd door te vragen naar financiële ondersteuning van € 24.500 voor het project ‘Vitamine A’. Dit project richt zich op alle inwoners van de gemeente. Via online platforms (zowel de website als sociale media), via het huis-aan-huisblad en via podcasts worden de verschillende doelgroepen in de gemeente aangesproken. Dit kan gaan om een online activiteit, zoals online bingo, een leuke puzzel in het huis-aan-huisblad en leuke gesprekken tijdens de podcast. De activiteiten zijn bedoeld om aan te geven wat er nog wél kan binnen de coronamaatregelen. De gemeente wil hiermee een positief geluid laten horen. GS heeft mondeling toegezegd de gevraagde financiële ondersteuning te willen bieden. Daarop is een subsidieaanvraag ingediend door de gemeente Aa en Hunze.

7. Middelen en mensen

Ophogen frictiekostenbudget (18)
De financiering voor het oplossen van personele knelpunten en flankerend beleid wordt gefinancierd uit het frictiekostenbudget en het budget regelingen. Het frictiekostenbudget heeft de afgelopen jaren gefluctueerd en is op dit moment drastisch gedaald. Hoewel in mindere mate, zal er altijd behoefte blijven bestaan aan maatwerktrajecten en/ of flankerend beleid. Wij schatten in, dat het huidige frictiekostenbudget van €190.000,-- en het budget regelingen € 100.000, -- ontoereikend is, stellen wij dan ook voor om:
1) beide posten samen te voegen tot het frictiekostenbudget;
2) deze post structureel op te hogen tot € 400.000, --.
Met de toekomstige verplichtingen voor lopende zaken en het feit dat in voorgaande jaren extra maatwerkafspraken zijn gemaakt die alsnog ten laste van het frictiebudget zijn gekomen, is het huidige saldo niet meer toereikend voor 2021.

Reserve compensatieverlof (20)
In de cao provinciale sector wordt medewerker de mogelijkheid geboden om verlof te kopen en te sparen (zonder vervaltermijn) binnen de fiscale grenzen (maximaal 50 weken verlofsparen). Met de invoering van het Wetvoorstel bedrag ineens, Regeling Vervroegd Uitreden (RVU) en verlofsparen zijn de fiscale grenzen per 1 januari 2021 verruimd naar 100 weken. Deze verruimde mogelijkheid past in de geest van de cao provinciale sector, waarin de focus wordt gelegd op zelfregie van de medewerker en van hem/haar verwachten keuzes te maken tijdens verschillende levensfasen. Het kopen, sparen en opnemen van verlof op de momenten waarop dat voor medewerkers van belang is, hoort daarbij. Als gevolg van deze ontwikkeling zal dit in de toekomst leiden tot een hogere piek dan het actueel gespaard verlof. In feite is er de afgelopen jaren meer productiecapaciteit ingezet dan we financieel voor hebben betaald en is er feitelijk sprake van een opgelopen schuld. De huidige en toekomstige uren zijn momenteel niet opgenomen op de balans en vormen een risico wanneer medewerkers deze uren opeisen en van dit verlof willen gaan genieten. Nu de mogelijkheid er komt om een verdubbeling van het aantal verlof uren te gaan sparen is dit reden om een reservering voor bovenwettelijk verlof te gaan treffen. Het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (artikel 44) biedt de mogelijkheid om de schuld, die bestaat uit de waarde van de gespaarde verlofuren, op te nemen als schuld.
Hierbij wordt dan ook verzocht om een voorziening te treffen om een deel van de waarde van deze verlofuren op te nemen als schuld op de balans. Medewerkers die langdurig verlof genieten komen dan niet ten laste van de kostenplaats van het team maar, om een dubbele bezetting te voorkomen, komen zij ten laste van de voorziening bovenwettelijk gespaard verlof. Hiermee kunnen we in de praktijk de continuïteit van de personele bezetting waarborgen.
Het saldo aan verlofuren zal niet gelijktijdig door medewerkers worden opgenomen. Voor de continuïteit van de bedrijfsvoering is dit ook niet mogelijk. Het risico aan gespaarde verlofuren hoeft dan ook niet volledig te worden afgedekt. Voorgesteld wordt om een voorziening te treffen waarbij de helft het actuele saldo aan gespaarde verlofuren tegen het gemiddelde uurloon wordt gewaardeerd.

Vervanging financieel systeem (11)
In 2020 is besloten om het huidige financiële systeem te vervangen door een gebruiksvriendelijk, sober, doelmatig en toekomstbestendig systeem dat recht doet aan de informatiebehoefte van bestuur en organisatie. Inmiddels heeft een marktverkenning plaatsgevonden en is een keuzerichting bepaald. Hierdoor is een beter inzicht ontstaan in de kosten die het met zich meebrengt.
Incidenteel is externe deskundigheid nodig voor de implementatie en structureel is interne deskundigheid nodig voor het beheer. Daarom wordt gevraagd om een aanvulling op het bestaande krediet van € 175.500 en een aanvulling van de structurele lasten ten bedrage van € 73.000.

Tot nu toe werd het beheer ingehuurd. Dit was een tijdelijke en relatief dure oplossing waarvoor destijds is gekozen in verband met organisatie-ontwikkelingen op dat moment. Omdat het daarvoor bestemde inhuurbudget ook tijdelijk was en dus vervalt, is een structurele aanvulling nu noodzakelijk. Daarnaast is in de overgangssituatie sprake van extra licentiekosten. Bijvoorbeeld omdat wij verwachten de jaarrekening 2021 nog in het oude systeem af te wikkelen. Wij houden daarvoor rekening met een eenmalige aanvulling op het budget licentiekosten van € 100.000 in 2022.
Tot slot is extra inhuur nodig om de belasting van de eigen teamleden beheersbaar te kunnen houden. Deze eenmalige extra kosten over 2021 en 2022 willen we eerst zien op te vangen binnen de totale loonsom.

Risicomanagement, uitbreiding NARIS (23)
In december 2020 is de nota risicomanagement als onderdeel van het nieuwe financieel beleid door PS vastgesteld. We willen risicomanagement verder professionaliseren en crossovers bewerkstelligen in de derdelijns control taken. Hiervoor willen we ons risicomanagementsysteem NARIS verder uitbreiden. De jaarlijkse kosten hiervoor zullen hierdoor verhoogd worden tot € 21.000 per jaar. De eenmalige kosten van de implementatie worden bekostigd uit bestaand budget.

Realiseren van een e-depot (14)
Volgens de Archiefwet zijn wij verplicht provinciale archiefbescheiden te verwerven, duurzaam en eenduidig te beheren, te behouden en effectief te ontsluiten en beschikbaar te stellen om zo het Drents Cultureel erfgoed veilig te stellen en hergebruik ervan mogelijk te maken. Naast fysieke archiefbescheiden geldt dit ook voor digitale archiefbescheiden. Een voorziening voor digitale archiefbescheiden voor de lange termijn bestaat nog niet.

Kosten als gevolg van thuiswerken i.v.m. corona (stelpost corona) (24)
De vraag naar meer vergaderruimtes en uitgebreidere faciliteiten voor hybride vergaderen is het afgelopen jaar sterk gegroeid door Corona. De hybride vergaderfaciliteiten worden in meerdere vergaderlocaties uitgebreid. Het huidige investeringsbudget voor AV-middelen voorziet niet in de vraag. De investering voor deze uitbreiding bedraagt € 100.000,-- en wordt afgeschreven over 4 jaar. Dit komt neer op een jaarlijkse exploitatielast van 25k vanaf 2022. De investering wordt in 2021 afgerond.

8. Integrale opgaven (Regiodeals)

Geen bijzonderheden; nog wel beleidstekst laten maken

9. Investeringsagenda PLUS

Geen bijzonderheden; nog wel beleidstekst laten maken

Voorlopig dekkingsplan

< nog nader in te vullen >

Voorzet tekst kwartaalbericht Bij12

DNA resultaten laten zien dat in Drenthe nog steeds dezelfde wolf rond loopt als eerder dit jaar. Dit betekent dat het dier langer dan 6 maanden in de provincie is en een territorium heeft gevormd.

De provincie heeft een Gebiedscommissie Wolf opgericht. Nu de wolf gevestigd is in Drenthe, is de volgende stap het vaststellen van het leefgebied van de wolf. Dat gebeurt op basis van DNA-vondsten eventueel aangevuld met zichtwaarnemingen of cameravalwerk. De vaststelling van het leefgebied gebeurt door de Gedeputeerde Staten van Drenthe en is belangrijk om vervolgens in gesprek te gaan met gemeenten, terreineigenaren en schapenhouders in het gebied. De gebiedscommissie gaat daarnaast aan de slag met voorlichting aan schapenhouders en met een gebiedsgericht schadepreventieplan. De gebiedscommissie heeft een werkbudget van de provincie gekregen van de provincie om terwijl ze werken aan het schadepreventieplan een aantal dierhouders te kunnen helpen met het nemen van preventieve maatregelen.

FAQ bijeenkomst preventie wolfaanvallen

Bijeenkomst 22 maart 2021

Vragen over vergoeden van schade

Waar kunnen aanvragen voor schadevergoeding door aanvallen van de wolf worden ingediend?
Antwoord: Schade wordt vergoed door BIJ12. Vergoeding voor preventieve maatregelen kunt u aanvragen via de subsidieregeling ‘Voorkomen schade door wolven’ provincie Drenthe.

Als er toch schade ontstaat ondanks de wolfwerende maatregelen, wordt dan de schade alsnog vergoed?
Antwoord: Ja, de provincies hebben afgesproken dat schade door wolven wordt vergoed ook als er wolf werende maatregelen zijn genomen tot in ieder geval 1 januari 2022.

Hoe zit het met de schadeafwikkeling van andere dieren dan schapen? Het gaat hierbij om een grote groep dieren zoals bv. paarden, pony's, (productie en hobby) koeien, kalfjes, alpaca's, enz.
Antwoord: Schade aan andere dieren dan schapen wordt ook vergoed. De waarde wordt bepaald door de taxateur van BIJ12.

Wat is de reden dat de dierenhouders moeten betalen voor bescherming van hun dieren, terwijl zij niet gevraagd hebben om invoering van een diersoort waar hier geen ruimte/leefgebied voor is?
Antwoord: De wolf wordt beschermd door de Conventie van Bern en de EU Habitat richtlijn. Omdat het dier zijn leefgebied zelfstandig uitbreidt gaat het hier niet om een herintroductie.

Hoe worden andere sectoren, denkend aan paardenhouderij/ vleesvee, met kwetsbare/ jonge dieren hierin meegenomen. Ook zij kampen met het feit dat dieren niet altijd bij huis lopen of binnen kunnen worden gezet.
Antwoord: Tot nu toe is er, buiten schade aan schapen en geiten, in Nederland alleen schade aan een kalf van een Schotse Hooglander bekend. Het Landelijk Overleg Wolf laat een risicoanalyse uitvoeren over hoe om te gaan met andere sectoren.

Word vervolgschade door de wolf ook uitgekeerd?
Antwoord: Nee, wel worden afvoerkosten, dierenartskosten en verwerpingen vergoed wanneer het aannemelijk is dat deze zijn veroorzaakt door een wolf. Meer informatie hierover vindt u op https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/wolf/

Wij wonen in Bergentheim maar bijna alle kuddes lopen in Drenthe. Kan dit problemen opleveren met schade vergoeding?
Antwoord: Nee. Het proces van schadevergoedingen is landelijk geregeld en dus overal gelijk.

Hoe wordt het werk voor preventie door de schapenhouder vergoed?
Antwoord: Kosten door extra arbeid bij het plaatsen en onderhouden van wolf werende maatregelen vallen op dit moment buiten de subsidieregeling van de provincie Drenthe. LTO/VGSN voeren een onderzoek uit naar de extra arbeid.

Vragen over de subsidieregeling ‘Voorkomen schade door wolven’

Is het huidige aangewezen risicogebied definitief of is er nog ruimte voor vergroting van het gebied? Aangezien wij met onze kudde net een kilometer of twee buiten de grens van het risicogebied lijken te vallen.
Antwoord: Wanneer er aanwijzingen zijn dat het risico op schade ook buiten dat gebied aannemelijk is kan de begrenzing later gewijzigd worden.

Waarom is de grens op de N34 gelegd?
Antwoord: Er is onderzocht in welk gebied het risico op schade van wolven aannemelijk is. Er is voor gekozen om dat gebied af te bakenen op duidelijk herkenbare grenzen.

Wat wordt er gedaan als het subsidieplafond bereikt is? Wordt er dan generiek gekort, vindt er loting plaats of gaat het principe 'wie het eerst komt - die het eerst maalt' op?
Antwoord: Subsidie aanvragen worden afgehandeld op volgorde van indienen (dus 'wie het eerst komt - die het eerst maalt'). Wanneer het subsidieplafond bereikt is zal er met Provinciale Staten een voorstel besproken worden om het plafond verder te verhogen.

Welke preventieve afrastering wordt vergoed?
Antwoord: De voorwaarden waar een wolvenraster aan moet voldoen staan omschreven op de website van Bij12.

Via SBB Bargerveen krijgen wij 2 nachtkralen voor de schaapskudde vergoed.
Voor een goede spreiding in het gebied zijn wij echter 3 nodig. Kunnen wij hiervoor een bijdrage aanvragen?
Antwoord: Ja, als u binnen de randvoorwaarden van de subsidieregeling Voorkomen schade door wolven valt kunt u ook voor de derde nachtkraal subsidie aanvragen.

Vragen over de uitvoering van preventieve maatregelen

Kan een raster met een achterliggende watergang niet met minder draden, dus alleen bijvoorbeeld de 3 onderste draden ?
Antwoord: Nee. Een wolf kan zwemmen en waterstanden kunnen variëren, waardoor een wolf aan de achterkant gemakkelijk onder het hek langs zou kunnen.

Hoe pas je bestaande afrasteringen aan die te laag zijn? Ik wil ze verlengen met metalen platstrip en isolatoren.
Antwoord: Dat kan. Er zijn meer dierhouders die bestaande palen verlengen.

Secretariaat Gebiedscommissie Wolf
Postbus 122
9400 AC ASSEN
Per e-mail naar: [redacted]@drenthe.nl
[redacted]@gmail.com (cc)

Datum 15 februari 2021
Onderwerp Wijziging deelname aan Gebiedscommissie Wolf
Behandeld door [redacted]
Ons kenmerk Z21-1313 / D21-7833
Uw kenmerk
Bijlagen

Geachte [redacted]

Na ongeveer een jaar betrokkenheid bij de ontwikkelingen van de wolf in Drenthe, als lid van de Bestuurscommissie schadepreventie wolf in Drenthe, stel ik voor deze rol over te dragen aan [redacted] team Advies & Projecten Staatsbosbeheer Drenthe. 5.1.2e [redacted]

[redacted].
Dank voor de samenwerking in afgelopen periode.
In de komende periode liggen nog uitdagende opgaven voor. Daarbij wens ik iedereen veel wijsheid, succes en vooral werkplezier!

Met meer dan gemiddelde belangstelling zal ik de ontwikkelingen blijven volgen.

Als u nog vragen hebt dan kunt u contact opnemen met [redacted] via 06-[redacted] of [redacted]@staatsbosbeheer.nl.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
[redacted] Drentsche Aa

Wolven aanpak 2021

Het voorstel is om in 2021 met een 'nieuw wolvenproces' te beginnen d.w.z. dat onze activiteiten gericht zijn op het uiteindelijke doel om begin 2022 een nieuw Wolvenplan ter besluitvorming te hebben voorliggen. Kortom onze blik is gericht op de toekomst.

Doel is om begin 2022 een geactualiseerd Interprovinciaal wolvenplan vast te kunnen stellen. Deze notitie benoemd de daartoe benodigde acties, geeft indicatie voor planning, bemensing en opdrachten.

Welke onderwerpen en daaruit voortvloeiende acties zijn voor 2021 voorzien:
Aantal extern uit te besteden opdracht:

1. Fact finding-study wolf
2. Analyse juridisch kader
3. Uitwerking draaiboek handelingsperspectief voor scenario's *andere dan wolven die bovenmatige schade veroorzaken*;
4. Advies waardering faunaschade -Waardebepaling overige diersoorten;

Aantal intern uit te werken acties:

5. Balans opmaken van eerste ervaringen met gevestigde wolven;
6. Voortzetting tegemoetkomingsregeling;
7. Internationaal soortmanagementplan wolf;
8. BR
9. Communicatie;
10. Overige vervolgacties wolf p.m.
11. Actualisatie wolvenplan
12. Landelijk Overleg Wolf

Uiteindelijke besluitvorming op basis van bovenstaande input actualisatie Interprovinciaal wolvenplan.

- Begin 2022 (3 jaar na vaststellen in 2019) balans opmaken welke aspecten van wolvenplan actualisatie behoeven.

Financiële zaken

Financiële dekking is nodig voor aanvullend verkennend onderzoek. Bovenstaande leidt tot een begroting van hiervoor te maken kosten in totaal betreft dit € 197.500. Dit is exclusief lopende kostenposten zoals monitoring, schadetaxatie e.d.

Onderdeel	**Begroot bedrag**		BIJ12
Fact-finding study	€ 62.500,=	+ € 62.500,= 50% bijdrage Ministerie LNV extern uitzetten van onderzoek	NNIB
Analyse juridisch kader	€ 30.000,=	extern uitzetten van onderzoek	FZ
Advies waardering faunaschade	€ 30.000,=	extern uitzetten van onderzoek	FZ
Actualisering Wolvenplan	€ 50.000,=	Bijdrage extra inhuur capaciteit BIJ12 om deze activiteiten uit te voeren	COM
Landelijk Overleg Wolf	€ 25.000,=	Bijdrage voor organiseren, vacatiegelden en secretariat BIJ12	FZ/COM
Totaal t.b.v. actualisatie	**€ 197.500,=**		

Planning
Grofweg is het streven voor de lange termijn om in de eerste helft 2021 het voorwerk te hebben verricht om in de tweede helft daadwerkelijk aan een nieuw wolvenplan te kunnen gaan werken. Om dat te bereiken is het nodig om voor de korte termijn heeft het prioriteit om de opdrachtformuleringen rond te krijgen. Daarbij zou in januari een voorstel moeten voorliggen, besproken in werkgroep/LOW en uitgezet.
Kortom: bepalen wie wat gaat doen, opstart in december/begin januari, daarna invulling van de vervolgacties.

Personele invulling
Actualisatie van het Interprovinciaal wolvenplan vergt ook (veel) ambtelijke inzet. Het voorstel is dat de IPO wolvenwerkgroep de [plek is waar opdracht, (voorlopige) uitkomsten e.d. besproken worden. Daarbij zal in deelgroepjes gewerkt dienen te worden aan voorbereiding en begeleiding en deels ook werkzaamheden om e.a. verder te brengen, te schrijven e.d.

Onderstaand een voorstel, hetgeen onverlet laat dat ook niet genoemde personen kunnen aansluiten! Bovendien zullen acties ook kunnen leiden tot vervolgacties waar ook inzet voor nodig is.

Op hoofdlijnen heb ik het volgende voorstel:

Acties	Trekker	Personele bezetting
1. Fact finding-study wolf		
2. Analyse juridisch kader		
3. Uitwerking draaiboek handelingsperspectief		
4. Advies waardering faunaschade/diersoorten		
5. Balans opmaken van eerste ervaringen met gevestigde wolven	Provincies: Gelderland,Drenthe Noord-Brabant	
6. Voortzetting tegemoetkomingsregeling	Provincies	
7. Internationaal soortmanagementplan wolf		
8. BR		
9. Communicatie		
10. Overige vervolgacties wolf		pm
11. Actualisatie wolvenplan		pm
12. Landelijk Overleg Wolf		

Uitwerking Wolf acties 2021

Ad 1. Actualisering fact finding-study wolf
Een uit te besteden opdracht (WENR?). Hierover is eerder een notitie verschenen, die moet verder worden gebracht naar een opdrachtformulering. Voor nu hier even p.m.

Ad 2 Analyse juridisch kader
Hiervoor dient een opdracht opgesteld te worden [redacted]?) waarin enerzijds een update wordt gegeven van de laatste internationale jurisprudentie en het wettelijk kader dat nu geldt (incl ruimtelijk beleid) en anderzijds heel praktisch aangeeft welke ontheffingen e.d. benodigd zijn voor de uitvoering (denk aan: vangen, verdoven, doden, vervoeren, zenderen e.d.)
Betreft zowel theoretisch overzicht als praktisch toepasbare regelgeving.

- analyse wettelijk/Europeesrechtelijk kader en relevante ontwikkelingen daarin;
- analyse juridische mogelijkheden wel/geen leefgebied/corridors (NB: mogelijkheden lijken zeer beperkt)'
- Duidelijkheid over vergunningsverlening, interpretatie, toepassing regels, vervolgacties, bewijsvoering etc.
- Indien financieel binnen de opdracht mogelijk: BR [redacted]

Ad 3 Uitwerking draaiboek handelingsperspectief voor scenario's *andere dan wolven die bovenmatige schade veroorzaken*
Dit zal door BIJ12 worden uitgewerkt. Een voorstel wordt opgesteld.

- Deze scenario's zijn geïdentificeerd in het huidige wolvenplan en behoeven nadere uitwerking (hoe om te gaan met incidenten?); Stroomschema's opstellen?
- Te denken valt aan scenario's als bijvoorbeeld: wolf valt hond aan;
- Voor het belangrijkste scenario's (wolven die bovenmatige schade veroorzaken) wordt reeds in aanzet voorzien in een Aanvulling t.a.v. handelingsperspectief (zoals hierboven onder actie korte termijn geschetst: geagendeerd in BAC VP op 17 december 2020).

Ad 4 Advies waardering faunaschade
Dit zal door Bij12 worden uitbesteedt en verder uitgewerkt. Een voorstel wordt opgesteld.

- Ten behoeve van de 'schapen waardering' bestaat een richtlijn die (na interne evaluatie) mogelijk zal worden aangepast, in ieder geval dient de prijsstelling te worden geactualiseerd.
- Ook andere diersoorten dan schapen vallen ten prooi aan de wolf. Het is gewenst hiervoor ook een waardebepaling en/of richtlijn te ontwikkelen.

Uitvoering van bovenstaande nu prioritaire acties leidt tot de volgende (kennis)documenten:

- **Fact finding study:** met betrekking tot de stand van zaken wolvenkennis.
- **Analyse Juridisch kader:** zowel theoretisch overzicht als praktisch toepasbare regelgeving.
- **Uitwerking draaiboek handelingsperspectief:** aan de hand van de tabellen uit het huidige wolvenplan nadere invulling geven aan de handelingen bij incidenten.
- **Advies waardering faunaschade:** een update van de waardebepaling schapen en een aanvulling met overige diersoorten.

Ad 5 Balans opmaken van eerste ervaringen met gevestigde wolven
De actie is dat vanuit de "wolvenprovincies' input wordt meegegeven mop basis van de huidige ervaringen. Vertrekpunt kan een lijstje aandachtspunten zijn waarover in de cie's gesproken kan worden.

Het opmaken van de balans t.a.v. de eerste ervaringen met gevestigde wolven is feitelijk een vorm van evaluatie van (onderdelen van) de ingezette beleidslijn (als gevolg van vaststellen Interprovinciaal wolvenplan begin 2019).
Het is daarom wel goed om vanuit de provincies waar gebiedscie's , leefgebieden e.d. aanwezig zijn een evaluerende beschouwing te geven en aanbevelingen te doen.
Niet uitgesloten is dat beschouwing van de ervaringen van de eerst paar jaar leidt tot (behoefte aan) heroverweging van de beleidslijn en mogelijk zelfs tot nadere besluitvorming hierover.

NB: Op dit moment is het nog te vroeg om hierover al besluiten te kunnen nemen maar input is welkom. Dergelijke beleidskeuzes zullen pas dan bij vaststelling van het Interprovinciaal wolvenplan 2.0 aan de orde zijn.

Ad 6 Voortzetting tegemoetkomingsregeling
Nadat ervaringen vanuit de provincies, de evaluatie van de taxatie en waardebepaling hebben plaatsgevonden en hiervoor wensen uiten is het nodig om de evt. keuzes in beeld te brengen t.a.v. voortzetting van de schaderegeling zoals nu in het Interprovinciaal wolvenplan is vastgelegd
Bijvoorbeeld:

- duidelijkheid bieden om mogelijk vanaf 2022 als voorwaarde voor toekennen van schade-uitkering te stellen dat voor dierhouders in aangewezen gebied geldt dat de dieren dienen te worden beschermd door afrasteringen;
- Overwegen daaraan eisen te stellen;
- Opties in beeld brengen t.a.v. wel of geen vergoeding van arbeid en vervolgschade

Ad 7 Internationaal soortmanagementplan wolf:

- Verkennen en bepalen van de mogelijkheden om te komen tot internationaal afgestemd beheer van wolven. Het bepalen van de juridische mogelijkheden om te komen tot het beheer van wolven, inclusief eventuele bouwstenen voor een internationaal soortmanagementplan.
- Concreet: In overleg met LNV in beeld brengen welke stappen provincies te zetten hebben om (met LNV) een start te kunnen maken met initiatief richting buurlanden ten behoeve van Internationaal soortmanagementplan wolf.

BR

Ad 9 Communicatie

- In beeld brengen van de invulling van de beoogde extra communicatie inzet, evt,. producten en resultaten. p.m. voor nu.
- Actualiseren van de communicatieparagraaf Wolvenplan.

Ad 10 overige vervolgacties wolf
Dit betreft o.m. een aantal praktische zaken als:

- Aanpassing provinciale beleidsregels faunaschade mbt wolf
- Opvanglocatie gewonde wolf (+ ontheffing)
- Overleg politie, dierenambulances en St. Wildaanrijding,
- Contact Centrale Commissie Dierproeven
- Subsidiemogelijkheden EU
- Zenderen wolf
- Motivaction onderzoek LNV

DK 231120